Nov. 7. tér
Lenin körút
Bajcsy Zsilinszky út
Népköztársaság útja
Tanács krt.
Rákóczi út
Múzeum krt.
Kossuth L. u.
Kálvin tér
Tolbuhin krt.
Szabadság híd
Petőfi híd
Baross tér
Ferenc krt.
Soroksári út
Hamán Kató út
Üllői út
Mester u.
Józsefváros
Baross u.
Baross tér
Köztársaság tér
Blaha Lujza tér
Astoria
Keleti pu.
Kerepesi út
Mester u.
Mosonyi u.
Lövöház u.
Ügetőpálya
Kerepesi temető
Asztalos Sándor út
Stróbl Alajos u.
Szörény u.
Hős u.
Hungária körút
Salgótarjáni út
Józsefvárosi pu.
Ciprus u.
Bp. Előre
Knepp I. u.
MTK
Salgótarjáni MÁV LAKÓTELEP
PONGRÁC ÚTI LAKÓTELEP
Csilla u.
Orczy tér
Kőbányai út
Csobánka tér
Diószeghy Sámuel u.
Visi Imre u.
Golgota u.
Vajda Péter u.
Bíró Lajos u.
Reguly Antal u.
Benyovszky Móricz u.
Elnök u.
Rezső tér
Dalej Rezső u.
Blathy Ottó u.
Gyorffy István u.
Könyves Kálmán körút
Lengyel sétány
Építők u.
FTC
Nagyvárad tér
Kun Béla tér
Fővészkert
Horváth M. tér
32 esek tere
Vágóhíd u.
Kisfaludy u.
Losonci u.
Losonc tér
Kálvária u.
Jászai Mari tér
Kulich Gy. u.
Szigetvári u.
Barkóczy u.
Mátyás tér
Telepi L. tér
Kolcs. Rákóczi tér
Gutenberg tér
Kofarago u.
Stahly u.
Somogyi Béla u.
Puskin u.
Brody Sándor u.
Pollack M. tér
Múzeum u.
Mikszáth K. tér
Krúdy u.
Makarenko u.
Bér u.
Sz. E.
Csepr. u.
Mária u.
Pál u.
Kisfaludy u.
Vágóhíd u.
Prater u.
Kisf. k.
Futó u.
Los. köz
Losy I. u.
Jázmin u.
Nagytemplom u.
Leonardo da Vinci u.
Bokáy János u.
Szigony u.
Balassa Bálint u.
Benczúr u.
Kenyérm. u.
Lutheránus u.
Kisfaludy Károly u.
Bezeredi u.
Csokonai Vitéz Mihály u.
Szinház u.
Szigligeti u.
Lovag u.
Sz. K. u.
Kun Éva u.
Vay Ádám u.
Kállai u.
Erdélyi u.
Kisfuvaros u.
Nagyfuvaros u.
Tolnai Lajos u.
Oskola u.
Déry Miksa u.
Tavaszmező u.
Szerdahelyi u.
Karácsony Sándor u.
Kosztolányi Dezső tér
Pobozi u.
Lujza u.
Kolozsvári u.
Szuszu u.
Jó u.
Rigó u.
Salu u.
Ks.
Ör u.
Tömő u.
Kis u.
Kenyeres u.
Tilos köz
Jilemnicky köz
Sárkány u.
Rozgonyi u.
Rozgonyi Sándor u.
Jilemnicky Gyula u.
Tilos köz
Kálvária u.
Diószegi Sámuel u.
Visi Imre u.
Csobánka tér
Orczy tér
Baross u.
Kulich Gy. u.
Szigetvári u.
Barkóczy u.
Karácsony Sándor u.
Kosztolányi Dezső tér
Pobozi u.
Lujza u.
Kolozsvári u.
Szuszu u.
Jó u.
Rigó u.
Salu u.
Ör u.
Tömő u.
Kis u.
Kenyeres u.
Tilos köz
Jilemnicky köz
Sárkány u.
Rozgonyi u.
Rozgonyi Sándor u.
Jilemnicky Gyula u.

JÓZSEFVÁROSI LEXIKON

BUDAPEST, 1970

Készult B/5-os formátumban, 8000 példányban (ebből 100 példány sorszámozva) 1970-ben a Franklin Nyomdában a 23981/970 engedelyszám alapján. Kiadásért felelős: Nagy Richárd
AZ MSZMP VIII. KER. BIZOTTSÁGA ÉS A FŐVÁROSI TANÁCS VIII. KER. TANÁCS KIADÁSÁBAN

A Józsefvárosi Lexikon Szerkesztő Bizottságának Elnöksége

Bakó Ágnes, a Párttörténeti Intézet főigazgató helyettese,
dr. Berza László, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár oszt. vez. helyettese,
dr. Béllay Pál, az Országos Széchényi Könyvtár tud. kutató,
Bíró Livia, a Corvina Kiadó Vállalat igazgatója,
Csergő János, a Ganz-MÁVAG vezérigazgatója,
Csernyi Ferenc, a Kereskedelmi Minőségellenőrző Intézet igazgatója,
Csollány Ferenc, a Hírlapkiadó Vállalat igazgatója,
Dapsi Károly, a Csepel Vas- és Fémművek vezérigazgató helyettese,
Erdős László, újságíró,
dr. Fülep Ferenc, a Nemzeti Múzeum főigazgatója,
dr. Gerelyes Ede, a Budapesti Történeti Múzeum tud. főmunkatársa,
Hermán György, az MSZMP VIII. ker. Bizottsága politikai munkatársa,
Horváth László, az Országos Gumiipari Vállalat vezérigazgatója,
dr. Jóboru Magda, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója,
Kelen Béla, az Esti Hírlap főszerkesztője,
dr. Kicsi Sándor, az Akadémiai Kiadó Vállalat Lexikon-szerkesztőség vezetője,
Kiss Györgyné, a Gondolat Könyvkiadó Vállalat főszerkesztője,
Kovács József, a Május 1. Ruhagyár vezérigazgatója,
Kulcsár Mihály, a Szikra Lapnyomda igazgatója,
Kulcsár Ferenc, a Magyar Rádió Aktuális Politikai Főosztály vezetője,
Marót Miklós, az Egyetemi Könyvtár tud. főmunkatársa,
Nagy Richárd, az MSZMP VIII. ker. Bizottsága első titkára,
Nemeslaki Tivadar, a Szakszervezetek Országos Tanácsának titkára,
Nemes Béla, a Képzőművészeti Alap Kiadó Vállalat igazgatója,
Petrák Ferenc, a Budapesti Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ igazgató helyettese,
Rab Sándor, az MSZMP VIII. ker. Bizottsága politikai munkatársa,
Réti Sándor, a Vas KISZÖV elnöke,
Révész Ferenc, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója,
dr. Suhajda József, a Bp. Főváros VIII. ker. Tanács VB elnöke,
Stadinger István, a Fővárosi Gázművek vezérigazgatója,
Stelczer Károly, a VITUKI igazgatója,
Tihanyi László, az MSZMP VIII. ker. Bizottsága titkára,
Vértes Ferenc, a Franklin Nyomda igazgatója,
Vida Miklós, a Hazafias Népfront VIII. ker. Bizottságának elnöke,
dr. Zoltán Imre, a Budapesti Semmelweis Orvostudományi Egyetem rektora.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bakó Ágnes, Bíró Livia, Erdős László, (felelős szerkesztő), Gerelyes Ede, Hermán György, Marót Miklós, Nagy Richárd, (főszerkesztő) Rév Miklós, (képszerkesztő), Turányi Kornél.

SZÓCIKKEK SZERZŐI A FELSOROLTAKON KÍVÜL

Allodiatorisz Irén, Bálványos István, ifj. Bartha Lajosné, Berczeli Károlyné, Berlász Jenő, Bogyirka Emil, Bóna Márta, Faludi Béla, Fancsali Petronella, Forgács Tiborné, Fülöp Lajos, Gadanecz Béla, Gárdos Mariska, Gáti Istvánné, Gergely Júlia, Grünwaldszky Károly, Gujgiczer Imréné, Hámori Károly, Herczegfalvi Klára, Hofmann Éva, Hoffmann Norbert, Hollósi Tiborné, Jantsits Gabriella, Janzer István, Jenővári Istvánné, Kende János, Képessi József, Kerekes Sándor, Kincses György, Koroknai Ibolya, Kovács György, Kökény Lajos, Kurucz István, Mentes Béláné, Molnár Lajos, Móra László, Novák Tamásné, Pap János, Polgár Alfonz, Regöly-Mérei Gyula, Sándor István, Staud Géza Steinitz Sándorné, Szakasits Antal, Szalay György, Szalkai Pál, Székely Sándor, Telléri Mária, Ternák Dániel, Tiszay Andorné, Vágvölgyi Tibor, Vértes Jenő, Zachár Ottó, Zbiskó József

Kedves Olvasó!

A Józsefvárosi Lexikont hazánk felszabadulásának 25. évében, a Magyar Szocialista Munkáspárt X. Kongresszusa tiszteletére készítettük.

Az indító gondolatot a Televízió kerületek közötti vetélkedője sugallta azzal, hogy felderítette: kerületünkben milyen lelkes szakértői élnek a helytörténetnek, akik képesek a vetélkedő követelményein túlmenő feladatokat is megoldani. Az ő bevonásukkal, széles körű társadalmi összefogással, a kerületben működő pártalapszervezetek, gazdasági vezetők, tanácsi aktívák, szellemi és fizikai dolgozók áldozatkész munkájával készült ez a Lexikon.

Munkánk — úgy is lehet mondani — kísérleti jellegű, mert ilyenforma — egy közigazgatási egység múltjának és jelenének személyi, társadalmi és tárgyi viszonyait feltáró — adattár mostanában nem készült. Több témában lexikonunk a szokásos szerkesztési lehetőségeket nélkülözte. Olyan témákról készült lexikális összefoglalás, amelyeket tanulmányokban még nem dolgoztak fel, nem kivonat tehát a szócikk, hanem figyelemfelhívás további helytörténeti munkára.

A Lexikon három részből áll. Az első rész néhány rövid összefoglaló vázlatot tartalmaz a feldolgozásra került legfontosabb témákról. A második a betűrendes, lexikális rész. A harmadik rész adatokat, táblázatokat, névsorokat és kronológiát nyújt.

A Lexikonban a kerület politikai, társadalmi, gazdasági, művelődési és helytörténeti eseményei mellett bemutatjuk azokat a személyeket is, akik a kerület életében jelentős szerepet játszottak. Az élő személyek közül a vezető politikai személyiségeket, a Kossuth-, állami, művészeti és irodalmi díjasokat, a tanszékvezetőket, a jelentősebb üzemek és intézmények vezetőit ismertetjük, a sportolók közül azokat, akik Európa- vagy ennél magasabb szintű bajnokságokat nyertek. Az életrajzok nem teljesek, mindig a kerületben végzett tevékenység kerül bennük előtérbe.

A Lexikon szerkesztői és írói nem vállalkozhattak tanulmányok írására, ezért néhány kivételtől eltekintve nincsenek a lexikális részben enciklopedikus jellegű összefoglalások, pl. egyes iparágakról, társadalmi jelenségekről, intézménycsoportokról. A betűrendben a címszavak között az egyes üzemek, intézmények, egyesületek neveit lehet megtalálni.

A Józsefváros nagy múltjában nem lehetett teljességre törekedni, válogatni kellett. Ennek szempontja sokrétű volt, alapvetően azonban kettős. Először: valóban jelentős volt-e az üzem, intézmény, épület a városrész és az egész főváros életében (pl. 15—20 munkásnál kevesebbet foglalkoztató ipari-kereskedelmi vállalkozásokat, szűkkörű egyesületeket ki kellett hagynunk); másodszor: hosszabb ideig a kerület területén működött-e, vagy csak néhány esztendeig létezett, esetleg itt alakult, de nemsokára elköltözött. Természetes az is, hogy — mint minden helytörténeti munka — az országos intézmények létét, történetét (pl. országgyűlés, egyetemek, fő-

iskolák stb.) adatszerűen lehetett csak megemlíteni és nem részletesebben tárgyalni. Irodalmat utalásképpen is csak a legszükségesebb esetekben adunk. A Budapest Történetének Bibliográfiája I—VI. kötete (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1963—1969) részletes bontásban továbbirányít mindenkit, aki fővárosi helytörténettel kíván foglalkozni. A Lexikon 1970. január 1-e előtti állapotnak megfelelően rögzíti a tényeket.

A Lexikon másfél év alatt készült el, ami csak széles társadalmi összefogással volt lehetséges. Ezért itt is köszönetet mondunk a szerkesztő bizottság elnökségének, a bizottság tagjainak, a szerzőknek, a kerületi könyvtáraknak, a Franklin Nyomda munkatársainak, a szerkesztőség adminisztrátorainak és mindazoknak, akik segítették ötleteikkel és tanácsaikkal munkánkat.

A Józsefváros csaknem 250 éves történetét és jelenét átfogó lexikon nem csupán a harcokban és forradalmakban, műszaki, tudományos és kulturális eredményekben bővelkedő kerületi múltunk tükre, de ösztönző erő a ma és holnap szocialista feladatainak jobb megoldásához is.

Budapest—Józsefváros, 1970. július.

DR. SUHAJDA JÓZSEF
Bp. Főváros VIII. ker. Tanácsának
elnöke

NAGY RICHÁRD
az MSZMP Bp. VIII. ker. Bizottságának
első titkára

→	= lásd ott, v. még
ált.	= általános
B. B. díjas	= Balázs Béla díjas
BNV	= Budapesti Nemzetközi Vásár
Bp.	= Budapest
bp.-i egyetem	= a budapesti Tudományegyetem bolcsészeti vagy orvosi kara.
c.	= címzetes
EB	= Európa-bajnokság
ÉBGV	= Élelmiszeripari Berendezés és Gépgyártó Vállalat.
egy.	= egyetem
egy. tan.	= egyetemi tanár
ELTE	= Eötvös Lóránd Tudományegyetem
ESZE	= Egyesült Szakszervezeti Ellenzék
ÉVITERV	= ÉVM Szerelőipari Tervező Vállalat
f.irat	= folyóirat
ig.	= igazgató
int.	= intézet
Ir.	= Irodalom
J. A. díjas	= József Attila díjas
Jv.	= Józsefváros
KB	= Kozponti Bizottság
ker.	= kerület
kh.	= kávéház
ker. von.	= keruleti vonatkozása
KMP	= Kommunisták Magyarországi Pártja
KOKI	= MTA Kísérleti Orvostudományi Kutató Intézet
KTSZ	= Kisipari Termelő Szövetkekezet
l.	= levelező
MÁV	= Magyar Államvasutak
MEKOFÉM	= Mechanikai Kés, Olló és Fémtomegcikk KTSZ
MKP	= Magyar Kommunista Párt
M. M. díjas	= Munkácsy Mihály díjas
MNM	= Magyar Nemzeti Múzeum
Mo.	= Magyarország
MSZDP	= Magyar Szociáldemokrata Párt
MSZMP	= Magyar Szocialista Munkáspárt
MTA	= Magyar Tudományos Akadémia
MTK	= Magyar Testgyakorlók Kore
M.T.	= Művésztelep
ny.	= nyugalmazott
ny. r.	= nyilvános rendes
ny. rk.	= nyilvános rendkívüli
o.	= oldal
OGV	= Országos Gumiipari Vállalat
OIB	= Országos Ifjúsági Bizottság
orsz.	= országos
OSC	= Orvosegyetem Sport Club
OSZK	= Országos Széchenyi Könyvtár
OTI	= Országos Társadalombiztosító Intézet
p.	= lap
pu.	= pályaudvar
ref.	= református
R. F. díjas	= Rózsa Ferenc díjas

Rt.	= Részvénytársaság	TTK	= ELTE Természettudományi Kar
SOTE	= Semmelweis Orvostudományi Egyetem	tud.	= tudományos
tan.	= tanács	v.	= vállalat
TANÉRT	= Országos Tanszergyártó és Értékesítő Vállalat	VASÉRT	= Vastömegcikk Értékesítő Vállalat
TIT	= Tudományos Ismeretterjesztő Társulat	VB	= Világbajnokság
		VITUKI	= Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézet

RÖVIDITÉSEK

A megadott irodalomnál:

Balla	= Balla Vilmos: A Kávéforrás. Bp. 1927, Légrády	L. S.	= Lestyán Sándor: Utazás a fehér asztal körül. Bp. 1955, Közg. és Jogi
B. B. M.	= Bevilaqua Borsody – Mazsáry: Pest-Budai Kávéházak Bp. 1935., Athenaeum.	MIL.	= Magyar Irodalmi Lexikon. Bp. 1963 – 5, MTA.
B. L.	= Bóka László: Arcképvázlatok és tanulmányok Bp. 1962, MTA.	M. K.	= Mikszáth Kálmán: Jókai Mór élete és kora. Összes művei 1960, MTA.
Bp. Ú.	= Budapest. Útikönyvek. 2. kiad. Bp. 1969.	Vörös K.	= Vörös Károly: Pest-budai hétköznapok. Bp. 1966, Bp. Tört. Múz.
H. L.	= Hatvany Lajos: Így élt Petőfi Budapesten. I – II. k. Bp. 1955, MTA.		

A Józsefváros

Budapest főváros VIII. közigazgatási kerülete. Területe 6,78 km², ami az egész főváros területének 1,29%-a, a kerületek területi sorrendjében a 18. Határainak hossza 10,4 km. Alakja nagyjából egy csonkakúp palástja, melynek alapja a keleti határvonalat képező *Hungária út—Könyves Kálmán körút* kb. 2800 m-es hossza, teteje a nyugati határt alkotó *Múzeum körút* kb. 280 m-es hossza, magassága a *Baross utca—Kőbányai út* kb. 3500 m-es hossza. Északi határa a Rákóczi út páratlan oldala, a *Baross tér* hosszanti felező vonala, a *Verseny utca* páratlan oldala, a *Dózsa György út* a *Kerepesi útig*, a *Kerepesi út* páratlan oldala a *Dózsa György úttól* a *Hungária körútig*. Déli határa az *Üllői út* a *Calvin tértől* a *Könyves Kálmán körútig*.

A szoros értelemben vett régi *Józsefváros* az 1720-as években kezdett betelepülni. 1777-ben kapta nevét a régi *Alsó-Külváros* helyett. Területe ekkor 3,33 km² volt, Pest egész területének 3,7%-a. 1873-ban, a főváros egyesítésekor kapta mai számozását, ekkor az egész főváros területének 1,7%-át foglalta el. Határai 230 évig, 1950-ig változatlanok voltak: nyugaton a *Múzeum körút*, északon a *Rákóczi út*, keleten a *Mező Imre út*, délen pedig az *Üllői út*.

Topográfiailag élésen elhatárolható területek a kerületben nincsenek. Szokás a *József körúton* belül fekvő részt *Belső-Józsefvárosnak*, a kívül fekvőt a *Mező Imre útig Külső-Józsefvárosnak* nevezni. (Újabban ezt a részt, megkülönböztetésül a *Kőbányától* a kerülethez csatolt részekkel szemben *Középső-Józsefvárosnak* is nevezik.) Az új részek legnagyobb egységei a *Tisztviselőtelep*, északon a *Százados úti telep*, a többi rész a vasútvonaltól, a villamospályáktól határolva kisebb töredékekből áll: *Kerepesi temető*, sportpályák (a volt *Pékerdő)*, *MÁV telep*, *MÁVAG kolónia* stb.

A kerület a Duna három homokteraszán fekszik. Belső része kb. a *Belvárossal* egy magasságban 106—110 m magasan a tengerszint, 10—14 méterrel a Duna 0 pontja felett. A második terasz a *Mező Imre út* déli szakaszán 115 m magasan fekszik, a harmadik terasz kisebb buckákból áll az *Asztalos Sándor út* vonalán kívül, 120—122 m magasan. Az utcák feltöltésével és kövezésével az eredeti szint átlag 0,5—1,5 m-rel emelkedett.

A lakosság száma az 1970 januári népszámláláskor 144 502, ami az egész főváros lakosainak 7,44%-a. A férfilakosság részesedése 46,3, a nőké 53,7%, azonos a budapesti átlaggal. A népszámláláskor ténylegesen jelen volt 133 600 lakos és ezzel a kerületek lakosság szerinti sorrendjében a negyedik helyet foglalja el a kerület a dinamikusabban fejlődő XI., XIII. és XIV. ker. után. A népsűrűség 21 500 lakos egy négyzetkilométeren, s ezzel szintén a negyedik helyen áll a kerület a VII., VI. és V. ker. után. A kerület legnagyobb lélekszámát 1941-ben érte el, amikor régi területén 150 575, mai területén kb. 165 000

lakos élt, *Budapest* akkori lakosságának 14,1%-a.

A népmozgalmi adatok nyolc év átlagában vizsgálhatók. Eszerint évente 1500 házasságot kötnek a kerület lakosai, 1300 gyermek születik, 1770-en halnak meg. A természetes fogyás így 470, az állandó be- és kiköltözők különbözete +760, így egy rendkívül kicsiny, gyakorlatilag jelentéktelen 0,22%-os gyarapodás található.

A kerületben 2127 ingatlan van, ebből 1851 lakóház az IKV kezelésében. 48 523 bérleményben laknak a Jv.-ban.

A kerület 150 tagú helyi tanácsot, 15 fővárosi tanácstagot és öt országgyűlési képviselőt választ.

A JÓZSEFVÁROS TÖRTÉNETE*

(Áttekintés)

A *Józsefváros* története szerves része a főváros történetének és ettől elszakítva kielégítően nem is tárgyalható. Ebből a szempontból vizsgálva és csak a legfontosabb tendenciákat figyelembe véve, mindenekelőtt az tűnik fel, hogy a város hajdani keleti peremterülete, a mai *Teréz-*, *Erzsébet-* és *Józsefváros* — de részben a *Ferencváros* is —. helytörténeti egységet alkot. E testvérkerületek betelepülése a XVIII. század első felében indul meg, azonos szerepet játszanak a főváros életében, annak világvárossá fejlődése idején érik el fénykorukat, és végül azonos történelmi korszakban, s a fejlődés többé-kevésbé azonos fokán rekednek meg. Hogy miféle okok hatnak közös fejlődésükre, arra jó példa a munkásmozgalomban betöltött szerepük. A munkásosztály vezető szervei épp oly természetesen települnek a pesti oldal e legkorábban iparosodó, a főváros mértani tengelyén fekvő, kitűnő közlekedéssel ellátott területére — elsősorban a VII. és VIII. kerületbe —, mint az államhatalmi szervek a *Várba* vagy a *Belvárosba*, s így az egész ország mozgalmi központjává válik.

A három kerület története azonban csak legáltalánosabb vonásaiban hasonlít egymáshoz, részleteiben jelentősen különbözik. Így például a *Józsefváros* a XIX. században közel hetven éven át gyorsabban fejlődik szomszédainál, majd a század-

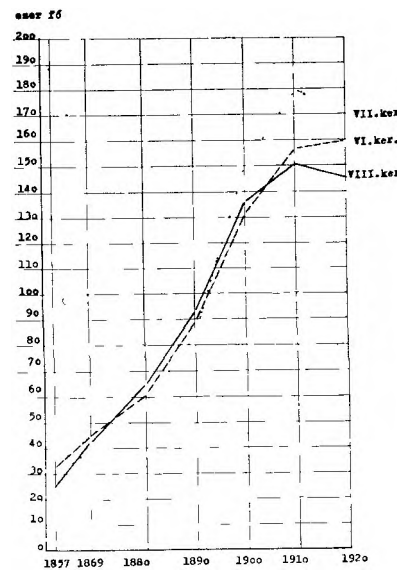

I. A VI., VII. és VIII. kerület lakosságának növekedése 1857—1920

* A történelmi összefoglalókból a településtörténeti részt Kökény Lajos, Marót Miklós és Turányi Kornél, a közlekedés történetét Gadanecz Béla és Marót Miklós, a polgári politikai mozgalmakat Bogyirka Emil, a felszabadulás utáni fejlődést Suhajda József dolgozta ki. A munkásmozgalom történetét Gerelyes Ede, az építészettörténetet Zachár Ottó, a tudománytörténeti részt Berlász Jenő, a közoktatás történetét Marót Miklós irta. Összeállította Erdős László.

forduló körül elsőként kezd stagnálni s ennek még ma is érezhetők előnyei és hátrányai. Többek között bizonyíthatóan ez a tempóelőny az oka, hogy a *Józsefváros* maradt a terület legfalusiasabb része.

A továbbiakban a *Józsefváros* történetének éppen ezeket az egyedi sajátosságait próbáljuk felvázolni és okait megvilágítani.

Ma még azonban csak a legfontosabb hatóeröket ismerjük, s lehet, hogy azokat is csak hiányosan. Így helyenként szinte már megengedhetetlen egyszerűsítésekre fogunk kényszerülni. Úgy gondoljuk, hogy ez alkalommal vállalhatjuk és vállalnunk is kell ezt a kockázatot. Írásunknak ugyanis az az egyetlen célja, hogy kapcsolatot teremtsen a lexikális rész betűrendbe szedett címszavai, a történelem időrendje és oksági összefüggései között, s ezzel tisztázza a szócikkek egymás közötti kapcsolatait is.

A BETELEPÜLÉS

1686-ban véget ért a másfélszáz éves török uralom. A várfalakkal körülvett Pest városában, tehát a mai *Tolbuhin körút*, *Múzeum körút*, *Tanács körút* és *Deák Ferenc utca* által közrefogott területen a házak nagy része romokban hevert. A városnak legfeljebb kétharmada volt beépítve. Az itt járt *Bocatius* kassai polgármester keserűen állapította meg, hogy Pestet inkább pestisnek kellene nevezni, hiszen a városban az ütött-kopott házak között mindenütt szemét és törmelék található.

A városfalakon kívül, tehát a XVIII. században majd külvárosokká fejlődő részeken óriási, nagyrészt homokos puszta-ság terült el, amelyet mocsarak és kisebb-nagyobb tavak tarkítottak. Nagyságuk, illetőleg káros voltuk az időjárás szerint változott. Mindenütt vadon nőtt bokrok és fák, letarolt vagy inkább műveletlen földek.

A *Rákóczi* szabadságharc idején Pest város amúgy is csak néhány száz főnyi lakossága tovább csökkent. Az 1709-es összeírás szerint 163 lakott, 83 elhagyott és 68 összedőlt ház volt a városban. A teljes elnéptelenedés miatt a város polgárai a falakon kívül fél évszázadon át szabadon foglalhattak maguknak földet. Mivel azonban Pest lakói ez időben elsősorban földműv elésből élnek, 1718 körül végül szétosztják a szántókat.

A terület földjei két övezetre oszlanak: a városfalak körüli termékeny talajra, amelyen kertgazdaságok alakulnak ki, s a külső, homokos szántóföldekre, melyek a *Rákosi rétek* sovány, füves pusztáival együtt az állattenyésztés feltételeit biztosítják. A szántóföldeken elsősorban rozsot, másodsorban árpát termelnek, de kisebb mennyiségben búzát és zabot is. A termékek kiegészítették, de nem fedezték a lakosság kenyérgabona- és takarmányszükségletét.

A szántók közé majorok települtek. Ezek közül 1718-ban 20 major volt a Józsefváros területén, elsősorban a mai *Illés utca* környékén, mivel egész Pest területén erre lehetett legjobban bőséges ivóvízhez jutni, ami az állattartáshoz nélkülözhetetlen. (Itt volt az → *Illés kút* és ezen a vidéken lehetett legkönnyebben kutat ásni.) A majorokban istállókat, fészereket és néhány lakóhelyiséget találunk. Elsősorban juhászatra rendezkedtek be, így pl. *Mosel Józsefnek*, Pest város bírójának, majd polgármesterének, Illés utcai majorjában 1786-ban 507 birkát tartottak. A majorokban gyűjtötték össze és itt csépelték ki a learatott gabonát, ide hordták be a levágott szénát.

A majorok tulajdonosai elsősorban a belvárosban lakó polgárok voltak, de néhány *(Kórházmajor, Városmajor)* köztulajdonban, mások egyházi tulajdonban voltak. Majorjuk volt a dominikánusoknak, az angolkisasszonyoknak és a pesti papi szemináriumnak. A majorokban dolgozó családok, mint külvárosi lakosok, vagy magában a gazdasági épületben, vagy annak környékén laktak. A zsellérek maguk is

foglalkoztak állattartással, s állataikat legelődíj ellenében a polgárok állataival együtt a várostól bérelt legelőkön legeltették.

A kerület életében jelentős volt a szőlőművelés is. Míg a XVIII. században majorságot, szántót vagy kertet csak háztulajdonosok birtokolhattak, szőlőjük a ház nélküli zselléreknek is lehetett. 1730 körül a pesti tanács a józsefvárosi majorok közelében letelepedett napszámosoknak a kőbányai *Óhegyen* szőlőket jelölt ki. A belvárosi polgárok szőlei is főleg Kőbányán voltak, de a Józsefvárosban is folyt némi szőlőművelés, különösen a mai *Kulich Gyula tér* környékén.

A XVIII. század első felében a külterületeken csak kevesen laknak (1735-ben 736 külvárosi kenyérkeresőt írnak össze), de ezek kizárólagos többsége a Józsefváros területén él. Ez már önmagában is rendhagyó jelenség és egy történelmi véletlennek köszönhető.

Ismeretes ugyanis az a megfigyelés, hogy a folyam menti városok a folyással ellentétes irányban — tehát esetünkben észak felé — terjeszkednek. Ebben az irányban azonban a Váci-kaputól Újpestig vitás tulajdonjogú terület feküdt, amelyet a Klarissza-renddel való hosszas pereskedés után csak 1752-ben ítéltek Pestnek. Eddig azonban a falaktól kifelé már megkezdődött a keleti területek beépítése és a továbbiakban ez vonja magához az új lakosokat is. Az említett szabály Pest külvárosainak betelepülésében csak annyira érvényesül, hogy 1764-ig a terület legészakibb része, a *Terézváros* épül be legsűrűbben. (Watzpaur térképe szerint.) Ezután a mai *Erzsébetváros* következik. Mindkét helyen elsőnek a kertövezetet építik be. (A házak össz-száma ugyan a Józsefvárosban nagyobb, de nagyobb területen is szóródnak el.)

A Pest környéki kertterület csökkenésének hatása van a Józsefvárosra is. 1723-ban Budára helyezik a legfelsőbb bíróságot (Hétszemélyes tábla), majd 1783-ig az országos főhatóságokat, s a magyar arisztokraták is Budára és Pestre költöznek. Udvartartásuk ellátása megnöveli az élelmiszerek iránti keresletet. A józsefvárosi kertek elsősorban a belvárosi polgárok házi igényeit elégítik ki, de így viszonylag korán megjelennek közöttük a kereskedelmi célokra alapított kertészetek is. Így például a mai *Makarenkó* és *Mária utca* közti telkeket *Sachmundt János* kertész vásárolta meg, a mai *Baross utca* és *Üllői út* között a belső klinikák helyén és azon túl *Neander János* kertje 5294 □-öl területet foglal el. A kertészek 1766-ban Kertész Céhet alapítottak, s terményeiket a régi városháza előtti piacon árusították. De megjelentek a nagybirtokok a szántóföldeken is. A Józsefváros területén levő 33 szántó közül 11 két patrícius család, a *Moselek* és a *Schopperek* tulajdonában volt. A később megnyitott *Práter utca* mindvégig *Mosel* birtokon haladt keresztül.

A Józsefváros betelepülésénél előnyt jelentett a testvérkerületekkel szemben, hogy hosszan elnyúló, keskeny területét három oldalról országos jelentőségű út vette körül. Az *Országút* (mai *Múzeum körút*) a városkapukat kötötte össze a várfalon kívül, majd a külvárosok kifejlődése után az észak—déli irányú közlekedés fő útvonala lett. A másik két országos út a *Kerepesi (Rákóczi)* és az *Üllői út*, melyek Budát már a középkorban is Észak- illetve Kelet-Magyarországgal kötötték össze. Ezeknek a kezdeti szakasza korán beépült és ez meggyorsította a köztük fekvő terület betelepítését is. A kertövezetbe itt is házakat építenek. A kerületben többfelé található téglaégetésre alkalmas agyag, s ez is megkönnyítette egy falusias jellegű település kialakulását. Az első téglaégető kemence az 1720-as években létesült a mai *Rákóczi tér*, *Kissalétrom utca* és *Somogyi Béla utca* közti területen, majd az agyagréteg kimerülése után 1759-ben a Rákos szántón létesítettek új téglaégetőket, ahol a mai Blaha Lujza téren, s attól délre 3 méter mélységben kékes agyagra bukkantak.

A Józsefvárosban abban az időben, mikor a kecskeméti és hatvani kapu közelében az első házak felépülnek, a falaktól

távolabb egy szórványtelepülés is létrejött, a mai *Horváth Mihály tér*, *Rigó utca*, *József utca* és *Őr utca* által határolt területen. *Kastberger József* városi tanácsos ugyanis 1732-ben 27 parcellára osztva, eladta itt elterülő szántóföldjét és a parcellák rövidesen beépültek. Néhány év múlva a szomszédos területeken is épülnek házak és a település az itteni dűlő után a → *Pacsirtamező* nevet kapja. E település a *Kerepesi út* és a *Belváros* felé terjeszkedik és az 1770-es években már találkozik azokkal a házacskákkal, melyeket a *Stáció-(Baross)* és *Téglavető (Bródy Sándor) utcákban* a *Belvárostól* távolodva építettek fel.

A fejlődés igen lassú. Watzpaur említett térképén (1764) még mindössze hét utcát találunk kb. 4 km hosszúságban.

A következő évtizedekben a város és ezzel a külváros fejlődése is meggyorsult, de *Balla Antal* negyedszázaddal későbbi térképén is még csak 25 utcát találunk, kb. 13 km hosszúságban. Ezenkívül négy tér van a kerületben, a *Széna (Calvin)*, a *Templom (Horváth Mihály)*, a *Kálvária*

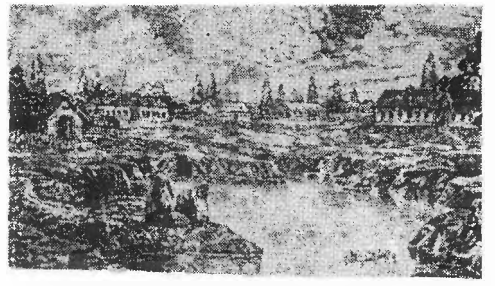

A Horváth Mihály tér a XVIII. század II. felében

(Kulich Gyula) tér és a *Tavaszmező*. A viszonylag gyors fejlődés szükségessé teszi a külváros közigazgatási rendezését is. 1733-ban az egész külvárosi területnek egy bírája van *(Pindtner Mátyás* téglásmester), 1766-ban két részre bontják a pesti külvárost. A határvonal a *Kerepesi út*, ettől északra terül el a *Felső külváros*, délre az *Alsó külváros*. Utóbbit 1777. november 7-én nevezik el *Szent Józsefről*, illetve *József* trónörökösről, *Józsefvárosnak*. Lakossága ekkor (a *Ferencvárossal* együtt) 3170 fő, majdnem kizárólag mezőgazdasággal foglalkoznak.

Az 1785-ös esztendő kiemelkedően fontos dátuma a *Józsefváros* történelmének. Ebben az évben helyezik át ugyanis a pesti állatvásárt a mai *Engels-tér* környékéről a *Teleki tértől* a *Rózsák teréig* húzódó, már említett terméketlen területre. Közismert, hogy a vásárok környékén elterülő városrészek gyorsabban fejlődnek a többieknél. A pesti lóvásár pedig mai szemmel szinte hihetetlen tömegeket gyűjtött össze vidékről. Egy 1790-ből származó adat szerint csak vámfizető kocsi 12 735 érkezett a Medárd napi vásárra. Az állatvásár és a vele összefüggő többi piac közelsége gyorsan növeli a *Józsefvárosban* a lakosság számát, s ebben különösen az iparosokét. 1785-ben a *Ferencvárossal* együtt 4864 fő a lakosság, 1806-ban egyedül a *Józsefvárosban* 6960. (1792-ben válik külön a *Ferencváros* a *Józsefvárostól*, s ettől az évtől 1950-ig nem változik az utóbbi területe.) Az 1798-as adóösszeírás szerint 1130 adófizetőből 592 mezőgazdasági dolgozó, tehát még mindig a mezőgazdaság az uralkodó ág, de az iparosok száma már 294. Az 1819-es házösszeírás adatai szerint *Pest* 3589 házából 1189, azaz 33% van a *Józsefvárosban*. Nagyrészt falusias házakról van szó, melyekben — *Jankovich*, *József nádor* háziorvosának 1837-ből származó leírása szerint — gyakran az egész család egyetlen szobába zsúfolódik össze, megosztva helyét kutyával, macskával és háziszárnyasával. Mindenesetre a gyors fejlődés azt eredményezi, hogy *Lipszky János* 1810-ben megjelenő, *Budát* és *Pestet* bemutató térképén az *Országúttól* a → *Rákosárokig* — tehát a *Múzeum körúttól* majdnem a *József körútig* — terjedő területen a legtöbb mai utca vonala már kialakult. A különbség annyi, hogy a városi téglavetők gödrét még nem temették be, a *Szentkirályi utca* még csak a *Mikszáth Kálmán térig*, a *Vas utca* a *Kőfaragó utcáig* terjed, a mai *Makarenkó utca* alig látszik és a *Mária utca* még csak kb. 50 év múlva épül ki a *Rákosárok* helyén.

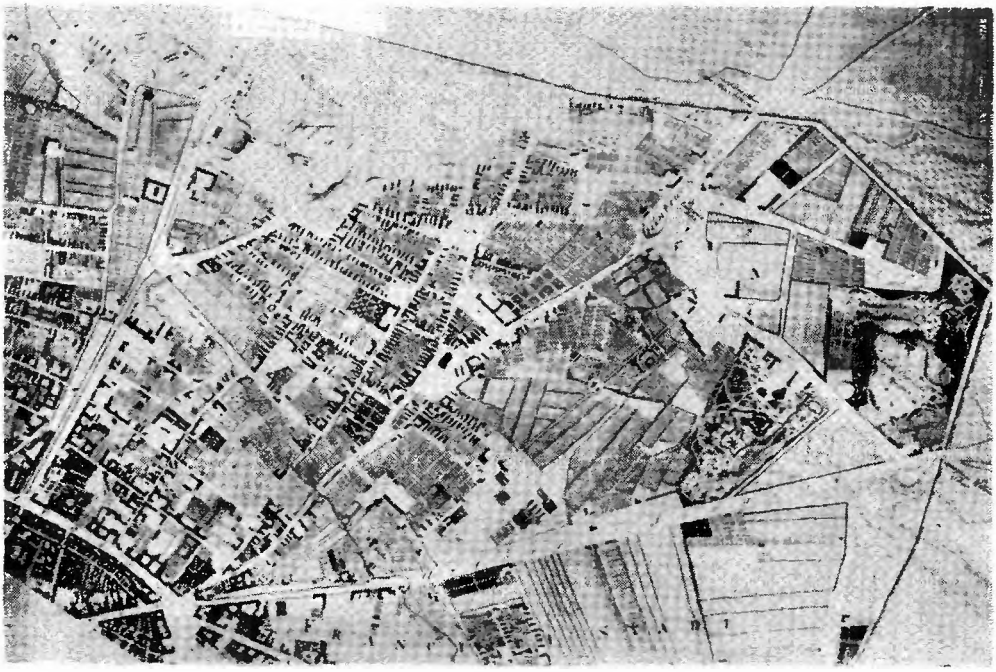

A Lipszky-féle térkép

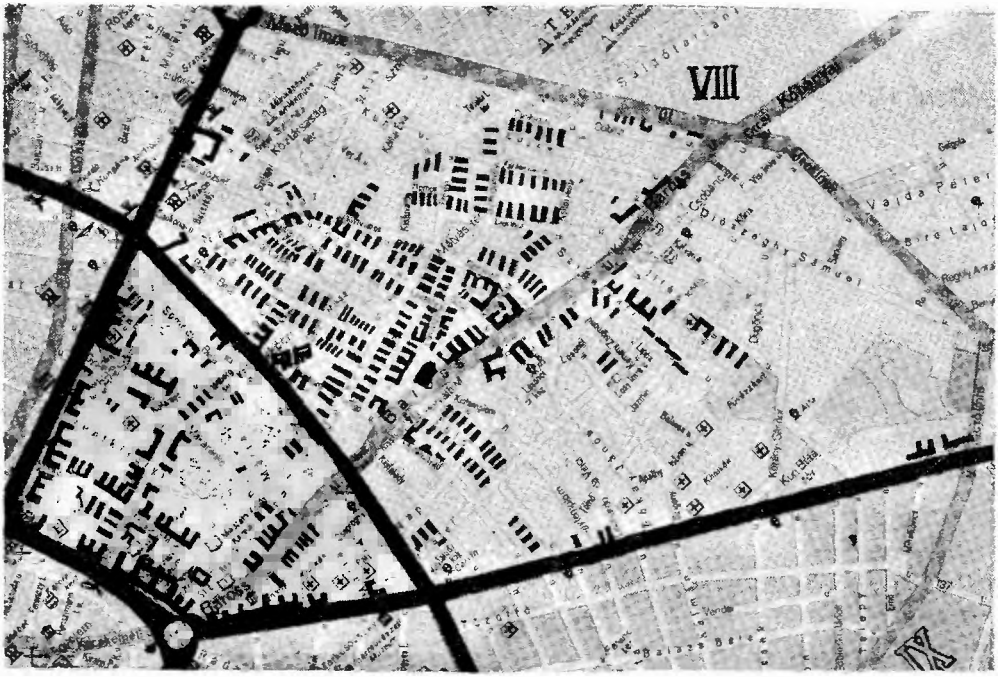

A Lipszky térkép háztömbjei berajzolva a Józsefváros mai térképébe

A Lipszky-féle térkép azért is fontos, mert 1805-ben az ún. *Városszépítő Bizottság* felkérésére *Hild János* elkészítette a külvárosok utcahálózatának tervezetét (egy általános városrendezési terv keretében) és a Városi Tanács ezt meg is valósította. Ez az utolsó térkép tehát, amely kerületünket a spontán utcaalakulások korában ábrázolja.

Nem egész 3 évtizeddel később, 1838. március 13-án a nagy árvíz a kerület házainak jó részét összedönti. A városrészt a vízáradat átlag 216 cm magasságban lepte el. A mai *Baross utca* elején 2 m, a későbbi *Körúttal* való találkozása táján csaknem 4 m, a *Rókus kórház* előtti piacon 3 m magasan állt a víz. A kerület 1255 házából 891 dőlt össze, 115 erősen megrongálódott és csak 249 maradt épségben.

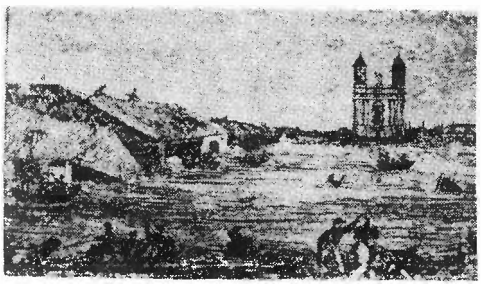

A nagy árvíz a Horváth Mihály téren

A *Józsefváros* területét csaknem teljesen ellepte az ár, egy Kőbánya környéki keskeny területen kívül csak a *Kálvária tér—Ludoviceum* magasan fekvő vidéke maradt szárazon. Ide és a Belváros el nem árasztott részére menekültek be Pest lakosai.

A nagy katasztrófának a továbbiakban kedvező hatása van a *Józsefváros* fejlődésére. Az árvíz után nyomban megindul az újjáépítés és ez rendkívüli munkaalkalmat teremtett a fővárosban. Mivel 1844-től a sorozatos rossz termés miatt a vidékről megindul a parasztok menekülése a városok felé, a nagy munkásigény két év alatt 80 000-ről 92 000-re emeli Pest lakosainak számát. A kerület lakosságának száma pedig 1806—1850-ig 6960 főről 17 554-re emelkedik. A betelepülők számára rendkívüli vonzó erőt jelent, hogy a kerületben árvíz biztos területek találhatók. A *Rákosárok* vonalán belül elrendelik, hogy csak emeletes kőházakat szabad építeni, és lassan megindul a közművesítés is (→ csatornázás → gázellátás → közvilágítás → vízellátás), de a kifelé eső részeken továbbra is engedélyezik a falusias építkezést. Az új települők tehát természetesen ezen a környéken vernek először tanyát. Hasztalan ígéri a városi tanács, hogy gátak emelésével megakadályozzák az árvizek megismétlődését, az emberek nem hisznek és így a kerület magasan fekvő részei viharos gyorsasággal népesednek be. E centrumok körül aztán tovább épül a kerület külső része. Megkönnyíti ezt a folyamatot az is, hogy míg a belterület telkei magánkézben vannak, a külterület városi birtok, és a várostól kedvező feltételek mellett lehet földet kapni. Az 1850-es évekre a kerület utcáinak kialakulása befejeződik, csupán az ekkor elköltöző *Lóvásár tér* területének szabályozása van még hátra. Ennek megtörténte után nagyobb változást csupán a *József körút* 1878—1890 közötti fölépítése jelentett.

Az újjáépítés során nem változtatták meg a már kialakult utcavonalakat, az újonnan betelepült területeken viszont a *Hild* féle rendezési tervet érvényesítették. A parcellázásokból befolyt összegekből feltöltötték a mélyen fekvő utcákat, betemették és rendezték a régi téglavetőt és a *Rákosárkot*. 1873-ban, a főváros egyesítésekor a *Józsefvárosnak* 62 utcája volt, kb. 32 km hosszúságban, és 8 tere.

Budapest világvárossá válásának idejét a kiegyezéstől az első világháborúig tartó félévszázadra teszik. Ez az öt évtized egyben a *Józsefváros* legvirágzóbb korszaka is. Persze a folyamatosság érdekében nem ragaszkodhatunk szigorúan az 1867—1914-es határokhoz, a fejlődés bemutatását korábbról kell kezdenünk.

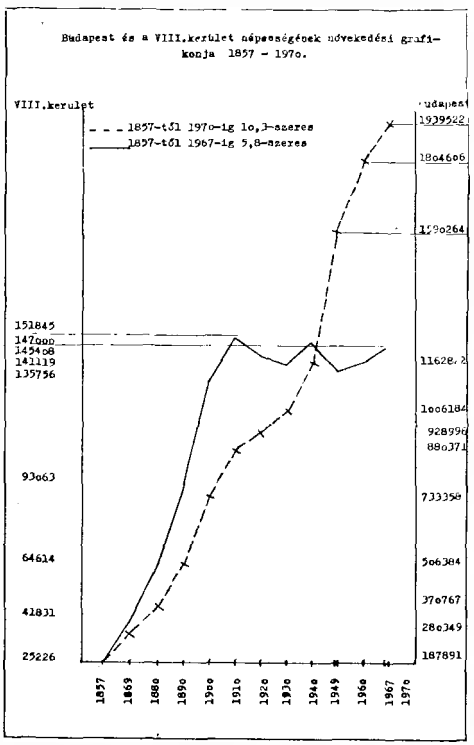

Budapest és a Józsefváros népességének növekedési grafikonja 1857—1970. A főváros grafikonja 100 000-es, a Józsefvárosé 10 000-es egységekben.

A kormányhivatalok nyomában felköltöző főurak a pesti külvárosok közül a *Józsefvárost* választják lakhelyükül és ennek nyugati részén felépíttetik a → *Palotanegyedet*. Közülük a *Grassalkovich család* már a Hétszemélyes Tábla 1723-ban bekövetkezett Budára telepítése után, telket szerez magának a kerületben (1729), 1783-ban az *Orczy család* veti meg a lábát a Józsefváros délkeleti sarkában (→ *Orczy kert*), ugyanebben az időben a Festetics család birtokába kerül az ettől nyugatra fekvő nagy terület. De kertje van többek között a → *Batthyány*, a → *Beleznay*, *Keglevich* és más családoknak is.

Budapest fővárossá, majd világvárossá válása idején a szükségessé váló kulturális intézmények jelentős része, aztán e Palotanegyed tágas kertjeiben talál megfelelő elhelyezést. Még a Palotanegyed beépítését megelőző időben, 1798-ban készül el a *Rókus* (→ *Semmelweis*) Kórház első épülete. Utána az akkor még egységes → *Széchényi Könyvtár* és → *Nemzeti Múzeum* kerül a *Batthyány-féle* épületekbe (1817), 1837. augusztus 22-én nyitották meg a *Pesti Magyar Színházat* (→ *Nemzeti Színház*) és 1847-ben készül el a *Múzeum* épülete. Az egyetemek, ill. főiskolák közül elsőnek az → *Állatgyógyászati iskola* nyílt meg 1790-ben. Különböző épületekben volt elhelyezve, utoljára 1858-tól a → *Kunewalder-házban*, ugyanide költöztek ez évben a *Tudományegyetem Orvoskarának* első osztályai is. 1876-ban készült el a mai ún. belső klinikai telep első épülete, majd a világháborúig felépült a külső klinikai telep is. 1883-tól 1911-ig a mai → *Természettudományi Kar* helyén a *Műegyetem* kapott hajlékot, majd a *Tudomány Egyetem Bölcsészeti Kara* költözött oda.

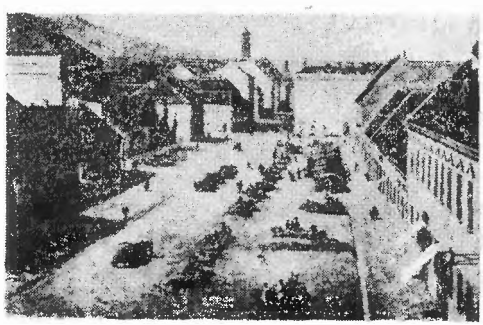

A színház környéke

A felsorolás korántsem teljes, csupán jelezni kívánjuk vele, hogyan alakul ki

kerületünk nyugati részén az akkori Pest legnagyobb művészeti-tudományos-oktatási-egészségügyi centruma.

Ugyanebben az időben indul el a *Józsefváros* keleti részének gyors iparosodása. A tömegközlekedési hálózat kiépítése éppen a kiegyezés évében kezdődött el. Már előzőleg, 1827-ben építettek kísérleti jelleggel egy lóvontatású „→ *lebegő vasutat*" kb. a mai *Baross tértől* a kőbányai *Téglavető utcáig*, 7 és fél km. hosszúságban. Ezt inkább kő-, mint személyszállításra akarták használni, de egy év múlva lebontották, mert a vállalkozó nem találta meg a számítását. Az első → lóvasúti vonal (1866) végállomása is a *Józsefvárosban* van a *Széna (Calvin)* téren, de ennek a kerület forgalmának lebonyolításában kevés szerepe van. 1867. április 2-án nyitják meg a *Cs. Kir. Szabadalmazott Északi Vasút Társaság* pest—hatvani, néhány héttel később a hatvan—salgótarjáni szakaszát, s ezzel új fejezet kezdődik a *Józsefváros* történetében. A vasút megépítésének fő indoka a szénszállítás. Az engedélyt a *Sina Bankház* érdekeltségéhez tartozó *Szent István Kőszénbánya Társulat* kérte és Pest növekvő szénellátási igényeinek kedvező kielégítését ígérte.

A főváros tőkés vállalkozói időben felkészültek a szén fogadására és a személyforgalom kiaknázására. 1868-ban megalakul a *MÁVAG* elődje, a *Magyar—Belga Gép- és Hajóépítő Társaság*, (1870-től MÁVAG), és 72-ben az *Első Magyar Vagongyár Rt.*, melyet 1880-ban a *Ganz vásárol meg*. 1868-ban megépül a Kerepesi utat a Városligettel összekötő lóvasúti vonal és ennek leágazása a pályaudvarig. A következő évben megnyitják az Üllői úttól a pályaudvarig vezető vonalat is.

A MÁVAG épülete az 1890-es években

A két nagy vasgyár közigazgatásilag nem tartozott ugyan a *Józsefvároshoz*, de egyébként nyilvánvaló, hogy egész életével a kerülethez kapcsolódott. Ezen vezetnek keresztül közlekedési útjai, innen verbúválja, majd itt telepszik meg dolgozóinak túlnyomó többsége is. A viszonylag már ekkor is sűrűn lakott városrészben a gyárak munkaerő-szükséglete, a kor legsűrűbb lóvasúti hálózata, majd a *Keleti pályaudvar* megnyitása (1884) új telek- és házépítés-spekulációt indít el, amely tetőfokát a *Stáció- (Baross) utcai → villamosvasút* megépítése (1889) után éri el. A telekkönyvek tanúsága szerint ezekben az évtizedekben tőkés érdekeltségek és gazdag háziurak kezébe kerülnek a *Józsefváros* régi, falusi jellegű házai is, de ennek a folyamatnak a története még felkutatásra vár.

A kor két legjövedelmezőbb iparága, a vasút- és a bérkaszárnya-építés fellendíti a kerület egész iparát. Különösen gyorsan fejlődik a → fuvarozó és → asztalos ipar, s az utóbbival együtt, még egyszer fellendül, az egyébként hanyatló állattartás új ága, a lótartás. (1850-ben 548, 1884-ben 2452, 1901-ben 3373 a lovak száma a kerületben.)

1896-ban 37, legalább 15 munkással foglalkozó üzem található a kerületben (joggal ideszámítva a két vasgyárat is). Közülük mindössze nyolcat alapítottak a pályaudvar megnyitása előtt, s ebből is három mezőgazdasággal összefüggő tevékenységet folytat (Kölber Testvérek kocsigyára 1781, Krausz Izidor szesz- és élesztőgyára 1852 és még egy élesztőgyár 1854.), egy nyomda (Rózsa Kálmán és neje 1847) és az egész Pestet kiszolgáló *Gázgyár* (1856). A fennmaradt háromból egy a *Krolupperféle vasúti lámpagyár* és van egy vasöntő és egy üvegcsiszoló telep. A 37 üzemnek 6262 dolgozója van és 2251 lóerő teljesítményű géppel rendelkezik, ebből a *Ganz* és a *MÁVAG* együtt 4000 dolgozót és 1550 lóerőt képvisel. Nagyságban a *Gschwindt-*

féle szeszgyár (250 munkás, 200 lóerő) és *Thék Endre bútor- és épületasztalos árugyára* (270 munkás, 60 lóerő) következik utánuk.

Az 1857. és 1890. évi népszámlálások között a kerület lakossága 3,6-szorosára nőtt (25 226, 91 303), ezen belül az iparban foglalkoztatottaké közel megnégyszereződik (4829, 19 103), a napszámosoké csaknem ötszörösére (3311, 16 281), a közlekedésben dolgozóké pedig tízszeresére emelkedik (292, 2683).

A *Józsefváros* lakossága ekkor a fővárosénak 18,8%-a. De itt lakik az iparban dolgozók 22,5%-a, a napszámosok 21,2 és a forgalomban dolgozók 20,9%-a, míg az őstermelőknek már csak 15,7%-a. A kereskedelem- és hitelben dolgozók aránya a legalacsonyabb: 12,7%.

Arról nincs adatunk, hogy 1890-ben hány munkás dolgozik nagy- vagy középüzemben. De ha a valóságosnál bizonyára nagyobb 1896-os adatot vesszük alapul, akkor is a kerület 19 000 munkásából csaknem 13 000 dolgozik kisiparosnál (ebbe a számba azonban a kisiparosok maguk is bele számítanak), tehát a *Józsefváros* az ipari fejlődések csúcsán is egész a fölszabadulásig jellegzetesen kisiparos kerület marad.

A kerület így két, egymástól élesen elkülönülő részre oszlik: a nyugati kulturális—arisztokrata negyedre és a keleti ipari—proletár jellegű részre. Ez időben azonban az elkülönülés még nem olyan végletes, mint amilyenné a Horthy fasizmus idejében válik. Részletesebben evvel a kerület kulturális fejlődéséről szóló részben foglalkozunk. Itt az okok közül csak azt említjük meg, hogy ebben a félévszázadban a főváros egységgé szerveződése még nem teljesen befejezett forma. A *Józsefváros* még nemcsak a főváros egyik kerülete, hanem bizonyos fokig önálló kisváros is, és gazdag polgárainak a fővárosi tőkések egészével szemben bizonyos önálló érdekei vannak. Elsősorban éppen az, hogy ezt az egységgé válást minél inkább akadályozzák és így némi védelmet kapjanak a nagy bank- és ipari érdekeltségek egyre növekvő hatalma ellen. Ezért a kerület politikai élete ebben az időszakban rendkívül élénk és kifejezetten ellenzéki jellegű. Ebben szerepe van a kerület gyorsan fejlődő munkásmozgalmának is. *Józsefváros* Budapest utolsó kerülete, amely még ellenzéki képviselőket választ.

POLITIKAI MOZGALMAK A JÓZSEFVÁROSBAN 1848—1914-IG
(a munkásmozgalom nélkül)

A XVIII. század folyamán és a XIX. század elején a *Józsefvárosban* a gazdaságilag egyre izmosodó polgári réteg szintén bekapcsolódott abba a küzdelembe, amelyet a Budánál minden tekintetben erőteljesebben fejlődő Pest polgársága és városi tanácsa vívott a bécsi udvari kamarával a nagyobb politikai önállóságért és a törvényhozásban való nagyobb részvételért. A polgári átalakulásért folyó harc eredményeként, az országgyűlési követválasztási jog kiterjesztése 1843-ban, majd 1848-ban a népképviseleti törvény bevezetése, a kerületben utat nyitott a kirekesztetteknek a politikai joggyakorlat felé.

A polgári forradalom időszaka. Az új cenzusos választójogi rendelkezés értelmében a képviselőket a polgárság szélesebb rétege választhatta meg, mint eddig. A *Józsefváros* esetében ez azt jelentette, hogy 1848-ban 17 554 lakos közül 1062 szavazhatott, vagyis a lakosság 6,05%-a. Ez közel négyszerese volt az 1843-as kerületi választók létszámának. A cenzusos választójog egyformán vonatkozott az országgyűlési követek választására és a tisztújításokra is.

A józsefvárosiak fokozott politikai érdeklődését bizonyítják azok a kezdeményezések, amelyeket, a törvény ismeretében, választási előkészületként, már a Pest városi közgyűlési rendszabály megjelenése előtt

tettek meg. A kerületben már május 13-án népgyűlést hirdettek a június 17-i tisztújítások lebonyolítására. Ezek egyúttal a követválasztások előkészületei is voltak, mert ugyanazt a szavazólistát használták az utóbbihoz is.

A *Józsefváros* volt Pest negyedik választókerülete. A július 3-án az *Üllői úti laktanyában* lefolyt képviselő-választáson nagy többséggel *Kendelényi Károly* ügyvéd szerezte meg a győzelmet. A kerületben jelentős közéleti szerepet vállaló ügyvéd a képviselők azon többségéhez tartozott, amely a függetlenséghez való hűségben találta meg a közös nevezőt a nemesi radikálisok és a márciusi fiatalok alkotta csoport között. Már kezdettől fogva, mint szervező és irányító, részt vett a kerületben a forradalmi megmozdulásokban. Ő elnökölt az említett májusi közgyűlésen és tagja volt annak a bizottmánynak, amely a hónap második felében gyűjtést indított a kerületben a forradalom ügyének anyagi támogatására.

Szeptember közepén az ellenforradalmi erők fegyveres támadást intéztek az ország ellen. Ettől kezdve, a szabadságharc leveréséig, a kerület lakosságát többnyire a honvédelem ügye foglalkoztatta.

Az abszolutizmus és dualizmus kora. Több évi szünet után, 1861 tavaszán, az országban néhány hónapra újból helyreállt az alkotmányos élet. Az országgyűlés őszig, az újabb feloszlatásáig ismét folytathatta munkáját. A *Józsefvárosban* is megélénkült a politikai tevékenység és a választások, valamint a tisztújítások napjaiban tetőzött. Ebben az évben *Szilágyi Virgil*, a volt nemzetőrszázados, *Táncsics* védőügyvédje lett a kerület képviselője, olyan jelöltekkel szemben, mint *Jókai Mór* és *Királyi Pál*. A választást a kerületben eddig még szokatlan hevességű korteskedés előzte meg. *Szilágyi Virgil* fő kortesei a *Nemzeti Színház* művészei voltak, mint például *Lendvay Márton* és *Szigligeti Ede*. Ugyanebben az évben, 1848 után először tartottak tisztújítást Pesten. A kerületben ebből a mozgalomból a *Nemzeti Színház* színészei szintén kivették részüket. Az említett két színész tagja volt annak a 20 tagú központi bizottmánynak, amely a jelölések ügyében tevékenykedett.

A dualizmus első évtizedeiben, mint ismeretes, a politikai küzdelem szinte kizárólag a parlamenti, illetve a községi választások idejére összpontosult. A pártok és a politikai körök közvetlenül, a választások előtt, vagy azokon alakultak meg. A kezdetleges pártmozgalom miatt a kerületek politikai hovatartozását főleg a megválasztott képviselő magatartása, rangja, címe határozta meg.

A kiegyezést követően már 1869-ben a század utolsó harmadának egyik leghevesebb politikai küzdelme bontakozott ki a *Józsefvárosban*, amely nagy port vert fel városszerte. A tiszta kormánypárti Pestet kreálni, és a „bűnös várost" felmenteni akaró *Deákot* kellemetlenül érte az, hogy az öt városrész közül háromban ellenzéki képviselőt választottak. Ezért ezek, de főleg a józsefvárosi képviselő, a balközéphez tartozó *Csernátony Lajos* ellen kompromittáló kampányt indított.

1878-ban és 1881-ben a mérsékelt ellenzék vezére, *Szilágyi Dezső* lett a kerület képviselője. Ezt az ellenzéket a többi pesti városrészben sorra győzedelmeskedő *Szabadelvű Párt* itt csak 1887-ben tudta néhány szavazattal a második helyre szorítani.

A kerület politikai története szempontjából a legfontosabb időszakot a század két utolsó évtizede képezte, mert a szó mai értelmében vett politikai mozgalom akkor bontakozott ki. Ebben az időben kristályosodtak ki a klikkeknek számító pártok, amelyek nevében az egyre nagyobb gazdasági szerephez jutó kispolgárság, a politizálás lehetőségeit is kihasználva, igyekezett ezt a szerepet megtartani. Az 1880-as évek közepétől kezdve, több évtizeden keresztül, a gomba módra szaporodó kisebb üzemek tulajdonosainak, vagy a nagyobb gyárak részvényeseinek az érdekeit képviselő Józsefvárosi Kör irányítása alá került a kerület politikai mozgalma. A körben igen élénk tevékenységet fejtett ki és vezető szerepet játszott *Rémi Róbert*

gőzfavágó-tulajdonos és *Hüvös József*, a *Városi Villamos Vasút* igazgatója.

A század utolsó éveiben az ellenzék is szerzett magának néhány pozíciót, mert a kerületre eső törvényhatósági tagok közé az ún. *Polgári Kör* emberei is bekerültek. A polgári pártiak előretörésében ismét nagy szerepe volt a *Nemzeti Színház* tagjai állásfoglalásának. A lakosság és a kerület választóinak körében nagy tisztelet és megbecsülés övezte *Újházi Edét*, *Szacsvay Imrét*, *Gyenes Lászlót*, *Zilahi Gyulát* és a többi színészt.

A *Józsefvárosi Kör*, egyeduralmának biztosítása érdekében, minden eszközt felhasznált, így a választási csalásokat is, amelyekre a századforduló után a főváros politikai mozgalmára is több figyelmet fordító *Szociáldemokrata Párt* derített fényt. A csalásokban főleg a *Hüvös-dinasztia* volt érdekelt. Az első világháborút megelőző években szóba került a *Városi Villamos Vasút Rt.* megváltása a főváros által. Ezért *Hüvös* a *Józsefvárosi Körön* keresztül minden erejét latba vetette, hogy olyanok kerüljenek a törvényhatósági bizottságba, akik a vállalatnak a fővárossal kötött szerződése lejártakor, a megváltás ellen fognak szavazni.

A JÓZSEFVÁROS 1918—1919-BEN

Az első világháború évei súlyos nyomorúságot hoztak a *Józsefváros* munkások lakta negyedének falai közé. 1914 őszén a *József körúton*, *a Népszínház utcában és a Baross utcában* a nacionalista uszítástól megbolondított emberek „Éljen a háború!" feliratú táblákkal tüntettek, de ez a lelkesedés hamar eloszlott. Élelmiszer- és tüzelőhiány lépett fel, rokkantan, sebesülten tértek haza a katonák, s sokan elvesztek a háborús években. A háború elleni mozgalmak a fővárosnak ebben a kerületében is kibontakoztak 1917 után. Az 1918-as év nagy sztrájkjai és tüntetései tízezreket mozgósítottak a béke ügye mellett a *Józsefvárosban* is. 1918. október 29-én a *Ganz gyárban* leálltak a munkások és tiltakoztak a háború folytatása, az oktalan vérengzés ellen. A felháborodás túlterjedt a gyáron, az egész kerület megmozdult és tüntetett. Másnap a baloldali szociáldemokraták kaszárnyalátogatásokat szerveztek, fegyverbarátságot akartak létrehozni a katonaruhába öltöztetett munkások, parasztok és a főváros lakosai között. A *Józsefvárosban* is ezen a napon — október 30-án — választották meg a gyárak küldötteit a *Budapesti Munkástanácsba*. A *Ganzban*, a *MÁV Gépgyárban* üzemi munkástanács is működött. Ugyancsak október 30-án szabadították ki a *Conti* utcai börtönből az ott őrzött politikai foglyokat, majd a *Keleti pályaudvarnál* lefegyverezték a katonai őrséget. A katonatanács utasítása alapján önkéntes vállalkozók elfoglalták a *Józsefvárosi Telefonközpontot*. November 1-én — a forradalom győzelmét ünneplő gyűlések sorában — a mai *Köztársaság téren* megtartott gyűlésen hangzott el először a szocialista köztársaság kikiáltásának követelése. A több ezer főnyi részvevő innen a *Népszavához* vonult, tüntettek a *Habsburg-ház ellen*. December 21-én a *Nyomdász Szakszervezet*, majd néhány nappal később a *Vegyipari Szakszervezet* kimondta, hogy tagjai a *Kommunista Párthoz* is tartozhatnak. Ez utóbbi gyűlés volt a VIII. kerületben az első, ahol *Kun Béla* beszélt. Az 1918-as év végén lezajlott események sora azt bizonyítja, hogy a főváros munkásságának nagy többségével lépést tartva, politikai gondolkodásukban a kerület dolgozói is balra tolódtak. 1919. január 22-én a józsefvárosi megbízottak lakógyűléseken hirdették meg a lakbérfizetés megtagadását. A *Kommunista Párt* illegalitásba kerülése után, a *Tanácsköztársaságot* megelőző hetekben a *Spolarich kávéház* számos kommunista megbeszélés, a *Lovarda* előtti térség pedig tüntetések helye volt.

A *Magyar Tanácsköztársaság* időszaka a kerület történetének eseményekben gazdag, tettektől duzzadó időszaka volt. A zömében munkások lakta terület egy emberként állt a munkáshatalom oldalára, s nem kevésbé jelentős volt az a korábban ismeretlen méretű felbuzdulás, amely a kerület tudományos intézményeinek vezető értelmiségeit, tudósokat, egyetemi tanárokat, időst és fiatalt egyaránt jellemzett. Munkásnak és értelmiséginek egyaránt új korszakot, új lehetőséget igért a tanácshatalom puszta léte is.

Március 21-én délután a régi képviselőházban, a *Sándor utcában* a KMP propaganda-előadássorozatának keretében *Lukács György* beszélt, amikor bejött *Szamuely Tibor* és közölte, hogy a két párt megegyezett, határozatot hoztak a Tanácsköztársaság kikiáltásáról. A hallgatóság vörös zászlók alatt kivonult az utcára s megindultak a *Múzeum körúton* az *Országház elé.* Ez volt a *Józsefvárosban* a Tanácsköztársaság első eseménye. Április 3-án alakult meg az ideiglenes direktórium. Tagjai: *Kolozsy Sándor, Csidessi Frigyes és Babits Frigyes.* 1919. április 7-én zajlott le a tanácsválasztás, nagy lelkesedéssel vettek rajta részt a kerület dolgozói. A választás nem zajlott le simán. A jobboldali szociáldemokraták kierőszakolták olyan vezetők felvételét a listára, akikről köztudomású volt, hogy elhatárolták magukat a proletárdiktatúrától, a *Tanácsköztársaságtól.* A kerület kommunistái ellenzéki listát állítottak össze, melyre a választók tízezrei adták szavazatukat. A Kormányzótanács a kerületi választás eredményét megsemmisítette, új választásokat írt ki. Április 11-én 300 tanácstagot választottak meg. Április 17-én megalakult a VIII. kerületi *Munkás és Katonatanács,* 17 taggal és 3 tagú elnökséggel. Ez volt az ún. „*Huszas Intézőbizottság*". A kerületi tanács elnöke: *Kolozsy Sándor* kocsigyártó segéd, alelnök: *Kardos Géza* MÁV-gépgyári lakatos, titkár: *Simonovits Elek.* A tanács tagjai: *Bodor Dezső, Ehmann Lajos, Gábor Döme, Kemény János, Kovács Lajos, Lantos Elemér, Lázár Sándor, Lévai Zsigmond, Lerner Dezsőné, Magyar László, Medvei Ferenc, Mócsi Gyula, Ónodi Ignác, Singer Vera, Ulrich Kálmán, Vidra György és Zelinger Ödön.* Igen jelentős számban, 86 tagot delegáltak a központi, ún. *Ötszázak Tanácsába.* A kerületi tanácstagok között sokan voltak olyanok, akiknek kiemelkedő szerepük volt a 133 nap eseményeiben: → *Bogár Ignác,* → *Cservenka Miklós, Kertész Manó,* → *Hirosik János,* → *Landler Jenő,* → *Singer Vera,* → *Fogarasi Béla,* → *Tuba Károly, Varjas Sándor,* → *Varga Jenő* és mások. A kerületi tanács tagjai vállalták a proletárdiktatúra minden gondját-baját. Amikor a katonai helyzet romlott — április 22. —, egyhangú lelkesedéssel elhatározták a *Vörös Hadseregbe* lépést. Százötvenen vonultak a frontra, többen közülük hősi halált haltak.

A kerületben működött tudományos intézmények élére direktóriumok kerültek, amelyeket a tudományágak legkiválóbb szakemberei vezettek. Az *Orvoskari Bizottságnak*: → *Buday Kálmán,* → *Holzwarth Jenő,* → *Korányi Sándor,* → *Pólya Jenő,* → *Török Lajos, Vámossy Zoltán* professzorok, *Dalmady Zoltán* és *Dienes Lajos* magántanárok, → *Bauer Ervin* tanársegéd voltak a legkiemelkedőbb tagjai. A *Természettudományi Múzeumok és Társulatok Direktóriumának* tagjai: *Leidenfrost Gyula* (elnök), *Balló Rezső, Götz Irén, Horváth Károly, Jablonszky Jenő, Lambrecht Kálmán, Preszberger Gusztáv, Reiss Lajos, Selényi Pál,* → *Soós Lajos,* → *Vadász Elemér* voltak.

A kerületi tanács tevékenysége igen sokrétű volt, s számos olyan probléma állt előtte, amelynek teljes rendezése erőit meghaladta, mint például az élelmezés. A Tanácsköztársaság súlyos élelmiszerválsága a kerületet is érintette, a tanács őrködött az élelmiszer-elosztás felett, ellenőrizte a kereskedőket s fellépett az árdrágítókkal szemben, *Ármegállapító Bizottságot* létesítettek. Kivételt csak a hadbavo-

nult vöröskatonák családtagjaival tettek, részükre külön élelmiszer-elosztóhelyeket állítottak fel, s ruházati cikkeket is külön biztosítottak számukra. A *Vörös Őrség* nyomozóosztálya több ízben razziát tartott a *Teleki téri piacon*, a spekulánsok megfékezésére. Súlyos gondjai voltak a kerületi tanácsnak a lakásügy terén is. Április elsején kezdtek hozzá a pinceodukban élő családok normális körülmények közé helyezéséhez. Sok családon segítettek, de a lakáskérdést építkezés hiányában nem tudták megoldani. Így is száz és száz több gyermekes családnak biztosítottak jobb körülményeket.

Tanácsok Országos Gyűlése. Városi Színház 1919. VI. 14.

A józsefvárosi tanács működésének középpontjában a szocialista emberért vívott küzdelem állott. Különösen világosan látszik ez, ha a szociális és kulturális intézkedéseiket tekintjük végig. Megszervezték a proletárgyerekek fürdetését, megnyitották számukra a magánkerteket és különösen sokat tettek a dolgozók kulturális színvonalának emelése érdekében. A tanács népművelési osztályának vezetője *Kemény János* tanító, helyettese *Singer Vera*. Ők vállalták magukra az egészségügyi ismeretterjesztés megszervezését is. Minden pénteken este politikai és társadalomtudományi előadásokat szerveztek, biztosították a tanítók és tanárok átképzését marxista szemináriumokon. A kerület lakói részére a világnyelvek tanulására nyelvtanfolyamokat rendeztek. A népművelési osztály nemcsak iskolákban, hanem mozikban is rendezett tudományos ismeretterjesztő és világnézeti témájú előadásokat. Ezek megtartására a *Tanácsköztársaság*, a *Közoktatásügyi Népbiztosság* és a pedagógusmozgalom olyan nevezetes személyiségeit sikerült megnyerniök, mint: *Antal Márk*, *Bartos Erzsébet*, *Fogarasi Béla*, *Hajtai Ferenc*, *Landler Jenő*, *Tuba Károly*, *Varga Jenő*, *Varjas Sándor*, stb. A magasszintű oktatás mellett kellő energiát fordítottak a művelődés egyszerű formáira is, analfabéta-tanfolyamokat is rendeztek a kerületben az írástudatlanság felszámolására.

Május 1. megünneplése a kerületben is nagyszabású volt. Katonazenekarok tartottak ébresztőt. ünnepi gyűlések voltak már a megelőző napokban, s igen számosan vettek részt a főváros dolgozóinak ünnepi felvonulásán. Ezek a napok egyben a hősi helytállást is szimbolizálták, mivel a cseh és román támadások miatt a katonai helyzet kritikusra fordult. A kerületben is folyt a toborzás, az *Orczy téren* tartották meg a józsefvárosi munkászászlóaljak szemléjét. A Vörös Hadsereg győzelmei után a tanácshatalom figyelme belső problémái felé fordult. Június 14-én tartották a *Tanácsok Országos Gyűlését* a *Városi Színházban*. Június 15-én született döntés a kerületi népgazdasági tanácsok felállítására, középfokú munkás továbbképző szaktanfolyamokat indítottak. A tanácsköztársasági események szomorú emlékű napja június 24-e, amikor a belső ellenforradalom lázadást robbantott ki. Az ellenforradalom fészke a VIII. kerületben volt, a *Ludovika Akadémián*. Abban reménykedtek, hogy az egész országot átfogó katonai lázadás robban ki. Az Akadémia növendékei megszállták a *Józsefvárosi Telefonközpontot* is. A kerületi tanácstagok fogtak először fegyvert és a vöröskatonák megérkezéséig a tanács épületének ablakaiból tüzet nyitottak, sakkban tartották a ludovikásokat. A telefonközpont 24-én este felszabadult, a *Ludovikában* levő fehérek csak 25-én adták meg magukat. Az ellenforradalmi gócok felszámolásában életüket vesztették a *32-es vörös ezredből: Szokoli*

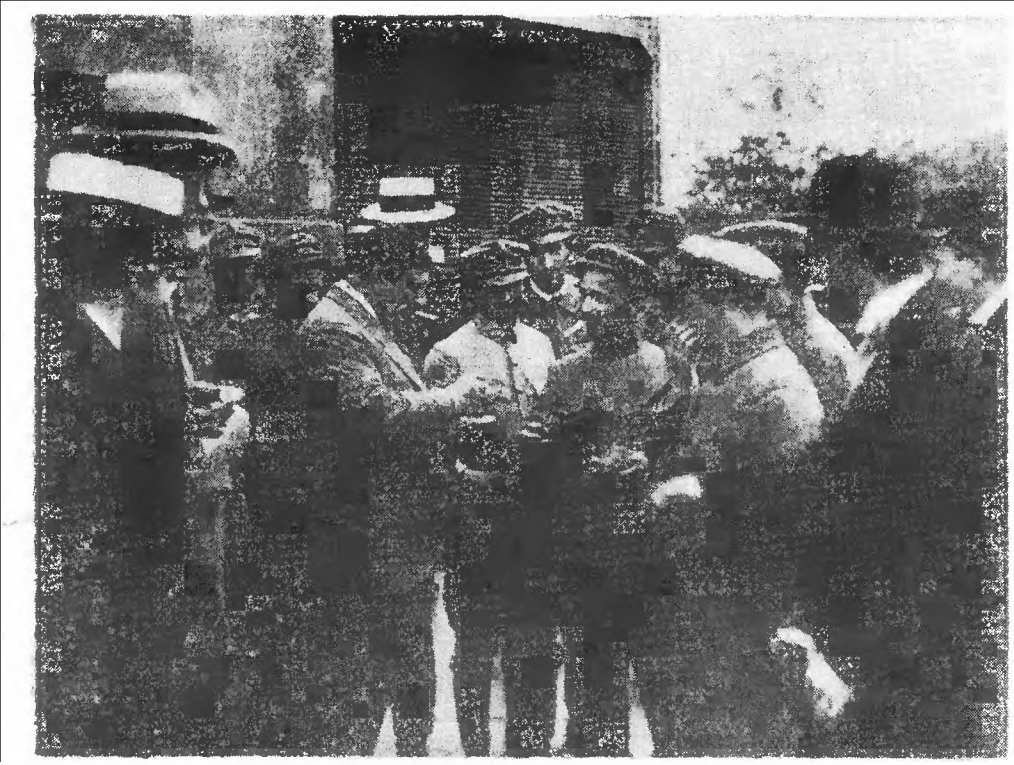

Landler Jenő VIII. kerületi termelési biztosokkal beszélget

József, *Korbély Ferenc*, *Gyenis Géza*, *Szabó I. István*, *Pető Gyula*, *Grósz Mór*, *Pigecz István*, *Szentgáli Ferenc*, az *1-es vörös gyalogezredből: Deutsch János*, *Meleg János*, *Budai Gusztáv*, *Hemin Mihály*, *Szory István és Lőwy Béla* politikai megbízott. A kerületben az élet hamar újraindult, de a belső nehézségek növekedtek. Az imperialista hatalmak blokádja, az élelmiszerek és iparcikkek hiánya állandó problémát jelentett. A VIII. kerületi tanács július 17-én tartotta utolsó ülését, napirendjükön a szervezkedő ellenforradalom szerepelt.

A *Tanácsköztársaság* megdöntése a *Józsefvárosban* is nyomasztó légkört teremtett, tombolt a terror, a baloldali érzelmű munkások százai hagyták el otthonaikat, vonultak illegalitásba, sokan külföldre menekültek.

AZ ELLENFORRADALOM ÉS A FASIZMUS KORSZAKA

A *Józsefváros* fejlődése 1910 körül megáll. Lakóinak száma nagy visszaesésekkel lényegében 1945-ig az akkori színvonalon marad. Az *OTI házak* kivételével az építkezés is szünetel. Egyetlen jelentősebb új kulturális létesítményét nevezetes panamának köszönheti: a főváros értékénél drágábban megvásárolja a könyvtár elhelyezésére alkalmatlan *Wenckheim palotát* a *Fővárosi Könyvtár* számára. A *Tanácsköztársaság* bukása után eltelt negyedszázad alatt a kerületben bizonyos átrétegződés folyik, amely néhány — főleg az ipar területén mutatkozó — pozitív vál-

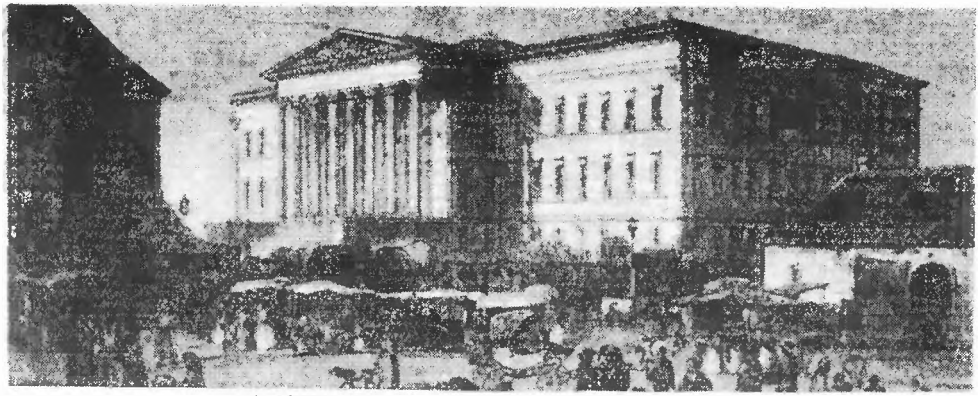

A Nemzeti Múzeum és a Két Pisztoly vendéglő

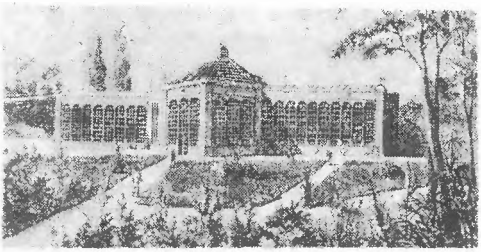

Üvegház a Botanikus kertben

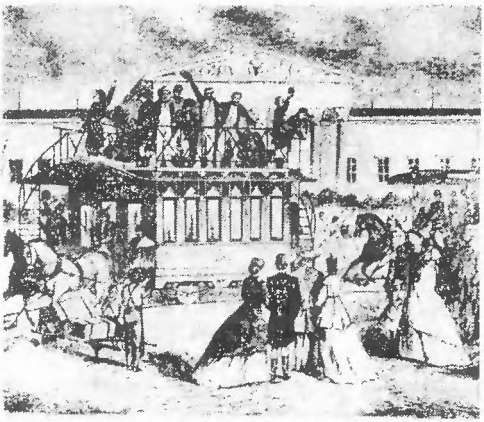

A Lóvasút megindulása (metszet)

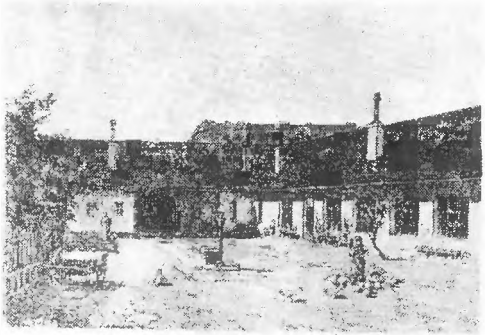

Jókai Stáció utcai házának udvara

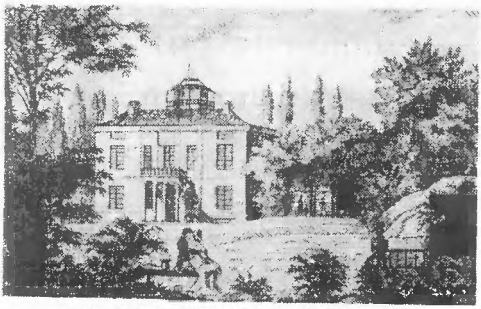

A Festetics villa a Botanikus kertben

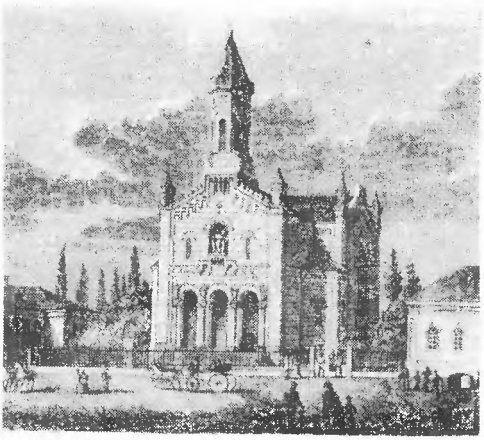

Szlovák templom, paplak és iskola (Diescher József) jelenleg a Luther udvarban

A Népszava szerkesztősége a polgári demokratikus forradalom napjaiban (1919. II.)

Munkanélküliek tüntetése a KP mellett (Népszínház utca – Rákóczi út sarok 1919. II. 20.)

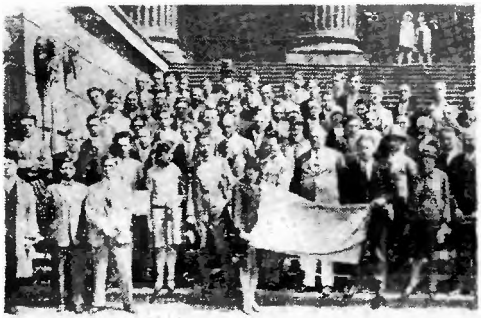

Munkás-eszperantisták a Nemzeti Múzeum előtt (1925)

1942. *március 15-i tüntetés* részlete a VIII., ker. ifjúmunkások által készített főtranszparenssel.

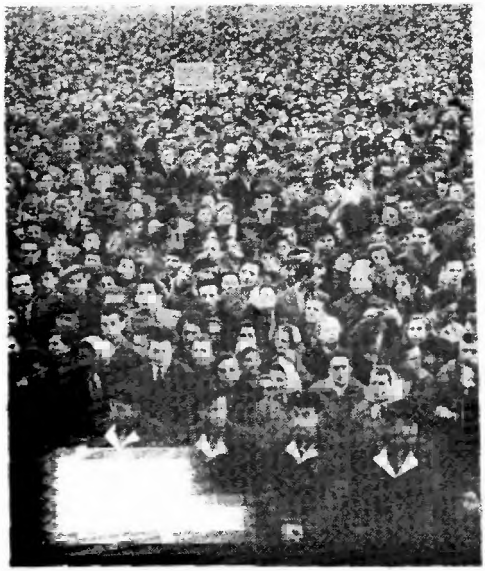

Nagygyűlés a Köztársaság téren 1957. okt. 30-án.

Kun Béla téri emlékmű felavatása

tozás ellenére is egyértelműen hanyatlásnak nevezhető.

Mindenek előtt most mutatkoztak meg a hátrányai annak, hogy a Józsefváros fejlődése egy ütemmel előbb kezdődik és fejeződik be a testvérkerületeinél. Míg az *Erzsébet-* és a *Terézváros* beépülése nagyrészt a bérkaszárnyák építésének korszakában történt, a *Józsefváros Körúttól* kifelé eső területe falusias jellegű maradt, földszintes és az elemi komfortot is nélkülöző házakkal. A kerület nyugati határán a Palotanegyed továbbra is az arisztokrácia egyik fellegvára, de a korábbiakkal ellentétben már egyáltalán nem vállal szerepet a kerület életében. Ugyancsak megszűnik a századfordulón még bizonyítható kölcsönhatás a tudományos centrumok és a kerület lakossága között. A keleti határon munkásnegyedek találhatók, ahonnét, mint majd később látjuk, főleg idegen kerületekbe járnak dolgozni a lakosok. A kettő között, a *Körúton* belül és a külsőbb részek szebb utcáiban jómódú polgárok, tisztviselők laknak. A *Teleki téren* viszont a zsibárusok különös, zárt és összetartó világa alakul ki, messze kinyújtva csápjait a környező utcákba, elsősorban a *Népszínház utcába*. A mai *Tolnai Lajos* és *Nagyfuvaros utca* között, sőt azon túl is a főváros legnépesebb prostituáltnegyede zsúfolódik össze. Kialakulása a századvégre tehető, amikor a főutakról letiltották a sétáló nőket, s azok a *Keleti pályaudvar* és a vásártér környékén húzódtak meg. (Ugyanígy a Nyugati közelében alakult ki a terézvárosi prostituáltnegyed is.) A háború után tovább nő a rosszhírű helyek száma, mert a földszintes házak vonzzák a hasonló intézményeket. Itt és ennek határán bűnözők, foglalkozásnélküliek és egyéb lumpen elemek telepednek le. S mivel a fővárosban itt él a legtöbb ágyrajáró, jelentős részek váltak nyomornegyedekké. Így a már eredetileg is két ellentétes részre oszló kerületet szinte darabokra szabdalják az egymástól teljesen elütő jellegű negyedecskék.

Külön negyedbe nem tömörülve, hanem a falusias részek minden szögletét átitatva él itt továbbá egy sajátosan józsefvárosi kisiparosság, melyhez hasonló a belső kerületekben sehol sem található. Természetesen a kerületi lakosság szükségleteit kielégítve itt is vannak cipészek, borbélyok, pékek és a *Körúton*, meg az előkelőbb utcákban kalaposok, ruhaszalonok, esernyő- és fűzőkészítők, de a különböző korokban cca. 12 000—16 000 főt kitevő iparosság zömét nem ők képviselik. A hagyományosan józsefvárosi iparok közül a két-három segéddel dolgozó asztalosok és lakatosok még mindig nagy számban találhatók, de a szakmák további felsorolása nem sokat mondana az ipar különleges jellegéről. A jellemző ugyanis az, hogy olyan szakmák telepednek ide, melyeknek gyakorlásához szükség van egy udvarra, vagy egy különálló udvari sufnira — éppen arra, ami a városias jellegű VI., VII. kerületben kevéssé található. Így ez a kisiparos réteg még egy különleges vidékiességgel is átitatja a józsefvárosi negyedek tarka összevisszaságát.

Kevésbé látványos, de éppen ilyen jelentős az ipar átalakulása is. Az építkezések, vasútalapítások megszűnésével és a lovas fuvarozás korszerűtlenné válásával valósággal kipusztulnak a kerület hagyományos iparágai s helyüket az új körülményekhez jobban alkalmazkodó vállalatok foglalják el. Az 1896-ban létezett nagyobb üzemek közül a *Krolupper vasúti lámpagyár* már 1900 körül elköltözik a kerületből, a *Demjén-féle fémgyár*, mely főleg kilincseket és egyéb épületalkatrészeket gyártott, 1910-ben, *Burger Anna üvegcsiszoló telepe* 1920-ban megszűnik. A *Kölber kocsigyár* helyébe kötöttárugyár, *Csepreghy épületasztalosáru gyára* helyére fémárugyár költözik s végül megbukik a *Thék gyár* is, mely főleg egyedi bútorokat gyártott. A *Michl-féle asztalosárugyár* viszont átvészeli a válságot avval, hogy iskolapadok gyártására tér át, s a *Slavonia Magyar Faipari Rt.* pedig, mely amerikai rendszerű gépeivel feldolgozott faanyaggal látja el a bútorgyárakat, 1940-ben 2 millió pengős forgalmat ér el. Ugyancsak meggazdagszik a *Schmidt és Császár féle malom*, amely köles- és rizs-

hántolásra rendezkedik be gabonaőrlés helyett. A bérkocsisok egy része taxissá válik, sőt autógyár és javító is keletkezik a kerületben, de hamarosan megbukik (→ Astoria).

Növekszik a tőkekoncentráció. A *Ganz* elnyeli az *Első Magyar Irongyárat* és az *Első Magyar Varrógép- és Kerékpárgyárat*. A családi üzemek jó része részvénytársasággá alakul át. Az *Oetl gyár* 1920-ban 6 millió K alaptőkével, a *Braun Illés Kefegyár* 1930-ban (50 000 pengő), a *Lichtmann cipőgyár* 1938-ban (kft. 32 000 pengő). 1930-ban a kerület eredeti területén 120 részvénytársaság dolgozik. De az „Rt." megjelölés ritkán jelöl komoly tőkét. A kerület üzemei fizetik a legkevesebb osztalékot a fővárosban. A 120 együtt 494 950 pengőt, míg a III. ker. 20 részvénytársasága ennél csak 2000 P-vel kevesebbet. (Az V. ker. 886 Rt.-je 25 603 000 pengőt).

1921-ben 125, 1930-ban 139 gyárnak nevezhető üzem van a kerületben az 1896-os 35 helyett. (Továbbiakban mindig a törzsterületről lesz szó.) Közülük 1930-ban 3 dolgozik 200-nál több munkással, 28 ötvennél többel, 108 ötvenen alul. Az alsó határt sajnos nem adja meg a statisztika, így 5—7 ezer közé tehetjük a gyárak összmunkásságát (1896-ban 2262). A kerület iparban dolgozóinak száma viszont 35 327 fő. Tízezerre tehető azoknak a száma, akik a kerület határain kívül dolgoznak. (A többi kisiparos, vagy a kisiparban dolgozik.)

A fináncтőke uralmának megszilárdulásával a kerületek politikai önállóságának látszata is megszűnik. Megalakulnak bennük az országos pártok helyi szervezetei (ezen nem változtat az sem, hogy a *Bethlen-pártot* a fővárosban a *Wolff-párt* képviseli). Első erőpróbájuk az 1920-as nemzetgyűlési és községi választás volt, melyen a jobboldal a Józsefvárosban is előretört. A következő két választáson (1922, 1925) viszont a *Wolff-* és a *Ripka-párt* szavazata jelentősen csökkent. A *Józsefváros* ezekben az években ismét a főváros baloldali kerületeihez tartozott. A 25-ös községi választáson például az *SZDP* és a *Demokrata Párt* együttesen minimális szavazattöbbséget kapott. A harmincas évektől, a fasizálódás eredményeképpen tovább csökkent az önkormányzatok önállósága s ezzel párhuzamosan a lakosság részvétele a szavazásokon — mégpedig elsősorban a baloldali szavazók veszítik el érdeklődésüket.

A politikai érdektelenség azonban csak a parlamentáris politikára vonatkozik. A *Józsefváros* megtartja kiemelkedő szerepét a munkásmozgalomban és a harmincas évek végétől egyike azoknak a kerületeknek, melyekben a népfront, majd a függetlenségi front politikája legeredményesebben érvényesül. Párhuzamosan evvel nől a szélső jobboldal befolyása is és a lumpen elemek közül sokan lépnek be a különböző nyilas pártokba.

Így a Horthy-korszakban a kerület sajátos arca elsősorban a munkásmozgalomban érvényesül. Az összefüggések nyomon követése érdekében azonban jobbnak találtuk, ha a munkásmozgalom történetét nem szabdaljuk szét korszakok szerint, hanem folyamatosan próbáljuk ábrázolni.

A JÓZSEFVÁROSI MUNKÁSMOZGALOM TÖRTÉNETE

A józsefvárosi munkásmozgalom története számos politikai és topográfiai tényezőből tevődik össze, ezek mellett két alapvető jelenséget tudunk mintegy száz év viszonylatában figyelemmel követni: azoknak a munkásoknak a szerepét a kerület és az ország munkásmozgalmaiban, akik a kerületben laktak s azoknak a szervezeteknek mozgósító, nevelő hatását a kerület lakosaira, melyeknek központjai itt dolgoztak. Ez utóbbihoz tartoznak a kerület területén lezajlott munkásmozgalmi események is. Ezeken kívül még számos tényt lehetne figyelembe venni, alapvetően azonban a kerületnek a magyar munkásmozgalomban vitt jelentős szerepét a fentiek határozzák meg.

A múlt század közepén a józsefvárosi

lakosság összetételét tekintve zömében iparos, illetve paraszti rétegből tevődött össze. A paraszti lakosság a XIX. század második felében gyorsan felszívódott a munkásság soraiba, amely ebben az időben elsősorban kisipari, illetve kisegítőnapszámos munkát végzett. A külső kerületek gyors ipari fejlődésétől a *Józsefváros* fokozatosan lemaradt, nagyipari üzem a kerületben nem települt meg. Munkásrétegei azonban számottevőek voltak így is, mert a viszonylag olcsó lakás, a központhoz való közelség a munkások számára lakóterületté avatta a Józsefvárost.

A munkásság megmozdulásainak kezdeti fokán a kisipari munkásságé volt a döntő szó. A józsefvárosi munkásszervezkedésekről először 1852-ből van hírünk, megmozdulásukat a helytartó tanács veszélyesnek és forradalminak nyilvánította. Az abszolutizmus időszakának rendőri jelentéseiben még néhányszor szó esik a józsefvárosi iparoslegények mozgalmairól, ezek a hírek sejtetni engedik a szervezkedések állandósulását, de ennél konkrétabb ismereteink csak a későbbi időszakból vannak. (→ Asztalos munkások mozgalmai.) Az 1867. évi kiegyezés után fellendült gazdasági és politikai élet, az egész város, ezen belül a mai VIII. kerület számára is gyorsabb fejlődést tett lehetővé. A külföldről hazatért vándorló munkások hozzáláttak a munkások szervezeteinek létrehozásához. Ez a törekvésük találkozott az itthon élő munkások célkitűzéseivel is. A magyar munkásmozgalom első szocialista szellemű szervezete kerületünkben alakult meg a mai Üllői út 34. szám alatt, amely az 1869 előtti számozás szerint a 19-es szám volt. A gyűlést *Traub József* asztalosműhelyében tartották meg 1868. február 9-én a délutáni órákban. Az → *Általános Munkásegylet* megalakítói *Hrabje János* asztalos és *Hirsch Lipót* nyomdász voltak. A lassalleánus elveket valló egyesület megalakulása és működése mozgósító hatással volt a kerület munkásaira, akik kezdetben az egyesület fő támaszát jelentették. A kerület — és a főváros akkori nemzetiségi összetételének megfelelően — a gyűlések határozatait három nyelven: magyarul, németül és szlovákul olvasták fel. Az *Általános Munkásegylet* az akkori idők lehetőségeinek megfelelően igen nagy kiterjedésű munkát folytatott, amely a polgári rétegek félelmét és ellenérzését váltotta ki. A szocialista szellemű munkásszervezkedéssel szemben, haladó szellemű polgári politikusok és gyárosok is munkásszervezetet akartak létrehozni és ez a kísérlet is a kerületben zajlott le. Az egykori → *Beleznay kertben* tartották meg az első közgyűlésüket 1868. március 8-án, melynek összehívói → *Jókai Mór*, *Vidats János* és *Simonyi Ernő* voltak. Az itt megalakított egylet a → *Pest-Budai Munkásegylet* nevét vette fel (később Buda-Pesti Munkásegyletre változtatták) s szövetkezetet, önképzőköröket akartak létrehozni, kimondott céljuk volt az is, hogy a munkásokat a politikai mozgalomtól visszatartsák. Az egylet székhelye a *Beleznay kert* kioszkja volt, itt szerkesztették lapjukat, a *Munkások Újságját*, amelyben hazánkban először jelent meg az *I. Internacionálé Alapító Üzenete*. A *Buda-Pesti Munkásegylet* hamar feloszlott, tagságának nagy része a lassalleánusokhoz ment át, de a *Beleznay kert* megmaradt hosszú évtizedekre a józsefvárosi, sőt az egész budapesti munkásmozgalom egyik igen jelentős központjának. A kerület másik kiemelkedő munkásmozgalmi emlékhelye ebből az időszakból a gazométer előtti tér — később *Újvásár tér* —, a mai → *Köztársaság tér*. Az itt megtartott gyűlés — 1869. augusztus 22-én — megnyitotta a magyar munkástüntetések és nagygyűlések sorát. A kiegyezés utáni évek ipari fejlődése a *Kőbányai úti Vagongyár* megalapításával — bár az üzem akkor a kerületen kívül esett — növelte a nagyipari munkásság arányát a *Józsefvárosban*, mivel a gyár munkásainak jelentős része innen verbuválódott. A mai *Baross utcában* — akkor *Stáció utcza* — gyakoriak voltak 1869—70-ben a vagongyáriak tüntetései, akik rendszerint ezen az útvonalon vonultak fel. Az egyik legjelentősebb tüntetésük 1869 július 26-án volt, amikor a *Stáció utcai* rendőrség elé vonulva addig

tüntettek, míg elérték letartóztatott társuk kiszabadítását. Ez volt az első véres összecsapás a *Józsefvárosban* a munkások és a rendőrség között, végül lovasrendőrökkel kergették szét a tüntetőket. Az → *Arany Trombita* így írt ekkor: „*Üdvözöljük a pesti munkásokat ezen első életjel adásuknál. Meg kell mutatniok, hogy ők is emberek. Előre!!!*"

Az 1869-es esztendő során alakult meg szintén a kerületben a *Pest-Budai Munkásképző Egylet*, amely szintén szocialista szellemet képviselt, működésük székhelyét később áttették a *Terézvárosba*. A nagy munkásgyűlések színtere ekkor még továbbra is a *Beleznay kert*. 1870. július 24-én itt zajlik le a francia—porosz háború elleni tüntetés, amely már a proletárinternacionalis- [illegible] jelentkezése volt. Kapcsola- [illegible] el — elsősorban a német mun- [illegible] nal — rendszeres, járatták az [illegible] nkáslapokat is. Ezen az úton [illegible] *J. sefvárosba* a francia és német [illegible] sok barátkozására felszólító röpirat [illegible] lynek terjesztése miatt perbe fogták → *Ihrlinger Antalt*, az *Általános Munkásegylet* alelnökét és *Kovács Károlyt*, mindketten a *Józsefvárosban* laktak és korábban *Kovács* az *Általános Munkásegylet* titkára volt, valamint egy cipészsegédet, aki szintén a kerületben lakott. A franciaországi események — elsősorban a párizsi Kommün — fellendítették a munkásmegmozdulásokat, gyakorivá váltak a sztrájkok. A *Józsefvárosban* különösen jelentős volt a szabósztrájk. A szabók a *Sándor utcában*, az akkori parlament előtt — mintegy 600-an — „*Kenyeret és igazságot*" feliratú táblákkal tüntettek 1871. május 8-án. A tüntetést katonasággal verették szét. Egy héttel később a sztrájk újra fellángolt, a szabók józsefvárosi egyleti helyisége fölé vörös zászlót függesztettek ki, rajta: „*Munkások! Egyesüljetek!*" — felirattal. A sztrájkhullám csúcspontja a május 19-i, *Beleznay kerti tüntetés* volt, ahol 800-an jelentek meg, s a szabókhoz ekkor már csatlakoztak a pékek, a szíjgyártók, kárpitosok és a vasúti munkások is. A letartóztatott munkások kiszabadítása érdekében megszállták a képviselőházat, végül katonaságot rendeltek ki ellenük. A párizsi Kommün elbukásakor rendezett gyásztüntetés a józsefvárosi munkásokat is megmozgatta. A szervezők között ott volt *Maky Károly Práter utcai* cipészmester is, aki az *Általános Munkásegylet* választmányának tagja volt. Az ún. hűtlenségi perben is vádlott volt s a börtönben szerzett betegségében rövidesen meghalt. A hűtlenségi per vádlottjai között még két józsefvárosi munkás volt: *Ihrlinger Antal* és *Kovács Károly*. A per után megszigorították a hatóságok a munkásság elleni intézkedéseket, de a szervezkedések nem álltak le, 1873-ból már ismét hírünk van a kerületi szabók szervezkedéséről, és újra megindulnak a munkásgyűlések a *Beleznay kertben* is, itt zajlott március 23-án az a népgyűlés, amelyen határozatot hoztak Munkáspárt létrehozására, de működését a kormányzat nem engedélyezte. Ugyancsak itt zajlott 1876 áprilisában az a gyűlés is, ahol eredménytelen kísérletet tettek a budapesti munkásképző egylet alakítására. Mivel az általános, központi jellegű egyesülés létrehozása nem vezetett eredményre, sokasodtak a *Beleznay kertben* a szakmák gyűlései. 1876 szeptemberében egymást követték az asztalosok és cipészek, az érc- és vasmunkások megbeszélései. A józsefvárosi asztalossegédek *Beleznay kerti* gyűlésén 1880 júliusában kiálltak a 10 órás munkaidő és a bérminimum megállapítása mellett. Ugyancsak jelentős volt az augusztusi nyilvános gyűlés is a kertben, itt vetődött fel az új ipartörvény követelésének gondolata. A következő években a *Beleznay kert* jelentősége megszűnt, a nagygyűlések színhelyei más kerületekbe tevődnek át. A kerület munkásmozgalmában előtérbe kerülnek a vendéglők, ahol ugyan kevesebben, de meghittebben s a rendőrségtől nagyobb biztonságban tudják közös dolgaikat megbeszélni. Ezek a korcsmák a rendszeres szervezeti élet kezdetéhez megadták az indítást. Itt télen-nyáron lehetett találkozni. Az idénymunka-jelleg csökkenése eltörli a munkásság szervezeti életének idényszerűségét is. A szakegyle-

tek anyagilag megerősödnek ezekben az években, s bár van jónéhány egylet, amely évtizedekig vendéglőkben él, a 80—90-es évektől egyre többen jutnak saját helyiséghez, s ez újabb lökést ad a szervezeti életnek, mivel a korcsmai tartózkodásnak megvoltak a maga veszélyei is. A korábbi évtizedek kisipari-alkalmazotti munkás jellege a kerületnek tovább oldódik, s egyre erősebben alakulnak ki a munkáskerület határozott vonásai. Ezzel függ össze az is, hogy a magyar munkásosztály számos igen jelentős szervezete itt építi fel, illetve bérli székházát, s szinte minden fontos iparágat érint a szakegyletek névsora is. A 90-es évektől a következő egyesületek józsefvárosi működéséről tudunk: *Asztalosok és famunkások, Luther utca 1/c., Budapesti asztalossegédek önképző egyesülete, Horváth Mihály tér 16., A magyarországi építőmunkások és építőipari segédmunkások országos szakegylete Aggteleki utca 2/a., Esztergályossegédek, Víg utca 18., Kádársegédek, Fecske és Népszínház utca sarok, Kocsigyártó segédek, Rákóczi tér 10., Könyvnyomdászok és betűöntők: Stáhly utca 7., majd Kölcsey utca 2., Reszelővágók: Dugonics utca 6., Vas- és ércöntők: Fecske és Népszínház utca sarok, Világítási Munkások Országos Szövetsége: Illés utca 22/a.* Az ismertetett egyesületeknek néhány esetben még külön fővárosi vagy józsefvárosi csoportjaik is működtek a kerületben: *Vas és fémmunkások: Szigetvári utca 1., Kovácssegédek: Rákóczi téri vendéglő, Józsefvárosi asztalossegédek: Kis Stáció utca, Feindl-féle vendéglő, Ganz Vagongyári munkások egyesülete: Práter utca 47., Gázgyári munkások kerületi csoportja: Népszínház utca 46., Szabósegédek munkaközvetítő irodája: Práter utca 32., Parkettrakók egyesülete: Víg utca 18., Köztisztasági munkások egyesülete Üllői út, Aranysas vendéglő, Fodrászsegédek* (budapesti is) *egyesülete: Rökk Szilárd utcai Lakatos vendéglő, Üveges munkások szövetsége, Baross tér József szálló.* A század első évtizedében tovább bővült a kerületben működő szakegyletek köre. 1903-tól a *József körút 18. szám* alatt működött a *Népszava szerkesztősége* is.

A nagy, országos áttekintésű szervezetek mellett, bátortalanul, de megindulnak a sajátosan kerületi szervezkedések [illegible]. 1883-ban megalakult a *„Józ[illegible] kásegylet"*, amelynek jelent[illegible] k[illegible], kulturális tevékenysége volt [illegible] lag a klérus és az ipartestüle[illegible] sa alatt állt.

Ennél lényegesen nagyobb volt [illegible] tősége a *Szociáldemokrata Párt VIII. [illegible] leti szervezete* megalakulásának, amely a mai *Kulich Gyula tér* környéki korcsmákban kezdte el működését, s 1893—1895 között igen kemény harcban vívta ki magának a működési lehetőséget, a kerületi rendőrkapitány túlkapásaival szemben. A VIII. kerületi szociáldemokrata szervezet kezdettől fogva szilárd támasza volt az osztályharcos munkásmozgalomnak, s ezt a vonását félévszázados fennállása alatt sokszor bizonyította, az egész magyar munkásmozgalom hasznára. A kerületi pártszervezet létrejötte önmagában is rendkívül nagy jelentőségű tény volt, mert ezt maguk a munkások határozták el és nem döntés eredménye volt. Az SZDP vezetősége csak két évtizeddel később kezdte el a területenkénti szervezést, akkor is csak a baloldal követelésére. A kerületi szociáldemokrata pártszervezet működésének első időszakában számos munkanélküli-tüntetést szervezett meg. 1895. január 4-én és 5-én zajlott le a szabók munkanélkülieinek fellépése, amely szinte az egész városrészt megmozgatta, rá két napra felvonultak az asztalosok, majd a legkülönbözőbb szakmák munkásai tüntettek a kerület utcáiban és a *Sándor utcai parlament* előtt. A *Józsefvárosban* jelentős számban éltek szlovák és lengyel munkások is, az utóbbiak igen korán bekapcsolódtak a munkásmozgalomba s ők kezdeményezték a szlovák munkások szervezését is. A *Víg utcai Molnár vendéglőben* 1897. május 27-én megtartott szlovák munkásgyűlés már a *Szociáldemokrata Párt* szervezésében jött létre, s közülük került ki az MSZDP V. kongresszusának szlovák küldötte is. A *Budapesti Szlovák Munkásegyesület* alakuló ülése két évvel később, 1899. március 5-én

zajlott le a Víg utca 6-ban. Az egyesület helyisége 1900-tól a *Mária Terézia téri Blazsek vendéglőben* volt.

A kerület harcos munkástömegei, a széles szervezeti bázis, a kőbányai és ferencvárosi gyárak közelsége, a szomszédos munkáskerületek szintén aktív élete a századfordulóra a hazai munkásmozgalom egyik fellegvárává avatták a kerületet. Ez a tény a szocialista eszmék terjesztői számára biztonságot jelentett. Ennek tudható be, hogy jelentős kongresszusokat, mint az *SZDP Földmunkás kongresszusát* (1897. I. 1.—II. 2.), *az SZDP V. kongresszusát* (1897. VI. 11—25.) stb. itt rendezték meg a kerületben. A régi *Beleznay kert* szerepét vette át a XX. század első éveiben a → *Tattersall*, ahol nemcsak a VIII. kerület, de az egész fővárosi munkásság rendezte gyűléseit, s ezek kétségtelenül mozgósítóan hatottak a kerület munkásaira is.

A XX. század első évtizede a szervezett munkásság tízezreket megmozgató nagy tömegtüntetéseit hozza meg. Ezekben a megmozdulásokban ezres tömegekkel képviselteti magát a kerület. 1905. szeptember 16. az ún. „*Vörös péntek*", a választójogi tüntetés jegyében zajlott le. A józsefvárosiak a mai *Köztársaság téren* gyülekeztek — mintegy 5—10 000 fő — s innen indultak a parlament elé, jelszavas táblákkal: „*Haza csak ott van, hol jog is van*" „*A népcsaló mágnások a haza nevében teszik hazátlanná a népet!*" Hasonló lelkesedéssel álltak ki az orosz proletariátus mellett, majd a pétervári vérengzés évfordulóján a *Víg utcai Poós vendéglőben* emlékülést rendeztek. A munkásmozgalmak kiterjedésének és fellendülésének ebben a szakaszában tovább bővült a szervezett munkások réteg szerinti összetétele is. Igen jelentős mértékben megerősödött, s önálló erővé vált a nőmozgalom, melynek központja az *Aggteleki utca 2/b*-ben működött. Ugyancsak saját szervezeteit alkotta meg ezekben az években az ifjúmunkásmozgalom is. Fokozott üldöztetésük miatt igen nehéz körülmények között dolgoztak. 1906—1907-ben minden kedden és szombaton este, valamint vasárnap délelőtt az *Aggteleki utca 2/b*-ben tartották megbeszéléseiket. Ezeken a gyűléseken irányító, vezető szerepet visz → *Alpári Gyula*, a → *Népszava* munkatársa, aki ekkor már közismert ellenzője az MSZDP vezetésében eluralkodott opportunizmusnak. Később gyakran részt vesz a VIII. kerületi szociáldemokrata szervezet ülésein, fellépései meghatározzák a kerületi pártszervezet ellenzéki arculatát. 1909 decemberében itt tartotta meg híres előadását: „*Véleményszabadság, szociáldemokrácia és pártszervezet*" címmel. Ebben — többek között — kifejtette, hogy a tömegeknek nincs beleszólásuk a pártügyekbe, a szakszervezeti alkalmazottak elpolgáriasodnak, nézeteik — az MSZDP vezetőinek nézeteihez hasonlóan — eltávolodnak a forradalmi munkásság felfogásától. A pártértekezleten *Weltner Jakab* támadta *Alpárit*, de a jelenlevők a pártvezetéssel szemben foglaltak állást. Az *MSZDP XVII. kongresszusán a Józsefvárost Alpári Gyula képviselte.* Ezen az ülésszakon a vezetőség keresztülvitte *Alpárinak* a pártból való kizárását. A VIII. kerületi pártszervezet baloldali szellemét, forradalmi elszántságát tükrözi, hogy ezt a határozatot nem vették tudomásul, mint olyant, amelyik a szabad véleménynyilvánítást, a kritika szabadságát sértette meg. A pártszervezet ebből az alkalomból „*A szociáldemokrata munkássághoz*" címen röpiratot is adott ki, amelyben a *Népszavából* vett idézetekkel, kongresszusi felszólalásokkal bizonyították, hogy *Alpári* nem rágalmazta a pártvezetőséget, hanem az igazat írta meg róla. A röpiratban bejelentették, hogy az ügyet a koppenhágai nemzetközi kongresszus elé viszik. *Alpári* kizárása ellen számos szaklap is tiltakozott. Mivel a VIII. kerületi pártszervezet megingathatatlan szilárdsággal állt ki *Alpári* mellett, a reformizmus útjára lépett és a politikai cselszövésekre hajlamos pártvezetőség kísérletet tett, hogy a kerületi szervezet vezetőségét megbuktassa. Elküldték 57 hívüket a VIII. kerületbe; jelentkezzenek felvételre. A józsefvárosi szociáldemokraták idejében felismerték, miről van szó, s ezért a felvételre jelentkezőket elutasították,

mondván, hogy könyveiket már lezárták. A „*Népszava*" többször is foglalkozott az eseményekkel, s azt a 31 elvtársat, akik szembe mertek fordulni a pártvezetőséggel s kiálltak *Alpári* mellett, „*demokratikus harmincegyek*"-nek nevezték el. A VIII. kerületi pártszervezet 1910. április 25-én népgyűlést tartott, amelyet a rendőrség oszlatott fel. Ezen részt vett a szociáldemokrata pártvezetőséggel szemben álló valamennyi ellenzéki irányzat: a cementmunkások, a kövezők, az üvegesek és a kőművesek, jelen voltak a szindikalisták, az anarchoszindikalisták, az anarchisták, az ellenzéki könyvkötő munkások. Később a VIII. kerületi pártszervezet elhatárolta magát a szindikalista-anarchista csoportoktól, de következetes maradt a pártvezetőség opportunizmusa elleni harcában. A II. Internacionálé koppenhágai kongresszusa 1910. szeptember 1-én tárgyalta a józsefvárosi szociáldemokrata pártszervezet beadványát, amelyben kérték *Alpári* ügyének felülvizsgálatát, de mivel az ellenzéki küldötteket nem engedték be a tárgyalásra, ügyük tényleges megbeszélésére nem került sor. Az ülést megelőzően a kongresszust előkészítő ún. *Nemzetközi Iroda* megbeszélésein *Lenin* és *Klara Zetkin* támogatták *Alpárit*, de a reformista többség leszavazta őket. 1910. szeptember 22-én került a kérdés itthon újra napirendre az *Aggteleki utcai* gyűlésen, amikor a nemzetközi kongresszusról beszámoló pártvezetőségtől → *Hirosik János*, a VIII. kerületi pártszervezet egyik vezetőségi tagja tájékoztatást kért az *Alpári* ügyről. A pártvezetőségnek sikerült leszámolnia az ellenzékkel, de az ellenzéki szellem a józsefvárosi szocialista munkások soraiban tovább élt. Ennek egyik mozzanata volt a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Szövetsége VIII. kerületi csoportjának kísérlete új párt létrehozására „*Magyarországi Munkásnép Szövetsége*" néven. Lapot is indítottak *Magyarországi Munkásnép* címmel, amelyből csak az első szám jelent meg. 1911. április 9-én a *Rákóczi téren* gyűlést tartottak, ez az utolsó hírünk a szervezetükről.

A XX. század második évtizede nemcsak a munkáspárton belül indul nagy harcokkal, de társadalmi-politikai síkon is fellángolnak a küzdelmek. 1910-ben és 1911-ben egymást követték a drágaság, az áremelkedések elleni tüntetések, ezek közül a legnagyobb tömegeket a lakbéruzsora elleni mozgalom vonzotta. A VI—VII. kerületek mellett a *Józsefváros* volt ezeknek a tiltakozásoknak egyik góca. A magas lakbérek elleni fellépéseket a kerületi szociáldemokraták szervezték. Ezekben az években gyakran lehetett látni a *Körúton* felvonuló munkásokat, asszonyokat, gyerekeket, a csoport élén feliratos táblát vittek: „*A főváros VIII. kerületének kiuzsorázott lakói*". Számos józsefvárosi házban → lakósztrájkot is szerveztek. Ezek az évek — az egész magyar munkásmozgalomban — a sztrájkok, tüntetések, az eredményes gazdasági harc időszakát jelentették. A pezsgő mozgalmi élet a józsefvárosi szociáldemokrata pártszervezetet számszerűleg is gyarapította, a rendszeresen fizető tagok száma elérte a 400-at. 1910-től a kerületi pártszervezet külön nőmunkás csoportot hozott létre. A befizetett pártadó nagysága szempontjából a VIII. kerület országosan a második helyen állt.

1912 tavasza ismét nagy munkásmegmozdulást köszöntött a Józsefvárosban. Március 24-én a *Justh-párt*, az SZDP közreműködésével választójogi népgyűlést rendezett a → *Múzeum kertben*, amelyen több mint tízezren vettek részt. 1912. május 23-ra az SZDP általános sztrájkot, tüntető sétát és tiltakozó népgyűlést hirdetett meg, amelyből a világháborút megelőző évek magyar munkásmozgalmának legjelentősebb megmozdulása bontakozott ki. A kormányzat is felkészült, s ezt jól jellemzi, hogy a *Józsefvárost* két század lovas és öt század gyalogos katona zárta el, illetve akarta elzárni a *Rákóczi úttól* és a *Nagykörúttól*. A parlament elé vonulást még ez az igen jelentős létszámú karhatalom sem tudta megakadályozni. Pontos számaink nincsenek, hozzávetőlegesen tízezren vettek részt a *Józsefvárosból* a tüntetésen. Ebben az időben a szocialista szervezkedés előretörése a kerületben szakadatlanul ha-

lad. Az 1913-ból származó jelentésből kitűnik a kerületi szociáldemokrata szervezet gyors gyarapodása: „A VIII. kerületi pártszervezet június hó 1-én tartotta meg évi beszámoló értekezletét. A titkári és pénztári jelentést *Fröchlich Rezső* terjesztette elő. A pártszervezetnek 7 csoportja volt. Az utcai bizalmiak száma 68. Népgyűlést 42-t, értekezletet 308-at, felolvasást 114-et és 1 mulatságot tartottak. A pártadót fizetők száma 840 és a nőtagok száma 138 volt. A pártszervezet 159 ezer röpiratot osztott ki." Az első világháború előttről ez az utolsó híradás maradt ránk a józsefvárosi pártszervezetről. Az értelmetlen vérontás, a súlyos áldozatok — amelyeket az imperialista háború hozott — elsősorban a munkásosztályt sújtották. A VIII. kerületi munkásokat s az itt megtelepedett szervezeteket sem kímélte a háború. A kerületben dolgozó munkásszervezetek nagy része a háború alatt megszűnt, mivel tagságuk a frontra került, szétszóródott, a helyiségek bérét nem bírták fedezni, felszámoltak. Folyamatos szervezeti élet csak az építőknél és a vasasoknál (kovácsok) folyt. A megszűnt szervezetek egy része a forradalmi fellendülés éveiben sem állt talpra. Ugyanakkor új szervezetek telepednek meg a kerületben, melyeknek közös vonása, hogy a nagyipar áll mögöttük. A kerület munkásmozgalmában a korábban hangadó szabók, cipészek helyét átveszik a vasasok, a fások, a vegyészek. Ez utóbbiak csak néhány évre, de a vasasok letelepedése örökös, ezt a *MÁV Gépgyár* és a *Ganz* (→Ganz-MÁVAG) közelsége, a vegyészek térhódítását a *Ruggyanta gyár* háborús konjunktúrája, és a gázgyári munkások mozgalmainak fellendülése okozza. A fások szerepe — a vasasokéhoz hasonlóan — a kerület munkásmozgalmában még a Horthy-korszakban is jelentős. 1916-tól kezdve indul meg ismét a szervezett munkásmozgalom, először igen bátortalanul, majd éledezésének határozott hangjait hallatja. *A MÁV Gépgyárban és a Ganz Vagongyárban* egymást követik a gyári katonai parancsnokság által halkszavúra kényszerített fellépések. Az ún. panaszbizottságok tárgyalásai ekkor még a harc fő formáit jelentik. E két üzem munkásainak nem jelentéktelen része józsefvárosi lakos volt, így mozgalmaik a városrész hangulatára közvetlenül hatottak. 1917 novembere új reményeket hoz, a *Nagy Októberi Szocialista Forradalom* híre a béke közelségét sejteti, de kevesen ezen túl a társadalmi felszabadulást is előre látják. Egyelőre csak a tüntetés az itthoni visszhang: „*Békét!*" „*Kövessük mi is az orosz példát!*" — Ilyen jelszavakkal vonulnak a kerületi munkások az Iparcsarnokhoz, ahol *Bokányi* szónokol. Alig egy héttel a tüntetés után — 1917. november 28-án — kirobbant a főváros első nagy női munkabeszüntetése, 1800 budapesti telefonkezelőnő kétórás figyelmeztető sztrájkot rendezett, ez alatt az idő alatt semmilyen telefonhívást nem kapcsoltak. A → *Józsefvárosi Telefonközpontot* katonai és rendőri alakulatok szállták meg, dulakodás tört ki, több nőt tettlegesen bántalmaztak a rendőrök. Két nap múlva a képviselőház foglalkozott ügyükkel, s ígéretet kaptak helyzetük rendezésére. Az állami alkalmazottak szervezkedései továbbgyűrűznek, a józsefvárosi telefonközpontosoknak is fontos szerepük van abban, hogy 1917. december 5-én a Sándor utcában elsőízben összeülnek a szocialista szellemű közalkalmazottak, s elhatározzák, hogy kiharcolják a szakszervezet létrehozását. Az 1917-es év utolsó nagy jelentőségű józsefvárosi megmozdulását a nőmunkások szervezték, akik december 17-én az asztalosok *Népszínház utcai* helyiségében megtartott gyűlésükön az azonnali, általános békét követelték.

Néhány hónap múlva a januári általános sztrájk idején a politikai kérdések kerültek előtérbe. A magyar munkásság kiállt az annexió nélküli béke mellett, a háborús szenvedés és nyomorúság megszüntetéséért. Január 22-én délután a sztrájk proklamálása alkalmából a kerületben két helyen is tartottak népgyűléseket: a *Kálvária téren* és a *Főherceg Sándor téren* a *Gutenberg palota előtt*. A munkások hangulata egyre elkeseredettebb, az élelmezés egyre gyen-

gébb, a bérek — különösen az állami üzemekben — a létminimum alatt vannak. Ezek az alapvető okai a *MÁV Gépgyár* öntőmunkásai leállásának, ami a gyár katonai parancsnokának önkényeskedése folytán sortűzhöz vezetett (→ MÁV Gépgyári sortűz). Négy munkás halála robbantotta ki a júniusi általános sztrájkot. Bár a szociáldemokrata vezetés a mozgalmat leszerelte, a politikai kezdeményezés egyre inkább a magyar munkásosztályé lett, s ők mondták ki a döntő szót akkor is, mikor forradalmi fellépésükkel győzelemre vitték a polgári demokratikus forradalmat. Hol, merre jártak, s milyen szerepet vittek a józsefvárosi munkások e napok eseményeiben, az ma már felmérhetetlen, de visszaemlékezésekből tudjuk, hogy sokan közülük ott voltak az *Astoriánál*, majd a *Keleti pályaudvaron* a menetszázadok elindulásának megakadályozásakor. *Korvin Ottó* és *Korvinyi Árpád* vezetésével a forradalmi szocialisták október 30-án gyűlést tartottak a *Múzeum kertben*, majd megrohanták a → *Conti utcai börtönt* és kiszabadították a politikai foglyokat. Néhány órával később fegyveresek megszállták a józsefvárosi telefonközpontot, fokozatosan az egész város a kezükbe került. Boldog, örömteli napok voltak ezek, hiszen a lakosság teljes fordulatot várt a *Nemzeti Tanács* győzelme után. A munkásmozgalom baloldali erői, a szervezett nagyüzemi munkásság azonban rögtön látta annak a ténynek súlyos veszélyeit, hogy a *Nemzeti Tanács* hűséget esküdött a királynak. A *Szociáldemokrata Párt* vezetősége is köztársaságot akart, de a kérdés eldöntését a később összehívandó alkotmányozó nemzetgyűlésre akarták bízni. November 1-én egymást követték a munkásgyűlések, amelyek többségét a baloldali szocialisták rendezték. A gyűlések legjelentősebbje a mai *Köztársaság téren* zajlott le. Határozati javaslatuk kimondta: „*A gyűlés a leghatározottabban tiltakozik az ellen, hogy a Nemzeti Tanács kebeléből megalakuló kormány a királynak tett hűségeskü alapján kezdje meg működését... amidőn Magyarország egész népe, munkások, katonák és dolgozó polgárok egyhangúlag a köztársasági államformát követelik, amidőn ennek megvalósítását semmiféle hatalom megakadályozni nem tudná, a Nemzeti Tanács még mindég habozik és még mindég élő és létező hatalomnak ismeri el a királyt.*" Ezen a *Köztársaság téri* gyűlésen hangzott el először: „*Szocialista köztársaságot akarunk!*" jelszó.

A *Józsefváros* munkáskerület jellege határozza meg lakóinak intenzív, jól érzékelhető szerepét a fővárosi forradalmi eseményekben. Hozzávetőleges adatok szerint: felnőtteket, öregeket, gyermekeket beszámolva 1918-ban a kerületnek 146 000 lakosa volt, ebből kenyérkereső, ipari munkás 85 000! A kerületi dolgozók 26 százaléka szakszervezeti tag volt! A munkásjelleg mellett az új demokratikus légkörben újra egyik szervezeti központja is lett a magyar munkásmozgalomnak. A már hosszú évek óta itt dolgozó *SZDP központ* mellett, a VIII. kerületben voltak a következő szakmai szervezetek: *Bőröndös és szíjgyártó, kocsinyergesek, bőrdíszművesek Aggteleki utca 2/a., Cipész és csizmadia munkások, cipész felsőrészkészítők, Rökk Szilárd utca 8., Cukrászok és rokonszakmabeliek, Kender utca 3., Famunkások: (→ Famunkások szakszervezete) Luther utca 1/b., Famunkások Népszínház utca 16., ugyanitt* voltak az *esztergályosok és kádárok is. Festőmunkások és fényezők Kálvária tér 19., Könyvnyomdászok, betűöntők, szedők Kölcsey utca 2., Hírlapszedők, korrektorok, gépmesterek: Bérkocsis utca 1., (→ Nyomda-, Papíripari- stb. szakszervezete) Molnárok és malommunkások Szilágyi utca 2., Kisipari kovácsok: Kálvária tér 19., Vegyipari munkások: Kun utca 12., Nőmunkások Országos Egyesülete Conti utca 4., → Szabadság Munkásképző Egyesület Kálvária tér 19., Munkástestedző egyesület Népszínház utca 16., Természetbarátok Turista Egyesülete Bérkocsis utca 1.*

Ezekben a hetekben befejeződéshez közeledett egy régóta érlelődő folyamat, a munkásmozgalom kebelén belül önállósult a baloldal, létrejött a *Kommunisták Magyarországi Pártja*, amely a baloldali szociáldemokraták, a forradalmi szocialisták

és volt hadifoglyok csoportjait fogta össze. A *Kommunista Párt* megalakulása előtt más baloldali elképzelések is voltak, ezek egyike volt az a tervezet, hogy *Független Szocialisták* néven csoport (→ Független Közalkalmazott) alakuljon. Ennek a tervnek kezdeményezője *Somló Dezső*, a *Kun utcában* működő → vegyipari szakszervezet egyik titkára volt. Ő mellette még → *Mikulik József* és → *Hirosik János* tartozott a *Kommunista Párt* alapítói közé a VIII. kerületből. *Mikulik és Hirosik* a KMP első KB-nak is tagjai voltak. A kommunisták népszerűsége a kerületben igen gyorsan nőtt. A *nyomdászszakszervezet* 1918. december 21-én kimondta, hogy tagjai a *Kommunista Párthoz* is tartozhatnak. Másnap — december 22-én — a → vegyipari munkások szakszervezete döntött ugyanígy. Ennek az ülésnek külön érdekessége, hogy részt vett rajta *Kun Béla* is. Valószínűleg ez volt az első alkalom, amikor a kerületben beszédet tartott. A józsefvárosi kommunisták szervezkedésében új szakaszt jelentett a kerületi KMP szervezet megalakulása 1919. január 9-én. A → *Vörös Újság* tudósítása szerint az első kerületi kommunista pártszervezet vezetőségi tagjai lettek: *Német*, *Mikulik*, *Huszár*, *Illés*, *Palkovich*, *Babich*, *Herschkovich*, *Somló*, *Kovács*, *Kincsek és Vadas*. A pártszervezet helyisége a *Népszínház utcai Wosner-féle vendéglőben* volt. A kerület kommunistáinak aktivitása sokféle módon jelentkezett. Egyik ténykedésük volt, hogy szervezték a lakóházak köztulajdonba vételét, s megszervezték 1919. február 1-én a lakbérfizetés megtagadását. Ugyancsak ők szervezték meg az ellenforradalom fellépése és erősödése miatti tiltakozógyűlést is február 11-én a *Nagyfuvaros utca 4. sz. alatti Kisvigadó vendéglőben*. Ekkor már hét pártcsoportja volt a kerületi KMP szervezetnek. Az 1919. február 20-i provokáció után, amikor a KMP vezetőinek nagy részét letartóztatták és a párt illegalitásba szorult, igen gyakran a józsefvárosi *Spolarich kávéházban* tanácskoztak a munkát továbbvivő kommunisták. Itt a kerületben — a lovardában — zajlott le az első tüntetés a letartóztatott kommunisták mellett. A tüntetés megszervezői vasmunkások voltak. A kerület kommunistái ebben az időszakban, minden szerdán taggyűlést tartottak a *Kisvigadóban*. Március 8-án az *Örömvölgy utcában* is pártértekezletet hívtak össze, az agitáció fontossága volt a napirenden. Másnap már az SZDP központ közelében a *Wosner-féle vendéglőben* is ülést tartottak. A két munkáspárt egyesülésében jelentős szerepe volt egy józsefvárosi nyomdásznak, aki ekkor már a nyomdászok titkára volt; → *Bogár Ignácnak*. *Kun Béla és Bogár Ignác* tárgyalásain fogalmazódtak meg először a két munkáspárt esetleges egyesülésének feltételei. *Bogár* a kommunisták letartóztatása után is fenntartotta kapcsolataikat, s a *Gyűjtőfogházban* is felkereste *Kun Bélát*.

A *Magyar Tanácsköztársaság* kikiáltása után a *Józsefvárosban* is munkásmozgalom egységének tényleges megvalósítása, a munkáshatalom előtt álló feladatokra való mozgósítás, a proletárhaza védelme került előtérbe. A *Szocialista — Kommunista Munkások Magyarországi Pártjának józsefvárosi helyi csoportja a József körút 46.* szám alatt volt, az első taggyűlésüket március 25-én este tartották meg. Itt, — ebben a helyiségben működött a kerületi ifjúmunkás-szervezet is. A kerületi pártszervezet lelkes agitációs munkát végzett a választások idején, három helyen állítottak fel körzeti titkárságokat: a *Tisza Kálmán téren*, a *Német utcában* és a *Dugonics utcai iskolában*. Ugyancsak dicséri munkájukat a Május 1-i felvonulás megszervezése is. A hadseregszervezés feladatának jelentős része a szakszervezetek kezében volt, így a *Józsefvárosban* levő központok révén igen jelentős toborzó- és katonai mozgósító munka folyt. A munkásosztály hősies erőfeszítései, kezdeti győzelmei ellenére a sokszoros túlerő miatt a proletárdiktatúra elvérzett, véreskezű ellenforradalom került uralomra. A magyar munkásosztály szenvedésekkel teli évtizedek elé nézett, s a Józsefváros, mint munkáskerület, az ellenforradalom alatti megpróbáltatásokból bőven kivette

részét. A burzsoázia és a földbirtokosság velejéig reakciós uralmát visszaállítani akaró rendszerben mindent üldöztek, ami haladó volt. A rendszer szimpátiáját csak a legszélsőségesebben jobboldali munkásvezetők nyerhették meg, a baloldali munkások a rendszer számára bolsevikok, hazaárulók voltak, szociáldemokratának lenni is csak áldozatvállalással lehetett. Ugyanez vonatkozott a szakszervezetekben tömörült munkásokra is, a szakszervezeti tagság kiállást, áldozatvállalást jelentett. A munkásság osztályharcos szervezeteivel szemben erkölcsileg és anyagilag támogatták a keresztényszocialista szakszervezeteket, a rendszer hűséges kiszolgálóit. A terror okozta politikai letargia, a nélkülözés és nyomor, a baloldali munkásszervezetek üldöztetése sokakat sodort a jobboldali munkásszervezetekbe, melyeknek egyik góca a *Józsefváros* lett. Ilyen „nemzeti" és „keresztény" szervezeteik működtek a kerületben a pékeknek és a szabóknak is. Mindezek ellenére döntő hatásuk ezeknek az egyesületeknek a munkásosztályra nem volt.

1919. augusztus 1. után néhány héttel a munkásság talpraállt, megvédte szervezeteit. Szeptemberben megindult újra az élet az asztalosoknál, a vegyészeknél és a kerületi szociáldemokrata szervezetben is. A Horthy-korszak kerületi munkásmozgalmának története ma még nem kellően feltárt, de az eddigi ismereteink alapján a józsefvárosi munkásmozgalomnak — a hivatalos párt- és szakszervezeti vezetés által irányított mozgalmon túl — három olyan irányzata volt, melyek mindegyike a forradalmi munkásmozgalom részét jelentette: tömegeinek nagyságát tekintve legjelentősebb a baloldali szakszervezeti mozgalom volt, amely különösen (→ Vasipari stb. munkások szakszervezete) a *Vasas székház* felépülése után vált döntővé, a harmincas években a kerületi szociáldemokrata pártszervezetben kialakult ellenzék tevékenysége volt kiemelkedő jelentőségű, s harmadikként az illegális *Kommunista Párt* munkássága, amely hatott a szakszervezetre és a baloldali szociáldemokratákra is. A legalitás adta lehetőséggel élve a baloldali munkásság mozgalmai kerületünkben a fások *Népszínház utcai* helyiségében kezdődtek el, ez a szervezet rendszeres gyűléseivel az illegális kommunisták legális munkásságához is lehetőséget adott. 1922-ben például innen a fásoktól indult el a *Munkanélküliek Szakmaközi Bizottsága*, és a VIII. kerületi üzemek vették át először. Egy másik fedőszerve az illegális munkának a *Práter utcai Apostol kávéházban* 1920-ban létrehozott „*Emberbarát Egyesület*" volt. Ezt *Kertész Mór* szervezte meg, ő a *Tanácsköztársaság* idején a VIII. kerületi sorozóbizottság elnöke volt. *Kertész* kapcsolatot teremtett a bécsi emigrációban élő → *Landlerrel*, aki elméleti tanácsokkal és agitációs anyagokkal, újságokkal látta el őket. Így például rendszeresen megkapták a „*Proletár*"-*t*, azt a VIII. kerületben terjesztették. Az *Apostol kávéházi csoport* két évig működött, kezdeményezésükre az *Üllői út 14-ben* termelőszövetkezet, gépjavító műhely jött létre, ahol számos olyan elvtárs kapott munkát, aki feketelistán volt. Ez a szervezkedés kapcsolódott *Gerő Ernő* hazatérése után az illegális KP-nek az egész várost átfogó szervező munkájához, majd az 1922-es lebukás után a rendőrség felszámolta. Ekkorra már egy új bázisa jött létre az osztályharcos mozgalomnak a *Tömő utcában*. Itt működött az ellenzékiek központi intéző bizottsága: *Vági István*, *Weiszhausz Aladár*, *Lukács Gyula*, → *Gőgös Ignác*, → *Mező Gyula*, *Őri Károly*, *Hubert István*, *Erdős László*, *Szilágyi Gyula* és mások. Kapcsolatuk igen szoros volt *Hámán Katóval*, aki ekkor a *Kun utcában* dolgozott, a vegyipari szakszervezet titkára volt. A szakszervezetekből és az SZDP-ből kizárt, és kivált munkások az illegális KP intenciói alapján megszervezték az MSZMP-t. Az első gyűlést a Sándor utcai volt képviselőházba hívták össze, de ekkor a jobboldaliak megakadályozták a párt megalakítását. Később, az MSZMP megalakulása után a *Józsefvárosban* az új párt egyik erős szervezete jött létre.

1923—1924-ben megindult az ellenzék

tevékenysége a kerületi szociáldemokrata szervezetben is, s az ő munkásságuk kapcsolódott a fások, bőrösök és szabók ellenzéki munkájához. A kerületi pártszervezet ekkor a legnagyobb szociáldemokrata szervezet volt az országban, s számos baloldali munkás volt a tagjai között. A kerületnek ekkor 527 lakóterületi, 699 üzemi, összesen 1226 SZDP tagja volt. *A Mátyás tér 9.* szám alatti pártcsoportnak 1923-ban *Gőgös Ignác*, egy másiknak *Vági István* volt az elnöke. Egy jelentős pártcsoport a fásoknál dolgozott. Az ellenzéki munka ezekben az években inkább a pártcsoportoknál folyt, mert így biztosítani lehetett, hogy az ellenzék nyugodtan működjön. Később, amikor a kerületi pártszervezet a *Vasas székház* alagsorában a 7-es szobában működött, ez a szoba az SZDP-n belüli ellenzék bázisa lett. Az ellenzék a *Peyer-hívek* háttérbe szorítása érdekében *dr. Riesz Istvánt* hozta javaslatba, mint a pártszervezet elnökét, s megválasztása a baloldal pozícióinak erősödését jelentette. A választással kapcsolatos teendőket mindig túrákon beszélték meg, kedvenc helyük volt ezekben az években a *Remete hegy* és a *Hétlyuk* előtti hegy. Riesz megválasztása után *Mező Gyula* lett a titkár és ezzel teljessé vált a pártszervezeten belül a baloldal győzelme. A VIII. kerületi pártszervezet balratolódása az egész városban nagy visszhangot váltott ki. Pártnapjaikra, megbeszéléseikre a többi kerületek baloldali munkásai is eljártak, mert itt valósággal „területenkívüliséget" élvezték. Az ellenzék munkájának kiszélesítésére létrehozta a → *„Propaganda Bizottságot"*, szoros kapcsolatot tartottak a szociáldemokrata baloldal ismert képviselőjével, → *Gárdos Mariskával* és másokkal. A *Szociáldemokrata Párt XXIX. kongresszusán* a józsefvárosi ellenzék részéről *Mező Gyula* és *Horváth Lajos* szólaltak fel: aktívabb mozgalmi tevékenységet követeltek a pártvezetőségtől. A pártszervezetben — az *Alagsor 7-ben* — hetenként kétszer oktatást tartottak, előadásaikra neves írókat, demokratikus személyiségeket hívtak meg, járt náluk *Veres Péter*, *Darvas József*, *Rideg Sándor*, *Nagy István* és mások. Vasárnaponként tartották a politikai tájékoztatásokat a *Csepel feletti Duna-parton*, ott a rendőrségtől nem kellett tartaniok. Később megszervezték a *„Stromfeld Könyvtárat"*, amely a haladó és baloldali irodalom bázisa lett, s nagyon sokak számára biztosította a magasszintű elméleti képzést. Maga a *Propaganda Bizottság* az ideológiai oktatás mellett figyelmet fordított a politikai agitációra is, rendszeresítették a kerületben a házi agitációt, a *Népszava* előfizetők toborzását. A jobboldaliak állandó támadásai miatt a harmincas évek végén feloszlatták a *Propaganda Bizottságot*, amely a kerületi munkásmozgalom történetének haladó hagyományaihoz tartozik.

A harmincas években jelentősen fellendült az illegális kommunista párt tevékenysége, kialakult az új vezető réteg, amely már a Horthy-korszak körülményei között szerzett politikai gyakorlatot. A Józsefváros az ún. déli kerülethez tartozott az illegális párt területi beosztásában. A kerületben akkor mintegy száz illegális kommunista dolgozott. Igen jelentős tevékenység folyt a *Ganz Vagongyárban*, itt 30 párttag volt, saját sokszorosított üzemi újságot adtak ki *„Ganz Vagongyári Proli"* címmel. Tagjainak egy része Pest környékéről járt be, ők a lakóhelyükön is dolgoztak. Illegális pártcsoport dolgozott a *Vasas Szakszervezetben*, voltak párttagok a *Mária Terézia Telefonközpontban*, és a → *Józsefvárosi Pályaudvaron* is. Az illegális párt szoros kapcsolatot tartott az SZDP ifjúsági vezető szervével, az → *OIB*-vel, akcióit a kerület ifjú kommunistái is támogatták. A kerületben volt az → *Egyesült Szakszervezeti Ellenzék* központja és a *Vörös Segély* is itt dolgozott a *Práter utca 52-ben*. A fölöttük levő asztalosműhelyben ülésezett a *KIMSZ* is. Az illegális párt területi akcióinak sorában említenünk kell 1931-ből a *Kálvária téren* megtartott kommunista gyűlést, amelyen több mint százan vettek részt. A *Kálvária tér*, *Mátyás tér*, *Köztársaság tér* környékén az ennél kisebb létszámú gyors tüntetések gyako-

riak voltak. 1935-től kiterjedtek az akciók a → *Teleki térre* is, akkortól illegális szervezet működött az ott levő kubikusok között is. 1936-tól kezdve az illegális párt agitációs tevékenysége tovább nőtt területileg is. Rendszeresek voltak a plakátragasztások, röpcédulaszórások az *Erdélyi utcában*, *a Madách utcában — a mai Dankó utca —*, *a Nap utcában és a Szigetvári utca* környékén. Az illegális munka új szakaszát jelentette az, hogy 1936-ban a *KMP* a lakóhelyükre küldte dolgozni a kommunistákat, s ez a pártmunka erősödését hozta magával. A kerületi szociáldemokrata szervezetben *Tóth Ferenc* vezetésével kommunista sejtet hoztak létre 1939-ben. Ez lett az ún. *Tátra—Mátra—Fátra* csoport, amelyben *Tóth* mellett *Bíró László és Vörös János* vettek még részt. (→ Ifjúmunkásmozgalom) Ekkor kapcsolódott hozzájuk → *Kulich Gyula* is, aki a *Népszínház utca 35-ben* lakott és az SZDP kerületi szervezetének egyik raját vezette. A sejt feladata a röplapok terjesztése, szimpatizánsok szervezése, az ifik nevelése, rajzolás és plakátragasztás volt. Ez a munkájuk a *Körútra* is kiterjedt. Mozgalmuk józsefvárosi viszonylatban 1942. március 15-én érte el tetőfokát. A tüntetés híressé vált transzparense: „*Független, szabad, demokratikus Magyarországot*" — felirattal a VIII. kerületi *Bérkocsis utcai SZDP szervezetben* készült. A tüntetés után igen sok elvtársat letartóztattak és elítéltek. A mozgalmat a fiatalok vitték tovább. A német megszállás után újból talpraállt a kerületi szervezet, felvették egymással a kapcsolatot, fegyvereket gyűjtöttek, terjesztették az illegális sajtót.

A kerület kommunistái a Horthy-fasizmus évtizedei alatt hősiesen helytálltak, sokan életüket áldozták ebben a harcban. A kerület felszabadulása zárta le ezt a korszakot, s közel negyedszázados illegalitás után újra szabadon dolgozhatott a *Kommunista Párt*.

A JÓZSEFVÁROS FEJLŐDÉSE A FELSZABADULÁS UTÁN

1945. január 17-én a szovjet hadsereg befejezte a *Józsefváros* felszabadítását. A következő napon megalakult a *Magyar Kommunista Párt Központi Bizottsága a Köztársaság tér 27.* szám alatt és VIII. kerületi szervezete a *Tavaszmező utca 6-ban*, majd a *Szociáldemokrata Párt* kerületi szervezete a *Népszínház utca 19-ben*. 26-án dolgozni kezdett a ker. elöljáróság. Január 30-án megalakult a *VIII. ker. Nemzeti Bizottság* és február elsején működni kezdenek közegészségi, szociális, oktatási és műszaki albizottságai. Február 20-án megérkezett a *Keleti pályaudvarra* az első személyforgalmi szerelvény, 22-én — egyelőre gőzvontatással — megindult a közúti forgalom a *Rókus-kórháztól a Kőbányai kocsiszínig*. Április 5-én megkezdődött az iskolai tanítás, május 1-én megkezdte adását a *Rádió* és a *Körúton* megindult a 6-os villamos, majd augusztus 1-re a kerület egész villamosközlekedése.

A kerület épületeiből mindössze 39 ház pusztult el teljesen, de 1900 ház sérült meg (az épületek 90 %-a) és súlyosan megrongálódott illetve lakhatatlanná vált 4398 lakás. Egyedül a *Kerepesi temetőben* 8000 temetetlen holttest feküdt, úgyhogy az elöljáró február 9-én 500 embert rendelt ki eltakarításukra. A melegek beállta előtt sikerült elhárítani a járványveszélyt és

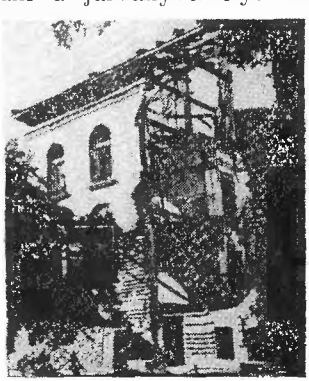

A Bőrgyógyászati Klinika romjai az ostrom után

mindenkinek valamiféle tetőt biztosítani a feje fölé.

Az ostromkárok és a nyugatra hurcolt gépek miatt azonban a gazdasági élet helyreállítása éppen csak megkezdődhetik. Január 19-én a *MÁVAG-ban*, 29-én a *Ganz Vagongyárban* megválasztják az üzemi bizottságokat és megindítják a termelést.

Az áruhiány miatt az év őszén mégis elindul a történelem eddigi legsúlyosabb inflációja és evvel megindul a kapitalizmus restaurációját kívánó volt uralkodó osztályok támadása a munkásosztály és a vele szövetséges parasztság ellen. A *Szovjet Hadsereg* győzelme, a *Szovjetunió* állandó segítsége, a fasizmus leverése és erőszakszervezeteinek szétverése, az új, demokratikus rendőrség megalakulása, az *MKP* helyes politikája, a munkásegység megszilárdulása és a dolgozó tömegek növekvő politikai tisztánlátása azonban megteremti annak feltételeit, hogy három év alatt eldőljön a politikai hatalomért folyó harc és a fordulat évében a munkásosztály vegye kezébe az ország vezetését.

Ebben a hároméves harcban a *Józsefváros* haladó erőinek különlegesen nehéz helyzetük volt. Korábbiakban már láttuk, hogy a kerület a jobb- és baloldal harcainak egyik hagyományos színhelye. Talán nem haszontalan még egyszer összefoglalni a Horthy-korszakban kialakult helyzetet.

A munkásosztály a lakosság mindössze 25%-a. Velük szemben áll a *Palotanegyed* arisztokratáival és szolgaszemélyzetével, valamint az egyházi szervezetek központjai (keresztélyszocialisták, keresztény és keresztény ifjúsági egyesületek, stb.), melyeknek jelentős befolyásuk volt a 15—16 000 kisiparosra. A kulturális intézmények dolgozóit ugyan a német uralom eléggé kiábrándította a jobboldali politikából, de a fasizmus évei alatt elvesztették kapcsolatukat a kerület életével, s egyébként is többségükben a polgári demokrácia hívei voltak. A nagyszámú lumpen elem pedig jórészt a nyilasokkal rokonszenvezett. Nem véletlen, hogy az 1947-évi győzelmes választásokon az *MKP* a kerület 99 244 szavazatából mindössze 20 636-ot szerez meg, vagyis a budapesti 26,8 és az országos 21 százalékos átlaggal szemben csak 20,8%-ot ér el. Az SZDP 17 561 szavazatot kapott, azaz 17,6%-ot a budapesti 24,1 százalékkal szemben.

Ennek ellenére a felszabadulás után a *Józsefvárosból* indult útnak egy sor az újjáépítéssel, a gazdasági és politikai fejlődéssel kapcsolatos akció, amely rövidesen egész Budapestre kiterjedt. Így a többi között az első „élelembeszerző szövetkezet", az első *„kert és mezőgazdasági csoport"*, amely az üzemi bizottságokkal karöltve már 1945 februárjában megkezdte a számbajöhető kerti, illetve mezőgazdasági területek fölmérését, majd megművelését, a *„Munkások a tudományért — tudósok a munkásokért"* akció, melynek folyamán a munkások klinikákat, tudományos intézeteket hoztak rendbe, míg az orvosok és más tudósok egészségügyi ellátást, járványügyi ellenőrzést szerveztek és népszerűsítő előadásokat tartottak az üzemekben. Kerületünkben létesült kommunista kisipari szakmunkások részvételével az első javító és szolgáltató szövetkezet, továbbá a kerületi lakosságnak élelmet beszerző első fogyasztási szövetkezet is. Vagyis a haladó erők dinamizmusukkal ellensúlyozták számbeli hátrányukat.

Sikereiket a kerület munkásmozgalmi hagyományai tették lehetővé. Ezek közül mindenekelőtt fontos az, hogy a népfrontpolitika és a függetlenségi mozgalom viszonylag gyorsan talált megértésre és került győzelemre a kerület pártmunkásai között. (Erről bővebben → Forradalmi ifjúmunkás mozgalom). 1936 után a VIII. kerületi munkásmozgalmat széles körű népfront-kapcsolatok jellemezték. A kerület kommunista pártszervezetének irányításával alatt az ifjúmunkások állandó kapcsolatban álltak a → *Vasas Ifjúmunkáscsoporttal*, a → *Vasas Tornászokkal*, a fás ifjúmunkásokkal, egyetemistákkal, a különböző vallásos ifjúsági szervezetekkel.

A kerület kommunistái a *Szociáldemokrata Párton* belüli legális munkán, a funkciók viselésén, a *Népszava*-agitációkon keresztül számos VIII. kerületi munkással,

dolgozóval ismerkedtek meg és népszerűsítették közöttük a párt politikáját. Ennek köszönhetően a felszabadulás után az *MKP* kerületi szervezetében több száz olyan aktíva látott munkához, akit a kerület dolgozói ismertek és szerettek.

Másfelől a *Szociáldemokrata Párt* kerületi szervezete is őrizte a *Józsefváros* baloldali hagyományait. A tagok többsége kezdettől fogva a munkásegység híve volt, majd a szervezet a fordulat évében egyik bázisa lett a munkáspártok egyesüléséért harcoló szociáldemokrata balszárnynak. A polgári többségű kerületben elért helyi sikereket a munkásegység ereje tette lehetővé.

Az eddigieken túlmenően a méltatlanul elfelejtett *„Munkások a tudományért, tudósok a munkásokért"* akció teremtette meg az első szervezett kapcsolatot a kerület kulturális intézményei és munkásosztálya között. Számos tudós és egyetemi oktató számára döntővé vált ez az ismerkedés, közülük kerültek ki azok, akikre az oktatás demokratizmusáért folytatott harc idején az egyetemeken belül támaszkodni lehetett. A következetes együttműködést természetesen csak a kulturális forradalom sikere biztosíthatta avval, hogy a munkások és parasztok gyerekeinek lehetővé tette az egyetemi szintű tanulást és a tudományos pályák meghódítását. A kulturális forradalom azonban már az ország történetéhez tartozik és nem a kerületéhez.

Általában a fordulat éve után önálló kerülettörténetről már nemigen beszélhetünk. A szocialista társadalom építése, a nagy gazdasági egységek megszervezése olyan átfogó intézkedéseket követelt, amelyek ugyan átalakították a kerület képét, de hatásuk a kerület határain belül nem követhető nyomon. Talán két olyan területe van a kerület átalakulásának, amely többé-kevésbé még beszorítható a kerület történetébe. Az egyik az a folyamat, amelyben a 15—16 ezer iparos többsége 34 szövetkezetbe tömörült és az önálló kisiparosok száma 1900 főre csökkent.

A másik változás sajátosabban helytörténeti jellegű. Az épületek köztulajdonba vétele után a *Palotanegyed* még egyszer eljátszotta azt a történelmi szerepet, amit a XIX. század első felében töltött be. A megürült paloták valósággal vonzották magukhoz a tudományos és társadalmi szervezeteket. Csak példaképpen soroljuk föl, hogy itt jutott új épületeihez a *Széchényi Könyvtár*, *a TIT*, *a Kossuth Klub*, *a Vasúti Tudományos Kutató Intézet*, stb. De a kerületben volt az első szovjet városparancsnoksági épület és a köztársasági elnök első palotája is. Jelenleg a kerület több mint 100 ezer dolgozója közül 10 200 működik tudományos vagy kulturális területen.

Hogy 1956-ban a kerület a színhelye az első fegyveres ellenforradalmi támadásnak, a → *Rádió* elfoglalásának, annak nyilvánvalóan stratégiai oka volt, ugyanígy a legelvetemültebb tömegmészárlásnak, a *Budapesti Pártbizottság* ostromának is. Ez utóbbi fő erejét ugyan a *Corvin-közi* ellenforradalmi csoport adja, de még sincsen már köze a kerület összetételéhez, legfeljebb a *Józsefváros* maradék lumpen elemei is ott voltak közöttük. A *Corvin-köz* ugyanis, a *Kilián-laktanya*, az egész fővárosi ellenforradalom legfontosabb katonai bázisának közvetlen szomszédságában a börtönökből szabadult bűnözők egyik általános gyülekező helye volt.

Éppen így nyilvánvaló, hogy demonstrációs célokból rendezték a *Köztársaság téren* azt az 1957. október 30-i tüntetést, amely lezárta a konszolidáció első szakaszát.

De ha a fejlődés egyéb irányai a kerületen belül nem is követhetők nyomon, a 25 éves változás eredményei megállapíthatók. Egyik legjellemzőbb következménye, hogy ez idő alatt megszünt a kerület elkülönített negyedekre bomlása és néhány szanálásra ítélt rész kivételével a lakosság egységessé vált. Megszűntek a tömegszállások és ennek következményeképpen a lakosság száma csökkent.

1950-ben, a tanácsok megalakulásakor a *Józsefvároshoz* csatolták a belső-kőbányai üzemeket és a legfontosabb változás talán éppen ezeknek a nagyüzemeknek szerepében következett be. A *Ganz és*

MÁVAG egyesülésével kerületünkben jött létre az ország második legnagyobb üzeme, több, korábban másodrendű nagyüzemünk országos vállalattá vált, így itt van a központja az *Országos Gumiipari Vállalatnak*, az *Szeszipari Országos Vállalatnak* és az *ÉBGV az Élelmiszergépgyárral* megosztva az élelmiszeripari gépgyártás hazai bázisa lett. Ugyancsak a *Józsefvárosban* van a könnyűipar két kiemelkedő vállalata, a *Május 1. Ruhagyár* és a *Minőségi Cipőgyár*

Köztársasági téri toronyház

is. Ezekről és a hozzájuk hasonló egyéb változásokról, ezek okairól kerületünk üzemeiről írott szócikkeink adnak felvilágosítást.

Végére hagytuk a kerület lakásviszonyait. Kerületünk házainak ostrom utáni helyreállítása kétségtelenül a főváros egyik legelhanyagoltabb területét konzerválta úgy, hogy ennek rendbehozatala csak a kerület jelentős részeinek lebontásával válik lehetővé. Ez a munka a Tömő utcai építkezésekkel megkezdődött és végleges tervek vitája éppen a lexikon zárása idején folyik. Az építkezések nagyarányú megindulása kétségtelenül új fejezetet nyit kerületünk történetében.

Idáig csak a foghíjakon épülhettek lakóházak, jelentősebbek közülük a *Luther utca 4—6.* és a *Népszínház utca 28.* számú ház, valamint a *32-esek terén*, *a Hungária körút 8.*, *12—14.*, *22—24.* és a *Százados út 32 szám* alatti szövetkezeti lakóházak, a *Könyves Kálmán körúti és Üllői úti munkásszállások*. Az új oktatási intézmények közül fontosabbak a *Dankó és Szűz utcai óvoda*, *a Somogyi Béla utcai iskola*, *a Munkaügyi Minisztérium Vezetőképző Iskolája és a SOTE Rezső téri kollégiuma*. A lakosság kényelmét szolgáló egyéb építkezések közül a *Rádió új* épületei, az *Erkel Színház* korszerűsítése, az *Alfa mozi*, *a Teleki téri piac*, *az Asztalos János Ifjúsági Park és a Köztársaság téri és Kulich Gyula téri játszóterek*, valamint a csak részben kerületünkben fekvő *Metró*, és az *Astória*, az *Emke* és a *Baross téri aluljárók*, illetve felüljárók.

A negyed század alatt — a *Tisztviselőtelep* és a *Százados út* környékének kivételével — megfelelő, modern kereskedelmi hálózat létesült a kerületben. (Részletes adatok → Budapest Főváros VIII. ker. Tanácsa.)

Új üzemi épületeink közül fontosabbak: a *Ganz-MÁVAG* irodaépülete, a *Minőségi Cipőgyár*, *Helyközi Távbeszélő Központ* új épülete, a *Kísérleti Orvostudományi Kutató Intézet*. Középületeink közül 1970 júniusában készült el a *VIII. kerületi Pártbizottság új székháza* és épül az *I-es Szemklinika* új épülete. Az új épületek teljes felsorolása → Függelék.

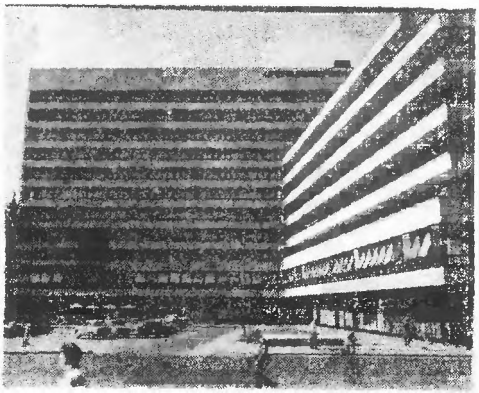

A „Lottóház" a Köztársaság téren (Kiss Albert)

Kísérleti Orvostudományi Kutató Intézet (Kemper Ervin)

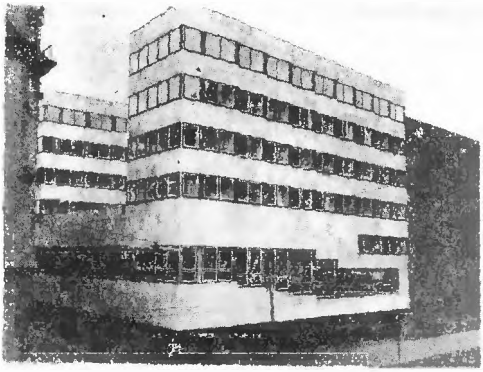

VIII. ker. Pártbizottság székháza

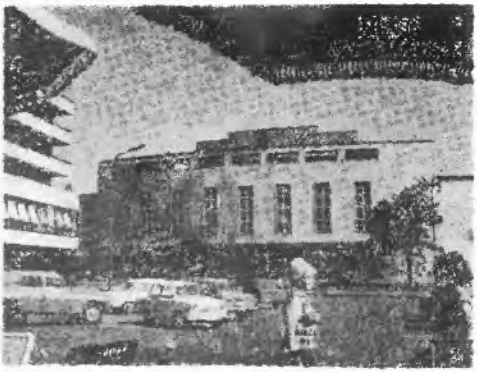

Erkel színház

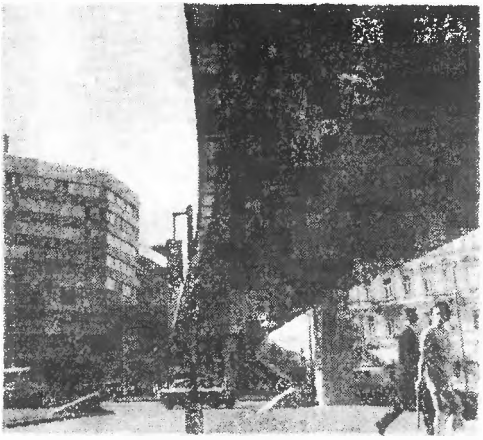

Baross téri felüljáró

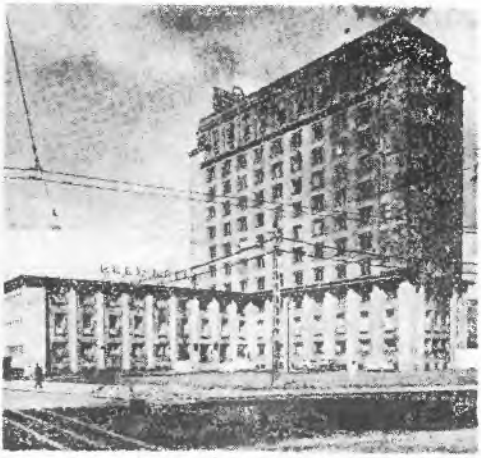

Ganz-MÁVAG irodaház

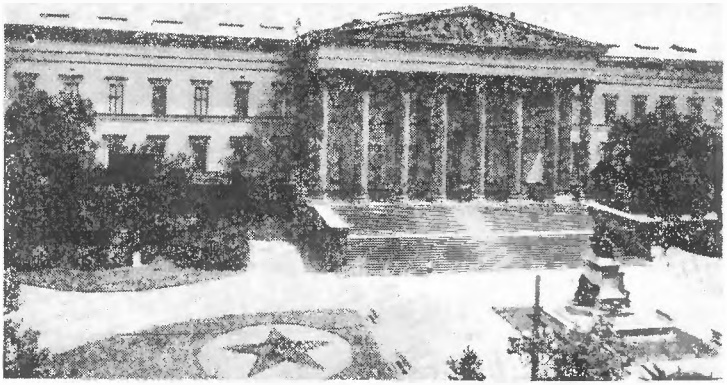

A Magyar Nemzeti Múzeum (Pollack Mihály)

A Baross utca 40. sz. ház ablaka

JÓZSEFVÁROSI MŰEMLÉKEK

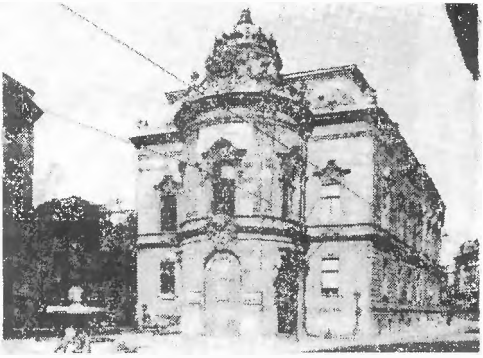

Fővárosi Szabó Ervin könyvtár (Wenckheim palota)

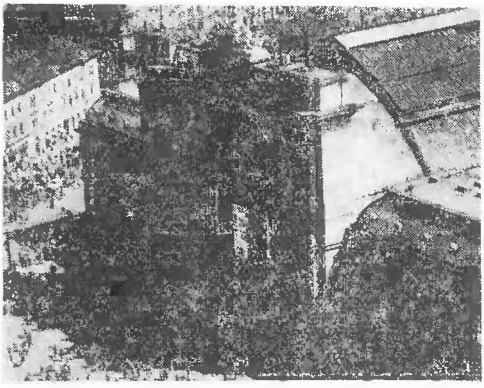

A Keleti pályaudvar épülete (Rohlitz Gyula)

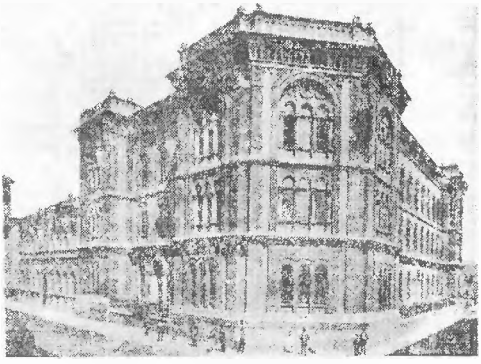

Országos Rabbiképző Intézet (Kolbenheyer Ferenc)

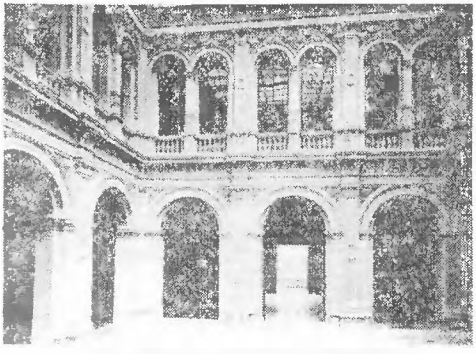

A Károlyi palota udvara, (OMDK)

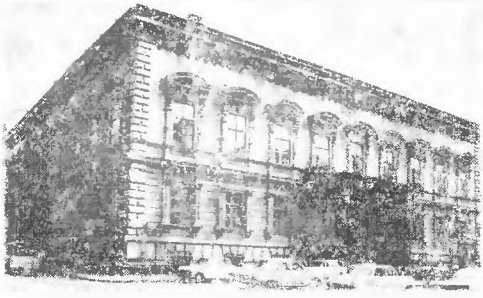

A Festetics palota (Ybl Miklós) (OSZK épülete)

A Józsefváros építészetének és műemlékeinek története

Régi városok meglevő házai, műemlékei értékes utalásokat nyújtanak a város építészettörténetéhez. A *Józsefváros* azzal, hogy a XVIII. században kezdett kialakulni, a barokktól a modernig őriz építészeti emlékeket. A kezdetleges kunyhókat, majorokat, néhány tucat földszintes házat és egy-két lebontott középületet — *Beleznay kastély*, a *Nemzeti Színház* épülete, a Lovarda — leszámítva úgyszólván még minden áll, ami az elmúlt 150—180 évben épült. Épületeink fontosságukat, funkcióikat tekintve egyedülállóan széles skálát mutatnak az építési időtől függően. Jól nyomon követhető rajtuk a kerület jelentős növekedése, mely a múlt század végén érte el tetőpontját. Egyrészt elég nagy számban maradtak meg a barokk kor végéről egyszerű, földszintes lakóházak — ez a pesti oldalon kerületünk sajátossága —, másrészt több kiemelkedő megjelenésű, főleg a reformkorban épített országos jelentőségű épületet is találhatunk. E két véglet közt a műemlékek minden elképzelhető változatára található példa. A Józsefváros építészetének első száz évére meghatározólag hatott az, hogy lakói földművesek, állattenyésztők (tejgazdaságok), szőlőtermelők, kisiparosok voltak. Építkezéseik ennek megfelelően dísztelen, majorságok, kertes házak.

A polgárság emeletes építkezést csak a XIX. században kezdett, a városiasabb jellegű épületek odáig egyháziak *(Szt. József templom)*, vagy Pest városiak voltak *(Rókus Kórház)*. Nem polgári építmény volt két szabadon álló kastély: a *Festetics kastély* a *Füvész kertben* és a *Beleznay kastély* a *Puskin utca* és *Rákóczi út* sarkán. Ez utóbbit 1885-ben bontották le. Már a magyarországi barokk legelejéről maradt építészeti emlékünk. A *Szt. Rókus* és *Szt. Rozália* kápolna szentélye 1711-ben épült, az egyik legrégebbi barokk emlék Pesten. Bár a szentély a II. világháborúban elpusztult, alapfalai épségben megvannak és a háború után létesített altemplomban kívülről-belülről körbejárhatók. A cella trichóra alaprajzú falmaradványok eredetéről a vélemények megoszlanak. Lehetséges a római, románkori (XI. sz.), vagy barokk eredet. A kérdés nincs lezárva, annak ellenére, hogy a műemléktábla és a műemlékjegyzék a középkori eredet mellett tanúskodik. A XVIII. sz. közepéről csak néhány műemlékünk maradt. 1740-ben bővítették ki a *Szt. Rókus* és *Szt. Rozália* kápolnát. A II. világháború pusztításai miatt, sajnos erősen átalakították. Jelentősebb volt a *Schwartz Anna Mária* által alapított Pest városi *Kálvária* a mai *Kulich Gyula* téren. Építési idejéről és építőjéről az irodalomban többféle változat található. Legvalószínűbb: az 1740-es években *Mayerhoffer András* építette. 1894 óta a VI. kerületi *Epreskertben* látható. Legszebb barokk kapu volt Pesten a *Baross u.* 86-ban a „*Jó Pásztor*" kapu. Már a *Balla-féle* térképen látható a nagy trapéz alakú, épületekkel körülvett udvar, melynek be-

járatát *Szent Vendelin* szobra — jobbján borjú, balján két bárány, — díszítette, a kapu két oldalán egy-egy díszes váza. 1908-ban lebontották.

A század végéről már nagyobb számban maradtak fenn építményeink. Jelentősebb közülük a „*Rókus*" — ma *Semmelweis* — kórház, a *Szt. Rókus* és *Szt. Rozália templom* mellett. A kápolna mellett kezdettől fogva álltak járványbarakkok, ezen a helyen épült 1781—1799-ig a polgári kórház, melyet 1870-ig többször bővítettek. A két épület együttese jellegzetes, kisvárosi megjelenésű. Városképi értékükről ellentmondóak a vélemények. A századforduló óta többször szóbakerült lebontásuk. Több földszintes barokk lakóház is maradt ránk e korból. Jellegzetességük az utca vonalával párhuzamos építés, középen kosáríves kapu. (*Mátyás tér 2., Bókay u. 16.*) (Különlegesség a *Baross u.* 128. alatti volutás oszlopfőjű kapukeret.) E házak építésének pontos idejéről, építőiről nincs tudomásunk. Jelentősen átépített formában maradt ránk legnagyobb barokk eredetű műemlékünk, az eredetileg 1797—1798-ban épített *Szt. József* templom. Külseje a *Barca Elek* által végzett, 1891—1895-ig tartó átépítés során erősen megváltozott. Belseje autentikusabb, bár ott is történtek átépítések. Az oltárok a klasszicizmus idejéből valók, egy csodálatos mellékoltár kivételével, mely a legjobb barokk munkák közé tartozik.

A XIX. század elején, a klasszicizmus kezdetekor a *Józsefvárosban* tovább folytatódott a — szinte kizárólagos — földszintes építkezés. E korban épített házainkon a többszöri felújítás miatt általában kevés jellegzetes stílusjegyet ismerhetünk fel. Egyszerű földszintes polgárházak, többnyire az utcavonalra épült zárt homlokzattal, széles, kerékvetős kapuval és kapualjjal, L alakú csatlakozó istállóval, vagy műhelyépülettel.

A reformkor beköszöntésével gyökeres változás állt be a *Józsefváros* építéstörténetében. A kor szükségleteinek és eszméinek megfelelően sok közintézmény felépítése vált szükségessé: múzeum, színház és könyvtár, dologház, árvaház, kórház, szállodák, iskolák stb. Felépítésük az erősen beépített *Belvárosban* már nem volt lehetséges. A *Józsefváros* ideális adottságokkal bírt az ilyen közintézmények elhelyezésére. Nem volt sűrűn beépítve, a belvároshoz közel a kivezető főútvonalak mentén jól megközelíthető volt, és ezenkívül rendelkezett megfelelő nagyságú telkekkel, melyek városi tulajdonban, vagy mágnásoké voltak. Ez okok miatt épült régebben az említett *Rókus kórház* is a *Józsefváros* szélére. A szabadságharcig számos országos, vagy pesti jelentőségű intézményünk épült, a kornak megfelelően klasszicizáló stílusban. Ebben az időben ezek az épületek, mint óriások a törpék közül kimagasodtak a kisvárosias, sőt falusias, sok kerttel bíró *Józsefvárosból.*

A fent említett épületek közül először a *Pollack Mihály* által épített *Ludoviceum* készült el 1830—36-ig, Pest legszebb kertjében, az *Orczy-kertben.* Befejezése után *Pollack Mihály* — máris — még nagyobb feladatot kapott. Legszebb klasszicista műemlékünket, a *Nemzeti Múzeumot* kezdte építeni az akkori *Országúton, Batthyány* telkén: Szerény lehetőségei (építőanyagok silányabb volta) ellenére a külföldi építészek hasonló jellegű munkáival egyenlő értékű alkotást hozott létre.

1843-ban készült el, ugyancsak az *Üllői úton*, a *Josephinum fiúárvaház*, mely jórészt adományokból épült. Szintén *Pollack Mihály* alkotása. Még korábban, 1837-ben avatták a *Kerepesi úton* az azóta lebontott első *Nemzeti Színházunkat*, ifj. *Zitterbach Mátyás* alkotását, melynek 1840-ig *Pesti Magyar Színház* volt a neve. Ugyancsak a *Kerepesi* úton volt a *Dologház* — „*Pester-Zwangs-Arbeit-Haus*" — bár annak épületét készen vették *Kubinyi Ferenctől* 1844-ben.

A kerület szélén elhelyezkedő közintézményeken kívül a *Belső-Józsefvárosban* volt a gyermekkórház, amely két helyen is működött: 1839—44-ig a *Puskin u.* 6-ban, azután a *Szentkirályi u.* 4-ben. Építője: *Zofahl Lőrinc. Hild József, Pollack Mihály* mellett a klasszicizmus másik nagy mes-

tere, nem hozott létre kerületünkben nagyszabású, jelentőségéhez méltó alkotásokat, ami nem jelenti azt, hogy egyáltalán nem épített. A Szépítő Bizottság lajstroma szerint több tucatnyi építkezésre kapott engedélyt, főleg az 1838-as árvíz utáni újjáépítési hullámban.

Első józsefvárosi munkája 1813-ban egy földszintes épület a *Herbstgasse* 992-ben, 1837-ben *Hirschmüller Jánosnak* építette a ma is meglevő *Fehér ló* vendégfogadót, első egyemeletes épületét kerületünkben. Első kétemeletes munkája a *Kunewalder-ház*, a mai *Múzeum körúton* (1839) már nem áll.

A gazdag építtetők a Dunaparton és a klasszicizmus idején kialakult *Lipótvárosban* (ma az V. ker. északi része) dolgoztatták a mestereket. Ott alakultak ki a korra jellemző emeletes, viszonylag egységes házsorok. A Józsefvárosban ilyen építkezés nem folyt.

A romantika stílus korszakából kevés mű maradt, mert ebben a stílusban csak kevés művész dolgozott. Így összefüggő utcarészek nem maradtak fenn, csak egyes házak. Igen szép homlokzatokat lehet köztük látni. Különösen szép alkotás a *Pekáry-házra* emlékeztető *Kauser-ház, (Gyulai Pál* u. 5.) *Gersler Károly* alkotása. Építtetője kőfaragó volt, talán ezért található homlokzatán három kisméretű szobor. Tágas udvarán — a pesti oldalon csak a *Józsefvárosban* egy-két helyen fellelhető — földszintes nyári lak áll. 1861-ben, emeletráépítéskor nyerte mai homlokzatát a *Baross u. 40.* Díszes ablakkeretéhez hasonló látható a *Vízivárosban* az *Iskola u. 28*-ban. 1865-ben épült a volt *Griff Szálló, Rákóczi út 5.* sz. alatt finom arányos osztású homlokzatát *Pán József* tervezte. Romantikus a szlovák evangélikus templom a *Rákóczi úton, Diescher* alkotása és a kerület egyik ipari műemléke a *Köztársaság téri Gázgyár.*

A *Józsefváros* városiasabbá válása lényegében már a romantikát megelőzően, a szabadságharc után kezdődött, bár az építési kedv leginkább az 1860-as év körül lendült fel igazán. Ekkor és kb. az elkövetkező 10—15 év alatt alakultak ki azok a kellemes utcaképek, melyeket 2—3 emeletes kora-eklektikus homlokzatok alkotnak. Az építési szabályzat a mai *Somogyi Béla* és *Mária utca* vonalán belül szabta meg az emeletes házak építési kötelezettségét. Ezért mutatnak ezek és a környező utcák viszonylag egységes városképet.

Már a kiegyezés előtti években új fordulatot vett a *Józsefváros* építése. A politikai helyzet javulásával, Pest fővárosi jellegének megerősödésével, Pestre költöztek a mágnáscsaládok. A *Nemzeti Múzeum* környéke, mint az egyik kristályosodási góc szerepelt ebben a folyamatban. A *Belvároshoz* való közelsége, jól megközelíthetősége, a viszonylagos nyugalom ideálissá tette a mágnásnegyed kialakítására. A *Múzeum* mögötti telkek beépítésével, a földszintes házak lebontásával és a *Festetics, Eszterházy, Károlyi*-palota építésével a folyamat már az 1860-as évek elején megkezdődött. A *Múzeum* mellett a *Sándor utca* 8-ban épült meg az *Országháza* is 1865-ben.

A *Múzeum* körüli területen divat lett építkezni, így találhatunk számtalan iparmágnás-palotát is — *Gschwindt, Törley* stb. palota, nagynevű orvosokét — *Bókay, Dirner* palotája. A terület varázsa hatott a környéken építtetőkre és ez utcákban is sűrűn látni nemesi címereket a kapubejáratok felett.

A *Nemzeti Múzeum* környékének kialakításában döntő része volt *Ybl Miklósnak.* Már az 1867-es kiegyezés előtti építkezési láz éveiben kapott megbízásokat az akkor szabályozásra kerülő *Ötpacsirta (Puskin) utcában* főúri paloták építésére. Elsőnek megépítette a *Festetics palotát* — 1862—64 között *(Pollack M.* tér*)*, majd a *Lovardát*, amelyet a II. világháború után lebontottak. 1863—1865-ig építette *gr. Károlyi Alajos* palotáját. Francia reneszánszra emlékeztető, kastélyszerű külsejével, pazar berendezésével méltán keltett feltűnést. *Ybl* építette a *Pálfy palotát* is 1867-ben *(Dienes L.* u. 4.) A kiegyezés után épült a *Dégenfeld palota* (Puskin u. 14.), *Bókay* háza *(Múzeum u. 9.)*, a *Takarékpénztár* bérháza, a *Calvin téren*, ahol haláláig élt. Ez utóbbi a háború alatt pusztult el.

Ybl e terület kialakításában mint üzletember is részt vett. Vásárolt a *Dienes—Múzeum—Reviczky—Szentkirályi utcák* által határolt tömbben egy nagyobb területet, melyet később paloták számára felparcellázott. Az említett *Múzeum* mögötti negyed fontosabb épületei jórészt neves építészek munkái. A mai *OMKDK* épületét a *Hellner és Fellner* bécsi építészeti iroda tervezte. (Szintén ők építették — 1875-ben — az azóta lebontott *Népszínházat.)* A *Wenckheim* palotát — ma *Szabó Ervin* könyvtár — *Meinig Artúr* építette, műve velencei hatású, szép homlokzatú épület. A paloták historizáló stílusa általában egy-egy barokk-kori *Bécset* vagy renaissance *Itáliát* próbált Pestre hozni.

A múlt század utolsó harmadában ismét jelentős, bár elszórt középítkezések voltak a *Józsefvárosban.* A *Múzeum* körúton egyetemi épületek, *(Műegyetem, ma TTK)* 1868—1883-ig. Építőik: *Weber Antal, Wagner János, Than Károly, Steindl Imre* és *Petz Samu.*

Nem műemlékek, de jellegzetes városképi motívumok az *Üllői út* mentén a kertes, eklektikus klinikai épületek. Napjainkban történik kibővítésük.

Jellegzetes épületei még e korszaknak az átépített (később lebontott) régi *Nemzeti Színház* és a napjainkban ugyancsak lebontott *Nemzeti Színház.*

A XIX. század utolsó harmadából három közlekedési építményünk is maradt: kincstárivá szelídített romantikus stílusban épült *Józsefvárosi pályaudvar* és vele szemben az első pesti villamosremiz és a neoreneszansz stílusú *Keleti pályaudvar.*

A lakóház-építkezéseket két irányvonal jellemzi. Az egyik az, hogy a földművelés megszüntével és a magánipar jelentőségének csökkenésével nagyon sok udvar beépült újabb épületszárnyakkal, U alakban, szegényes lakásokkal. Sok régi ház vált bérházzá emeletráépítéssel. A másik irányvonal, hogy a főútvonalak szinte teljes hosszukban, a mellékutcák elszórtan beépültek zárt udvaros, függőfolyosós, művészi igény nélkül tervezett 3—6 emeletes bérházakkal. Viszonylag egységes városképet csak a *József körúton* alkotnak, ahol legalább a tetővonalak egy síkba kerültek. Építészetileg sivár maradt, kertes beépítése ellenére a *Tisztviselőtelep.* A német kislakásépítések *Budapestre* plántált példája a *Százados úti* lakótelep. A szecessziós stílus sikerült emléke a kerületben a *Vágó testvérek Gutenberg* otthona. Több mint harminc évig volt a *Külső-Józsefváros* jellegzetessége a volt *OTI* palota statikai okokból napjainkban lebontott „felhőkarcolója".

Általában az egész *Belső-Józsefváros* meglehetősen kedves hangulatú. Ezt az aránylag gyors, egységes stílusú építésnek köszönheti, és amellett, hogy szerencsés stíluskorban épült át, megtartotta jellegzetes és nagyon hangulatos utca- és térhálózatát. A városképet mindössze néhány modern épület élénkíti. Legnevesebb *(Vas u. 9.) Lajta Béla* által épített kereskedelmi iskola, mely egyik legfiatalabb műemlékünk. Építésének éve: 1912. Ugyancsak ő építette a *Népszínház u. 19. sz.* házat is.

Nagyobb számban, bár inkább csak szétszórva találhatók modern épületek a *Külső-Józsefvárosban*, ahol a városkép roppant laza, egység nélküli, a beépítés földszintestől 5 emeletig terjed. Az utca vonala sok esetben (raktár, telepek, műhelyek miatt) ki sem épített. A területről városrendezési szempontból, központi fekvése és kevéssé értékes szanálandó épületei révén már 1964-ben készült rekonstrukciós terv, ennek bővített változata napjainkban készül. E területen több, városképileg is fontos modern épületet találunk, melyek természetszerűleg nem műemlékek, csak kísérletre utalnak. A két világháború között épült a *Köztársaság téren* három modern, sávház épület. A közelében álló kórház kellemes, korszerű megjelenésű. Ez volt Budapesten az első kísérlet lazább városépítésre a belterületen. Az utóbbi években a *Köztársaság téren* felépült toronyház és az *Erkel Színházzal* szemközti *Lottóház* figyelmet érdemel.

A *Külső-Józsefváros* másik oldalán a *KOKI* alumíniummal borított épületét és a rekonstrukció első tagját, a most épülő *Tömő utcai* toronyházakat kell említeni.

A józsefvárosi intézmények szerepe a főváros kulturális életében és a Józsefváros kulturális fejlődése a felszabadulásig

Már a kerület történetének áttekintése nem hagy kétséget afelől, hogy a címben felvetett két témakör nem esik egybe, sőt inkább az szorul bizonyításra, hogy legalább bizonyos korszakokban és néhány területen kölcsönösen hatottak egymásra. A XVIII. században a *Józsefváros* zöldség-, gyümölcs- és tejtermelő lakosságának kulturális szintje nyilván a vidék jobbágy népével volt azonos, az pedig akkoriban nagyrészt analfabéta volt. A kerületnek tehát legfeljebb folklór-kultúrája volt, de az sem egységes, hanem a lakosság összetétele szerint német—magyar—szlovák ötvözetű. Az első két elemi (triviális) iskola csak az 1780-as években nyílt meg, *II. Józsefnek Pest* város tanácsára gyakorolt presszziója folytán. Mikor tehát a XIX. században megkezdődik itt a nagy művelődési központ kiépülése, azt nem a kerület, hanem a főváros szükségletei hívják létre.

A XVIII. században magának a *Belvárosnak* műveltsége is mélyen alatta állt az egykorú európai fővárosokénak. A városi lakosság zömét alkotó iparosok és kereskedők írni-olvasni ugyan megtanultak, de nem volt tulajdonképpeni kultúrréteg, aminthogy nem nevezhető annak a régi vagyonos patrícius réteg sem, noha fiai az 1717 óta működő piarista gimnáziumban rendszeresen iskoláztak. *II. József* koráig általában híjával volt minden irodalmi—tudományos és művészi tevékenységnek s néhány iskoláján kívül semmiféle kultúrközvetítő intézménnyel nem rendelkezett. 1780-ig Pesten csak egyházi-vallásos jellegű kultúra létezett, de ennek jelentőségével itt nem foglalkozunk.

Nem foglalkozhatunk továbbá a császár aufklärista politikája, a nagyszombati egyetem idetelepítése és a kereskedelem erőlködése nyomán lassan meginduló német nyelvű kulturális fejlődéssel sem. Számunkra az az érdekes, hogy Pest, mint egyetemi város akaratlanul is előmozdította a magyar értelmiség idetelepedését, mint megyei székhely pedig egyre kevésbé tudott ellenállni a nemzeti öntudatra ébredő nemesség befolyásának. 1790 után a magyarság körében megkezdődött a propaganda, Pestnek nemzeti jellegű fővárossá, országos politikai és kulturális központtá való fejlesztése érdekében.

A történelmi áttekintés kimutatta, miért éppen a *Józsefvárosban* keletkeznek az első magyar irodalmi szalonok, majd az első magyar kulturális intézmények. Ezt itt ki kell egészítenünk avval, hogy a fejlődés az első fél évszázadban rendkívül lassú, mert a megyékben széttagolt nemesség 1840 tájáig nem volt képes egységes, erőteljes politikai cselekvésre, és áldozatkészsége sem állt arányban az értelmiségi program követelményeivel, a *Habsburgok* pedig mindent elkövettek, hogy a nemzeti főváros kialakulását akadályozzák. Így az *Országos Könyvtár* és a belőle kibontakozott *Nemzeti Múzeum* létrejötte után (1813—17) 1867-ig csak 2—3 országos intézmény, a *Pesti Magyar* — később

Nemzeti — Színház (1837), *Ludoviceum* (1837), *Nemzeti Múzeum* új épületei (1847) elkészíttetéséig jutottak el. De ez a néhány létesítmény többféle funkciót betöltve, több irányban is elindította a magyar kulturális fejlődést. A *Nemzeti Színház* a prózai műfajokon kívül az operát is meghonosította, és hajlékot adott *Erkel Ferenc* daljátékainak, a *Múzeum* pedig — a könyvtárral és az 1841-ben megalakult *Természettudományi Társasággal* együtt — nemcsak a tudományos munkának biztosít otthont, hanem a *Filmharmóniai Társaság* hangversenyeinek is, és evvel lehetővé teszi a hangszeres zenei élet megindulását. Az értelmiségi kolónia kialakulásának beszédes tanúi az első magyarnyelvű újság, a „*Hazai Tudósítások*" (→ *Kultsár István*), *Karacs Ferencék* és *Fáy Andrásék* irodalmi délutánjai, *Katona József*, *Petőfi*, *Vahot Imre* és *Táncsics* itt lakása, a *Pesti Divatlap* szerkesztőségének és néhány nyomdának (→ *Rózsa Kálmán és neje*) ideköltözése. *Lukács László* nyomdája a *Kunewalder házban* a szabadságharc idején volt jelentős.

A *Józsefváros* fejlődése a kulturális élet központjává azonban csak az abszolutizmus bukása és a kiegyezés után indult meg teljes erővel. 1865-ben a *Sándor utcában* felépült az állandó képviselőház, majd 1867-ben *Pestre* költöztek a minisztériumok is. Ettől fogva négy évtizeden át a *Józsefváros* fókusza lett a politikai életnek, s ezzel együtt fokozódott a politikát irányító mágnás családok idetelepülése is és végleg kiépült a Palotanegyed.

A kiegyezés után ugrásszerűen gyorsult a polgárosodás és iparosodás tempója. *Budapest* lakosságának száma az 1850. évi mintegy 178 000 főről 1890-ig 506 000-re, 1910-ig 882 000-re szökött fel. Ez törvényszerűen megkövetelte a tudományos és oktatási intézmények megteremtését. (Az alsó és középfokú oktatással külön foglalkozunk). A belső *Józsefvárosban*, részben a volt egyetemi füvészkert helyén, szabad tér nyílt egy egyetemi városrész kialakítására. Alapvető fontosságú volt a *Múzeum körút* és a mai *Puskin utca* között elterülő telekkomplexum megszerzése, épületeinek felemelése előbb az *egyetemi vegyészeti intézet*, később a *Műegyetem*, majd ennek elköltözése után a *Bölcsészkar* részére (1872—1884). A *Bölcsészettudományi Kar* betelepülése számos tudományos egyletnek, rendszerint a tanszékekkel azonos vezetőségét hozta ide magával. Szerves folytatását alkotta e programnak 1881-től kezdve a *Baross utca* és *Üllői út* közötti orvoskari klinikai telep, majd 1906-tól a külső *Üllői úti* klinikacsoport felépítése. Döntő érdeme volt ezek megteremtésében *Trefort Ágostnak*, *Eötvös Lorándnak* és *Markusovszky Lajosnak*. De nemcsak az egyetemi oktatásnak lett a *Józsefváros* elsőrangú színhelye, egyéb új szakirányú tanintézetek és gyűjtemények — *Országos Rabbiképző Intézet* (1877), *Állami Középipari Tanoda* (1879), *Technológiai Iparmúzeum* (1890), *Színművészeti Akadémia* (a kerületben 1905-től) és még számos művészeti, ipari szakiskola — telepítésére is itt került sor. A *Múzeum* és az egyetemi tanszékek révén ide összpontosult a főváros tudományos folyóiratainak jó része is.

A fővárosi lakosság művelődési szintjének emelkedésével megnő a színházak közönsége és differenciálódik az ízlésük. Ezért fejlődik a kerület művészi élete is. Első lépésként kibővítik a *Nemzeti Színház* épületét (1874), majd a *Kerepesi út* és az épülő *Nagykörút* sarkán felépítették a *Népszínházat* (1875) a könnyű zenés műfajok előadására. Három évtizeden át ez a színház kétségtelen érdemeket szerzett a zenei kultúrának az alsóbb néprétegek közötti terjesztése és az idegenajkú lakosság megmagyarosodása körül. A színházi élet azonban rövidesen szűkülni kezd. 1884-ben felépül az *Operaház*, s ettől fogva a *Nemzeti* csak prózai darabokat játszik, 1908-ban pedig az épület megrokkanása miatt a *Nemzeti Színházat* átköltöztetik a *Népszínházba*, utóbbi társulatát pedig megszüntetik. Ezekért a veszteségekért a kerület a *Népoperában (Erkel Színház)* nyer kárpótlást 1911-ben.

Ezekhez az intézményekhez csatlakozik még 1911-ben a *Százados úti Művész-*

telep és a két háború között a *Fővárosi Könyvtár* betelepítése a *Wenckheim-palotába* (1929), a *MNM* néprajzi gyűjteményéé a tisztviselőtelepi gimnáziumba (1924), és a természettudományi gyűjteményéé a *Baross utca 13-ba* (1928). A *Belső-Józsefvárosban* szerzett székházat a *Természettudományi Társulat*, a *Középiskolai Tanegyesület* és a *Szent István Társulat* is.

* * *

Ennyi kulturális és tudományos intézet jelenléte természetesen sokirányú hatással van a kerület életére. A Nemzeti Színház haladó művészeinek szerepét a kerület politikájában a történelmi áttekintés tárgyalja. De itt telepszenek le sokan a híres tudósok közül is, például *Balassa* és a két *Bókay*. A kerületben dolgozik a világhírű budapesti orvosiskola szinte minden nagysága és ez azt hozza magával, hogy a kerületben indul meg számos jelentős egészségügyi kezdeményezés. Itt szervezi például *Schoepf-Merei* és *Bókay János* az első gyermekkórházakat, *Korányi Frigyes* az első tüdőgondozót, *Tauffer Vilmos* a *Bábaképző Intézetet*.

A kulturális élet szempontjából fontosabb ezeknél, hogy az értelmiségi negyed puszta léte, a színházak és könyvtárak közelsége, néhány nagy nyomda, szerkesztőség és kiadóvállalat, egy sereg politikai és irodalmi lap ittléte, sőt bizonyos esetekben a képviselőház is, ide csábítja a magyar írók egy rendkívül tekintélyes osztagát. Itt szerkesztik egyebek között a *Hont*, a *Napot*, a *Budapesti Hírlapot*, a *Magyar Hírlapot*, a *Népszavát*, sőt a *Vörös Újságot* is, az irodalmi lapok közül pedig *Kiss József A Hét*-jét és a *Kritikát*. És hogy az írók közül is csak a legnevesebbeket soroljuk fel, az eddig nem említettek közül hosszabb ideig laknak a kerületben *Jókai* és *Mikszáth*, *Jósika Miklós*, *Justh Zsigmond*, majd *Babits*, *Karinthy*, a két *Cholnoky*, *Kosztolányi*, *Nagy Lajos*, *Heltai Jenő*, *Gellért Oszkár*, itt születnek vagy gyermekeskednek *Molnár Ferenc*, *József Attila*, *Radnóti*, — szóval a magyar irodalomtörténet egy nem jelentéktelen része. A kerület pedig, pikareszk tarkaságával, szegénynegyedeivel és bohémtanyáival, a diákfertállyal és bérkocsisaival, majd később munkásnegyedeivel és gyáraival is, mint ezt a művek egész sorozata mutatja, felejthetetlen élménye maradt minden írónak, aki alaposabban ismerte. Hogy csak néhány példát említsünk a különböző időkből: itt játszódik az *„Egy kétemeletes ház Pesten" (Jósika)*, *„A gazdag szegények" (Jókai)*, a *„Pál utcai fiúk" (Molnár Ferenc)*, *„A tökéletes feleség" (Heltai)*, *„Fitzek úr" (Hidas Antal)*, *„Ezer év" (Karinthy Ferenc)* és a *„Rozsdatemető" (Fejes Endre)*. Ha valaki megvizsgálná, hogy a fővárosi kerületek hány irodalmi alkotás ihletői voltak, a pesti oldalon alighanem a *Józsefváros* vinné el a pálmát.

Mindez azonban nem a *Józsefváros* lakosságának kultúrája. A kerület csak helyet adott az országos kultúrintézményeknek, de nem volt élvezője is. Vonzási körüket műveltségi szint és osztályhelyzet, nem pedig földrajzi közelség szabta meg. Az *Erkel Színházban* a világ legnagyobb előadóművészeit hallgató polgári közönség és a színház mellett a *Tisza Kálmán téren* ferbliző munkások és kispolgárok, vagy a *Teleki téren* subájukban lakó kubikusok a *Józsefvárosban* csak minden más területnél tömörebben illusztrálták a kiáltó ellentétet a művelődési lehetőségekben. A 20—30-as években nagy szerepe volt a *Nemzeti* és a *Városi Színház* ifjúsági előadásainak, ezekre viszont már csak a középiskolák diákjai kaphattak jegyet. A polgári társadalom kulturális intézkedései a dolgozó népnek csak annyi műveltséget juttattak, amennyit a modern nagyipar kiszolgálása éppen megkövetelt. Az osztályszempontok szerint igazodó iskolapolitika a szegény néprétegek oktatásában beérte formális eredményekkel: valódi írás-olvasás helyett kezdetleges írás-olvasás készséggel. Az ő kulturális igényeiket nem a *Nemzeti* vagy a *Népopera* hivatott kielégíteni, hanem a kiskocsmák, a *Bodográf-mozi* és *Józsefvárosi Színház* — az egyetlen műintézet, melyet a kerület hosszabb ideig el tudott tartani s amely obskurus bohóza-

tokkal és operettekkel tartotta fenn magát. *Szabó Ervin* 1909-ben kultúrpalotát akart építtetni a *Köztársaság téren*, kísérlete azonban a bürokrácia útvesztőiben elbukott.

A helyzeten nem változtatott a hivatalos népművelés józsefvárosi tevékenysége sem, bár a három valamennyire is hatékony szervezete a kerületben működött: az 1893-ban alakult és továbbképző szakismereti tanfolyamokat rendező *Szabad Lyceum*, 1902-ben testvéregyesülete, az ismeretterjesztő előadásokat szervező *Erzsébet Népakadémia* és még előbb, 1897-ben az *Uránia Magyar Tudományos Egyesület*. Az első, másfél évtizedes fennállás után, megszűnt, a második soha nem tudta megvalósítani kitűzött célját, egy előadótermekkel, olvasóteremmel, kísérleti laboratóriumokkal felszerelt művelődési otthon megteremtését, a harmadik pedig néhány éves működés után mozivá alakult. Nem rendelkezünk adatokkal annak a néhány ezer résztvevőnek megoszlásáról, akik a népművelési intézmények hasznos szolgáltatásait igénybe vették, de feltételezhetjük, hogy józsefvárosiak nem sokkal többen voltak közöttük, mint más kerületbeliek.

Rajtuk kívül meg kell említeni, hogy a kerületben, a Stáhly u. 1. alatt működött, jóformán minden anyagi eszköz és jogkör nélkül az *Országos Közművelődési Tanács*. A *Sándor u. 26-ban* volt a nacionalista-vallásos jellegű, 1911-ben alapított *Alföldi Magyar Közművelődési Egyesület*, a *Rákóczi tér 17.* alatt pedig az *Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület*.

Közkönyvtári könyvhöz a kerület lakói alig jutottak. 1938-ig nem volt fiókja a *Fővárosi Könyvtárnak* a kerületben, csak a *Százados úton* működött a *3. sz. fiókkönyvtár*.

Az uralkodó osztályok kulturális monopóliumát — mint a munkáskerületekben mindenütt — a *Józsefvárosban* is csak a munkásmozgalomnak sikerült áttörnie. A munkásmozgalom politikai történetéről másutt írunk. Itt a mozgalom általános kulturális tevékenységével és a kerületi munkáskultúrmozgalommal kell foglalkoznunk.

A kulturális nevelés a munkásmozgalom minden szervezetének nélkülözhetetlen feladata volt. Gyakran avval kezdődött, hogy a bekerülő, főleg fiatalabb tagokat először meg kellett tanítaniuk tisztálkodni és tisztességesen öltözködni. Ezután jött a nehezebb feladat: meg kellett velük kedveltetni az olvasást. Ennek a módszertanát a gyakorlat dolgozta ki és minden pártmunkás többé-kevésbé tisztában volt vele. Rendszerint evvel párhuzamosan ismertették meg velük az elemi politikai és gazdaságtani fogalmakat is, s mivel ez az oktatás élőszóban folyt, meglepő módon általában kevesebb nehézséget okozott, mint a szépirodalom megszerettetése.

A többi elsősorban a kultúrmozgalomra tartozott. Nagy előnyére szolgált a kerületnek, hogy a legnagyobb munkásotthonok közül kettő: a *Vasas Székház* és a nyomdászok *Gutenberg-otthona* is a kerületben volt.

A kultúrmozgalom különböző ágai közül mindenek előtt a kórusművészetnek voltak a kerületben nagy hagyományai. Az *Acélhang*, a *Vasas kórus*, a *Gutenberg kórus* a legrégebbi munkásdalkarok közé tartozik. A harmincas évekig a Liedertafel stílust kedvelték ezek is, de azután az első kettő áttért a *Kodály—Bartók* nevével fémjelzett irányzatra. Ebben *Vásárhelyi Zoltánnak* és *András Bélának* voltak nagy érdemei, de gyakran lépett fel kórusával a *Vasas* székházban *Vándor Sándor* is.

A politikusabb műfajok képviselői közül jelentősége volt a kerületben a *nyomdász-*, *fás-*, és a *Barátság-szavalókórusnak*, később a *Barátság Kultúrcsaportnak*, a *Vasas Tornászok* és a *Vasas ifjúmunkások* rendezvényeinek. Ezeken a józsefvárosi dolgozók megismerkedhettek a kor legkiválóbb előadóművészeivel is, mint *Ascher Oszkár*, *Baló Elemér*, *Gobbi Hilda*, *Hont Ferenc*, *Horváth Ferenc*, *Jákó Pál*, *Neményi Lili* és *Major Tamás*. De szívesen lépett fel a munkásrendezvényeken *Basilides Mária*, minden idők egyik legnagyobb magyar énekesnője is.

A munkás-kultúrmozgalom volt a kerületben a legszélesebb méretekben ható kulturális erő, de nem fogta és nem is foghatta át a kerület lakóinak többségét. Ezt csak a nyomornegyedeket, az analfabétizmust szülő társadalmi okok megszüntetésével lehetett volna elérni. Így a kerület kulturális elmaradottságának felszámolására a felszabadulás előtt egyedül a *Tanácsköztársaság* 133 napja alatt történt nagyarányú kísérlet. Ennek intézkedéseit a történelmi áttekintés megfelelő részénél ismertetjük.

A közoktatás története a Józsefvárosban

A Józsefváros, amely fejlődése során a XIX. sz. végére úgyszólván a főváros iskolakerületévé fejlődött és alig van olyan szakma, ismeret- vagy tudományág, melyet területén ne tanítottak volna, a közoktatás legmélyebb szintjén állott az első száz esztendőben.

A XVIII. sz.-ban az oktatás az egyházak kezében volt s Pesten a katolikus egyház nem sokkal a város felszabadulása után létesített is egy, néhány forrás szerint két „kisiskolát". A kétéves iskola tananyaga az elemi olvasás-írás megtanítása és a hittan oktatása volt. Csak egy 1822-es püspöki vizsgálat anyagából ismerünk nem megbízható utalást arra, hogy 1741-ben az *Ősz (ma Szentkirályi)* utcában külvárosi iskola működött. Egy teremből állott és valójában alacsonyabb szinten állhatott, mint százötven év múlva egy tanyai iskola. A század utolsó felében létesült a másik józsefvárosi iskola a templom mellett. A tanítók a kántorok, harangozók vagy egyszerűen írni-olvasni tudó iparosok voltak.

1777-ben az első királyi közoktatási törvény, a *Ratio Educationis*, majd ennek második, 1806-ban kiadott változata a felső- és középfokú oktatás mellett a népoktatást is szabályozta. Az iskolák létesítését a községek feladatává tette, de a tanfelügyeletet az egyház kezében hagyta. Végrehajtása a községek nehéz anyagi helyzete, a német szellemű iskolával való szembenállás és a képzett tanítók hiánya miatt nehezen ment. A *Stáció utcai elemi tanoda* 1827-ben, az *Ősz utcai* 1830-ban lett „triviális", azaz került a város kezelésébe. *Patachich* adatai szerint 1831-ben a *Stáció utcait* 304, az *Ősz utcait* 258 tanuló látogatta. Becslésünk szerint ez az akkori kb. 1200 tanköteles józsefvárosi gyerek 46%-a. Ezután harminc esztendeig nem sok változás történt. Maradt a három osztály, a német tanítási nyelv, a rossz elhelyezéssel 80—90 tanuló egy teremben. Némileg javított a helyzeten, hogy a közben felállított tanítóképezdéből lehetett iskolamestert alkalmazni. 1833-ban a pesti evangelikus egyház szlovák nyelvű osztályt nyitott az *Ötpacsirta (Puskin) utcában* 62 tanulóval. 1843-ban lépett be a kerület oktatásába a negyedik népiskola, a *József árvaház* iskolája, ez azonban a bentlakók zárt iskolája volt.

Az 1850/51-es iskolaévről *Haeufler* útmutatójából ismerünk részletesebb adatokat. Ebben az esztendőben újabb városi iskola alakult a *Józsefvárosban*, a *Szőlőhegy (Dankó) utcai*. Módja volt a szülőknek gyermekeiket a négy magániskola valamelyikébe is küldeni:

Ősz utcai iskola	374 tanuló
Stáció utcai iskola	453 tanuló
Szőlőhegy utcai iskola	151 tanuló
Négy magániskola a Jv.-ban	156 tanuló

Összesen 1134 tanuló, a becsülhető 1700 6—12 éves tanköteles 66%-a látogatta az

csak a vidékről felköltözött írástudatlan felnőttek, de a városban felnövekedett, iskolába nem került gyermekek révén is nagyarányú maradhatott.
iskolákat. Az analfabetizmus tehát nem-

Középiskolai szintű oktatás a kerületben a század első felében nem volt, csak a belvárosi (piarista) gimnáziumba vagy az evangelikus algimnáziumba járhattak be a diákok.

AZ ELEMI OKTATÁS 1868-TÓL A SZÁZADFORDULÓIG

1860-ban még az osztrák kormányzat elrendelte a magyar nyelvű elemi oktatást, szorította a városokat iskolák építésére, igazi reformot azonban csak az *Eötvös József*-féle 1868-as iskolai törvény jelentett. Pest városa elismerésreméltó gyorsasággal nekifogott a törvényben foglaltak végrehajtásának. A közös fenntartású elemi iskolákat teljesen kivonta az egyház hatásköréből, új iskolákat létesített és új iskolaépületeket emelt. Mindjárt 1868/69-ben felépült a *Stáció utcai* iskola új épülete. Ez a százesztendős épület ma is áll, a *Fazekas Mihály gimnázium* működik benne. Ugyanezen évben épült az *Ősz utcai iskola* épülete *(Szentkirályi u. 12.)* és négy évvel később a *Dankó utcai* (1945-ben elpusztult, ma óvoda van a helyén).

Az iskolaépület azonban kevés volt, több városi iskola bérelt helyiségekben működött, a Jv.-ban az 1871-ben alapított *Bérkocsis utcai* (ma a *Bezerédi u.-ban)* és az első években a *Dankó u.-i* a *Kálvária téren.* A zsúfoltság az iskolákban változatlanul nagy maradt, az 1872/73-as tanévben az *Ősz utcában* 67, a *Stáció utcában* 77—90, a *Kálvária téren* 88 gyerek jutott egy osztályra.

Az új törvény négy osztályos iskolákat szervezett a következő tantárgyakkal: vallás- és erkölcstan, magyar nyelv, német nyelv, beszéd- és értelemgyakorlat, számolás, földrajz és történelem, rajz, ének és kézimunka. Tekintve, hogy a négy osztály után még két esztendő maradt a tanköteles időből, ezért 12 éves korukig még két évet az ún. ismétlő iskolákban kellett volna hetente kétszer eltölteni a gyerekeknek. A polgári rétegek gyermekei vagy továbbtanultak vagy otthon maradtak, ezért az ismétlő iskolákba csak az inasgyerekek jártak: rosszalkodni vagy szunyókálni. Ezért ezt az értelmetlen formát meg is szüntették és az 1880-as évek végén a tanonciskolákat létesítették.

A tankötelezettséget szigorúan vette a törvény, a hatóság megszervezte az összeírást és a beiratkozást, társadalmi jellegű iskolaszékek alakultak, a Jv.-ban három. A Jv.-ban — adataink szerint — a tankötelesek 94—95%-a megkezdte az év elején a tanulást. Az év végére azonban 24—25%-uk már nem járt rendszeresen iskolába, lemorzsolódott, otthon tartották őket dolgozni. Ez a helyzet a század folyamán csak nagyon nehezen javult.

Az eddig felsoroltak mellett a további évtizedekben még a következő elemi iskolák alakultak:

1873 *Százházkörüli iskola* a *Kerepesi út* végén a régi vámépületben. 1875-ben megszűnt.

1875 *Bérkocsis u. leányiskola* (1887/89-ben épült a Bezerédi u.-i épület).

1879 *Hunyadi utcai iskola* (1887—1891-ben épültek a Práter u.-i épületek).

1880 *Mária utcai iskola* (1894-ben épült a Rökk Szilárd (Somogyi B.) u.-i épület).

1881 *Szigony utcai iskola* (1905-ben épült a Jázmin u.-i épület).

1885 *Rigó utcai leányiskola* (a 16. sz. alatt működött, kivált a Baross u. iskolából, 1924-ben megszűnt).

1887 *Külső-Stáció utcai iskola* (az *Orczy tér* sarkán, a régi vámházban működött, 1899-ben épült a *Csobánc u.-i* épület. 1952-ben megszűnt).

1887 *Losonczi utcai iskola*, a 19. sz. alatt működött, 1910-ben megszűnt.

1898 *Erdélyi utcai (Homok u.-i) iskola* a jelenlegi épületben.

Az 1899/1900-as tanévben a régi VIII.

kerület 12 elemi iskolájába 8940 tanuló járt. Három felekezeti iskola is működött a kerületben. Folytatta a tanítást, új épületében a *Rákóczi út 57. sz.* alatt a *szlovák evangélikus iskola* kb. 50—60 diákkal. 1880 óta működött a *Nap u. 33. sz.* alatt a katolikus *Simor intézet* kb. évi 400—450 leány tanulóval. 1877 óta gyakorló fiú elemi iskola működött a *Rökk Szilárd utcai izraelita tanítóképzőben* 70—75 tanulóval.

A kerület mai területén 1891-ben alakult az *Elnök utcai* tisztviselőtelepi elemi.

KÖZÉPISKOLÁK, SZAKISKOLÁK

Az 1868-as oktatási törvény az elemi iskola után a továbbtanulóknak a négyosztályos polgári iskolát, illetve a nyolcosztályos reáliskolát és gimnáziumot létesítette. Ismeretes, hogy a két iskolatípus csakhamar osztályok szerint tagozódott, a nyolcosztályos középiskolákba döntő többségben csak a polgárok gyermekei kerültek, a polgári iskola pedig többségében a kispolgárok gyermekeit vonzotta.

A polgári iskolákat is a város szervezte, mivel azonban látogatásuk nem volt kötelező, így egységes szervezetet nem hozott belőlük létre. A leányiskolák szervezése fontosabb volt, mert közülük ipart kevesebben tanultak. A VIII. ker.-ben működő polgári iskolák voltak:

Práter utcai polgári leányiskola. 1881-ben alakult, működött a 11. és a 15: sz. iskolaépületben, 1932-től a 31. sz. alatt.

Köztársaság téri polgári leányiskola. 1895-ben alakult a *Rökk Szilárd utcai* iskolaépületben, 1896—1912 között a *Csokonai u. 6. sz.* alatt működött, utána a *Köztársaság tér 4. sz.* alatt.

Német utcai polgári fiúiskola. 1895—1913 között működött a 44. sz. alatt.

Homok utcai (Jázmin u.) polgári fiúiskola. 1908-ban nyílt meg a nagy iskolaépület egyik részében.

Üllői úti polgári fiúiskola. Az 54. sz. alatt működött 1910—1932 között, utána áttelepült a IX. ker.-be.

Rökk Szilárd utcai polgári leányiskola. 1920—1933 között működött a 13—15. sz. alatti iskolaépületben.

A volt X. kerületben az *Elnök utcai* (1919) és a *Százados úti* (1911) *polgári iskola.*

Volt egy *egyházi polgári iskola* is, 1921—1925 között az izraelita hitközség fiú- és leánypolgárija a *Szilágyi u. 6. sz.* alatt.

A polgári iskolák 1948-ban megszűntek. Addig évente kb. 1500—1800 tanuló látogatta őket a VIII. kerületben.

Míg az elemi iskolák és a polgárik vonzáskörzete gyakorlatilag alig terjedt túl a kerületen, addig a szakiskolák már egyáltalán nem nevezhetők kerületi iskoláknak. Legtöbbjüket nemcsak egész Budapestről, de a naponta bejáró diákok vidékről is látogatták (1930 körül pl. 25%-ban).

A középfokú ipari és kereskedelmi oktatást csak 1884-ben szabályozták hazánkban, de már néhány évvel előbb létesült két szakiskola, melyeknek végleges, ma is használt épülete a kerületben készült el. 1870-ben nyílt az *Országos Nőiparegylet* nőipartanodája, 1885-ben az *Ősz (Szentkirályi) u. 7. sz.* alá költözött, 1911-ben épült *Rákóczi tér 4. sz.* alatti otthona. Ekkor már *Nőipariskolának* hívták és kétéves képzés keretében a polgári iskolát végzett lányoknak adott szakmát a szabás-varrás és az ehhez tartozó iparágak köréből. A közismert iskolát a pesti köznyelv *„cérnaegyetemnek"* keresztelte el.

Az *Állami Közép Ipartanoda*, majd 1898-tól *Felsőipariskola* 1879-ben a *Bodzafa (Somogyi) u. 8. sz.* alatt nyílt, 1889-ben költözött a *Technológia épületébe.* Építészeti, gépészeti, fém- és vasipari és vegyészeti szakosztállyal indult, azóta a technikai haladás szükségleteinek megfelelően az iskolareformok keretében többször módosult profilja és szervezeti formája. A másik kerületi technikai iskola is sok változáson ment keresztül. 1892-ben alakult a *M. kir. Állami Mechanikai és Órásipari* szakiskola, 1901-ben költözött

be a *Tavaszmező u. 15. sz.* alatti iskolaépületbe. 1914-ben az órásipar oktatása megszűnt az iskolában, 1920-tól az elektromosság lépett előtérbe és 1941-ben felvette a középiskola *Kandó Kálmán* nevét.

Kereskedelmi középiskola csak egy állandósult a kerületben, a *Vas utcai*. A VI. ker. kereskedelmi iskola osztályaiból 1908-ban vált önállóvá, 1911-ben kapta új épületét. A két női kereskedelmi iskola, az 1911-ben alakult *Rigó utcai*, mely az ország első női kereskedelmi iskolája volt és az 1916-ban megnyílt *Bezerédi utcai* elköltözött a kerületből. Az előbbi 1914-ben a *IX. Mester utcába*, az utóbbi 1931-ben a *VII. Wesselényi utcába* ment.

A régi rendben az általános középiskolákat, — reálokat, gimnáziumokat — az állam tartotta fenn, kevés volt közülük községi kezelésben. A *Józsefvárosra* kettő is jutott. Városi intézmény volt a *Vörösmarty Mihály Gimnázium*. 1871-ben alakult, mint *Pesti Józsefvárosi Alreáltanoda*, 1874-től működik a *Zerge (Makarenko) utcában*. Városi volt a kerület egyetlen világi leánygimnáziuma az 1917-ben szervezett *Zrínyi Ilona Gimnázium*, akkori nevén *Práter utcai községi leányliceum*. A három állami középiskola: az 1872-ben alapított, 1887-ben a kerületbe költözött *Ságvári*, akkor *állami gyakorló gimnázium:* a *Rökk Szilárd u.* elemi iskola épületében 1894-ben alapított, majd a *Csokonai utca 6. sz.* bérházba költöztetett, végül 1897-ben saját épületébe, a *Tavaszmező u. 17-be* költözött *Zrínyi Miklós Gimnázium* és az 1907-ben alakult tisztviselőtelepi *Széchenyi Gimnázium*. Ez utóbbi 1911-ben új épületet kapott, melyet 1924 óta a *Néprajzi Múzeum* foglal el. Egyházi iskola volt a *Szent Szív* apácák 1917-től működő *Sophianum leánygimnáziuma* a *Mikszáth téren* és a *Bencés Gimnázium* 1923-tól.

Két *tanítóképző* is működött a kerületben. 1917—1927 között a *Frőbel egyesület* képzőjének államosításával létesített *VIII. ker. állami tanítónőképző intézet* előbb a *Szentkirályi u. 7-ben*, majd a *Baross u. 13-ban*, 1877 óta pedig az *izraelita tanítóképző* a *Rabbiképző épületében*.

TANONCISKOLÁK

1886 után kezdte meg a főváros az esti tanonciskolák szervezését. Három esztendőn keresztül, 15 éves korukig heti 10 órában látogatták az inasok az iskolát általános ismereteik, valamint rajzkészségük fejlesztése érdekében. Sok pedagógus beszámolt visszaemlékezéseiben arról, hogy mennyire eredménytelenek voltak ezek az órák az álmos, fáradt és az elemi olvasási készségnél tovább nem jutott kis inasokkal. Nehezítette az oktatást, hogy az első két évtizedben nem választották szét a szakmákat, mindenki együtt járt, csak a századfordulón kezdték a szakirányú iskolákat megszervezni.

A tanítás az elemi iskolák épületében folyt az esti órákban. A szakosításnál igyekeztek tekintettel lenni a kerület iparának jellegére, de nem egyszer kellett messzebb járni a tanulónak. Egy-egy szakma telítettsége esetén vagy válságok idején változott, vagy szünetelt a tanítás. Álljon itt példának a VIII. ker.-i iskolák félszázados tanrendje:

Baross u. 62. 1889—1918 között szabó, építőipar.

Bezerédi u. 16. 1891—1913 között faipari, böröndös, nyerges, szíjgyártó.

Csobánc u. 1. 1908—1932 között géplakatos.

Dugonics u. 19/21. 1922—1933 között építőipar, szabó, géplakatos; 1942—1949 között lakatos, géplakatos, kovács, esztergályos.

Jázmin u. 6—14. 1897—1930 bádogos.

Madách u. 31. 1887—1913 általános, cipész; 1922—1929 hentes.

Német u. 44. 1902—1919 általános siketnéma majd szűcs, kalapos; 1937—1947 építőipari és szűcs.

Szentkirályi u. 12. 1886—1946 lakatos,

műszerész. (Ez az intézmény tanműhellyel felszerelt volt.)

Práter u. 11. 1904—1926 díszítő, majd szabó.

Általános vagy időnként szakosított leány tanonciskola volt 1909—1914 között a *Bezerédi u.*-ban, 1910—13 között a *Rigó utcában*, a leglátogatottabb pedig 1909—1946 között a *Rökk Szilárd* utcában.

Négy kereskedőtanonc iskola is működött a kerületben. Általánosak a *Német* és a *Bezerédi utcában*, 1909—1946 között *drogista* a *Rökk Szilárd u.*-ban és 1916—1928 között fűszerkereskedő az *Üllői út 54. sz.* alatt. Egy-egy esztendőben általában 1200—1500 tanonc látogatta a kerületben ezeket az iskolákat. Az 1890-es évek végétől külön iskolája volt a *Ganz* és a *MÁVAG gyáraknak.*

AZ ELEMI OKTATÁS A SZÁZADFORDULÓTÓL

Bárczy polgármester iskolaépítő programjának néhány eredményére már utaltunk a régebben alapított iskolák új elhelyezése kapcsán *(Jázmin u. 1905, Köztársaság tér 1912)*. Az újabb építkezések a századforduló után ezt mutatják:

1904 *Örömvölgy utcai elemi*, a 22. sz. alatt épült, 1911-ben megszűnt.

1911 *Mária Terézia téri gyakorló iskola*, a *Pedagógiai Szeminárium* mellett.

1911 *Százados út 6. sz.* alatti községi elemi iskola.

1912 *Dugonics utcai* fiú- és leány községi népiskola.

1913-ban kezdték el építeni, de csak 1924-ben lett készen a kerület legújabb iskolaépülete, a *Vajda Péter utcai* iskola.

A program az iskolaépületek és tantermek mennyisége mellett igyekezett az iskolák felszerelésére is gondot fordítani. Ekkor keletkeztek a különböző szertárak a szemléltetőeszközökkel, melyek azután a két háború közötti időt is végigszolgálták, szinte gyarapodás nélkül. A volt ismétlő iskolák helyett ekkor szervezték meg az V—VI. háztartási és gazdasági osztályt azok számára, akik sehol nem tanultak tovább.

1920 után a főváros szinte teljes egészében, de a VIII. kerületben egyértelműen az öröklött iskolavagyonnal gazdálkodott még 25 évig. Az egyetlen újítás a rendszeres *iskolaorvosi szolgálat* megszervezése volt 1925-ben. Egy félszázad iskolaépítő politikájának eredményeképpen 1920-ban a VIII. kerületben az analfabéták aránya a felnőtt férfi lakosok között 3,6%, a nők között 7,8% lett. A népművelési munka elégtelensége miatt azonban legnagyobb részük sem módot, sem lehetőséget nem kapott arra, hogy a megtanult írást-olvasást és elemi ismereteket tovább fejlesztheese önmagában, hozzáférhessen az emberi műveltség magasabbrendű értékeihez.

A KÖZOKTATÁSÜGY IRÁNYA A FELSZABADULÁS UTÁN

A felszabadító harcokban súlyos károk érték a kerület iskoláit, de az újjáépítés során mindegyiket rendbe lehetett hozni. 1948-ban, az egységes általános iskolák kialakítása során a volt polgári iskolák is beolvadtak ebbe a hálózatba. 1964-ben egyesültek a külön fiú- és leányiskolák. Az államosítás nem jelentett sokat a kerületben, a volt *Simor Intézetből* gyógypedagógiai iskola lett, a Bencés Gimnáziumból a *Fazekas Gimnázium*, *a Sophianum* helyére pedig először a *Lenin Intézet* majd a *Piarista Gimnázium* költözött. A különböző reformok során változtak a középiskolák státuszai, de végső fokon eredeti jellegüket majdnem mind megtartották. A *Tavaszmező utcai gimnázium* megszűnt, épületébe a *Kandó technikum* költözött amely viszont 1969-ben két karral rendelkező, üzemmérnököket képző műszaki főisko-

lává vált. A kerület hagyományainak szellemében alakult meg területén, a volt *Dorottya* otthonban a *szlovák nyelvű általános iskola és gimnázium*. Ugyancsak a kerület hagyományainak megfelelő, hogy az egykori ápolónő, gondozónő, diétásnővér és gyógyszerészasszisztens tanfolyamok helyett most szakiskolákban tanítják ezeket az ismereteket. Az új szakmunkásképző iskolákból is jutott néhány a kerületre. Végül pedig a kerület külön adottsága, hogy a volt főúri paloták, polgári intézmények székházai, egyházi épületek nagyon sok diákotthon elhelyezésére adtak lehetőséget.

ÓVODÁK

A régebbi értelmezés szerint az óvodák nem tartoznak a közoktatásügybe, de mi úgy véljük, hogy itt kell róluk szólnunk.

1840-ben józsefvárosi polgárok megszervezték a *Kisdedóvó Egyesületet*. 1841-ben kezdett működni az első óvoda az *Ötpacsirta*, majd a *Zerge utcában*, 1856-tól saját házában a *Mária u.* és *Baross u.* sarkán. 1875-ben újabb egyesület alakult és megnyitotta a második óvodát a *Futó utca 25. sz.* alatt. Innen a *Nagyfuvaros utcába*, majd 1889-ben a *Kun u. 3. sz.* alá költözött, ez ma a VIII. kerület legrégibb óvodája.

1850-ben az egyleti és a magánóvodák kb. 300 kisgyermeket tudtak napközben ellátni. 1871-ben a *Frőbel* egyesület jótékonykodó hölgyei a *Sándor utcában* gyermekkertet nyitottak, ahol szlöjdmunkákkal foglalkoztak a kicsik. Ez az intézmény 1886-ban megszűnt. 1875-ben a *MÁVAG* nyitott óvodát a munkásasszonyok gyermekeinek. A főváros 1894—1904 között létesítette óvodáit a *Vas u. 9.*, *Szigony u. 18.*, *Szilágyi u. 6.*, *Elnök u. 3.*, *Kerepesi u. 25.* alatt. 1908-ban az egyesületi, városi és a vállalati óvodák kb. 1450 óvodást fogadtak be. A további fejlődést az biztosította, hogy a *Köztársaság* és *Horváth Mihály téri* valamint *Vajda Péter utcai* iskolaépítések során óvodát is építettek. A kor felfogása szerint azonban az óvoda fő feladata csak a megőrzés volt, hiszen mást nem is tehetett az óvonő, akire a kerületben 1911/12-ben 109 gyermek jutott.

1933-ban épült a *Csobánc utcai „minta óvoda"*, ahová a város a vendégeit vitte, de ez egyáltalán nem tükrözte az óvodák általános állapotát. A felszabadulás óta új tanácsi óvoda épült az elpusztult *Dankó u.-i* iskola helyén, óvoda lett a volt *Kistemplom u.-i* tüdőgondozó és új épült a *Szűz utcában*. A tanácsi óvodákban 1969-ben 1612 gyerek kapott helyet. Kiépültek ugyanakkor az üzemek óvodái, amelyek 919 gyereket látnak el. Ma tehát 2531 óvodás van a kerületben, 186 óvónő foglalkozik velük, 13 gyerek jut egy-egy pedagógusra.

A Tömő utcai toronyházak makettje

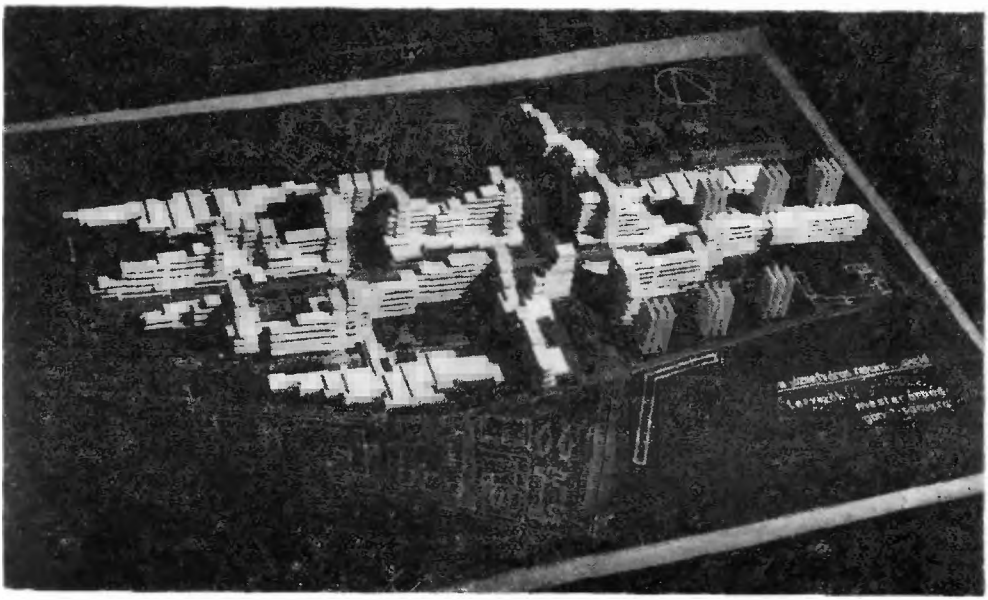

A józsefvárosi rekonstrukció első lépcsőjének makettja.

BETŰRENDES RÉSZ

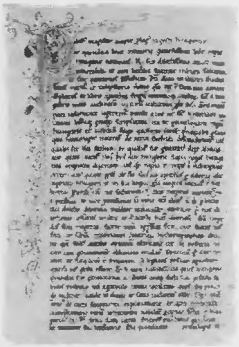

Anonymusnak, Béla király Névtelen Jegyzőjének Gesta Hungarorum-a (XII. század vége)

Mátyás királyt és feleségét ábrázoló miniatura a Ranzanus-kódexből. (XV. század vége)

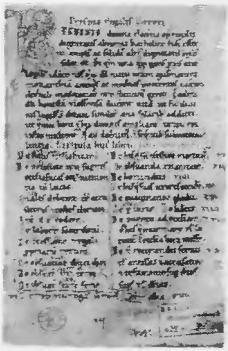

Lap az Admonti-kódexből A kódex az államalapító István király törvényeit tartalmazza (XII. század.)

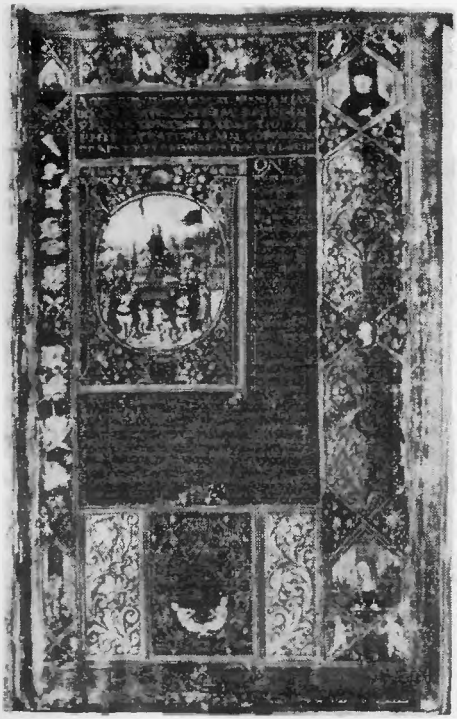

Egy Corvin-kódex, az ún. Philostratus-kódex díszlapja (1470 körül.)

Fényesebb a' lánczoknál a' *kard*,
Jobban ékesíti a' kart.
És mi még is lánczot hordtunk!
Ide veled, régi kardunk!
A magyarok istenére
Esküszünk.
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

A' magyar név mégis szép lesz,
Méltó régi nagy hírökhez.
Mit ra kentek a' századok.
Lemossuk a' gyalázatot.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk

Hol sírjaink domborulnak,
Unokáink leborulnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent nevünket.
A magyarok istenére
Esküszünk.
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Petőfi Sándor.

Petőfi Nemzeti dalának első nyomtatott példánya a költő sajátkezű feljegyzésével (1848. márc. 15.)

Ádám György (1922) a biológiai tudományok doktora, az MTA lev. tagja a pszichofiziológiának, a magasabb idegtevékenység élettanának kutatója, az → ELTE Összehasonlító Élettani Tanszék vezető professzora.

Ádám Lajos (1879—1946) sebész. 1916-ban magántanár, 1926-tól a sebészet ny. rk. tanára a bp.-i egyetemen és a → III. sz. Sebészeti Klinika vezetője. 1930-tól ny. r. tanár, 1946-ban a → II. sz. Sebészeti Klinika igazgatója. 1946-ban az egy. rektora. Több mint száz tudományos közleménye jelent meg.

Ádám Ottó (1928) rendező, Kossuth- és Jászai-díjas, érdemes művész. A → Színház- és Filmművészeti Főiskolán a színész főtanszak vezető tanára, a Madách Színház főrendezője. Kiemelkedő rendezései: Pillantás a hídról (A. Miller), Kaukázusi krétakör (Brecht), Kispolgárok, Nyaralók (Gorkij), Tanner John házassága (Shaw), Az áruló (Németh L.).

Ádám-ház (Bródy Sándor u. 4.) Műemlék. Kétemeletes, első emelete 1 + 3 + 1 ablakos, a második 2 + 3 + 2. A visszaugró középrészben kétoszlopos kapu, az első emeleten kétoszlopos, nyitott loggia, bábos korláttal. Ugyanilyen dísz az ablakok alatt is. Konzolos főpárkány. Az első emeleti loggián → Lotz Károly freskói. A teljes homlokzat terméskőből készült. Neoreneszánsz, Ádám Károly számára → Wéber Antal építette (1875—76). Helyreállította 1959-ben Mattl Károly.

A Hét. A Nyugat megjelenéséig a legjelentősebb irodalmi folyóirat volt. 1890-ben, → Kiss József szerkesztésében indult meg. 1894-ben a → Múzeum Kávéházban volt a szerkesztősége. A lap hangját a köréje tömörült fiatal csoport adta meg. (→ Ambrus Zoltán, → Heltai Jenő, Ignotus Hugó, stb.) Felfigyelt az egyre éleződő társadalmi problémákra, de ezek megoldásáért nem tudott egyértelmű harcot indítani, mert hasábjain a legkülönbözőbb nézetek tarka sokasága találkozott. Jelentős volt a nyugati irodalom megismertetését célzó törekvése. 1924-ben megszünt.

A Hon. Politikai napilap 1863—82-ig → Jókai Mór indította. (Ld. Mikszáth: Jókai élete. p. 242; MIL. 1. k. p. 469.)

Alexander Béla (1857—1916) röntgenológus. 1909-ben a radiológia magántanára az orvosi karon és első előadója Magyarországon. 1914-ben rk. tanár. A Magyar Radiológus Társaság 1964-ben Alexander Béla emlékérmet alapított, amelyet évente ítélnek oda a radiológia tudományában kiváló eredményt elért kutatóknak.

Alföldy Zoltán (1904) az orvostudományok kandidátusa, Kossuth-díjas, Kiváló Orvos, a → SOTE Mikrobiológiai Intézet igazgatója. Leptospirozis kutatással, valamint a fertőtlenítőszerek hatásmechanizmusával foglalkozik.

Alhambra Mulató → Uránia Tudományos Színház.

Állami Biztosító VIII. ker. Igazgatósága (Baross u 77.). 1967-ben alakult. 3 területi

Al és 2 üzemi kirendeltsége van. Biztosítási ügyletek lebonyolításán kívül kármegelőzéssel is foglalkozik. Az ÁB szerveiként működnek a Biztosítási és Önsegélyező Csoportok is. A biztosítások állományi díja 1968-ban több mint 20 millió Ft, ugyanekkor az Önsegélyező Csoportok taglétszáma félszázezer volt.

Állami Déryné Színház (Kulich Gyula tér 6.). Csak budapesti színházterme van a kerületben. Itt készülnek fel a vidéki, falusi előadásokra. Itt tartják szakmai bemutatóikat, és a színház egy Budapesten időző társulata rendszeresen játszik itt. A Déryné Színház 1951-ben alakult. Jelenleg 11 társulata van.

Állami Diétásnővér-képző Iskola (Makarenkó u. 24.) 1957 óta működik. Érettségivel rendelkező nőket kétéves oktatással képez diétásnővérekké a magyar diétásnővér-képzés megalapítójának, Soós Aladár professzornak a nevelési módszerei szerint. Az elméleti munkát az iskolában, a gyakorlatot kórházakban, klinikákon, diétás-étteremben és szakrendelőben végzik. Fennállása óta mintegy 500 diétásnővér került ki az iskolából. Az épület eredetileg szemkórház, majd a hadirokkantak gondozóintézete volt. Igazgató: Langfelder Sándorné.

Állami Faluszínház → Állami Déryné Színház.

Állami Gyermekmenhely (Lelencház). Az első adományt 5000 forintot a Bécsben elhúnyt Sándor István hagyta végrendeletében „egy háznak felállítására oly gyermekek számára, kik szülőktől elhagyottaknak, s talált gyermekeknek neveztetnek". Éppen száz évvel később, 1895-ben megszületett a terv a lelencügy rendezésére. Ekkor már két társadalmi intézmény (mindkettő a IX. kerületben), próbálja meg ezt a kérdést rendezni, természetesen sikertelenül. Végül 1901-ben törvényt hoznak, mely az állam feladatává teszi az elhagyottnak nyilvánított gyerekekről való gondoskodást. A törvény indokolása: Európában Magyarországon a legmagasabb a gyermekhalandóság, az öt éven aluliaknál 38%. 1907-re az Üllői út 86. sz. alatt felépül a budapesti állami gyermekmenhely, Ybl János tervei alapján. (Ma a →Heim Pál gyermekkórház van itt.) A központ csak elosztóhely és kórház. A gyerekeket vidéki telepekre adják, olyan falvakba, ahol családok vállalják az elhagyott gyerekek gondozását. (A hivatalos nyelv nem használja a lelenc szót, de annál inkább használja a nép.) A kihelyezést hivatalosan azzal indokolják, „hogy a Budapesten felhalmozott emberanyagot a vidéken szétossza, s így a fővárosban a proletár elemek szaporodását ellensúlyozza." A gyermekmenhely forgalma megdöbbentő. Az első években már 8—10 000 gyerek kerül az intézetbe, illetve nagy többségük nevelőszülőkhöz. A háború alatt ez a szám felszökik 30 000 fölé, de a háború után is 20—30 000 között van. A gyerekek 1/3-a—1/4-e házasságon kívül született. A gyermekhalandóság ezek között a gyermekek között csak a húszas évek közepétől csökken. Az első 25 év átlaga: 1000 gyerekből 180 hal meg, de a csecsemők közül 330! Ezek a gyerekek persze nagyrészt már leromolva kerülnek a menhelyre, de az állam sem nyújt számukra túl sokat. Ezt a vezetők és beosztottak esetleges jóindulata sem tudja pótolni. A legsúlyosabb a helyzet a két világháború után. A budapesti harcok idején a menhely súlyos károkat szenved, mégis a felszabadulás után alapvetően megváltozik az intézmény jellege. 1949-től egységessé válik a gyermekvédelem (most valósul meg az, amit már 1919-ben elkezdtek). A menhely helyébe az Állami Gyermekvédő Intézet lép. Megszűnik a különbség az elhagyott, árva, vagy más okból gondozásra szoruló gyermekek között. A menhely épületében a Heim Pál Gyermekkórház kap helyet, a gyermekvédő intézet központja pedig többszöri költözködés és szervezeti átalakulás után a főváros irányítása alá kerül és a Kállai Éva utcában kap otthont. (→Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet.)

Állami Pénzverő (Üllői út 102.) 1323-ban alapította Róbert Károly Körmöcbányán. 1918-ban költözött Budapestre. 1926 óta

működik jelenlegi helyén (volt lovassági laktanya). Kiemelkedő jelentőségű 1926-ban a pengő, 1946-ban a forint verése. 1950 óta az ország legnagyobb kapacitású nemesfémipari üzeme. 1956-ban az ellenforradalmi események alatt a gyár dol-

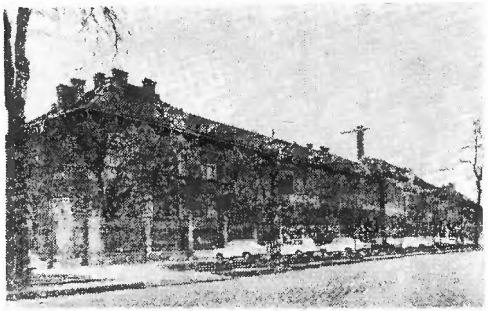

Az Állami Pénzverő

gozói a nemesfém-készletet megőrizték a népgazdaságnak. Nemesfém-termékekből — főként nyugati piacokon — évi 70—75 milliós exportot bonyolít. Egyéb gyártmányai: díszgombok, bizsu-cikkek, érmék, kitüntetések, híradástechnikai félgyárt-

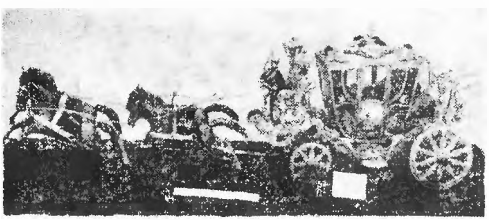

Díszhintó (Állami Pénzverő)

mányok. 1968 óta gyémántcsiszolással is foglalkozik. Évi termelése cca. 650 millió Ft. A dolgozók létszáma cca. 1800. Igazgató: Csonka Ferenc, a Munka Érdemrend arany fokozatának birtokosa.

Állami Szemkórház. 1907-ben létesült az Illés u. 15. és a Kulich Gyula (akkor Kálvária) tér 5. sz. épületekben, 83 ággyal. Kezdetben elsősorban a trachomaellenes küzdelem céljait szolgálta. Igazgatói közül → Blaskovics László és → Imre József emelkedtek ki, akik az Állami Szemkórházat a magyar szemészet egyik legjelentősebb és legnagyobb ágylétszámú intézményévé fejlesztették. 1946-ban az I. sz. → Szemészeti Klinikát helyezték el az Állami Szemkórházban, amely 1951-ben névleg is megszünt.

Államosítás 1948. március 25-én éjjel a meghívott újonnan kijelölt vállalatvezetők előtt a Vasas székházban jelentették be a 100 főnél többet foglalkoztató üzemek államosítását az 1948. évi XXV. t. c. alapján.

Állatorvosi Főiskola. Az állatorvosképzés 1787-ben indult meg Magyarországon. A „pesti állatgyógyászati intézet" 1790

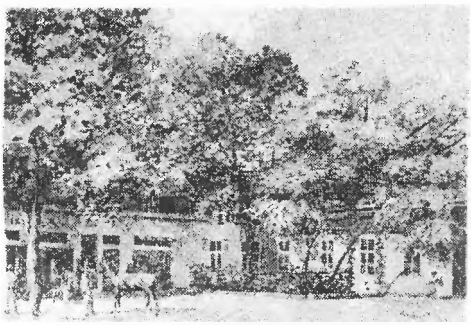

A Stáció utcai Állatgyógyintézet udvara

és 1881 között 12 év (1828—1840) kivételével (ekkor a Dohány utcában kapott otthont) a Jv.-ban, az alábbi épületekben működött: 1790-től 1795-ig → Hülff Bálint házában, amely a mai József utcában a Tolnai Lajos és Lévai Oszkár utca sarkán állt, 1795-től 1828-ig a mai József körút helyén Kenedics Benjamin és testvérei házában (az utcát a múlt században a tanintézet után Baromorvos utcának nevezték), 1840-től 1858-ig Dona Demeter Stáció (Baross) utca 6. sz. alatti házában. A Főiskola 1851-ben a szomszédos Stáció utca 8. sz. házat is kibérelte, a kovácsok számára (!). A kormányzat 1858-ban 300 000 Ft-ért megvette az iskola részére a Múzeum körúton álló → Kunewalder házat, amely 1881-ig volt a magyar állatorvosképzés otthona. A Főiskola ezután a Rottenbiller utcába, mai telepére költözött. Irodalom: Kotlán

Al Sándor: A magyar állatorvosképzés története, 1787—1937. (Bp. 1941.)

Almássy Zsuzsa (1950) kétszeres Európa-bajnoki bronzérmes műkorcsolyázó. Műszaki egyetemi hallgató. A Futó utca 15. sz. alatt lakik; régi Jv.-i család sarja.

Alpári Gyula (1882—1944) újságíró, a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom harcosa és mártírja. 1907-től a magyar ifjúmunkásmozgalom vezetője, az Ifjúmunkás Internacionálé szervezője, az Ifjúmunkás című lap munkatársa, majd szerkesztője. Az MSZDP baloldali ellenzékének vezéralakja. 1908-tól az ellenzéki szellemű VIII. kerületi pártszervezetekben dolgozott. 1910-ben baloldali tevékenysége miatt a pártból kizárják, 1919 elején belép a KMP-be, a Tanácsköztársaság alatt külügyi népbiztoshelyettes. Részt vesz a Vörös Újság és az Internacionálé szerkesztésében. A Tanácsköztársaság bukása után emigrál. 1921-ben Lenin javaslatára őt nevezik ki a III. Internacionálé német nyelvű lapja, az Inprekor élére, amelynek 20 éven át szerkesztője volt. 1925—1928 között a KMP KB tagja. 1944-ben a sachsenhauseni koncentrációs táborban megölték.

Alsó-Külváros. Az 1720-as évektől 1777-ig, a Jv. név felvételéig volt a mai Jv. és Ferencváros neve, szemben a Felső-Külvárossal. (későbbi Teréz- ill. Erzsébetváros).

Általános Iskola, Gimnázium és Szakközépiskola (Százados u. 6.). Az iskola elődje, a X., Juranics utcai népiskola számára épült négyemeletes iskola 1911. szeptemberében nyitotta meg kapuit. Az épületen három iskola osztozott: önálló polgári fiúiskola, polgári leányiskola és a régi népiskola. 1945-ben az épület elpusztult, a három iskola most már teljes egészében a jelenlegi nagy épületben helyezkedett el. Ennek a főépülete is súlyos károkat szenvedett, a hároméves terv során építették újjá. 1946-tól kezdve fokozatosan vezették be az általános iskolát. Az ellenforradalom során az iskola épülete újból megsérült. Újjáépítése az 1958/59-es tanévben fejeződött be. Az 1960/61. tanévben az általános iskola mellett I. gimnáziumi osztály is indult. Az 1968/69. tanévtől kezdve új gimnáziumi osztály nem nyílt meg, hanem az I. osztályban nyomdaipari szakközépiskola (kéziszedő szak) indult. Ez időtől kezdve az iskola neve — a gimnáziumi osztályok kifutásáig — Általános Iskola, Gimnázium és Szakközépiskola. Tanárok létszáma: 41 fő. Tanulók létsz.: 670 (478 ált. iskolai).

Általános Iskola 12. sz. (Somogyi Béla u. 9—11.). 1880-ban épült. Jelenleg 27 tanulócsoporttal (osztállyal) működik. Itt tanulnak a → Magyar Rádió és Televízió Gyermekkórusának tagjai is. Igazgató: Molnár Béla.

Általános Iskolák → Függelék

Általános Munkásbetegsegélyző és Rokkant Pénztár → SZTK

Általános Munkásegylet. A magyarországi munkásmozgalom kezdeti időszakának szocialista szervezete. 1868. február 9-én alakult meg egy jv.-i asztalosműhelyben. Kezdetben lassalleánus nézetek hatása alatt állt, különösen első vezetőjének, Hrabje János asztalossegédnek az ideje alatt. A Munkásegylet szervezte meg 1869. augusztus 20-án az első pesti munkásgyűlést kb. 8—10 000 résztvevővel a Kerepesi úti gázgyár előtt, a mai Köztársaság téren. A gyűlés központi problémája a lakás- és munkáskérdés volt. Ebben az időben az egylet a polgári és szabadságjogokért szállt síkra, a választójog demokratizálásáért, az egyesülési és gyülekezési szabadságért, stb. → Ihrlinger Antal, majd → Farkas Károly irányítása alatt közeledtek az I. Internacionáléhoz, később 1870—1871-ben az internacionalista irányzat vált uralkodóvá. A szocialista szellemű agitáció és propaganda terén hazánkban úttörő munkát végzett. Az egylet munkásságának kiemelkedő jelentőségű akciói voltak a Párizsi Kommün melletti tüntetések, megmozdulások. A hatóságok válasza az egylet betiltása, a vezetők letartóztatása volt.

Fennállásának ideje alatt számos akciót szervezett a Jv.-ban, s így közvetlenül is szerepe volt a kerületi munkásmozgalom fejlődésében.

Általános Munkás Újság. Németnyelvű testvérlapja az Allgemeine Arbeiter Zeitung. A lap a Jv.-ban jelent meg, mint a Magyarországi Munkáspárt közlönye. Szerkesztője, kiadója és tulajdonosa Külföldi Viktor. A szerkesztőség a Stáció utca 7. sz. alatt volt. Első száma 1870. április 3-án, utolsó száma 1870. június 25-én jelent meg.

Ambrus Zoltán (1861—1932) író, kritikus. 1917—1922-ig → a Nemzeti Színház igazgatója, majd örökös tagja. Lakásai: 1888—1894 Zerge u. 17. (Makarenkó u.); 1894—1896 Baross u. 120.; 1905—1906 Vas u. 7.; Sándor u. 19. (Bródy S. u.); 1911—1932 Üllői u. 36. (Emléktábla). Ker. von. írásai: Ottokár élete és halála. Elb. (Giroflé és Girofla, 1901). A premierek közönsége c. írása a Nemzeti Színházról szól. (Nagyvárosi képek, 1913.)

Analfabétizmus: Írni és olvasni tudókra, csak olvasni tudókra, illetve analfabétákra vonatkozóan 1870-től állnak rendelkezésünkre adatok. Az említett évben a lakosság 54,4%-a tudott írni-olvasni, 3,8%-a csak olvasott, 41,8%-a analfabéta volt. Az analfabétákon belül a nők száma mintegy kétszerese a férfiakénak. Az analfabéták százalékaránya fokozatosan csökken, de még a Horthy-korszakban is jelentős (1880: 34,1%, 1890: 28%, 1900: 22,3%, 1910: 15%, 1920: 11,5%). A jv.-i adatok néhány százalékkal meghaladják az össz-pesti, ill. budapesti adatokat, bár idővel lassú nivellálódás következik be (1870-ben Pest lakosságának 36,8%-a analfabéta, 1920-ban Budapest lakosságának 11,2%-a). 1930-ban a Jv. 141 119 lakosából 11 489 az analfabéta. Az olvasás-írástudatlanság teljes felszámolása a felszabadulást követő években történt. (Statisztikai Évkönyvek.)

A Nap szerkesztősége és nyomdája 1904-ben a Rökk Szilárd (Somogyi B.) u. 9. sz. alatti saját házban szerkesztették és nyomták A Nap c. délutáni bulvárlapot. Braun Sándor szerkesztésében az első igazi amerikai típusú szenzáció-lap volt, 1912-ben már 100 000 példányt adtak el belőle. Politikai arculata ellenzékieskedő volt, gyors hírszolgálata tette népszerűvé. 1920-ban szűnt meg, nyomdája egy ideig még mint Újságüzem Rt. dolgozott.

András Béla (1909) zeneszerző. Zenei tevékenységének vezérfonalát az új magyar kórusmozgalom fellendítéséért folytatott kitartó munka adja. Mint zeneszerző inkább színpadi és rádiójátékok kísérőzenéjének komponistájaként ismert, de írt énekkari műveket, táncjátékokat sőt operát is. Ker. von.: a Városi Színház (→ Erkel) karmestere, a Vasas Énekkar, később a → Vasas Művészegyüttes vezetője. Több mint negyed évszázada a Magyar Rádió állandó külső munkatársa.

Andreánszky Gábor (1895—1967) az MTA l. tagja, 1942—45-ig a Növénytár igazgatója. 1945-től a botanika professzora, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. 1953-tól újra a Természettudományi Múzeum munkatársa. Különösen paleobotanikai munkássága jelentős. Irodalom: Sz. Lacza J. — Sz. Cziffery G: Gábor Andreánszky' s Taxonomi and Literary Works. (Fragmenta Bot. 1968.)

Andriska Viktor (1887—1961) gyógyszerész-orvos. 1923-ban magántanár, 1932-ben egy. c. rk. tanár az orvoskaron, 1919-ben a Tanácsköztársaság Népjóléti Népbiztosságán a gyógyszertárak központi felügyeletét látja el. 1930-tól tisztiorvos. Tudományos munkássága főként kommunálhigiéniai kérdésekkel foglalkozik.

Antal Károly (1909) szobrász, Munkácsy-díjas. 1938 óta a → Százados úti M. T.-en dolgozik. Főbb művei: Szt. Gellért és Julián barát (bronz), Szt. László (márvány), Birkózók (bronz) a Népstadion előtt.

Antal Zoltán (1931) a földrajztudományok kandidátusa, egyetemi docens, az → ELTE Általános Gazdasági Földrajzi Tanszék vezetője. A Magyar Szabadság Érdemrend és a Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem tulajdonosa. Ágazati iparföldrajzzal foglalkozik.

Apáthy István (1863—1922) zoológus, or-

Apvos, egyetemi tanár, az MTA l. tagja. A budapesti, kolozsvári és szegedi egyetemen a zoológiát tanította. Tőle származik az idegingerület vezetésének ún. kontinuitás-tana, mely tetemes mértékben elősegítette mai idegszövettani ismereteink kialakulását. Számos kérdésben elfogadta Darwin tanait. Publicisztikával is foglalkozott; élesen állást foglalt az eugenika és a háditó háborúk ellen. Szocialistának vallotta magát, bár nem volt marxista. Kerületünkben utca viseli nevét.

Apollo Kabaré. 1915. dec. 21-én kezdte meg működését Roboz Imre igazgatása alatt, a mai Blaha Lujza téren, a Kasselik féle telken 1907 tavaszán megnyilt Apollo Mozgó épületében. Előzőleg az Ungerleider Mór által vezetett moziban már 1912-től kezdve főleg moziszkeccseket mutattak be, vagyis olyan vegyes műfajt, amelynek szabadtéri jeleneteit filmen vetitették, szobajeleneteit pedig színpadon játszották azonos színészekkel. 1914-ben a vállalat mozivarietévá alakult át, műsorán felerészben film, felerészben kabarétréfa szerepelt. Az 1915-ben megindult Apollo Kabaré 1918-ben felvette az Apollo Színpad nevet; műsorát főleg egyfelvonásosokból állította össze. Utolsó előadását 1922 novemberében tartotta, amikor a már eredetileg is ideiglenesnek engedélyezett épület lebontását elrendelték, hogy helyén megkezdhessék a → Corvin Áruház építését. Irodalom: Bontják az Apollót. (Magyarország, 1922. november 14.)

Apollo Színpad (→) Apollo Kabaré

Apostol Nyomda Részvénytársaság 1912-ben alakult a Horánszky (Makarenko) u. 18/20. sz. alatti egyházi (jezsuita) tulajdonban levő épületben. Termékei is hitbuzgalmi célokat szolgáltak. Az 1920-as évek végén 20—25 szakmunkást foglalkoztatott. Az 1930-as évek elején szünt meg.

Április 4. Magasépítő és Szerelőipari KTSZ (Auróra u. 23—25.). 1948-ban alakult. Úttörőként kezdte el magánmegrendelők részére a lakásleválasztási, tetőtér-beépítési, majd társasházépítési munkákat. Fő munkaterülete: faházak készítése, társasházak építése, villany-, víz,- gáz-, központi fűtés-, festő-, bádogos-, burkoló-, asztalosmunkák végzése. Export: 64 db. faház építése a Semmeringen (Ausztria, „Magyar falu"), és az NDK-ban (Kelet-Berlin).

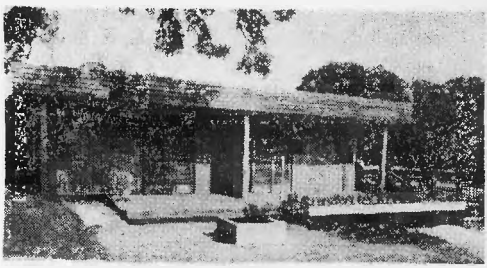

Családi nyaraló (Április 4 KTSZ)

Dolgozók létszáma cca: 780 fő. Elnök: → Fábik József, Kossuth-díjas, a Munka Érdemrend aranyfokozatának kitüntetettje.

Arany Dániel (1863—1945) matematikatanár, Győrben, majd Budapesten az Állami Felsőipariskolán tanított. (→ Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola.) Tudományos téren a játékelmélettel, valószínűségszámítással foglalkozott. A Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartása miatt nyugdíjazták, a bp.-i gettóban halt meg, a Hősök Temploma sírkertjének tömegsírjában nyugszik. Jelenleg az ő nevét viseli a gimnáziumok I. és II. osztályosai számára évenként megrendezett országos matematikai verseny.

Arany János Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság 1921-ben alakult a Szentkirályi u. 23. sz. alatt. Az 1930-as évek elején 10—15 szakmunkást foglalkoztatott. Kevés saját kiadású művet jelentetett meg, főleg értekezéseket, tanulmányokat és kisnyomtatványokat készített bérmunkában. Az államosításkor szünt meg.

Arany Sas Szálló. Az Üllői út 14. sz. alatt működött a XIX. sz. 80-as éveitől. 1905-ben munkásmozgalmi találkozóhely volt. A századforduló után lebontották, helyén épült a négyemeletes „Sas-udvar".

Arany Trombita. → Táncsics Mihály lapja; mint a fejlécen írták: politikai, ipari, gazdászati hetilap. 1869. január 23-án jelent meg az első szám, szerkesztősége a Jv.-ban

volt a Zerge utca 13-ban, és Sassy Árpád szerkesztő lakásán a Sándor utca 19-ben. 1869 júliusától Táncsics felajánlotta lapját a munkásoknak. A lap mellett munkásbizottmányt hoztak létre, vezetői: Kretovics József, Szendényi Nándor és → Ihrlinger Antal. A lap utolsó száma 1869. december 21-én jelent meg.

Arányi Lajos (1812—1887) patológus. 1844-től rk. tanár a pesti orvoskaron és a Rókus Kórház kórboncnoka. 1849-ben a szabadságharc leverése után letartóztatják és állásából elmozdítják. A Rókusba csak 1852-ben kerül vissza. 1861-től ny. r. tanár. A kórbonctan első oktatója Mo-on, az első magyar kórbonctani tankönyv szerzője. Számos kórbonctani műszót alkotott. Anatómiai tevékenysége mellett régészeti, műemlékvédelmi, képzőművészeti és szépirodalmi tevékenységet folytatott.

Árkövy József (1851—1922) fogorvos, egyetemi tanár. 1881-ben a fogászat magántanára. 1887—90-ig a → Rókus Kórház rendelő fogorvosa. 1890-től a Bp.-i Fogászati Intézet igazgatója. 1892-ben a fogászat nyilvános rk., 1906-tól nyilvános r. tanára. Az 1909-ben ben megnyílt → Stomatológiai Klinika első igazgatója. A fogbetegségek kórbonctani és kórszövettani vizsgálatával foglalkozott elsősorban. 1963-ban a bp.-i egyetem kétévenként kiosztásra kerülő Árkövy József emlékérmet alapított.

Árvizek. Az elmúlt századok során Budát és Pestet számtalan árvíz sújtotta. Az árvizek különösen nagy pusztítást végeztek a pesti oldal mélyebben fekvő részein, így a Jv.-ban és a Ferencvárosban is. Egykori feljegyzések szerint a legveszedelmesebb árvizek a következő években voltak: 1732, 1744, 1748, 1775, 1781, 1786, 1795, 1804, 1811, 1812. Valamennyi között a legveszedelmesebb 1838. március 13—15 között tört Pest városára. 1838. március 15-én délben, az árvíz tetőfokán a Duna szintje 29 láb, 4 hüvelyk, 9 vonal (közel 10 m) volt. A nagy árvíz magasságát jelző táblák jelenleg is számos helyen láthatók a Jv.-ban, pl. a → Rókuskápolna falán, a Horváth Mihály téri templom előcsarnokában, a → Múzeum-kert kerítésén, a Futó, a Hock János, a Tavaszmező és a Tolnai Lajos utca egy-egy házának falán. Az elárasztott terület széle a Jv.-ban a mai Berzsenyi u. — Köztársaság tér — Nagyfuvaros u. — Mátyás tér — Koszorú u. — Szigetvári u. vonalán húzódott. Ezen belül 1,5—3 m.-es volt a vízmélység. A kerület 1255 házából összeomlott 891. erősen megrongálódott 115. A → Ludoviceum 10 000 embernek nyújtott menedéket. Irod.: A Pest-budai árvíz 1838-ban. (Bp. 1938. Bp. Szföv. kiad.)

Astoria Automobilgyár és Kereskedelmi Rt. 1921-ben alakult a Dankó u. 15. sz. alatt. Saját telephelyén főként autójavítással és autóeladással foglalkozott.

Astoria Nyomda (Bezerédi u. 4.). Itt állították elő titokban 1944-ben a → „Szabad Nép-"et. A nyilasok észrevették, hogy dolgoznak az üresnek hitt pince-helyiségben és tűzharcban elfoglalták a nyomdát.

Ásványolaj Minőségellenőrző Intézet (József krt. 6.). Őse, az Állami Anyagvizsgáló Intézet 1881-ben jött létre. Az intézet 1962-ben alakult az Ipari Minőségellenőrző Intézet decentralizálása során. Fő feladata: a kőolajipari termékek minőségének ellenőrzése, minőségi reklamációkkal kapcsolatos döntő vizsgálatok végzése, közreműködés a termékek minőségjavításában laboratóriumi vizsgálatok segítségével. A KGST-n belül két szakcsoportban fejt ki rendszeres tevékenységet. Dolgozók létszáma: 17 fő.

Aszódi Weil Erzsébet (1901) festő, grafikus, Munkácsy-díjas. Lakik: József krt. 11. sz. Művei: üzemek, termelőszövetkezetek életét ábrázoló rézkarcok.

Asztalos János (1918—1956 október 30.) aranyműves segéd volt. 1935-től vett részt az ifjúsági mozgalomban, a → vasas tornászoknál (VIII., Magdolna u. 5/7.) kezdte meg tevékenységét. 1936-tól vezetőségi tagja. Részt vesz az illegális Vörös Segély munkájában. 1939 őszén a vasas tornászszakosztály titkárává választják, tagja lesz az illegális kommunista párt sportbizottságának. Vezette a vasas tornászok illegális tevékenységét. Irányításával vet-

Astek részt a vasas tornászok a párt által vezetett függetlenségi mozgalom tüntetésein, megmozdulásain. 1942-ben letartóztatták, másfél évi börtönbüntetésre ítélték, majd Nagykanizsára internálták. A felszabadulás után pártmunkás Nagykanizsán, Budapesten a IX. kerületben és az I. kerületben, majd 1948-tól a magyar néphadsereg tisztje. A Budapesti Pártház (Köztársaság tér 26—27.) védelmében, mint a néphadsereg ezredese, 1956. október 30-án hősi halált halt. Kerületünkben az → Asztalos János ifjúsági park őrzi nevét. Emléktáblája a Vasas székházban, a Bp. Pártbizottság épületén.

Asztalos János Ifjúsági Park. (Mező Imre út 77.) Az egykori → Ludovika területének és épületeinek egy részét 1957-ben a Honvédelmi Minisztérium kezeléséből a VIII. ker. Tanács VB Oktatási Osztályának hatáskörébe helyezték át, a kerületi iskolai testnevelés és sport céljaira. A park rendezését a Tanács 1958-ban kezdte meg, főleg társadalmi munkában. Rendeltetésszerű használata 1960-ban kezdődött. Létesítményei: játszótér és sétány, labdarúgópálya, atlétikapálya, 3 db kézilabdapálya, 2 db röplabdapálya, 1 db kisméretű labdarúgópálya, tornacsarnok (15×26 m), fedett tanuszoda (8×12 m), mesterséges tó, nyitott uszoda (28×14 m). Az iskolai igények kielégítése után a létesítményeket a kerület sportegyesületei bérlik. Nyáron az egész területet a napközitábor használja. A fedett tanuszoda 1967 óta ellátja a kötelező úszóoktatást, de a versenysport céljait is szolgálja.

Asztalos Sándor utca. A Keleti p.u. sínjei mellett kialakult, másik oldalán zömmel gyártelepekkel szegélyezett, 1900-ig névtelen utca. A. S. (1823—1857) ezredes volt az 1848/49-es szabadságharcban, főleg a délvidéki harcokban tevékenykedett.

Asztalosmunkások mozgalmai. A fővárosi munkásság szakmai és politikai szervezkedésének egyik területe a kisipar volt. Ezen belül a gazdasági és politikai harc egyik tömegbázisát az asztalosok alkották, a szabók és a cipészek mellett. Ennek magyarázata az, hogy a fővárosban meginduló nagy építkezések és az ezzel járó asztalosipari konjuktúra megszaporította az asztalosipari munkásság, különösen a szocialista szervezkedésben legjobban érdekelt asztalossegédek számát. Az asztalosipari szakmozgalom és az ezzel szerves összefüggésben folyó munkásmozgalmi szervezkedés egyik gócpontja a Jv. volt: a pesti asztalosok nagy része a statisztikai adatok szerint itt telepedett le. Az asztalosműhelyek főleg a nyolcvanas évek elején kezdtek elszaporodni a kerületben. A munkásság zöme ezekből az egy-két segédet foglalkoztató műhelyekből került ki. A fővárosi segédek mozgalmát az önképző egylet fogta össze, amely abban az időben a Külföldi-féle ellenzék befolyása alá került. Külföldiék az erőteljes szakmai szervezkedésre helyezték a hangsúlyt, és nem a politikai szervezkedésre. Az asztalossegédek mozgalmában ezidőtájt a munkaidő csökkentése volt a legégetőbb probléma. Ebben a kérdésben a jv.-i üzemekben a kilencvenes években történt számottevő előrehaladás. 1893-ban Juranovszky Pál, Mária utca 20. szám alatti asztalos műhelyében vezették be például a 10 órás munkaidőt. Ugyanebben az évben a segédek egyöntetű és határozott fellépésére vezette be a csökkentett munkaidőt Csepregi János, Práter utca 64. szám alatti asztalosmester. Az év nyarán → Thék Endre asztalosipari üzemében a munkások önhatalmúlag állitották vissza a korábbi 10 órás munkaidőt. Ebben az üzemben ugyanis már egy évtizede csökkentették a munkaidőt. A következő évben Petrik József (Baross utca 110.) és Udvary István (Leonardo da Vinci utca 14.) műhelyében is bevezették a 10 órás munkaidőt. A műhelyek zömében azonban még általában 11 óra volt a munkaidő. A másik megoldásra váró feladat a balesetveszély és az egészségvédelem teljes hiánya. Ez utóbbi különösen a Jv.-ban kívánt meg sürgős intézkedést, mert itt sok volt a pinceműhely.

Az asztalossegéd gyűlések vissza-visszatérő napirendi pontja volt a munkások tömeges megbetegedése. A segédek egyre sűrűbben követelték a tisztiorvos közbenjárását az új műhelyrend megalkotása érdekében, mert a meglevő főleg a segédek kötelességeit írta elő és kevésbé a tulajdonosokra háruló elemi követelések betartását. A milleniumot követő években az építkezések üteme egyre csökkent, egyre több volt az elbocsátás, egyre fokozódott az osztályharc. A kerület különböző vendéglőiben és kocsmáiban egyre sűrűbbé váltak a gyűlések. A kerület asztalosipari szervezett munkásságának zöme a több száz segédet foglalkoztató Thék Endre féle bútorgyárból és a 80—100 fővel dolgozó → Michl Alajos, → Madary Gábor féle asztalosárúgyárból rekrutálódott. E gyárak létrejöttével a kerületben kialakult a korábbi műhelyek segédeinél harcosabb, szervezettebb munkásság magja. A korábbi, néhány napos sztrájkokat felváltották a több hetes sztrájkok. A szociáldemokrata párt politikai irányító szerepe is mindjobban érvényesült.

A század végétől kezdve az asztalosok sztrájkmozgalma a Thék gyárra koncentrálódott. A szervezkedés irányítása és a sztrájkolók segélyezése a Luther utca 1/c. szám alatt levő szakegyleti és az ugyanott levő ellenállási és agitációs pénztár helységből történt. Helytörténeti szempontból fontos ennek megemlítése, mert egyrészt, az 1894—95-ös nagy asztalos-sztrájkok idején, egy feljelentés irataiból megtudható, hogyan kapcsolódott a szakegylet a sztrájkmozgalmak megszervezésébe, illetve hogyan fedezte az ellenállási pénztár működését, másrészt a ritkaságszámba menő leírásból könnyen rekonstruálható egy akkori egyleti helység. A századvégi nagy asztalos-sztrájkok idején a Thék gyárban is két egymást követő sztrájk bontakozott ki. Az egyik a már viszonylag tűrhető munkaidő további csökkentéséért, a másik a gyáros által tervezett napi bérek csökkentése ellen.

Az utóbbit a gépmunkások kezdeményezték, a millenium évében, mert a tulajdonos az 1,20—1,30 Ft-os napi bérből le akart vonni 10—20 krajcárt fejenként, amely a bárói cím megszerzésére kellett. Az 1904 április elején kitört sztrájk hat hétig tartott és nagy anyagi és presztizsveszteséget is okozott a Thék gyárnak. A sztrájk sikere abban volt, hogy nem vállalkozott senki sem sztrájkbontásra. A tulajdonos kénytelen volt a kerület más asztalosainak kiadni a megrendeléseket. A sztrájk idején a munkások rendszeresen megkapták a segélyt. A sztrájk méretére és jelentőségére jellemző, hogy például egy kolozsvári asztalosműhelyben is szolidaritásból egy időre beszüntették a munkát. Ezzel a sztrájkkal a kerületben folyó asztalosipari szakmozgalom egy korszaka lezárult. Az első világháborút követő években a Jv. már elveszti korábbi jelentőségét a faiparban, viszont 1904—1944-ig a kerületben van a → Famunkások Szakszervezete. A budapesti asztalos- és gépmunkások legjelentősebb bérharcában, mely 1928. július 7-én győzelemmel fejeződött be, különösen éles volt a harc a Magyar-Amerikai Részvénytársaság VIII. Kerepesi úti üzemében.

As

Asztalosok. A múlt század ötvenes éveitől kezdve bizonyos specializálódás jött létre egyes kerületek iparosodásában. A Ferencváros a malomipar, Kőbánya a söripar központja lett, a Jv.-ban, (Újpest és Óbuda mellett) az asztalosipar emelkedett ki a kisipari ágak közül. 1870-ben a 14 éven felüli lakosok közül minden 31. ember asztalosiparral foglalkozott, 1881-ben a 10 éven felüli lakosokból minden 46., 1891-ben minden 35. foglalkozott asztalosmesterséggel. A többi ipari, kereskedelmi, vagy egyéb foglalkozási ággal általában minden 100. vagy 200. 1891-ben minden 216. volt csak pék, minden 790. molnár, minden 305. orvos, minden 615. ügyvéd, minden 297. mészáros, a 10 éven felüli lakosok közül. Az asztalosipar fejlődésének előmozdítója a kerületben és az egész fővárosban folyó nagy építkezés volt. Az iparág konjunktúrájával járó munkáskereslet pedig főleg a közismerten szegény népességű Jv.-ban talált munkaalkalomra

váró embereket. A kőbányai vagongyárak is sok asztalost foglalkoztattak, akik többnyire a kerületben telepedtek le. Az asztalosok nagy számára utalnak a megszaporodó asztalosműhelyek, melyek között már középüzemek is találhatók (→ Thék Endre, → Michl Alajos, → Lepter János stb. bútorgyára) és sorra nyíló bútorüzletek.

Aujeszky László (1903) meteorológus a Jv.-ban született és lakott 32 éves koráig. 1913—16 között a → Ságvári Gyakorló Gimnáziumban tanult. Az → ELTE Természettudományi Karán 1937—1952-ig adott elő meteorológiát és a Meteorológiai Intézetben működött tudományos osztályvezetőként 1963-ig, nyugalomba vonulásáig. Nagyszámú publikációja közül kiemelkedik a „Légkör fizikája" c. műve. (Akadémiai Kiadó, 1957.)

Autóközlekedési Tanintézet (Baross u. 76.) első Szervezeti Szabályzatát Schimanek Emil, műegy. tanár az Orsz. Automobil Szakértő Bizottság elnöke és társai dolgozták ki s a Belügyminiszter 1912-ben adta ki. Elhelyezését Budapest Székesfőváros biztosította. 1922-ben az automobil ügyek intézését B. M.-től a Ker. Minisztérium vette át. 1923-ban ismét szabályozta az intézet működését, a Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet Népszínház utcai épületébe helyezte el, Schimanek Emil a Műegyetem rektorának felügyeletére bízva. 1924—25. évben megtartott 7 tanfolyamon 6 db oktatógépkocsival, 382 tanulót oktattak, ezek közül 361-en vizsgáztak eredményesen. Felszabadulás után 1948-ban újraszervezve — országos hatáskörrel — megindult az „Állami Gépjárművezetőképző Tanfolyam", majd „Állami Autóműszaki Tanintézet", jelenleg „Autóközlekedési Tanintézet". 1949-ben költözött a jelenlegi épületbe. Azóta messze túlnőtte az épület befogadó képességét. A kerületben és Budapest területén számos helyiségbe tagolva működik. Az ország 21 városában felszerelt állandó iskolával és az ország területén az igényeknek megfelelő számú kihelyezett tanfolyammal látja el feladatát. 1969. évben az Intézetnél a hivatásos gépkocsivezetőjelölt-tanulók száma országosan 13 955 fő, eredményesen vizsgázott 8 772 fő, a nemhivatásos tanulók száma 21 332 fő, eredményesen vizsgázott 15 330 fő, motorkerékpárvezetést tanult 314 fő, eredményesen vizsgázott 193 fő, különböző szak- és továbbképző tanfolyamokon 3 665 fő tanult és kapott szélesebb lehetőséget a gk. szakma teljesebb megismerésére. Az oktatást szolgáló gépjárművek száma: 266 db személygépkocsi, 151 db tehergépkocsi és 17 db motorkerékpár. Az intézet közel 600 főnyi dolgozójának több mint 40%-a törzsdolgozó. Jelenlegi igazgató: Moharos Kálmán (1967).

Bábaképző Intézet. 1903-ban alakult az Országos Magyar Bábaképző Egyesület. Felépítette iskoláját és gyakorló szülőotthonát a Rökk Szilárd (Somogyi B.) u. 33. sz. alatt. Több mint négy évtizedig folyt az intézetben az oktatás, míg átvették azt az egészségügyi szakiskolák. Helyén ma a Gerontológiai Kutatóintézet működik. (→SOTE)

Babes Victor (1854—1926) román bakteriológus, Pasteur tanítványa, a budapesti Orvosegyetem, II. sz. Kórbonctani Intézetében (→SOTE), majd Bukarestben egyetemi tanár. Az első bakteriológiai tankönyv szerzője (1886). Rendkívül termékeny munkásságával jelentősen fejlesztette a bakteriológiát és magas színvonalra emelte a román orvostudományt. A kolozsvári tudományegyetem viseli nevét.

Babics Antal (1902) az MTA tagja, Kossuth-díjas, az → Urológiai Klinika igazgatója, Kiváló Orvos, a Magyar Népköztársaság Érdemrend és Munka Érdemrend tulajdonosa, országgyűlési képviselő, az Orvosegészségügyi Szakszervezet elnöke, a Magyar Urológiai és Nephrológiai Társaság elnöke. A vese elzáródások következményeivel és műtéti gyógyításukkal, valamint a vese nyirokkeringésének kórtanával foglalkozik.

Babits Mihály (1883—1941) költő. Ker. von.: 1912—1916 között a → Széchenyi Gimnáziumban tanít. Ekkori lakásai: Kendeffy u. 12. (Győrffy I. u.); Szabóki u. 54. (Biró L. u.); 1916—1931 Reviczky u. 7. (A házon emléktáblája.) Ker. von. verse: Haza a telepre. (1911—1913).

Bachat Dániel (1840—1906) evangélikus

püspök, költő és író. 1873—1906-ig a pesti szlovák evangélikus egyházközség lelkésze, majd a bányai evangélikus egyházkerület püspöke Rákóczi út 57. székhellyel. Különösen a magyar költők és írók műveinek szlovák nyelvre fordításával foglalkozott. Többek között Arany, Petőfi, Jókai és Mikszáth műveit fordította. Utóbbi személyes jóbarátja is volt. Irodalmi tevékenységéért a Kisfaludy Társaság tagjai sorába választotta.

Bachruch A. utóda Ezüst és Ékszerárugyár Részvénytársaság. A múlt század közepén alapított neves belvárosi ékszerész műhelye 1923-ban részvénytársasággá alakult és a Thék E. (Leonardo da Vinci) u. 6—10. sz. alatti gyárépületben működött. Az egyetlen nemesfémipari üzem volt — a Pénzverőt kivéve — a Jv. területén.

Bacsó Béla (1891—1920) író, újságíró. Tanulmányait Kassán végezte. A Kassai Napló, majd 1919-től a → Népszava munkatársa. Sokatígérő tehetség volt. → Somogyi Bélával, a Népszava főszerkesztőjével együtt a fehérterror áldozata lett. 1920. február 17-én fehérterrorista tisztek elhurcolták és holttestét a Dunába vetették. Temetésük a Tanácsköztársaság megdöntése utáni első nagy tömegtüntetés volt. A kerületben utca viseli nevét.

Bajor Gizi (1893—1951) színésznő, Kossuth-díjas kiváló művész. A → Nemzeti Színháznak 1914-től haláláig tagja volt — egy évi Magyar Színházi szereplést közbeiktatva. Ő is azon színészegyéniségek közé tartozott, akikre a színház egész műsorát építette a polgári színjátszás két háború közti idejében. Sokoldalú, széles skálájú művész volt, komédiát, tragédiát kitűnően alakított, kosztümös és modern szerepekben egyaránt. Néhány legemlékezetesebb szerepe: Cyprienne (Sardou-Najac: Váljunk el!) Haitang (Klabund: Krétakör), Leila (Szép Ernő: Azra), Zilia (Heltai: A néma levente), Gyémántpatak (Hsiung: Gyémántpatak kisasszony), Lavinia (O'Neill: Amerikai Elektra), Cecil (Herczeg: Kék róka), Nóra (Ibsen), Ásvayné (Harsányi: A bolond Ásvayné), Lady Milford (Schiller: Ármány és szerelem), Donna Diana (Moreto), Diana (Lope de Vega: A kertész kutyája).

Bajza József (1804—1858) költő, kritikus, a → Pesti Magyar Színház első igazgatója. Művészi színvonal tekintetében az intézmény szigorú őre, irányítója és kritikusa volt. Először 1837. aug. 22-től 1838. jún. 5-ig, majd 1847. okt. 1-től 1848 tavaszáig állt a színház élén. 1839-ben megjelent „Szózat a pesti magyar színház ügyében" c. röpiratával ő sürgette elsőnek a színház állami kezelésbe vételét.

Balassa János (1814—1868) sebész, egyetemi tanár. 1843—1868-ig a sebészet ny. r. tanára a bp.-i egyetemen. 1848—49-ben az orvosi kar igazgatója. A szabadságharc alatt a honvédkórház igazgatója. Kezdeményezésére indította meg 1857-ben → Markusovszky Lajos az Orvosi Hetilapot. Az Orsz. Közegészségügyi Tanács első elnöke. Elsők között alkalmazta Európában az általános érzéstelenítést. Új megoldásokat alkalmazott plasztikai műtéteknél. 1906-ban a Magyar Sebésztársaság „Balassa János emlékérmet" alapított, amely 1943-ig kétévenként került kiosztásra. Kerületünkben kórház viseli a nevét.

Balassa János Kórház (Vas u. 17.) A felszabadulás előtt 60 ágyas szanatórium (→ Pajor-féle vízgyógyintézet), majd pártiskola és görög-otthon. 1954 óta kórház. 1960-ban a VIII. kerületi Tanács VB kezelésébe került.

Ba Szülészeti, két-két belgyógyászati és sebészeti osztálya működik 357 ággyal. Dolgozók száma cca. 300. A kórház vezetője: Wittmann István ig. főorvos. (A Munka Érdemrend arany fokozatának kitüntetettje.)

Balaton Kávéház (Rákóczi út 17.) 1892-ben nyílt meg és néhány évvel a felszabadulás után szünt meg. Élete utolsó éveiben „itt üldögélt" → Vajda János a Palágyi fivérek, → Pásztor Árpád, Mikes Lajos társaságában. Az 1900-as évek nagy politikai mozgalmai idején ez a kh. volt a „politikai tanya". Az újságírók asztalánál Lenkei Gusztáv elnökölt. A század elején itt volt a Fidibusz és a Borsszem Jankó c. országos hírű vicclapok szerkesztősége. A Pesti Napló asztalánál gyakori vendég volt → Kosztolányi, → Karinthy, → Csáth Géza, Tábori Kornél, Lovászy Márton. Kaas Ivornak külön kávéskészlete volt itt, amit a kh. tulajdonosa a Testület múzeumába helyeztetett el. Külön asztaltársasága volt Bartha Miklósnak is. A 30-as években Paulini Béla törzsasztalának vendégei: Agárdy Ferenc, Aszlányi Károly, → Bevilaqua B. Béla, Nagy Lajos, → Szimonidesz Lajos, Tersánszky Jenő, Tiborcz Zsigmond, Tiszay Andor. (Ld. B. B. M.: p. 203., 864., 932., 1128.; Balla: p. 39., 72.; Krudy: Pestbudai séták p. 122.; B. L. p. 120.)

Balázs Samu (1906) színész, Kossuth-díjas, érdemes művész. 1938-tól tagja a → Nemzeti Színháznak. Nevét kitűnő epizód- és karakterszerepekben ismerte meg a közönség. Jeles alakításai: Malvolio (Vízkereszt), Gloster (Lear király), von Walter (Schiller: Ármány és szerelem), Pickering (Pygmalion), Corvino (Jonson: Volpone).

Bálint Péter (1911) az MTA l. tagja, a → SOTE Élettani Intézet igazgatója, a Hufeland Érdemérem tulajdonosa, az Urológusok és Nephrológusok Társaságának alelnöke. Az utóbbi években a heveny veseelégtelenség kialakulásának mechanizmusával és gyógyításának lehetőségével foglalkozik.

Ballagi Mór (1815—1891) nyelvész és teológus. 1855—1877-ig a budapesti ref. teológiai főiskola tanára. Széles körű szótárírói működésével tette nevét közismertté. 1869-től a Jv. egyik városatyája a pesti közgyűlésben.

Baló József (1895) orvos, patológus, a → SOTE nyugalmazott tanára, Kossuth-díjas. Számos nemzetközi tudományos társaság tagja, 1956-tól az MTA levelező tagja. Kórbonctannal, kórszövettannal és kísérleti patológiával foglalkozik.

Balog István (1790—1873) színész, színigazgató, író, a magyar vándorszínészet korának egyik legnevesebb alakja. 1830-ban a → Beleznay-kert színpadán szerepelt, 1839—1854 között a → Nemzeti Színház tagja volt. Írt színműveket s hátrahagyott egy naplót, mely értékes adatokat tartalmaz a korabeli színjátszásról.

Balogh János (1913) zoológus, Kossuth-díjas, az MTA l. tagja, 1966-tól egyetemi tanár, 1968-tól az → ELTE állatrendszertani tanszékének vezetője, a biológiai tudományok doktora. 1963—69 között több expedíciót vezet Afrika, Dél-Amerika, Ausztrália, Új-Guinea és Óceánia őserdei talajainak zoológiai feltárására. Több hazai és külföldi tud. társaság tagja. Állatrendszertannal, ökológiával, talajzoológiával és zoocönológiával foglalkozik, főleg a talajban levő állati szervezetekkel kapcsolatos kutatásai jelentősek.

Balogh Márta (1943) A Bp. Spartacus kézilabdázója, az 1965-ben teremkézilabda világbajnokságot nyert magyar csapat tagja.

„Bal szélfogó" asztal: Márkus Lajos asztaltársasága; a → Baross Kávéházban az „Ifjúság asztala". Tagjai írók, építészek, filozófusok, festők, színészek. 1907-től hozzájuk tartozik → Kosztolányi Dezső, ez az asztal a szülője a „Szegény kis gyermek panaszai"-nak, ihletője a „Mágia" című kötet több versének. Ő hozza el ide unokatestvérét → Csáth Gézát, barátját → Karinthy Frigyest: e társaság hatott az „Így írtok ti" megírásában. Itt teljesedett ki az újkori színpadművészet legtehetségesebb szellemi forradalma, a Thália társaság: (Bánóczi László, Bálint Lajos, Lengyel Menyhért, Jób Dániel, Kéméndy Jenő → Pethes Imre, Bartha Gyula, Iványi Jenő, Vajda László, Ábrahám Ernő, Orbók Ló-

ránd). E társaság hatására lett az ifjú lirikus → Kárpáti Aurélból újságíró, kritikus, színikritikus, színműíró. Ezen az asztalon írta a → Nemzeti Színházban előadott Kőmíves Kelemen-t. A Bal szélfogóhoz és a régi Calvin térhez fűződő emlékeit tükrözi „Éjszakai Balladák" (novellák, 1912) és „Menekülő Lélek" c. műve. — A Bal szélfogó asztalán szerkesztette és indította el 1910-ben Kárpáti A. Halasi Andorral együtt az első magyar kritikai folyóiratot a „Kritika"-t. Márkus L. szellemi környezetéből indul ki 1910—11 között az első magyar művészi bábszínház ötlete: a Vitéz László Bábszínház. Innen indult ki az Állatkert erdélyi magyar fastílusú épületeinek elgondolása, Zrumetzky Dezső tervezésében. (Ld. B. B. M.: 847., 895—6., 903., 911., 917., 922., 929—30., 1008—9., 1013. oldalak).

Bánfalvi Klára (1931) kajakozó, a Bp. Vörös Lobogóban, az → MTK-ban és az Ú. Dózsában versenyzett. Az 1960-as római olimpián a női kajak kettesben bronzérmet, az 1954-es világbajnokságon aranyérmet, az 1952-es Európa-bajnokságon két bronzérmet nyert.

Banga Ilona (Baló Józsefné) (1906) biokémikus, a biológiai tudományok doktora. Kossuth-díjas. 1947-től a → SOTE I. sz. Kórbonctani Intézetének docense. Az izomműködés és a kötőszöveti kollagén rostok biokémiájával foglalkozik. Férjével, → Baló József egyetemi tanárral együtt felfedezi az elasztáz nevű enzimet, amely az erek falának rugalmasságát biztosító elasztint lebontja.

Bánhalmi Ferenc (1923) az → MTK elnöke. Aktív sportoló korában igen jóképességű 400 m-es futó volt. 1947—53 között 5 ízben nyert e távon magyar bajnokságot.

Bánhegyi József (1911) mikrobiológus, a biológiai tudományok kandidátusa. 1953 óta vezeti az → ELTE Mikrobiológiai Tanszékét. Kutatási területe: mikrobiológia, mikológia, elsősorban a mikroszkópikus gombák. Az Annales Universitatis Scientiarium Budapestiensis Sectio Biologica c. tudományos folyóirat szerkesztője.

Bánki Donát (1859–1922) a → Ganzgyár mérnöke, egyetemi tanár, az MTA l. tagja (1911), jelentős feltaláló. Nevéhez fűződik munkatársával, → Csonka Jánossal a motorgyártás hazai bevezetése. Közös találmányuk, a porlasztó (karburátor) 1893-ban került szabadalmaztatására. Bánki nagynyomású robbanómotorja világhírre tett szert. 1917-ben tervezett viziturbinája új utat nyitott a törpe vízierőművek fejlesztésében. A század végén egy ideig a Mária u. 18-ban lakott. A kerületben → főiskola viseli nevét.

Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola (Népszínház u. 8.). 1879-ben nyílt meg Bp.-en az „Állami Középipartanoda", építészi, gépészeti és vegyészeti tagozattal, a régi Sándor téren. A tanulók számának növekedése szükségessé tette egy új, tágasabb iskola építését, amelynek tervezésével → Hauszmann Alajost bízták meg. Az 1889/90-es tanévben már a jelenlegi épületben kezdődött a tanítás. 1891-től Budapesti Állami Ipariskolaként, 1898-tól 1947-ig pedig Állami Felsőipariskola néven működött. Az első világháború alatt lőszer és művégtagok gyártására is berendezkedtek. Az iskolából 1898-ban kivált az építészeti, 1940-ben pedig a vegyipari tagozat. A felszabadulás óta eltelt évek során több alkalommal is változott az iskola feladata: 1947—49-ig Állami Gépészeti Műszaki Középiskola, 1949—50-ben 4. sz. Ipari Gimnázium, 1950—51-ben 3. sz. Ált. Gépészeti Technikum, 1951—52-ben 3. sz. Kohó és Gépipari Technikum, az 1951/52-es tanév második félévétől 1954-ig 3. sz. Gépipari Technikum volt. 1954-ben, alapításának 75. évfordulóján a Munka Vörös Zászló érdemrendjével tüntették ki és → Bánki Donát nevét vette fel.

A felszabadulás előtt az oktatási idő 3 év volt, s nem adott képesítést egyetemi tanulmányok folytatására. A gépipari technikum már négy éves volt és a képesítő

Ba vizsga lehetőséget biztosított egyetemi tanulmányok folytatására is. 1962 szeptembere óta Felsőfokú Gépipari Technikum, 1969-ben pedig Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola lett. 1962-ben csak esti tagozatos hallgatók voltak az iskolában; 1963-ban indult a nappali tagozat. 1968—69-ben összesen 1676 hallgatót tartanak nyilván. A főiskola igazgatója: Angyal Béla. Dolgozók száma 130, ebből 73 oktató. Kiemelkedő tanára volt → Arany Dániel, kiváló matematikus, akit a Tanácsköztársaság idején tanúsított demokratikus magatartása miatt nyugdíjaztak, valamint → Edvi Illés Aladár gépészmérnök, Szinnyei Ferenc nyelvész, → Petrik Lajos szilikokémikus, Egervári Jenő Kossuth-díjas, Grofcsik János, Kotsits Endre, Pattantyus Ádám Endre, Kövesligethy Radó nyelvész, Tompa József nyelvész, az MTA nyelvtud. osztályának vezetője, Gyalmos János nyelvész, történész, a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatója. Kiemelkedő tanulója volt Groh Gyula egyetemi tanár, Hikisch Rezső műépítész, Kiss Árpád mérnök, a Műszaki Fejlesztési Bizottság elnöke, Lázár József munkaügyi miniszter.

Banovszky Kisvendéglő. A „híres Banovszky" első helyisége a Reviczky (Mikszáth Kálmán) téren a Krisztus Király kápolna helyén, második helyisége ugyancsak a Reviczky téren, de a „Sophianum" helyén volt. Később a Rökk Szilárd és a József u. sarkán mint „Arany Nap" élt az I. világháború utánig. Rákosi Jenő Hajnali Szerenád c. kötetének (Bp. 1913.) „Kis vendéglőben" c. versében, majd a „Legnagyobb bolond" c. művében (1882) emlékezik meg róla. (Ld. B. B. M.: p. 962.) A Banovszkyhoz, → Langerhoz hasonlóan volt még jó néhány kisvendéglő a Jv.-ban, ahol az írók szívesen időztek. Ilyen volt a „Sverteczky" és az „Ivkoff" vendéglő a József utcában, az Üchtritz házban. (Ld. Krúdy: Hét bagoly. Bp. 1963, p. 70., 130., 254., 258.; A madárijesztő szeretője. Bp. 1963. p. 171—175. József utca.)

Baptista gyülekezet. 1873-ban kezdtek Bp.-en megalakulni az első baptista közösségek. Elismert vallássá csak az 1895. XLIII. t. c. alapján vált. Első bp.-i gyülekezetei a Kistemplom (Hock J.) u. 12. és a József u. 34. (a régi számozás) alatt voltak. Ma is mindkettő ugyanott létezik. A Kistemplom u.-ban alapították a ma is megjelenő (64. évf.) Békehírnök c. folyóiratot.

Barakonyi László (1909) Kossuth-díjas, üzemvezető a → Ganz-Mávag Mozdony-, Vagon- és Gépgyárnál. Kitüntetését — → Beliczky Józseffel megosztva — az újjáépítés terén kifejtett kimagasló munkásságáért 1949-ben kapta.

Baráth Antal (1905) Kossuth-díjas, a → Ganz-Mávag Mozdony-, Vagon- és Gépgyár ny. szerelésvezetője. Kitüntetését, mint a Ganz-Hajógyár esztergályosa, a gépműhelyben töltött munkája eredményeképpen kapta ésszerűsítéseiért, valamint a munkaverseny bevezetése és továbbfejlesztése terén szerzett érdemeiért. (1948).

Barátság kórus. A VIII. kerületi SZDP szervezet keretében 1927 és 1937 között működött kultúregyüttes. Vezetője → Knopp Imre a jeles munkásköltő, tagjai többnyire ifjúmunkások voltak. 42 főnyi szavalókórusból és színjátszócsoportból állt. Műsorán a magyar és külföldi forradalmi líra klasszikusainak (Petőfi, Ady, József Attila, Ernst Toller, Kurt Tucholsky stb.) kórusra átírt költeményei, a kortárs hazai szocialista költők, köztük az együttest vezető Knopp Imre kórusversei szerepeltek. A színjátszók aktuális jeleneteket, politikai tendenciáju kabarétréfákat adtak többnyire elő, de időnként komolyabb műveket is, (így pl. Boross Elemér betiltott Forgószél c. színdarabját). A BK-ban komoly kulturális nevelőmunka folyt, a tagok számára Hoffmann Árpád, Justus Pál, Totis Béla, Tiszay Andor és mások tartottak rendszeresen politikai, kulturális, tudományos előadásokat. Tízéves működése során számos féllegális, illegális rendezvényen vett részt. Jónéhány előadásuk a rendőrségen ért véget. A BK tagjai bekapcsolódtak a Sallai és Füst meg-

mentéséért indított kampányba is. Az együttes a hatósági üldözések miatt szünt meg 1937-ben.

Barcza Gedeon (1911) nemzetközi nagymester, a BSZKRT majd a →Tipográfia sakkozója. 1936-ban a müncheni VB-n tagja volt a világbajnokságot nyert magyar csapatnak. Az EB-k során két Európa-bajnoki bronzérmet szerzett.

Bárczy István polgármester kerületfejlesztési terve. Bárczy István (1866—1943), kezdeményezésére 1907-ben Hüvös József elnöklete alatt bizottság alakult abból a célból, hogy összeírja a Jv.-ban észlelt hiányosságokat és nehézségeket, és javaslatot dolgozzon ki ezek megoldására és a legfontosabbnak ítélt teendők elvégzésére. A bizottság az alábbiakat javasolta: a Rákóczi út és Sándor tér rendezése; a Rókus kórház lebontása; a Práter utca kiszélesítése; széles átlós út létesítése a Mária Terézia tértől az Üllői útig; a Baross utcai dohányraktár lebontása; a VIII. ker. fővárosi telkeinek bérházakkal való beépítése és a Rákóczi út 27. sz. alatti ún. Kis Rókus helyén bérház és Vigadó építése; a →Kerepesi temető felhagyása és területén utcák és terek létesítése; a kerület teljes csatornázása és megfelelő kövezése; a főútvonalaknak villamos világítással való ellátása; a gázgyár kitelepítése; egy polgári iskola, egy felső leányiskola, egy felső kereskedelmi iskola, 10 elemi és 6 óvoda létesítése; idegen ajkú felnőttek részére ingyenes iskola felállítása a magyar nyelv elsajátítása céljából. Bár a bizottság javaslatainak csak egy része valósult meg, Bárczy István kezdeményezése felhívta a figyelmet arra, hogy a Jv. fejlesztése és felújítása halaszthatatlan feladat.

Barna Ferdinánd (1825—1895) nyelvész, műfordító, könyvtáros. 1860-tól az → Országos Széchényi Könyvtár segédőre, majd 1870-től őre. Nevéhez fűződik a könyvtárnak az ún. müncheni szakrendszer szerinti felállítása.

Barna Viktor (1912) az →MTK és a DSC színeiben versenyzett asztaliteniszező, a legeredményesebb eddigi magyar sportoló, hiszen 1929—39 között 22 világbajnoki aranyérmet nyert.

Ba

Baross Kávéház (József krt. 45.) A magyar Diáknegyed sarkán, a jv.-i „Művésznegyedben" a XIX. sz. végén és a XX. sz. elején még megőrizte a diákos és litterátus kávéházak hangulatát. Itt alakult meg 1894-ben a Nemzeti Szalon; 1907-ben Márkus László asztaltársasága, → (Bal szélfogó), ahonnan M. L. mindennap hajnali 3-kor ment haza; itt éjszakázott → Ambrus Zoltán, aki csak éjjel és csak kávéházi asztalon tudott írni. Néhány évig hírlapíró asztala is van. → Mikszáth, míg az Országos Hírlap meg nem szünt (1899. febr.) hétköznap „schluss" után ide tért be szerkesztőségi gárdájával. (Lipcsey Ádám, Keszler József, Kálnoky Izidor, Molnár Géza, Révay János, a Révay Lexikon megteremtője, Kabos Ede, Kovács Jenő.) Ugyanígy az „Alkotmány" munkatársai, élükön Bonitz Ferenccel. A régi kávéház galériáján, ahol nem volt világítás, gyertyaláng mellett javította →Kárpáti Aurél és Halasi Andor a „Kritika" c. folyóirat kefelevonatait; itt sakkozott Sztrókay Kálmán és rajzolgatott az asztalra → Gulácsy Lajos. (Ma Baross Mackó Büfé és Étterem). (Ld.: Balla p. 176.; B. B. M. p. 819., 895—98., 922., 960.)

Baross remiz 1889—90-ben épült két holdon, a Baross u. végén, a Köztemető (Mező Imre út) mellett húzódó hosszú, keskeny területen. Eredetileg 45 kocsit lehetett a csarnokokban elhelyezni, a 90-es évek elején még fűtőház is épült a gőzvontatású köztemetői vasútnak. A század elején bővítették, jelenleg 80—100 kocsi tárolására alkalmas. 1953-ban az egyik remizt trolley-garázzsá alakították. 25—30 busz számára.

Baross tér. 1902 óta a Keleti pu. előtt kialakított tér neve. B. Gábor (1848—1892) 1886-tól közlekedési, iparügyi és kereskedelmi miniszter volt. Miniszterségeidején a fontosabb vasútvonalakat államosították, bevezették a távolabbi utazásra és szállításra kedvező ún. zónatarifa rendszert. 1898-ban felállították a téren B. G. szobrát, → Szécsi Antal művét.

Ba (Jelenleg szétszedve a Kerepesi temetőben.) A B. tér fontos közlekedési csomópont, villamos- és autóbusz vonalak végállomása. 1969. december végén avatták fel a → Mező Imre utat a Rottenbiller utcával összekötő 200 m-es felüljáró hidat. Az egykori parkosított területen 1965—

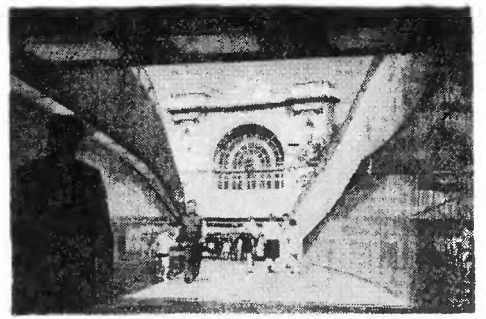

A Keleti pályaudvar a Baross téri aluljáróból

1970-ben épült a süllyesztett, nyitott gyalogos aluljárórendszer és a metróállomás.

Baross utca. Mai nevét ugyanakkor kapta, amikor a → B. tér. Régen Kőbányai út, majd Stáció utca, a mai → Kulich Gyula téren 1749—1893 között állott → Józsefvárosi kálváriáról elnevezve. (A keresztút állomásai az ún. stációk.) A Jv. igazi főutcája, erre épültek az első majorok, belőle nyíltak az első utcák, itt épült az első templom és iskola. 1889-ben itt indult meg az első rendszeres pesti villamosvonal (→ Villamos). Hossza több mint 2100 méter, de ezt megszakítják a tőlcsérszerű utcatorkolatokból és kiszélesedett utcavonalból kialakított terek.

Bársony István (1855—1928) író. Lakásai a kerületben: 1890 Népszínház u. 28., 1891—1892 Népszínház u. 24., 1898—1905 Nagyfuvaros u. 27., 1906—1928 Népszínház u. 18.

Bársony István (1882—1956) színész, a pesti kabarészínpadok egyik legjellegzetesebb alakja. Többek között az → Omnia Kabarénak is tagja volt. Feleségével, → Dajbukát Ilonával főként paraszttárgyú jelenetekben vált híressé.

Bartal Antal (1829—1909) klasszikus filológus, az MTA tagja. 1871—1890-ig a budapesti Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziumának (→ Ságvári E. Gy. G.) igazgatója. Az ő szerkesztésében indult meg az Egyetemes Philológiai Közlöny. Maradandó értékű műve a magyarországi latinság szótára.

Bartók Béla (1881—1945). A → Néprajzi Múzeum őrzi magyar, valamint román, kárpát-ukrán, szlovák, szerb és török népdalgyűjtésének anyagát, összesen kb. 3000 dallamot viaszhengereken és sajátkezű lejegyzéseit tartalmazó támlapokon.

Bartucz Lajos (1885—1966) antropológus, egyetemi tanár, a tudományok doktora. 1926-tól a → Néprajzi Múzeum munkatársa, 1935—1940-ig igazgatója; lakása is a Néprajzi Múzeumban volt. Egyidejűleg megbízott előadó volt a bp.-i egyetemen is. 1959-től az → ELTE Embertani Intézetének vezetője. Főműve: A magyar ember. A magyarság anthropologiája. (Bp. 1938.) — Irodalom: Bartucz Lajos: Anthropológiai Közlemények 1965. 1. sz.

Basch Árpád (1873—1944) festő és grafikus. A Százados úti M. T. alapító tagja, haláláig itt lakott. Művei: illusztrációk, plakátok tájképek, csendéletek.

Básti Lajos (1911) színész, Kossuth-díjas, érdemes és kiváló művész. 1945—1968 között a → Nemzeti Színház egyik vezető színésze. Szép orgánuma, harmonikus, belső erőktől fűtött játéka sokféle szerepben hozott számára sikert. Ádám, Bánk bán, Csongor, Az öreg Bölyai (Németh L.: A két Bölyai), Hamlet, Orlandó (Ahogy tetszik), Higgins (Pygmalion), a Főbíró (Miller: A salemi boszorkányok) stb. mutatják széles művészi skáláját.

Bátky Zsigmond (1874—1939) etnográfus és nyelvész, 1920—1934-ig a → Néprajzi Múzeum igazgatója. Irányította a Néprajzi Múzeum gyűjteményeinek a városligeti Iparcsarnokból kerületünkbe, a korábbi tisztviselőtelepi gimnázium épületébe való áttelepítését (1924—25). Fő kutatási területe a népi építkezés, főként a paraszthéz tüzelő berendezései. Önálló művei: Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére. (Bp. 1906); Condizioni etnografiche dell' Ungheria (Roma 1930). —

Irodalom: Néprajzi Értesítő 1939 (műveinek bibliográfiája).

Batsányi János (1763—1845) a magyar felvilágosodás korának költője, a nagy francia polgári forradalom eszméinek követője. Kerületünkben utca viseli nevét.

Batthyány-kert. A mai → Múzeum kert helyén alakult ki a XVIII. század utolsó harmadában. Itt állt Batthyány József hercegprimás villája, sok fényes ünnepség színhelye, amelyet 1813-ban társadalmi adakozásból összegyűlt pénzen megvásároltak a → Magyar Nemzeti Múzeum számára. Itt helyezték el a múzeum gyűjteményeit az Országos Széchényi Könyvtárral együtt. Az 1838. évi nagy árvízkor a villa erősen megrongálódott és le kellett bontani. Helyén épült fel a Múzeum mai épülete. (→ Nemzeti Múzeum épülete).

Bauer Ervin (1890—1942) orvos, biológus, Balázs Béla öccse, Kaffka Margit férje. A Tanácsköztársaság idején a Tud. Egyetem Orvoskari Tanácsának tagja. Emiatt emigrálnia kellett. 1925-ben a SZU-ba költözött. Úttörő munkásságot fejtett ki az élet- és kórjelenségek energetikai magyarázatára vonatkozóan.

Baumgarten Alajos (XIX. sz.) osztrák építész, alkotása a volt → Eszterházy-palota. (Pollack Mihály tér 8.)

Bedeaux-munkarendszer elleni harc a Ganz-kocsigyárban. A → Ganz-gyárak vezérigazgatósága 1930-ban kísérletet tett a Bedeaux-rendszer bevezetésére. A harc ez ellen, a Hajógyárban kezdődött, ahol március 18-án 1000 munkást kizártak. A dolgozók sztrájkkal válaszoltak, amely április 30-án ideiglenes megegyezéssel ért véget. A gyár kocsiosztályán a Bedeaux-mérnökök tevékenysége ellen a munkások 1930. okt. 24-én és nov. 28-án tiltakoztak munkabeszüntetéssel. Hasonló okok miatt 1931. február hó 6-án ismét tiltakozó munkabeszüntetésre került sor. Az ízzó ellentétek május hó 8-án robbanáshoz vezettek: a Ganz-gyárak vezérigazgatósága a három gyár 5000 munkását kizárta a termelésből. A kizárás a közvetlenül érintett munkásokon kívül is óriási felháborodást váltott ki, még az országgyűlés is tanácsosnak látta foglalkozni a kérdéssel. Május 12-én a kereskedelemügyi miniszter beavatkozása után békéltető tárgyalásra ültek össze az érdekeltek, amelyen a Vasmunkásszövetség is képviseltette magát. A tárgyalások, a bizalmi-férfi és munkásértekezletek május 12-e után még két hétig húzódtak, végül a feltételek tisztázásával május 26-án a Ganz-gyárakban megkezdték a munkát. A sztrájkolók 6—12%-os béremelést értek el.

Beke Manó (1862—1946) matematikus, egyetemi tanár, az MTA l. tagja. A Trefort utcai gimnáziumban (→ Ságvári E. Gyakorló iskola) tanár, majd 1920—1922 között a Tudományegyetemen ny. r. tanár. Vizsgálatai a lineáris differenciálegyenletekre, analitikus függvényekre és az algebra egyes kérdéseire irányultak. A nők felsőfokú oktatásának egyik előharcosa. A Tanácsköztársaság megdöntése után haladó magatartása miatt elmozdították állásából. Emlékére a Bólyai János Matematikai Társaság 1951-ben „Beke Manó-emlékdíj" néven évenként kiosztásra kerülő kitüntetést alapított az eredményes matematikai oktatás jutalmazására.

Beleznay irodalmi szalon. Az első magyarnyelvű irodalmi szalont (az 1790-es években a társalgás nyelve latin és német) a XVIII. sz. végén özv. gróf Beleznay Miklósné, sz. Podmanitzky Mária kastélyában a Kerepesi (Rákóczi) úton, kb. a volt → Pannónia Szálló helyén → Kármán József hozta létre. B.-né volt Kármán J. és az általa, valamint Schedius Lajos széptanprofesszor és Pajor Gáspár orvos által szerkesztett Uránia c. negyedéves folyóirat mecénása. A folyóirat mindössze öt, más források szerint három számot ért el. B. Miklós generális is sokat tett a magyar irodalomért. Bessenyeit erősen támogatta a Hazafiúi Magyar Társaság létrehozásában. (Ld.: Csalhihen Károly: Pest—Buda irodalmi élete 1790—1830, Bp. 1931;

Be Jókai: Rab Ráby: Hatvany Lajos: Beszélő házak. Irodalmi szalonok, Bp. 1957, p. 304—306.).

Beleznay kert. A mai Rákóczi út és Puskin utca (régen Kerepesi út és Ötpacsirta utca) sarkán, kb. a Rákóczi út 7—9. számú házak helyén terült el. A kertet Beleznayné született báró Podmanitzky Mária vásárolta 1787-ben a → Grassalkovich családtól. A régi → Nemzeti Színház, a → Pannónia Szálló (korábban Griff-fogadó) szomszédságában elterülő Beleznay-kert afféle falusi kúria volt, a kastélyszerű ház előtt udvarral, amely a Kerepesi útra nézett. A XIX. század első évtizedeitől kezdve népmulatságok és a vidéki színésztársulatok előadási helyéül szolgált. Játszott itt többek között → Balog István, Udvarhelyi Miklós színtársulata, majd a „Magyar Énekes Társaság" is. A Beleznay-kertről megemlékezik → Déryné is „Naplójá"-ban, valamint → Jókai Mór „Rab Ráby" c. regényében. A munkásmozgalmak megindulása idején, az 1870—80-as években a Beleznay-kert számos munkásgyűlésnek, népgyűlésnek, tüntetésnek volt színhelye, vagy kiinduló pontja. 1869 nyarán (augusztus 9.) a Beleznay-kertben volt a Budapesti Munkásképző Egyesület alakuló közgyűlése. 1870. július 24-én (v. 26-án?) a francia—porosz háború elleni nagy tüntetés zajlott le a kertben. A Beleznay-kertben 1873. március 23-án meglakult Magyarországi Munkáspártot a hatóságok még hamar feloszlatták. 1874. március 18-án mintegy 3000 résztvevő tüntetett az egyesülési és gyűlekezési szabadságért. 1889. május 19-én a pápa szocialistaellnes enciklikájának elítélése miatt zajlott le nagy tüntetés a kertben.

Belgyógyászati klinika [SOTE I. sz.] (Korányi S. u. 2/a.) Mai épülete 1909-ben készült el. → Jendrassik Ernő vezetésével működött egészen a nagy klinikus 1921-ben bekövetkezett haláláig. Az ő emlékét őrzi a klinika tantermének falán található freskó, amelyet a professzor testvéröccse, Jendrassik Jenő festett, és amely a nőbeteget vizsgáló Jendrassikot tanítványai (Engel, Nádor, Ángyán, Csiky, → Herzog, stb.) körében ábrázolja. 1921-től → Korányi Sándor vezeti a klinikát, aki munkatársaival az ún. funkcionális szemléletet vitte be ez orvostudományba. Személye körül kiteljesedett a már atyja által megteremtett Korányi Iskola, mely hosszú időre irányítójává vált a magyar belgyógyászatnak és számtalan nagy egyéniséget adott. Korányi Sándort 1936-ban politikai és világnézeti okokból jutalomév megadása nélkül nyugdíjazták és klinikáját megszüntették. A felszabadulás után a klinika vezetője → Rusznyák István lett, (1946—1964). 1965-től igazgató: → Magyar Imre professzor.

Belgyógyászati klinika [SOTE II.] (Szentkirályi u. 46.). → Korányi Frigyes elképzeléseinek megfelelően, az ő vezetésével 1880-ban nyílt meg az akkori legmodernebb budapesti belklinika (a mai II. Belklinika „B" épülete). — A mai II. Belklinika „A" épülete önálló klinikaként 2 évvel később készült el és vezetésével → Wagner János egyetemi tanárt bízták meg. Korányi nyugdíjazása után a klinika vezetését → Jendrassik Ernő, az idegkórtan addigi professzora vette át, 1889-ben pedig Wagner helyére → Kéthly Károly egyetemi tanár került. Az I. világháború után a „B" épületben levő klinikát → Herzog Ferenc egyetemi tanár vezette. 1936-ban a két klinikát egyesítették és vezetésével Boros József egyetemi tanárt bízták meg. 1945—46-ban → Rusznyák István, 1946—1958-ig Haynal Imre egyetemi tanár volt a klinika igazgatója. Ekkor a háborúban erősen megsérült klinika újjáépült, új laboratórium és könyvtár létesült, és a klinika felszerelése modernizálódott. 1959 óta a klinika további jelentős átszervezésen esett át. Az „A" épület teljes rekonstrukciója során a nagy kórtermek helyére kis betegszobák kerültek. Itt kapott helyet az ország egyik legmodernebb orvosi tanterme, valamint a korszerű kutatásoknak teljesen megfelelő kísérleti laboratórium. Modernizálták a klinika röntgenlaboratóriumát is. A klinika jelenleg 180 ággyal működik. Igazgató: → Gömöri Pál egyetemi tanár (1959 óta),

társ-professzorként működik mellette Fischer Antal és Gráf Ferenc. A klinika fő kutatási iránya a vérkeringés, a vesemőködés, a só- és vízforgalom ill. a haematológia.

Belgyógyászati Klinika [SOTE III. sz.] (Mező Imre út 15—17.) A klinika 1950-ben alakult. Igazgatója 1959-ig → Gömöri Pál egyetemi tanár. A klinika ágyainak száma jelenleg 168, diplomás dolgozóinak száma 40, az egészségügyi középkáderek és a kisegítő személyzet létszáma 82. Növekedett a betegellátást szolgáló laboratóriumok száma és több tudományos laboratórium (biokémiai, lipoid, keringés-élettani, véralvadás és korszerűen felszerelt izotóp laboratórium) is létesült. A klinika fő tudományos témaköre: az érelmeszesedés és cukorbetegség keletkezésének és gyógyításának problémája. Igazgató: → Gerő Sándor egyetemi tanár.

Beliczky József (1903—1961) Kossuth-díjas, művezető a → Ganz-Mávag Mozdony-, Vagon- és Gépgyárnál. Kitüntetését — → Barakonyi Lászlóval megosztva — az újjáépítés terén kifejtett kimagasló munkásságáért 1949-ben kapta.

Belvárosi Üzemi Vendéglátó Vállalat (Nagyfuvaros u. 18.). 1952-ben alakult, elsősorban az ipari tanulók közétkeztetésének ellátására. 1955 után átvette egyes vállalatok, iskolák, óvodák, szociális gondozottak és tanácsi dolgozók ellátását. 1958 óta éttermeket is üzemeltet a fővárosban és három balatoni üdülőhelyen.

Bencések. 1923 szeptemberében nyitották meg a magyarországi Szent Benedek-rend alapítójáról és a nyugati szerzetesek pátriárkájáról elnevezett intézetet, mint gimnáziumot, amely a következő iskolaévben reálgimnáziummá alakult át. Első otthonuk a Mária Terézia (Horváth Mihály) tér 8. sz. alatt levő Pedagógiai Szeminárium volt. Innen költöztek át az 1925/26. iskolaévben a Baross u. 62-be, a legrégibb jv.-i elemi iskola helyére. Itt működött az intézet megszüneséig. 1931 végén csere, ill. adásvételi szerződés értelmében a Szent Benedek-rend birtokába ment át a Baross u. 58—60. sz. és a Rigó u. 3. sz. alatt levő dohányraktár. Ezen a helyen szándékozott a rend felépíteni végleges, középiskolai és főiskolai internátussal s félinternátussal egybekapcsolt modern intézetét. Ez azonban nem valósult meg. Helyén ma a → Fazekas Mihály Gimnázium működik.

Bene Péter (1934) a Ganz-Mávag tagjaként 1958-ban a repülőmodellezés VB-n a győztes magyar csapatban szerepelt, az egyéni versenyben pedig bronzérmes lett.

Benedek Elek (1859—1929) író. Ker. von.: 1902-től Bérkocsis u. 16-ban lakik. Pesti tartózkodása idején az → Otthon körbe járt. Ker. von. írásai: Édes anyaföldem! XII. fejezet. (1920.)

Benedek László (1887—1945) elme- és ideggyógyász, egyetemi tanár. Kolozsváron, 1917-ben magántanár, 1921-től a debreceni, 1937—1945-ig a → bp.-i egyetemen ny. r. tanár. 1935—36-ban a Debreceni Tudományegyetem rektora. Száznál több tanulmánya jelent meg magyarul és idegen nyelven, az ideggyógyászat, elmekórtan, törvényszéki orvostan köréből.

Beniczky Lajos utca. A volt Gólya (Bókay) u. megtört szakaszának kiegyenesítése során keletkezett 1910 körül. B. Lajos (1813—1868) honvédezredes volt. 1848/49-ben a felvidéki bányavárosok kormánybiztosa. 1864-ben résztvett az Almásy—Nedeczky féle függetlenségi összeesküvésben. Orvgyilkosság áldozata lett.

Benjámin László (1915) költő, kétszeres Kossuth-díjas. Ker. von.: A VIII. kerületben született. 1931—1933-ig a Rökk Szilárd utcai Szent László nyomdában dolgozott. Ekkor kapcsolódott be a munkásmozgalomba. 1931—1933-ig a Nyomdászok szavalókórusában vett részt, amit 1933-ban betiltottak. [Helye: Sándor (Gutenberg) tér 4.] 1940—1945-ig Lajos és Szánthónál dolgozott (Kisfaludy u. 5). 1960-tól a → Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár dolgozója. Ker. von. verse: A Vadaskerti úttól a Kálvin térig. (1962.)

Benyovszky Móric (1746—1786) emlékirat-író, utazó. A lengyel szabadságharcban orosz fogságba kerülve Szibériába száműzték (1770—1771), de megszökött,

Be Madagaszkárra hajózva gyarmatot alapított és a sziget királya lett; utóbb a franciák ellen harcolva Madagaszkár védelmében elesett. Nevét a kerület egyik utcájának neve őrzi — Műve: Memoirs and travels (London 1790), magyarra fordította Jókai Mór (kritikai kiadás: 1967.);

Beregi Oszkár (1876—1965) színész. 1899-ben tagja lett a → Nemzeti Színháznak s hosszú időn át ő volt a fiatal drámai hős, a hősszerelmes: Rómeó, Hamlet, Othello, Faust, II. Rákóczi Ferenc, Clavigo, Principalle (Maeterlinck: Monna Vanna), Ádám (Az ember tragédiája), Konstantin (Herczeg F.: Bizánc). Külföldi s más pesti színházakban töltött évek után (1920—1945) egy évadot újra a Nemzeti Színházban töltött. 1946-ban külföldre távozott.

Berényi Béla (1911) az orvostudományok kandidátusa, a → Szájsebészeti és Fogászati Klinika igazgatója, a Fogorvostudományi Kar dékánja, Kiváló Orvos, a Munka Érdemrend és a Koreai Állami Zászlórend tulajdonosa, a MOTESZ főtitkár helyettese. Az arc-, állcsontok traumatológiájával, daganataival és helyreállító sebészetének problémáival foglalkozik.

Bereznai Oszkár (1898) Kossuth-díjas, a → MÁV Anyagvizsgáló Intézet ny. mérnöke. Kitüntetését vontatási mérőkocsi szerkesztéséért kapta.

Bérkocsisok, fuvarosok. A múlt század második felében és a század elején a kerületben a legelterjedtebb foglalkozás a személyszállítás és a fuvarozás volt. Fellendülése egybeesik a (→) mezőgazdaság hanyatlásával. A lóval-szekérrel rendelkező gazdák a fuvarozásba menthették át legkönnyebben tőkéjüket. 1870-ben több bérkocsis volt a Jv.-ban mint a többi 4 pesti kerületben együttvéve (a 264 pesti bérkocsis közül 142). Hasonló volt az arány a fuvarosoknál is (421 közül 220). Ez a számbeli túlsúly a század utolsó két évtizedében is megmaradt. A fuvarozás elterjedéséhez nagyban hozzájárult a kerület akkori határán létrehozott teherpályaudvar. Az országos vasúthálózat kiépítésével párhuzamosan a pályaudvar forgalma egyre nőtt. Az északi bányavidékekről és erdőségekből ideszállított építkezési anyagot, fát, szenet stb. a pályaudvar közelébe költözött fuvarosok vitték tovább a város különböző részeibe. A század végétől kezdve a két mesterség hanyatlásnak indult. Különösen a bérkocsisok helyzete romlott az egyre jobban elterjedő tömegközlekedési eszközök konkurrenciája miatt. Így a jómódú polgároknak számító fiákeresek és konflis-fogatosok a század elején már inkább a szegény rétegekhez tartoztak. Az omnibusz és a villamos által diktált versenyt csak néhány fiákeres dinasztia élte túl, de a világháborút követő években ezek is kénytelennek voltak felhagyni a bérkocsiipar üzésével, vagy áttértek az autófuvarozásra.

Berky Lili (1886—1958) színésznő, érdemes művész. A → Népopera legelső tagjai közé tartozott, ahol → Gózon Gyulával együtt sok közös sikerük volt. (Zerkovitz: Katonadolog, Kálmán: Kis király). 1935—1944 között a → Nemzeti Színházban volt néhány finom, emlékezetes alakítása, főként idősebb dámákat ábrázoló szerepeiben: Leverdetné (Dumas: A nők barátja), Tekintetes asszony (Zilahy: Süt a nap), Köményné (Tamási: Énekes madár).

Bernardinum Az 1880-as évek közepén létesítette a cisztercita rend B. néven tanárképző főiskoláját a Horánszky (Makarenko) u. 6. sz. alatt. Az elnevezés a rend legnagyobb alakjának, clairvaux-i Szent Bernátnak nevéből származik. 1948-ban megszünt.

Berzeviczy Albert (1853—1936) konzervatív politikus, esztéta és történész, a leghosszabb ideig volt a Jv. országgyűlési képviselője. Először 1892-ben választották meg, szabadelvű párti (Tisza, Wekerle, Bánffy miniszterelnökök pártja) programmal. Újraválasztották 1896-ban, 1901-ben és 1905-ben. 1903—1905 között kultuszminiszter volt.

Berzsenyi utca. A parcellázáskor, 1872-ben kapta B. Dániel (1776—1836) költő nevét.

Bessenyei Ferenc (1919) színész, kétszeres Kossuth-díjas, kiváló és érdemes művész. 1950 óta kisebb megszakításokkal tagja

a → Nemzeti Színháznak. Zengő orgánuma, nagy érzelmi telitettségű, szuggesztív drámai ereje széles skálájú játékra teszi őt képessé. Kiemelkedő sikerei: Bánk Bán, Asztrov (Ványa bácsi), Othello, Kossuth (Illés: Fáklyaláng), Galilei (Németh L.), Fegya (Tolsztoj: Élő holttest).

Beszédes János László (1874—1922) szobrász, festő. Művei: Pányvavető (szobor) és különösen kedvelt népi témájú kisplasztikák. 1911—1922-ig a Százados úti M. T.-en dolgozott.

Beszédjavító Intézet (Festetics u. 3.) 1894-ben alakult Dadogók és Hebegők Tanfolyama néven. 1934 óta állami intézmény. Igazi fejlődése a felszabadulás utánra esik. Míg a II. Világháború alatt egyetlen tanár foglalkozott 65 tanulóval, addig az 1968/69-es tanévben 20 tanár foglalkozott 1043 óvodás- és iskoláskorúval és 74 felnőttel.

Bethánia Egylet. → Szabó Aladár ref. teológiai tanár 1903-ban külföldi mintára alapította „a keresztyén hitélet fölvirágoztatása és a könyörülő szeretet gyakorlása" végett. 1917-ben megvették a VIII. Gyulai Pál u. 9. sz. alatti kétemeletes házat. Itt kapott helyet könyvkereskedésük és nyomdájuk. Ebben az épületben tartották a jv.-i reformátusok istentiszteleteiket. Jelentős volt az egyesület könyvkiadói tevékenysége. „Halleluja" címen kottás énekeskönyvet, „Mustármag" címen lapot adott ki. Kiterjedt fogházmissziót végeztek: istentiszteletet tartottak a foglyoknak s ügyes-bajos dolgaikban segítették őket. Prostituáltak közt is végeztek munkát. Patronázs munkát folytattak a rákospalotai javítóintézetben. Lelki gondozást végeztek vakok, öngyilkosságot megkísérlők között. Cigányok közötti missziói munkával is foglalkoztak. Az egylet tevékenysége az egész országra kiterjedt. 1950-ben oszlott fel. Székházában most a Klauzál téri református egyházközség tart istentiszteleteket.

Bevilaqua Béla (1885—1962). (1928-tól Bevilaqua Borsodi) író, múzeumőr. Művei a kerületről is sok fontos adatot tartalmaznak: A magyar serfőzés története (I—II. Bp. 1931); A Budai és Pesti Mészáros céhek (I—II. Bp. 1931); Pest-Budai Kávéházak (I—II. Bp. 1935.) A Buda és Pesti Mészáros céhek-ben (e művét nem említi a Magy. Életrajzi Lexikon, I. k. 209. l.) pld. a → Dologházról ír; — mi a pesti alja nép rettegett helye volt. Jókai Üstökös sok keserűen tréfás dolgot ír róla (p. 572.). B. B. a felszabadulás után lett jv.-i lakos. (1959-ig a Nap u. 20. I. em., 1959—61-ig, haláláig a Kisfaludy u. 24. III. em. 6.) Élete utolsó 10 évében írói törzshelye a → Deák Kávéházban volt.

Bezerédy utca. 1874-ben, a történelmi hősökről való utcaelnevezés keretében kapta B. (helyesen Bezerédj Imre ?—1708) kuruc brigadéros családnevét.

Bihari József (1901) színész, kétszeres Kossuth-díjas, érdemes és kiváló művész. A → Nemzeti Színháznak 1945-től volt tagja. → Pethes Imre óta ő volt a legemlékezetesebb Tiborc. Kiváló alakítása volt még Józsa (Illyés: Fáklyaláng), Orrondi (Szentivánéji álom), Péter apostol (Az ember tragédiája), 1. sírásó (Hamlet).

Birkás Géza (1879—1951) irodalomtörténész, francia filológus. Az 1920-as években a Gyakorló Gimnázium (→ Ságvári E. Gy. Isk.) tanára volt, majd 1923—1940-ig a pécsi, 1940—1947-ig a szegedi bölcsészkaron a francia nyelv és irodalom professzora.

Biró Endre (1919) biológus, a tudományok doktora, az ELTE professzora, a Származás és Öröklástani tanszék mellett működő Biokémiai csoport vezetője.

Biró Lajos (1856—1931) zoológus, néprajzkutató, a → Magyar Nemzeti Múzeum állattárának dolgozója. 1895—1902-ig Új-Guineában végzett kutatómunkát. Rendkívül gazdag állat- és növénygyűjteményét a → Természettudományi Múzeum, mintegy 6000 tárgyból álló óceániai néprajzi gyűjteményét a → Néprajzi Múzeum őrzi. Kerületünk utcát nevezett

Bi el róla. Irodalom: Bodrogi T.: Biró Lajos. (Enthnographia 1951).

Biró Sándor (1911) labdarúgó. Legnagyobb sikereit a Hungária FC-ben (az MTK profi csapatában) érte el a balhátvéd helyén. A válogatott csapatban 53 alkalommal játszott. Az 1938-as VB-n ezüstérmet nyert.

Biróczki János (1923) 1969 óta tölti be a → Tipográfia Testedző Egyesület elnöki tisztségét. Két évtizeden át űzte a labdarúgást, 1938—42 között a Kispest, majd a Tipográfia csapatában. Nemzetközileg elismert kiváló FIFA és UEFA játékvezető.

Blaha Lujza (1850—1926) színésznő, a népszínmű halhatatlan képviselője mind a Nemzeti Színház, mind a Népszínház színpadán. E műfaj avatta a magyar színjátszás egyik legnagyobb alakjává. Kedves, bájos alakja, csengő hangja, közvetlen játéka minden nézőt meghódított. Operettben is kiváló volt. Néhány leghíresebb szerepe: Finum Rózsi (Tóth: A falu rossza), Török Zsófi (Csepreghy: Piros bugyelláris), Fiametta (Suppé: Boccaccio), Serpolette (Planquette: Cornevillei harangok), Hübscher Kata (Sardou: Szókimondó asszonyság). Öregkori alakításai közül maradandó emlékű az immár klasszikussá vált „öreg" szerep: Szerémy grófnő Csiky—Máder: Nagymama c. darabjában.

Blaha Lujza tér. A Nagykörút építésekor alakult ki a Rákóczi út és a Népszínház utca kereszteződéseiben, 1918-ig névtelen. 1875—1965 között színházépület állott a téren, 1905-től 1964-ig a Nemzeti Színház otthona. Előtte az utcai óra fél évszázadon át Bp. legismertebb találkozó helye volt. Az ostrom alatt a jv.-i oldal épületei, az újságpalota és a Corvin Áruház teljesen kiégtek, 1946—50-ben épültek újjá. 1906—1950 között itt állott Tinódi Lantos Sebestyén szobra, Bezerédi Gyula alkotása (jelenleg a Népligetben). Az aluljáró és a földalatti állomás építése során 1964—65-ben kerültek a térre fák és a fémgombás díszkút.

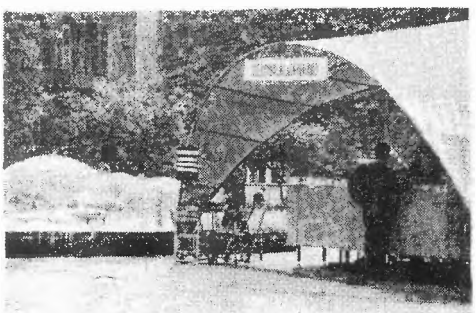

Könyvsátor a Blaha Lujza téren

Blaski János (1924) festőművész, Munkácsy-díjas. A Képzőműv. Főisk. tanára. Főbb művei: Falképek Fehérgyarmaton, Sellyén, Oroszlányban. 1956—60-ig a Százados úti M. T.-en dolgozott.

Blaskovics László (1869—1938) szemész, egyetemi tanár. Bp.-en 1907—1927-ig az → Állami Szemkórház igazgatója. 1912-ben egy.-i rk. tanári címet kapott, 1921—25-ben a debreceni egyetemi szemészeti tanszékének vezetője, 1928-tól Bp.-en a szemészet egyet. tanára és a → II. Szemklinika igazgatója. Több új szemészeti műtéti eljárást dolgozott ki.

Bláthy Ottó Titusz (1860—1939) a Ganz-gyár mérnöke, az MTA r. tagja (1927), az elektrotechnika kimagasló egyénisége, világhírű sakkfeladvány szerző. A Ganz-gyár villamossági osztályán → Zipernowsky Károllyal és → Déri Miksával a világon elsőként oldotta meg a váltakozó áramú generátorok párhuzamos kapcsolásának kérdését. 1885-ben szabadalmazták közösen transzformátorukat. Megszerkesztette az első áram fogyasztásmérőt. A kerületben utcát neveztek el róla, a Ganz-gyár közelében.

BM Budapesti Tűzrendészeti Parancsnokság (Szántó Kovács János u. 1—3.). Budapesten Széchenyi Ödön gróf létesítette az első önkéntes tűzoltó-egyesületet 1870-ben. 1895. nov. 17-én a fővárosi tűzoltóság 25 éves jubileumi ünnepségeinek keretén belül adták át a Kun u. és az Újvásár (Köztársaság) tér sarkán épült „tűzoltókaszárnyát". Ide költözött a budapesti

főparancsnokság, a központi őrség és az önkéntesek. Ettől az időponttól számítjuk a VIII. kerületi tűzrendészet fejlődésének történetét is. 1922-ben és 1940-ben az épület bővítésre került. Ekkor épült fel 117 m hosszúságban a Dologház (Szántó Kovács János) u.-i épületrész. 1944 szeptemberében bombatalálatot kapott és jelentős részben rombadőlt. A felszabadulás után megkezdődött az újjáépítés. A tűzoltóság szakiparos tagjai végezték el a gépészeti munkák jórészét. 1950. május 1-re a laktanya

A Budapesti Tűzrendészeti Parancsnokság épülete

visszanyerte eredeti formáját. 1948. április 30-án kormányrendelet hozta létre az egységes állami tűzoltóságot. A mentőtűzvédelem mellett fontos feladattá vált a megelőző tűzrendészeti munka végzése. A kerületi tűzoltóság az elmúlt 25 évben igyekezett eleget tenni hivatásának, óvta a lakosság életét és javait. Az ellenforradalom időszaka alatt mentő tűzrendészeti tevékenységnél 7 tűzoltó áldozta életét és többen megsérültek. Munkájuk eredménye többek közt, hogy a Nemzeti Múzeumnak csak egy kis része égett le és a Bókay Gyermekklinika kis betegeit is sikerült kimenteni az égő kórházból. A BTP a főváros mentő és megelőző tevékenységét irányítja. Fontos szerepe van az ország tűzvédelmének fejlesztésében is, az utánpótlás biztosítása és a vezető káderek nevelése terén.

Bodor Ödön (?—1927) Sporttörténetünk egyik nagy alakja. A Postás tagjaként vá-

logatott labdarúgó, az 1908-as londoni olimpián az ún. olimpiai váltóban nagyszerű 800 m-es futásával szerezte meg a csapat bronzérmét. Ugyanitt az egyéni 800-as versenyen a 4. helyezett. Sokszoros magyar bajnok és rekorder. Később a Sporthírlap atlétikai rovatvezetője, majd az → MTK nagy sikereket elért atlétáinak mestere. A városligeti jégpályán elszenvedett koponyaalapi törése következtében hunyt el.

Bogár Ignác (1876—1933) nyomdász, szakszervezeti vezető. Az 1919 márciusi nyomdászsztrájk egyik irányítója. Az SZDP vezetőinek tudtával tárgyalásokat és levelezést folytatott a Gyűjtőfogházban fogvatartott Kun Bélával a két munkáspárt egyesítéséről. A Tanácsköztársaság idején a VIII. kerületben tanácstaggá választják, tagja az 500-as tanács elnökségének, a budapesti munkástanács elnökségének, majd a főváros egyik vezetője, a szociálpolitikai ügyek intézője lett. 1921-ben a szovjet kormány kicserélte. Moszkvában a Nemzetközi Agrárintézet nyomdáját vezette, a Sarló és Kalapács munkatársa volt.

Bogárdi János (1909) hidrológus, mérnök, akadémikus. A felszabadulás után a Vízrajzi Intézet, majd a → Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézet igazgatója, ill. osztályvezetője. 1962-től egyetemi tanár a Budapesti Műszaki Egyetem vízépítési tanszékén.

Bogsch László (1906) geológus, paleontológus, egyetemi tanár, az Oktatásügy Kiváló Dolgozója, a Bécsi Geológiai Társulat levelező tagja, az → ELTE Őslénytani Tanszékének vezető professzora. A magyarországi miocén képződmények őslénytanának kutatásával foglalkozik.

Bóka László (1910—1964) Baumgarten és József Attila díjas író, irodalomtörténész. VIII. kerületi tanácstag volt haláláig. Ker. von.: 1949-től haláláig a Kisfaludy u. 28/a-ban lakott. 1928: Zrínyi Gimnáziumban

Bo érettségizett. (Tavaszmező u.), 1932–1933: bp.-i Magyar Kir. Tanárképző Int. Gyakorló Gimnáziumában (→ Ságvári E. Gyak. Isk.) tanárjelölt. Írásaiban sokszor megemlékezik a VIII. kerületről, pl. Arcképvázlatok és tanulmányok. (1962.)

Bokányi Dezső (1871—1940) kőfaragó, majd az MSZDP—KMP egyik kiemelkedő vezetője. Kora legnépszerűbb munkásszónoka. 1894—1919-ig a párt vezetőségének tagja. 1907-ben a Munkásbiztosító Pénztár (→ SZTK) aligazgatója. Az 1918-as polgári demokratikus forradalomban a Nemzeti Tanács tagja. A Tanácsköztársaság alatt munkaügyi és népjóléti népbiztos. A Tanácsköztársaság megdöntése után a hírhedt népbiztos per egyik vádlottja a tíz közül. Halálra ítélik. Szovjet-Oroszország szabadítja ki a fogságból fogolycsere egyezmény alapján. Moszkvában a Munkaügyi Népbiztosságon dolgozik, a Nemzetközi Vörös Segély Végrehajtó Bizottságának tagja. Törvénytelenség áldozataként halt meg.

Bókay János id. (1822—1884) gyermekgyógyász, egyetemi tanár. 1847-ben szerzett orvosi oklevelet. A → Stefánia Gyermekkórház főorvosa. 1861-ben magántanár a gyermekgyógyászatból, 1873—1884-ben a gyermekorvostan, ny. r. tanára a bp.-i egyetemen. A korszerű magyar gyermekgyógyászat megteremtője. 1870-ben Ybl Miklós építette házát a Múzeum u. 9. sz. alatt.

Bókay János Ifj. (1858—1937) gyermekgyógyász, egyetemi tanár. 1885-ben magántanár, 1891-ben a gyermekgyógyászat rk. tanára, 1902—29-ig egyet. r. tanár a bp.-i egyetemen. Működése alatt lett kötelező a gyermekgyógyászati szigorlat. Fontos szerepe volt a társadalmi csecsemővédelem és a gyermekek kórházi ellátásának megszervezésében. 1938 óta utca őrzi nevét kerületünkben.

Boon J. W. és társa Részvénytársaság (Köris utca 31.). 1922-ben alakult holland tőkével. Kakaót dolgozott fel és csomagolt gyártelepén. Az 1940-es évek elején 1,5 millió pengős forgalmat bonyolított le. Épülete jelenleg a Budapesti Csokoládégyár raktára.

Boros Sándor (1907) egyetemi docens, Érdemes Orvos, a (SOTE) → Konzerváló Fogászati Klinika mb. vezetője. A fogbél nyirokkeringésének kérdésével, valamint a fogbél betegségek diagnosztikájával foglalkozik.

Borpalota Részvénytársaság (Kenyérmező u. 6.). A Pesti Hazai Takarék alapítása volt 1921-ben. A borelosztó és raktár B. néven működött.

Borsos Miklós (1906) szobrászművész, Kossuth-díjas, Munkácsy-díjas. Kerületben: Dombormű. Üllői út 26. SOTE.

Botanikus Kert (ELTE) (Illés u. 25.). Közép-Európa patinás multtal rendelkező botanikus kertjeinek egyike. 1771 őszén alakult meg, Nagyszombaton, az Egyetem botanikai tanszéke mellett. 1778-ban Budára, majd 1784-ben az Egyetemmel együtt Pestre költözött. Jelenlegi helyén 1847 óta áll, mikor is a Festetics család

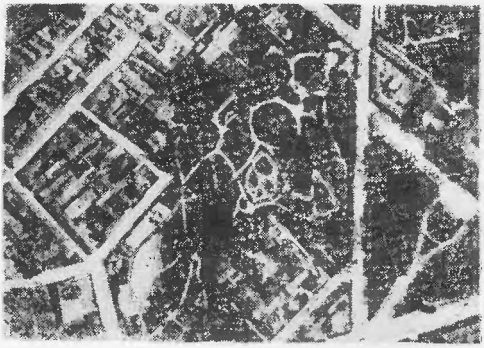

Botanikus kert a klinikai építkezés kezdetekor. Felvétel léggömbről

18 k. holdas telkét és vadászkastélyát József nádor javaslatára a kancellária botanikus kert céljaira megvette. A századforduló táján a területének 2/3 részét klinikai épületek céljaira vették igénybe, azóta a Kert területe 5,5 k. hold. Már a telek megvételekor fennállott benne Pollack Mihály által 1802—3-ban épített kas-

tély, mely jelenleg is meg van (rajta műemlék-emléktábla), és igazgatósági épületül szolgál. Szomorú nevezetessége, hogy 1944 novemberében ebben az épületben fogták el az illegalitásban álnéven itt rejtőző Bajcsy-Zsilinszky Endrét és hurcolták el utolsó útjára. A Kertben található emlékművek: József nádor emlékoszlop, Kitaibel Pál, valamint Jurányi Lajos igazgatók, Fekete József főkertész, továbbá a „Magyar Füvészkönyv" szerzőinek (→ Diószeghy Sámuel és Fazekas Mihály) emlékműve.

A századvégi „Füvészkert"-nek állít örök emléket Molnár Ferenc „Pál utcai fiúk" c. ifjúsági regénye, mely több jelenetében igen hűen ábrázolja a Kert akkori helyzetét (tó, mesterséges sziget és rom, pálmaház, stb.).

A Botanikus Kert elsősorban az Egyetem hallgatóinak növénytani képzését szolgálja. A növényrendszertani-, -földrajzi, -társulástani, továbbá a növényalaktani és -élettani gyakorlatok élő anyagát hivatott az oktatás rendelkezésére bocsájtani. A Kert gazdag gyűjteményei a többi egyetemi és főiskolai, valamint a közép- és alsófokú iskolák biológiai képzését is hivatott előmozdítani. (Ezért van nyitva vasárnap délelőtt is.) Gyakoriak a TIT, valamint az üzemek által szervezett kertlátogatások. 1969 óta — kisebb mértékben — növényeladás is van. A Kert látogatása iskoláknak, valamint egyetemi hallgatóknak ingyenes. A látogatók száma évente 10—12 000 fő. A Kertben folyó szabadföldi és üvegházi kísérletek és kutatások értékes szakmai eredményeket hoznak a botanika számára.

A Kert jelenlegi növényállománya mintegy 6000 növényfajra tehető, mely a kis területhez viszonyítva eléggé jelentős. A fajoknak kb. a fele (a hazai flóra tagjai, fák-cserjék, lágyszárú évelő és egynyári növények, gyógyászati, mezőgazdasági és ipari növények) a szabadban, továbbá másik fele (kaktuszok és szukkulensek, orchideák, ananász-félék, pálmák, egyéb trópusi és szubtrópusi fajok) az üvegházakban nyertek elhelyezést. A tudományos kutatást szolgálja a több mint 2000 kötetből álló könyvtár (benne többszáz éves könyvritkaságok is), valamint a mintegy 30 000 lapnyi herbárium. A háború alatt jórészt elpusztult mag- és termésgyűjtemény felállítása folyamatban van. A Kert növényanyagának gazdagodását igen jelentős mértékben segíti a nagy múltra visszatekintő nemzetközi magcsere. Ez mind az 5 világrész 3—400 botanikus kertjével évente katalógus- és magküldés útján bonyolódik le.

A Kert nevezetesebb igazgatói, illetve főkertészei: → Winterl József, → Kitaibel Pál, Haberle Károly (1764—1832), az első magyar botanikatörténész; aki az akkori kis területű növénykertet európai hírnévre emelte (üvegházak építése: közel 10 000 növényfaj); Rochel Antal (1770—1847), Haberle kiváló főkertésze, neves botanikus; → Linzbauer Ferenc Xavér (1807—1888), orvosprofesszor, mint megbizott igazgató, az Üllői úti kert első felvirágoztatója (nagy pálmaház felépítése, növénycsere, emlékművek); Jurányi Lajos (1837—1896), neves növényfiziológus és -anatómus; Fekete József (1842—1905), Jurányi kiváló főkertésze (alatta a fajok száma egészen 11 000-ig emelkedett); Mágocsy-Dietz Sándor (1855—1945), növényfiziológus; Tuzson János (1870—1943), növényszisztematikus és paleobotanikus; Gimesi Sándor (1892—1954), növényfiziológus; Schneider József (1888—1963), főkertész → Soó Rezső kétszeres Kossuth-díjas akadémikus. Dolgozók létszáma: igazgató, főkertész, 5 kertész +7 állandó dolgozó. Az MTA-kutatórészleg áll 3 tudományos kutatóból és 1 segéderőből. Jelenlegi igazgató: Priszter Szaniszló egyetemi docens, kandidátus. Irod.: Gombocz Endre „A budapesti botanikus kert és tanszék története 1770—1866." (Kép → XXVII o.)

Botka Valéria (1928) karnagy. 1954-től férjével, → Csányi Lászlóval a → Magyar Rádió és Televízió Gyermekkórusának karnagya. Botka Valéria nevéhez fűződik Telemann: Az iskolamester, Hindemith: Várost építünk, valamint Britten: A kis kéményseprő c. művének magyarországi

Bő ősbemutatója. Munkásságáért több ízben nívódíjban részesült.

Bőke Gyula (1832—1918) fülész. Orvosi tanulmányainak elvégzése után külföldön működött, majd 1862-ben fülész a → Rókus Kórházban, 1868-ban a fülészet magántanára a bp.-i egyetemen, 1879-ben c., 1902—1910-ig nyugalomba vonulásáig a fülészet rk. tanára.

Bölcsészettudományi kar. A budapesti Tudományegyetem, amelyet II. József császár 1784-ben a budai várpalotából Pest városába helyezett át, 1871-ig valamennyi fakultásával a Belváros területén helyezkedett el. Bölcsészeti kara a mai Egyetem téren, a központi egyetemi épület helyén állt az ún. nagyszemináriumi épületben, majd ennek lebontása után, a nyolcvanas évektől kezdve a Szerb utcában emelt épületekben működött. A Józsefvárosba való átköltözésére csak 1911-ben került sor, amikor is a Múzeum körút 6—8. sz. épületekben talált otthonra. Ezeket az épületeket 1883—84-ben emelték a → Műegyetem számára s a Bölcsészkar csak akkor kapta meg őket, amikor a Gellért rakparti új Műegyetem felépült. Működése e helyen 1953-ig tartott, ekkor ismét visszatelepült a Belvárosba, a piarista rend Váci utcai gimnáziumának épületeibe. A Múzeum körúton ezután csak a Bölcsészkarból kivált és önálló fakultássá szervezett → ELTE Természettudományi Kar maradt.

Bőrgyógyászati Klinika [SOTE] (Mária u. 41.). A dermatologiának, mint tudománynak szakszerű művelése Magyarországon 1860 körül kezdődött. Az első kimondottan bőr- és bujakóros osztályt Pest szabad királyi város a Szt. Rókus (→ Semmelweis) kórházban létesítette 1859-ben és ennek élére Poór Imrét (1823—1897) nevezte ki. Rókus kórházi osztályát 1885-ig, nyugalombavonulásáig vezette, ez idő alatt hazánkban a bőrgyógyászat tanítására a lehetőséget ez az osztály adta: 1885-ben megnyílt az új, modern bőrgyógyászati osztály a Szent István kórházban, melynek élére Schwimmer Ernőt nevezték ki (1837—1898). 1892-ben Markusovszky javaslatára nyilvános rendkívüli tanári kinevezést kapott. Ezzel kezdetét veszi a budapesti dermatologiai klinika működése. Halála után tanársegédje, Deutsch Artúr, 1910-ben → Nékám Lajos lett a klinika igazgatója, a klinika akkor költözött jelenlegi helyére. Kimagasló eseménye volt a klinikának 1935-ben a IX. Nemzetközi Dermatologiai Kongresszus. Nékám 1938-ben nyugalomba vonult, helyébe Neuber Edét nevezték ki. Neuber betegsége alatt a klinikát Szodoray Lajos magántanár vezette, majd Földvári Ferenc kapta meg 1946-ban a tanszékvezető tanári kinevezést. 1952-ben a klinika épületében megszervezték az Országos Bőr-Nemikórtani Intézetet, melynek igazgatója egyben a Bőrgyógyászati Klinika tanszékvezető tanára. Ugyanebben az évben szervezték meg a Fővárosi Bőr- és Nemibeteggondozó Intézet hálózatát, melynek igazgatója szintén a klinikán kapott helyet. Jelenlegi igazgató: → Király Kálmán egyetemi tanár. (1968)

Börzsei János (1921). Az → MTK, illetve ezek jogutódjai: a Textiles, a Bp. Bástya és a Bp. Vörös Lobogó kitűnő középfedezete. 1948—56 között 23 ízben játszott a válogatott csapatban. Évek óta az MLSZ főtitkára.

Braun Éva (1917—1945). 1938-tól vett részt az → Országos Ifjúsági Bizottság munkájában. Az ifjúsági illegális irodalom szétosztását szervezte. 1940-ben letartóztatták, másfél évig volt internálva. Kiszabadulása után a KISZ lapjának, a Szabad Ifjúságnak és más nyomtatványoknak a terjesztését vezette. A német megszállás után bekapcsolódott a Párt által irányított fegyveres ellenállási mozgalomba. 1945. január 1-én letartóztatták és január 26-án a Várban ölték meg. A Tisztviselőtelepen lakott. A Rezső téren emlékoszlopa áll.

Braun Illés kefe-, seprő-, meszelő és ecsetgyára. A századfordulón a Mátyás tér 14.

sz. alatt alapították. A 20-as években az üzem az Erdélyi u. 7. sz. alá költözött és a 30-as évek elején 50 ezer P. alaptőkével részvénytársasággá alakult.

Braun József (1901). Az → MTK jobbszélsője. 1918—26 között 27 alkalommal volt válogatott, később edző. A nyilas terror áldozataként halt meg.

Braun Róbert (1879—1936) szociológus, lexikográfus, könyvtáros. Aktívan részt vett a polgári demokratikus forradalomban. A Tanácsköztársaság idején a → Fővárosi Könyvtár aligazgatója. A fehér terror idején rendőrkézre adják, üldöztetés, börtön lesz osztályrésze. Fordítóként dolgozik, Henry George műveit fordítja és eszméit terjeszti. Szociológiai és falukutató munkái vannak. Főbb munkái: Régi és új milliomosok Amerikában. Lippa és Sanepolcro; Lippa harminc év után, stb. Braun Éva édesapja. A Tisztviselőtelepen lakott.

Braun testvérek likőrgyára (Üllői u. 60.) 1839-ben alapította ecetgyárát Braun Lajos. A 40-es évek elején épült az egyemeletes gyártelep. A század második felében már konyak-, likőr- és rumgyártással is foglalkozott, de a századfordulón még nem tartozott a nagyobb üzemek közé, munkáslétszáma 80—90 körül volt és a család tagjai a közéletben sem vettek részt. Gyártmányai az 1890-es és 1900-as években váltak népszerűvé, különösen a Hubertus likőr. 1917-ben részvénytársasággá alakult, a 30-as évek végén évi mérlege már 6 millió P. körül volt. Az üzemet 1948-ban államosították, 1956 novemberében a harcok során a gyárépület elpusztult.

Bródy Sándor (1863—1924) író. Sokáig lakik a kerületben: 1884. Salétrom u. albérlet. 1890-es évek eleje Sándor u. 20. (Bródy Sándor u.), ahol emléktábla őrzi nevét. Századfordulón Mária u. albérlet. Ker. von. írásai: Nyomor (novellák, 1884), János és barátai (novella, 1903), Jisbi Bénob (novella, 1935). Utca van róla elnevezve.

Bródy Sándor utca. A kerület egyik legrégibb utcája. Az 1760-as években Téglavető u. majd a város majorjához vezető Major u., később Sándor báró, majd Főherceg Sándor u. volt, 1946-tól B. S. utca. 1866—1904 között a 8. sz. alatt, a → régi Országházban volt az ország politikai közéletének központja, a képviselőház. 1919 áprilisában a Tanácsok Országos Gyülését is itt tartották. A → M. Rádió 1928-ban költözött az 5—7. sz. házba. 1956. október 23-án a B. S. u.-ban volt az ellenforradalom első fegyveres akciója, a Rádió ostroma.

Bruckner Győző (1900) kémikus, az MTA tagja, kétszeres Kossuth-díjas, Scheele-érmes, az → ELTE Szerves Kémiai Tanszékének professzora és a peptidkémiai tanszéki kutatócsoport vezetője; a hallei Német Természettudományi Akadémia (Leopoldina) tagja. Igen jelentősek a szerves kémia körébe tartozó, főleg a polipeptidekre vonatkozó kutatásai.

Buesánszky Alajos → Rózsa Kálmán és neje.

Budapest Főváros VIII. kerületi Tanácsa (Baross u. 65—67.) A második világháború hadműveletei a VIII. kerület területén

A VIII., Tanács épülete

1945. január 17-én értek véget. A felszabadult Jv. elöljáróságán január 26-án indult meg a munka, amikor a koalíciós pártok küldöttei birtokukba vették az elöljáróság épületét. Az első elöljáró a Szociáldemokrata Párt által delegált Lakatos Imre, helyettese a Kommunista Párt küldötte: Kovács Pál. Az elöljáróságon gyorsan megindult az élet. Falragaszokon hívták fel a lakosságot, hogy mindenki foglalja el

Bu munkahelyét. Megfeszített erővel kezdték meg a háború pusztításainak helyreállítását: a temetetlen hullák elföldelését, a romeltakarítást, a rendelkezésre álló szűkös élelmiszeradagok kiosztását. Mindehhez segítséget nyújtott a Nemzeti Bizottság, a házbizalmi hálózat és az akkor már működő nőmozgalom aktívái. A VIII. kerület súlyos veszteségeket szenvedett a háborús események során: 1900 ház (az épületek 90%-a) sérült meg, súlyosan megrongálódott illetve lakhatatlanná vált 4398 lakás; a közlekedés teljesen megbénult, a közmű szolgáltatások nagy része üzemképtelenné vált. Mindenekelőtt a járványveszéllyel kellett szembenézni. A gondokat tetézte, hogy a régi tisztviselők egy része mindent elkövetett, hogy lehetetlenné tegye az újonnan bekerülők munkáját. Az elöljáróság vezetői a demokratikus érzelmű dolgozókkal emberfeletti munkát végeztek. Felkutatták az ellátatlanokat, akciót szerveztek a gyermekek tejellátására, az elhagyott gyermekek összegyűjtésére, gondozására. Arra is ügyelni kellett, hogy a romos épületek használható építési anyagait megőrizzék, az úgy ahogy lakható épületek állagát megóvják. Az első időszakban szinte mindent a pártok által delegált vezetőknek és munkatársaiknak kellett megoldani, sőt igen gyakran elvégezni is. Az Elöljáróság Baross u. 65. sz. alatti épületének folyosóin rövid idő után hosszú sorok kanyarogtak: panasztevők és kérelmezők, az élet megindulásának, és a bizalomnak jeleként igazolva azt, hogy elfogadják az új rendet. Az Elöljáróság más tartalommal, de a régi közigazgatási formákra épült fel, magán viselte a felszabadulás előtti kor bélyegeit. A későbbiek során egyes osztályok elsorvadtak, mások új feladatot kaptak, de új osztályok is létesültek, mint a lakáshivatal, amelynek különösen sok feladata volt a hajléktalanok, a kibombázottak elhelyezésével kapcsolatban. Az Elöljáróság közel 6 esztendős tevékenysége a demokratikus közigazgatás hősi időszaka volt. A fejlődés azonban mindinkább feszítette a régi kereteket és nem elégedett meg azzal, hogy csak alárendelt ügyekben legyen hatósági jogköre. Ez a tendencia visszatükröződött az egész államigazgatás organizmusában. Megérett a helyzet, hogy a Magyar Függetlenségi Népfront javaslatára létrehozzák a tanácsrendszert.

A VIII. kerületben 1950. augusztus 15-én alakult meg a Tanács. Ezzel megvalósult az államigazgatás tökéletesebb formája, amely képes széles tömegeket bevonni az államapparátus munkájába. Az Alkotmány 1 éves születésnapján megalakult Tanácsnak 100 tagja volt (a munkások

A múlt. A Bókay János utca

száma 43, a nők száma 32). A Tanács fegyver lett a nép kezében, tagjai a termelés legjobbjai közül kerültek ki: sztahanovisták, mint Dizmacsek Antal, a Mávag esztergályosa, Tóth Lajosné gépész, Molnár Pálné, az Iroda Bútorgyár fényezője; értelmiségiek, mint → Hajós György professzor, az MTA tagja, Bulla Béla bölcsészkari professzor, → Major Tamás, a Nemzeti Színház igazgatója, Barcs Sándor, az MTI vezetője, Horváth Teri színművész. A Jv. első tanácselnöke Barabás Bertalanné gépmunkás, a Magyar Kommunista Párt tagja. Az Ideiglenes Tanács megalakulása után 1950. október 22-én került sor a helyi tanácsok választására. A kerület dolgozóinak 99%-a a Tanács mellett szavazott. Mindenki sokat várt a Tanácstól, amely nagy aktivitással látott munkához. Megformálódtak a szakigazgatási szervek, melyeknek a Tanács meghatározta új feladatait. Az új szakigazgatási szervek:

A kisipari szövetkezetek Erkel Ferenc Művészegyüttesének táncscsoportja

A Rádió gyermekkórusa.

Az Erkel színház Coppélia előadásából

Vasas Központi Művészegyüttes tánckara (Pásztor botoló tánc)

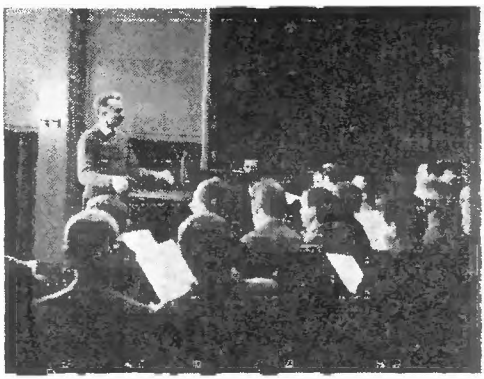

A Ganz-MÁVAG Acélhang dalárdája próbál (karnagy Vass Lajos)

Színművészeti főiskolások vizsgaelőadása az Ódry színpadon (Egy szerelem három éjszakája)

egészségügyi, oktatási, ipari, kereskedelmi, igazgatási, népművelési, építési és közlekedési, lakásgazdálkodási és pénzügyi osztály. Néhány fontos feladatkör ellátására csoportok alakultak: terv-, költségvetési, szociálpolitikai, szervezési csoport. A Tanács tagjaiból állandó bizottságokat alakított, melyek köré nagy aktívahálózatot tömörített. Ezek száma az 1950—51-es években 1000—1500 fő. A Tanács kivívta a dolgozók bizalmát. Ezt a bizalmat az ellenforradalom eseményei sem ingatták meg; a Tanács gyakorlatilag megszakítás

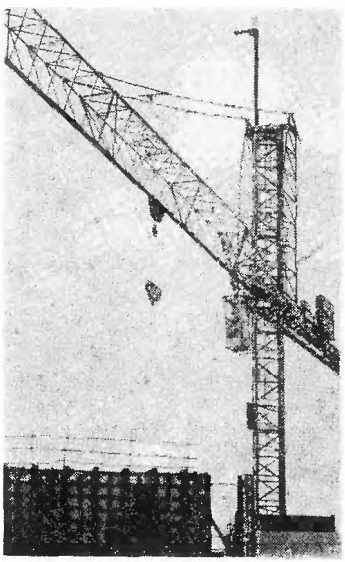

A jövő. Tömő utcai toronyház építése.

nélkül tevékenykedett és a helyén maradt a legnagyobb harcok közepette is. Az ellenforradalmi károk súlyosan érintették a kerületet. 1300 ház és 6000 lakás sérült meg, 1500 család vált hajléktalanná. 1956. december 15-én már ismét ülésezett a teljes Tanács. 1957-ben a Tanács új elnöke Suhajda József. A következő évtizedben a VIII. kerület kiheverte az ellenforradalmi károkat és megkezdődött a rekonstrukció, az új Jv. felépítése. A Tanács feladata és hatásköre megalakulását követően gyors ütemben bővült.

Az egészségügyi osztály a kerület egészségügyének gazdája lett; már 1950-ben 9 intézet került felügyelete alá: bölcsődék, TBC gondozó, anya- és gyermekvédő intézetek, stb. A Tanács megalakulása óta eltelt 20 év alatt a hatáskörébe és felügyelete alá került egészségügyi intézetek száma 105-re emelkedett: 3 kórház 845 ággyal, 3 rendelőintézet, 2 csecsemőotthon, 6 gondozóintézet, 7 bölcsőde, 11 körzeti orvosi rendelő 55 körzeti orvossal, 25 üzemorvosi rendelő, ezeken kívül iskolaorvosi rendelő minden általános iskolában, anya- és csecsemővédő intézetek, öregek napköziotthona, szociális foglalkoztató. 1955-ben a kerületbe költözött a közegészségügyi és járványügyi szolgálat. Hasonló ütemű az oktatásügy fejlődése is. A felszabadulás előtti 5 óvodával szemben ma 26 működik a kerületben; az általános iskolák száma közel kétszeresére emelkedett, (jelenleg 18), és 14 középiskola található a Jv.-ban. Az általános- és középiskolai tanulók száma az 1970-es adatok szerint 15 160. 1961-ben bevezették az iskolareformot. A gyakorlati oktatás fejlesztése érdekében 3 gimnázium szakközépiskolává szerveződött. 1970-ben már 75 oktatási intézmény tartozik a kerület hatáskörébe.

A Jv. ifjúságának fokozottabb sportolási és üdülési igényeinek kielégítésére Városkúton erdei iskolát (1955), a volt Ludovika Akadémia területén az → Asztalos János ifjúsági parkot (1962), → Káptalanfüreden Ifjúsági Tábort (1969) létesített a tanács társadalmi összefogással.

A Tanács valamennyi szakigazgatási szervére jellemző a gyorsütemű fejlődés, hatáskörük bővülése. Míg korábban az ipari osztály feladata csak az engedélyek kiadására korlátozódott, ma ezenkívül feladata a hálózatfejlesztés tervszerű irányítása, a lakosság ipari javító-szolgáltató igényei kielégítésének biztosítása, a szövetkezetek állami felügyelete. Tervszerű munkáját iparpolitikai terv alapján végzi. 1945-ben szocialista iparról még nem lehetett szó, a lakosság ipari javító-szolgáltató igényeit a 15—16 ezer főnyi kisiparosság látta el.

Az első szövetkezetek 1954-ben alakulnak, ma 34 működik a kerületben. A helyi iparpolitikai eredményeként a lakosság ellátását jelenleg 208 állami és szövetkezeti szolgáltató egység és 1800 kisiparos végzi. A VIII. kerületben a felszabadulás előtt korszerűtlen magánkereskedések voltak. A 397 vendéglátói egységből ekkor 238 a kocsma. 1951-ben, az államosítás után 381 — többségében korszerűtlen — üzlettel

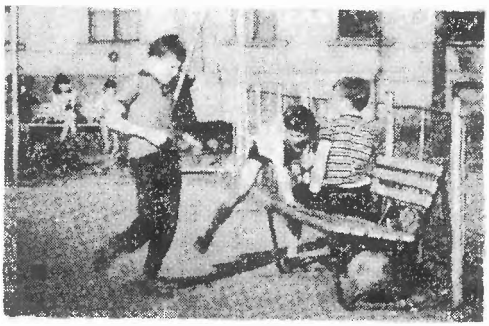

Játszó tér a Köztársaság téren

rendelkezett a kerület. Ma az élelmiszer és iparcikk boltok száma 594, a vendéglátó üzemeké 150. Valamennyi kereskedelmi ágazatot figyelembe véve 1000 — jelentős részben korszerű — kereskedelmi egység működik a kerületben, a magánkereskedők száma ebből 271.

Az Elöljáróság alapvető igazgatási teendői voltak az anyakönyvi, a helyhatósági bizonyítványi, a hagyatéki, a rendőrbírói, a kihágási, a hadigondozási ügyek intézése. Az elmúlt 25 év alatt igazgatási területen is jelentős volt a fejlődés. A szocialista közigazgatási igényeknek megfelelően módosultak és bővültek a feladatok. Ma már hatáskörébe tartozik a lakónyilvántartó könyvek kezelése, tartási szerződések, birtokvédelem, helyiség- és raktárgazdálkodás, hagyaték, ingatlanelidegenítés, tűzrendészeti feladatok, szabálysértési ügyek, a korábbi alapvető igazgatási feladatokon kívül.

A Tanács új feladatként kapta a népművelési tevékenységet, amelynek fő célkitűzése a szocialista tudatalakítás segítése. A népművelési szakigazgatási szerv feladata kiterjed a kerület 4 művelődési otthonára, 118 könyvtárára. Hatósági feladatain kívül művelődési klubot és helytörténeti kiállítást üzemeltet.

Felszabadulás előtt az Elöljáróságon működő mérnöki hivatal csak építésrendészeti ügyekkel foglalkozott. 1950-ig lényegében ez a jogköre marad meg. A tanácsok megalakulása után építési és közlekedési osztállyá fejlődött. Mint elsőfokú építésügyi hatóság szorosan együttműködik a fővárosi szervekkel a városfejlesztési feladatok megoldásában, a kerületrendezési tervek kidolgozásában.

A lakásügyi hatóság feladata a kötött lakásgazdálkodás óta lényegében nem változott, de az igénylések elbírálásánál a társadalmi erők segítségét veszi igénybe.

A felszabadulás után a kerületek nem gazdálkodtak önállóan, költségvetésüket a főváros központilag készítette el. A tanácsrendszer megalakulása után önálló költségvetési szervként gazdálkodik. A hatáskörük bővülését jól tükrözi a költségvetés számszerű alakulása. A Tanács megalakulása óta több mint háromszorosára nőtt a kerület költségvetése: jelenleg 159 millió forint. 1956 óta községfejlesztési alappal

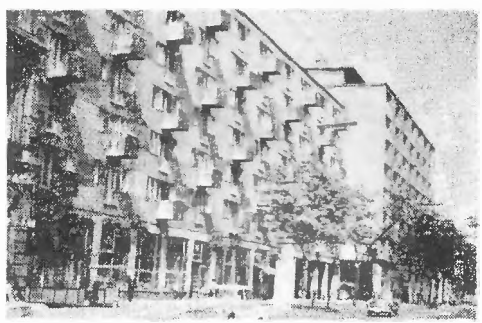

A Ganz-MÁVAG szövetkezeti ház (Baross utca)

rendelkezik, ezt a hitelt a kerület fejlesztésére fordítja, óvodák, bölcsődék, építésére, intézmények fejlesztésére.

A tanácsi organizmus fejlődését, hatáskörének sokrétűségét az apparátusi és intézményi dolgozók jelenlegi létszáma tükrözi: szociális és egészségügy 1816 fő, kul-

Bu turális ágazat 1311 fő, igazgatási és gazdasági ágazat (tanácsi apparátus) 208 fő, összesen 3335 fő.

Budapest Főváros Tanácsa VB Munkaügyi Főosztály Munkakönyvkiállító Hivatala. (Mező Imre út 2.) A Hivatal 1955 óta működik a kerületben. Budapest dolgozóit — évente 40 000—50 000-et — látják el munkakönyvvel, valamint intézik az esetleges változásokkal járó munkakönyvi bejegyzéseket.

Budapest Keleti Pályaudvar Csomópont (Kerepesi út 2.) 1882—84 között épült, és 1884. augusztus 16-án adták át a forgalomnak az akkor Központi Személyszállító Indóháznak nevezett pu.-t → Rochlitz

A Keleti pályaudvar csarnoka

Gyula tervezte, és → Feketeházy János építette. A forgalom növekedése miatt 1896-ban, 1925-ben, 1933-ban és 1968/70-ben átalakították, bővítették, korszerűsítették. Az olasz reneszánsz stílusú főkapu 43 m magas, 20 m széles, diadaliv alakú. A főkapun elhelyezett négy szobor a bányászatot, a földművelést, az ipart és a kereskedelmet jelképezi. Legfelül Neptun és Vulkán közötti nőalak a gőz allegóriája. Jobb és bal oldalt Watt és Stephenson, a gőzgép feltalálójának és a gőzmozdony tökéletesítőjének szobra áll. A pénztárcsarnokot → Lotz és Than falfestményei díszítik. A vágánycsarnok 180 m hosszú, 42 m széles és 31,4 m magas. A pu. napi forgalma 250 érkező és induló vonat, cca. 120—150 ezer utas. A pu.-on már sok külföldi államfőt és más hírességet fogadtak. Vasutas dolgozóinak legnagyobb történelmi tette, hogy 1918. október 31-én megakadályozták egy frontra készülő menetalakulat szerelvényeinek elindítását, és ezzel közvetlenül segítették az „Őszirózsás forradalom" kirobbanását. A fasiszták óriási rombolást végeztek a pu. területén. A vasutasok 1945 februárban indították el az első vonatot. Az ellenforradalom okozta károk miatt 1956. október 26-tól november 18-ig szünetelt a forgalom. Területén jelenleg tíz szolgálati főnökség működik. A fontosabbak: Keleti Vontatási Főnökség, Műszaki Kocsiszolgálati Főnökség, Villamos Fenntartási Főnökség, és az előfűtőtelep. A vágányhálózat, a váltók és épületek karbantartását két pályamesteri szakasz végzi. A pu. 19-szer kapott élüzem kitüntetést. Létszáma: cca. 900 fő. (Kép → XLVI.)

Budapest VIII. ker. Tanács Ideggondozó Intézete (Kállai Éva u. 20.). Központi Ideggondozó Intézetként kezdte működését. 1960 óta tartozik a VIII. ker. Tanácshoz, de továbbra is ellátja a VI. VII. és VIII. kerületi elme- és idegbetegek gondozását. A vidéki ideggondozók munkáját a kerületi Ideggondozó Intézet mintájára szervezték meg. Cca. 15 dolgozója van.

Budapesti Butoripari Vállalat III. sz. gyáregysége — Otthon Butorgyár (Leonardo da Vinci u. 4—10.). Alapították: 1949-ben. A hazai kereskedelem számára gyárt lakásbutorokat. Dolgozóinak létszáma 400 fő. Igazgató: Bakos Károly.

Budapesti Építőanyagipari KTSZ, BÉPA (Szerdahelyi u. 17.). 1957-ben alakult. Főbb termékei: kerámia, épületkerámia, beton, cement, műkő, speciális művészi igényű burkoló lapok. Exportja: művészi igényű kályhacsempe, plakett, kerámia falburkolócsempe, léc, stb. A BÉPA készítette a kerületi Pártbizottság épületének

nagytermében található óriás méretű kerámia-mozaik képet Leninről. Dolgozók létszáma: cca. 220 fő. Elnök: Márton Endre.

Budapesti és Pest megyei Társadalombiztosítási Igazgatóság (Mező Imre út 19/a.). Az elhelyezésére szolgáló épülettömb 19/b. sz. épületét 1911—13 között emelték a Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár részére. A Mező Imre út 19/a. sz. és a toronyépület létesítése akkor vált szükségessé, amikor 1929. január 1-vel bevezették a munkások és az alkalmazottak öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló kötelező biztosítását. Az épület, az ún. OTI-palota 1933 elején készült el. A torony bauxitcementből készült; ennek a cementnek szilárdsága az idő múlásával csökken, ezért felső emeleteit 1969-ben lebontották és az épületet megerősítették. 1920 után az intézet neve többször változott. 1929 óta Országos Társadalombiztosító Intézet. A felszabadulás után Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ (SZTK), végül SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatóság Budapesti és Pestmegyei Igazgatósága lett. Az épületben dolgoztak: Garbai Sándor, a Pénztár alelnöke; → Bokányi Dezső, Szabados Sándor, a Pénztár baleseti osztályának vezetője; → Reinitz Béla, Bodrogi Zsiga proletárköltő, → Maróczy Géza sakknagymester. Az illetékessége alá tartozó területen a saját jogú biztosítottak 1968. évi átlagos létszáma 1 859 821 (országos átlagszám: 5 759 000) volt. Igazgató: Miklós János.

Budapesti Hírlap. Rákosi Jenő (1842—1929) író, újságíró, konzervatív nacionalista politikus 1881-ben alapította meg a B. H. c. napilapot. A József körút 5. sz. alatt épült fel a lap szerkesztősége és korszerű nyomdája. A századfordulón 30 000 pld. körül jelent meg és ezzel megközelítette az akkor legnagyobb példányszámú Pesti Hírlapot. A kiegyezés alapján álló politikai elveivel, a nacionalizmust ébresztő cikkeivel a dzsentrik, az állami hivatalnokok és reakciós polgárok lapja volt. Rákosi adta ki a krajcáros Esti Újságot is. 1926-ban a vállalkozás Budapesti Hírlap részvénytársasággá alakult. Rákosi 1925-ben megvált a laptól, melynek jelentősége ekkor már nagyon csökkent. A 30-as években Ottlik György megpróbálta a művelt értelmiség színvonalára emelni a lapot, de a példányszám csökkent. 1938 végén megszünt. Nyomdája és székháza 1945-ben a → Szabad Nép majd a → Hírlapkiadó Vállalat székháza lett.

Budapesti Iparosképző Protestáns Egylet (BIPE). A református és az évangélikus egyház közös intézményeként 1895-ben alakult, a két egyház ifjúsági missziói és diakóniai munkája szolgálatában. A VIII. Alföldi (Kállai Éva) utcai otthonában hajlékot adott a vidékről felkerült fiatal iparitanulóknak és a kezdő iparosként működő fiataloknak.

Budapesti Királyi Orvosegyesület (Szentkirályi u. 21.). Tudományos előadások megtartására és könyvtár létesítésére 1837-ben alapították a pesti orvosok. Pest, majd a Budával történt egyesülés után Budapest legkiválóbb orvosai tartottak itt előadásokat, így → Semmelweis, → Balassa, Markusovszky, → Hőgyes, → Fodor, → Lenhossék Mihály, a két Korányi stb. A budapesti orvosi élet tudományos központja volt. Az orvostudomány szakosodásával szakmai társulások is keletkeztek keretében. Tevékeny szerepe volt a tudományos előadássorozatokból álló orvosi nagyhetek rendezésében. Pályadíjakkal jutalmazta a legkiválóbb tudományos munkákat. Elnökei közül megemlítjük Id. → és ifj. → Bókay Jánost, → Markusovszky Lajost, → Korányi Frigyest és → Sándort, → Kétly Károlyt, → Tauffer Vilmost, → Dollinger Gyulát, → Liebermann Leót, → Jendrassik Ernőt, → Buday Kálmánt, → Verebély Tibort.

A háborús események miatt 1944-ben megszünt. A felszabadulás után az orvostudomány további szakosodása miatt már nem kelt ismét életre, helyette a különböző szakmákat képviselő szakcsoportok, majd a MOTESZ kebelében tömörült orvosi szaktársaságok folytatják az Orvosegyesület által megkezdett munkát.

Budapesti Kisipari Hitelintézet. 1918-ban a főváros tanácsa alapította a hitelszövet-

Bu kezetet, mely 1923-ban BKH részvénytársasággá alakult 2 725 000 P. értékű alaptőkével. Feladata volt kedvező feltételek mellett kölcsönhöz juttatni a kisiparosokat. Székháza a Rákóczi út 27. (Vas u. 2.) sz. alatti volt → Dologház épületében ill. telkén volt. 1948-ban szünt meg.

Budapesti Lovas Club (VIII., Kerepesi út. 7.). Ezen a néven 1961-ben alakult meg. Jogelődei a Bp. Traktor SE Központi Lovas Szakosztály, az FM Traktor SK, a Bábolnai ÁG MEDOSZ Export-istálló Budapest és a Magyar Honvédelmi Sportszövetség Zalka Máté Központi Lovasklubbal fuzionált Bp. Vörös Meteor SK Lovasszakosztály. A magyar lovasválogatott ötven százalékát adta és adja. E versenyzők az egyéni és csapatbajnokságok során számos győzelmet arattak. A klub bázisszerve az Országos Lótenyésztési Felügyelőség. A rendelkezésükre álló 60 versenyló a Felügyelőség tulajdonában van. A BLC célja a tömegbázison nyugvó minőségi lovasutánpótlás biztosításán kívül a kedvtelésből lovagolni szándékozók részére önköltségi alapon lehetővé tett sportolás. Mintegy 250 taggal rendelkezik a Réczei István titkár által vezetett klub.

Buda-pesti Munkásegylet (először Pest-Budai Munkásegylet). 1868. március 8-án alakult meg a jv.-i → Beleznay kerti Kioszkban; az egylet helyisége is ez volt. Létrehozását → Jókai Mór, Vidats János és Simonyi Ernő kezdeményezték a németországi Schultze — Delitsch féle egyesületek mintájára. Szövetkezeteket, önképzőköröket kívántak létrehozni, s a munkásokat vissza akarták tartani a politikai szervezkedéstől. Rövid ideig lapot is adtak ki Munkások Újságja címmel. A szervezet nem tudott tömegeket biztosítani, ezért elszigetelődött, majd megszünt. (Irodalom: Nemes Dezső: Az Általános Munkásegylet története. Budapest, 1952.)

Budapesti Pedagógus Sport Kör (VIII., Kenyérmező u. 6.). Három jogelőde a Fáklya SE, a Petőfi SE és a Bástya SE volt. 1957 óta működik jelenlegi nevén. Kilenc szakosztálya (asztalitenisz, kosárlabda, háromtusa, röplabda, tenisz, sakk, tájékozódási futás, egészségügyi torna és természetjárás) közül a legerősebb az NB I-ben szereplő női kosárlabdacsapat. Tájékozódási futóik országos bajnokok voltak, ezidőszerint OB I-es szinten vannak, s 3 felnőtt női és 3 férfi ifjúsági válogatott kerettaggal rendelkeznek. A Klub célja azoknak a pedagógusoknak sportolási vágyait kielégíteni, akik ezt versenyszerűen óhajtják űzni. Az egyesület elnöki tisztségét Czender Antalné 1966 óta látja el.

Budapesti Petőfi Sport Club (VIII., Puskin 4.). Az egyesület jogelőde 1945—49 között a KASE (Közalkalmazottak SE) volt. 1950-től Petőfi SC, majd 1953-tól Bástya SE néven működtek, öt Szakszervezet (Művész, Egészségügyi, Helyiipari, Pedagógus és Közalkalmazottak) sportolóit tömörítve. 1957-től viselik mai nevüket. 1969-ben 14 szakosztályukban 642-en sportoltak. Az egyesület igen komoly eredményeket ért el a minőségi sport területén. Többek között a női kosárlabda csapat tízszeres magyar bajnok, ami a női sportolóknál egyedülálló sorozat-teljesítmény. A magyar válogatott gerincét e játékosok adták. A női röplabdacsapat ötszörös magyar bajnok s a válogatottnak 5 játékost adott. Az öttusa, a tenisz- és az asztalitenisz-csapat a magyar bajnokság második helyén végzett. Kimagasló eredményeket értek el vívóik, akik sikert sikerre halmoztak. A női vívók egyéni és csapatbajnokok, a férfi párbajtőrvívók ugyancsak csapatbajnokok lettek. Az egyesület élén 1950 óta Déri Róbert elnök áll.

Budapesti Spartacus Sport Club (VIII., Szentkirályi utca 26.). A Spartacus S.C 1952-ben kezdte meg működését. 1957-től Bp. Spartacus S.C néven szerepelnek. A klubot 1966 óta → Pazár Sándor elnök vezeti. Az alakulás évében 370 sportoló fejtette ki működését 13 szakosztályban, jelenleg 1734-en sportolnak 24 szakosztályban, de a végső taglétszám a sportiskolával és a pártolókkal együtt 4300 fő. A mindössze 18 esztendős szövetkezeti sportklub versenyzői e rövid idő ellenére komoly sikereket értek el. Női kézilabdacsapatuk 1964—65-ben a Bajnokcsapatok

Európa Kupájában második, 1965—66-ban harmadik helyezést ért el, asztalitenisz csapatuk 1968—69-ben megnyerte a Vásárvárosok Kupáját. Az egyesület sportolói között 1969-ben 67 felnőtt, 8 utánpótlás és 15 ifjúsági válagott kerettag volt. Labdarúgócsapatuk az NB I/B osztályban szerepel. A klub versenyzői eddig 158 felnőtt magyar bajnokságot nyertek. Edzőik között olyan kiváló mesterek foglalnak helyet, mint → Hidegkúti Nándor, (labdarúgó) → Szigeti Ottó (tenisz), Sidó Ferenc (asztalitenisz) és M. Jurek Eszter (műkorcsolyázás). Az egyesület az OKISZ Sportosztály tulajdonában levő létesítményeket használja, melyek közül kiemelkedik a korszerűsített, több tornatermes Kultúrcsarnok a VIII. Szentkirályi utca 26. szám alatt, a Kőér utcai központi sporttelep, a Tabánban levő Árok utcai teniszpálya, a budafoki kajak-kenu telep és a balatonföldvári vitorlás telep.

Budapesti Távbeszélő Igazgatóság (Horváth Mihály tér 17/19.). Története szorosan kapcsolódik a budapesti távbeszélő-szolgálat államosításához. (1896). Budapest felszabadulásának napján azonban egyetlen üzemképes állomás sem volt a fővárosban, ezért úgyszólván teljesen újra kellett kezdeni a fejlesztést. Az újjáépítés a felszabadulás után azonnal megkezdődött. 1945. február 26-án már a Városház központban 700, Újpesten 100, Óbudán 50, a Krisztinában 50 állomás üzemelt. Egymással azonban még összekötve nem voltak. 1945 májusában 6000 állomás kapacitású központ újjáépítése történt meg. Év végére sikerült üzembehelyezni a Teréz, Belváros, Erzsébet és Lágymányos automata központokat, a bekapcsolt állomások száma 14 528-ra nőtt. 1953-ra az újjáépítés befejeződött, a központok kapacitása 130 985-re, a bekapcsolt állomások száma 103 112-re emelkedett, ezzel túllépte a felszabadulás előtti legmagasabb szintet (1944). 1962-ig új központ nem épült. Ezután gyors ütemben lépnek be az új központok. (1962. Ferenc központ, 1964. Óbuda főközpont, 1965. Zugló főközpont, 1968. Új Lágymányos főközpont.)

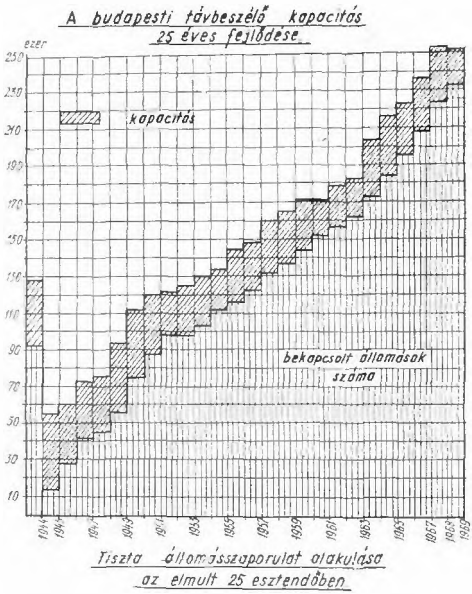

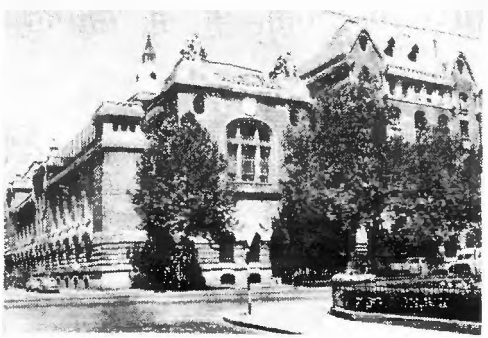

Budapesti Távbeszélő Igazgatóság

A huszonöt éves fejlődést a grafikon mutatja. A BTI mint középfokú irányító szerv, a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium IV. Postafőosztálya (Postavezérigazgatóság) irányításával működik. Szervezetileg 8 távbeszélő üzemre, ezenkívül a Hálózatépítő Üzemre, — a Kábelfenntartó Üzemre, — az Alközponti Üzemre és két hivatalra, a Távbeszélő Díjbeszedő Hivatalra és a Távbeszélő Tudakozó és Névsorszerkesztő Hivatalra tagozódik. A beruházási célokra évenként 200—300

Bu millió Ft-ot fordít az igazgatóság. Saját erőből, építőipari üzemeivel mintegy 40 milliós nagyságrendű alközpontot, illetve hálózatépítést végez. Dolgozók létszáma: 4000. Igazgató: Horváth Ferenc.

Budapesti Vas- és Fémtömegcikk Kisipari Szövetkezetek Szövetsége (Kiss József u. 8.). Betűszava: KISZÖV, alakult 1962. január 1-én a Műszer KISZÖV-ből való kiválással, azóta a VIII. ker.-ben székel. Középirányító érdekvédelmi szervként működik az OKISZ felügyelete alatt. 26 kisipari termelőszövetkezet tartozik hozzá, valamennyi budapesti telephelyű, ebből három (→ Fém-Vas, → KLIMA és → MEKOFÉM KTSZ) a VIII. ker.-ben van. A ktsz.-ek fő profilja: fémtömegcikk-ipari termékek és járműipari termékek gyártása és ezek javítása. A KISZÖV létszáma 1970. jan. 1-én 18 fő, a 26 szövetkezeté ugyenekkor 8119 fő és 465 ipari tanuló. Elnöke: Réti Sándor.

Buday Kálmán (1863—1937) patológus, egyetemi tanár. 1913—1934-ig a kórbonctan ny. r. tanára a bp.-i egyetemen és a → SOTE I. Kórbonctani Intézetének igazgatója. Jelentős kutatásokat végzett az elhalásos száj- és aregyulladás, a tüdő üszkös gyulladásának kóroktana terén. Kórboncolástan c. tankönyve a magyar orvosi tankönyvirás nagy értéke.

Burger Anna és fiai üvegesiszoló telepe. Egyike volt a Jv. legrégibb családi műhelyeinek. 1858-ban alapították a mai Somogyi Béla u. 9. sz. alatt. A századfordulóig 20 körül volt az alkalmazottak száma, akkor új műhely épült, a Stáhly u. 13. sz. alá költözött és 60 munkással dolgozott. Tükröket, épületüvegezést és üvegesiszolásokat készített. Az I. világháború után az üzem megszünt, de a család leszármazottai még évtizedekig dolgoztak a kerületben, mint üvegesmesterek.

Buschmann Ferenc (1837—1917) alapítója volt a Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesületének és az Önképző Egyesületnek. Az 1869-ben megindult Typographia első szerkesztője. A kollektív szerződés leglelkesebb hívei közé tartozott. Az első budapesti békéltető bizottság tagja.

Bútorcsarnok szövetkezet. Asztalos kisiparosok értékesítő szövetkezése volt, az 1900-as években alakult. Üzlete volt az Üllői út 18. és a József körút 28. sz. alatt.

Buza Barna (1910) szobrász. Főbb művei: Kuruc lovas, Ökölvívók, Fürdöző nő, a kecskeméti SZTK oszlopreliefjei, a Bp. XVIII. ker.-i Felszabadulási Emlékmű. A Józsefvárosi Távbeszélő Központ épületén Fekvő férfi szobra látható. 1936-tól a → Százados úti M. T.-en dolgozik.

Irinyi János (Buza Barna)

Buzágh Aladár (1895—1962) akadémikus, kétszeres Kossuth-díjas egyetemi tanár. A magyar kolloidkémiai kutatás és oktatás megteremtője volt. Számos nagyjelentőségű megismerés fűződik nevéhez, így az üledékszabály és a kontinuitáselmélet. Fontos eredményeket ért el az adhézió és a tixotrópia vizsgálatában.

Calvin tér. Területe közös a szomszédos V. és IX. kerülettel. A XVIII. sz. végén kezdett kiépülni a Kecskeméti kapu előtt fogadókkal, kocsiszínekkel. 1795-ben a kaput lebontották, s a következő évtizedekben Széna tér néven piactér. 1816—1830 között épült a református templom és iskola. 1866-ban itt van az első bp.-i → lóvasút végállomása. A következő évtizedekben a földszintes házak helyére

A Calvin tér

emeletes bérházak és banképületek épültek. 1883—1945 között a tér közepén állott Feszler Leó szobrász és → Ybl Miklós Danubius kútja. (Ma az Engels téren.) 1874-ben kapta a tér C. János (1509—1564) reformátor nevét, utalással a templomra. Századunk első forgalomszámlálásaitól mindmáig a tér Bp. és ezzel az ország legforgalmasabb pontja.
Az 1944/45-ös ostromban rendkívül súlyosan szenvedett, a → Pesti Hazai Takarék és a → Magyar—Hollandi Biztosító Rt. háza és két bérház teljesen elpusztult, több kiégett, a kút súlyosan megsérült. 1952-ben ideiglenes körforgalommal rendezték a tér forgalmát az üresen maradt telkek felhasználásával. Az 5. Ötéves Tervben kerül sor az aluljáró és közúti híd megépítésére.

Centrum Kiadóvállalat Részvénytársaság 1922-ben alakult a Gyulai Pál u. 14. sz. alatti saját házban. Elsősorban jobboldali szinezetű politikai és társadalmi műveket és folyóiratokat adott ki. A 30-as években már a szélsőjobboldal, a különböző árnyalatú magyar fasiszták, a nyilaskeresztesek kiadója volt, itt szerkesztették a Pesti Újságot és a Virradatot. Az épületben és az egykori kertjében emelt új szerkesztőségi épületben ma a → Hírlapkiadó Vállalat különböző szerkesztőségei működnek.

Cholnoky László (1879—1929) író. Ker. von.: az 1910-es években a Sándor (Bródy S.) u. 27. sz. alatt lakott.

Cholnoky Viktor (1868—1912) író. → Ch. László testvére. Ker. von.: 1898—1912-ig a József krt. 66-ban lakott. → A Hétnél dolgozott.

Cigányprímások. A XIX. századtól a Jv. zenei életének érdekes színfoltja, hogy több Európa-hírű prímás telepedik le, vagy játszik bandájával a kerületben. Feltétlenül említést érdemel → Dankó Pistán és Bihari Jánoson kívül Járóka Sándor, Kozák Gábor József, Lakatos Vince, Oláh Kálmán, Magyari Imre.

Cipőipari Vállalat (VIII., Auróra u. 34.). 1953-ban a Cipőipari Egyesülés telepeiből alakult. 1969. január 1. óta működik jelenlegi nevén. Két XIV. kerületi és egy nyirbátori termelőtelep tartozik hozzá. Cl
Főbb termékei: női és gyermekcipők, női és gyermekpapucsok. Arany diplomát nyert a moszkvai nemzetközi kiállításon. Termékeit Csehszlovákiába, Lengyelországba és a Szovjetunióba exportálja. A dolgozók létszáma cca. 1000 fő.

Clauder Ottó (1907) a kémiai tudományok kandidátusa, a → SOTE Gyógyszerészi Szerves Vegytani Intézet igazgatója, Kiváló Gyógyszerész, a Szerves Vegyipar Legjobb Vegyészmérnöke. Fő kutatási területe szteroid-hormonok és különböző gyógyszerek szintézise, a gyógyszerek kémiai szerkezete és fiziológiai hatása közötti összefüggések vizsgálata makromolekuláris szinten, továbbá a hazai előfordulású gyógynövények ismeretlen szerkezetű alkaloidjainak szerkezet vizsgálata, és szintézise.

Clayton és Shuttleworth mezőgazdasági gépgyár javítóműhelye. A múlt század 60-as éveiben a Terézvárosban rendezett be lerakatot a C. és S. gyár. 1868-ban javítóműhelyt épített az Óriás (Leonardo da Vinci) u. 43. alatt. Itt állt az egyemeletes műhelyépület, a Tömő és Nagytemplom utcai fronton földszintes raktárak húzódtak. 25—30 munkást foglalkoztattak és a javításon kívül kis szecskavágókat és kézifecskendőket gyártottak. 1912-ben a cég magyar lerakatát megvette a Hofherr és Schrantz gyár, 1918-ban az Óriás utcai telepet eladták a → Thék Endre bútorgyárnak.

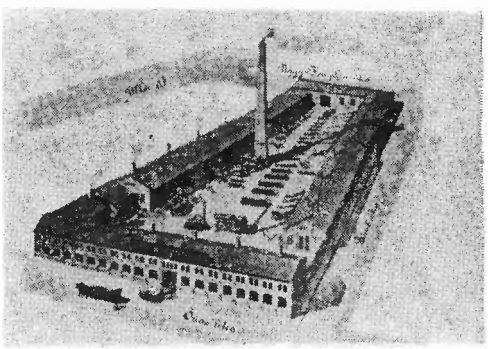

A Clayton-Suttleworth gyár

Co **Conti utcai fogház** → Katonai törvényszék.

Conti u. 4. (Tolnai Lajos u.) Az MSZDP első önálló pártszékháza. A korábbi, kisebb bérelt helyiségek helyett 1909-ben épült fel a később világhírűvé lett Vágó József tervei alapján. Helyet adott a különböző pártintézményeknek, a pártlapok szerkesztőségeinek és a → Világosság nyomdának. Itt működött 1909—1918 között, majd 1919 őszétől 1944. márc. 19-ig a szociáldemokrata párt titkársága, 1918 előtt a nemzetiségi bizottságok, 1922—1944 között a parlamenti frakció titkársága, 1929—1942 között az → OIB, a községpolitikai bizottság; 1909-től, a két munkáspárt egyesüléséig — a német megszállás miatti kényszerű szüneteléstől eltekintve — itt szerkesztették a → Népszavát, s az épület fogalmilag szinte azonossá vált az MSZDP napilapjával. Itt volt a színhelye 1919. febr. 20-án annak a kommunistaellenes provokációnak, amely alkalmat adott a hatóságoknak a KMP vezetőinek letartóztatására. 1919—1920-ban a lap és szerkesztősége a fehérterrorista támadások céltáblája volt. 1919. dec. 2-án ellenforradalmi tüntetők a karhatalom cinkosságával megtámadták az épületet és szétrombolták a szerkesztőséget. 1920. jan.-ban az Ostenburg különítmény az épületből hurcolta el a szerkesztőség titkárát, → Szakasits Árpádot, 1920. febr. 20-án pedig az épület elől hurcolták el, majd meggyilkolták a főszerkesztőt, → Somogyi Bélát, és → Bacsó Béla munkatársat. 1944. márc. 19-től az épület is német megszállás alatt volt. A felszabadulás után a szociáldemokrata párt vezető szervei a Rákóczi úti → Palace szállóba költöztek, csak a szerkesztőség és a nyomda maradt ott az egyesülésig. Jelenleg a → Ságvári Endre nyomdaipari szakmunkástanuló intézet otthona, az épület múltjára a bejárat melletti márványtábla emlékeztet.

Corvin köz. A Corvin házak helyén a múlt század második felében a → Gschwindt-féle gyár és tisztasági fürdő állt. A húszas évek elején megépült a Corvin mozi, majd hamarosan körbeépült házakkal. Az 1956-os ellenforradalomban az ellenforradalmárok egyik főhadiszállása volt. A körút felőli jellegzetes hullámos homlokzatú épületek a harcok alatt elpusztultak.

Corvin Mozgóképüzemi Rt. 1920-ban alakult, nagyrészt a német Ufa A. G. tőkéjével. Felépített filmszínháza a Kisfaludy u. 35. sz. alatt, a → Corvin közben, önálló épületben, igen modern volt. Később híradó-moziként is működött. 1956. okt. — nov.-ben súlyos harcok középpontjában állt. 1958 után az ország első szélesvásznú mozija lett.

Corvin Nagyáruház (Blaha Lujza tér 1—2.). 1926-ban német és holland tőkeérdekeltségként részvénytársasági formában (Corvin Áruház Rt.) hazánkban elsőként nyi-

Corvin Nagyáruház

totta meg a kiskereskedés nagyüzemi formájának útját. Budapest ostroma idején teljesen kiégett. Az épületet (mint jóvátétel tárgyát képező német vagyontárgyat) a szovjet gazdasági szervek vették birtokukba. A felszabadulás után azonnal megkezdték az újjáépítést, s a főváros lakosságának iparcikkekkel való ellátását. 1952-ben az áruház a magyar állam tulajdonába került. Jelenleg a Centrum Áruházak önálló egységeként működik. Összes alapterülete 16 841 m², ebből az áruház hasznos eladótere 8021, az étterem 1353 m²; saját kötő- és finomkonfekció üzeme van. Teljes korszerűsítése most folyik, 50 millió forint értékben. A dolgozók létszáma

cca. 1000 fő. Igazgató: Buk Imre, a → Budapesti Pártbizottság tagja.

Czencz János (1885—1960) festőművész. Jelentős műve: Tükör előtt. Főleg aktokat festett. 1936—1944-ig a → Százados úti M.T.-en dolgozott.

Cziegler János rézáru, alumíniumáru és vegyipari gépgyára (Koszorú u. 12.). Az 1920-as évek elején alakult. A 30-as években 50 munkást foglalkoztatott. Konzerv- és tejipari berendezéseket, konyhai felszereléseket gyártott.

Czigány (Wimmer) Dezső (1883—1937) festőművész. A „Nyolcak" művészcsoport tagja, Ady barátja volt. A → Százados úti Művésztelep alapítótagjai közé tartozik, itt lakott 1926-ig. Főbb művei: arcképek, csendéletek, aktok. (Kép → 250. o.)

Czink György (1939) a Ganz-Mávag kajakversenyzője. Az 1963-as VB-n a 10 000 m-es négyesben bronz-, az 1961-es EB-n aranyérmet nyert.

Csákvári Béla (1924) vegyész, a kémiai tudományok doktora, egyetemi tanár. Az → ELTE Általános Szervetlen Kémiai Tanszékének vezetője. Az MTA Fizika-Kémiai és Szervetlen Kémiai Bizottságának és a Kémiai Közlemények Szerkesztő Bizottságának tagja. Az üveg elektrokémiája, illékony halogenidek és organohalogenidek kémiájával foglalkozik.

Csányi László (1924) karnagy, 1950 óta a Magyar Rádió Ifjúsági Osztályán dolgozik. 1954-ben feleségével, → Botka Valériával megszervezte a → Magyar Rádió Gyermekkórusát. Nevéhez mintegy 200 új mű bemutatója (t. k. Ránki György: A győztes ismeretlen c. gyermekoperája) és számtalan bemutatónak számító felújítás fűződik.

Császár Ákos (1924) matematikus, Kossuth-díjas, akadémiai levelező tag, az → ELTE Analízis I. Tanszékének vezető professzora. A valós függvénytan és a topológia művelésében ért el jelentős eredményeket: az általános topológiai módszerek és a határérték általánosításával kapcsolatos kutatásai nevezetesek.

Császár Elemér (1874—1940) irodalomtörténész. Ker. von.: 1908—1917-ig a Magyar Kir. Tanárképző Int. Főgimnáziumának tanára. (→ Ságvári E. Gyakorló Isk.)

Csáth Géza (1888—1917) író. Ker. von.: Unokabátyjával, → Kosztolányi Dezsővel az Üllői út 22-ben lakott, 1905-ben.

Csatornázás. A kerület első száz esztendejében semmilyen szennyvíz-levezetés nem volt, csupán árkok, különösen a → Rákos árok vezetett le vizeket. A szabadságharc előtt készültek el az első csatornák a Rákóczi úton, a mai Múzeum körúton, a Baross és a Rökk Szilárd utcában. 1870-ig, a Közmunkatanács létrejöttéig, a kerület közel 20 utcájában megépítették a csatornákat. 1891-ben épült meg az a gyűjtőcsatorna, amelyik Zuglóból indult, és a mai Thököly út, a Baross tér, a Mező Imre út, a Teleki tér, a Karácsony Sándor utca, a Kulich Gyula tér és az Illés utca alatt haladt a Ferencváros felé. Ez a csatorna gyűjtötte össze a kerület külső részének szennyvizét, majd a Soroksári úti csatornán keresztül a Dunába továbbította. 1892—94 között épült a körúti fő gyűjtőcsatorna a Boráros tértől a Szondy utcáig. A kerület gerinccsatornáját képező és 1847-ben épült Rákóczi úti gyűjtőt is ebbe kapcsolták. 1884 után az addigi téglafalú csatornák helyett rátértek a betonból készülő csatornafalak használatára. A Keleti pályaudvar egész területe és a Losonci utca csatornáit már betonnal bélelték. A Közmunkatanács irányításával 1885—1894 között a munkálatok üteme meggyorsult, és az 1920-as évek közepéig a kerület csatornahálózatának kétharmad része kiépült. Nagyobb arányú csatornázás 1926—1945 között volt még a kerületben. Jelenleg 99,6 km a kerület közcsatorna hálózatának hossza.

Csecsemő- és Gyermekápolónő-képző Iskola (Könyves Kálmán krt. 84.). Teljes neve: Budapest, Fővárosi Tanács VB Csecsemő- és Gyermekápolónő-képző Iskola. 1956 óta működik. Tíz évig a → Heim Pál gyermekkórház területén folyt a csecsemőgondozónők és gyermekápolónők képzése egy, illetőleg két évfolyamban; három év óta a jelenlegi helyen folyik az

Cs oktatás négy évfolyamos gyermekápolónői szakon. 1958—1969-ig (kilenc végzett évfolyam alatt) 9 nevelő 415 gondozónőt és ápolónőt képzett ki.

Cseh II. László (1910—1950) az → MTK nagy technikájú jobbösszekötője, 1932—39 között 33 alkalommal volt válogatott.

Csepreghy Ferenc épületasztalosáru telepe (Práter u. 64.). 1884-ben alapította. A századfordulón 60—70 munkást foglalkoztatott, épület- és bútorasztalosárút készített. A 20-as évek végén már csak asztalosműhely volt, a 30-as évek elején megszünt. A telepen működött ezután Temesi József fémáruüzeme.

Csepreghy utca. Újonnan megnyitott utca kapta Cs. Ferenc (1842—1880) családnevét 1897-ben. Cs. F. sikeres népszínműíró volt, 1875-től a Jv.-ban a → Népszínház titkára.

Cserepes István (1901—1945), festő, grafikus, szobrász, ötvös. Fiatal korában vasmunkásként dolgozott. A Főiskola elvégzése után egy évig (1930—31) Párizsban járt. 1937-ben bronzérmet kapott a párizsi világkiállításon. 1929—42 között hét gyűjteményes kiállítást rendezett Budapesten. A fasizmus áldozata lett. 1960-ban emlékkiállítást rendeztek az Ernst Múzeumban. Ker. von.: 1931—44-ig a József u. 37. alatt lakott, innét hurcolták el a fasiszták. A házon emléktábla őrzi nevét.

Csergő János (1920) a → Ganz-MÁVAG vezérigazgatója, a MSZMP KB tagja, a Munka Érdemrend arany fokozatának tulajdonosa. 1935—38-ig vasesztergályos tanuló, 1940—48-ig az → Oetl Antal Vasöntöde és Gépgyárban dolgozik, 1945—48-ig uo. főbizalmi, majd ÜB elnök. 1948-ban vállalatvezető. 1948—49-ben a M. Posta főigazgatója, 1949—51 között a Nehézipari Minisztériumban államtitkár, 1954-ben kinevezik kohó- és gépipari miniszterré. Egyidejűleg elvégzi a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemet. 1963 óta van jelenlegi beosztásában.

Csernátony Cseh Lajos (1823—1901) a szabadságharc idején Kossuth, majd a Honvédelmi Bizottmány titkára. 1851-ben távollétében halálra ítélték. Franciaországban, Angliában, Olaszországban élt. Ezidőben több külföldi lap munkatársa volt. 1867-ben tért haza. Ez évtől haláláig képviselő volt. 1869-ben, mint baloldali, 863 szavazattal — Szentkirályi Mór (Deákpárti, 809 szavazat) ellen — megnyerte a jv.-i képviselőválasztást.

Cservenka Miklós (1871—1920) az első világháború előtt a vasutasok haladó lapjának, a → Landler Jenő által alapított Magyar Vasutasnak volt a szerkesztője. A világháború idején a csepeli Weiss Manfréd gyárban dolgozik és a gyár főbizalmija lesz. Egyik vezetője az 1916-os gyári sztrájknak, ami az első nagyobb megmozdulás a Monarchia területén a háború alatt. A háború vége felé a → vasas szakszervezethez kerül, de itt szembefordul a békülékeny vezetőséggel és ezért bevonultatják. A Tanácsköztársasági idején a → Máv gépgyár termelési biztosa. Nem csatlakozik a kommunistákhoz, de nem is fordul szembe a forradalommal. A proletárdiktatúra bukása után letartóztatják, de néhány nap múlva kiszabadul. Az újjáalakuló Szociáldemokrata Párt egyik vezetője lesz. Fő feladata az ún. panasziroda ügyeinek intézése. Ez foglalkozik az elhurcolt és bebörtönzött elvtársakkal. Megpróbálja kideríteni mi lett velük, esetleg segítséget nyújt számukra. Ezt a feladatát bátran és következetesen végzi, segítségével sok minden szivárog külföldre a fehér terror rémségeiről. Ezért 1920. jan. 19-én éjjel a Baross u. 120. sz. alatti lakásáról elhurcolták az Ostenburg különítmény tagjai, valószínűleg a Rákóczi úton a → Palace szállóba, itt tanyázott a különítmény törzskara. További sorsáról semmit sem tudunk.

Csics Miklós (1928) építész, az Üllői út 38. és József krt. 86. sz. saroképületet tervezte.

Csikász Imre (1884—1914) szobrász. Főbb művei: Ülő leány (Margitsziget), Fiatal lány (MNG), Ifjúság (MNG). A Százados úti M.T. alapító tagja.

Csik Ferenc (1913—1945) a BEAC-ban úszott. Az 1934-es EB-n két aranyérmet (100 m-es gyors és 4×200m-es váltó), az

1936-os berlini olimpián a 100 m-es gyorsúszásban a legjobb japán és amerikai úszók előtt ugyancsak aranyérmet nyert. Ez volt a magyar sporttörténelem egyik legnagyobb sikere. 1939-től a Képes Sport főszerkesztője. Egy légitámadáskor orvosi segítségnyújtás közben érte utol fiatalon, 32 éves korában a halál. A VIII. Kisfaludy köz. 4. szám alatt lakott.

Csiki Ernő (1875—1954) zoológus, az MTA l. tagja. Az → Állatorvosi Főiskola elvégzése után a → Magyar Nemzeti Múzeum állattárához kerül, amelynek igazgatója lesz. Részt vett Zichy Jenő ázsiai expedíciójában (1898), melynek során Szibériából, Mongóliából és Kínából gazdag gyűjteményt hozott haza. Kutatási területe a hazai rovarok, de leginkább a bogarak alak- és rendszertana. Elkészítette számos bogárcsalád monográfiáját.

Csiky Gergely (1842—1891) író. Ker. von.: 1882—1891-ig az Ősz (Szentkirályi) u. 22. sz. alatt lakott. A → Nemzeti Színház dramaturgja. A színház életében 24 művét mutatta be, pl. Jóslat (1875), A proletárok (Ingyenélők) (1880), Buborékok (1884), Nagymama (1891).

Csokonai utca. A parcellázáskor, 1874-ben kapta Cs. Vitéz Mihály (1773—1805) klasszikus költőnk családnevét.

Csonka János (1852—1939) a Ganz-gyár gépésze, később a budapesti műegyetem műhelyfőnöke, feltaláló. → Bánki Donáttal közös találmányai a benzinmotor (1890) és a porlasztó (karburátor).

Csont Ferenc (1888) festő. A Nyolcak művészcsoport tagja. A Százados úti M.T. alapító tagja.

Csontosi János (1846—1918) könyvtáros, kodikológus, az MTA tagja. 1874-től az → Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkatársa, majd a kézirattár vezetője, 1879-től a Magyar Könyvszemle szerkesztője. 1893-ban egy politikai hátterű hajsza során elbocsátották.

Csorba Géza (1892) szobrász, Kossuth-díjas, Érdemes Művész. Főbb művei: Ady síremléke (1930. Kerepesi temető), Ady mellszobra (1952. Városliget), Ady emlékmű (1960. Bp. Liszt Ferenc tér), Az örök vándor (1933), Napozó (1937. Margit-sziget), Kőrösi Csoma Sándor (Bp.). 1933 óta dolgozik a Százados úti M.T.-en. (Kép → 249. o.)

Csortos Gyula (1883—1945) színész. A színháztörténet 250 szerepét tartja nyilván s ebből olyan jelentőseket, mint Shylock (A velencei kalmár), Falstaff (A windsori vig nők), Lucifer (Az ember tragédiája) és Ezra Mannon (O'Neill: Amerikai Elektra), amelyeket többszöri → Nemzeti Színházi tagsága idején játszott.

Dabis (Scheff) László (1891—1956) higiénikus, egyetemi tanár. 1919-ben a munkaügyi és népjóléti népbiztosságon referens. 1918—28-ban a bp.-i közegészségtani intézetben működött. 1928-ban a Főv. Közegészségügyi Intézetben osztályvezető. 1936-tól helyettes igazgató. 1945—1948-ig → SOTE Közegészségtani Intézetének vezetője, 1950—56-ban egyet. tanár a bp.-i egyetemen.

Dajbukát Ilona (1892) színésznő, a pesti kabarészínpad népszerű alakja. Férjével, → Bársony Istvánnal számtalan parasztárgyú zsánerfigurát alakított. Az → Omnia Kabaré tagja volt.

Dallos János (1933) a MÁVAG (→ Ganz-Mávag Vasas SE) kosárlabdázója. Az 1955-ös Európa-bajnok csapat tagja.

Damásdy Györgyi (1944) az → OSC tőrvívója, 1965-ben az Universiadén győztes magyar csapat tagja.

Damkó József (1872—1955) szobrász, iparművész. Kerületünkben áll művei közül: Régészek emléke (1916. Múzeum kert. Az emléken látható három arcmás: → Römer Flóris, → Pulszky Ferenc, → Hampel József). Távbeszélés jelképe, dombormű (Horváth M. tér, → József Távbeszélő Üzem).

Dániel Elemér (1895) sebész. Első munkaéveit a bp.-i egyetem különböző klinikáin töltötte. 1940—1952-ig a Magdolna Baleseti Kórház baleseti sebészeti osztály ve-

Dazető főorvosa, egyidejűleg helyettes igazgató, rövid ideig igazgató. 1952-ben a Sportkórház sebészeti osztályának főorvosa, majd 1965-től jelenleg is az → Orsz. Traumatológiai Intézet Módszertani Osztályának vezetője.

Dankó Pista (1858—1903) cigány származású neves nótaszerző, az „Eltörött a hegedűm", „Nem jó mindig minden este a fonóba eljárni", „Egy csillag se ragyog fenn az égen", „Gyönge violának", „Nem fúj a szél", „Volt nekem hat ökröm", „Búsan szól a kecskeméti öreg templom", „Most van a nap lemenőben" és még csaknem 400 dal szerzője. Már 15 éves korában saját bandáját vezette szülőfalujában. Hamarosan Szegedre került, majd 1890-ben Budapestre költözött. Első dalait a kor híres színésznője, → Blaha Lujza tette népszerűvé, olyannyira, hogy a határokon túl is ismertekké váltak. Budapesti tartózkodása alatt egy ideig a Jv.-ban lakott és játszott a környék kávéházaiban is. Kerületünkben utcát neveztek el róla. (→ Cigányprímások)

Dankó utca. 1934-ben kapta a régi Szőllőhegy, majd Madách utca → D. Pista cigányprímás és műdalköltő családnevét, tekintettel a környéken lakó számos neves cigányzenész családra.

Dapsi Károly (1917) a kerület országgyűlési képviselője. 1945—49-ig a → Ganz-MÁVAG-ban dolgozott szakmunkásként, később honvédelmi miniszter helyettes, majd a VIII. ker. PB első titkára. Jelenleg a Csepel Műveknél dolgozik, ahol vezérigazgató helyettes.

Darvas József (1912) író, kétszeres Kossuth-díjas. Ker. von.: lakásai: 1934. Bérkocsis u. 26.; 1934. Bérkocsis u. 20.; 1936—1939. Népszínház u. 45.; József u. (ágyrajáró); Mária u. (ágyrajáró); 1945. Baross u. 41. Ker. von. írásai: Város az ingoványon (1945).

Deák János (1912) Kossuth-díjas, művezető, esztergályos a → Ganz-Mávag Mozdony-, Vagon- és Gépgyárnál. Kitüntetését a szocialista építőmunka szervezése terén kifejtett kiváló munkásságáért kapta 1952-ben. (Deák mozgalom, 10 perccel munkakezdes előtt munkaruhában a munkapadoknál lenni).

Deák Kávéház (József krt. 55.) Ma önkiszolgáló étterem van a helyén. Előtte → Mikszáth nevét viselte, kinek mellszobra a kh. díszhelyén állott. — A forrásmunkák ellentmondóak. Balla: ...„utóbb Mikszáth Kálmán kávéházat nyitnak a József körúton, de M. ott sosem jelent meg". (p. 176.) B. B. M.: ...„A fiatalságában nagy kávéházlátogató M. K.-nak ...majd lapszerkesztő korában a később róla elnevezett József körúti Mikszáth — ma Deák — Kávéház jelentik élete kávéházi pihenőit." (p. 719.)

Demeter Károly (1933) az → OSC kardvívója az Universiadén 1957-ben a győztes csapatban vívott, az egyéni versenyben pedig bronzérmet nyert.

Demjén Ignác fémáru gyára (Magdolna u. 14.). 1894-ben alapították. Fémárut, kilincseket állított elő. Kb. 40 munkást foglalkoztatott. Az 1910-es évek végén megszünt.

Déri Miksa (1854—1938) gépészmérnök, tb. műszaki doktor, a Ganz Villamossági gyár igazgatója, a magyar elektrotechnika kimagasló egyénisége. → Bláthy Ottó Titusszal és → Zipernowsky Károllyal közös szabadalma a transzformátor. Kerületünkben utcát neveztek el róla.

Déry Istvánné Széppataki Róza (1793—1872) színésznő. A vándorszínészet hőskorának egyik legjelesebb alakja s egyben szimbóluma is. Ifjúsága, színészi képességeinek fénykora a Pesti Magyar Színház megnyitását megelőző időre esik. Az állandó magyar színháznak megnyitásáig lankadatlan harcosa volt. Kitűnő komikai készsége s szép énekhangja tette korának híres színészévé. → Nemzeti Színházi éveiből a Varázsfuvola Paminája, a Sevillai borbély Rosinája volt legkiemelkedőbb két énekes szerepe és megannyi feledésbe merült korabeli dráma prózai szerepe. A Nemzeti Színháztól s a színészettől 1852-ben vált meg. Naplója óriási értékű színházi és kortörténeti dokumentum. Színházat neveztek el róla kerületünkben. (→ Állami Déryné Színház).

Déry (Mráz) Mihály (1809—1891) a → Rókus kápolna lelkésze, az 1838-as árvíz idején sok ember életét mentette meg. Az 1849-ben kivégzett vértanúk holttestét a Rókus kórházba szállították, eltakarítás végett. Ő Batthyány Lajos holttestét titokban a Ferenciek templomának kriptájába vitette. 1848—49-es tevékenysége miatt ötször volt haditörvényszék előtt. Nevét viselte a mai Déri Miksa u.

Derkovits Gyula (1894—1934) festő, posztumusz Kossuth-díjas. Az I. világháborúból rokkantan és betegen tért haza, különféle esti iskolákon tanult festeni, majd Kernstok Károly esti iskolájában szerzett

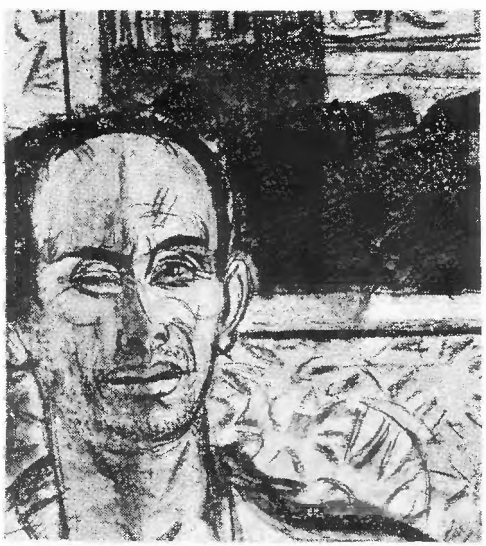

Derkovits Gyula: Önarckép

komoly tapasztalatokat. A Tanácsköztársaság alatt gondtalanul dolgozott. 1920-ban sikere volt. 1925-ben Bécsben aratott sikert, ahol 1923-tól 1926-ig élt. 1918-ban belépett a KMP-be és a bécsi emigránsokkal is állandó kapcsolatot tartott. Kiemelkedő művei 1920: Papagályos ember, Dögevők, Hazafelé, Öregasszony, Favágó; 1921—22: Koncert, Nagy fa alatt, Utolsó vacsora; 1924: Menekülők, Lovasok, Tüntetés, Anya, Dózsa-sorozat. A Népszínház u. 18. alatt lakott. Lakását emléktábla jelzi. (Kép → 250. o.)

Dési Frigyes (1912) meteorológus, a műszaki tudományok doktora, az Országos Meteorológiai Szolgálat elnöke (1950), az → ELTE Meteorológiai Tanszékének vezetője (1953). Kutatási területe a dinamikus (elméleti) meteorológia.

Detre László (1906) csillagász, az MTA l. tagja, az → ELTE tanára (1960), tanszékvezetője (1964—68), az MTA Csillagvizsgáló Intézet igazgatója (1943), a Nemzetközi Csillagászati Unió tagja (1948), 1967-től elnöke.

Dienes László (1889—1953) a kommunista mozgalom kiemelkedő harcosa, a magyar könyvtárügy kiváló művelője. Jogot végzett. 1910-től a Szabó Ervin vezette → Fővárosi Könyvtár alkalmazottja. 1919. január 1-től a Fővárosi Könyvtár igazgatója. A Tanácsköztársaság idején tagja a Fővárosi Népbiztosságnak, a Kormányzótanácsnak, az 500-as Munkástanácsnak. Létrehozta a Könyvtárügyi Tanácsot, az Országos Bibliográfiai Intézetet. Kiadta a Tanácsköztársaság Könyvtárügye c. folyóiratot. A Tanácsköztársaság leverése után Romániába, majd Berlinbe emigrált. 1931—1945-ig a Szovjetunióban élt. Dolgozott a Marx—Engels—Lenin Intézetben. 1933—1941 között a Világgazdasági Intézet munkatársa. A moszkvai Bibliográfiai Intézet számára elkészítette a Magyar Tanácsköztársaság kritikai bibliográfiáját. A felszabadulás után hazatért. 1945től 1953-ig a → Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója volt.

Egyik legjelentősebb írása: Állítsuk tudományos könyvtárainkat a szocializmus szolgálatába! Születésének 80. évfordulóján utcát neveztek el róla a kerületben. Irodalom: Remete László: 75 éve született Dienes László, (Könyvtári Kiadó, 1964. március.).

Diescher József (1811 körül—1874) építész, az MTA palotájának kivitelező mestere. Tervei szerint készült kerületünkben: a Rákóczi úti → szlovák evang. templom és a → Gázművek (Köztársaság tér 20.). Ő építette 1861-ben a Baross u. 40. sz. lakóház (→ műemlék lakóházak) emeletét. (Az eredeti épület alkotója → Hild

Di József.) Az → Ybl Miklós tervezte → régi Képviselőház (Bródy S. u. 8.) építőmestere.

Diószegi Sámuel (1760—1813) botanikus, ref. lelkész, tanár. Sógorával, Fazekas Mihállyal megírta a Magyar Füvészkönyvet. Linné rendszerét magyar nyelven közismertté tette és megteremtette a leíró növénytan és az alaktan szaknyelvét. Orvosi Füvészkönyv című munkájában a magyar orvosi nyelv fejlesztésére törekedett. Kerületünkben utca viseli nevét.

Diószeghy Sámuel utca. 1950-ben az utcában fekvő Füvészkertre való tekintettel kapta a volt Örömvölgy utca → D. S. nevét. (Helyesen: Diószegi.)

Divattervező Vállalat (József krt. 29.). 1948-ban alakult, Ruházati Kísérleti Laboratórium néven. 1949-től elnevezése többször változott. 1963-ban a Ruhaipari, a Cipőipari Tervező Vállalat, illetve a Kötszövő Mintázó egyesítésekor alakult ki jelenlegi szervezete. 1968 óta D. V. Feladata e három ágazat működésének összehangolása, kollekciók tervezése és elkészítése, divatbemutatók rendezése, szabászati tanfolyamok szervezése, a konfekció ipar részére testméret-táblázatok elkészítése. Saját modellboltja van.

Dobozi utca. 1896-ban kialakított utca. D. Mihály a hagyomány szerint 1526-ban a mohácsi csatából menekülve feleségét megölte, nehogy az a törökök kezébe kerüljön, majd ő harcban esett el.

Dohánygyár. Az 1920-as évek közepétől a felszabadulásig a volt → fegyvergyári laktanyában, a Kőbányai út 22. sz. alatt működött az Állami Dohányjövedék Kőbányai Dohánygyára.

Dohányraktár. 1887—88-ban épült az államkincstár jv.-i dohánygyára a Baross u. 58—60. sz. alatt, a Rigó utca sarkán. Néhány év múlva budapesti központi dohánybeváltó és dohányraktár lett belőle. A dísztelen egyemeletes raktárépület 1945-ben az ostrom alatt kiégett. Lebontották és helyén másfél évtizedig sportpályák voltak, 1957 után modern szövetkezeti lakóházak épültek.

Dolgozók Gimnáziuma (Makarenkó u. 11.). 1962-ben alakult a → Vörösmarty Gimnázium felnőttoktatási tagozatából önálló gimnáziummá. Elődje Bp. középfokú felnőttoktatási intézményei közül elsőnek alakult 1945-ben. Tanulóinak létszáma 1968—69-ben: levelező tagozaton 770, esti tagozaton 280. Főfoglalkozású tanárainak száma: 8 fő. Igazgató: Jauser István.

Dollinger Gyula (1849—1937) sebész, egyetemi tanár. 1882-ben az ortopédia magántanára, 1891-ben rk. tanár, 1897—1919-ben ny. r. tanár a bp.-i egy. I. sz. → Sebészeti Klinikáján. Az ortopédia nemzetközileg elismert szaktekintélye, a hazai ortopédia megalapozója.

Dologház. A „Pesti kényszerítő dologház" foglalkoztató-fenyítő intézet volt, amelyben munkanélküliek mellett elsősorban nehezen nevelhető fiatalkorúakat tartottak. A beutalást a rendőrség végezte meghatározatlan időre, amely egy évnél rövidebb nem lehetett. Az intézetben szigorú fegyelem uralkodott; munka közben tilos volt beszélgetni, a szökött és elfogott fegyenceket nyilvánosan megbotozták. A pesti dologház 1843-ban a Terézvárosban kezdte meg a működését, de mivel az ottani épület kicsinek bizonyult, 1844-ben a Kerepesi (Rákóczi) út és a Vas utca sarkán levő Kubinyi-házat rendezték be e célra. A házhoz 1025 □-öl kert tartozott, amit magas kőkerítéssel vettek körül. 1874-ig működött itt a dologház, ekkor átköltözött a Kun utcában épült új dologházba. Az 1879. évi XL. tc. 65. §-a megszüntette a dologházakat, s az új dologház épületében 1881. február 17-től a Kun utcai, most → Kállai Éva kórház rendezkedett be. A régi dologház épülete, amelyet 1930 körül lebontottak, 1874 után mint a Rókus kórház fiókkórháza működött. (Forrás: Rokken Ferenc: A pesti kényszerítő dologház. Historia. 1930. 4—6. sz. 82—87. p.)

Dologházi fiókkórház. Az 1854-es kolera-

járvány idején a Rókus kórház nem tudta felvenni a betegeket. Ekkor nyitotta meg fiókkórházát a Kerepesi (Rákóczi) úti régi → Dologházban a 27. sz. alatt. A fiók a századfordulóig működött mint a negyedik belgyógyászati osztály. 1880 után az új, de megszünt Dologházban, a Kun utcában is nyílt fiókkórház. Ezt is gyakran d. f.-nak nevezték.

Domján Árpád (1905) szobrász. Kerületünkben: Horváth Mihály emlékoszlop (1948. Horváth M. tér).

Dózsa György út. Az Aréna út neve 1945 óta. D. Gy. (1474—1514) ezen a tájon, a Rákosmezőn gyülekezett össze parasztjaival a keresztesekkel.

Drahovszky Antal (?) vasesztergályos, neve a munkásmozgalmi forrásanyagokban a Szakszervezeti Tanács 1899-ben megtartott első kongresszusa után tűnik fel. 1903-ban a Magyarországi Vas- és Rézesztergályosok első elnökévé választották. Az egylet a VIII. ker. ma Rákóczi út 63. sz. alatt magánhelyiséget bérelt és megkezdte működését. 1905-ben az esztergályos szakegylet beolvadt a → Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségébe. D. A.-t még abban az évben a Szövetség tisztviselőjévé választották. 1911-ben mind a Szövetségbe, mind a Budapesti Helyicsoport vezetőségébe beválasztották. 1924-ben a kivált esztergályosokhoz csatlakozott, ezért a Vasmunkásszövetségből kizárták. A kivált esztergályosok szervezetének vezetőségi tagja volt. 1926-ban visszament a Vasmunkásszövetségbe és a szaklapban vitát folytatott a kiváltakkal. 1930-ban a kivált esztergályosok is visszatértek a Vasmunkásszövetségbe. Ezután D. A. neve már nem szerepel a mozgalmi életben.

Dudás János (1911) a Hungária FC (→ MTK) balfedezete, 1935—42 között a válogatott csapatban 21 alkalommal játszott. Az 1936. december 2-án Londonban lejátszott angol—magyar (6:2) mérkőzésen nyújtotta élete legjobb játékát.

Dudich Endre, id. (1895) zoológus, hidrobiológus, az MTA tagja, Kossuth-díjas, az → ELTE Állatrendszertani Tanszékének ny.tanára (1934—66), az MTA alsógödi Dunakutató állomásának és az ELTE aggteleki barlangbiológiai laboratóriumának vezetője. A Magyar Barlangkutató Társ. elnöke, több hazai és külföldi tud. társ. tb. tagja. Tudományos munkaterülete az állatrendszertan, állatföldrajz, hidrobiológia, barlangbiológia, állatnevezéktan.

Du

Dugonics András (1740—1818) író, nyelvész, néprajzkutató, matematikus. A piarista rend tagja, a nagyszombati — utóbb Budára, majd Pestre helyezett — egyetemen a matematika tanára, a magyar matematikai szaknyelv egyik megalapozója. Regényeiben, drámáiban, főként Etelka c. regényében (1788) a nemzeti ellenállást képviselő magyaros írói törekvések főképviselője a kormányzat németesítő irányzatával szemben. Negyven évig dolgozott Magyar példabeszédek és jeles közmondások c. művén (Szeged 1820). Emlékét 1872-től utcanév őrzi kerületünkben. — Irodalom: Prónay Antal: Dugonics András életrajza (Szeged 1903).

Dunaiszky László (1822—1904) szobrász. A Dunaiszky szobrászcsalád tagja, Münchenben, Rómában és Bécsben tanult, az 1850-es évektől Bp.-en dolgozott. Id. Lendvay Márton pesti szobrát 1859-ben készítette el. (A Nemzeti Színház előtt. állt.) Az 1880-as évektől a VIII., Kemény Zsigmond u. 4. sz. alatti házban lakott haláláig. (A ház sarokház, a lakcímjegyzékekben néha szerepelt Mátyás tér 2. sz. alatt is.)

Dunaiszky Lőrincz (1784—1833) szobrász. A bécsi akadémián végzett, 1809-ben telepedett le Pesten. Munkái: Szt. Teréz-szobor a terézvárosi templom homlokzatán; a → józsefvárosi templom attikáján álló Szt. József-szobor (1820); kiemelkedő munkája 1813-ban készített domborműve, az egykori Török patika bútorzatának díszítése. Oltárokat, tabernákulumokat, szószékeket, templomi belső és külső szobrokat, díszítéseket készített.

Dunakanyar Intéző Bizottság (Múzeum krt. 11.). 1957-ben alakult. Az Országos Idegenforgalmi Tanács szerve, a Dunaka-

Du nyar fejlesztése érdekében összefogja a társadalmi erőket.

Duna Papírgyár I. sz. Telep (Nagytemplom u. 17.). Két szivarka-papírgyártó üzemből alakult. Jelenleg celofán és alumíniumfólia csomagolóanyagok nyomását végzi és celofán tasakokat készít kb. 150 dolgozóval. (→ Janina gyár)

Édesipari Kisipari Termelőszövetkezet (Illés utca 9.). 1957-ben alakult. Termékei: kemény- és gumicukorka, töltött ostyák, keleti édességek. Dolgozók létszáma: cca. 210 fő. Kiváló Kisipari Szövetkezet. Elnöke: Erdei Ferenc.

Edvi Illés Aladár (1858—1927) gépészmérnök, műegyetemi rk. tanár, jeles szakíró. A → Ganz-gyár mérnöke, majd a budapesti állami ipariskola, illetve a felsőipariskola igazgatója, tanára. → (Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola).

Egressy Gábor (1808—1866) színész, rendező. A → Nemzeti Színház első gárdájának egyik legjelentősebb tagja. Kiváló drámai színész, művelt ember. A színháznak megnyitásától kezdve tagja volt, de azt hol műsorpolitikai, hol politikai okok miatt hosszabb-rövidebb ideig kénytelen volt elhagyni. 1854-ben tért végleg vissza, a törökországi száműzetés megszünte után. Ekkor először rendező, majd ismét színész lett. Első, legkiválóbb Shakespeare-színészünk: Hamlet, Lear, Macbeth, Othello és III. Richárd legnevesebb alakításai. A magyar drámai hősök közül Bánk, Petur és Brankovics György leghíresebb szerepei. Szobra a régi Nemzeti Színház bejárata előtt állott.

Egyed László (1914) geofizikus, az MTA tagja, Kossuth-díjas, az → ELTE geofizikai tanszékvezető tanára (1951), egyetemi tanár (1956), a Magyar Geofizikai Egyes. társelnöke, az űrkut. kormánybizottság tagja, az → ELTE természettudományi kar dékánja (1966), UNESCO kiküldött Japánban (1967—68). Kutatási területe a Föld belső szerkezete; új szeizmológiai hálózatot fejleszt ki (1960), megindítja a hazai paleomágneses kutatásokat és a gravitációs állandó meghatározását. (1970. †)

Egyesített rendelőintézetek (VIII. kerületi) 1967-ben létesült három rendelőintézet és három gondozóintézet összevonásából. Részei: a Trefort u. 3., a Szántó Kovács János u. 4. és a Kállai Éva u. 20. szám alatti rendelőintézetek. A Szántó Kovács János u.-i rendelőintézetben van elhelyezve a Baleseti Utókezelő Osztály, a Központi Baleseti Ambulancia és az Alkoholelvonó Intézet. Az egyesített Intézetben 254 szakorvos és cca. 370 egészségügyi szakkáder dolgozik. A kerületi lakosok orvosi alapellátását az Intézet irányításával 55 körzeti orvos végzi.

Egyesült Szakszervezeti Ellenzék. Központja a Kőris u. 27. sz. házban volt tevékenységének többé-kevésbé legális korszakában, 1931—32-ben. A KMP irányításával működött. Az ESZE-ben tömörültek a szakszervezetekből kizárt ellenzéki szakmai csoportok, a szakszervezetekben és azon kívül dolgozó baloldali, az opportunista vezetéssel elégedetlen munkások. Tevékenységének első szakaszában kísérletet tett önálló, „vörös" szakszervezeti központ létrehozására, 1933-tól azonban politikájának fő célja a szakszervezetek védelme, az egység helyreállítása volt. 1935—36-ban szervezeteit fokozatosan felszámolva visszatért a szakszervezetekbe. Számos eredményes bérharcot vívott és több sikeres akciót vezetett a munkásság anyagi érdekeinek, szabadságjogainak védelméért. Az ESZE szakmai bizottságai szemináriumokat, előadásokat, vasárnaponként műsoros rendezvényeket tartottak. 1932 januárjában azonban annyira megszaporodtak a rendőri zaklatások, hogy a legális, állandó helyiség fenntartása lehetetlenné vált.

Egyetemek Kórházegyletének kórháza. Az 1900-as években kezdte meg működését az Üllői út 22. sz. alatt. Ugyanitt működött az egyetemi hallgatók rendelőintézete is. 1945 után már csak az utóbbi intézmény volt az épületben amely ma a „Martos Flóra" orvosegyetemi kollégium.

Egyetemi Ásványtani Intézet (Múzeum krt. 4.) épülete, (műemlék). A középrizalit eredetileg kétemeletes, a két szélső ion oszlopokkal osztott 3 tengelyes, három emeletes. Az első emeleten 7 nyílású nyitott loggia, most beüvegezve, az oldalrizalitokon timpanon domborművekkel, konzolos főpárkány. A timpanon-domborművek talán Hentsch Ignác művei. Eklektikus, → Weber Antal műve (1882). A legfelső emelet újabb.

Egyetemi Nyomda. Az 1577-ben Nagyszombaton létesült Egyetemi Nyomda 1777-ben a Várba települt, majd 1923-ban az akkori Pázmány Péter Tudományegyetem Múzeum körúti bölcsészeti karára, az ún. → Gólyavárba került. Hogy a nyomda anyagi alapjait biztosítsák, egyesítették a Tudományos Társulatok Sajtóvállalatával, amely 1923-ban kb. 8—9 millió korona alaptőkével alakult. 34 tudományos társulat 44 folyóiratát itt nyomták. A nyomda, bár kifejezetten a konzervatív polgári szemléletű kiadványok műhelye lett, néhány értékes és művészi kiállítású könyvet állított elő. Itt nyomták a Hóman—Szekfű féle hétkötetes magyar történelmet, Finánczy Ernő neveléstörténeti munkáit, s a nyomda gondozásában jelent meg Divald Kornél „Magyarország művészeti emlékei" c. műve és → Jászai Mari emlékiratai. Igen népszerűvé vált és külföldön is terjesztett kiadványa volt a „Betűország virágos kertje" c. iskolakönyv-sorozat. A Könyvbarátok Szövetsége népszerű kiadványait is az Egyetemi Nyomda adta ki, köztük Móra Ferenc Georgiconját. 1926-ban a nyomdát az addig patronáló szervek: az Egyetem és Tudományos Társulatok kormányzata alá helyezték. Igazgatótanácsa 3 miniszteri megbízottból, a Pázmány Péter Tudományegyetem tanári karának 4 professzorából, 34 tudományos társulat 5 delegáltjából és a főigazgatóból állt. A nyomda 1951-ben költözött a mai telephelyére, a Dohány utcába, az egykori Tolnai-féle, majd Forrás Nyomdába.

Egyetemi vegytani intézet épülete. (Múzeum krt. 4. A Trefort-kertben). Műemlék. Egyemeletes, szabadonálló, 1+6+ +3+6+1, az oldalhomlokzatok 5 tengelyesek. Az első emeleten az ablakok között ion falpillérek, az oldal és a középrizaliton párosan. Oszlopos kiugró kapu, felette erkély. Öt ablakos nagyterem az épület hátamögött. Összeépítve újabb épület-

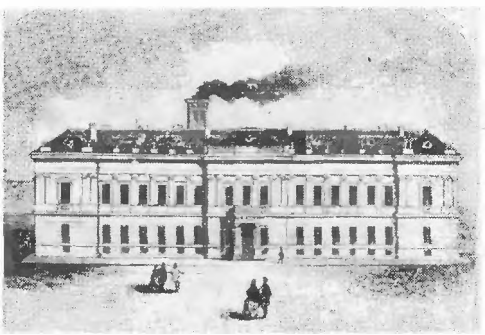

A pesti egyetem vegytani intézete (metszet az 1860-as évekből)

tel. Koraeklektikus, tervét készítette Than Károly vegyésztanár közreműködésével Wagner János (1868). Megnyílt 1872-ben.

„Elegant". A Május 1. Ruhagyár és hét vidéki telephely dolgozóinak lapja. 1957-ben alakult „Konfekció" címmel. Jelenleg kéthetenként jelenik meg, négy oldalon. Szerkesztő: Tápi Ottóén

Elek Ilona (1907) a DAC, KASE, a → Bp. Petőfi, majd a Bp. Honvéd vívója. 1936-ban és 1948-ban az olimpián megnyerte a női tőrvívást, ezen kívül 6 VB és 5 EB aranyérmet szerzett. A női tőrvívás történetének eddigi legeredményesebb versenyzője.

Elek Margit (1910) tőrvívó 5 VB és 3 EB aranyérem tulajdonosa, a csapatversenyek során. A → (Bp. Petőfi sportolója).

Élelmiszeripari Berendezés és Gépgyártó Vállalat (ÉBGV) (Asztalos Sándor u. 9—11.) 1964-ben alakult a budapesti Gábor Áron Vasöntőde és Gépgyár, a győri Kisalföldi Gépgyár, a pécsi Sopiana Gép-

El gyár, a Géptervező és Műszaki Iroda Élelmiszergéptervező főosztályai, a Láng Gépgyár rákospalotai Kísérleti Üzeme összevonása által. Az ÉBGV létrehozásának célja: a Kohó- és Gépipari Minisztériumon belül koncentrálni az élelmiszeripari gépek és berendezések fejlesztését és gyártását, melyeket megelőzően számos gépipari vállalat szinte mellékprofilként végzett, emellett megszervezni egy vállalat keretein belül konzervgép, vágóhíd és húsfeldolgozó gépek vonatkozásában a hazai üzemek és a KGST tagállamok

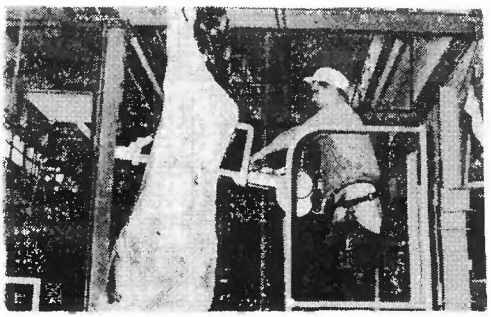

Marhahasító fűrész a berlini vágóhídon (ÉBGV)

igényeinek maximális kielégítését. Az ÉBVG jogelődei is gyártottak élelmiszeripari gépeket, de ez volumenüknek vállalati szinten 30—40%-át tette ki. Ma már majdnem 100%-ban élelmiszeripari gépeket és berendezéseket gyárt a vállalat. Főbb gyártmányai: Komplett konzervgyárak, komplett konzervgyári vonalak (zöldborsófeldolgozó, uborkafeldolgozó, zöldbabfeldolgozó, gyümölcsfeldolgozó), egyedi gépek és berendezések, töltő- és záróautomaták és félautomaták. — Konzervipari belső anyagmozgató rendszerek, berendezések. Doboz és ládagurítópályák, görgőspályák, villás és szalagos dobozemelők, gumihevederes és műanyagtalpas szállítószalagok, hattyúnyakelevátorok, stb. — Gyümölcslé, paradicsomlé és szénsavas üdítőital kiszerelő gépsorok, sterilező, pasztörizáló berendezések. — Komplett kis, közép és nagyvágóhidak, vágóvonalak, húsfeldolgozó és töltelékárukészítő gépek és agregátok, főző- és füstölőberendezések. — Sütőipari kemencék, dagasztógépek, sütőipari kiegészítő berendezések. A Gábor Áron Gyár öntődéje központosítva látja el gépöntvényekkel a Vállalat gyárait, emellett jelentős mennyiségű szürke és temperöntvényt gyárt külső vállalatok számára. A G. Á. gyártja a KGST országokon belül egyedül a Koller-rendszerű gázfejlesztő generátorokat és komplett gáz generátortelepeket, melyekből többszázat szállított a Szovjetunióba, Csehszlovákiába, Romániába, Jugoszláviába, Indiába és Törökországba. Gyártmányai kisebb része a hazai piacon kerül értékesítésre. Az ÉBGV összgépipari termelésének közel 80%-a exportra készül, elsősorban a Szovjetunióba, az NDK-ba, Csehszlovákiába, s számos más országba. Többszáz kolhoz-konzervgyárat és komplett zöldborsóvonalat szállítottak az évek folyamán Szovjetunióba. A Szovjetunióba szállított egyedi konzerv és húsipari gépeik száma több ezerre tehető, s hét nagy konzervgyárat is szállított az utóbbi években. 1968-ban adták át a lednicei KGST mintakonzervgyárat, 1969-ben a trebisovi konzervgyárat, 1968-ban fejeződött be Távolkelet egyik legnagyobb vágóhídjának, az Ulan-Batori vágóhídnak átadása, 1969—1970-ben számos komplett vágóvonalat szállított a berlini és a potsdami vágóhídhoz. Mindezek mellett fő gyártója és szállítója volt a magyar konzerv és húsipari rekonstrukciók és új gyárak megvalósításának, így többek között a békéscsabai, debreceni, kecskeméti konzervgyáraknak, gyöngyösi, kaposvári vágóhídaknak, székesfehérvári, bajai, győri mirelitüzemeknek, s többszáz sütőkemencéje és gépe üzemel budapesti és vidéki sütőipari vállalatok üzemeiben. Az ÉBGV megalakulása óta számos új és fejlesztett konstrukcióval jelent meg a piacon, melyek közül a Lipcsei Nemzetközi Kiállításon aranydíjat nyert a világviszonylatban egyedülálló hosszúság szerinti uborkaosztályozó, a Budapesti Nemzetközi Vásáron díjat nyert a főzelékvágó és kockázó, valamint a korszerű dobozmosó és gőzölő berendezés. Új konstrukciói aranydiplomát

nyertek a Moszkvai Nemzetközi Élelmiszergépkiállításon, s a hattyúnyak-elevátor második díjat nyert az Országos Mezőgazdasági Vásáron. Korszerű új gyártmánya többek között az univerzális húsfeldolgozó agregát, az oldalürítéses keverő, a nagyteljesítményű kolbásztöltő, a liftboy. A vállalat önálló konstrukciós irodával is rendelkezik, de igénybe vesz külföldi licenceket, hazai találmányokat is. Összes gyártmányfélesége meghaladja a négyszázat. A vállalat három gyára és kísérleti üzeme jelentős múlttal és gépipari hagyományokkal rendelkezik. A G. Á. (volt → Oetl Antal és fiai) Gépgyár 1861-ben a Sopiana Gépgyár 1865-ben kezdte működését. Befejezéshez közeledik a Sopiana Gépgyár rekonstrukciója, míg a G. Á. Gépgyár eddigi korszerűsítésén túl 1971—75. között kerül teljes rekonstrukcióra. Igazgató: Jochlik Lajos

Elischer Gyula (1846—1909) nőgyógyász. 1877-ben magántanár, 1895-ben egyetemi c. rk. tanár, 1884-től haláláig a → Rókus Kórház nőgyógyász főorvosa. Kiváló műgyűjtő, gyűjteményét a Szépművészeti Múzeum megvásárolta.

Elischer Gyula (1875—1929) röntgenológus, egyetemi tanár. 1911-től a bp.-i belklinika röntgenlaboratóriumának vezetője, 1912-ben magántanár a klinikai radiológiából, 1917-ben az Orvoskari Röntgenintézet vezetője. Jelentősek a vese, a szív röntgenvizsgálatára, különösen pedig a gyomornyálkahártya-reliefre vonatkozó kutatásai. Sugárzás okozta rákban halt meg.

Első Bádogos és Szerelő Kisipari Termelő Szövetkezet (Rigó u. 6—8.). 1949-ben alakult. Főbb tevékenysége: épületek felújítása, karbantartása, társas- és magánházak épületgépészeti szolgáltatási munkái. 1954-ben a „Szövetkezet Kiváló Dolgozói" kitüntetést nyerték. Dolgozók létszáma: cca. 170 fő.

Első Magyar Hanglemezgyár Rt. 1908-ben alakult a részvénytársaság. 300 000 K. alaptőkével. Üzeme előbb a Nap u. 29. majd a Práter u. 53. alatt működött. A 20-as évek elején már nem versenyezhetett a világcégekkel és felszámolt. Ezzel a magyar hanglemezgyártás is egy évtizedre megszünt.

Első Magyar Iróngyár Az egyetlen nagyobb üzem volt a → Tisztviselőtelepen. (Szapáry u. 31.) Állami támogatással alapították 1893-ban. Előbb Wutzel és társa iróngyára, 1901-től részvénytársaság. Ceruzákat és palavesszőt gyártott, kb. 50 munkást foglalkoztatott. Az 1920-as évek végén a gyár megszünt, üzemi épületeit a → Ganz gyár vette át.

Első Magyar Vagongyár Részvénytársaság. A Franco—Magyar Bank alapítása volt 1872-ben a Kőbányai úton. 1873-ban már 562 munkás dolgozott a gyárban, egy évben 1 755 vasúti kocsit gyártott. 1878-ban a vállalkozást megvásárolta a → Ganz Gyár Részvénytársaság.

Első Magyar Varrógép- és Kerékpárgyár Rt. (Simor u. 10. sz.) 1893-ban alakult. A kerület mai területén az egyik legnagyobb gépipari üzem volt, közel 600 munkást foglalkoztatott. A Hitelbank érdekeltségéhez tartozott. 1929-ben beolvadt a → Ganz Vagongyárba.

ÉM. Csőszerelőipari Vállalat 2. sz., 4. sz., 6. sz. üzeme (Kisfaludy u. 9—11.). 1892-ben a bécsi Körting B. F. cég leányvállalataként alapították a Kisfaludy u. 9. sz. alatt. A 30-as években tevékenyen bekapcsolódik az új-lipótvárosi építkezésekbe. A II. világháborúban mintegy 500-an állami megrendelésre légtechnikai berendezéseket készítenek a légoltalom részére. 1948 tavaszán elsőként államosították: az Épületszerelő Nemzeti Vállalat nevet kapta. Két év alatt országos vállalattá fejlődött, mintegy 3000 dolgozót foglalkoztat. 1963 óta a Csőszerelőipari Vállalat (XI., Budafoki út 95—97.) keretében dolgozik. Tevékenységi köre: épületek belső víz-, csatorna-, központi fűtés szerelése: szellőző és klimatizáló berendezések, kazántelepek és hőközpontok készítése; távvezetékek építése; technológiai vezetékek, légtechnikai berendezések létesítése. Munkahelyek száma évenként cca. 1000. Évi termelése cca. 1,2 milliárd forint. A vállalat szerelte a Tiszamenti Ve-

Energiakombinátot, a Gagarin Hőerőművet, a Székesfehérvári Könnyűfémművet, a Budapest Szállót, a Hotel Duna Intercontinentalt és a Ferencvárosi Távfűtést. Jelentős részt vállal a budapesti lakásépítési programból. Újabban Csehszlovákiában is részt vesz műhelycsarnokok szerelési munkálataiban. A VIII. kerületben levő 3 üzem 13 szerelővezetőségével a vállalat termelési értékének 70 százalékát produkálja.

Engelmann Pál (1854—1916) bádogosmunkás, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt első vezetője. 1889 szeptemberétől az Általános Munkáspárt vezetője. Nagy érdemei voltak a szakszervezeti mozgalom kiépítésében, valamint a szegényparasztság körében végzett szocialista agitációs munka megindításában. Az SZDP megalakulásától vezetőségi tag, az opportunista irányzat következetes ellenfele volt. Később visszavonult a pártmunkától és publicista tevékenységet folytatott.

Entz Géza id. (1842—1919) zoológus, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1901—1914-ig a budapesti egyetem orvoskarán, az állattani és összehasonlító bonctani tanszéken ny. r. tanár. Szerkesztette az Orvostermészettudományi Értesítőt és a Természettudományi Közlönyt. Főleg a véglényekkel foglalkozott és felfedezte az állat—növény szimbiózist (a véglények együttélését moszatokkal.) Az elsők között ismertette Magyarországon Darwin: A fajok eredete c. munkáját és lefordította Darwin más művét is.

Entz Géza ifj. (1875—1943). zoológus, egyetemi tanár, az MTA tagja. Tanulmányait Kolozsvárott és Budapesten végezte. 1898-tól a műegyetem növénytani és állattani tanszékén tanított. 1934-ben a → budapesti Tud. Egyetemen a zoológia ny. r. tanára lett. Haláláig igazgatója volt a tihanyi Biológiai Kutató Intézetnek is. Igazgatója volt a → Természettudományi Múzeum Állattárának is 1934-ig. Az általános biológia és állattan számos kérdésével foglalkozott, főként a véglényekkel. Neki és munkatársainak köszönhető a Balaton életének korszerű hidrobiológiai vizsgálata.

Enyvvári Jenő (1884—1959) filozófus és könyvtáros. 1923—1945-ig a Fővárosi Könyvtár (→ Főv. Szabó Ervin Könyvtár) igazgatója. Az ő igazgatása idején költözött a → Wenckheim palotába a könyvtár.

Eötvös Loránd (1848—1919) fizikus, egyetemi tanár, miniszter, az MTA tagja (l. 1873. r. 1883), majd elnöke (1889—1905). Kerületünkben a → Tudományegyetem tanára volt. A gravitációs tér kutatója és az ennek mérésére szolgáló „Eötvös-inga" szerkesztője. 1919. április 11.-én a Tanácsköztársaság kormányzata a Nemzeti Múzeum előtt rendezte temetési szertartását. Nevét viseli 1949 óta a Budapesti Tudományegyetem.

Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kara (Múzeum krt. 6—8.). 1950-ben kivált a Bölcsészettudományi Karból, azóta önálló karként működik. Az egyetem 1949 óta viseli → Eötvös Loránd nevét. 1950-ben a bölcsészettudományi karon összesen 42 tanszék, ma pedig csak a TTK-n 35 tanszék, számos kutatócsoport, kísérleti állomás és idegennyelvi lektorátus működik. A kar tanárszakos növendékei az ELTE három gyakorló iskoláján nyerik pedagógiai gyakorlatukat. A tanszékek megoszlása: 10 biológiai, 5 fizikai, 5 földrajzi, 4 geológiai, 6 kémiai, 6 matematikai. Ezek részben tanárokat, részben biológus, geológus és más szakembereket képeznek. A tanszékek keretében dolgozik továbbá az MTA több kutatócsoportja is.

A TTK-n 18 oktató nyerte el a Kossuth-díjat. Dékán: Egyed László, Kossuth-díjas egyetemi tanár.

Biológiai tanszékek. A hazánk felszabadu-

lása előtti időben a biológi a helyzete a több természettudományhoz képest hátrányos volt. A létező néhány tanszék, főként az orvos- és gyógyszerészképzés, kis részben a muzeológusok képzését szolgálta. A természetrajz oktatása a mai képzési feladatok csupán gyenge csírájának tekinthető, amennyiben szaktárgyi képzést biztosított a tanárjelöltek részére. A biológiát a fejlődéstannal való szoros kapcsolata miatt gyanakvó szemmel nézte a monarchia és méginkább a Horthy-rendszer. Az orvoskaron pl. megtiltották oktatását. A két világháború között a biológia nagyrészt leíró jellegű volt. Csak a második világháború küszöbén indította meg → Paál Árpád a növekedésélettan és Orsós-Orován Ottó a szövettenyésztés vonalán a kísérleti irányzatot. A biológus szakon összesen 6 részben romokban álló tanszék állt a felszabaduláskor rendelkezésre, a 6 közül kettő volt kifejezetten kísérleti jellegű, de az sem rendelkezett érdemleges felszereléssel.

Alkalmazott Növénytani és Szövetfejlődéstani Tanszék. A tanszék előfutárát képező gyógyszerészképzési ill. növényszervezettani gócok 1943-ban alakultak ki a Növényélettani Tanszék keretében. Ezek önállósulása 1952-ben fejeződött be teljesen. Az egyetlen tanszék a biológus szakon belül, amelyik még mindig foglalkozik gyógyszerészképzéssel és annak teljes növénytani igényét kiszolgálja. Az elmúlt 20 év alatt évi 200—500 között mozgott az oktatott hallgatók létszáma. Mind az oktatásban, mind a kutatásban óhatatlanul nagyobb helyet foglal el a gyógyszerészképzés, mint a biológusképzés. A tanszék tudományos munkáiban gyógynövénykutatás címen oly témák szerepelnek, melyek néhány hazailag fontos és általános, a gyógyszeriparban felhasznált növény többirányú elemzését foglalják magukba, beleértve a hatóanyagképződés, felhalmozódás és növelés kérdését is. A kutatásokat → Sárkány Sándor egyetemi tanár vezeti. A gyakorlati élettel és a termeléssel a tanszék elsősorban szövettani és gyógynövénykutatási témáin keresztül jutott szorosabb kapcsolatba. Több nagy alkaloidatartalmú fajtát állítottak elő. Eö

Állatrendszertani Tanszék. Vezetője a felszabaduláskor → Dudich Endre professzor. Az utóbbi 15 évben a Tanszék tevékenységi köre messze kiterjeszkedett az állatrendszertani keretekből, több szempontból experimentálisnak tekinthető irányba. A tanszéken 1951 óta működik talajzoológiai kutatócsoport, amely önálló akadémiai kutatócsoporttá fejlődött. Nemzetközi központtá vált 1958-tól az ELTE alsógödi Biológiai Állomáson felépült Duna Kutató Állomás és az 1959-től működő aggteleki Baradla barlangbeli Barlang Biológiai Laboratórium. Mindezek a területek a Nemzetközi Biológiai Program végrehajtásában is jelentős szerepet töltenek be. A magasabb tudományos fokozattal rendelkezők száma ezen a tanszéken a legnagyobb. Jelenleg négy irányban végeznek kutatásokat: 1.) Hazai gerinctelen állatok rendszertani vizsgálata. 2.) Talajzoológiai kutatások. 3.) Barlangbiológiai kutatások. 4.) A magyar Dunaszakasz vizsgálata (Alsógödi Biológiai Állomás.) A Tanszék kiadásában jelenik meg a Fragmenta Faunistica Hungarica és az Opuscule Zoologica c. tudományos folyóirat. Tanszékvezető: → Balogh János akadémikus, Kossuth-díjas egyetemi tanár. A Duna Kutató Állomás és a Barlang Biológiai Laboratórium vezetője Dudich Endre akadémikus, egyetemi tanár.

Általános Állattani és Összehasonlító Bonctani Tanszék. A Tanszék a háborús események során hasznavehetetlenné vált és gazdag bemutatási anyaga teljesen megsemmisült. A MÁVAG dolgozóinak társadalmi segítségével az épületeket elég hamar rendbehozták, de a muzeális anyag pótlására nem nyílott lehetőség. Az oktatást → Módlinger Gusztáv „Általános állattan" címen kezdte meg, majd a tanszék fokozatosan áttért a kísérleti morfológiai és állatélettani oktatási és kutatási irányra. Korszerű kísérleti állatistálló és állatműtő segíti elő a tanszéki munkát. Az Állatszervezettanon kívül ellátta a tan-

Eö szék az Állatsejttan és 1967-ig az Állatélettan tárgyak oktatását is. A szokatlan széles körű tevékenység nagy feladatot rótt a tanszékvezetésre. A tanszék több népgazdasági feladat megoldásában is résztvett (vadállomány fejlesztése, pl. agancsfejlesztés, a kisállattenyésztés problémái, az endokrin szervek évszakos és napszakos ritmusát befolyásoló tényezők, az endokrin mirigyek szerkezetének és működésének problémái, orvosbiológiai problémák, stb.) Létszám: 15 fő. Tanszékvezető: → Kovács János, a biológiai tudományok kandidátusa, egyetemi docens (1969).

Botanikus kert → külön címszó.

Embertani Tanszék. A súlyos háborús károkat szenvedett tanszék felszerelése és ellátottsága gyenge, csak 1959—65 között volt kinevezett tanszékvezetője, → Bartucz Lajos professzor. Ideiglenesen az Állatrendszertani Tanszék keretében dolgozik → Balogh János professzor vezetése alatt. Kutatási témái a gyermek növekedése és testi fejlődése, alkattani és antropológiai vizsgálatok, történeti antropológiai kutatások.

Központi Biológiai Izotóp Laboratórium. Létesítésének szükségessége akkor merült fel, amikor a Származás- és Öröklestani (akkor még Általános Biológiai) Tanszék speciális kollégium keretében megkezdte az izotópok biológiai alkalmazásának az oktatását. Az intézményt jelentős műszertámogatásban részesítette az Országos Atomenergia Bizottság. Nincs ugyan önálló oktatási és kutatási feladta, de alkalmilag jelentős ipari kutatásokat is vállal. (Chinoin Gyógyszergyár, Gyógynövény Kutató Intézet, REANAL, Kísérleti Állattenyésztési Kutató Intézet, stb.)

Mikrobiológiai Tanszék. 1953-ban vált ki a Növényrendszertani Tanszék mikroszkópikus gombákat tanulmányozó csoportjából. A rendszertani jelleg kísérleti mikrobiológiai irányú átállítása és a mikrobiológia elsődleges területét képező bakterológia, immunbiológia és virológia hangsúlyozott előtérbe helyezése az utóbbi néhány évig késett és jelenleg is lényeges további fejlesztést igényel. Tanszékvezető, → Bánhegyi József egyetemi tanár.

Növényélettani Tanszék. Súlyos háborús károkat szenvedett. Gimesi Nándor professzor vezetésével már 1945-ben megkezdődött az elméleti oktatás, de gyakorlatokat csak 1949 óta tartottak. 1952—54-ig N. G. Potapov szovjet professzor vezette a tanszéket. Az ő javaslatára indult meg a szakbiológus képzés (de két évfolyam beiskolázása után több évre megszünt). Ő kezdeményezte a tudományos diákkörök munkáját, szorgalmazta az elmélet és gyakorlat kapcsolatának megteremtését. Potapov után Jámbor Béla vette át a tanszék vezetését. Az oktató munkát korszerű sejt-szövettenyésztési laboratórium segíti elő. Tudományos munkájának főterülete az ion-transzport összehasonlító élettani vizsgálata és a növényi sejtek és szövetek anyagcsere kutatása. A tanszék keretében dolgozik az MTA Növényélettani Kutató Csoportja, vezetője → Farkas Gábor akadémikus. Kutatási témája a vírusfertőzött növények nukleinsav- és fehérjeszintézise és a magasabbrendű növényekben az enzimszint regulációs kérdései. Tanszékvezető: → Frenyó Vilmos egyetemi tanár (1956).

Növényrendszertani és Növényföldrajzi Tanszék. A tanszék Tuzson János professzor vezetése alatt állott (1912—1941). A szoros értelemben vett növényrendszertanon kívül ősnövénytani és növényföldrajzi profiljában nem történt változás, de hangsúlyt kapott a virágtalan növények és a gombák területe. Az algakutatásnak, a mikroszkópikus gombák kutatásának önálló képviselője lett, s ez utóbbival a Mikrobiológiai Tanszék előfutárává vált. Andreánszky Gábor egyetemi tanárrá történt kinevezésével (1945), különösen a kutatás vonatkozásában, az ősnövénytan megerősödött. → Soó Rezső debreceni professzor 1953-ban történt meghívásával a növényföldrajzi irányzat került jobban előtérbe. A korszerű oktatást nagyban elősegítette a Botanikus kert szervezett formája. A tanszék mintegy 15 év óta számos

kutatási területen (erdészet, rét- és legelőgazdálkodás, kultúrfajták tanulmányozása, új fajok betelepíthetőségére vonatkozó vizsgálatok) közvetlen segítséget is nyújt a gyakorlat számára. Jelenleg több kutatás része a Nemzetközi Biológiai Programnak. A Tanszéken, illetve részben a Botanikus kertben öt kutatási téma kidolgozása folyik: Virágos növények rendszertani és növényföldrajzi kutatása, Magyarország vegetációjának kutatása és térképezése, komplex biocönológiai vizsgálatok Duna—Tisza közi homokon, palinológiai és paleobotanikai vizsgálatok, mészkő, dolomit és homoki növények és termőhelyeik kvantitatív ökológiai vizsgálata. Tanszékvezető: → Simon Tibor egyetemi docens (1966).

Összehasonlító Élettani Tanszék. 1967-ben alakult, 1969-ben nyert elhelyezést a Múzeum körút 4/a. sz. alatti épület újonnan átalakított laboratóriumaiban. A tanszéken az oktató munka mellett jelentős tudományos kutatás folyik. Fő kutatási területe az idegélettani vizsgálatokon belül a tanulás és emlékezés problematikája. A Tanszék nemzetközi kapcsolatai kiterjedtek, amit az 1969-ben az MTA támogatásával megrendezett Emlékezés-biológiai Szimpozium is bizonyít. A Tanszék vezetője → Ádám György egyetemi tanár, az MTA lev. tagja.

Származás- és Öröklástani Tanszék és Biokémiai Csoport. 1948-ban alakult Általános Biológiai Intézet elnevezéssel. Az első kifejezetten biológiai tanszék volt. Összehasonlító biológiát oktat genetika-származástan hangsúllyal, valamint biokémiát, a magasabb idegrendszer élettanát és biológiatörténetet. Az oktatás hatásosságát csökkentette 1952-ig a személyi kultusz hatására létrejött helytelen biológiai koncepciók elfogadása és más kutatási irányzatok negatív kritikája. Azóta fokról-fokra nagyobb helyet kaptak a genetikai, citológiai stb. kutatások, valamint a nyugaton elért konkrét tudományos eredmények tárgyilagos értékelése. A tanszék kezdeményezője volt a biológus szakképzés ismételt megindításának. 1955 utáni fontosabb kutatási területei a foto-szintetikus fényhasznosítás genetikája, a nukleinsav sajátosság és genetikai kihatása, valamint izombiokémiai kutatások. A tanszék gyakorol felügyeletet a Központi Izotóp Laboratórium felett. A Biokémiai Csoport vezetője: → Biró Endre docens. Tanszékvezető az alakulás óta: → Faludi Béla egyetemi tanár (1948).

Eö

Fizikai Tanszékek

Atomfizikai Tanszék. 1958-ban alakult. 1959-ben egyesítették a Kísérleti Fizika II. Tanszékkel (alakult 1957-ben), s ezzel kezdetét vette a tanszék átszervezése, bővítése, modern felszereléssel való ellátása és az épületek korszerűsítése. A tanszék élére → Jánossy Lajos akadémikust nevezték ki, aki mint a KFKI igazgatója lehetővé tette a két intézmény szoros együttműködését, s ez nagyon előnyös volt az oktatói munka számára is. Kialakították a kisebb kutatói kollektívák rendszerét. A tudományos munka középpontjában az alacsony hőmérsékletek fizikájának vizsgálata, valamint a Mössbauer-effektus tanulmányozása áll. A KFKI egy korszerű, 200 kV-os kaszkád generátorral működő nagy intenzitású generátort adott át a tanszéknek, mely az ott folyó magfizikai, elsősorban neutronfizikai kutatások célját szolgálja. A hallgatók jelentős része a KFKI különböző laboratóriumaiban készíti el diplomamunkáját. Tanszékvezető: Jánossy Lajos akadémikus, Kossuth-díjas egyetemi tanár (1959).

Csillagászati Tanszék. A felszabadulás előtt a Csillagászati Tanszék munkája a fizikatanárok kis óraszámú csillagászati oktatására és egy-két csillagásznak készülő hallgató első lépéseinek egyengetésére szorítkozott. Amikor a szabadsághegyi obszervatóriumot átvette az MTA, a Csillagászati Tanszék elszigetelődött. A tanszék kiemelkedő vezetője Kövesligethy Radó volt. Halála után Neumann János, a zseniális matematikus és fizikus pályázott a tanszékre, de nem kapta meg. A fizikusképzés egyre sürgetőbb feladatai miatt a Csillagászati Tanszék fejlődésében a felszabadulás után is csak 1964-ben követ-

Eö kezett be döntő változás, amikor → Detre László akadémikust nevezték ki a tanszék vezetőjévé. Mint az MTA Csillagvizsgáló Intézetének igazgatója, megindította a hallgatók csillagászati gyakorlatait a szabadsághegyi és a piszkéstetői obszervatóriumban, és megvalósította a szervezett szakcsillagász-képzést. A tanszék kutatási témái: a nyílt halmazok fotometriai vizsgálata és a magnetohidrodinamika asztrofizikai alkalmazása. Tanszékvezető: Balázs Béla kandidátus (1968).

Elméleti Fizikai Tanszék. A felszabadulás előtt a Tudományegyetemen a fizika oktatása igen szerény keretek között folyt. Bár olyan nagy fizikusok is voltak tanáraik között, mint → Jedlik Ányos és → Eötvös Loránd, mégis néhány természettudományi szak oktatása a hazai viszonyokhoz képest is elmaradt. Az elméleti fizika terén az 1930-as években Ortvay Rudolf tanári működése járt bizonyos fellendüléssel, a háborúnak azonban ez is áldozatául esett. 1945 végén → Novobátzky Károlyt nevezték ki a tanszék vezetőjévé (neve ekkor még Elméleti Fizikai Intézet). Körülötte egy évtized alatt kialakul a Novobátzky iskola néven emlegetett határozott profilú együttes. Tanítványai különösen az erőterek kutatása területén kapcsolódtak be a tudományos életbe. Az 1950-ben megindult fizikus-képzés új feladatok elé állította a tanszéket. Ma öt professzor, négy docens és megfelelő számú egyéb oktató látja el a fiatal fizikusok képzését. 1960-ban az MTA létrehívta az Elméleti Fizikai Tanszéki Kutató Csoportot, melynek munkatársai kiterjesztették a kutatómunkát az elmúlt évtizedekben kialakult legújabb területekre. A tanszék kezdeményező és szervező szerepet vállalt az intézetközivé erősbödő elméleti részecskefizikai, soktest problémái, plazmafizikai, stb. szakszemináriumok létrehozásában. Tanszékvezető: → Nagy Károly akadémikus, egyetemi tanár (1968).

Kísérleti Fizikai Tanszék. Elődjei: a Kísérleti Fizikai Intézet és a Gyakorlati Fizikai Intézet a felszabadulás előtt — Eötvös Loránd munkásságának idejét kivéve — nem kaptak megfelelő támogatást. A felszabadulás után is még sok nehézséggel kellett megküzdenie az Intézetnek, mivel a modern fizikai kísérletek költségesekké váltak, és a növekvő szakember igény az oktatásra fordított kiadások növelését is szükségessé tette, ezekre pedig nem volt kellő anyagi fedezet. A vezetők közül ezért voltak, akik elhagyták az országot. (Közülük Békési György, aki az USA-ban 1961-ben Nobel-díjat kapott.) Később a két tanszéket, szervezettebb tevékenység érdekében, egyesítették Kísérleti Fizika Tanszék néven. 1950-ben az épületeket bővítették és megindult a laboratórumok korszerűsítése is. A fejlődés ütemét fékezte az újonnan létesülő kutatóintézetek — pl. a KFKI-szakember igényének kielégítése. Közben új kutatócsoportok is létesültek (pl. akusztikai, röntgendiffrakciós csoportok). 1956-ban kettévált az addigra igen nagylétszámúvá növekedett Kísérleti Fizika Tanszék. Egyik része a jelenben is működő Kísérleti Fizika Tanszék keretében folytatta munkáját, a tanszékvezetőnek akkor kinevezett Nagy Elemér egy. tanár vezetésével, másik része egy ideig Kísérleti Fizika Tanszék II. néven működött, míg 1959-ben beolvadt a közben megalakult Atomfizika Tanszékbe. A Kísérleti Fizika Tanszék határozott kutatási profilokat alakított ki: egykristályok röntgendiffrakciós szerkezetvizsgálata, fázisátalakulások és hőkezelés után egyensúlyra vezető folyamatok vizsgálata fémekben és ötvözetekben, és a fizika tanításának kérdései. Ez utóbbi kapcsolatos azzal, hogy a tanszéken alakították ki a fizikai módszertani csoportot és 1963-ban ide csatolták a tanárképzésben fontos szerepet betöltő demonstrációs laboratóriumot. A szilárdtestfizikai kutatások során tartós együttműködés alakult ki alapkutató intézetekkel és egyes nagyüzemekkel. Tanszékvezető: → Nagy Elemér egyetemi tanár (1956).

Meteorológiai Tanszék. 1945-ben létesült, kezdetben egy egyetemi tanárból és egy adjunktusból állt, jelenleg a tanszékvezető professzor, egy docens és négy adjunktus

látja el a feladatokat. A tanszékhez tartozik az Erdőháti Meteorológiai Laboratórium. A meteorológusképzésen kívül résztvesz a tanszék a földrajz-szakos tanárképzésben is. Kutatómunkája kiterjed az elméleti meteorológia, az éghajlattan és az agrometeorológia témaköreinek egyes problémáira. Tanszékvezető: → Dési Frigyes egyetemi tanár (1953).

Földrajzi Tanszékek (Kun Béla tér 2.). Hazánkban az első földrajzi tanszék kereken 100 évvel ezelőtt, 1870-ben alakult. Alapítója Hunfalvi János (1820—1888) professzor. Ő alapozta meg az egyetemi földrajzi tanárképzést, s írta meg az első egyetemi földrajz tankönyvet. Munkatársaival együtt tevékenyen bekapcsolódott az első hivatalos magyarországi népszámlálási adatok tudományos feldolgozásába. A földrajzi tanszékeknek az elmúlt évszázadban több neves vezetője volt. A teljességre való törekvés nélkül megemlítjük Czirbus Gézát (1853—1920), → Lóczy Lajost (1849—1920) — aki a Balatonkutatás úttörője, s a Magyar Földrajzi Intézet igazgatója volt —, Cholnoky Jenőt (1870—1950), Bulla Bélát (1906—1962), Mendöl Tibort (1905—1966), Kéz Andort (1891—1969) és Koch Ferencet (1901).

A Földrajzi Könyvtárban több mint 80 000 kötet könyv van, amely a három földrajzi tanszék, valamint a hallgatók részére nyújt nagy segítséget. A Földrajzi Tanszékek szinte valamennyi külföldi földrajzi tanszékkel jó kapcsolatot tartanak fenn. Kölcsönös diák csere-terepgyakorlatokat bonyolítanak le a moszkvai Lomonoszov, a leningrádi Zsdanov, a minszki V. I. Lenin, és a kazányi V. I. Uljanov-Lenin egyetemekkel. A tanszékeken komoly, sokirányú tudományos és nevelő munka folyik. A tudományos munka színvonalát két tudományok doktora, 6 kandidátus és 2 aspiráns munkája emeli, ezen kívül 2 vietnami aspiránst készítenek fel tudományos dolgozatuk megvédésére. A tanszékek hallgatóinak összlétszáma 150 fő, akik a matematika—földrajz és a nyelv—földrajz szakon szerezhetnek tanári képesítést.

Általános Gazdaságföldrajzi Tanszék. Eö 1940-ben alakult Mendöl Tibor professzor vezetésével. A tanszék működésének első időszakában népesség- és településföldrajzi tudományos iskolát teremtett. Az utóbbi évtizedben a gazdasági földrajz más kérdései kerültek az oktató- és tudományos munka előterébe: a népgazdaság térbeli struktúrája, az iparföldrajz és a nemzetközi munkamegosztás. A tanszék vezetője → Antal Zoltán docens, a beosztott oktatók létszáma 4 fő.

Általános Természetföldrajzi Tanszék. 1870-ben alakult, mint az első magyar földrajzi tanszék. Jelenleg az oktató- és nevelő munka mellett a tanszék oktatói az ország áttekintő és célgeomorfológiai térképezését végzik. Részletes vizsgálatokat folytatnak a karsztmorfológiai és a felszíni erózió témakörében. Az utóbbi években vizsgálataik és kutatási módszereik kidolgozásában nagymértékben érvényesül a kísérleti jelleg. Tanszékvezető → Láng Sándor professzor, a beosztott oktatók létszáma 7 fő.

Regionális Földrajzi Tanszék. A legfiatalabb földrajzi tanszék, 1952-ben alakult Koch Ferenc professzor vezetésével. A tanszék oktatási feladata a szociális és tőkés társadalmak összehasonlító regionális vizsgálata és a Föld politikai földrajza. E problémák mellett a tanszék munkatársainak kutatási tevékenysége a népesség vándorlásának, a munkaerő és a termelési eszközök területi megoszlásának nemzetközi és hazai elemzésére terjed ki.

Térképtudományi Tanszék (Kun Béla tér 2.). 1953-ban szervezték meg. Oktatási célja kettős: a földrajz tanárszakos hallgatók Térképtan- és Vetülettan, valamint a geológus szakos hallgatók Általános térképtan elméleti- és gyakorlati; a tudományegyetemi térképész képzés teljes — elméleti és gyakorlati — oktatási körének ellátása. Tudományos célként elsősorban a geokartográfia- és tematikus térképek elvi és módszertani vizsgálata a feladata. Felszerelése, laboratóriumai, könyv- és térképtára nemzetközi színvonalon áll. Első tanszékvezetője: → Imrédi-Molnár

Eö László egyetemi tanár volt. Jelenlegi tanszékvezető: → Stegena Lajos egyetemi tanár, a föld- és ásványtani tudományok doktora (1966).

Geológiai Tanszékek

Alkalmazott Földtani Tanszék. 1952-ben alakult. Többek között víz-, kőszén-, bauxit-, kőolaj-, műszaki földtan oktatásával foglalkozik. Tudományos tevékenységének központjában hidrológiai problémák és a magyarországi kőszén területek komplex vizsgálata áll. Tanszékvezető: → Vitális Sándor Kossuth-díjas egyetemi tanár (1952).

Ásványtani Tanszék. A nagy múltra visszatekintő tudományegyetemi Ásvány-Kőzettani Intézet kettéválasztásával 1953-ban alakult. A korábbi intézet vezetője → Mauritz Béla professzor volt. Nyudíjazása után 1950-től → Szádeczky-Kardoss Elemér vette át az intézet vezetését. Az önállósult Ásványtani Tanszék tudományos tevékenysége elsősorban a hazai ásványi nyersanyagok genetikai-ércföldtani komplex vizsgálatára irányul. Tanszékvezető: → Sztrókay Kálmán Imre egyetemi tanár (1953). (1970†)

Földtani Tanszék. 1893-ban alakult Geo-Paleontológiai Intézet néven. 1914-ben az Őslénytani Tanszék kiválásával jött létre a mai tanszék. A felszabadulás utáni első két évtizedben → Vadász Elemér irányítása alatt állt. Őt tekintik a geológusképzés megteremtőjének. A tanszék tudományos munkáját a hazai geológia gyakorlati problémáinak megoldásával kapcsolja össze. Tanszékvezető: → Vitális Sándor Kossuth-díjas egyetemi tanár (1964).

Geofizikai Tanszék. 1951-ben alakult. 1961-ben létesítette a sashegyi Földrengésjelző Obszervatóriumot, 1962-ben hozzácsatolták a Földrengés Vizsgáló Intézetet. A geofizikusokon kívül a geológus hallgatók oktatását is végzi. Tanszékvezető: → Egyed László Kossuth-díjas egyetemi tanár, akadémikus (1951). (1970†)

Kőzettani—Geokémiai Tanszék. 1957-ben alakult. A geológus- és geofizikusképzésen kívül résztvesz a vegyész- és tanárképzésben is. Első vezetője: → Szádeczky-Kardoss Elemér, jelenleg → Kubovics Imre tanszékvezető docens (1966) vezeti.

Őslénytani Tanszék. Paleontológiai Intézet néven 1882-ben szervezték → Hantken Miksa számára, halála után 1893—1914 között Geo-Paleontológiai Intézetként működött. 1914-ben vált ismét önállóvá Őslénytani Intézet néven. Professzora ekkor Lőrenthey Imre. 1917-ben bekövetkezett halála után az Intézet szervezeti egysége megmaradt, a tanszék betöltésére azonban csak a felszabadulás után került sor. 1947-ben → Telegdi-Roth Károlyt bízzák meg vezetésével. Geológus és tanárszakos hallgatókat oktat. Tudományos kutató munkájában hármas cél vezérli: egyes rendszertani egységek korszerű feldolgozása, új kutatási módszerek bevezetése, a fogalmak tisztázása. Tanszékvezető: → Bogsch László egyetemi tanár (1955).

Kémiai Tanszékek. A kémiai tárgyak oktatását hat tanszék — Általános és Szervetlen Kémiai; Fizikai — Kémiai; Kémiai Technológiai; Kolloidkémiai és Kolloidtechnológiai; Szerves Kémiai; Szervetlen és Analitikai Kémiai — látja el. A hat tanszék feladata elsősorban a vegyész- és kémia-szakos (biológia-kémia és kémia-fizika tárgycsoportosítású) tanárjelölt hallgatók teljes kiképzése, valamint az egyéb — mind szakos, mind tanárjelölt —hallgatók kémiaoktatása. Ezen felül ideiglenesen közreműködnek idegen karok hallgatóinak kémiaoktatásában is, így részben ellátják a gyógyszerészhallgatók, valamint a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem kémia-árúismeret szakos hallgatóinak kémiaoktatását is.

Általános és Szervetlen Kémiai Tanszék. Az Általános Kémiai Intézet — amelynek élén 1933-tól kezdve Gróh Gyula állott — 1950-ben → Lengyel Béla vezetése alá került, aki az Intézet oktató- és kutatómunkájában a szervetlen kémiai profilt erősítette. Ezt külsőleg is hangsúlyozandó, az Intézet — amely 1953-ban a Múzeum krt. 6/8. sz. épületbe, a részére átépített helyiségekbe költözött át — az Általános és Szervetlen Kémiai Intézet elnevezést vette fel. 1958-ban az Intézet keretében

megalakult az MTA Szervetlen Kémiai Kutató Csoportja, amely jelenleg már a szerkezeti szervetlen kémiai alapkutatás egyik bázisa hazánkban. A Kutató Csoportot Lengyel Béla egyetemi tanár, akadémikus vezeti, míg az Általános és Szervetlen Kémiai Tanszék vezetését 1966 óta → Csákvári Béla docens látja el. A Tanszéken és a Kutató Csoportban folyó alapkutatás több szabadalom, ill. új ipari eljárás kidolgozásához vezetett. A tanszéki kollektíva munkájának eredménye a hazai üvegelektródgyártás megvalósulása, valamint a szilikonok sokirányú hazai ipari alkalmazása.

Fizikai-Kémiai és Radiológiai Tanszék. → Erdey-Grúz Tibor vezetésével 1949-ig szorosan együttműködött — részben közös műszerfelszereléssel — az Általános Kémiai Intézettel. Az 1946—49 közötti időszakban egy egyetemi tanár, egy tanársegéd, négy gyakornok látta el a mintegy 200 vegyészhallgató és 100 gyógyszerészhallgató fizikai-kémiai oktatását. Az oktató- és a segédszemélyzet létszáma 1950-ben 38-ra nőtt. 1951-ben Erdey-Grúz Tibor egyetemi tanárnak az MTA főtitkárává történt megválasztása folytán a Tanszék vezetésére Mincsev Mihályné docens kapott ideiglenes megbízást. 1954-től 1965-ig Lengyel Sándor egyetemi tanár vezette a Tanszéket. A Tanszék tudományos kutatómunkája alapkutatási jellegű és túlnyomórészt elektrokémiai irányú. Tanszékvezető: → Kiss László egyetemi docens.

Kémiai Technológiai Tanszék. Az egyetemen a kémiai technológia oktatása a negyvenes évek közepén kezdődött a vegyészképzés bevezetésével. A vegyészhallgatók műszaki ismereteinek bővítése érdekében 1950-ben az egyetem vegyipari géptani előadásokat szervezett. 1951-ben a kémiai technológiai tárgyak oktatására önálló tanszék létesült, mely 1953-ban jutott önálló helyiséghez. A Tanszék kémiai technológiát, vegyipari készülékeket, és vegyipari műveleteket oktat vegyészhallgatóknak, illetve kémiai technológiát kémiaszakos tanárhallgatóknak. Az elméleti oktatást üzemlátogatások és laboratóriumi gyakorlatok egészítik ki. Ez utóbbiak keretében olyan gyakorlatokat végeznek a hallgatók, amelyek révén az egyes vegyipari műveletekben és folyamatokban érvényesülő törvényszerűségeket ismerik meg, minél több helyen találkoznak leolvasó, regisztráló, szabályozó műszerekkel is. A Tanszék kutatási tevékenysége többirányú, annak következtében, hogy megalakulásakor és az ezt követő években szervetlen kémiai, szerves kémiai, technológiai és alkaloidkémiai kutatások is indultak, 1967-ben pedig egy új csoport alakult, melynek témája a kémiai reaktorok matematikai modellezése. Tanszékvezető: → Gerecs Árpád akadémikus, egyetemi tanár.

Eö

Kolloidkémiai és Kolloidtechnológiai Tanszék. A kolloidkémia rendszeres oktatása 1939-ben indult meg. Ekkor létesült az Általános Kémiai Intézet keretében egy viszonylagos önállósággal rendelkező Kémiai Technológiai és Kolloidkémiai Osztály, → Buzágh Aladár vezetésével. Buzágh hervadhatatlan érdeme, hogy szívós és kitartó munkával, csaknem valamennyi európai és tengerentúli országot megelőzve megteremtette a kolloidkémia hazai oktatási és kutatási bázisát. A helyzet alig változott az osztálynak 1943-ban önálló intézetté történt átszervezése, illetve Buzághnak nyilvános rendes tanárrá történt kinevezése után. 1945-ben az Intézetnek — a professzorén kívül — mindössze 3 státusza volt. Csupán a felszabadulást követő években indult meg a fejlődés. 1951-től az Intézet Kolloidkémiai és Kolloidtechnológiai Intézet néven folyatatta működését. A Tanszék oktatói és kutatói létszáma aránylag korán a mai szintre fejlődött. A jelenlegi megoszlás a következő: tanszékvezető egyetemi tanár, 3 docens és 9 egyéb fokozatú munkatárs. A Tanszék ellátja a vegyészhallgatók üzemlátogatásainak és üzemi termelési gyakorlatainak szervezését és irányítását is. Tudományos munkásságuk főbb tematikái: nedvesedéssel és adszorpcióval kapcsolatos vizsgálatok, polimerekre vonatkozó kuta-

Eö tások felületaktív anyagokkal kapcsolatos vizsgálatok. Tanszékvezető: → Wolfram Ervin egyetemi tanár.

Szerves Kémiai Tanszék. A régi I. sz. Chemiai Intézetből alakult 1935-ben, Szerves és Gyógyszerészeti Kémiai Intézet néven. Vezetője Széki Tibor volt, akinek 1949-ben való nyugalombavonulása után a Tanszék élére Bruckner Győző akadémikust hívta meg az Egyetem. Azóta a Tanszék tisztán szerves kémiai profillal működik. A Tanszéken működött Müller Sándor (1958-tól mint az elméleti szerves kémia tanára) Kossuth-díjas, az MTA l. tagja. 1968-ban a Tanszék személyi állománya a következő volt: tanszékvezető egyetemi tanár, 5 docens, 5 adjunktus, 4 tanársegéd. Műszerállományának fejlesztése 1957 után indult meg nagy lendülettel. A Tanszék látja el mindazon természettudományi kari hallgatók szerves kémiai oktatását, akiknek erre tanulmányaik során szükségük van. A különböző követelményeknek megfelelően a szerves kémiai előadások a kémia főtárgyas tanárjelölteknek, a vegyészeknek és a szakbiológusoknak külön folynak. Az oktató-nevelő munkában az MTA állományába tartozó kutatók is részt vesznek. Tanszékvezető: → Bruckner Győző akadémikus, kétszeres Kossuth-díjas egyetemi tanár.

Szervetlen és Analitikai Kémiai Tanszék. A régi → Than Károly által megszervezett kémiai intézet ún. III. sz. Chemiai Intézetéből alakult 1939-ben, Szebellédy László vezetésével, akit korai halála után Schulek Elemér követett. Schulek professzor halála után 1965-ben a Tanszék vezetését → Szabó Zoltán kétszeres Kossuth-díjas akadémikus vette át.

Matematikai Tanszékek. A két világháború között két matematikai tanszék volt; az Analitikai Tanszék vezetője → Fejér Lipót, a Geometriai Tanszéké Kerékgyártó Béla. Az ő tanítványai a matematika mai oktatói.

Ábrázoló és Projektív Geometriai Tanszék és Didaktikai Csoport. A Tanszék halmazelmélettel, matematikai logikával, numerikus és gépi matematikával, valamint operáció kutatással foglalkozik. Ezek oktatását más tanszékekkel megosztva látja el. A Didaktikai Csoport feladata az elemi matematikai, valamint a matematikai módszertani előadások és gyakorlatok ellátása és irányítása, a matematikai gyakorló tanítás irányítása és ellenőrzése, valamint a gyakorló iskolák felügyelete és a tanárok továbbképzése. Itt szerkesztik a Középiskolai Matematikai Lapokat. Tanszemélyzete 9 fő. Tanszékvezető: → Kárteszi Ferenc egyetemi tanár.

Algebra és Számelmélet Tanszék. 1949-ben újították fel 35 évi betöltetlenség után. A Tanszék profilján túlmenően az analízis, a gráfelmélet, a matematikai logika és a didaktika területén is érdemleges működést fejt ki. Személyzete 7 fő. Tanszékvezető: → Turán Pál akadémikus, kétszeres Kossuth-díjas egyetemi tanár (1949).

Analízis I. Tanszék. 1952-ben alakult. Profiljába tartozik a matematikatanár és matematika szakos hallgatók analízis oktatása, a valós és komplex függvénytan, valamint a matematikai logika és a halmazelmélet oktatása. A Tanszék kutatómunkájában az említett témakörökön túl jelentős helye van a gráfelméletnek, a kombinatorikának és a topológiának is. Személyzete 8 fő. A tanszéken dolgozik → Péter Rózsa Kossuth-díjas egyetemi tanár. Tanszékvezető: → Császár Ákos Kossuth-díjas egyetemi tanár (1957).

Analízis II. Tanszék. 1961-ben alakult. Profiljába tartozik a matematikatanár és matematika szakos hallgatók analízis oktatása, a funkcionálanalízis, differenciál egyenletek, variációszámítás, függvénysorok oktatása, valamint a fizikus, vegyész és biológia-kémia szakos hallgatók matematikai oktatása. A tanszéken az említett témakörökben végeznek tudományos kutató munkát. Személyzete 16 fő. Tanszékvezető: → Kósa András egyetemi docens.

Geometriai Tanszék. Jelenlegi formájában 1949-ben alakult. A tanárhiány miatt ekkor csoportos gyakorlatokat csak a legjobb hallgatók bevonásával lehetett megtartani. Az oktatók száma jelenleg 9 fő. Résztvesz a tanszék a matematika-fizika

szakos tanárok és a matematikus hallgatók oktatásában. Ellátja a topológia oktatását is. Feladata elsősorban a bevezető geometriai előadás és a geometriai axiomatika. Az első témakörbe vág Hajós György „Bevezetés a geometriába" című 1960-ban, és azóta négy kiadásban megjelent munkája. A Tanszék a közvetlen oktatási feladatokon túl Molnár József egyetemi tanár vezetésével érdemleges munkát fejtett ki a „diszkrét geometria", valamint Bognár Mátyás vezetésével a topológia területén is. Tanszékvezető: → Hajós György kétszeres Kossuth-díjas egyetemi tanár (1951).

Numerikus és Gépi Matematikai Tanszék (Múzeum krt. 6—8.). 1968. október 1-én alakult. Feladata a numerikus matematika és a számítógép-programozás oktatása és az ezzel kapcsolatos tudományos és alkalmazási tevékenység. Tanszékvezető: Mogyoródi József egyetemi docens.

Valószínűségszámítás Tanszék. Ez a tudományterület azelőtt teljesen hiányzott a kari oktatás anyagából, csak az 1945-ben meghalt Veres Pál tartott időnként egyféléves bevezető valószínűségszámítási előadást. A Tanszék létesítése jelentette az első lépést abban az irányban, hogy a matematikaoktatás szervezete is tükrözze a matematika gyakorlatilag közvetlenül is jelentős fejezeteinek felkarolását. Alapvető kutatási témái: kombinatorikus analízis, sztochasztikus folyamatok elmélete és alkalmazásai, véletlen tagszámú összegek határeloszlásai. Tanszemélyzet 6 fő. Tanszékvezető: → Rényi Alfréd akadémikus, kétszeres Kossuth-díjas. († 1970.)

Epreskert. A régi Jv. területén az egyetlen telepített „haszon-erdő" volt. 1768-ban telepítette a városi tanács a későbbi Rókus kórház helyén. A rossz, homokos talajon a fák nem fejlődtek kellőképpen és a kísérletet nem folytatták.

Érczkövi László (1900) színész. Gyakori vendége volt a → Városi Színház operettelőadásainak, a → Józsefvárosi Színháznak pedig 1936-tól volt tagja. Bonviván szerepekben igen sok sikert aratott.

Érdekes Kabaré. 1916. szeptember 7-én nyílt meg a Kálvária (Kulich Gyula) téren Sziklai Kornél igazgatása alatt. Még az első évadban megszünt.

Erdélyi Mihály (1895) színész, színigazgató, operettszerző. E két utóbbi minőségben vált ismertté; 1934-től a → Józsefvárosi, az Erzsébetvárosi és az óbudai Kisfaludy Színház igazgatója lett és színházaiban nagy sikerrel tűzte műsorra a közismert, népszerű operetteket, köztük saját szerzeményeit is.

Erdélyi Mihály (1908). Sebész, röntgen szakorvos, az → Országos Röntgen és Sugárfizikai Intézet igazgatója, az Orvostovábbképző Intézet Röntgen Tanszékének vezetője, kandidátus, egyetemi tanár. Kiváló Orvos. A Radiológiai Közlemények főszerkesztője. Tudományos érdeklődése: a mellkasi röntgen-diagnosztika újabb eredményei, a réteg-vizsgálatok problémái. Mint a Sugárfizikai Intézet irányítója, a röntgen-tervezés, szervezés problémáival is foglalkozik.

Erdey-Grúz Tibor (1902) fiziokémikus, akadémikus, kétszeres Kossuth-díjas egyetemi tanár, a Román Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja, a Berlini Német Tudományos Akadémia, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája, az Osztrák Tudományos Akadémia, a Bolgár Tudományos Akadémia külső tagja, a Magyar Kémiai Folyóirat főszerkesztője. 1924—34 között tanársegéd, majd adjunktus, 1948-tól rendes tanár, az ELTE → Fizikai-Kémiai Tanszékének vezetője, 1952—56-ig oktatásügyi miniszter, 1956—57-ig és 1964—1970-ig az MTA főtitkára, 1970-től az MTA elnöke. Tudományos munkaterülete a fizikai kémia, különösen az elektrokémia, az elektrolitoldatokban és az elektródok felületén végbemenő folyamatok tanulmányozása.

Érdy (Luczenbacher) János (1796—1871) történész-régész, az MTA tagja. 1846-tól a → Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának őre. 1869-ben nyugalomba vonult. 1848-ban Székesfehérvárott feltárta III. Béla és felesége sírját, ő fedezte fel és ismertette az ún. Érdy-kódexet. Főbb művei: Magyarországi Crouy nemzetségnek története (Bp.

Er 1848), Szt. István ... életirata Harvik ... szerint (ford., Pest 1854), Erdélyben talált viaszos lapok (Pest 1859).

Erkel Ferenc (1810—1893) 1837-től a → Pesti Magyar Színház zenei vezetője. Színház viseli nevét.

Erkel Színház 1911-ben a Tisza Kálmán (Köztársaság) téren részvénytársasági alapon épült, Népopera néven. Márkus Géza, Jakab Dezső és Komor Marcell voltak a tervezői. Mo. legnagyobb befogadóképességű színháza volt (3200 férőhely). December 7-én az első előadás Nougues: Quo vadis? c. operája volt. 1917-ben Vágó László építész átépítette, férőhelyei megfogytak, rossz akusztikája valamit javult, de színpadának kis mélysége évtizedekig nehezítette az előadásokat. Ugyanebben az évben Faludi Gábor igazgatása alatt felvette a Városi Színház nevet. 1919 jún. 14—24 között itt tartották a Tanácsok Országos Gyűlését.

Különböző alkalmi bérletek után, melyeket a főváros mindig támogatott, 1940—44 között Magyar Művelődés Háza néven működött. A felszabadulásig a színháznak külön társulata nem volt, operetteket és időnként drámákat játszottak benne más együttesek; hangversenyeket és egyéb előadásokat rendeztek. Másfél évtizedig a → Nemzeti Színház ifjúsági előadásai is helyet kaptak műsorában. Itt szerepeltek a 30-as évek második felében a Gyöngyösbokréta falusi együttesei. Híres külföldi művészek is hangversenyeztek a színházban (Jadlowker, Jeritza, Nizsinszkij, Anna Pavlova, Saljapin, Heifetz stb.).

1944 dec. 3-án kommunista ellenállók robbantással kergették szét a nyilasok egyetlen nyilvánosan megrendezni mert gyűlését (→ Városi Színházi robbantás). A felszabadulás után néhány évig mozi és hangversenyterem volt. 1952—53-ban nézőterét átépítették, 1968-ban új társalgót és ezzel új, modern homlokzatot kapott, színpadának mélységét is növelték, új öltözők épültek. 1953 óta E. Sz. néven Bp. második operaháza, az Opera épületében tartott előadásokkal azonos színvonalú rendszeres műsorral. (Kép → LXV és 30 o.)

Erzsébet Népakadémia A múlt század utolsó évtizedeiben egyrészt a bonyolultabb munkafolyamatokhoz értő munkások képzése érdekében, másrészt a szocialista mozgalmak hatásának ellensúlyozására az állam és a magántőke támogatásával alakultak a felnőttoktatás egyesületei. A legjelentősebb bp.-i társaság az 1893-ban alakult „Szabad Lyceum" volt, majd az ezt is magábaolvasztó 1904-ben alakult Erzsébet Népakadémia. A Német u. 40. sz. alatti fővárosi iskolaépületben kezdte működését, majd 1911-ben a Szentkirályi u. 7. sz. iskolában kapott helyiséget. Feladatainak köre kiterjedt mindarra, ami ma a továbbképző tanfolyamok, az esti iskolák és a TIT körébe tartozik: könyvvitel, szépírás, rajz, gyors- és gépírás, nyelvek oktatása; irodalmi, történeti, művészeti, természettudományi előadások. Volt az Akadémiának egy kisebb népkönyvtára is. Hatósugara kicsiny volt, 1910-ben pl. 6300-an vettek részt a népművelésben, közülük mindössze 1800 munkás és 700 tanonc. A polgári műveltséget terjesztették, az igazi társadalmi problémákról vagy a modern irányzatokról nem esett szó. A 20-as évek végén az E. N. feladatát a Fővárosi Népművelési Központ vette át.

Esti Hírlap (Blaha Lujza tér 3.). Az MSZMP Budapesti Bizottsága politikai napilapja. Alapítás: 1956. december. Mint kommunista tömeglap, délutáni-esti orgánum, elődjének tekinti a felszabadulás utáni hasonló célú-karakterű lapokat, a Szabadságot, a Világosságot és az Esti Budapestet. Példányszáma 250 ezer körüli. Főszerkesztő: Kelen Béla.

Eszterházy-palota (Pollack Mihály tér 8.). Műemlék. Egyemeletes, 6 ablakos, az ablakok felett kiugró szemöldökpárkány. Oszlopos főkapu, konzolos főpárkány. Oldal- és hátsó homlokzat, hasonló kiképzéssel a kert felé. Eklektikus, tervezte → Baumgarten Alajos 1865 körül. 1946—1949 között Köztársasági Elnöki palota volt, ma a → Magyar Rádió zenei osztálya.

Evangélikus Egyház Országos Kormányzó

Szervei. A Jv.-ban van a magyar evangélikus egyház minden országos kormányzó szerve. Legrégebben székel itt az Országos Egyház (korábban Egyetemes Egyház vagy Egyházegyetem), az Üllői út 24. sz. alatt. 1939-ben költözött a Bányai Egyházkerület püspöke az Eszterházy (Puskin) u. 12. sz. alá, amely ma a Déli Evangélikus Egyházkerület püspöki hivatala. 1952 óta az Üllői út 24. sz. alatt van az Északi Evangélikus Egyházkerület püspöki hivatala is. A felszabadulás után a Jv.-ban folytak le azok a harcok, melyeket az evangélikus egyház haladó lelkészei vívtak a visszahúzó régi vezetőséggel az állammal 1948-ban megkötött Egyezmény érdekében.

Evangélikus Országos Könyvtár (Üllői út 24.). Mintegy 110 000 kötetével az egyik legjelentősebb hazai protestáns könyvgyűjtemény. Sok értékét őrzi a magyar irodalom- és művelődéstörténetnek, s egyben teológiai szakkönyvtár is. 1929-ben alakult azáltal, hogy hagyományozás útján az evangélikus egyház tulajdonába került a hajdani kiskartali Podmaniczky-könyvtár, könyvritkaságai mellett értékes egykorú teremkönyvtár-berendezésével együtt. Ez bővült később a Luther Könyvtár és Múzeum anyagával, majd a híres könyvgyűjtő bibliofil Radvánszky Kálmán báró sajókazai könyvtárával. Utolsónak az egykori soproni evangélikus teológiai fakultás és a mai evangélikus teológiai akadémia könyvanyaga került a könyvtárba. A könyvtár kiemelkedő értéke a könyvnyomtatás korai évtizedeiből egy Velencében 1472-ben készült könyv, valamint Michael de Hungaria prédikációs kötete 1487-ből. A könyvtár legrégibb magyar nyomtatványa Benczédi Székely István Zsoltároskönyve 1548-ból; ez az egyetlen hazai teljes példány. Több unikuma közül ki kell emelni II. Rákóczi Ferenc tábori újságának, a Mercurius Veridicusnak 3 ritka számát 1710-ből. A Régi és Ritka Könyvek Gyűjteményében több mint 1500 mű található, 508 ebből 1711 előtti magyar vonatkozású nyomtatvány.

Evangélikus Országos Levéltár (Üllői út 24). Az 1908 óta itt működő levéltár alapjait Mária Dorottya budai nádorné († 1855) gyűjtése és adománya vetette meg. Értékes forrásokat tartalmaz a magyar protestantizmus történetéhez. Különösen a reformáció és ellenreformáció korából találunk itt fontos okiratokat és feljegyzéseket. Leveleket és kéziratokat őriz a levéltár többek között Sztárai Mihálytól, Bornemissza Pétertől és Bél Mátyástól. Legnagyobb értéke Luther Márton eredeti végrendelete 1542-ből — Melanchthon és még két reformátor tanú aláírásával —, amelyet → Jankovich Miklós magyar műgyűjtő vásárolt meg Németországban a XIX. sz. elején, és ajándékozott a magyar evangélikus egyháznak. A levéltár szakszerű rendezésének irányítója hosszú időn át Mályusz Elemér professzor volt.

Evangélikus Sajtóosztály (Puskin u. 12.). A Jv.-ban működik az evangélikus egyházi sajtó szerkesztősége és kiadóhivatala, melynek termékei az Evangélikus Élet (hetilap), a Lelkipásztor (havi folyóirat), az Evangélikus Naptár, énekeskönyv és sok egyéb tudományos vagy szépirodalmi vallásos mű.

Evangélikus Teológiai Akadémia és Teológus Otthon (Üllői út 24.). Az előbbi elődje a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Kara, az utóbbié a Lelkésznevelő Intézet volt. Mindkettő Sopronban működött. Onnan kerültek fel Budapestre 1950-ben, hogy itt más néven folytassák működésüket. Mai helyükön, a Jv.-ban 1956-ban ill. azután nyertek elhelyezést. Az akadémia 6 tanszékén (Ószövetség, Újszövetség, Egyháztörténet, Egyház és Társadalom, Rendszeres és Gyakorlati Teológia) 6 professzor és 2 előadó tanít, s általában mintegy 30 teológus tanul.

ÉVM Szerelőipari Tervező Vállalat (ÉVITERV) (Vas u. 2/d.). A vállalat 1952-ben alakult a szocialista építés teremtette gépészeti és villamos-tervezési igények növekedése következtében. Több kisebb részvállalat összevonásából született. Eredményhírdetőberendezése a világ több nagyvárosában működik (pl. a mexikói olim-

Fa piai stadionban). Jelentős volumenű tervezési tevékenységet folytat az NDK vállalatainak megbízásából. Elsősorban erősáramú villamosberendezéseket tervez új létesítményekhez, rekonstrukciókhoz. Közvilágítás és díszvilágítás, szabadvezeték és mezőgazdasági villamosítás; víz-, gáz-, fűtés-, és légtechnikai berendezé-

ÉVM Szerelőipari Vállalat

sek tervezése, továbbá felvonóberendezések telepítési tervezése tartozik tevékenységének körébe. Dolgozók száma: cca. 320 fő.

Fábik József (1916) kőműves. A bajai Szakszervezeti Építő Vállalatnál kezdett el dolgozni. 1949-ben a Magyar Gyárépítő Vállalat mohácsi építkezésén, később a Dunai Vasmű építkezésénél dolgozott 1951-ig. 1950-ben a sztahanov mozgalom hazai kezdeményezéséért, valamint elterjesztéséért a Kossuth-díj I. fokozatában részesült. 1951—1953 között elvégezte a Gazdasági és Műszaki Akadémiát, ezután az Építőipari művezetőképző iskola igazgatójának nevezték ki. 1954. szeptember hótól az → Április 4. Magasépítő és Szerelőipari KTSZ elnöke.

Fabró Henrik (1866—1924), gyorsíró, 1886-tól az országgyűlési gyorsiroda tagja, 1922-től igazgatója. Ő alapította a Magyar Gyorsírók Társaságát, s vezetője volt a Magyar Távirati Irodának is. Ker. von.: a → Vörösmarty Mihály Gimnázium tanára volt.

Faesztergályosok és Sütőipari Fafelszerelések KTSZ (Práter u 73.). 1961-ben alakult. Főbb termékei: bútoralkatrészek, textilipari fakellékek, házgyári műszaki faalkatrészek, sütőipari fafelszerelések, szerszámnyelek, asztali és állólámpa fatestek. Exportál tőkés és szocialista országokba. Dolgozók létszáma: cca. 150 fő.

Faipari Gyártás és Gyártmánytervező Iroda (Kisfaludy u. 38., régi nevén Faipari Gyártástervező és Szerkesztő Iroda). 1950-ben a tipizálható és sorozatban gyártható faipari cikkek (elsősorban lakás-, iroda-, és iskolabútorok) tervezői tevékenységének ellátására alakult. Feladata: a termékek funkcionális szerepének biztosítása mellett olyan formatervek készítése, amelyek egyrészt a közizlést megfelelő irányba terelik, másrészt szerkezetileg az új anyagok és eljárások alkalmazását lehetővé teszik, tipizálhatók, szabványosíthatók, cserélhetők. Foglalkozik a technológia kidolgozásával, az új anyagok és eljárások alkalmazásának kikísérletezésével. A kidolgozott technológiák alapján gyártásszervezési javaslatokat készít a beruházásokhoz, rekonstrukciókhoz; felújításokhoz technológiai alaptanulmányt ad. (A kidolgozott gyártásszervezési rendszer bevezetésében és begyakoroltatásában művezetés jelleggel vesz részt.) A gyártástechnológiához szorosan kapcsolódó épületgépészeti terveket elkészíti (technológiai fűtés, légtechnikai tervek, stb.) Gazdaságossági elemzéseket végez a döntésre jogosultak számára. Dolgozóinak száma: cca. 60 fő.

Faipari Minőségellenőrző Intézet (Rigó u. 6—8.). 1953-ban alakult, a Kisfaludy u. 38. szám alatt. 1966 óta új, korszerűen berendezett laboratóriumokkal, anyagvizsgáló gépekkel felszerelten működik. Hatósági feladatként látja el a hazai, állami és tanácsi bútoripari vállalatok termékeinek utólagos minőségellenőrzését. Figyelemmel kíséri a bútorok minőségi színvonalának alakulását. Szabványokat és új vizs-

gálati eljárásokat dolgoz ki. A minőséggel kapcsolatos vitákban szakvéleményt ad. Az intézet létszáma cca. 20 fő. Vezetője: Bakay István.

Faludi Béla (1909) genetikus, a biológiai tudományok doktora, a pszichofiziológiának, a magasabb idegtevékenység élettanának kutatója. Az → ELTE Származás- és Örökléstani Tanszékének vezetője. (1948.)

Famunkások Szakszervezete (Magyarországi Famunkások Szövetsége). A Szakszervezet Budapesti Asztalos Szakegylete, majd szakosztálya és országos központja helyiségei 1893-tól, illetve 1904-től 1944 végéig 5 évtizeden keresztül a Jv. területén voltak. A Szövetség létrehozásának kezdeményezője és szervezője, a „Budapesti Asztalosok és Segédmunkások Szakegylete" két évig tartó belügyminiszteri huzavona után 1893. január 7-én kapta meg jóváhagyott alapszabályát. Ennek birtokában február 26-án a VIII., József körút 38. szám alatti István király kávéház különtermében tartották meg az alakuló közgyűlést. A Szakegylet első helyisége a VIII., Mária-Terézia (Horváth Mihály) tér 16. sz. alatti Kullifay vendéglő különterme volt. A taglétszám növekedése és a vendéglői helyiségeknek a szervezeti életet akadályozó körülményei miatt a Szakegylet 1894. augusztus 1-én a VIII., Luther u. 1/c. számú ház I. emeletén bérelt helyiségbe költözött. Az ország famunkás szakegyleteinek egyesüléséből 1904-ben — mint központi összefogó szerv — létrejött a Magyarországi Famunkások Szövetsége. A Szakegylet a Szövetség budapesti asztalos szakosztályaként továbbra is ezen a helyen működött 1911. augusztus 1-ig, amikor a többi rokon szakosztállyal a VIII., Népszínház u. 16. sz. ház I. emeletét elfoglaló nagyobb helyiségekbe költözött. (A Szövetség továbbra is a Luther-utcában maradt). Ez a helyiség 1933. november 1-ig, a Vas- és Fémmunkások Szövetségének VIII., Magdolna u. 5—7. szám alatti székházába történt átköltözésig sok politikai és szakmai harc kiinduló helye volt. 1934. május 1-vel a gazdasági és politikai nyomás következtében a Szövetség is kénytelen volt feladni a több évtizede bérelt Luther u. 1/b. számú házban levő helyiségeit és ugyancsak a Vas- és Fémmunkások székházába költözött. A Vasas székház nyújtotta helyiség lehetőségeket a kommunisták vezette fás szakszervezeti baloldal eredményesen hasznosította a marxista-leninista oktatás és kultúrelőadások rendezése terén. Ebből a helyiségből történt az 1930—1940 évek nagy újpesti famunkás sztrájkjainak előkészítése, irányítása. A Szakszervezet a felszabadulás után 1945. januárjában a VI. ker-be költözött és 1950-ben egyesült az Építőkkel. Az egyesített szakszervezet neve Építő- Fa- és Építőanyagipari Dolgozók Szakszervezete.

Faragó Árpád (1880—1948) szobrász. Székelyudvarhelyen, Párizsban és Budapesten tanult. Porcellán-, agyagipari, akt- és képmásszobrászattal foglalkozott. 1911—1919-ig a Százados úti M.T.-en dolgozott.

Farkas Aladár (1909) szobrász, Munkácsy-díjas. Művei: A munkásmozgalom forradalmi eseményeiről készített kisplasztikai és éremsorozatok, Felszabadulási emlékmű (1950. Makó), Felszabadulási emlékmű (1958. Nagykanizsa), Marx Károly szobor (1956. Bp., Közgazdasági Egyetem), 1956-os Ellenforradalmi és Vietnami kisplasztikai sorozat. Kerületünkben: a Kun Béla téri 1919-es emlékmű egyik alkotója. (→ 249 o.) 1945 óta dolgozik a Százados úti M.T.-en.

Repülőre lövő vietnámi partizán (Farkas Aladár)

Farkas Gábor (1925) biológus, növényfiziológus, az MTA levelező tagja (1964), az → ELTE Növényélettani Tanszékének tanára (1960), az MTA Növényélettani Kutató Csoportjának vezetője. A növények anyagcsereélettanával foglalkozik.

Farkas Károly (1843—1907) vasmunkás, a korai magyar munkásmozgalom kiemelkedő vezetője. 1869 januárjától az I. Internacionálé magyarországi főmegbi-

Fazottja, a temesvári, majd a pesti szekció vezetője. A Magyarországi Általános Munkáspárt megszervezésében Frankel Leó munkatársa. A 90-es évektől az → Engelmann Pál által vezetett osztályharcos irányzatot támogatta. A kerülethez fűződő tevékenysége: 1877-ben nagy tüntetést szervezett mintegy 3000 részvevővel a mai Bródy Sándor utcában és a Nemzeti Múzeum előtti téren.

Farkas Sándor mérnök Vasöntöde és Gépgyár. 1916-ban alapították az Erdélyi u. 15. sz. alatt. A harmincas évek végén 70 munkással dolgozott.

Fazekas Mihály Fővárosi Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium (Horváth Mihály tér 8.). 1912-ben nyílt meg a fővárosi tanítók továbbképzésére hivatott Pedagógiai Szeminárium és annak elemi iskolája. A felszabadulás után az intézmény neve többször is megváltozott. Jelenleg Szakfelügyeleti és Továbbképzési Intézet néven látja el a főváros iskoláinak szakfelügyeletét és a pedagógusok továbbképzését. Az 1912 óta működő gyakorló általános iskola mellett 1958-ban gyakorló gimnázium is alakult. A két iskola 1962-ben egyesült és így jött létre a Fazekas Mihály Fővárosi Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium. A gyakorló iskola bemutató órái fontos szerepet játszanak az Intézet továbbképző tevékenységében. Az iskola korszerű szertárakkal, a nyelvoktatás céljait szolgáló audio-vizuális laboratóriummal és matematikai programozó laboratóriummal is rendelkezik. Az 1966—1969 között megrendezett országos középiskolai tanulmányi versenyeken a Fazekas Mihály Gimnázium tanulói közül 64 jutott az első tíz közé; vagyis az ország valamennyi középiskolája számára kiírt különböző tantárgyi versenyek díjainak 12,8%-át a gimnázium tanulói nyerték. Különösen a matematika tagozat diákjai szerepeltek nagy sikerrel a különböző hazai és külföldi versenyeken. A Nemzetközi Matematikai Diákolimpiákon az elmúlt 7 évben a gimnázium tanulói 11 első, 13 második és 7 harmadik díjat nyertek.

Fazekas Mihály Fővárosi Gyakorló Gimnázium tanulóinak sikerei a Nemzetközi Matematikai Diákolimpiákon: 1962/63. Wroclav: Lovász László II. díj, Pelikán József II. díj, (a magy. csap. II.). 63/64. Moszkva: Lovász László I. díj, Pelikán József I. díj, Berkes István II. díj, (a magy. csap. II.). 64/65. Berlin: Lovász László I. díj, Pelikán József I. díj, Pósa Lajos II. díj, Berkes István II. díj, Laczkovich Miklós III. díj, Elekes György III. díj. (a magy. csap. II.). 65/66. Szófia: Lovász László I. díj, Pósa Lajos I. díj, Pelikán József I. díj, Laczkovich Miklós II. díj, Babai László II. díj, Surányi László III. díj, (a magy. csap. II.). 66/67. Cetinje (Jugoszlávia): Elekes György I. díj, Surányi László I. díj, Babai László II. díj, Hoffmann György II. díj, Szücs András III. díj, Pintz János III. díj. (a magy. csap. II.). 67/68. Moszkva: Babai László I. díj, Pintz János I. díj, Kóczy László II. díj, Szűcs András II. díj, (a magy. csap. III.). 68/69. Bukarest: Bajmóczy Ervin II. díj, Ruzsa Imre II. díj, Pintz János III. díj. (a magy. csap. I.). A magyar csapat minden évben 8 tagú volt.

Fáy András író. 1822—1827-ig volt a Jv. lakója. 1822. augusztus 29-én házat és ehhez tartozó 463 □-öl kertet vásárolt a Tavasz utcában, a mai Krúdy Gyula utca 4. sz. ház helyén. A ház keleti szárnyában ő lakott, a nyugatiban az írnoka és egy bérlő. A kert végében emeletes házat építtetett, ennek emeleti szobájában fogadta vendégeit, írótársait, köztük igen gyakran → Vörösmartyt is. Fáy 1827-ben eladta Tavasz utcai házát és beköltözött a Belvárosba. Forrás: Rohányi István: Fáy András pesti ingatlanai. (Historia. 1929. 6. sz. 166—173. p.)

FÉBÉ Leányotthon (Krúdy u. 4.). Az evangélikus FÉBÉ Diakonissza Egyesület tartotta fenn. Főiskolás és egyetemista leányok otthona volt a második világháború alatt. Üldözött zsidóknak is nyújtott menedéket.

Fegyvergyár. A Kőbányai út 22. sz. alatt 1869-ben készült épület. Az új honvédség megszervezése után az osztrák Fegyvergyár itt szerelte össze a Steyr-ben készült Werndl féle 11 mm-es fegyvereket. Néhány év múlva ez megszűnt és az épület fegyvergyári laktanya lett. A századfordulóig különböző katonai hivatalok dolgoztak benne. A 20-as évek közepétől a harmincas évek közepéig → Dohánygyár, a Posta járműtelepe, munkásszálló. 1948 után menekült görögök telepe, majd a Kartográfiai Vállalat műhelye, gyógyszerész-asszisztens képző és lakóépület. Története még nincs feldolgozva.

Fehér Klára (1922) írónő, József Attila-díjas. Ker. von.: lakása: 1930—1934: Népszínház u. 16.; 1934—1948: Rákóczi út 23. A Tisza Kálmán téri polgári iskolába járt. (9. sz. Ált Isk., Köztársaság tér 4.) Ker. von. írásai: A Tenger. (regény, 1956.); Bezzeg az én időmben. (ifjúsági regény).

Fehér Lajos (1917) miniszterelnökhelyettes, a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának tagja, 1948—54 között a → Szabad Föld c. lap felelős szerkesztője, ezt követően a → Szabad Nép szerkesztőbizottságának tagja.

Fehér-Ló Vendégfogadó (Rákóczi u. 15.). Műemlék. Kétemeletes. A középrizalitot az első és második emeleten kompozita fejezetű falpillérek fogják össze; kazettásrozettás főpárkány. A homlokzati erkélyek újabbak, a középrizalit felett oromfal, klasszicista rácsok és kút az udvarban. Klasszicista, → Hild József 1831-ben földszintesre, majd 1853-ban Kauser Lipót kétemeletesre építette Mattyasovszky János számára. Régi típusú vendégfogadó volt, istálókkal, kocsiszínnel. Az I. világháború után megszünt. Épületét 1957-ben restaurálták. Ma lakóház.

Féja Géza (1900) író, József Attila-díjas. Ker. von.: lakása 1932-ben: Baross u. 42. 1960-tól a → Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár dolgozója.

Fejér Lipót (1880—1959) matematikus, az MTA tagja, Kossuth-díjas, az → ELTE volt tanszékvezetője. 1900-ban publikálta a Fourier-sorokra vonatkozó nagyjelentőségű tanulmányát. Ez lényegében a tárgya az 1902-ben megjelent doktori értekezésének, melyben a trigonometrikus sorok modern elméletének alapjait rakta le. „Interpolatióról" című munkájáért az MTA nagyjutalmát nyerte el. Haladó gondolkodású ember, Ady barátja volt. Körülötte és → Riesz Frigyes körül alakult ki a világhírű magyar matematikai iskola.

Fejérpataky László (1857—1922) történettudós, akadémikus. 1894-től az → Országos Széchényi Könyvtár igazgató őre, 1895-től haláláig a történeti segédtudományok professzora a tudományegyetem bölcsészeti karán, 1915-től a → Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója.

Fejérváry Géza Gyula (1894—1932) zoológus, paleontológus. Budapesti egyetemi tanulmányainak befejezése után a → Magyar Nemzeti Múzeum állattárának munkatársa lett, majd tanársegéd az egyetemen. 1924-től a Pécsi Egyetemen magántanár, 1930-tól ny. r. k. tanár volt. Kutatási területe az általános biológia, az állatföldrajz, a származástan. Biológiájában lamarckista nézeteket képviselt.

Fejes Endre (1923) író, József Attila-díjas. Ker. von.: a 6. sz. Ált. Isk.-ba járt. (Bezerédi u. 16.). Ker. von. írásai: A hazudós. (elb. 1958), Rozsdatemető (regény, 1962).

Feketeházy János (1842—1927) mérnök, neves hídépítő, a Keleti pu. (→ Budapest K. pu.) akkoriban világhírű tetőszerkezetének tervezője. További fő munkái: 1912-ig valamennyi MÁV híd, a bp.-i Ferenc József (ma Szabadság) híd, a szegedi Tisza híd és az Opera, a Fővám épület tetőszerkezetének tervezése.

Fellner Ferdinánd (1847—1916) bécsi építész. → Helmer Hermann-nal együtt nemzetközi hírű színházépítő. Tervei alapján készült többek között a bécsi Stadttheater, Volkstheater, továbbá Odessza, Prága, Zürich, Salzburg színháza. Kerületünkben Helmer Hermann-nal a → Népszínházat

Fe (1875), és a Múzeum u.-i Károlyi-palotát (1881) építette, melynek különösen szép a belső lépcsős hallja. (Ma → Országos Műszaki Könyvtár.)

Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont (Rigó u. 16.). 1967-ben alakult a MM kezdeményezésére. Feladata: az egyetemi és főiskolai oktatás hatékonyabbá tételének elősegítése, az ezzel kapcsolatos kutatómunka folytatása, szervezése és koordinálása. Igazgató: Zibolen Endre.

Felszabadulás. Jelenlegi határát véve alapul 1945. január 9-e és 17-e között, 1945-ös határai szerint pedig január 11. és 17-e között szabadult fel a VIII. kerület. Jan. 9-én felszabadul a Népliget, a szovjet csapatok elérik a Könyves Kálmán körútat. Jan. 10—11: felszabadul a → Tisztviselő-telep, a → Ganz-MÁVAG, a → Ludovika, 12-én a → Kerepesi-temető. A szovjet csapatok a Mező Imre úton állnak. 13-án elfoglalják a Keleti Pályaudvart. 14-én a Nagykörút és a Mező Imre út közötti városrész nagyobbik részét. Jan. 15-én felszabadul az → Erkel Színház és az egész terület a József körútig, 16-án a → Corvin Áruház felszabadítása után a szovjet csapatok elérik a Calvin teret. Jan. 17.: az utolsó, németek által megszállt épület, a → Rókus Kórház is felszabadul.

Fém- és Vastömegcikk Készítő KTSZ (Práter u. 63.). 1951-ben alakult. Jelenleg főként camping bútorokat gyárt, termelésének 90—95%-a export. Jelentős terméke a „Karaván" kávéfőző. Dolgozók létszáma: cca. 200 fő. „Kiváló Szövetkezet" (5 ízben), a „Minisztertanács vándorzászló"-ját 1 esetben nyerte el.

Fenichel Sámuel (1868—1893) etnográfus, ornitológus. 1888—1891 között a bukaresti állatorvosi főiskolán, majd a román régészeti múzeumban működött. 1891-ben néprajzi és madártani kutatás céljából Új-Guineába utazott, ahol két év múlva meghalt. Az Asztrolábe-öböl vidékén szerzett 7000 néprajzi tárggyal a → Néprajzi Múzeum gyűjteményét gyarapította. Madártani gyűjteménye is jelentős. — Irodalom: Madarász Gy. (Aquila 1894); Bodrogi T. (Ethnographia 1954).

Fenyő László (1902—1945) költő, Baumgarten-díjas. Ker. von.: az 1930-as években a Fővárosi Könyvtár dolgozója. (→ Főv. Szabó E.)

Ferenczi Marika (1908) színésznő. 1934—1944 között a → Józsefvárosi Színház operettprimadonnája, a törzsgárda egyik erőssége volt. A korabeli divatos operettekben sok sikert aratott.

Ferenczy István (1792—1856) szobrász, a MTA l. tagja. A nemzeti szobrászat egyik megteremtője. Leonardo da Vinci lovasszobrát ő ajándékozta a Szépművészeti Múzeumnak. Kerületünkben van Kisfaludy Károly emlékszobra az elpusztult eredeti másolata. (Múzeum kert).

Festetics György utca (a táblán helytelenül ch-val írva). Az 1950-es évek derekán a volt F. utca F. Gy.-nek (1755—1819), a Keszthelyi Georgikon Gazdasági Akadémia és a helikoni művésztalálkozók szervezőjének nevét kapta meg.

Festetics Rudolf 1903-tól kezdve Tolna nevű yachtján nyolc éven át látogatta a Csendes-óceán szigeteit, értékes néprajzi és természettudományi kutató munkát végzett. Óceániai gyűjteményét a → Néprajzi Múzeum őrzi. Művei: Emberevők között. Franciából ford. Sárosi Bella. (Bp. é. n.)

Festetics-palota (Pollack Mihály tér 10.). Műemlék. Egyemeletes, 9 tengelyes, első emeletén 4 oszloppal tartott középerkély az ablakok felett kiugró szemöldökpárkányok, oldalhomlokzat 10 ablakkal: Bródy Sándor u. 3. Neoreneszánsz, tervezte → Ybl Miklós, Festetics György számára 1862-ben. Ma az → OSZK osztályai működnek benne. 1941-től Teleki Pál, majd kelet-európai történettudományi intézet volt. (Kép → XLVI o.)

Finomvegyszert Készítő KTSZ (Üllői út 58.). 1951-ben alakult. Főbb termékei: finomvegyszerek, gyógyszeralapanyagok, ipari segédanyagok. Dolgozók létszáma cca. 130 fő. Kiváló Szövetkezet 3 ízben.

Finta Sándor (1881—1960) szobrász. 1920-ban kivándorolt. Művei Amerikában és szülővárosában, Turkevén találhatók. 1919-ben lakott a Százados úti Művésztelepen.

Fischer Testvérek Üvegcsiszoló és Tükörgyár Rt. 1923-ban alakult a Koszorú u. 30. sz. alatt 90 000 P. alaptőkével, az 1940-es évek elején évi mérlege 250 000 P. körül forgott.

Fitz József (1888—1964) könyvtáros, könyvtörténész, az irodalomtudományok kandidátusa. 1934—1945-ig az → Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója volt. Vezetése alatt indult meg a könyvtár technikai korszerűsítése.

Flór Ferenc (1809—1871) sebész, tiszti főorvos. 1840-ben a → Rókus Kórház főorvosa, 1847-ben igazgató és Pest tiszti főorvosa. 1849-ben a hadügyminisztérium egészségügyi osztályának főnöke. Első volt, aki orvosi értekezését m. nyelven védte meg. Elsőnek alkalmazott általános érzéstelenítéshez kloroformot Mo.-on. Bugát Pállal együtt adta ki az első magyar orvosi folyóiratot, az Orvosi Tárat (1839—1849) és az első magyar orvosi címtárat. (Magyarországi Orvosrend névsora 1840-re). A szabadságharc bukása után másfél évre internálták. Kiszabadulása után nem folytatta orvosi működését. Nevét régebben a mai Márkus Emilia u. viselte.

Fock Jenő (1916) a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának tagja, a Minisztertanács elnöke, 1936—39 között a → Ganz Vagongyárban műszerészként dolgozott.

Fodor József (1843—1901) higiénikus, egyetemi tanár. 1872-ben Kolozsvárott ny. r. tanár, majd a bp.-i egyetem orvoskarán a közegészségtan ny. r. tanára. A közegészségtan nemzetközileg elismert tekintélye. Világviszonylatban elsőnek vetette fel egy országos közegészségügyi intézet és területi közegészségügyi intézet tervét. Szobra a Gutenberg téren áll.

Fogarasi Béla (1891—1959) marxista filozófus, az MTA tagja. Részt vett a Galilei Kör mozgalmaiban, a KMP alapító tagja, a Tanácsköztársaság idején a közoktatásügyi népbiztosságon a főiskolai ügyek vezetője és a VIII. kerületi Tanács tagja. A Tanácsköztársaság megdöntése után emigrációban él Bécsben, Berlinben, majd Moszkvában. Hazatérése után egyetemi tanár, 1957-től a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem rektora és az MSZMP Központi Bizottságának tagja.

Fogpótlástani Klinika [SOTE] (Mikszáth Kálmán tér 5.). 1959-ben kezdte meg működését. Kezelő helyiségei, laboratóriumai is itt vannak. Első igazgatója: Molnár László professzor, aki 1969-ig vezette a tanszéket. Jelenlegi tanszékvezető: → Berényi Béla egyetemi tanár. (1969).

Forinyák Géza (1840—1860) joghallgató volt. 1860. március 15-én az egyetemi ifjúság elindult a régi Jv.-i katonai temetőbe (a jv.-i pu. helyén), hogy megkoszorúzza a 48-as honvédek sírját. A mai Népszínház u. végén osztrák katonaság feltartotta a menetet és fegyverét használta. F. G. súlyosan megsebesült majd ápr. 2-án a Rókus kórházban meghalt. Temetésén ápr. 4-én közel százezer főnyi tömeg kísérte végig halottaskocsiját a Rákóczi úton a Kerepesi temetőig az abszolutizmus ellen tiltakozva.

Földalatti Vasút (METRÓ). Az 1950-ben megkezdődött építkezések után 1970. ápr. 4-én felavatott bp.-i földalatti vasút kelet-nyugati vonala kb. 4 kilométer hosszban halad a kerület határán a Rákóczi út—Baross tér—Kerepesi út alatt. Három megállója az Astoria és a Baross tér és a Blaha Lujza tér mélyállomások. Irod.: Kelemen János: A budapesti metró története. Bp. 1970.

Földes Péter (1916) író, kétszeres József Attila-díjas. Ker. von.: 1953—1961 között a Biró L. u. 8. sz. alatt lakott; 1952—1954-ig a → Fővr. Szabó Ervin Könyvtárban dolgozott. Ker. von. írásai: Felejthetetlen május (regény, 1954.); Margaréta ügy; Mókuli (regény, 1961).

Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat (Reviczky u. 4/c.). 1950-ben alakult az építésügy geodéziai és talajmechanikai feladatainak ellátására. 1951-ben tevékenységi köre

Fő kibővült vízkutatással és vegyészettel, mérnök-geológiával, vízellátási és mélyépítési tervezéssel. Részt vett a gépállomás-telepítési program kidolgozásában, összes új szocialista városunk telepítésében és felépítésében, minden fontosabb ipari létesítményünk létrehozásában. A tervező vállalatok közül elsőnek nyerte el 1954-ben az MT – SZOT Vörös Vándorzászlaját. 1968-ban elnyerte a Szocialista Munka Vállalata címet. A vállalat vezetője Gabos György igazgató.

A Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat

Fővárosi Autotaxi Vállalat (Kerepesi út 15.). 1913. június 1-én alakult a MARTA-Magyar Automobil Rt. 25 darab — taxaméterórával felszerelt — bérgépkocsijának üzembe állításával. A MARTA 1913. december 20-án egyesült a Benz Magyar Automobil és Motorgyár Rt.-gal Budapesti Automobil Közlekedési Rt. néven. 1923-tól neve Autótaxi Budapesti Közlekedési Rt. volt. A gépkocsik száma 1913 végén 175 db, 1920 végén 25 db. Európában elsőként 1922-ben bevezették a kistaxit, ebből 150-et üzemeltetett. A vállalat a „Szürketaxi" nevet az 1925-től használt szürke autószínről kapta. A II. világháború előtt 1938-ban üzemelt a legtöbb taxi: 1517 db, 315 állomáshellyel. A háború végén a fasiszták elrabolták a gépkocsikat. 1945 júliusában 50 gépkocsivezető, 100 ipari dolgozó és tisztviselő hat gépkocsival megindította a taxiközlekedést. Az 1948 februári államosítás után előbb MOGÜRT Autótaxi Vállalat, majd 1948 nyarától Autótaxi Nemzeti Vállalat néven működött. Jelenlegi nevét 1951 óta használja. Rohamos fejlődését az 1949. évi 479 db és az 1951. évi 741 db taxi bizonyítja. Az ellenforradalom után 517 db-ra csökkent az autók száma, de 1962 végén már 1052, 1968-ban 1300 db volt. A futóműhely naponta 250—300 gépkocsit javít. Szerelő-, motor-, csiszoló-, autóvillamossági-, óra- és karosszériaműhelye, valamint saját tanműhelye van. A vállalat garázsai: a Könyves Kálmán krt.-on, a Kertész ill. a Prielle Kornélia u.-ban találhatók. Dolgozói közül sokan részt vettek a munkásmozgalomban. A Tanácsköztársaság idején a vállalat termelési népbiztosa: Spitzer Miklós. Sokan fegyverrel védték a munkáshatalmat. A huszas években két sikeres és egy sikertelen sztrájkkal küzdöttek a vasasszakszervezet gépkocsivezetői. Az első ötéves terv idején Élüzem címet nyert. Az 1956-os ellenforradalom elleni küzdelemben hősi halált halt Benedek József: nevét felvette, a vállalati KISZ szervezet. Igazgató: Horváth Géza (1969-től). A dolgozók létszáma cca. 3000 (1968).

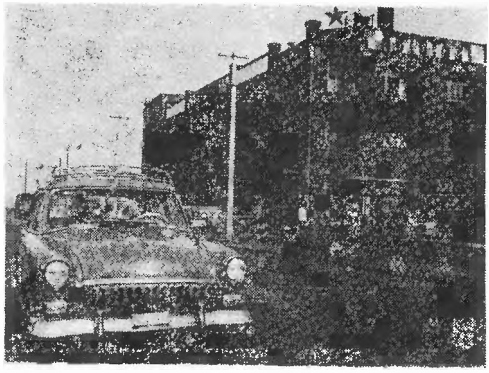

A Fővárosi Autótaxi Vállalat központi telephelye

Fővárosi Gázművek (Köztársaság tér 20.). A Gázművek jelenlegi központja helyén, — az akkori Lóvásár téren — 1855-ben kezdték építeni az első gázgyárat, és 1856. dec. 23-án helyezték üzembe. A világító-

gázt akkor légszesznek hívták, ennek emlékét őrzi a Központot határoló Légszesz utca. Pesten ezzel a világítógázzal 1856. dec. 21-én 802 nyilvános és 9184 magán lánggal kezdtek világítani; az üzem megnyitásakor a Kerepesi úton és a Belvárosban 838 gázlámpa égett. A főváros rohamos fejlődése és a technikai újítások (auerharisnya stb.) gyorsan növelték a gázigényt. 1866-ban megépült a budai, 1872-ben az újpesti gázgyár. A gyorsan növekvő gázgyári munkásság szervezetten harcba kezdett a szociális körülmények javításáért: 1884-ben megalakult az első sztrájkbizottság. A sztrájk eredményeképpen tízórás munkaidőt és béremelést harcoltak ki. 1905. május 23—24-én általános gázgyári sztrájk tört ki. Eredménye: szervezkedési jog, a munkaidő-szabályozás megtartása, béremelés. 1905. júl. 15-én a szervezett munkások szerződést kötöttek az igazgatókkal, ebben jelentős béremelést és munkaidő-csökkentést vívtak ki. A gázfogyasztás fejlesztése érdekében 1909. május 26-án a fővárosi közgyűlés kimondja a gázgyárak saját kezelésbe vételét. 1910. december 15-én megalakul a Budapest Székesfőváros Gázművei Vállalat. A Tanácsköztársaság idején a Max Mihály termelési biztos vezette Gázművek biztosította a zavartalan gázellátást. A Gázművek önálló vörös zászlóaljat állított fel. Az ellenforradalmi rendszer 1919. augusztus 12-én elbocsátotta a Tanácsköztársaság idején alkalmazott dolgozókat. A 4000 kalória égésmelegű gáz termelésére 1928-ban, az 5000 kalória égésmelegű gázra pedig 1968. okt. 1-én tért át a Fővárosi Gázművek. A II. világháborúban a gáztermelő és szolgáltató berendezések mintegy 30 százaléka, a kátránygyár és a termelőberendezések 12 százaléka, a csőhálózat 40 százaléka, a közvilágítási hálózat 85 százaléka, a szénkészlet 95 százaléka elpusztult. A helyreállítás gyorsan megindult, 1945. jan. 29-én összekötötték a budai és a pesti vezetéket, február 7-én felfűtötték az épen maradt kamrákat, begyújtották a generátorokat és március 30-án megindult a gázszolgáltatás a Római fürdő területén, június 13-án a pesti kerületekben. A Gázművek 1952. január 1. és 1957. július 1 között két vállalatra osztva működött: Budapesti Gáz- és Kokszművek, valamint Fővárosi Gázszolgáltató Vállalat néven; az újraegyesítés óta jelenlegi nevén működik. A fejlődés azóta rohamos. A városi gáz összetételét javítják: a nyers állapotú bekeverés mellett a levegős és vízgőzös földgázbontók (1965) új gázkomponenst jelentenek; nő a földgáz-felhasználás. Az 1968. év végi adatok: 44 millió m^3 városigáz-, 369 millió m^3 földgáz-fogyasztás, 399 ezer fogyasztó, 1750 km vezetékhossz. A Gázművek a városi és földgáz-szolgáltatáson kívül, kőszénkokszot, benzolt, ammóniumszulfátot, cseppfolyós ammóniát, kőszénkátrányt, ammóniumhidroxidot termel, valamint közterületi gázcsőfektetési, csatlakozó vezeték építési, épületen belüli gázvezeték szerelési, gázkészülék szerelési, javítási és karbantartási tevékenységet végez, illetve ellátja az új gázfogyasztók bekapcsolását megelőző tervezési, tervfelülbírálati tevékenységet. Háztartási Tanácsadó Szolgálata az érdeklődőknek a gázfelhasználással és a gázkészülékkel kapcsolatban szaktanácsot ad. Az iparvállalatnak 1958 év végén közel 3100 dolgozója volt. A Minisztertanács és a SZOT Munka Vörös zászló Érdemrendjével kétszer tüntették ki. Vezérigazgatója: Stadinger István. Műszaki igazgató: Vida Miklós országgyűlési képviselő, a Hazafias Népfront kerületi bizottság elnöke.

Fővárosi Gyermek és Ifjúságvédő Intézet (Kállai Éva u. 9/13.). 1945. január 18-án szabadult fel az → Állami Gyermekmenhely, 1945. július 1-től Állami Gyermekvédő Intézet néven működött tovább. Feladata 0—15 éves korig az állami gondozottak nevelése. 1964-től csak a fővárosi gyermekeket gondozza 3—18 éves korig. 1967-től működik jelenlegi nevén.

Fővárosi Kézműipari Vállalat 5. sz. Lábbelikészítő Üzemága (Kisfaludy u. 28/b.). A VIII. kerületi Kézműipari Vállalat 1953-ban alakult. 1953—54-ben Bp. többi kerületeiben is megalakultak a Kézműipari

Fő Vállalatok. 1964. október 1—1965. január 1. között a 14 önálló vállalatból létrejött a Fővárosi Kézműipari Vállalat. A nagyvállalat 9 profilirozott üzemággal tevékenykedik. A kerületünkben levő 5. Lábbelikészítő Üzemág az összes cipő- és papucsrészleget irányítja, így telephelyei Bp. egész területén megtalálhatók. Gyártmányai: papucs, pantonett, szandál, textil felsőrészű házi cipő, vulkanizált talpú cipő. Az üzemág összlétszáma: 600 benti és 600 csökkent munkaképességű bedolgozó, tehát 1200 fő. Évi átlagos termelési értéke: 75—80 millió Ft.

Fővárosi Köztisztasági Hivatal (Kun u. 6—8.). 1895-ben létesítette a főváros; mai központjába 1911-ben költözött. Ecseri úti telepén volt elhelyezve a szemétszállításhoz szükséges ló- és kocsiállomány zöme és innen indult az úgynevezett szemétvasút (a 4 mozdony, 79 vagon), a pestszentimrei lerakóhelyre. 1945-ben 9000000 m^3 szemetet kellett elszállítania a járványveszély elhárítására. Az ostrom alatt elpusztult kocsipark és állatállomány részbeni pótlása után ezt a feladatot nyolc hónap alatt oldották meg. Nagy-Budapest megalakulása (1950) után, 1952-ben sikerült valamennyi kerületben rendszeresíteni a szemétbegyűjtést. 1957-ben kezdődik meg a nagyobb arányú gépesítés és korszerűsítés. 1968-ban az utak tisztításában már jelentős szerepe van a gépeknek. A hivatal tagja az INTAPUC-nak, a Köztisztasági Világszervezetnek. Dolgozóinak száma: cca. 3500. Igazgató: Hajdú György.

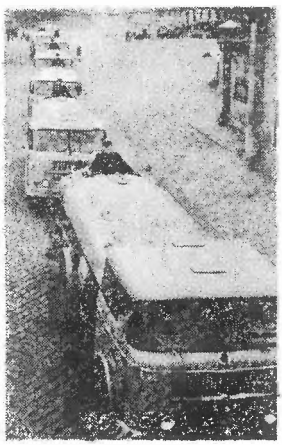

Fővárosi VIII. kerületi Ingatlankezelő Vállalat (Baros u. 65—67.). 1949 szeptemberében alakult. A név és pozícióváltozások után 1968. január 1-től visszakapta mostani nevét. Megalakulása idején az új, állami tulajdonba került ingatlanok kezelésével foglalkozott. Jelenlegi feladata a kezelésében levő épületek teljes és részleges felújítása, karbantartása. Évi teljesítményértéke közel 100 millió Ft. Dolgozók száma: cca. 2000 fő. Igazgató: Farkas Ferenc.

Fővárosi Nyomdaipari Vállalat (Pogány József u. 31/33.). Különböző szervezeti átalakulásokon keresztül 1959-ben jött létre abból a három Nyomdaipari Egyesülésből, melyet az államosított nyomdaipari kisüzemek irányítására hoztak létre. Jelenleg 22 termelő üzemegységgel dolgozik. A főváros 17 kerületében vannak telepei. Feladata főleg kereskedelmi és ügyviteli nyomtatványok készítése, továbbá a lakosság nyomdaipari szükségleteinek kielégítése. Ez utóbbi területen egyes szolgáltatások végzésére kizárólagos joga van (Pl. névjegy, esküvői, stb. értesítések, bélyegzőkészítés, könyvkötészet és gépíró-szolgálat). Dolgozók létszáma kb. 1300. Igazgató: Fischer János.

Fővárosi Patyolat Vállalat 4. sz. üzemegysége (Baross u. 85.). Jelenlegi telephelyén → Lohr Mária (Kronfusz) kelmefestő vegytisztító üzeme működött. A felszabadulás után az üzem létszáma kb. 35—40 fő. A tisztított ruhák mennyisége 140—160 között mozgott naponta. 1947-ben államosították és három kisebb üzemmel összevonva beolvadt a jelenlegi Fővárosi Patyolat Vállalatba. A dolgozók létszáma: cca. 200 fő. Termelés éves átlagban: 1685000 Ft. Gazdasági vezető: Tátrai Mihályné.

Fővárosi Pedagógiai Szeminárium, 1911-ben alakult és épült önálló háza a Mária Terézia (Horváth M.) tér 8. sz. alatt. Bárczy polgármester és haladószellemű munkatársai nemcsak új iskolák építését segítették elő, de az oktatás színvonalát is emelni kívánták. A P. Sz. három és fél évtizedig a bp.-i elemiiskolai tanítók szakmai és módszertani továbbképző intézete volt, gyakorlóiskolával. 1945-ben Neveléstudományi Intézet majd bp.-i Pedagógus To-

vábbképző Intézet néven működött. 1958-ban megszűnt, (helyette az OPI alakult) ma Szakfelügyeleti és Továbbképző Intézet). → Fazekas Gimnázium.

Fővárosi Rövidáru és Lakástextil Kiskereskedelmi Vállalat (RÖLTEX) VIII. kerületi fiók (Üllői út 32.) 1950 januárjában csak egy Röltex volt a kerületben. 1969-ig ez a szám 10-re gyarapodott. Évi forgalma több mint 600 000 Ft. A nevében megjelölt áruk forgalmazásán kívül ipari tevékenységet is folytat: gombokat, kalapokat és sapkákat készít.

Fővárosi Sütőipari Vállalat 1. sz. Üzemcsoportja (Százados út 16.). A Fővárosi Törvényhatóság 1907-ben elhatározta egy községi kenyérgyár létesítését. 1909-ben helyezték üzembe, Budapest Székesfőváros Községi Kenyérgyára néven. A 10 db kettős, kihúzható gőzkemencével ellátott üzem napi kapacitása 250 q kenyér volt. 1915-re további 14 kemence építésével a termelés napi 600 q-ra emelkedett. 1922 januárjában napi 7—8 q száraztészta termelésre alkalmas tésztaüzemmel bővítették a gyárat. A felszabadulás után a romos gyárban a szovjet hadsereg segítségével 1945. június 27-én indult meg a termelés. Az államosítás során többszöri centralizálás és decentralizálás után végül 1964. január 1-től egész Budapest sütőiparát egyesítették Fővárosi Sütőipari Vállalat néven, amelynek a Fővárosi Kenyérgyár és a hozzátartozó három gyári és tizenkét külső kis üzem, valamint tizennyolc szaküzlet képezik 1. sz. üzemcsoportját. Az üzemcsoportnál, illetőleg a gyárnál az 1945 utáni és ma is üzemelő fontosabb beruházások közül is kiemelkedik az 1948—1949-ben a meglevő gyár mellett épített új üzem 42 db kemencével. 1954—55-ben mindkét gyárba 2—2 csészeemelőt, feladógépet, gömbölyítő- és formázógépet szereltek fel. 1953-ban, majd 1969-ben az új üzemben levő, eddig szénnel tüzelt magyar és gőzsütő kemencéket gázfűtésre állították át. 1965-ben szovjet rendszerű (Rabinovics) folyamatos tésztakészítő gépsort építettek be. 1968-ban magyar gyártmányú automatikus Olimpya kemencét, majd 1969-ben német Diosna gépet (gyorsdagasztó) kapott az új üzem. A tésztaüzemben 1950-ben 1 db magyar gyártmányú Mamuth, 1960-ban német gyártmányú Progress félautomata tésztakészítő gépet állítottak be, a hozzájuk tartozó szárítókkal együtt. 1960-ban 1 db olasz PAVAN rendszerű automata tésztakészítő gépsort szereltek fel. 1965-ben az üzem karbantartói a szárítókat újakkal és modernebbekkel cserélték ki. 1969-ben egy új PAVAN automata tésztakészítőgép szárítókkal került beépítésre. A felszabadulásig a termeléstől függően átlagosan 2—300 között hullámzott az alkalmazotti létszám. Jelenleg az üzemcsoport létszáma cca. 730 fő. A Kenyérgyár megalakulásakor háromféle kenyeret és kétféle süteményt gyártottak. 1945-ben kenyérből és buciból kétfélét — szabadot és hatóságit — készítettek. Jelenleg huszonnégy féle sütemény, nyolcféle kenyér, hatféle kalács és sok különféle darabáru készül. A termelés átlagban napi 1200 q kenyér és 400 000 db. sütemény. Száraztésztából napi 180—200 q készül tizenegyféle fajtában.

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) (Szabó Ervin tér 1.) A Fővárosi Könyvtár létesítését, az egykori Pest és Buda több városi könyvgyűjteményének egyesítésével a főv. törvényhatóságának 1903. január 21-i döntése mondta ki. A hivatali célokra rendelt intézményt első könyvtárosa, → Szabó Ervin, 1912-től 1918. szeptember 30-i haláláig igazgatója (utóbb névadója) szervezte meg és fejlesztette ki. Központja 1904—1918 között korszerű, marxista anyaggal is bőven felszerelt társadalomtudományi gyűjteménnyé alakult. 1931 áprilisában költözött jelenlegi helyére. Szabó Ervin 1910—1914 között alapozta meg haladó gondolkodású munkatársak, → Madzsar József, → Dienes László, → Braun Róbert, → Kőhalmi Béla, → Pikler Blanka, stb. segítségével a ma már egész Budapest területére kiterjedő közművelődési könyvtárhálózatot, ahol az európai kontinensen elsőként alkalmazta a század elején élenjáró angol—amerikai

Fő közművelődési könyvtári rendszerek legjobb eredményeit. 1913—14-ben nyíltak meg első fiókjai; 1914. május 9-én a Szörényi u. 3. sz. alatt a 3-as sz. fiók, ez lett a VIII. kerület első modern közművelődési gyűjteménye. A FSZEK központja a század elején a haladó mozgalmak egyik szellemi bázisává alakult. Jelentős segítséget nyújtott az 1917—18-ban kibontakozott illegális antimilitarista mozgalomnak, melynek irányítója Szabó Ervin volt. Barátai, tanítványai fontos szerepet töltöttek be a KMP 1919 februármárciusi újjászervezésében. A Tanácsköztársaság idején Dienes és Kőhalmi intézte a könyvtárügy forradalmi újjászervezését. A Fővárosi Könyvtárat ekkor nevezték el először Szabó Ervinről, vezetését Braun Róbertre bízták. Egy 1919. április 15-i rendelet szerint a FSZEK-ot a proletárművelődés szolgálatába kellett állítani, a társadalomtudományi központot „Európa legnagyobb szocialista könyvtárává" kívánták fejleszteni, a kerületi könyvtárak számát 5-ről 40-re növelni. A proletár forradalom 133 napja alatt 2 új kerületi könyvtárat sikerült megnyitni. 1919 augusztusában a fehérterror megfosztotta a könyvtárat Szabó Ervin nevétől, haladó munkatársait eltávolították, a könyvtár baloldali anyagát zárolták, kiselejtezték. Az 1930-as évektől a felszabadulásig állományát tömegesen gyarapították fasiszta uszító és egyéb selejtes művekkel. A fiókhálózatot csak 1924—29 között fejlesztették: összesen öt egységgel, köztük a Bakáts téri fiókkal, amely 1938. május 1-én kapta meg VIII., József krt. 70. sz. alatti új otthonát. Ezzel kettőre szaporodott a VIII. kerületi közművelődési fiókok száma. A központ számára 1926-ban vásárolták meg, leleplezett törvénysértések közepette, a gróf Wenckheim Frigyes által 1886—1891 között, → Meinig Artur tervei szerint építtetett luxuspalotát. A neobarokk stílusban készült, művészileg gazdagon kiképzett → Wenckheim palota a ráköltött másfél millió pengő ellenére sem vált alkalmassá könyvtári célokra. Bővítésére csak 1968-ban került sor a szomszédos VIII., Baross u. 18. számú egyemeletes lakóházzal. 1929-től 1945-ig a könyvtár fejlődése megszakadt. 1944—45-ben, a harcok idején, a központi épület és állománya éppúgy, mint a hálózat és ezen belül a VIII., József krt. 70. sz. alatti fiók is, súlyos károkat szenvedett. A felszabadulás után 1945. július 12-én → Hajdú Henriket a kiváló műfordítót nevezték ki a könyvtár élére. 1946-tól Dienes László hazatérve emigrációjából, igazgatói rangban (1948-ig megosztva a munkát Hajdú Henrikkel) haláláig (1953) egymaga vezette a FSZEK-t. 1946-ban veszi fel újra a könyvtár Szabó Ervin nevét. 1954—55-ig Winter Pálné, 1955—56-ig → Mód Péter, 1956 szeptembertől Révész Ferenc a könyvtár igazgatója. Helyreállították a központ társadalomtudományi gyűjtőkörét, majd 1968-ban minisztériumi rendelettel rögzítették országos szociológiai alapkönyvtári feladatát. A FSZEK központja magában foglalja még a Budapest-gyűjteményt, amelynek az 1960-as években hat kötetben kiadott helytörténeti bibliográfiája világviszonylatban is a legterjedelmesebb várostörténeti repertórium. A FSZEK könyvtár fejlődését adatszerűen is tükrözi az 1907-ben indított Főv. Könyvtár Értesítője, 1931-től a Főv. Könyvtár Évkönyve, 1949 óta a FSZEK Évkönyve c. kiadványok. A FSZEK 1945-ben 12, 1967-ben 115 egységből állt. Ez időszakban létesült a VIII., Kulich Gy. téri 44. sz. ker.-i könyvtár, és költözött a 9. sz. könyvtár a VIII., József krt. 70. alól a Gutenberg térre. A könyvtár 1967-ben 2 408 875 darabból álló anyaggal rendelkezett, 188 076 beiratkozott olvasót tartott nyilván, akik 6 566 930 kötetet használtak. Összes dolgozóinak száma: 1967-ben több mint 650. A könyvtár 1945-ig terjedő történetéről megjelent kiadvány: Remete László: „A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története" (1966). (Kép → XLVI o.)

Fővárosi Temetkezési Intézet (Mező Imre út 16.). A Főváros Népbiztosság hozza létre a Tanácsköztársaság idején 32 temetkezési vállalat községesítésével. Üzemel-

teti a főváros összes temetőjét. Temetéseken kívül vidéki, külföldi szállítással, sírgondozással, síremlékek készítésével, exhumálással és halotthamvasztással foglalkozik. A halotthamvasztó 1968 májusában a X. kerületi Új Köztemetőben létesült.

Fővárosi Tisztviselők Otthona. 1905 körül szerezték meg és építették át a városi tisztviselők a Mária u. 10. sz. házat FTO-vá. Az épület 40 évig a városi tisztviselők klubja is volt. 1945—1950 között a → Közalkalmazottak Szakszervezete székháza volt.

Fraknói Vilmos (1843—1924) történetíró, 1875—1879 között az → Országos Széchényi Könyvtár igazgató-őre s részben újjászervezője. Ő indította meg 1876-ban a Magyar Könyvszemle c., máig is élő könyvtártudományi folyóiratot.

Franklin Nyomda (Szentkirályi u. 28—30.). A jelenlegi vállalat a Franklin és Stephaneum nyomdák egyesítésével jött létre. A Franklin Nyomda előzménye az 1715. évre nyúlik vissza. Ekkor telepedett meg hazánkban Johann Paul Royer salzburgi könyvnyomtató, akinek halála után Landerer János Mihály vásárolta meg a nyomda felszerelését. Az új tulajdonos unokája: Landerer Lajos, 1824-ben elérve nagykorúságát, a nyomda felszereléseit újabb vásárlásokkal bővítette, majd 1842-től társult Heckenast Gusztáv könyvkiadóval. Vállalkozásuk a reformkor egyik legjelentősebb és legnagyobb nyomdai üzeme volt. Innen került ki 1848. március 15-én a szabad sajtó első terméke, a „Nemzeti dal" és a „12 pont". A forradalom és a szabadságharc után Landerer Lajos bújdosni kényszerült. A nyomdát Heckenast Gusztáv vezette tovább, aki annak teljes felszerelését a kiadói vállalattal együtt eladta az 1873-ban megalakult Franklin Társulatnak. Ez megalakulásától az egyesülésig a Reáltanoda utca 5. sz. alatt működött. A Franklin Társulat nyomdájának első igazgatója, Hirsch Lipót, a nyomdát európai színvonalra emelte. A II. világháború a Franklin Nyomda épületében és gépállományában jóvátehetetlen pusztításokat okozott, ezért 1949-ben miniszteri tanácsi határozattal egyesítették a Stephaneum Nyomdával. A Stephaneum Nyomda 1899-ben kezdte meg működését a Szentkirályi u. 28. sz. alatt. 1912-ben megvásárolta a 30. szám alatt levő Rózsa nyomdát és ezzel a Stephaneum telephelye

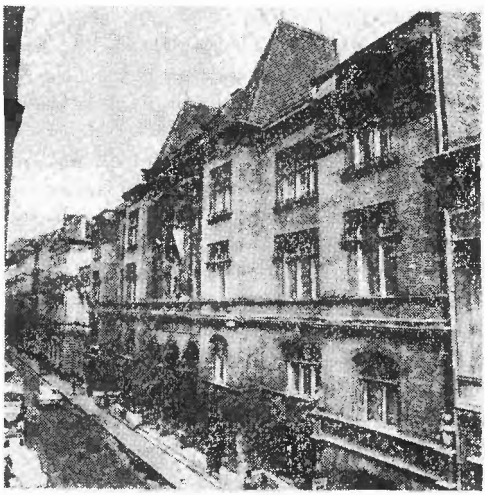

Franklin Nyomda

két házat foglalt magába. Jelenleg is itt működik az egyesített Franklin Nyomda. Az egyesítés utáni időszakban a nyomda társadalomtudományi, szépirodalmi, műszaki és tudományos könyvek gyártásával foglalkozik.

A Franklin Nyomda 1957 óta exportra is termel. (Első megrendelését a Szovjetuniótól kapta). 1962-től tőkés országokba irányuló exportja is jelentős. 1968-ban termelésének több mint fele részét (1005 to) exportálta.

Igazgatója: Vértes Ferenc, a Szocialista Hazáért érdemrend, a Szabadság Érdemrend ezüst és a Munka Érdemrend arany fokozatának tulajdonosa.

Frenyó Vilmos (1908) biológus, a biológiai tudományok doktora. 1936 óta oktat, 1956-tól az → ELTE Növényélettani Tanszékének tanszékvezető professzora. 1952—1958-ig az Agrártudományi Egyetem Élettan Tanszékének is vezetője, főként növényfiziológiával foglalkozik. A TIT Biológiai Szakosztályának budapesti elnöke.

Fr (1913—1934 között a VIII. Mátyás tér 9. sz. alatt lakott.)

Freund A. és fiai nyerges és szíjgyártó mester. A céget 1848-ban a Belvárosban alapították. Az 1890-es évek végén költözött a Kőfaragó u. 8. sz. alá és kisüzemként itt működött egészen a II. világháborúig.

Frigyesi József (1875—1967) szülész, egyetemi tanár. 1897-től 1913-ig a II. sz. Női Klinikán működött. 1912-ben magántanári képesítést nyert. 1913-tól a Bakáts téri szülészeti kórház vezetője. 1929-ben egy. ny. r. tanár, és az I. sz. → Női Klinika igazgatója. Az 1945-ös tanév második felében, majd az 1946/47. tanévben az egy. rektora. 1948-ban vonult nyugalomba. 1952-ben az orvostudományok doktora.

Frimm testvérek kereskedelmi és díszműdobozgyára. A VII. kerületben alapított üzem a 30-as évek elején költözött a Bókay János u. 20. sz. alá és ekkor 90 munkást foglalkoztatott.

Fuchs Jenő (1882). Egyesületen kívül, majd az → MTK színeiben vívott. Gyenge fizikumú, szemüveges, erősen rövidlátó ember volt, aki hallatlan akaraterejének és kötélidegzetének köszönhette azt a négy olimpiai aranyérmet, amelyet az 1908-as és az 1912-es olimpián a kardvívás egyéni és csapatversenyein szerzett.

Fuszek Rudolf (1882— Libéria, 1941.) orvos, a trópusi betegségek, főként járványok nemzetközileg elismert szakértője, 1913—1941-ig Libéria közegészségügyének irányítója. Értékes néprajzi gyűjteményét, gazdag afrikanisztikai könyvtárát 1937-ben hazalátogatva a → Néprajzi Múzeumnak ajándékozta.

Független Közalkalmazott. Az MKP megalakulása előtt létrejött harcos baloldali munkásszervezet: a Magyarországi Szocialisták Független Csoportja vasutasok és postások számára kiadott lapja. Két száma jelent meg, 1918. dec. 5-én és 25-én. Szerkesztője Robicsek Pál, a közalkalmazottak kommunista szervezetének későbbi titkára. A Szerkesztőség a Szentkirályi u. 20/b. alatt volt.

Fülep Ferenc (1919) régész, a történettudományok kandidátusa, a → MNM főigazgatója (1951), a Magyar Népköztársaság Érdemrend és a Munka Érdemrend arany fokozata tulajdonosa, a Magyar Régészeti Művészettörténeti Társaság alelnöke, az ICOM Magyar Nemzeti Bizottság elnöke, az Archaeológiai és a Folia Archaeologica főszerkesztője. Pannónia római kori kutatásával foglalkozik. 1955-től végez módszeres feltárásokat Pécs (Sopianae) római kori városának és temetőjének területén. Ezen kívül Nagytétény (Campona), Almásfüzítő (Azaum) katonai táborai és Nagyharsány római város ásatását végezte.

Fül-, Orr-, Gégeklinika [SOTE] (Szigony u. 36.). Az orr—gégegyógyászat és fülgyógyászat hazánkban egymástól különállóan alakult ki. Ez a függetlenség kezdetben a tárgykörök egyetemi oktatásában is érvényesült. Az orr— gégegyógyászat egyetemi oktatása 1865-ben indult meg → Navratyl Imre vezetésével. A fülgyógyászati tanszék 1902-ben létesült a budapesti egyetemen, vezetője → Bőke Gyula volt. Mindkét tanszék a Rókus → (Semmelweis) kórház épületében működött éveken keresztül egymástól elkülönülten. A két szakmát 1932-ben miniszteri rendelettel egyesítették. Az újonnan létesített orr-, gége-, fülgyógyászati klinika vezetésével → Lénárt Zoltánt bízták meg. Megfelelő elhelyezésére csak 1936-ban került sor, ekkor költözött át a jelenlegi épületbe. Az utóbbi években nagy fejlődés indult meg a klinikán. Új diagnosztikus és therápiás eljárásokat vezettek be, mint pl. a stapes sebészet, a mikrolaryngochirurgia. Jelentős anyagi beruházással Országos Audiológiai Állomás épült fel a klinika területén 1967-ben, mely a nagyothallók rehabilitációjával foglalkozik. Igazgató: → Révész György egyetemi tanár (1967).

Fülöp Mihály (1915) Kossuth-díjas, a Ganz-MÁVAG Mozdony-, Vagon- és Gépgyár gyáregységvezetője. Kitüntetését, mint a MÁVAG gyár technikusa a műszaki újjáépítés terén kifejtett munkásságáért 1950-ben kapta.

Fűrész és Hordóipari Vállalat (Nap u. 6.). 1949-ben alakult. A fenti cím alatt csak központja működik. Hét üzeme közül négy a főváros más kerületeiben, három vidéken található. Főbb termékei: fűrészáru, boros-, ászok- és ipari hordó, bányadeszka, talpfa, parkettaléc, fagyapot. A vállalat 1966-ban elnyerte az MT és a SZOT vándorzászlaját. Dolgozók száma: cca. 1400 fő.

Fűvészkert → Botanikuskert.

Gaál Mózes (1863—1936) író. Ker. von.: a → Széchényi Gimnázium igazgatója (1904—1919), majd tankerületi főigazgató volt. A → Tisztviselőtelepen lakott: Szabóki (Bíró Lajos) u. 36., Hédervári (Benyovszky M.) u. 19., Delej u. 2. Ker. von. írásai: Kenyér és becsület (1900), Huszonöt év. A Tisztviselőtelep története (1911).

Gabányi László (1879—1943) színész. 1913-ban került a → Nemzeti Színházhoz s mint kiváló epizodista lett híres. Komikusi készségét a → Grand Cabaret és az → Intim Színház műsorában kamatoztatta. Írt humoros egyfelvonásosokat is.

Gábor Andor (1884—1953) író, Kossuth-díjas. Ker. von.: a Községi Főreáltanoda tanulója volt. (Zerge u. 11., → Vörösmarty Gimnázium) 1912—1916-ig a Népszínház u. 17-ben, 1916-ban a Rökk Szilárd (Somogyi B.) u. 6. sz. alatt lakott. Ker. von. írásai: Iskolám, a Zerge (összegyűjt. nov. 1954.), Öregszem mégis. (Összegyűjt. nov. 1954.), Csizma (összegyűjt. nov. 1954.), Pesti sirámok. Könyv a beteg városról. (Publicisztikai írások, 1958.)

Gábor Áron Gépgyár → Élelmiszeripari Berendezés és Gépgyártó V.

Gábor György (1913) az orvostudományok doktora a → SOTE IV. sz. Belgyógyászati és az Orsz. Kardiológiai Int. igazgatója, a Magyar Kardiológusok Társaságának elnöke. A koszorúér-keringés kórtanával és terápiájával foglalkozik.

Galetta Ferenc (1889) színész. → Nádor Jenő mellett az egyik legnépszerűbb operettbonviván. Igen gyakran szerepelt a 20-as években a → Városi Színházban s gyakori vendége volt 1934-ben a → Józsefvárosi Színháznak is.

Ganz-MÁVAG „Acélhang" férfikórus és fúvószenekar (Golgota u. 3.). A férfikórus 1873-ban alakult. Több mint kilenc évtizedes működése alatt egybeforrott a munkásmozgalommal. Fellépett az ország minden jelentősebb városában, valamint Bulgáriában, Csehszlovákiában, az NSZK-ban, Olaszországban, Romániában, Svájcban és a Szovjetunióban. Több dalosversenyben nyert első díjat. Kétszer kapta meg a Szocialista Kultúráért kitüntetést, háromszor érte el az Aranykoszorú minősítő fokozatot és egyszer az MSZBT aranykoszorús jelvényt. Vezető karnagy: Juhász Frigyes. A zenekar 1926-ban alakult fiatal szakmunkásokból, munkájáért a Szocialista Kultúráért érdeméremmel tüntették ki. Vezető karnagy: Keil Ernő. (Kép → 30 o.)

Ganz-MÁVAG Dolgozók Lapja a VIII. kerület legjelentősebb, s az ország második legnagyobb vállalatának üzemi lapja. MÁVAG-beli elődje Kalapács címmel 1945. május 1-én, a Ganz-gyári Motor című lap pedig 1946 elején jelent meg. Az utóbbinak 1957-ben Ganz Dolgozók Lapja lett a neve. 1959-ben a két gyár egyesült, s az üzemi lap fejlécére is a vállalat emblémája került. Hetenként jelenik meg 6 oldalas, s havonta egy alkalommal 8 oldalas kiadásban, 7000 példányban. A lap felelős szerkesztője: Müller Tibor.

Ganz-MÁVAG Mozdony-, Vagon- és Gépgyár (Könyves Kálmán krt. 76.). A mai Ganz-vállalatok elődjét a Svájcból jött Ganz Ábrahám (1814—1867) vasöntő 1844-ben alapította a II. ker.-i Kórház (később Ganz) utcában, mint öntőműhelyt. A kéregöntésű vasúti kocsikerekek tömeges gyártásával kiváló munkatársak segítségével a magyar gyáripar létrehozásában elévülhetetlen érdemeket szerzett; termékei európai hírnévre tettek szert. Az időközben „országos gyár" rangot kapott műhelyből Ganz utódai 1867-ben a Ganz és Társa Céget, majd 1869-ben a Ganz és Társa Vasöntő és Gépgyár Részvénytársulatot hozták létre. A Ganz utcai „törzsgyárból" alakult 1878-ban a részvénytársulat Elektrotechnikai Gyára a II. ker. Fő utca 73—75. sz. alatt, valamint 1880-ban a Vagongyára a X. ker. Kőbányai u.

Ga 31. sz. alatt; ez utóbbi helyén van a mai VIII. ker. Könyves Kálmán krt. 76. sz. alatti Ganz-MÁVAG. Ez a Ganz-gyár készítette a vasúti és közúti személyszállító kocsikat és tehervagonokat, az Árpád-típusú sínautóbuszokat. Kiváló műszaki szakemberei a felszabadulás előtt: → Mechwart András, → Zipernovszky Károly, → Déri Miksa, → Bláthy Ottó, → Bánki Donát. → Csonka János, → Kandó Kálmán, → Jendrassik György. A MÁVAG elődjének tekinthető Magyar-Belga Gép-

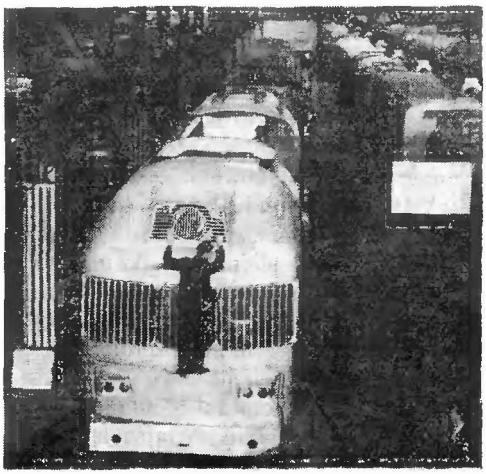

Szerelőcsarnok

és Hajóépítő Társaság 1869-ben alakult, melyből a Magyar Királyi Államvasutak Gépgyára a X. ker. Kőbányai út 19. sz. alatt 1876-ban létesült. Vas- és fémöntvényeket, gépeket, gőzkazánokat, gőzmozdonyokat (1871-től), lokomotivokat, lokomobilokat, cséplőgépeket, traktorokat, autóalvázakat, stabil és mobil kompresszorokat, szivattyúkat, tolóházakat, kukoricamorzsolókat, lóherecséplőket, 1875-től darukat, híd- és fedél-vasszerkezeteket gyártott. A legtöbb magyarországi vashidat a MÁVAG készítette. A Tanácsköztársaságot megelőzően, majd a Horthy-diktatúra alatt mindkét gyár munkásai külön, de együttesen is harcoltak a tőkés kizsákmányolás és a háborúk ellen. Az 1918. jún. 20-án kezdődött → nagy sztrájk halálos áldozatainak emlékét a MÁVAG-telepen emléktábla őrzi. 1919 elején gyári munkászászlóaljak szerveződtek, a munkások 35—40%-a volt vöröskatona. 1921. máj. 1-én a dolgozók a Tattersallban hatalmas tömegmegmozdulással tiltakoztak a kormányzat ellen, majd a Marseillaise-t énekelve tüntettek a Baross téren. 1922-től rendszeressé váltak a sztrájkok, a munkabeszüntetések és a tüntetések; csúcspontjukat 1929—33 között — a legsúlyosabb kapitalista túltermelési válság idején érték el. (1933-ban 30 alkalommal volt sztrájk!) Tiltakoztak a gyári rossz szociális helyzet miatt is (például egy-egy műhelyrészlegben 45—50 munkás mosdott három vályuban). A tiltó rendelkezések ellenére minden évben megünnepelték május elsejét. 1930-tól kezdve a gyári munkásmozgalmat a Kommunisták Magyarországi Pártjának gyári sejtjei irányították. 1940-től kezdve mindkét gyárban katonai parancsnokság gyakorolta a diktatúrát. Megbüntették, aki rendszer- vagy háborúellenes véleményt nyilvánított, súlyosabb esetben frontra küldték. A munkások röplapokat adtak ki a háború ellen. A két gyár által 1943-ban kiadott röplap néhány jelszava: „Elég volt a hitleri kosztból, vissza a búzát Németországból." „Az egyre emelkedő áraknak megfelelően béremelést akarunk." „Szemtől-szembe akarunk tárgyalni a tőkésekkel, ki a katonai parancsnoksággal a gyárból!" „Nem akarunk megdögleni Hitlerért!" „Ez a harc nem a miénk" „A szovjet győzelme a mi győzelmünk is, mely a munkásság szabad Magyarországát teremti meg. Vissza minden katonát a frontról. Békét a Szovjetunióval!" A második világháború és a fasiszták rablásai következtében súlyos károk keletkeztek mindkét gyárban. A munkások a felszabadulás után azonnal hozzákezdtek a romok eltakarításához, a helyreállításhoz és a termelés megindításához. Elsőként 500 autóbuszt készítettek és 543 összerombolt és hiányos teherkocsit javítottak meg. A mezőgazdaság megsegítésére cséplőgépeket gyártottak. A fasiszták által lerombolt 3200 hídból 3100-at állítottak helyre vagy épí-

tettek fel újonnan a MÁVAG hidászai. A jelenlegi Erzsébet-hidat 1964-ben adták át a forgalomnak. 1951-től a gőzmozdonyok gyártása mellett rátértek a villamos mozdonyok gyártására is és 1959-ben már 115 diesel-elektromos, illetve diesel-hidraulikus mozdony készült. A két vállalatot 1946-ban államosították. A vállalat egyes részlegeiből önálló gyárak alakultak. A MÁVAG-ban 1958. december 31-én megszüntették a gőzmozdonygyártást. A két vállalatot 1959. jan. 1-én egyesítették.

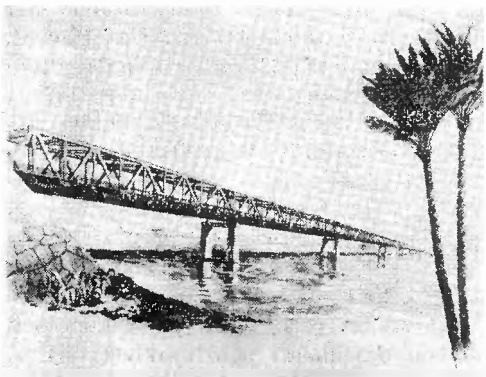

A Helwani híd

A mostani egyesített Ganz-MÁVAG Mozdony-, Vagon- és Gépgyár Magyarország egyik legnagyobb iparvállalata, (tizennyolcezer dolgozó, 12 gyáregység). Főbb gyártmányai: diesel-mozdonyok elektromos és hidraulikus erőátvitellel (3000 LE-s szilícium-egyenirányítós); diesel-motorkocsik és motorvonatok, villamos mozdonyok, városi villamos motorkocsik; jármű- és áramfejlesztési diesel-motorok, dieselmotoros gép csoportok és telepek, fő- és segédhajtóművek; Francis-, Kaplan- és Pelton-rendszerű vízturbinák, vízierőtelepek; szivattyúk, szivattyútelepek és tartozékaik; kompresszorok és kompresszorgépcsoportok; híd-, daru- és egyéb vasszerkezetek; acél-, vas- és fémöntvények; kovácsolt és sajtolt alkatrészek stb. A több milliárdos évi termelésből mintegy 30% mozdonygyártás, 35% motorkocsik, vonatok és városi villamos-járművek gyártása, 40% pedig az egyéb gyártási ágak között oszlik meg. A vállalatnak saját tervező és szerkesztő részlegei vannak, ezzel gyártmányai állandó műszaki fejlesztését és korszerűsítését biztosítani tudja. Gyártmányainak mintegy 70 százaléka kerül exportra. Ganz-MÁVAG vonatok közlekednek Burma és Argentína vasútjain, diesel-motorkocsik ugyanott, valamint Lengyelország és Csehszlovákia vasútvonalain. Diesel-mozdonyokat a SZU-ba, Kínába, Albániába, Jugoszláviába, Egyiptomba, Lengyelországba, és Bulgáriába exportáltak. Legkorszerűbb termékei a 3—4—5—6 részes luxuskivitelű motorvonatok, amelyeket szovjet, csehszlovák, jugoszláv és egyiptomi megrendelésre gyártott. 1959—67 között 265 db ilyen motorvonat került külföldre. Ganz-MÁVAG vízgépek működnek Bulgáriában, Egyiptomban, Görögországban, Jugoszláviában, Kínában, Lengyelországban, Olaszországban, Romániában, a Szovjetunióban, Törökországban és Vietnamban. Kiemelkedő munkája volt 1955—57-ben az egyiptomi helwani 810 m hosszú és 12 m széles Nílus-híd. Több vasúti hidat szállított Indiába, a SZU-ba pedig csaknem 200 futódarut.

A → Ganz-MÁVAG Dolgozók Lapja hetenként jelenik meg és rendszeresen foglalkozik a vállalat gazdasági, műszaki és kulturális életével. A Ganz-MÁVAG Közlemények tudományos-műszaki tájékoztató évente két alkalommal jelenik meg magyar, angol és orosz nyelven.

Kitüntetések: élüzem (1966), a Minisztertanács és a SZOT Munka Vörös Vándorzászlója (1967). A vállalatnál a munkásmozgalom következő kiemelkedő tagjai dolgoztak: Fock Jenő a MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a minisztertanács elnöke, 1936—39-ig dolgozott az üzemben, Pongrácz Kálmán vasesztergályos volt, majd 1938—45-ig a Ganz Vagongyár főbizalmija, 1945—47-ig a Ganz-gyárak Központi ÜB elnöke, 1947—49-ig a Ganz gyárak vezérigazgatója, 1949—58-ig Budapest polgármestere, a Fővárosi Tanács VB elnöke, országgyűlési képviselő, az El-

Ganöki Tanács tagja (1963). Incze Jenő (1901—1969) gépészmérnök volt a Ganzban 1926—48, majd külkereskedelmi miniszterhelyettes (1955—57) és miniszter (1957—1963). Herczeg Ferenc (1906—1960) lakatossegéd volt a MÁVAG-ban (1929—47), az üzemi bizottság elnöke, később a Diósgyőri Lenin Kohászati Művek igazgatója, az Országos Tervhivatal elnökhelyettese, kohó- és gépipari miniszterhelyettes. Méhes Lajos (szül. 1927.) 1941—48-ig dolgozott a Ganzban, 1964-től a KISZ KB első titkára, az MSZMP KB póttagja, országgyűlési képviselő, jelenleg Vasas Szakszervezet főtitkára. Dapsy Károly a MÁVAG-ban dolgozott 1945—49-ig szakmunkásként, később honvédelmi miniszterhelyettes, az MSZMP VIII., ker. PB első titkára, most a Csepel Művek igazgatója. A vállalat vezérigazgatója: → Csergő János. (Kép → LXV o.)

Ganz-MÁVAG Üzemi Szakrendelőintézet (Kőbányai út 21/23.). Magyarországon a bányavidéki területeken kívül először 1871-ben a Magyar Állami Vas- és Gépgyárban, majd néhány hónap múlva (1872-ban) a Ganz- és Társa Kocsigyárban alakult üzemorvosi rendelő. Mindkettőnek → Neumann Mór volt a gyári orvosa. 1893-ban az üzemi rendelők alapján megalakult az Általános Munkás Betegsegélyző Pénztár. Tíz hónapi fennállása után a dolgozók 90%-a önként belépett. A betegsegélyzőpénztár akkor már 3 orvost alkalmazott a két gyárban. Az ún. vállalati pénztár központja is a mai VIII. ker. területén levő Ganz-MÁVAG-ban volt. 1917-ben itt volt központi rendelőintézete, ide tartoztak az összes Ganz-gyárak, a Láng-Gépgyár, a mai Vörös Csillag Traktorgyár, Röck-gyár, MÁVAG., stb. A 16 szobából álló rendelőben belgyógyászati, sebészeti, orr-fül-gégészeti, urológiai, nőgyógyászati, ideg-gyógyászati, szemészeti, fogászati és röntgen szakrendelés működött rész- és főállású orvosokkal. A Ganz-gyári orvosi rendelőben két sebész, két belgyógyász, két fogász, egy szemész részállásban végezte a munkát. 1927-től a vállalati pénztárakat az Országos Társadalmi Biztosításhoz csatolták. A háború folyamán a rendelő mindkét üzemben erősen megrongálódott. 1945. január 17-én a MÁVAG-ban az üzemi rendelő egy szobában kezdte meg működését. 1945. február közepén már belgyógyászat, sebészet, gégészet, nőgyógyászat, bőrgyógyászat, fogászat, urológia, fizikotherápia és szemészet működött. Márciusban a röntgen és a tüdőosztály is újból megkezdte működését. 1945 februárjától a kolóniában tábori fertőtlenítőt állítottak fel és állandó tetvetlenítést végeztek. 1945 áprilisában megindult a munka a Ganzban is. 1945 augusztusában már megkezdte a tüdő- és vérbaj szűréseket. 1945 decemberétől kezdve minden újonnan felvett dolgozóról törzslapot állított ki mindkét üzem. Ez volt az alapja a később országosan elrendelt „üzemegészségügyi törzslapnak". 1946-ban a Ganz-MÁVAG és a Csepeli Vasmű üzemorvosai megalapították az első Üzemegészségügyi Szakcsoportot (a József utcában). 1951-ben a két vállalatot 6 üzemorvos, 13 részállású szakorvos látta el. (A szakorvosok 1951-ig a vállalati pénztárakhoz tartozó üzemek szakorvosi ellátását is végzik.) 1954-ig a MÁVAG-ban 10 személyes (később 18 személyes) kórházi fekvő-részleg is létesült. 1959-ben a két gyár egyesülésekor 9 üzemi orvos, egy üzemi főorvos és egy üzemi főorvoshelyettes volt. A szakorvosi rendelések csak részállásban voltak mindkét rendelőben. 1964-ben az addig önálló költségvetéssel, de a Szántó Kovács János utcai Rendelőintézet függvényeként működő Ganz-MÁVAG rendelő önálló lett, és eddig is végzett kerületi üzemegészségügyet irányító munkáját hivatalosan is önállóvá tette. 1968-ban megépült az egyesített Ganz-MÁVAG. Üzemi Szakrendelőintézet modern, háromszintes épülete, melyben már 6 körzeti orvos is rendel. A körzeti orvosok betegeinek EKG, röntgen és laboratóriumi ellátást is ad az intézet. Ide helyezte át a Főváros az Ipari Mozgó-Szűrő Laboratóriumot. Foglalkozási ártalmakkal foglalkozó belgyógyászati szakrendelést is szerveztek. 1969-ben a Ganz-MÁVAG orvosi létszáma: üzemorvos

11+1, napi óraszám: 98 óra. Szakorvos: 20, napi óraszám: 143,45 óra. A VIII. kerületben 23 üzemben van üzemorvos.

Ganz-MÁVAG Vasas Sport Egyesület (VIII., Könyves K. krt. 76.). 1959-ben alakult a MÁVAG Vasas SK és a Ganz Vasas SE egyesüléséből, melyet a két vállalat gazdasági fúziója előzött meg. A mai egyesület előde, a MÁV Gépgyári SK 1910-ben alakult meg a Kolonia tornatermében 17 alapító tag közreműködésével; ekkor labdarúgó, súlyemelő, birkózó és atlétikai szakosztályt létesítettek. A Kőbányai úti sporttelep 1924-ben készült el. A gyár dolgozói pályaépítési kölcsön részjegyeket jegyeztek s az így befolyt összegből gyorsították meg a pályaépítési munkát. A Ganz TE 1921-ben alakult. Pályája a főváros által adományozott Simor utcai telken épült. Labdarúgó, birkózó, tenisz és vívószakosztály működött. A Ganz-MÁVAG Vasas SE-t az alakulás óta Konarik József elnök vezeti. Az egyesület 1970. április 10-én ünnepelte megalakulásának 60. évfordulóját. Labdarugócsapata a mai NB I-nek megfelelő I. osztályú bajnokságban játszott már az első világháború idején. Most az NB I/B-ben szerepel. Kitűnő kosárlabda együttessel rendelkezett. Igen jó atlétái voltak, asztaliteniszezői, ökölvívói, röplabdázói, tekézői, természetjárói, úszói és vívói egyaránt a hazai, sőt a nemzetközi élvonalba tartoztak.

Garányi József (1928) keramikus, Munkácsy-díjas. Művei: épületdíszítő kerámia faliképek, stb. Lakik: Vajda Péter u. 43/b.

Garányi Józsefné (Staindl Katalin) (1928) keramikus, Munkácsy-díjas. Művei: kisplasztikák, épületdíszítő, murális kerámiák. Lakik: Vajda Péter u. 43/b.

Gárdos Aladár (1878—1944) szobrász. A Jv.-ban álló munkája: Elhagyottak szobor (Horváth Mihály tér, 1932).

Gárdos Mariska (1885) a nőmozgalom kimagasló egyénisége, az első magyar szocialista írónő — újságírónő. 15 éves korától párttag, 20 éves korában jelenik meg első könyve: „Igazság az élet". 1919 utáni emigrációját kivéve, jóformán végig a Jv.-ban él és jelentős szerepe van a kerület munkásmozgalmában. Lakott többek között a Gólya, a Szigetvári, a Népszínház és a Baross utcában. 1919-ben tagja a → Vörös Újság szerkesztőségének, a bécsi forradalom kitörése után tüntetést szervez a kerületben, 1933-ban a → Toloncházban ül. Vezetője a → Propaganda Bizottságnak, 1937-ben a letartóztatott titkár helyett vezeti a → Vegyipari Dolgozók Szakszervezetét. Forradalmi tevékenységéért a Bácstapolyai internáló táborba kerül. Onnan szabadulva, folytatja munkáját a kerületben, a Kállai Éva u. 16. sz. alatt éri a felszabadulás. 1945 után a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének első ügyvezetője, később az Országos Szövetkezeti Tanács alelnöke, a „Szövetkezeti Élet" c. lap főszerkesztője. 1950-ben elveszti szeme világát, de azóta is több könyve és cikke jelent meg.

Gázellátás. 1855—56-ban a mai Köztársaság téren épült az első pesti gázgyár. Hálózatába a belső városrészeket kötötték be. 1914-ben szünt meg itt a gyártás. A Jv. is bekapcsolódott az egységes hálózatba. 1969-ben 87 456 m gázvezeték 30 978 fogyasztót lát el gázzal.

Gázvilágítás → Közvilágítás.

Gázgyár. (Köztársaság tér 20.). Helyileg előállított gázzal már a múlt század első felében világítottak Pest több helyén, így az 1837-ben megnyitott → Nemzeti Színházban is. (A Gázgyár megépülése után egy ideig bőrtömlőben hordták át a gázt a színházba.) Pest tanácsa már 1846-ban szerződést kötött egy boroszlói társasággal gázvilágításra, a szabadságharc miatt azonban csak 1855-ben kötöttek új szerződést a trieszti gáztársasággal. A szerződés két év múlva az Osztrák Légszesz Társaságra szállt át.

A Gázgyár épülete 1856-ban a Lóvásártéren (ma Köztársaság tér), a vámvonal közelében épült fel 5000 négyszögölnyi területen. Műemlék. Kétemeletes, szabadonálló,

Gé 1+5+1, az alhomlokzatokon 2+2 tengelyes, a középső öt tengely a földszinten beüvegezett, az első emeleten nyitott tornác. Kétoldalt egy-egy melléképület, egyemeletes, 4+4 tengelyes. Romantikus, építette 1855-, ill. 1860-ban → Pollack Ágoston, illetve → Diescher József. Két gáztartálya volt, „mindegyik

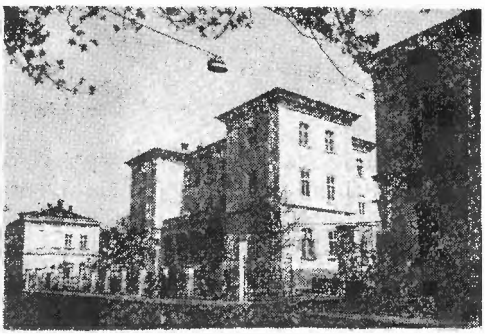

A Gázművek

gáztartóban 100 000 köbláb gáz talál helyet. Az egész építmény tűzálló anyagszerből épült, a kemencék tűzálló téglából rakattak, a héjazat vasból van." (Hunfalvy János 1858.) Az igazgatósági épületek ma is állnak, itt működik a → Fővárosi Gázművek vezérigazgatósága. 1856. december 24-én kezdődött a gázvilágítás, 838 köztéri és 9184 magánterületen levő lámpával. A kezdésre 45 000 méter vezetéket építettek ki. A gázlángoknak a szerződés szerint denevérszárnyra, vagy halfarokra kellett hasonlítani. A szerződésben kikötötték, hogy ha a gázvilágítás nem válik be, a Társaság köteles más módon a közvilágításról gondoskodni. A villanyvilágítás bevezetése után a Társaság kénytelen volt olcsóbban adni a gázt, a 68%-os haszon megtartása végett embertelenül megdolgoztatták a munkásokat. Emiatt 1905-ben kitört a sikerrel végződött gázgyári sztrájk. 1913-tól, az Óbudai Gázgyár megépülésétől, nincs gáztermelés a Gázgyárban.

Géczi Gyula (1911) Kossuth-díjas, az → Országos Szeszipari Vállalat ny. diszpécsere. Kitüntetését a termelőszövetkezetek megszervezésében kifejtett kiváló tevékenységéért kapta. Lakik: VIII. ker., Erdélyi u. 4. sz. alatt.

Gegesi Kiss Pál (1900) akadémikus, egyetemi tanár, Kossuth-díjas, a SOTE I. sz. → Gyermekklinika igazgatója, a Magyar Népköztársasági Érdemrend, a Munka Érdemrend, a Magyar Szabadság Érdemrend tulajdonosa, Kiváló Orvos, az MTA elnökségének tagja, a Magyar Vöröskereszt Országos Vezetőségének elnöke. Csecsemő- és gyermekkori keringési zavarokkal, gyermekkori cukorbajjal és gyermeklélektannal foglalkozik.

Gellér Sándor (1925) az → MTK kapusa 1950—56 között 8 válogatott mérkőzésen szerepelt.

Gelléri Andor Endre (1906*—1945). Ker.: 1925—1928 között József krt.-i Felsőbb Ipariskola tanulója. [*Eddigi adatokkal szemben 1907 (özvegye közlése).]

Gellért Oszkár (1882—1967) író, többszörös Baumgarten-díjas, Kossuth-díjas. Ker. von.: 1944. febr.—aug.-ig a Vajdahunyad u. 39. sz. alatt lakott. Ker. von. írásai: A lakás. Vers. (Költő a békéért, 1951), Levelezésem kortársaimmal (1955).

Gémes Gindert Péter (1876—1923) szobrász. Az ő művei a budai Várpalota és a Nemzeti Bank palotájának szobordíszei. Szobrai a Szépművészeti Múzeumban: Fiatal anya, Fiatal férfi, Anya gyermekével. 1911—1923-ig a Százados úti M.T.-en dolgozott.

Genersich Antal (1842—1918) patológus, egyetemi tanár. 1868-tól pesti városi kórboncnok főorvos. 1870-től a kórbonctan ny. r. tanára Kolozsvárott. 1895—1913-ban a bp.-i egy.-en tanár, a → SOTE II. sz. Kórbonctani Intézetének igazgatója. Számos közleménye jelent meg hazai és külföldi szaklapokban a tuberkulózis, a szifilisz, a leukémia kórbonctanáról.

Gerecs Árpád (1903) szerveskémikus, az MTA tagja, Kossuth-díjas, a → Szerves Vegyipari Kutató Intézet majd a Gyógyszeripari Kutató Intézet igazgatója (1939—50), a szegedi egyetem tanára (1950—55), 1956-tól az → ELTE Kémiai Technológiai Tanszékének vezetője. Szénhidrát-

kémiával, gyógyszerkémiával és a szerves kémiai technológia problémáival foglalkozik, a B_1-vitamin, az ultraseptyl, a penicillin és más gyógyszerek hazai gyártásának egyik kidolgozója.

Gerlóczy Ferenc (1911) az orvostudományok kandidátusa, a SOTE I. sz. → Gyermekklinika társ-professzora, Kiváló Orvos, a Munka Érdemrend, a Bókay és a Markhot Emlékérem tulajdonosa. A gyermekkori mellékpajzsmirigy-eredetű kórképek kóroktanával és klinikumával, az E-vitamin szerepével az újszülött korban és az emberi E-vitamin hiánnyal foglalkozik.

Gerő Sándor (1904) az orvostudományok doktora, a SOTE III. sz. → Belgyógyászati Klinika igazgatója, az MTA Biológiai Társasága Gerontológiai Szakosztályának elnöke. A szív- és érmegbetegedésekkel, valamint a gerontológia általános kérdéseivel foglalkozik.

Glauber Andor (1910) az orvostudományok kandidátusa, a SOTE → Orthopaediai Klinikájának igazgatója, a Magyar Orthopaed Társaság elnöke. A csípőficam és a csípő kopásos elváltozásainak kórtanával és terápiáival foglalkozik.

Glück Frigyes (1858—1931) ismert vendéglátó-iparos család tagja volt. 1884-ben vette át a Rákóczi úti → Pannonia szálló vezetését. Munkásságának több mint fél évszázada alatt a Jv. polgári társadalmi életének kiemelkedő egyénisége volt, a Közjótékonysági Egyesület és a Stefánia gyermekkórház egyesület (→ Stefánia Szövetség) egyik vezetője stb. Virilista alapon tagja volt a városi közgyűlésnek.

Gobbi Hilda (1913) színésznő, Kossuth-díjas, érdemes és kiváló művész, a Munka Érdemrend arany fokozatának tulajdonosa. A → Nemzeti Színház tagja volt 1935—1960-ig. Művészi képessége széles skálán mozog: tragédiában (Aase a Peer Gyntben), komédiában (Karnyóné, Csokonai darabjában) vagy bármilyen karakterszerepben (Mirigy a Csongor és Tündében) kiváló alakítást tudott nyújtani. A színésztársadalom érdekében kifejtett tevékenysége (kollégium, színészotthonok létrehívása) egyedülálló pályatársai között, s számukra ezáltal is emlékezetessé teszi nevét.

Gohl Ödön (1859—1927) numizmatikus. 1895—1925-ig a → MNM-ban dolgozott, 1923-tól az Éremtár vezetője. A numizmatika minden ágában maradandó értékű munkásságot fejtett ki, alapvető kutatási eredményt ért el az úgynevezett barbár pénzek meghatározásában.

Goldzieher Vilmos (1849—1916) szemész, kórházi főorvos. 1878-ban magántanár, majd 1895-ben c. rk. tanár a bp.-i Egyetem orvoskarán. A Vöröskereszt Kórház, a János Kórház és a → Rókus Kórház szemészeti osztályának a főorvosa volt. 1881-ben jelent meg szemészeti tankönyve, amely az első ilyen modern hazai munka volt.

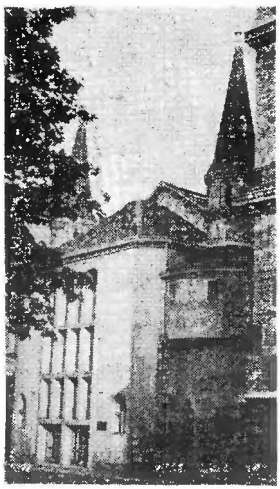

Gólyavár. Az → ELTE TTK, a régi → Műegyetem udvarán áll. Pecz Samu építette 1898-ban, az első éves hallgatók analízis előadást hallgattak benne. Építésére nagyon csekély költséget szántak, az anyag célszerű kihasználásával azonban sikerült építészetileg érdekes épületet alkotni. Nagyterme 21 × 21 m volt, ablakai nem voltak, a menynyezet adott felülvilágítást. 1898-ban, az előírás szerint egy vakáció alatt épült fel. Az 1918-as forradalom előkészítésében nagy szerepe volt a Gólyavárnak. Gyakran tartotta itt előadásait a Galilei-kör és a Társadalomtudományi Társaság. Épületébe később az → Egyetemi Nyomda költözött s csak 1952-ben adták vissza oktatási célokra.

Gombocz Endre (1882—1945) botanikus, múzeumigazgató, az MTA l. tagja. Tanárjelölti évét a (→Ságvári) Gyakorló gimnázi-

Go umban töltötte. 1918-ban egyetemi magántanár lett, 1919—29-ben a női polgári iskolai tanárképző tanára, majd a → MNM növénytárának igazgatója. 1925-től haláláig főtitkára volt a → Természettudományi Társulatnak. Tudományos munkássága kezdetben növényrendszertani kutatásokra irányult. A nyárfákra és keverékfajaikra vonatkozó vizsgálatait két monográfiájában ismertette. Működésének fő területe a magyar botanika történetének kutatása és irodalmának gyűjtése volt. E művei a botanika történetének máig is legteljesebb forrásai.

Gombocz Zoltán (1877—1935) nyelvtudós, egyetemi tanár, az MTA tagja. → G. Endre botanikus bátyja. Tanulmányai elvégzése után 1899-ben a (→ Ságvári) Gyakorló Gimnázium tanára lett. 1906-ban a → bp.-i Tudomány Egyetem magántanára, 1914—1921-ig kolozsvári, 1921-től a bp.-i egyetem tanára. Szerkesztette a Nyelvtudományi Közleményeket és a Magyar Nyelv-et. Tanszéke személyének hatására egy fiatal tudósnemzedék kiinduló pontjává vált. Munkássága felöleli a m. nyelvtudomány egész területét. Ir.: Kovalovszky Miklós: G. Z. (Bp. 1955.)

Gondolat Könyvkiadó (Bródy Sándor u. 16.). 1957-ben alakult a → TIT kiadójaként. Ma is a TIT kiadója, bár a szoros szervezeti kapcsolat megszűnt. 1958-ban magába olvasztotta a Bibliotheca kiadót. Feladata: természet- és társadalomtudományi ismeretterjesztő és általánosabb érdeklődésre számot tartó tudományos művek, útleírások, életrajzok, naptárak, bibliográfiák, művészeti ismeretterjesztő kiadványok és ismeretterjesztő jellegű szépirodalmi művek kiadása. Dolgozók száma: cca. 100. Igazgató: Havas Ernő.

Gorup Ferenc (1894—1965) Kossuth-díjas, a → Ganz-MÁVAG Mozdony-, Vagon- és Gépgyár ny. főkonstruktőre. Kitüntetését a szivattyúgyártás fejlesztésében elért kiemelkedő eredményeiért, különösen a nagynyomású tízlépcsős bánya- és vízműszivattyúk tökéletesítéséért 1956-ban kapta.

Gosztonyi János (1925) tanár, az MSZMP KB tagja, a → Népszabadság főszerkesztője, 1947-től országgyűlési képviselő. 1945—58 között az ifjúsági mozgalomban különböző beosztásokban dolgozik. 1958—65 között vezető pártfunkciókat tölt be. Jelenlegi beosztásában 1965-től dolgozik.

Gottsegen György (1905—1965) orvos, egyetemi tanár. 1945-től az OTI (→ SZTK) orvosigazgatója. 1957-től az Orsz. Kardiológiai Intézet igazgatója, 1959-ben egy. tan., a → SOTE IV. sz. Belgyógyászati Klinikájának igazgatója. Számos tudományos közleménye jelent meg a kardiológia területéről.

Gózon Gyula (1885) Kossuth-díjas érdemes és kiváló művész. Pályáját kabarészínészként kezdte, alapító tagja volt az → Apolló Kabarénak. 1911-től a → Népoperában már számtalan operettszerepet játszott, sőt operákban is énekelt (János vitéz, Madarász, Koldusdiák, Trubadur). A → Nemzeti Színháznak 1935-től volt tagja; magyar és külföldi klasszikusokban egyaránt nagy sikerei voltak: A velencei kalmár, Liliomfi, Csalódások, Szentivánéji álom közülük a legemlékezetesebbek.

Gőgös Ignác (1893—1929) famunkás, a magyar munkásmozgalom mártírja. 1913-tól szakszervezeti tag. A lenini eszméket Szovjet-Oroszországban ismerte meg, 1918-ban lépett be a bolsevik pártba. Fegyveresen harcolt a fehérgárdisták és az ellenforradalom ellen. 1920-ban Moszkvában pártiskolát végzett. 1921-ben tért haza pártmegbizatással, illegális pártmunkát végzett, kommunista sejteket szervezett, a Népszínház utcai famunkás szervezet ellenzéki csoportját vezette. 1922-től a Mátyás téri SZDP körzet titkára volt. Aktív szerepe volt az MSZMP megalakításában. 1925-től a KMP KB tagja volt. 1925-ben a bécsi kongresszusról való hazatérése után letartóztatták, a börtönben elszenvedett brutalitások következtében halt meg.

Gömöri Pál (1905), az MTA tagja, Kossuth-díjas, a SOTE II. sz. → Belgyógyászati Klinika igazgatója, az Országos Belgyógyászati Intézet igazgatója, a Népköztársaság Érdemrend tulajdonosa. A Magyar Orvostudományi Társaságok és Egyesü-

letek Szövetségének elnöke, az MTA Orvosi Tudományok osztályának elnöke, az Egészségügyi Tudományos Tanács elnökségi tagja, a Szovjetunió Orvos Tudományi Akadémiának külföldi tagja. A vese, a keringési szervek és az anyagcsere kórtanával és terápiájával foglalkozik.

Grand Cabaret. 1908. február 2-án nyílt meg a József körút 70. sz alatti bérházban. Rövid ideig működött.

Grassalkovich Antal (1771—1841) e néven a hercegi család harmadik, utolsó tagja. Apja szerezte meg a nagy telektömböt a mai Rákóczi út—Puskin u.—Múzeum körút—Bródy S. u. által határolt területen. G. A. ebből ajándékozta 1807-ben a régi Füvészkert területét a telek déli szélén, 1837-ben pedig a Pesti Magyar Színház telkét a mai Rákóczi út elején. A G. Antal féle telek többi részét a 30—40-es években parcellázták.

Grauer Miksa Rum-, Likőr- és Ecetgyára. A gyár egyemeletes épülete az 1870-es évek elején épült a Rákóczi út 45. sz. alatt. Legismertebb terméke az ecet volt. 1945-ig állott fenn és mindvégig családi tulajdonú kisüzem maradt. A G. család finanszírozta az Izr. Szünidei Gyermektelep Egyesületet.

Griff szálloda. A Jv. területén az első jelentősebb szálló. A mai Rákóczi út 5. sz. alatt állott a földszintes épület, a régi Nemzeti Színház szomszédságában. 1830 körül épült. 1868 után helyén épült a → Pannonia szálló.

Grósz Emil (1865—1941) szemész, egyetemi tanár. 1888-tól a bp.-i szemklinikán működött, 1893—94-ben a tanszék helyettes vezetője. 1894-ben magántanár, 1900-ban ny. rk. tanár. 1905—1936-ig ny. r. tanár, a SOTE I. → Szemészeti Klinika igazgatója. Szerkesztője volt a Szemészet c. lapnak. Kiváló szemműtéteket hajtott végre. Számos tudományos közleménye jelent meg.

Grósz István (?) az → MTK kitűnő képességű távfutója volt. 1918-ban 1500 m-en (4:10.2), 1925-ben 5000 m-en (15:27.8) futott országos rekordot. Sokszoros pálya- és mezei futóbajnok. A nyilasok gyilkolták meg.

Grosszmann Miksa (1872—1913) mint nyomdásztanonc kezdte pályafutását. A Pester Lloydnál dolgozott, ahol egy sztrájk szervezése után elbocsájtották. Vándorbotot vett kezébe, valcolásra indult. Külföldről hazatérve a nyomdász szakszervezetben kezdett tevékenykedni, melynek 1896-ban elnökévé választották. Egyúttal a → Népszava munkatársa lett. Nagy érdemeket szerzett a szociáldemokrata pártszakadás megakadályozásában. Így választották be ugyancsak 1896-ban a pártvezetőségbe. Ezt a tisztségét 1907-ig tartotta meg, amikor az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár aligazgatója lett. Itt szilárdan képviselte a munkások érdekeit és nagy szerepe volt az első munkáskórház létrejöttében. Jeles cikkíró, de még kiválóbb agitátor és népszónok volt. Leghíresebb szónoki teljesítménye az 1904-es tattersaali népgyűlésen elhangzott beszéd, amikor is a király civillistájának felemelése ellen szólalt fel. A hatóságok ezt királysértésként fogták fel és hathónapi fogházzal sújtotta a bíróság.

Gschwindt-féle Szeszgyár Részvénytársaság. 1868-ban alapították részvénytársasági alapon, hazai polgári tőkével. 750 000 forintos alaptőkéjével a Jv. területén az első nagy gyáralapítás volt. Gyártelepe a József körút és Üllői út sarkán (84. ill. 42. sz.) állott. A századfordulón mintegy 250 munkást foglalkoztatott, szeszt, élesztőt, likőrt és rumot gyártott. A vállalathoz tartozott még szeszfőzde Budafokon és Kismartonban, konzervgyár Nagykőrösön. Az Üllői úti épületben szénsavas és vasas fürdő is működött.

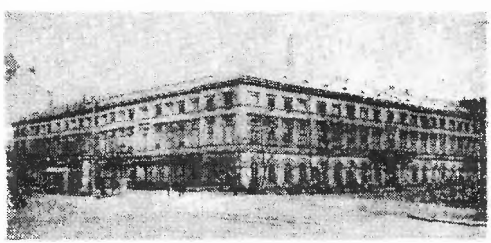

A Gschwindt gyár

Gu A 20-as évek elején a gyár elköltözött a IX. Ipar u. 15—21. sz. alá (ma Ferencvárosi Likőrgyár) és az évtized derekán a gyár helyén felépültek az ún. Corvin házak.

Gulácsy Lajos (1882—1932) festőművész. Római és párizsi tanulmányai után az 1900-as évek derekától a Rigó u. 14-ben volt lakása és műterme. Körülbelül egy évtizedig használta, utána gyógyintézetekben ápolták.

Gulyás Pál (1881—1963) bibliográfus, könyvtáros, az MTA tagja. 1908—1934 között az → Országos Széchényi Könyvtár tudományos főmunkatársa. A magyar pozitivista bibliográfiai tudomány egyik jelentős képviselője volt.

Gumiipari Hírlap, az → Országos Gumiipari Vállalat dolgozóinak lapja. Megjelenik kéthetenként, hat oldalon, négyezer példányban. A lap eljut a szegedi, a nyíregyházi és a váci gyárakba is. A vállalatnál 1947-ben indítottak először lapot, Emergé címmel. 1955-től 1956-ig Vulkán néven jelent meg. 1957-től 1963-ig ismét Emergé. A gumiipar egyesülésétől, 1963-tól jelenik meg jelenlegi címén. Szerkesztő: Mikulás Ferenc.

Gurics Györgyné Pásztor Erzsébet (1939) a Bp. Spartacus kézilabdázója, az 1965-ben világbajnokságot nyert válogatott csapat tagja.

Guszmann József (1875—1956) bőrgyógyász, Kossuth-díjas. A → SOTE Anatómiai Intézetében és a bőrklinikán működött, majd kórházi főorvos. 1912-ben magántanár, 1928-ban c. rk. tanár, 1947-ben c. ny. r. tanár. 1941-től a Fővárosi Nemibeteggondozó Intézet ig.-ja, 1954-től az Orsz. Bőr- és Nemikórtani Int. helyettes ig.-ja.

Gutenberg Művelődési Otthon Művészeti Együttesei (Kölcsey u. 2.). A 30 tagú szimfonikus zenekar több mint fél évszázada működik Gutenberg zenekar néven. Az ország 10 kiemelt amatőr-együttese között van, karnagya Várkonyi Sándor. A kórus rövidesen fennállásának 90. évfordulóját ünnepli. Többnyire fiatalokból áll, az átlagos életkor 20 év. Tagjait a → Magyar Rádió Gyermekkórusának általános iskolai korból kinőtt tagjaiból pótolja. Karnagya → Botka Valéria és → Csányi László, akik a Rádió Gyermekkórusának is karnagyai. A képzőművészeti kör több mint másfél évtizede működik, tagjainak mintegy negyedrésze a nyomdászok közül toborzódik. Az 1969-ben Debrecenben rendezett Országos Képzőművészeti Fesztiválon II. díjat nyert. Ugyanebben az esztendőben megkapta a „Kiváló együttes" címet. Vezetője Xantus Gyula, a Képzőművészeti Főiskola tanára.

Gutenberg tér. A múlt század végének építkezései során kialakult hatos utca torkolat első neve Sándor tér. 1907-ben itt épült a Nyomdászotthon, de a városi hatóságok a nyomdászok ismételt kérése ellenére nem engedték meg a tér mai elnevezését. Csak 1946 óta viseli G. Jánosnak (1397—1468), a könyvnyomtatás feltalálójának nevét.

Gyakorló Gimnázium → Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium.

Gyárfás Dezső (1882—1921) színész, a magyar kabaré egyik legjellegzetesebb alakja, a pesti kupléirodalom művelője volt. 1914-től az → Apolló Kabaréból átalakított varietének volt tagja. Az orfeumhoz, melyről könyvet is írt, élete végéig hű maradt.

Gyárfás Miklós (1915) író, dramaturg, József Attila-díjas, Gábor Andor-díjas, a Szocialista Munkáért Érdemérem és a Szocialista Kultúráért Érdemérem tulajdonosa, a Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára. Kiemelkedő alkotásai többek között: Önarckép jelmezben (ironikus önéletrajz), Johanna éjszakája (Vál. vígj.), Tanuljunk könnyen és gyorsan drámát írni (szatirikus írások).

Gyárkémény-, Kazán-, Kemenceépítő, Hő- és Savszigetelő Vállalat (Kállai Éva u. 20.). 1948-ban alakult a Magyar Építő Rt. Tüzeléstechnikai részlegeként. Számos átszervezés után kapta jelenlegi profilját. Tevékenységének eredménye: a Lőrinci, az

Inotai Erőművek kazánjainak és kéményeinek, valamint a Dunai Vasmű, a Lenin Kohászati Művek, a DIMÁVAG kohászati kemencéinek, a Péti Nitrogénmű kemencéinek építése. Széles körű tervezési és kivitelezési munkákat végez külföldi

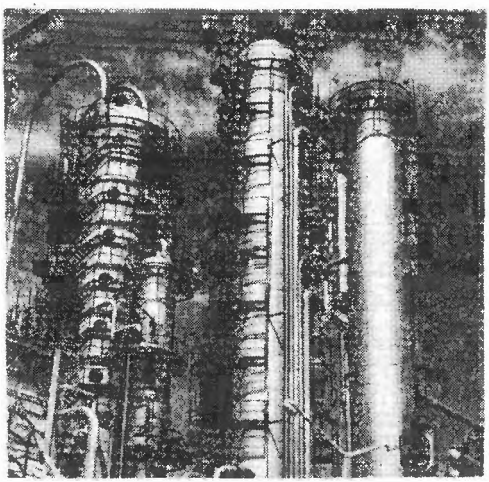

A Diósgyőri Vasgyár nagykohója

megrendelésre is. (Pl. EAK, India, Kuba.) A vállalat hatszor nyerte el az Élüzem címet, négyszer a M.T. és a SZOT Vörös Vándorzászlaját. Dolgozóinak száma: cca. 4000 fő. Igazgató: Tárnok Jenő. (1970 óta: „Hőtechnika" Építő és Szigetelő Vállalat.)

Gyártmányok. A kerületünk vállalataiban készülő legfontosabb gyártmányok, termékek és azok a létesítmények, melyeknek tervezését vagy kivitelezését végezték:

Aranyérmek. Az → Állami Pénzverő Semmelweis, Zrínyi, Kodály, Bartók aranyérmei világszerte keresettek. Tőkés államok rendszeresen bocsátanak nagyobb tételű nemesfémet bérmunka céljából rendelkezésre.

Athenaeum Nyomda villamosberendezésének tervezése. A rekonstrukciós tervek tartalmazták a nyomda üzem-közbeni áttérését az új, tervezett energiaellátó hálózatra. A világítási berendezés a nyomdai munka magasfokú fényigényét figyelembe véve a legkorszerűbb fénycsöves (általános) és izzólámpás (helyi) lámpatestekkel készült. (ÉVITERV)

Autó és motorkerékpár abroncsok és tömlők, valamint köpenyek és tömlők mezőgazdasági gépekhez. (OGV., Cordatic Gumigyár)

Camping cikkek, csónakok. A vállalat egyik legjelentősebb export-terméke. (OGV. Palma Gumigyár)

Cipőipari termékek. A Minőségi Cipőgyár az iparág exporttevékenységében 44%-ban részesedik. (Össztermelésének csak 23%-át gyártja.) A vállalat termelésének 63%-a kerül exportra, ebből 80% szocialista, 20% tőkés országokba.

Csepeli Papírgyár Hullámvertikus tervezése. A sokrétű tervezési feladatból az ÉVITERV a villamosenergiaellátás körébe tartozó feladatokat végezte, melynek során szükséges volt a finn TAMPELLA, valamint a svéd DEFIBRATOR cégekkel azok külföldi telephelyén, együttes tervezési munkával a gépi berendezéseket úgy specifikálni, hogy a lehető legnagyobb mértékben legyenek hazai gyártású berendezéseknél felhasználhatók. (ÉVITERV)

Daruk. „B" típusú futómacskák, 5, 10, 15, 15/3, 20, 20/5, 30, 30/5, 50, 50/10 tonna teherbírással, max. 10 méter emelőmagassággal. „B" típusú futódarú gyártása tipizált tervek alapján félszekrénytartós hegesztett, csarnoki, vagy szabadtéri kivitelben horog-, mágnes- és markolós üzemi normál emelővel, különféle (maximálisan 32 méter) fesztávra. (Ganz-MÁVAG)

Darupályák. Gerinclemezes főtartóval felső vízszintes merevítéssel (járdával) hegesztett vagy szegecselt kivitelben 250 kg/fm súlyon felül. (Ganz-MÁVAG)

Diesel-motorok. A vasúti járműgyártás és a diesel-telepek erőforrását szolgáló dieselmotorokat a Ganz-MÁVAG-ban állítják elő. Álló és V-alakú hengerelrendezésben 4—16 hengeres kivitelűek, 450—1200 LE-ig gyártják. A motorok Ganz-Jendrassik rendszerűek. (Ganz-MÁVAG).

Diesel-telepek. Diesel-motorral üzemeltetett áramfejlesztő berendezések stabil és mobil kivitelben, főként folyóvíztől távol eső tanyavilág áramellátásának biztosítására. A legújabb típus a kőolajfúró berendezések energiaszükségletét hivatott el-

Gy látni. A mobil kivitelű 33 kW, a stabil kivitelű 88 kW teljesítményű. A hazai igényeken felül tekintélyes mennyiségben szállítottak szovjet, mongol és koreai megrendelésekre. (Ganz-MÁVAG)

Diesel villamos és diesel hidraulikus mozdonyok. Gyártásukat 1954-ben kezdték, normál, keskeny és széles nyomtávú kivitelben, teljesítményük 450—1200 LE. A normál nyomközűeket a magyarországi felhasználáson kívül Bulgáriának, Lengyelországnak szállították, a széles nyomtávút a Szovjetuniónak, a keskeny nyomtávút Egyiptomnak és Kubának. (Ganz-MÁVAG)

Dobozmosó és gőzölő. A berendezés üres konzervdobozok töltés előtti belső mosására és gőzölésére alkalmas. A nyílásukkal lefelé fordított dobozokat szállítószalag

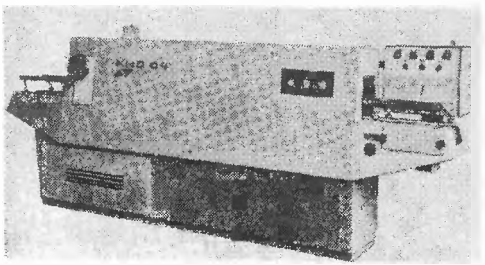

Dobozmosó és gőzölő (ÉBGV)

viszi zárt alagúton keresztül fúvókasor felett, ahol azokat előbb erőteljes melegvízsugárral tisztára mossák, majd friss vízzel öblítik, végül gőzölik. A dobozok eldőlését felső vezetőszalag akadályozza. BNV-n kitüntetve. (ÉBGV)

Dugattyús légkompresszor. Iparvállalatok, bányaüzemek sűrített levegő szükségletének kielégítésére, de pl. a vegyiparban gyártási folyamatban is (pl. az ammóniagyártásnál) használják. A stabil kompresszorok több típusát gyártják, 5—200 att végnyomásig, illetve 5—100 m³ légszállításig. A járműves kompresszorok 2,5—7,5 m³ légszállításúak 7 att nyomás mellett, ezek főleg útépítőgépek, ill. készülékek üzemeltetésére szolgálnak. (Ganz-MÁVAG)

Élelmiszeripari gépsorok, konzervgyárak, vágóhidak. (ÉBGV)

Emberi csontváz. Az ember csontvázát az alsó és a középfokú oktatás követelményeinek megfelelően eredeti nagyságban bemutató műanyag készítmény. Az összefűzés a csontok valóságos összefüggésének megfelelő és ezért mozgatásukat a valóságnak megfelelően teszi lehetővé. (TANÉRT)

Fénytájékoztató berendezések tervezése, félvezetős rendszerrel. Többek között a Népstadion, Sportcsarnok, Kisstadion, Mexikói Olimpia (40 db), Dzsakartai Stadion részére. (ÉVITERV)

Ganz-MÁVAG villamosberendezésének tervezése. Ennek keretében elkészült az üzem villamosenergia-ellátásának rekonstrukciója a korszerű kihelyezett transzformátorállomással és kábelhálózattal; az egyes csarnokok világítási berendezései az ott folyó munka jellegének megfelelő maximális megvilágítással; a krómozó üzem villamos-gépészeti berendezései a legkorszerűbb automatikával felszerelve. (ÉVITERV)

Gyöngyösi „Gagarin" Hőerőmű-ben levő 200 m magas, csúszózsalús technológiával épített 12 m belső átmérőjű vasbeton kémény, amely egyedül képes a 800 MW-os erőmű összes kazánjának füstgázait elvezetni. Ugyanitt 2 db 320 t/ó és 3 db 620 t/ó gőzteljesítményű, szénportüzelésű előregyártott paneles kazán, valamint a hozzátartozó kiszolgáló berendezések falazati és hőszigetelési munkáinak tervezése és kivitelezése. (Gyárkémény Építő V.)

Hattyúnyak elevátor. A serleges rendszerű elevátor ömlesztett anyagoknak magasabb szintre szállítására alkalmas, mint pl. gyümölcs, zöldborsó, bab, szemestermény stb. Négy különféle elrendezésben 24 változatban gyártható, külön kívánságra ezektől eltérő változatban is. Építőszekrény elvén épül fel szerkezeti típuselemekből. Mezőgazdasági kiállításon kitüntetve. (ÉBGV)

Hidak. a.) Hegesztett szerkezetű, ezen belül ortotrop pályalemezes, vagy vasbeton

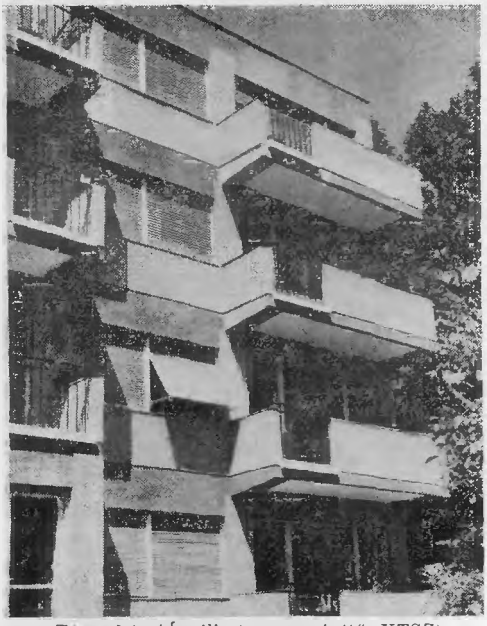

Társasház (Április 4. magasépítő KTSZ)

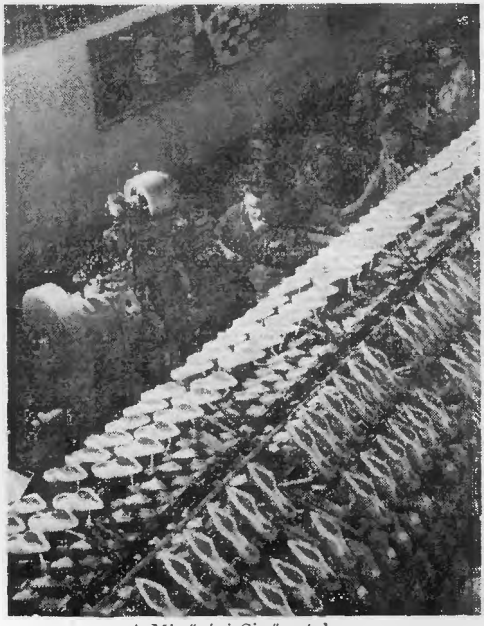

A Minőségi Cipőgyárban

Állami Pénzverő ötvösmunkája

Varion játék (Reaktíva KTSZ)

Erzsébet-híd (Ganz-MÁVAG)

Kaplan-turbina forgórészének beemelése (Ganz-MÁVAG)

DMC mészégető kemencéi (Gyárkéményépítő V.)

Egyiptom részére készült luxus motorvonat (Ganz-MÁVAG)

A DKV kéményei (Gyárkéményépítő V.)

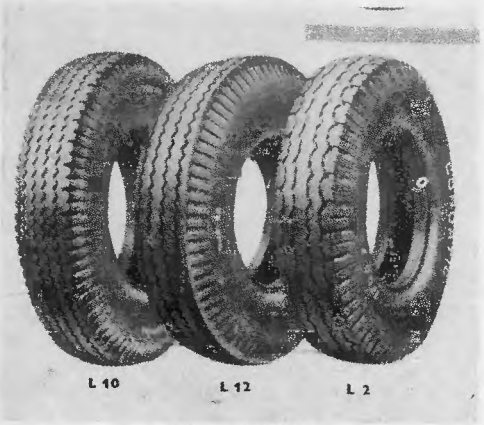

Autógumik (OGV.)

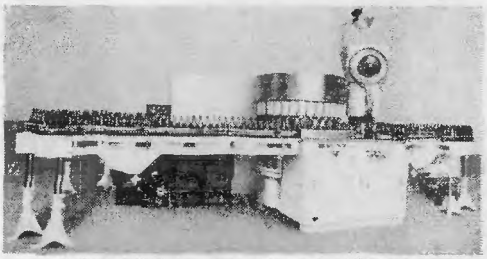

Palacktöltő és záró automata (ÉBGV)

pályalemezzel együttműködő acélszerkezettel, b.) szegecselt szerkezettel. Vasúti felsőpályás hidak. (Ganz-MÁVAG)

Hosszúság szerinti uborkaosztályozó. A gép a konzervipari feldolgozásra kerülő uborka osztályozására szolgál. Az uborkát a rendező-osztályozó adagolja a hosszosztályozóra, továbbá ∅ 20 mm méretig, két osz-

Uborkaosztályozó (ÉBGV)

tályra vastagság szerint is osztályozza. A hosszosztályozó a 20—50 mm vastagsági méretű uborkát — a 60—150 mm hosszméret tartományban — három méretes osztályra osztályozza, illetve a túlfutó vegyes osztályt összegyűjti. A lipcsei vásáron kitüntetve. (ÉBGV)

Iskolai mikroszkóp. Nyolcvanszoros nagyítástól okulár és objektív lencse cseréjével 400×-os nagyítás érhető el. Modern kiképzésű tartóállványon, makro- és mikrobeállító rendszerrel készül. Felhasználható általános és középiskolákban, főleg a biológia területén állati és növényi metszetek vizsgálatára. (TANÉRT)

Kőbányai Vas és Acél Öntöde épületgépészeti tervezése. A tervezés sokrétű műszaki feladat megoldását igényelte, mivel ilyen berendezéseket idáig hazánkban nem terveztek és kiviteleztek. Ilyen különleges feladat volt többek között a savazó kádak kialakítása, amelyek a nagykoncentrációjú savaknak ellenállnak, hűtésük — állandó hőértéken tartásuk — megoldott, automatizáltak és gyorsan cserélhetők; meleg savakkal üzemelő műhelyek légtechnikai berendezésének tervezése, amelynek kialakítása a maró hatás miatt különösen anyagmegválasztásában volt nehéz feladat. (ÉVITERV)

Gy

Könyvek. A → Franklin Nyomda bérmunkát végez az alábbi nyugati kiadók részére: Georg Westermann Verlag — Braunschweig, Pergamon Press — Oxford, John Wilex & Sons Ltd. — London, Sveriges Studenters Förlag — Malmö, Birkhäuser Verlag — Basel, George Rainbird Ltd. — London.

Kristályos dextróz. Szőlőcukor. Az Ászári Keményítőgyárban létesített évi 1600 t kapacitású kristályos dextrózgyár a ma ismert legkorszerűbb technológiával enzimes úton keményítőből állítja elő. A szőlőcukor fogyasztása az egész világon gyors ütemben terjed. Jól hasznosítható a sütő-, édes- és konzervipari készítményeknél. Jelentős mennyiséget dolgoz fel a hazai ipar szorbittá, amely kiváló nedvességstabilizáló tulajdonságánál fogva helyettesíti az importból származó glicerint. Ezért hozta ki a vállalat új termékét, „Corvital" elnevezés alatt, 500 gr-os kiszerelésben. (Szeszipari Országos Vállalat)

Lenin Kohászati Művek villamos tervezése. A kis- és középfeszültségű energiaellátás megtervezése a legmodernebb elvek szerint, új transzformátorállomások és kapcsolóállomás létesítésével történt. A hengersorvonó motorok automatizálása lehetővé tette a termék előállításának biztonsága mellett a nagyfokú termelékenység elérését. (ÉVITERV)

Mezőgazdaságok villamosítása. A mezőgazdasági üzemek, állami gazdaságok, termelőszövetkezetek villamosítása keretében mintegy 8 000 terv készült. (ÉVITERV)

Motorvonatok és motorkocsik. Keskeny, normál és széles nyomtávú kivitelben készülnek. Gyártási hagyományuk a 30-as évekre nyúlik vissza. A motorkocsi teljesítménye 450—800 LE-ig, a motorvonatok teljesítménye 1200 LE-ig terjed. A világ valamennyi tájára szállítanak hosszú évek óta. (Ganz-MÁVAG)

Műszéntermelő Vállalat részére épített 18 kamrás műszénégető kemence, amely grafitból, petrolkokszokból, koromból és egyéb kötőanyagokból formába sajtolt

Gyersáruk műszénné történő kiégetésére szolgál. A műszénből készített gyártmányokat elsősorban a villamos- és a vegyipar egyes területein használják fel. A kemence két sorban elhelyezett 9—9 db egymással csatornákon át összekötött, földbe süllyesztett kamrából áll. Az égetés ideje alatt 14 kamra üzemel, melyek közül kettőben van a max. 1300 °C-ú főtűz, míg a többiben a berakott anyag technológia szerinti előmelegítése, ill. hűtése folyik. A főtűz folyamatosan halad körbe kamráról-kamrára, mindig azonos irányban. Az égetésben 4 kamra nem vesz részt, ezekben történik a nyers áru berakása, ill. a kiégetettnek a kiszedése. A kemence hossza 30,3 m, szélessége 7 m, magassága 3 m. Tüzelőanyaga: földgáz. (→ Gyárkémény Építő V.)

Nagyüzemi takarítógépek: 1.) A 3 tagból álló Tornádó porszívócsalád. A Tornádó I. a nagy teljesítményű helyi szakaszos porelszívást biztosítja (teljesítménye 25 l/mp levegőszívás, portartálya 20 l.). A Tornádó II. a szakaszos porelszíváson kívül a folyamatos porelszívást, nagy területek pormentesítését biztosítja (teljesítménye 50 l/mp levegőszállítás, portartálya 50 l.). A Tornádó III. a fentieken kívül a könnyűipari hulladék felszívását is megoldja, így textil-, bőr-, papír-, faipari üzemek takarítására alkalmas. (Teljesítménye 100 l/mp levegőszállítás, portartálya 120 l.) 2.) Az SM-66. típ. padlósúroló és kefélőgép. 3.) ISZ-01 típ. szennyvízfelszedő gép. 100%-ban hazai alapanyagokból és az Ikladi Ipari Műszergyár motorjainak beépítésével készülnek. Jelentős export a KGST államokba. (MEKOFÉM → Mechanikai stb. KTSZ)

Ötvös munkák. Nemesfém ötvös és egyéb munkákból évi 70—75 millió forint exportot bonyolít le az → Állami Pénzverő, Mo. legnagyobb nemesfémipari üzeme.

Profil szalagok (különféle alakú, járművek részére tömítésre szolgáló anyagok) keménygumi rudak, csövek, lemezek. (OGV. Tauril Gumigyár)

Rotary mélyfúrótömlők. Rotary-rendszerrel fúrt olajkutakhoz a fúrófolyadék áramoltatására szolgáló, 30 mm falvastagságú, két acélsodronnyal erősített tömlő. 300—400 atmoszférás nyomás-állásával, élettartamával a világ legjobb hasonló gyártmányai közé tartozik. A hazai szükséglet kielégítése mellett a tömlők zömét a Szovjetunióba exportálják. (OGV Emergé Gumigyár)

Szárított takarmányélesztő. Tulajdonképpen élesztősejt-tömeg megszárított változata. Egyrészt a szeszgyártás melléktermékeként nyerik, másrészt pedig a melaszszeszgyártás moslékának felhasználásával, fermentációs módszerrel szaporítják. Magas fehérjetartalmánál fogva igen értékes takarmány. Biológiai értékét nagymértékben fokozza, hogy számottevő mértékben tartalmazza a „B" vitaminsorozat tagjait. Takarmánykeverékekhez adagolva bármely állatfajta etetésénél bevált fehérjeforrás, de legelőnyösebben növendékállatok etetésénél és baromfitartásnál hasznosul. (Szeszipari Országos Vállalat)

Szeletelő és kockázógép. A gép alkalmas hámozott vagy nyers főzelékfélék — sárgarépa, zeller, burgonya stb. — vagy más mezőgazdasági termék — uborka, paprika, gyümölcsfélék — szelet-, csík- és kocka alakú vágására. A terméket lehet ömlesztve, vagy csőgarat közbeiktatásával irányítva adagolni. BNV-n kitüntetve. (ÉBGV)

Szivattyúk. Tiszta hideg- és melegvíz, kőolajipari termékek, hidraulika olaj és zagytartalmú folyadék (pl. vegyipar, élelmiszer stb.) szállítására alkalmas, alternáló mozgó és dugattyús szivattyúk három rendszerét gyártják a Ganz-MÁVAG-ban: — szabadlöketű dugattyús szivattyúk, percenként 50—2500 liter víz vagy olaj szállítására 6—40 kp/cm² nyomással, — nagynyomású présszivattyúk percenként 50—1500 liter víz vagy olaj szállítására 100—320 kp/cm² nyomással, — dugattyús zagyszivattyúk percenként 60—1200 liter folyadék szállítására alacsony, 0—16 kp/cm² nyomással. A legújabb típusok a mezőgaz-

dasági igényekhez készülő öntöző szivattyúk. (Ganz-MÁVAG)

Téglagyárak rekonstrukciói során épített kb. 10 db, durva kerámiai termékek égetésére alkalmas, automatizált alagútkemence. E folyamatos üzemű kemencékben égethetők: előszárított tömör és üreges falazótéglák, falazóblokkok, födémtétek, alagcsövek, tetőcserepek, válaszfallapok stb. A kemencék főbb adatai: hossz 86—105 m, belső szélesség 2,60—3,20 m, hasznos magasság 1,80 m, tüzelőanyag földgáz, olaj v. szén. Tüzelési rendszerük: közvetlen. Az égetéshez szükséges szén egy része a nyersanyagba bekeverhető. Teljesítményük: 18—30 millió db/év, kisméretű téglaegységre vonatkoztatva. (Gyárkémény Építő V.)

Toronyszerkezetek fémből. Rádió-, illetve TV-antennatartó tornyok különféle idomacél profilokból. (Ganz-MÁVAG)

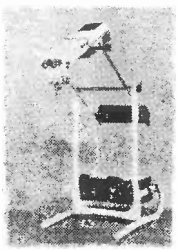

Traholux UV. Sugártherápiás szemkezelő készülék. A beépített UV sugárforrásból a készülék speciális szűrőrendszere segítségével a diagnózisnak megfelelő spektrumú differenciált sugárnyaláb alakítható ki. Alkalmazási területe: trachomatikus, vírusos szembetegségek esetén. (Orvosi Műszer KTSZ)

Ultron 2 ultrahang terápiás készülék. (Orvosi Műszer KTSZ)

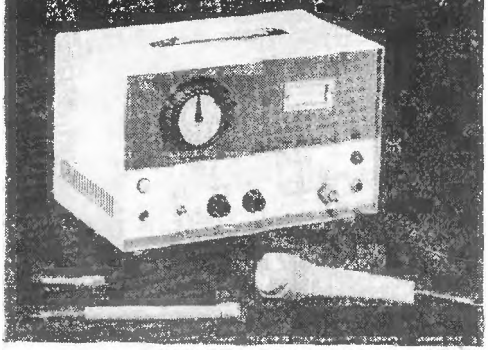

Ultron (Orvosi Műszer KTSZ)

Vákuum szivattyú. A TL 2 típusú 10 watt végnyomással percenként 30 m^3-ig terjedő légszállításra alkalmas. (Ganz-MÁVAG)

Villamos mozdonyok járműszerkezete. A Ganz Villamossági Művekben készített villamos mozdonyok motorjainak járműszerkezetét gyártja a Ganz-MÁVAG. 1959-ben még csak 1300 LE-s, 1964-től már 3000 LE-s, korszerű szilíciumegyenirányítós mozdonyok készülnek a MÁV részére. (Ganz-MÁVAG).

Vitális glutin. A búza-glutin a világon egyre növekvő fontosságú proteinforrás, termelése a fokozott fehérjeszükséglet kielégítése érdekében évről évre emelkedik. Nagy mennyiségben tartalmaz esszenciális aminosavakat. Jelentős mennyiségben használják fel a vitális, duzzadó, kelőképes glutint gyenge sikértartalmú lisztek feljavítására, szénhidrátszegény sütőipari termékek, diabetikus és diaetetikus készítmények előállítására. A búzaliszt nedves sikérjéből gyártják. A Budapesti Keményítőgyárban 85—90% proteintartalmú késztermeket állítanak elő, amely kedvező áron értékesíthető tőkés piacon. (Szeszipari Országos Vállalat)

Vízturbinák. A Kaplan turbina változó vízmennyiség és változó terhelés mellett is jó hatásfokkal dolgozik. Ez a legnagyobb típusú turbina: járókerekének átmérője 8 méter, teljesítménye 60 MW, megengedett vízesési magassága 2—40 m. Csőturbinák 35 MW teljesítményig készülnek. A Pelton turbina a nagy magasságból érkező kis vízmennyiség mozgási energiájának hasznosítására alkalmas. Teljesítménye 120 MW. A Mignon turbina, mint neve is mutatja, törpe vízierőművek ellátására szolgál, legnagyobb teljesítménye 85 kW (tanyavilág áramfejlesztői). (Ganz-MÁVAG)

Volt—Amper mérő. Egyenáramú és váltóáramú kivitelben. Méréshatár 0,5 ampertől 5 amper erősségig, 0,5 volt feszültségtől 500 volt feszültségig. Szerelőlapja korszerű nyomtatott áramkörrel készül. A készülék aljára beépített söntök, előtétek és valamennyi bekötés átlátszó fe-

Gyneklappal van ellátva, amelyen keresztül a szemléltetés tökéletesen biztositható. A számlapon a mért érték mindkét oldalon leolvasható. (TANÉRT)

Zománcipari Művek „Lampart" gyáregységében létesített 2 db sisakkemence, amely 6000—20 000 l. űrtartalmú, elsősorban exportra készített vegyipari tartályok, autoklávok zománcbeégetésére szolgál. A kemence lábakon áll és a mozgatható fenékre helyezett tartályokat hidraulikus emelőszerkezet helyezi be a munkatérbe. Munkatere 3400 mm átmérőjű, 6100 mm magas süveg. Teljes magassága a ráépített léghevítővel és kéménnyel együtt 31 m. (Gyárkémény Építő V.)

Gyergyai Albert (1893) író, irodalomtörténész, kétszeres Baumgarten-díjas. Ker. von.: 1945—1946-ig. a → Főv. Szabó Ervin Könyvtárban dolgozott.

Gyermekfogászati és Fogszabályozási Klinika [SOTE] (Mikszáth Kálmán tér 4.). 1950-ben alakult meg a kerületben az első

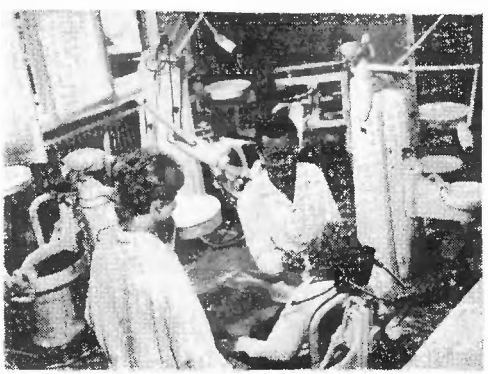

Gyermekfogászati Klinika

iskolafogászat egy orvossal és egy asszisztensnővel, amely a Gyermekfogászati és Fogszabályozási Klinika csíráját jelentette. A Fogorvosi Kar megalakulása után 1952-től már a Kar részeként külön működött a gyermekfogászati és fogszabályozási osztály, 3—3 orvossal. Az önálló kl. 1959-ben létesült, amikor a Karból 4 klinika alakult. Vezető professzor 1961—69-ig dr. Varga István. A klinikán jelenleg 16 orvos működik, sajnos a két osztály még mindig külön épületben van. A klinikán évenként 18—20 000 gyermek részesül fogászati ellátásban. Mb. igazgató: → Tóth Pál docens. (1969)

Gyermekgondozónő-képző Iskola (Vas u. 8.). Teljes neve: Fővárosi Tanács VB Gyermekgondozónő-képző Iskola; 1952-ben létesült. A képzési idő 1965-ig egy, azóta két év. Az egész napos képzésű tanfolyam hallgatóinak száma 136 fő; 1953-tól 1968-ig kb. 1620 szakképzett gondozónőt bocsátott ki az intézet. 1963-tól folyik a munka mellett tanuló gondozónők képzése heti tíz órai oktatással, három éves tanfolyamon, évente 40—80 fővel. A vidéki hallgatók részére az iskolához 34 ágyas kollégium tartozik. Nevelők létszáma 15 fő. Igazgató: Noszály Ferencné.

Gyermekklinika [SOTE I. sz.] (Bókay János u. 53.). Hogy a magyar gyermekgyógyászat fejlődése lépést tartott a művelt külföldével, az elsősorban → Schoepf-Merei Ágoston és id. és ifj. → Bókay János professzorok érdeme. Schoepf-Merei hozta létre 1839-ben a pesti Kisded-kórházat, mely Európa negyedik gyermekkórháza volt. (Ötpacsirta u., 12 betegágy). 1845-ben az Ősz utcában már egyemeletes épületet kap, a Szegény Gyermekek Kórházát. A klinika jelenlegi helyén épült Stefánia Szegénygyermekkórházat Bókay János hozta létre közadakozás szervezésével (1883). Egy évvel később bekövetkezett halála után fia, ifj. → Bókay János veszi át a kórház vezetését. 1910-ben lett a gyermekgyógyászat kötelező tantárgy az egyetemen és épült az intézet tantermét is magába foglaló Bókay János u. 54. sz. épület. Bókay utóda → Heim Pál, őt követte 1930—1945-ig Hainiss Elemér. 1945 után a klinikák közül a MÁVAG dolgozóinak segítségével elsőnek épült újjá. A felszabadulás után több új, speciális osztály létesült (szív-, vese-, endokrin-, haematológiai, röntgen therápiás, EKG-, hepatitis- és pulmonológiai osztály). Igazgató 1945 óta → Gegesi Kiss Pál.

Gyermekkórházak. Az első pesti gyermekkórház az Ötpacsirta (Puskin) u. 6. sz. alatt volt, az első emeleten béreltek 4 kór-

termet (később még hármat) és egy asszisztensi szobát. Az 1839. augusztus 16-i megnyitót → Schoepf-Merei Ágoston, az első igazgató tette lehetővé, aki részvényalapon megteremtette a szegénygyermek kórház egyletet. Kívüle még két asszisztens dolgozott. Az első három esztendőben 4364 ingyenes ambulánst és 263 bentfekvő gyermeket gyógyítottak. 1843-ban 8000 Ft-ért megveszik az Ősz (Szentkirályi) u. 2. sz. alatti Vestermayer telket. Az új kórház

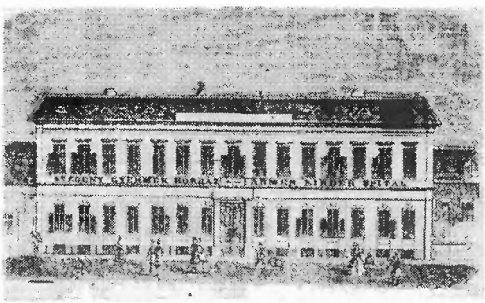

Az Ősz utcai gyermekkórház

1845-ben nyílik, 1849-ben → Bókay János veszi át vezetését. A beteglétszám a szabadságharc alatt 30-ról 12-re csökken. 1859-ben 36 ágya van, pénzalapja 5600 Ft. Évenként 300 bentfekvő gyereket ápolnak. 1869 után 5000 Ft állami segélyt kap. Ezután Bókayn és Hirschleren kívül → Bőke, Vidor, Lőwy és → Verebély is itt gyógyít. 1878-ban megveszik új telküket a Gólya és a Tömő utca, valamint az Üllői út által határolt területen.

Győrffy István (1884—1939) etnográfus, 1919-től a → MNM néprajzi osztályának dolgozója. 1930-tól a néprajz előadója, 1934-től első ny. r. tanára a budapesti egyetemen. 1938-tól a Táj- és Népkutató Központ vezetője. Jeles kutatásokat végzett a kunok, hajdúk, matyók és más etnikus csoportjaink anyagi kultúrájára vonatkozóan; foglalkozott népművészetünk, népviseleteink kérdéseivel, az alföldi kertes városok kétbeltelkű településformájával. Kerületünkben utca viseli nevét. — Irodalom: Ortutay Gy.: Győrffy István. (Írók, népek, századok. Bp. 1960); Műveinek bibliográfiája: Néprajzi Értesítő 1939.

Gyulai Pál irodalomtörténész, az MTA tagja, több mint 40 éven át volt a Sándor (Bródy Sándor) utca lakója. 1858-ban Szendrey Ignác második leányát, Szendrey Júlia húgát, Máriát vette feleségül, s apósa 1860-ban házat vásárolt a Jv.-ban a fiatal pár részére. Ezt a földszintes házat a századfordulón lebontották, s helyére Fodor Dánielné, sz. Gyulai Aranka tulajdonaként a Bródy Sándor utca 13. sz. bérház épült. Az 1909-ben elhunyt Gyulai itt töltötte utolsó éveit. A régi ház lebontása és az új ház elkészülte közötti években a Szentkirályi utca 22-ben és a Baross utca 17-ben lakott. 1912 óta utca viseli nevét a kerületben.

Hableány Kávéház (Baross u. és Szűz u. sarok). Valódi nevét nem ismerjük. Heltai „Jaguár" c. regénye részben itt játszódik. B. B. M. p. 758—86: „... a regényben szereplő másik kávéház a Baross utca és Szűz utca sarkán máig álló, ...melynek Heltai... a Szűz u. neve megváltoztatásával a Hableány kávéház nevet adja. Ez a kis kávéház → Gulácsy Lajos életében szerepelt érdekes józsefvárosi művész vonatkozásai révén. (Ui. a fiatal festőművészek itt tanyáztak és innen tették át székhelyüket a Baross-ba.) ...„Az utolsó bohém"-ban is szerepelteti H. a Hableány, alias Szűz utcát: itt lakik Csontos Szigfrid... A név utalás a kh.-ban muzsikáló Női Zenekar idült hölgytagjaira, a szűzies Hableányokra, kik — mint Aphrodité Anadyomené a tenger habjaiból — kávéházi seres poharak habjai révén kelnek új életre..."

Hajdú Henrik (1890—1969) író, műfordító. Ker. von.: A Főv. Könyvtár (→ Szabó E. Kt.) dolgozója volt, 1945. júl.— 1946. jan.-ig igazgatója. Ker. von. írása: Szonett a Wenckheim palotához. (Vers, 1947)

Hajek Károlyné, Végh Ágnes (1939) a → Bp. Spartacus kézilabdázója, az 1965-ben világbajnokságot nyert magyar válogatott csapat tagja.

Hajós György (1912) matematikus, az MTA tagja. Kétszeres Kossuth-díjas, az ELTE Természettudományi Karának ta-

Ha nára 1949-től. Az → ELTE Geometriai Tanszékének vezetője. Az ELTE TTK-jának dékánja 1951-ben. A Matematikai Tudományok Osztálya titkára 1953—63-ig. Az MTA Elnökségének tagja, a Bólyai János Matematikai Társulat elnöke. A Román Tudományos Akadémia levelező tagja. A Karolina Német Természettudományos Akadémia és a Nemzetközi Matematikai Unió végrehajtóbizottságának tagja. A Finn Oroszlán Parancsnoki Érdemrend tulajdonosa. Az MTA Bólyai jutalmát elnyerte 1948-ban. Munkaérdemrendben részesült 1954 és 1960-ban. A Felsőoktatás Kiváló dolgozója. A Kőnig Gyula jutalomdíj és a Beke Manó emlékdíj tulajdonosa. Geometriai és csoportelméleti kutatásokkal foglalkozik. Az első két ciklusban (1950-től) a jv.-i Tanács tagja.

Hajós és Szántó Elektromosanyagok és Készülékek Gyára. Az 1930-as évek elején alakult a Kisfaludy u. 5. sz. alatt. Elektromos berendezéseket és felszereléseket gyártott. 1939-ben 150 000 P. alaptőkével részvénytársasággá alakult.

Halász Alfréd (1889—1955), nyomdász korrektor. A nyomdász szakszervezet Országos Bizottsága és az anyaegyesület, a Szakszervezeti Tanács tagja. 1925 óta székesfővárosi bizottsági tag. Az 1932. évi kongresszuson a Könyvnyomdai Munkások Egyesületének elnöke, majd 1934-ben az Egyesület ügyvezető titkára lett. 1934-től szerkeszti a Nyomdász-Évkönyvet és Úti Kalauzt.

Halmai János (1903) a gyógyszerésztudományok kandidátusa, egyetemi tanár, a → SOTE Gyógynövény- és Drogismereti Intézetének igazgatója, Kiváló Gyógyszerész, a Gyógynövény Szabványügyi Bizottság elnöke, a Nemzetközi Gyógyszerésztörténeti Akadémia vezetőségi tagja. Hazai gyógynövények vizsgálatával és a hazai gyógyszerésztörténet kutatásával foglalkozik.

Halmay Zoltán (1881) a MUE, majd az → MTK úszója; az 1904-es olimpián St. Louisban az 50 yardos és 100 yardos gyorsúszásban győzött. Ezenkívül még 4 ezüst- és 2 bronzérmet nyert az olimpiák során.

Hámán Kató (1884—1936) a magyar munkásmozgalom kiemelkedő nőalakja. 1908-tól a MÁV-nál dolgozott mint tisztviselő. 1918-ban lett a Vasutas Szövetség tagja. A KMP-be az elsők között lépett be. A Tanácsköztársaság idején a Budapesti Munkástanács és a IX. kerületi Munkástanács tagja volt. A tanácshatalom megdöntése után internálták, majd munkanélküli. A Ruggyantagyárban (→ OGV) helyezkedik el, innen mozgalmi tevékenysége miatt elbocsájtják. A → Vegyipari Munkások Szakszervezetének titkárává választották. Sztrájkokat, bérharcokat szervezett. Az MSZMP egyik alapítója. A KMP első kongresszusán a KB tagjává választották, létrehozta a párt megbízásából, a hazai VS szervezetet, melynek titkára lett. 1925-ben letartóztatták, 28 hónapi börtönbüntetésre ítélték. 1934-ig még kb. tízszer börtönözték be, vallatták, bántalmazták, a kínzások következtében halt meg 1936 augusztusában.

Irodalom: Szerémi Borbála: Hámán Kató. (Bp. 1953. Szikra Kiadó, 7. p.)

Hamburger Jenő (1883—1936) a magyar munkásmozgalom kiváló harcosa. 1908-ban részt vesz a Rókus kórházbeli → orvossztrájkban. 1910-től Zala megyében orvos. Nagykanizsán 1917-ben az éhségtüntetésnek és 1918-ban az éhségsztrájknak a vezetője. 1918-ban másfél évi börtönre ítélte a hadbíróság antimilitarista tevékenységéért. Mint kormánybiztos kezdeményezője volt a Somogy vm.-i földfoglalásoknak. 1919-ben a tanácskormány egyik földművelésügyi népbiztosa volt. A Tanácsköztársaság megdöntése után emigrált Ausztriába, majd Olaszországba, 1923-tól a SZU-ban orvosi munkakörben dolgozott. A → SOTE-n emléktáblája van, az Egyetem KISZ szervezete felvette nevét.

Hampel József (1849—1913) régész, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1877-től a → MNM érem- és régiségosztályának őre, 1890-től igazgatója. 1890-től haláláig a bp.-i egyetemen a klasszika-archaeológia ny. r. tanára. A hazai régészet minden ágának kiváló kutatója. Emlékműve a → Múzeum kertben áll. Lakása a Magyar Nemzeti Múzeum épületében volt.

Hantken Miksa (1821—1893) geológus, paleontológus, az MTA tagja. A → MNM ásvány- és őslénytárának őre. 1869-ben megszervezte a Földtani Intézetet, 1882-től haláláig egyetemi tanár a paleontológiai tanszéken. A magyar kőszéntelepekről az első gyakorlatilag jelentős összefoglaló ismertetést készítette. Tiszteletére a Magyarhoni Földtani Társulat 1963-ban Hantken Miksa-emlékérmet alapított.

Haranghy László (1897) ny. egyetemi tanár, az MTA lev. tagja, a → SOTE II. sz. Kórbonctani Intézetének volt igazgatója egészen nyugalomba vonulásáig. Főbb kutatási területei a nyirokcsomók betegségeinek, az ún. tárolási betegségeknek, valamint az öregedésnek kórbonctani vizsgálata. A Munka Érdemrend arany fokozatának tulajdonosa.

Harangi Imre (1913) a → MÁV és a → MÁVAG színeiben öklözött. Könnyűsúlyban az 1934-es EB-n ezüst-, az 1936-os olimpián aranyérmet szerzett. Szép edzői sikerei is voltak.

Hári Pál (1869—1933) biokémikus, egyetemi tanár. 1906-ban magántanár, 1915-ben ny. rk. tanár, a bp.-i élet- kórvegytani tanszék vezetője. 1919-től ny. r. tanár. Hazánkban a biokémiai kutatások egyik megteremtője.

Határárok, vagy árokvonal; németül Linien Graben. 1771-ben felsőbb rendeletre építette a városi tanács a csekély mélységű árkot a mai → Mező Imre út vonalában. A járványok ellen volt hivatva védeni a várost. A vonal egyben elválasztotta a város megművelt és beépített részeit a művelhetetlen rákosi homokbuckáktól. Később, az 1840-es évek végéig ez volt Pest ún. belső → vámvonala, csak a hatvani (→ Baross tér), kőbányai (→ Orczy tér) és az üllői (Nagyvárad tér) vámokon át lehetett árut hozni a városba. A Kerepesi úti temetővel terjeszkedett először ezen túl a város, 1849-ben. Ekkor kapta a → Köztemető út nevét, másik szakasza csak az 1870-es évek elején lett → Orczy út.

Hatvani kapu. Pest három középkori kapuja közül a középső, innen indult el a Jv. északi szélén haladó Kerepesi út. A XVIII. sz. elején a kapu előtti környéket szemétlerakó helynek használták. A kapu előtti rondellát 1741 előtt, a kaput 1808-ban bontották le. A rondella alapfalai és a kapu egyik gyámköve az Astoria aluljáró építésekor előkerült, azonban a maradványok megtartása nem volt lehetséges.

Haubrich József (1883—1938) vasöntő, szociáldemokrata politikus. 1902-től szakszervezeti és párttag. Már az I. világháború előtt tekintélyes szakszervezeti vezető, a vasasok budapesti helyi csoportjának elnöke volt. 1914—1918 között katona, 1918 nov.-től a → Vasipari munkások szakszervezetében a vasöntők szakosztályának titkára. 1919. márc. 21-én szociáldemokrata részről egyik aláírója az ún. „Egységokmány"-nak. 1919 márc.-ban helyettes kereskedelemügyi népbiztos, 1919 ápr. elejétől hadügyi népbiztos, majd a IV. hadtest és a bp.-i helyőrség parancsnoka. Beosztásában támogatta a kapituláns elemeket. A Kormányzótanács lemondása után a Peidl kormányban hadügyminiszter volt. 1919 őszén letartóztatták, majd a népbiztos perben halálraítélték. 1922-ben a fogolycsere egyezmény keretében a SZU-ba került, s ott letelepedve szakmájában dolgozott. Törvénysértés áldozata lett.

Hauszmann Alajos (1847—1926) építész. Kerületünkben ő tervezte a Technológiai és Iparmúzeumot (ma → Bánki Donáth Gépipari Főiskola), a József krt. 48. sz. lakóházat. (1872)

Haverland Antal Emelőgép, Felvonó és Vasszerkezetek Gyára. A századfordulón alapított gyár a Nap u. 22. sz. alatt működött és a nagy bérházépítkezések idején főleg személyfelvonókat gyártott.

Hazafias Népfront VIII. ker. Bizottsága (Rákóczi tér 2.). 1954-ben alakult a Magyar Függetlenségi Népfront utódaként. Az alakuló ülésen az Erkel színházban a

Ha megválasztott bizottság a kerületben dolgozó minden réteget képviselte. A Bizottság az elmúlt 16 év alatt rendszeresen szervezi a tanácsi és képviselőválasztásokat, a várospolitikai munkát, békegyűléseket, munkás-paraszt találkozókat, alkotmányünnepségeket, a legkülönbözőbb érdeklődésű dolgozók részére vitafórumokat stb. A Bizottság munkáját akcióbizottságokban és pártkörzetenkénti aktívahálózat útján fejti ki. A Népfront Bizottság szorosan együttműködik a Tanács, a társmozgalmak és a lakóterületek pártszerveivel. Közösen megszervezték a Helytörténeti Bizottságot, mely jelentős kiállításokat rendez a helytörténeti kiállító teremben. („Józsefváros története", „Írók Költők a Józsefvárosban", „Tanácsköztársaság a VIII. kerületben", „Kerületünk 25 éve" stb.) Gyorsan reagál az eseményekre. Tiltakozó gyűlést vagy aláírásgyűjtést az eseményekkel egyidőben szervez. Jeles művészek közreműködésével színvonalas kulturális műsort vagy vitaestet rendez. Felhasználja a kerület adta lehetőségeket. A Százados úti művésztelep meglátogatása, beszélgetések szervezése napirenden van. Számos emléktábla létesítésére tett javaslatot. (Latinka Sándor, Derkovics Gyula stb.) Egész tevékenységével segíti a Párt politikájának ismertetését és végrehajtásának megszervezését, a dolgozók aktív cselekvő részvételét. Elnök: Vida Miklós, országgyűlési képviselő; Titkár: Rachfát Lászlóné.

Hazai Kálmán (1912) az → MTK vízilabdázója, az 1936-os berlini olimpián a győztes magyar csapat tagja.

Hedri Endre (1893—1962) sebész, egyetemi tanár. A → Rókus kórházban és külföldön működött. 1927-től az Uzsoki u.-i kórházban dolgozott, ugyanott 1933-ban főorvos lett. 1945-ben az OTI baleseti sebészeti kórházának igazgató főorvosa, 1947-ben a SOTE III. sz. → Sebészeti Klinikájának, 1949-ben az I. sz. → Sebészeti Klinikának igazgatója. A baleseti sebészet egyik úttörője Magyarországon.

Hegedüs Géza (1912) író, tanár, kétszeres József Attila-díjas, a Szocialista Munkáért Érdemérem birtokosa, a Színház- és Filmművészeti Főiskola művészetelméleti tanszékének vezető tanára. Kiemelkedő alkotásai többek között: Az állam én vagyok (regény), A kentaur és az angyal (tanulmányok), Összhang és zűrzavar (vál. versek). Ker. von. írása: Útvesztő (regény, 1954).

Hegedüs István (1932) grafikus, karikaturista, Munkácsy-díjas. Művészneve: Hi-hi. 1957-től a → Ludas Matyi munkatársa. Önálló karikatúra kötetei: Csodabogarak (1960), Futok a pénzem után (1967).

Hegyi Aranka (1855—1906) színésznő, 1876-tól a → Népszínház jeles primadonnája. Muzikalitás, temperamentum, csinos megjelenés biztosította sikerét. Legjobb szerepei közé tartozott: Lili (Hervé), Szaffi (Strauss: Cigánybáró) s a hármas női szerep Offenbach: Hoffmann meséi c. operettjében.

Heim Pál (1875—1929) gyermekgyógyász, egyetemi tanár. 1897-ben szerzett orvosi diplomát. Pályája kezdetén a bp.-i → Gyermekgyógyászati Klinikán, majd külföldön működött. 1907-ben magántanár. 1918-tól a pozsonyi, majd a pécsi egy.-en, 1929-től a bp.-i egyetemen ny. r. tanár. Kerületünkben kórházat neveztek el róla.

Heim Pál Gyermekkórház (Üllői út 86.). Elődje az → Állami Gyermekmenhely, a felszabadulás után az állami Gyermekvédő Intézet. 1966 óta működik kórházként, 555 ággyal, számos speciális osztállyal, önálló vérellátó alközponttal. Módszertani bölcsődével (XI., Erőmű u. 4.) és napközi otthonnal rendelkezik. A Fővárosi Tanács vezető gyermekintézménye. Dél-Pest gyógyító-megelőző gyermekellátását közvet-

Heim Pál Gyermekkórház

lenül végzi. Ezt a tevékenységét szervezési osztálya koordinálja a főváros területén. Kórház—rendelőintézeti egységként a kerület gyermeklakosságának egy részét látja el. Fekvőbeteg-anyaga a főváros egész területéről és az ország különböző megyéiből adódik. 1964 óta itt dolgozik az Orvostovábbképző Intézet I. sz. Gyermekgyógyászati Tanszéke. Hagyományosan képez ki gyermekápolónőket és védőnőket. 1968-tól részt vesz az anya-gyermekvédelmi tudományos kutatómunka elemzésében. 1969 év óta a főváros központosított anyatejgyűjtését és elosztását irányítja. Képviseli Magyarországot nemzetközi szinten a szocialista országok anya-gyermekvédelmi kutatásait koordináló bizottságban (Varsó). A vezető: Sárkány Jenő egyetemi tanár, igazgató főorvos.

Heinrich A. és Fiai Részvénytársaság. A Jv. területén működő legnagyobb kereskedelmi vállalat volt. Vasárukkal foglalkozott. A múlt század közepén alapították a céget a régi Belvárosban. Az 1900-as években költözött a régi honvédségi szekérészeti laktanya helyén kialakított székházába az Üllői út 32. sz. alá. 1921-ben részvénytársasággá alakult. A 30-as évek végén tárolt árui megközelítették a 2 millió pengő értéket. Ma a cég helyén működik a Vasért vállalat központja.

Heinrich Gusztáv (1845—1922) irodalomtörténész, egyetemi tanár, a MTA tagja. Ker. von.: a Tanárképző Intézet Gyakorló főgimnáziumában tanított. (→ Ságvári Endre Gyakorló Iskola). Írói hagyatéka a → MNM birtokába került.

Helmer Hermann (1849—1919) osztrák építész. A Fellner és Helmer színházépítő cég egyik tulajdonosa. (Műveit → Fellner Ferdinánd.)

Heltai Jenő (1871—1957) író, Kossuth-díjas. Ker. von.: Lakásai: Népszínház u., Bérkocsis u. albérlet. Ker. von. írásai: A kerepesi út (1894), Az indián (1916—1946), A tökéletes feleség (1895—1912), Éjjel a házak (1916—1946). Utalások a VIII. kerületre: Az utolsó bohém (1911), Jaguár (regény, 1914), Pesti madarak (karcolatok, kis komédiák).

Helyiipari és Városgazdasági Dolgozók Szakszervezete öntevékeny művészegyüttesei (Vajdahunyad u. 14.). A „Hevesi Sándor" színjátszó együttes 1958-ban alakult. Kb. 20 tagja van. Több alkalommal szerepelt sikerrel színjátszó fesztiválokon, 1963-ban és 1968-ban „Kiváló Együttes" címet nyert. Műv. vez.: Mészárosné Zala Kornélia.

A „Szilágyi Erzsébet" Női Kamarakórus 1959-ben alakult a Szilágyi Erzsébet Gimnázium növendékeiből 28 taggal. Kezdettől ismert képviselője volt az I. ker. kulturális életének. 1964 óta a HVDSZ a kórus fenntartó szerve. Évi mintegy hatvan hazai szereplésén kívül fellépett a bécsi (kétszer), a kölni, a vatikáni rádióban és a brüsszeli televízióban. Háromszor szerezte meg az Aranyfokozat minősítést, több hazai versenyen és fesztiválon nyert aranyérmet. 1966-ban a Neerpelti (Belgium) Európai Ifjúsági Fesztiválon elnyerte a „100%-os teljesítmény" és a „Musica" érmet (előbbit 17 év óta először adták ki). 1969-ben az Arezzoi Nemzetközi Kórusversenyen a női kari kategóriában II., a folklór és a gregorián kategóriában III. helyezést ért el. 1969 óta „Kiváló Együttes". Alapítója és vezetője Mohayné Katanics Mária.

Helyközi Távbeszélő Igazgatóság (Horváth Mihály tér 17—19.). Telephelyei: Budapest és az ország különböző helyein. Feladatköre: Gondoskodik a nemzetközi és belföldi helyközi vezetékes távközlési gerinchálózat, annak berendezései és összeköttetései létesítéséről, üzemeltetéséről, fenntartásáról, a bel- és külföldi beszélgetések lebonyolításáról. Beleértve ebbe a hálózatba a távkábeleket, körzetkábeleket, az ezeken üzembehelyezett erősítő állomásokat, valamint a bp.-i helyközi és nemzetközi központokat. Biztosítja a rádió és televízió adóállomások moduláló hangáramköreit és zeneközvetítéshez, illetve helyszíni rádióközvetítéshez a szükséges áramköröket. Működését az önálló

He elszámolás elve alapján fejti ki, önálló terv- és mérlegkészítésre kötelezett.

A Helyközi Távbeszélő Igazgatóság a távbeszélő szolgálat hosszas fejlődése során alakult ki. Az első helyközi központ 1890. január 1-én nyílt meg. Figyelmen kívül hagyva a magyar távbeszélő szolgálat kezdeti szakaszát, első jogelődje — jelenleg is székhelyét képező épületben — az 1917. július 15-én megnyitott József távbeszélő központ volt. 1919. június 15-én a helyközi szolgálatot ellátó „Új Interurbán Központ"-tal bővült. 1919. június 24-én ludovikás tiszti ellenforradalmárok megszállták a központot. Estére a Vöröshadsereg katonái felszabadították. A 30-as években tovább bővült a távkábel hálózat. 1944-ben az országos távbeszélő hálózat gerincét képező távkábel hálózat a bécsi, szegedi, tiszántúli és miskolci főirányokból állott. A távkábel hálózat üzemét 16 főerősítő állomás látta el. A felszabadulás után a távkábel hálózat teljes egészében üzemképtelen volt. Az állomások közül több teljesen elpusztult, a megmaradtak berendezését nyugatra hurcolták. Az országos helyközi hálózat legfontosabb gócpontja, a budapesti helyközi központ az ostrom alatt teljesen megsemmisült és a helyközi szolgálat első lépésben egy ideiglenesen felszerelt szükség-központtal indult meg. A 3 éves terv idején került sor a helyreállításra — főleg a megmaradt eszközök kijavításával. Az első ötéves terv keretében a helyközi hálózat nagyobb arányú kábelesítése indult meg. Ezek egyrésze már a korszerű vivőáramú technika figyelembevételével épült. Az ezt követő időszakban a fejlesztés igen nagy mértékben lelassult. 1956 októberében ellenforradalmár bandák többször is rövid időre megszállták a központot. November 4-e után a szovjet hadsereg és magyar katonai alakulatok visszafoglalták.

A távközlő hálózat az államigazgatásnak, a népgazdaság irányításának és ellenőrzésének, az egyes termelési ágak és vállalatok közötti gyors érintkezésnek nélkülözhetetlen eszköze. Ennek következtében a távközlési szolgálat elmaradottsága vagy helytelen irányú fejlesztése fokozódó hátrányt jelent, és az általa nyújtható előnyökről való lemondás a népgazdaság más ágazatainak helyes működését hátrányosan befolyásolná, az egész népgazdaság szempontjából igen káros következményekkel jár.

Ennek felismerésével a hatvanas években gyorsabb fejlesztés indult meg. Megépült Budapest—Győr—Wien között a legkorszerűbb 960 csatornás távkábel. 1970 végére elkészült a Bacsó Béla utca és József utca sarkán a Belföldi és Nemzetközi Távválasztó berendezések új 7 emeletes épülete és a budapesti nemzetközi félautomatikus központ. További távkábel irányok építése is folyamatban van: a közeljövőben sor kerül Magyarország—Szovjetunió, Magyarország—Románia viszonylatú sokcsatornás távbeszélő és televízióközvetítésre is alkalmas összeköttetésre, valamint Magyarország—Jugoszlávia közötti összeköttetésekre is. A fejlesztés ütemét a beruházásra fordított összegek is mutatják. 1960-ban 20,8 millió Ft., 1966-ban 116,2 millió Ft., 1970-ben pedig 440 millió Ft. Létszám: 1800 fő. Igazgató: Szarvas Sándor.

Helyőrségi Kórház. A XVI. sz. helyőrségi kórház 1872-ben épült az Üllői út és az Orczy út sarkán. Hozzá tartoztak még 90 ággyal barakk épületek az Orczy út túloldalán. 1898-ban megszünt, — a mai Róbert Károly körútra költözött — az épület laktanya lett a → Ludovikához csatolva.

Herczeg Klára (Herczeg Lászlóné, Weiss Klára) (1906) szobrász, Munkácsy-díjas. → Kisfaludi Stróbl Zsigmond növendéke, 1929—32 között Berlinben és Párizsban élt. 1925-től kiállító művész. Kisplasztika, portré-szobrászat a területe. 1945 után monumentális szobrokat is alkot: Család (1957. Inota), Tanácsköztársasági Emlékmű (1959. Kecskemét), Mikszáth-portré (Balassagyarmat), Szőlőt tartó nő (1963. Eger), Lány hegedűvel (1964. Felsőszentiván), Faültető (1967. Gödöllő). A Kun Béla téri 1919-es emlékmű egyik társszer-

zője. 1959-től dolgozik a → Százados úti M.T.-en. (Kép → 249 o.)

Herczel Manó (1862—1918) 1891-től bp.-i magángyógyintézeti ig. 1895-ben a bp.-i egy.-en magántanár, 1901-ben rk. tanár a hassebészet műtéttanából. 1905-től a → Rókus Kórház főorvosa.

Herman Ottó (1835—1915) természettudós, néprajzkutató és baloldali, Kossuth-hoz ragaszkodó politikus. Résztvett az 1863. évi lengyel felkelésben. 1875-től a → MNM-ban dolgozott. Összegyűjtötte az 1885. évi országos kiállítás halászati, az 1896. évi ezredéves kiállítás halászati és pásztorkodási gyűjteményét. Ezeket a → Néprajzi Múzeum őrzi. 1893-ban megszervezte a hazai Ornithológiai Központot. A hazai tudományos kutatásba ő képviselte elsőnek a harcos materialista világnézetet. Művei egyben nagyhatású tudománynépszerüsítő munkák is. Lakása a Magyar Nemzeti Múzeum épületében volt. Emlékműve a → Múzeum kertben áll. Irod.: Lambrecht Kálmán: H. O. élete és kora (Bp. 1920.) Allodiatoris Irma: H. O. (Élővilág, 1964, 3. sz.)

Herzog Ferenc (1879—1952) belgyógyász, egyetemi tanár. Pályája kezdetén a bp.-i egy. anatómiai majd neurológiai intézetében működött. 1911-ben a belorvostan magántanára, 1914-ben ny. r. tanár a pozsonyi, 1922-től a bp.-i egyetemen. A IV. majd az I. sz. → Belgyógyászati Klinika igazgatója. Az elektrokardiográfia meghonosítója Mo.-n.

Hétfői Hírek (Gyulai Pál u. 14.). Politikai hetilap. 1957-ben jelent meg először. Első főszerkesztője Parragi György volt, kisgazdapárti publicista és politikus, az antifasiszta ellenállás jelentős egyénisége. A lap átlagos példányszáma: (délutáni, esti és reggeli kiadás) 230000. Főszerkesztő: Baló László.

Hevesi Sándor (1878—1939) író, rendező, színigazgató. A kerülethez Népszínház—Vígopera-beli és → Nemzeti Színházi rendezői és igazgatói tevékenysége fűzi. Rendezői törekvése az volt, hogy kora színvonalas, modern játékstílusát, melyet Sztanyiszlavszkij, Otto Brahm, Reinhardt és Antoine színházában ismert meg, a magyar színpadon is meghonosítsa. A Nemzeti Színházban Shakespeare, Ibsen, Molière drámáiból ciklusokat rendezett. A színészi összjáték kialakításában → Paulay nyomát követte; az ő keze alatt alakult ki a Nemzeti Színháznak az a nagy gárdája, melyben → Bajor Gizi, → Márkus Emília, Váradi Aranka, → Ódry Árpád, → Pethes Imre, → Kürti József, Rózsahegyi neve volt a legkiemelkedőbb. Népszínház—Vígoperai esztendejének Az ember tragédiája volt legfőbb rendezése. Számos színművet, kritikai és színházelméleti munkát írt.

Hidas Antal (1899) író, Kossuth-díjas. Ker. von.: 1906—1907: Losonci u.-i elemi isk., 1907—1910: Erdélyi u.-i elemi isk., 1911—1912: Csobánc u.-i elemi isk., 1913—1914: Homok u.-i polgári isk., 1915—1916: Községi Főreáliskola tanulója, Horánszky (Makarenko) u. Lakásai: 1906—1910: Lujza u. 5.; 1911—1912: Jázmin u.; 1912—1914: Kálvária tér 13.; Alföldi u. Ker. von. írásai: Jázmin utca (kötetcím 1960); versek: Jázmin utca (1925—1933), Jázmin utca dalol (1925—1933), Barátság és munka (1925—1933). Versei: Legendától a valóságig (1957—1960), Hazatérés (1957—1960). Regényei: Ficzek úr (Moszkva 1936, irod. lex. szerint: 1937.) Márton és barátai (1958), Más muzsika kell (1963).

ifj. Hidasi Lajos (1902) építész. Művei: A budapesti Árpád-gimnázium; a volt MABI-székház (Péterffy Sándor u.); az MTI székház; a kispesti rendelőintézet. 1959-től a budai várpalota főépítésze. Lakik: Baross u. 79. sz.

Hidegkuti Nándor (1922) az → MTK belső csatára, 1945—58 között 68 mérkőzésen húzta fel a válogatottak mezét. Az „aranycsapat" játékosaként az 1953. november 25-i 6:3-as angol—magyaron élete legjobb já-

Hi tékával három gólt szerzett. Az 1954-es VB ezüst-, az 1952-es olimpia aranyérmese.

Hild János (1761—1811) építőmester. Ausztriában született, az 1780-as évek derekán jött P.-re. József nádor a Szépítő Bizottság szakvezetőjévé tette és így ő dolgozta ki 1805-ben a városrendezési terveket. A Jv.-ban a Práter u. mellékutcáinak szabályos hálózatos útvezetéseit jelölte ki az akkori kertek és szántók között. Az ő tervei alapján maradt beépítetlen vásártér a mai Köztársaság és Teleki tér.

Hild József (1789—1867) építőmester. A legtöbbet foglalkoztatott pesti építőmesterek egyike. Több mint 900 építkezéséből több ház ma is áll. Klasszicista stílusa nagymértékben hozzájárult a reformkori Pest képének kialakulásához. Fő művei: az esztergomi főszékesegyház áttervezése és megépítése és az egri székesegyház. Kerületünkben építette: a Baros u. 40., Rákóczi út 13. (1837), Rákóczi út 15. (1831), Stáhly u. 7. (1839), tervezte: a Futó u. 14. (1838) és Gyulai Pál u. 8. (1847) Sz: → műemlék lakóházakat. A Koszorú u. 26. sz. házon (1860) átalakításokat végzett; a → Józsefvárosi templom főoltára (1835—37) is az ő műve.

Hillebrand Jenő (1884—1950) ősrégész, antropológus, → MNM Régészeti Osztályának igazgatója. Főbb művei: A pusztaistvánházi korarézkori temető. (Arch. Hung. 4. Bp. 1929.) Magyarország őskora. (Arch. Hung. 17. Bp. 1935.)

Hírlapkiadó Vállalat (Blaha Lujza tér 3.). 1945-től a pártsajtó központi lapkiadó vállalata. Neve 1949-ig Szikra Irodalmi és Lapkiadó Vállalat Nyomdai Rt., 1949-től 1956-ig Szabadság Lapkiadóvállalat. A vállalat kiadásában megjelenő napilapok: → Népszabadság (780/850 000), → Esti Hírlap (265 000), Pestmegyei Hírlap (40 000). Hetilapok: → Szabad Föld (185 000), → Hétfői Hírek (230 000), → Magyarország (120 000), Figyelő (25 000), → Nők Lapja (605 000), → Képes Újság (360 000), → Tükör (160 000), → Ludas Matyi (385 000), Élet és Tudomány (140 000), Magyar Mezőgazdaság (35 000). Kiad 65 üzemi, intézményi és egyetemi lapot (összesen 220 000 példányban), 22 időszaki lapot s a havonta megjelenő Budapestet (7000) és Ludas Magazint (350 000 pld.-ban), valamint a Kincses Kalendárium (650 000), Nők Lapja Évkönyv (270 000), Magyarország Évkönyv (130 000), Élet és Tudomány Kalendárium (45 000) évkönyveket. Ellátja középirányítói szervként a Megyei Lapkiadó

A Hírlapkiadó Vállalat székháza

Vállalatok gazdálkodási, terjesztési stb. tevékenységéhez tartozó feladatokat is. Összdolgozóinak létszáma cca. 1100 fő. Igazgató: Csollány Ferenc.

Hirossik János (1887—1950) pala- és tetőfedő segéd volt. 1908-tól az Építőmunkás Szövetség Választmányának tagja, az Építőmunkás és a → Népszava munkatársa. Ugyanettől az évtől tagja a SZDP-nek is, ahol rövidesen az ellenzék soraihoz tartozik → Alpári Gyula oldalán. A VIII. kerületben (a Futó és a Práter utca sarkán) a pártszervezet bizalmi testületének tagja, elnöke lesz. A KMP alapító tagja és titkára volt. A Tanácsköztársaság után az egyesített pártnak is titkára lesz. A VIII. kerület megbízásából küldték a Budapesti Munkástanácsba (500-as), a Magyar Posta kormányzótanácsi biztosa lesz. A Tanácsköztársaság megdöntése után 10 hóna-

pig illegálisan szervezi a pártot itthon, utána Bécsbe emigrál. Tagja lesz a KMP Bécsben működő Központi Bizottságának. 1925-ben illegálisan hazatér. Részt vesz a KPM első kongresszusán. 1926-tól Berlinben él és vesz részt a kommunista mozgalomban. 1933-ban Csehszlovákiába emigrál a fasizmus elől. Itt a szakszervezeti mozgalomban tevékenykedik. 1942-ben kitoloncolják, Magyarországra kerül. Itthon fivérénél, Hirossik Gyulánál lakik (VIII., Lujza u.). Résztvesz a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége nevű ellenállási csoport munkájában. Irodalom: A magyar forradalmi munkásmozgalom története I. köt. Dokumentumok a Szlovák Tanácsköztársaságról. (1919. Budapest, Kossuth-Kiadó. 1970. 166—167 p. 148—149 p.)

Hivatal Anikó (1814—1891) színésznő, id. → Lendvay Márton felesége. A Pesti Magyar Színháznak megnyitásától 1860-ig volt tagja. Egyénisége, lírai bájjal teli lénye a drámai szende szerepkörre tette alkalmassá. Ofélia (Hamlet), Júlia (Romeo és Julia), Lujza (Schiller: Ármány és szerelem), Melinda (Bánk bán) voltak leghíresebb szerepei.

Hock János (1859—1936) pap és politikus, neves egyházi író és országosan ismert szónok. 1899-ben választották meg Budapesten kőbányai, majd 1912-ben jv.-i plébánosnak. 1887-ben választották meg először képviselőnek Somogy megye egyik kerületében, s ettől fogva az első világháború végéig különböző kerületek képviselője volt. Először a liberális párthoz csatlakozott, majd az 1900-as években a Függetlenségi párt tagja lett. 1909-ben Justh Gyulával közösen lépett fel Kossuth Ferenc megalkuvó politikája ellen. Jelentős szerepet vállalt az általános választójogért és a Tisza István antidemokratikus politikája ellen folytatott harcokban. Az első világháború idején Károlyi Mihály politikáját támogatta, így jelentékeny része volt az 1918.-i forradalom előkészítésében. 1918-ban a Nemzeti Tanács elnökévé választották. A Tanácsköztársaság idején emigrált. A bécsi Magyar Újságban megjelent Horthy ellenes cikkeiért távollétében börtönbüntetésre ítélték. Az emigrációból 1933-ban tért haza, s ekkor amnesztiát kapott. Megjelent több szentbeszéde, hitbuzgalmi műve, imakönyve. Elbeszéléseket és tanulmányokat is írt. Kerületünkben utcát neveztek el róla.

Ho

Hódos Imre (1928) a Bp. Bástya (→ MTK) versenyzője, az 1952-es olimpián megnyerte a kötöttfogású légsúlyú bajnokságot. Egy évvel később a VB-n ezüstérmes lett. Jelenleg edzőként szolgálja a birkózó sportot.

Hoffmann Tamás (1931), muzeológus, a tudományok kandidátusa, egyetemi docens, a → Néprajzi Múzeum igazgatója (1969), az MTA Agrártörténeti Bizottságának titkára, az Agrártörténeti Szemle — Historica Rerum Rusticarum felelős szerkesztője. Munkaterülete a hagyományos agrotechnika és üzemszervezet fejlődéstörténete Európában, különösen Közép-Európában. E tárgykörből több tanulmánya és önálló kiadványa jelent meg.

Holzwarth Jenő (1847—1922) sebész, röntgenológus. 1912-ben a sebészeti műtéttan magántanára, 1916-ban rk. tanár. A Tanácsköztársaság idején a → Bp.-i Egyetem Orvoskari bizottságának tagja. Az elsők között foglalkozott radiológiával hazánkban, főként a dozimetria vonatkozásában végzett kiváló munkát. Röntgen-ártalmakban halt meg, neve szerepel a Hamburgi Szent György kórház udvarán a röntgen kutatás áldozatainak tiszteletére emelt emlékoszlopon.

Homokbánya. A múlt század első felében az egyik városi homokbánya a mostani Dózsa György út és Kerepesi út találko-

Hozása körül feküdt. A → Keleti pu. építésekor a fűtőház került a helyére.

Honthy Hanna (1893) színésznő, Kossuth-díjas, kiváló művész. A → Népoperában kezdte pályáját 1912-ben, s mikor a Király Színház, Budai Színkör, stb. után visszatért színpadára 1926-ban, (Zerkovitz: Csókos asszony, Hulló falevél, Lajtai: Mesék az írógépről, Lehár: Víg özvegy) akkor már az operett egyik legünnepeltebb sztárja volt.

Horányi Béla (1904) az orvostudományok doktora, a SOTE I. sz. → Neurológiai és Psychiatriai Klinika igazgatója, a M. Ideg-Elmeorvosok Társaságának elnöke, a WHO mentálhigéniai tanácsa, az International Brain Research Organization központi tanácsa és a Deutsche Akademie der Naturforscher Leopoldina tagja. Az ideg- és elmebetegségek idegkórszövettani alapjainak kutatásával, a személyiség szerkezetének változásaival, továbbá a mentálhigéniai mozgalom kifejlesztésével foglalkozik.

Horn Béla (1902) az orvostudományok kandidátusa, a SOTE I. sz. → Női Klinika igazgatója. A szülés utáni méhszáj-ellátás problémáival foglalkozik, jelentős szerepe volt a rákszűrés általánossá tételében.

Horvay János (1873—1944) szobrász. A Jv.-ban: Hermann Ottó szobor (Múzeum kert, 1930.), Gyógyítás szobra (Orsz. Traumatológiai Intézet kertje), Irinyi János emléktáblája (Mikszáth Kálmán tér), Névtelen hősök emléke (Ludovika előtt), Orvosok hősi emlékműve (Üllői út—Korányi u. sarok) áll.

Horvát István (1784—1846), történész, nyelvész, egyetemi tanár. 1815-től haláláig az → Országos Széchényi Könyvtár őre volt. Az 1838.-i árvíz alkalmával ő mentette meg a könyvtárt a pusztulástól.

Horváth László (1921) Kossuth-díjas, az → Országos Gumiipari Vállalat vezérigazgatója. Apja BHÉV pályaőr volt, korán meghalt, ő maga jórészt magántanítással kereste meg iskoláztatási költségeit. 1945-ben végezte el a Műegyetemet. Mérnökként dolgozott a Borsodi Vegyiüzemben, majd a Nagytétényi Gumigyárban. 1951-ben a Bánya- és Energiaügyi Minisztériumban főmérnök. 1952-ben a Ruggyantaárugyár főmérnökévé nevezik ki. 1963-ban az OGV műszaki vezérigazgató helyettese, 1965-től vezérigazgatója. Kossuth-díját szintetikus vagy természetes kaucsuk-féleségek extendálására és gumikeverékek lágyítására kidolgozott eljárásáért kapta. (1956)

Horváth Mihály tér. A Jv. főtere, noha nagyságban csak a nyolcadik: 5 ezer m². Az 1730—40-es években az akkori Pacsirtamező település központja. 1780 körül került ide a későbbi → plébániatemplom őse, az első harangláb. A tér közvetlen környékén épült az első állandó iskolaépület, később a kerületi elöljáróság. Az 1860—70-es években itt rendezték a képviselőket választó nyílt szavazásokat: alig több, mint 1000 embernek volt szavazati joga a 40—50 000 lakosú kerületben. 1872-ig neve Templom tér, aztán Mária Terézia tér a királynőről. 1919. június 24-ről 25-re virradó éjszaka harcok folytak az ellenforradalmárok által elfoglalt József telefonközpontért. 1930. augusztus 1-én a munkanélküliek tüntettek a téren. Az 1950-es évek közepén kapta → H. M. (1809—1878) püspök, történetíró, 1849-es miniszter nevét. Emlékműve itt áll.

Hőgyes Endre (1847—1906) orvos, egyetemi tanár. A bp.-i egyetemen tanársegéd, 1874-ben magántanár a kísérleti kórtanból. 1875-től a kolozsvári egy.-en, majd 1883-tól haláláig a bp.-i egy.-en az általános kór- és gyógytan és a bakteriológia ny. r. tanára. Tudományos kutatómunkássága sokirányú. 1890-ben Mo.-on Pasteur intézetet és kórházat alapított. Módosította Pasteur veszettség elleni védőoltását, ezt az eljárást ma is alkalmazzák. Az Egészségügyi Tudományos Tanács 1906-ban Hőgyes Endre Emlékérmet alapított jelentős tudományos kutatómunka jutalmazására.

Hungária remiz. 1912—14-ben épült 16 hold területen, a Törökbecse út—Asztalos

Sándor út között. Hat egymásmellé épített csarnokában kb. 130 villamoskocsi tárolható. A telepen ma a bp.-i Közlekedési Vállalatnak magasépítési műhelye is működik.

Húsipari munkások sztájkja. 1908-ban a VIII. ker.-i húsipari munkások sztájkba léptek. A pártszervezet szolidaritási kampányt indított a sztrájkolók támogatására. Bojkott alá helyezték azokat a hentes- és mészárosüzleteket, amelyek nem teljesítették a sztrájkolók követeléseit. Az egyik Lujza utcai hentesboltba, amelynek tulajdonosa a legreakciósabban viselkedett, a pártszervezet egyik tagja, Frölich Rezső szabómunkás revolverrel belőtt. Nagy üldözés indult meg ekkor a VIII. ker.-i pártszervezet ellen. Frölichet négy évre ítélték, de a sztrájk győzelemmel fejeződött be.

Huszárlaktanya. A múlt század 70—90-es éveiben a főváros által a külterületen fekvő városi telkeken épített laktanyák közül csak az Üllői út és Könyves Kálmán körút sarkán épített volt József főherceg huszárlaktanya esik a mai VIII. ker. területére. A nagy épületkomplexum 1925-ben az → Állami Pénzverdének biztosított elhelyezést.

Hutyra Ferenc (1860—1934) orvos, állatorvos, főiskolai tanár. 1890—1933-ban ny. r. tanár az állatorvosi tanintézetben, 1888-ban az egy.-en az állatjárványtan, állategészségügyi rendészet magántanára. 1897-ben az Állatorvosi Ak. ig.-ja. 1899—1933-ig az → Állatorvosi Főiskola rektora. 1899-ben egy. rk. tanár, 1906-ban udvari tanácsos. Korszerű tudományos intézménnyé fejlesztette az Állatorvosi Főiskolát.

Huzella Tivadar (1886—1951) hisztológus, biológus, egyetemi tanár. 1910-től a bp.-i egyetemen működött, 1921-től az anatómia ny. r. tanára a debreceni egy.-en. 1932-től a bp.-i egyetemen a szövettani és fejlődéstani tanszék ny. r. tanára. (→ SOTE). Sejttenyésztési és sejtbiológiai kutatásai igen jelentősek.

Hülff Bálint őrnagy, II. József idejében Pest polgármestere volt. A Hülff-féle szántók a mai Lévai Oszkár és Tolnai Lajos utcák között terültek el. Itt épült fel a Hülff kúria, amit 1790-ben az → Állatorvosi Főiskola bérelt ki. Ih

Hültl Hümér (1868—1940) sebész. 1901-ben magántanár sebgyógyításból. 1898-tól a László Kórház orvosa, 1910-től az István Kórház, majd a → Rókus Kórház főorvosa. 1917-től a bp.-i egyetemen a gyakorlati sebészet rk. tanára. 1934-ben vonult nyugalomba. Gyomorbélvarrógépét az egész világon használják.

Ifjúsági Tábor Káptalanfüreden. A Balaton északi partján, Káptalanfüreden, a tó vizétől 500 méterre gyönyörű, fás domboldalon létesült a → VIII. ker. Tanács úttörő- és napközis tábora. Kéthetes váltással a nyár folyamán 2000 tanuló táborozik, üdül itt kulturált körülmények között. 63 csinos faház, 200 személyes étterem szolgálja a tanulók kényelmét. 40 személyes mosdóépület, konyha és mellékhelyiségek tartoznak még a táborhoz. A mosdóban és a konyhában hideg—melegvíz szolgáltatás van. 400 személy részére főznek naponta a korszerűen felszerelt konyhában. A tábor négyszeri étkezést biztosít a gyermekeknek. Széles körű társadalmi összefogás eredményeként létesült. 81 üzem, vállalat, intézmény teremtette meg a létrehozásához szükséges feltételeket. Anyagi felajánlás: 2 621 000 Ft, társadalmi munka, berendezés: 1 080 000 Ft, a ker. Tanács hozzájárulása: 1 660 000 Ft, összesen: 5 361 000 Ft. A tábor üzemeltetéséhez 970 000 Ft szükséges. Személyi ellátottsága a nyári üzemelés alatt 40 fő.

Ihrlinger Antal (1843—1890) nyomdász, az → Általános Munkásegylet egyik megalapítója, majd vezetője. A mai Köztársaság téren 1869 augusztus 20-án megtartott első pesti munkásgyűlés egyik szónoka. Az 1872-es „hűtlenségi per" egyik fővádlottja. Frankel Leó munkatársa az 1878.-i és 1880.-i pártszervezésekben. Jelentős agitációs és szervező munkát fejtett ki, de lasalleánus nézetei megalkuvó politikához vezették, a II. Internacionálé kongresszu-

Ilsán elferdítve számolt be a magyarországi mozgalomról. 1889. szeptember 15-én a szociáldemokrata pártban viselt tisztségéről leváltották.

Illés György (1914) filmoperatőr, Nemzetközi Békedíjas, Kossuth-díjas, kiváló és érdemes művész, a Szocialista Munkáért Érdemérem tulajdonosa, a → Színház- és Filmművészeti Főiskola film- és televízió operatőri tanszakának vezető tanára. Kiemelkedő alkotásai többek között: Budapesti tavasz, Próbaút, Pacsirta, Húsz óra.

Illés kút. Bővizű kút, mely az Orczy kertben állott. Már a XVII. században ismert, nevét a görögkeletiek által tisztelt Illés prófétáról nyerte, akit dombormű ábrázolt a kútoszlopon. Évente július 20-án Illés napkor — „kora reggel, míg a nap melege haza nem kényszerítette őket" — itt jöttek össze Pest város görögkeleti lakosai. Az Illés kútból a víz magától folyt. Hornsitzky H. szerint (Budapest Duna-balparti részének talajvize és altalajának geológiai vázlata. Bp. 1935.) „ez már artézi víznek,

Az Illés-kútja

illetve gyenge nyomás alatt álló víznek volt minősíthető". A kútból kifolyó víz a Festetics-kert tavait táplálta. 1780-ban az Illés kutat beboltozták. Az 1830-as években a → Ludovika Akadémia építésével egyidőben megszüntették, a lovardaépület alá került. Az Illés kút bő vize tette lehetővé, hogy a környéken több kert és majorgazdaság létesült. Többször felmerült a terv, hogy vizét csöveken a Belvárosba vezessék.

Illyés Géza (1870—1951) urológus, egyetemi tanár. A bp.-i sebészeti klinikán tanársegéd. 1904-ben magántanár urológiából. 1905-től sebészfőorvos a bp.-i poliklinikán, 1913-tól a → Rókus Kórház urológus főorvosa, az egy.-en az urológia rk. tanára. 1920—40-ig, nyugalomba vonulásáig Bp.-en az urológia első ny. r. tanára hazai egyetemen.

Imre József (1884—1945) szemész, egyetemi tanár. 1907-től gyakornok, majd tanársegéd a bp.-i egyetem I. sz. szemklinikáján, majd külföldön működik. 1914-ben magántanár. 1918-tól a szemészet ny. r. tanára a pozsonyi, majd a pécsi egy.-en a szemészeti klinika ig.-ja, 1928—29-től az egyetem rektora. 1929—39-ig a bp.-i → Áll. Szemkórház ig.-ja, 1939-től a szemészet nyr. tanára a bp.-i egy.-en. Az ő nevéhez fűződik az ún. reflektor szemüveg feltalálása. Mint szemész-operatőr, műtéti eljárásait világszerte ismertté tette.

Imrédi-Molnár László (1895) ny. egyetemi tanár, a műszaki tudományok kandidátusa, a Felsőoktatás Kiváló Dolgozója, Kiváló Szolgálatért Érdemérem tulajdonosa, a Geodézia és Kartográfia Egyesület elnökségi tagja, a Magyar Földrajzi Társaság tiszteleti tagja. A Térképtudományi Tanszék első tanszékvezetője volt. A térképészet minden ágával foglalkozik.

Intim Színház. 1907. október 12.-én nyílt meg a Sándor téri Gutenberg Otthon helyiségében, Vágó Géza igazgatása alatt. Rövid működés után megszünt.

Ipari szövetségek. A nagyobb i.sz.-ek székházai és irodái általában a belvárosban működtek; de néhány található volt a Jv.-ban is. Adataik: Asztalosmesterek orsz. szövetsége (1918) Bérkocsis u. 12. saját székház. Cigányzenészek orsz. szövetsége (1935) Rákóczi út 63. Cukrászok és mézeskalácsosok orsz. szövetsége (1905) Őr u. 5. Gyógyszerésztestület, Bpesti (1809) Aggteleki u. 8., saját székház. Kőfaragómesterek szövetsége, Bpesti (1907) Német u. 22. Kőművesmesterek bp.-i és orsz. szövetsége (1926) Német u. 22., saját székház. Művezetők országos szövetsége (1897) Német u. 32., saját székház.

Ipartársulatok. Az ipart űzők számára kötelező ipartestületekkel szemben a szolgál-

tató iparágak iparosai és a kereskedők szabadon i.-ot alakíthattak. A Jv.-ban volt több olyan i.-nak bp.-i szervezete, amelynek iparosai nagyrészt a kerületben működtek. Adataik: Bérkocsisok ipartársulata (alakult 1817-ben) 1923-tól a neve Gőzerejű b. i. Bérkocsis u. 24. a társulat saját székháza. Ószeres ipartársulat (1896) előbb Népszínház u. 33-ban majd a Teleki tér 5-ben végül a Kálvária tér 22-ben működött. Zsibárukereskedők ipartársulata (1886) Dobozi u. 11.

Ipartestületek. Az 1884-es ipari törvény után alakult ipartestületek közül többnek bp.-i szervezete a Jv.-ban működött, különösen olyanoknak, amelyeknek iparága a kerületben elterjedt volt. Adataik 1890-ben és 1940-ben: Asztalosok ipartestülete (Stáhly u. 7.; Bérkocsis u. 12.), Bádogosok, gáz- és vízvezetékszerelők ipartestülete (IV. ker.; Rigó u. 6—8.), Csizmadiák ipartestülete (Rökk Szilárd u. 23.; VII. ker.), Drogisták ipartestülete (Sándor u. 38.), Hentes és mészáros ipartestület (Stáció u. 57.; Práter u. 24.), Kádárok, esztergályosok, kosárfonók, kefekötők ipartestülete (Stáhly u. 15.; VII. ker.), Kalaposok ipartestülete (Népszínház u. 19.), Kávések ipartestülete (IV. ker.; József körút 38.), Kéményseprők ipartestülete (Mária u. 17.), Kovács- kocsigyártó és bognár ipartestület (József körút 13.; VII. ker.), Kozmetikusok ipartestülete (Sándor u. 38.), Kőműves-, építő- és kőfaragómesterek és iparosok ipartestülete (VI. ker.; Német u. 22.), Takácsok, gépihurkolók ipartestülete (Népszínház u. 19.), Üvegesek, üvegezők ipartestülete (Harminckettesek tere 2.).

Irigh Dénes (1899) hidrológus, okleveles általános mérnök. 1952—1957-ig a → Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézet igazgatója volt, jelenleg is a VITUKI-ban dolgozik. Az egységes árvízvédelem, belvízvédelem és folyamszabályozás szervezője és szakértője. Számos szakcikke jelent meg magyar és külföldi folyóiratokban hidrológiai és geohidrológiai, valamint vízgazdálkodási és kutatási témákban. 1954-ben és 1962-ben a Szocialista Munkáért érdemérem kitüntetésben részesült, 1959-ben Schofárzik érmet, 1965-ben Árvízvédelemért emlékérmet kapott. 1969-ben a vízgazdálkodás kiváló dolgozója lett.

Irinyi János (1817—1895) vegyész, a „zajtalanul gyúló gyufa" feltalálója. 1840-ben Pesten gyújtógyárat alapított a Nyár utcában, 1841-ben a mai Mikszáth Kálmán tér és a Reviczky utca sarkán működött. A szabadságharc alatt az állami gyárak főfelügyelője, majd a nagyváradi lőpor- és ágyúgyár irányítója volt. Gyára helyét emléktábla jelzi.

Írói Kör a régi → Nemzeti Színház bérházában volt (Rákóczi út 1.). Az irodalmi élet fejlődésével az írók külön „kaszinót" létesítettek: először az Újvilág (Semmelweis) u.-i Ilkey ház első emeletén, majd a N. Szh. bérházában az első emeleten — Szikszay fölött — Szigligeti elnökletével Magyar Írók és Művészek c. alatt. Az öregebb, tekintélyes írók nem jártak ide, csak a fiatalok „ordító tanyája" volt. Komócsi József, az örökké ifjú Lauka Gusztáv és a jó humorú Balázs Sándor voltak a hangadók. (Ld.: M. K. II. k. p. 42—43; Balla: p. 58; Tolnai Lajos: A sötét világ. Marosvásárhely, 1956.)

Issekutz Béla (1886), Kossuth-díjas. 1921—37-ig a szegedi Gyógyszertani Intézet professzora. 1924—26-ban orvoskari dékán. 1928-ban rektor. A bp.-i egy. → Gyógyszerismereti Tanszékének ny. r. tanára 1937—39-ben, 1939—62-ig a → SOTE Gyógyszertani Intézetének ny. r. tanára. Számos könyve és tudományos közleménye jelent meg.

Iskolai Gyermekvédelmi Központ a Tanácsköztársaság alatt. A TK a gyermekvédelmet egységes irányítás alá helyezte. A gyermekvédelem érdekében megkezdte az iskolai gyámok hálózatának felállítását. Ezeknek irányítását és képzését az Iskolai Gyermekvédelmi Központ látta el Nemes Lipót vezetésével. A központ székhelye a Mária Terézia (Horváth Mihály) tér 8. sz. alatt a Pedagógiai Szemináriumban volt. Itt tartották a tanfolyamokat a gyámok részére. Itt volt a Központi Lélektani Iroda is, és külön orvosi és gyógypedagógiai rendelő is működött.

Izraelita Magyar Irodalmi Társulat (IMIT); 1894-től 1950-ig állt fenn az → Országos Rabbiképző Intézetben. Nevezetesebb kiadványai: a teljes magyar biblia négy kötetben (1898—1907). Évkönyvek 1895—1918., 1929—1943. és 1948.; Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban (Bp. 1896.); Berstein Béla: Az 1848—49-i magyar szabadságharc és a zsidók (Bp. 1899.); Büchler Sándor: A zsidók története Budapesten (Bp. 1901.); Magyar zsidó oklevéltár I—IV. kötet (Bp. 1903—1938.).

Jacobi Róland Dr. (1893) az → MTK asztaliteniszezője, 4 világbajnoki arany- (1926: egyéni, férfi páros és csapat, 1928: csapat), 1 ezüst- és 1 bronzérem nyertese.

Jáhn Ferenc (1902—1945) orvos, a munkásmozgalom harcosa. Már egyetemista korában szocialista agitációt folytatott, majd az illegális KMP tagja lett. 1929-ben létrehozta az SZDP keretében működő Szocialista Orvosszervezetet, amelynek titkára lett. 1931-ben a nemzetközi Szocialista Orvosinternacionálé vezetőségébe választották. 1935—37 között a → Rókus Kórházban dolgozott, mint orvosgyakornok. 1935-ben és még kétszer Kispest képviselőtestületébe választották. Széles körű publicisztikai és szociográfiai tevékenységet folytatott. Megrendezte a kispesti Szociográfiai Kiállítást, amelyet forradalmi tartalma miatt a belügyminiszter bezáratott. 1940-ben tartóztatták le először, 1942-ben kilenchavi börtönre ítélték. Az orvosi gyakorlattól eltiltották, rendőri felügyelet alá helyezték. 1944-ben elfogták és Németországba hurcolták, ahol 1945-ben megölték. A → SOTE egyik kollégiuma és egy Egészségügyi Szakiskola viseli nevét.

Jahn Ferenc Állami Egészségügyi Szakiskola (Makarenkó u. 15.). 1948 novemberében létesült. 1963-ig a Puskin u. 44. sz. alatt volt elhelyezve. A növendékek létszáma évente 120—160 fő. A gyakorlati oktatás a → Heim Pál gyermekkórházban folyik, mivel 1953-tól az iskola feladata a gyermekápolónő-képzés. Kihelyezett részlege a gyermekklinikán működő 40 személyes osztály; az itteni tanulók a gyakorlati és elméleti oktatást is a klinikán kapják. A kétéves tanulóidő alatt 26 szaktárgy alapján sajátítják el a gyermekgyógyászat és ápolás alapvető tudnivalóit. Az iskolához kollégium is tartozik. 7 nevelővel dolgozik. Igazgató: Schiller Edéné.

Jakabffy Imre (1850) államtitkár, a kerületi választási rendszerrel megválasztott utolsó jv.-i képviselő volt. 1910-ben kapott mandátumot munkapárti (Tisza I.) programmal.

Jakabházy Zsigmond (1867—1945) orvos, egyetemi tanár. 1899-ben egy. magántanár, a kísérletes gyógyszerhatástan és gyógyszerismei szövettan tárgykörből. 1920—1937-ig, nyugalomba vonulásáig a bp.-i egyetemen a gyógyszerismeret és méregtan tanára.

Jakubovich Emil (1883—1935) paleográfus, nyelvtörténész, az MTA tagja. 1905-től haláláig az → Országos Széchényi Könyvtár munkatársa: előbb a kézirattár, majd a levéltár vezetője.

Jancsi telep → MÁV telep.

Jancsik Ferenc (1882—1938) vasesztergályos mesterséget tanult. 1915-ben orosz hadifogságba került és a hadifoglyok között kommunista szervezőmunkát végzett. 1917-től vörösgárdista, egyik szervezője az OK(b)P magyar csoportjának. 1918 novemberében tér haza, szervezi a KMP-t, annak alapító tagja és a Központi Bizottság tagja. A KMP-nek ő teremtette meg szervezeti, személyi kapcsolatát a budapesti vas- és gépgyárak szakszervezeti bizalmi férfi gárdájával. A Tanácsköztársaság idején a bp.-i forradalmi törvényszék elnöke, majd a Vörös Őrség bp.-i főparancsnoka volt. 1919. június 24-én ő vezette az ellenforradalmi lázadás leverését és a VIII. ker.-i → József Telefon központnál a puccsisták ártalmatlanná tétele közben halált megvető személyes bátorságot tanúsított. A tanács hatalom bukása után 15 évi fegyházra ítélték, a szovjet kormány kicserélte. Törvénytelenség áldozata lett.

Janina Cigarettapapírgyár Részvénytársaság. A IX. Ernő utcában 1909-ben alapított üzem az 1920-as évek végén költözött a Nagytemplom u. 17. sz. alá, a volt → Michl asztalosárugyár épületébe. 110 munkást foglalkoztatott.

Jankó János (1868—1902), etnográfus, 1892—93-ban tanársegéd a budapesti egyetem → földrajzi tanszakán, 1894-től a → MNM néprajzi osztályának munkatársa, majd igazgatója. A néprajzi tipológia módszerének európai jelentőségű megalapítója. Mint a finnugor összehasonlító néprajzi kutatások elindítója, számos gyűjtőútja, expedíciója során valamennyi rokon népünk életviszonyait, főként halászatát közvetlenül tanulmányozta. Munkássága a magyar múzeumügy történetében korszakalkotó. — Irodalom: Földrajzi Közlemények 1903 (bibliográfiával).

Jankovich Miklós (1773—1846) tudós, bibliofil és műgyűjtő. Nevét nagyértékű könyv- és régiséggyűjteménye által örökítette meg. Ezek 1832-ben, illetve 1852-ben vétel útján a → MNM és az → Országos Széchényi Könyvtár birtokába jutottak. Megvásárolta Luther eredeti végrendeletét az Országos → Evangélikus Levéltár számára.

Jánossy Dénes (1891—1966) levéltáros, történész. 1945—1949-ig a → MNM elnöke volt. A Kossuth-emigráció történetének tudományos feltárását és feldolgozását neki köszönhetjük.

Jánossy Lajos (1912) atomfizikus, az MTA alelnöke, Kossuth-díjas. Berlini, londoni, manchesteri és dublini tudományos munkásságából 1950-ben a magyar kormány hazahívja. Az MTA KFKI igazgatója (1956) az → ELTE Atomfizikai Tanszékének vezető tanára, az MSZMP KB tagja, az Ir, az NDK, a Bolgár Tudományos Akadémiák, a Mongol Tud. Tan., a dubnai Egyesített Atomkut. Int. Tud. Tan. tagja, a Magyar Atomenergiai Bizottság tagja, az Eötvös Loránd Fizikai Társulat alelnöke, Korábban a kozmikus sugárzás kutatásával foglalkozott, újabban a relativitáselmélet, a kvantumelmélet és a valószínűségszámítás fizikai alkalmazásának problémáival foglalkozik.

Jászai Mari (1850—1926) színésznő. A → Nemzeti Színháznak → Laborfalvi Róza visszavonulása után legnagyobb tragikája, kit a magyar színháztörténet a legnagyobbként tart számon. 1872-ben lett a Nemzeti Színház tagja s ezt csak egy évre, 1900-ban szakította meg. Antik és modern klasszikusokban utolérhetetlen volt tragikus hősnők megelevenítésében. Gazdag repertoárjának néhány felejthetetlen alakítása: Éva (Az ember tragédiája), Elektra (Szofoklész), Medea (Grillparzer), Gertrudis (Bánk bán). Mária, majd Erzsébet (Schiller: Stuart Mária) és szinte minden drámai Shakespeare-hősnő: Goneril (Lear király), Volumnia (Coriolanus), Cleopatra (Antonius és Cleopatra), valamint, mint egyik leghíresebb szerepe: Phaedra (Racine). Sok cikket, tanulmányt írt. Emlékiratai éppoly jelentősek, mint Déryné Naplója a maga korában.

Jászai Mari Színház. Az Állami Faluszínház — később → Állami Déryné Színház — állandó fővárosi bemutató színháza volt 1954—55-ben, a Kölcsey u. 2. sz. alatt, a volt Omnia Mozi helyiségében.

Jászenburgerek. A múlt század második felében díszruhás, díszkardos polgárőrök voltak. Egyházi és világi megmozdulásokon álltak díszőrséget. Tagjaik csak polgárok lehettek, akik az akkor beszélt jv.-i dialektus szerint (félig német, félig szlovák) így büszkélkedtek: Ja szom burger! (Én polgár vagyok!) Fennmaradt egy anekdota: a húsvéti körmeneten a baldachint vivő jászenburger kezéből egyszer — az Őr utca sarkán — majdnem kikapta a rudat a szél. Ezután, ha fiúk találkoztak egy J.-el, az egyik mímelni kezdte a széllel való birkózást, a másik pedig skandálva ezt kiabálta neki: Dobre dózs ten Seitenstangl, tam wachter gasse prijgye wind. (Vagyis: Jól őrizd azt az oldalrudat, az Őr utcán jön a szél.)

Jávor Pál (1902—1959) színész. Mindössze 9 évet töltött a → Nemzeti Színház köte-

lékében (1935—1944), de drámai tehetsége ekkor bontakozott ki igazán. Legnagyszerűbb alakításai ezen évekből: Petrucchio (A makrancos hölgy), Peer Gynt, Rank doktor (Ibsen: Nóra). 1958-ban ismét szerződtették, de fellépni már nem tudott.

Jávorka Sándor (1883—1961) botanikus, az MTA tagja, Kossuth-díjas. Az egyetem → botanikuskertjében, 1905-től a → MNM növénytárában dolgozott. 1919-ben a növénytár vezetője lett, de az ellenforradalom megfosztotta vezető állásától. 1934—1940-ig újból a növénytár vezetője volt. Nyugdíjazása után is folytatta tudományos munkálkodását, a felszabadulás után tevékeny részt vett a tudományos életben. Első elnöke a Magyar Biológiai Társaságnak. Elsősorban a Kárpátok és a balkáni flóra kutatásával foglalkozott. Több mint 100 növényalakot ő nevezett el és számos (kb. 40) az ő nevétviseli.

Jedlik Ányos István (1800—1895) fizikus, egyetemi tanár, az MTA tagja (r. 1858. t, 1873). Bencés szerzetes, az elektromotor és a dinamó feltalálója, a pesti → Tudományegyetemnek tanára, majd rektora.

Jegyzők Országos Árvaház Egyesülete. (József krt. 41.) Az 1920-as évek elejétől 60 személyes leányotthont tartott fenn a Család u. 42. sz. alatt.

Jellinek Harry (1924) az orvostudományok doktora, a → SOTE II. sz. Kórbonctani Intézetének igazgatója. Érdemes Orvos, a Jendrassik Érdemérem tulajdonosa, a Magyar Pathológus Társaság elnöke. Érbetegségek ultrastrukturális vizsgálatával foglalkozik.

Jendrassik Ernő (1858—1921) bel- és ideggyógyász, egyetemi tanár. Hosszabb külföldi tanulmányutak után 1887-ben az idegkórtan magántanára, 1893-tól ny. r. tanára, 1908—1921-ig a belgyógyászat ny. r. tanára a bp.-i egyetemen, a IV. sz. belklinika ig.-ja (→ SOTE). Jelentősek az agykéregre, a hipnózisra, neuraszténiára vonatkozó kutatásai. Az orvosi műnyelv magyarossá tétele érdekében is fáradozott. A bp.-i Orvostudományi Egyetem 1960-ban Jendrassik Ernő emlékérmet alapított önálló kutatáson alapuló munka jutalmazására.

Jeny Rudolf (1901) a KAC-ból került az → MTK csapatába. Gyors, technikás balszélső volt. 25 alkalommal játszott a válogatottban 1919—25 között.

Jergli. A → Toloncház neve a p.-i tolvajnyelvben, a német „jörgeln"-kiutasítani, ugyancsak tolvajnyelvi igéből.

Jezsuiták. A Jv.-ban 1886-ban indult el a budapesti jezsuita rendház építésének előkészítése, 1888-ban tették le a tervezett templom (Jézus szíve templom) és ház alapkövét. A rendház 1890-ben, a templom 1891-ben nyílt meg, s ettől kezdve a VIII. Mária u. 25. sz. a helyi lelkipásztori tevékenységen túl az egész országra kiható nagyarányú munka központjává lett. Amikor 1909-ben megkezdte működését az önálló magyar rendtartomány, a jv.-i rendház lett a magyar tartományfőnök székhelye. A felszabadulás után a rendet feloszlatták.

Jóboru Magda (1918) a pedagógiai tudományok kandidátusa, egyetemi docens, 1950—1958 között oktatásügyi miniszter-helyettes, 1958 óta az → Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, közben 1966—1968-ig a Magyar Népköztársaság delegátusa az UNESCO párizsi központjában. Az Országos Béketanács alelnöke, a Munka Érdemrend arany fokozatának tulajdonosa.

Jókai Anna (1932) író, József Attila-díjas. Ker. von.: 1961-től a 7. sz. Állt. Isk. (Jázmin u. 6.) tanára. Lakásai: 1938—1950: Kemény Zs. u. 11.; 1950—1953: Práter u.

82.; 1953—1957: Vásár u. 2.; 1957—1964: József u. 11. 1938—1942-ig a Mária Terézia téri minta iskola, 1942—1951-ig a → Zrínyi Ilona leánygimnázium diákja. Ker. von. írása: 4447. (Regény, 1968).

Jókai Mór (1825—1904) Ker. von. Lakásai: 1868—1882: Külső Stáció u. 80. (Baross u. 98. → Sárga ház); 1882—1884: Kerepesi út 21. (Rákóczi út); 1885—1887: Sándor (Bródy Sándor) u. 36. (Emléktábla a házon. „1886. nov. 20. itt halt meg → Laborfalvy Róza." felirattal); 1887—1889. Sándor u. 17. 1875—1878-ig a Jv. képviselője. Egyik kezdeményezője volt a → Buda-Pesti Munkásegylet megalakításának. A → Nemzeti Színház mutatta be darabjait. 1894-ben Kossuth temetésén (Nemzeti Múzeumból) Jókai M. volt az egyik szónok. 1904-ben a → Nemzeti Múzeum előcsarnokából temették. Ker. von. írása: A gazdag szegények. (Regény. 1889—90.)

Josephinum (Üllői út 76.). Műemlék. Kétemeletes, L alakú, 3+5 ablakos. Benne

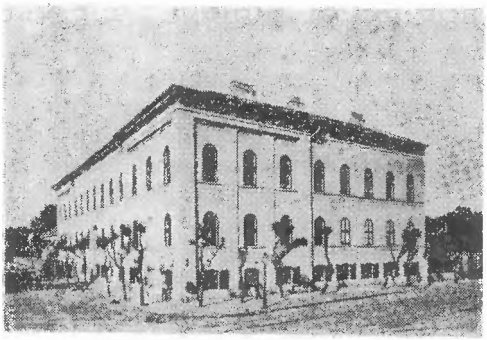

A Josephinum az 1890-es években

kápolna volt. Bal oldalhomlokzata 10+3 ablakkal: Bókay János u. 58. Romantikus, építette → Pollack Mihály terve után → Pollack Ágoston 1841—1843 között. 1861—1870-ben átalakítva, homlokzati architektúrája leverve. Jelenleg ipari tanuló-intézet. → József fiúárvaház.

Jósika Miklós (1794—1865) író. Ker. von.: → Rózsaági Antalné irodalmi szalonjába járt. Ker. von. írása: Egy kétemeletes ház Pesten (regény, 1847).

József Attila (1905—1937). Ker. von.: a Jázmin u.-i elemi iskola (5. sz. Állt. Isk.), majd 1915—1918-ig az Üllői út 54. sz. alatti polgári isk. tanulója; 1918-ban magántanuló; a Homok u. 2. sz. alatti iskolában vizsgázik. A Szentkirályi utcában lakott pár napig (Devecseri Gábor: Budapest tündérváros, 45 p.).

József-Fiúárvaház (Josephinum). (Mai Üllői út 76., Bókay János utca sarok). 1841—1843-ban épült a Festetics kert egyik részén (a másik részén a → Botanikus kert létesült, majd a klinikák épültek fel). Nevét József nádor után kapta, s József napkor, 1843. március 19-én avatták fel. A kétemeletes épületet → Pollack Mihály és → Pollack Ágoston építette. Pest város árváinak a J. létesítéséig otthona nem volt, a J. társadalmi adakozásból létesült. A Josephinumba kezdetben csak árvákat (ezek közül is csak törvényes származásúakat és 6 éves kort betöltötteket) vettek fel, később internátusi nevelésre beadott fizető gyermekeket is. Felügyelőként a tanítók mellett kiszolgált katonákat is alkalmaztak. A gyermekeket 14 éves koruk után iparosokhoz adták ki. Kezdetben 100, az 1880-as évektől 200 férőhelye volt. Az intézet neves növendékei voltak Liber Endre alpolgármester és → Kőhalmi Béla Kossuth-díjas könyvtáros. A József-fiúárvaház épületében ma a Sallai Imre szakmunkástanuló intézet működik. (Schmall Lajos: A budapesti József-fiúárvaház története. Pb. 1893.)

József főherceg szálló. Az 1900-as években magántőkéből épült háromemeletes szálloda volt a Baross tér 2. sz. alatt. Ma lakóház, illetve a kerületi Díjbeszedő irodái.

József körút. 1878—1890 között épült, mint a Közmunkák Tanácsa által tervezett Nagykörút egyik szakasza. Délen magába olvasztotta a régi Serfőző utcát, északi szakasza új vonalvezetés. 1220 méter hosszú, 45 méter széles. Középület nem épült rajta, két-három emeletes eklektikus

Jóbérházak szegélyezik. 1890-ben indult meg a körúti → villamosközlekedés. Forgalmi jelentősége 1937-ben a mai Petőfi híd megnyitásakor igen megnőtt. 1956 novemberében, az ellenforradalom idején számos háza súlyosan megsérült. A 60-as évek elején sortatarozással mindegyik házát rendbehozták, az úttest betonburkolatot és fénycsővilágítást kapott. Nevében, ugyanúgy mint a kerület, II. József császár (uralk. 1780—1790) emlékét őrzi.

József Távbeszélő Üzem (József u 13.). József Központ néven a Mária Terézia tér 17. sz. telken az 1910-es években kezdték építeni, és 1917. júl. 15-én nyitották meg a 15 000 állomáskapacitás egy részének bekapcsolásával. A munkálatokat 1919. június 15-re fejezték be teljesen, az Inter Központ idehelyezésével. Az automatizálási kísérletek 1921-ben kezdődtek; 7/A-1-es főközpontként 1928-ban kapcsolódott be a főváros hálózatába. A Központ 1945-ben teljesen elpusztult; a németek felrobbantották a géptermet. A roncsokat a Központ dolgozói takarították el, s még 1945-ben üzembe helyeztek egy 900 előfizetőt befogadó manuális központot. 1946. június 15-én bekapcsoltak a Teréz központ egy részlegének áthelyezésével egy 5000-es automata központot, amely 1949-ig üzemelt. Az új 7/A-2 főközpont bővülése: az 1950., 1951., 1956., 1958., 1965., 1967. években 4000—4000 állomás; összesen: 32000 állomás. Közben mellékközpontok is létesültek (Kőbánya, Kispest, Pesterzsébet, Pestlőrinc) 9600 előfizetővel, melyek azóta leváltak. Csak Kőbánya maradt meg 2600-as kapacitással. Távbeszélő-ellátás szempontjából az Üzemhez tartozik a VIII., IX., X., XXI. kerületből összesen 18,36 km². Az üzem dolgozóinak létszáma: cca. 390 fő. Az üzem vezetője: Tárnoki János.

József utca. A Tavaszmezőre (Mátyás tér) vezető régi Tavasz u. neve az 1860-as évek vége óta. A körúton belül neve 1900, ill. 1942 óta megváltozott. (→ Bródy S. u.)

Józsefvárosi Kálvária. 1746—1749-ig épült a Kulich Gyula téren állott barokk kálvária, amely jelenleg a Bajza utcában a Képzőművészeti Főiskola kertjében szemlélhető meg. Még nem tisztázódott egyértelműen, hogy ki építette. Eredetileg Johann Fischer von Erlach alkotásának tartották, később Johann Lukas Hildebrandt szerzősége került előtérbe, de legvalószínűbb, hogy a gödöllői kálvária alkotójának,

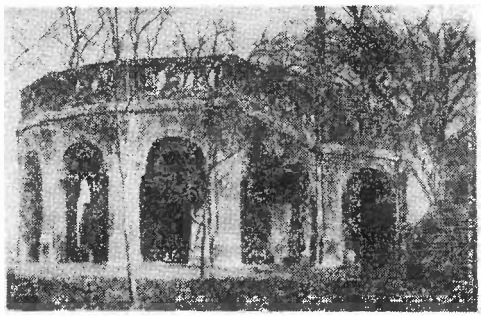

A Józsefvárosi Kálvária

Mayerhoffer Andrásnak a műve. A kálvária teraszán eredetileg csak három kereszt állott, a szobrok 1756 után készültek el. Belsejében kápolna volt, amit 1780-ban díszes vasráccsal kerítettek el. A kálváriát 1894-ben lebontották és a Bajza utcai Epreskertbe helyezték át. Az új kálvária a Golgota úton ekkor a Fővárosi Mérnöki hivatal tervei alapján épült.

Józsefvárosi Kisdedóvó Egylet. A Brunswick Teréz által indított akció hatására 1840-ben a Józsefvárosban is kisdedóvó egyesület alakult. Ez fel is állított egy gyermekkertet az Ötpacsirta (ma Esterházi) utcában, de a vezetőség nem tudott megegyezni a nyelv kérdésében, így még abban az évben a kivonult többség, amely a Magyar Óvodaegylet nevet vette fel, egy másik helyen, a Zerge (ma Makarenkó) utcában új kisdedóvót nyitott. Az Ötpacsirta utcai 1852-ben megszűnt, a másik többszöri költözködés után végleg a Kun u. 3-ba, 1889-ben épült új helyére került. A kilencszázas években a társadalmi egyesület vezetéséből kiszorítják a liberális gondolkodású polgárokat és az egyesület a katolikus egyház irányítása alá kerül. A gyerekek felügyeletét apácák látják el. A pesti óvodaegyesületek közül ez az egyet-

len, amely fennállásának századik évfordulóját megéri, de ezt is jelentős fővárosi segélyben részesítik. Vagyis kiderült, hogy a szellemi irányítást hiába engedik át az egyháznak, az anyagi ellátásról a fővárosnak kell gondoskodnia. A Kun u. 3-ban ma is óvoda működik.

Józsefvárosi Kör 1886-ban alakult meg egy söröző asztaltársaságból. Tagjai a kerület üzemtulajdonosaiból és az értelmiséget alkotó ügyvédekből, tanítókból kerültek ki. A kerületben ismertebb nevek közül tagja volt a körnek: Rémi Róbert gőzfavágó tulajdonos, → Thék Endre bútorgyáros, Márkus Ignác üveggyáros, → Kauser János építész, Kiss József közjegyző, Hüvös József ügyvéd, (később a Városi Villamos Vasút Rt. igazgatója), → Glück Frigyes szállodatulajdonos stb. A társaság kezdetben egy Csokonay utcai vendéglőbe járt, onnan a Rákóczi úti Mátyás Király kávéházba, majd a József körút 46. sz. alatti Herlicska vendéglőbe költözött. A Kör több mint ötven éven át szervezte és irányította a kerületben a képviselői és községi választásokat. Fénykora a századforduló körüli évekre esik, amikor hihetetlen hatalomra tett szert. Abban az időben képviselő- és városatyaválasztás a Kör akaratán kívül szinte nem is létezhetett, és ha kellett, választási csalásoktól sem riadtak vissza (Bővebben → Józsefváros története). A politikai tevékenységen kívül a Kör jótékony egyesületet is létesített, iskolákat állított fel és itt született meg a Városi Villamos Vasút megalapításának gondolata is.

Józsefvárosi Kötött- és Szövöttárugyár Kft. 1936-ban alakult a József u. 41. sz. alatt (régi → Kölber kocsigyár gyártelep) 20.000 P. törzstőkével.

Józsefvárosi Pályaudvar (Mező Imre út 22.). A „Cs. Kir. Szabadalmazott Magyar Északi Vasúttársulat" 1867. ápr. 2-án helyezte üzembe a Pest—Hatvan közötti vasútvonalat, és ezen a napon adták át a forgalomnak az — egy korábbi temető helyén 1863 óta épülő — Józsefvárosi pu.-t, első nevén a „Magyar Északi Vasút budapesti indóházát". A vasútvonal Hatvanon túl Salgótarján—Losonc—Besztercebánya felé haladt, ezért a pályaudvart 1871-től losonci indóháznak hívták. Az állam 1868. júl. 1-én a vasútat átvette és létrejött a MÁV, ezzel a jv.-i indóház lett a MÁV első pályaudvara. A pu. — és egyben a MÁV — első állomásfőnöke 1867-től 1869-ig Kelenffy Károly volt. A pu. 17 évig bonyolította le egyedül a MÁV Pestre irányuló személy- és teherforgalmának zömét a → Keleti pu. 1884. évi megnyitásáig. Jelenleg a vámdarabárú-, a kocsirakományú és a konténeráru-forgalmat látja el. Átmenetileg kisebb mérvű személyforgalma is van. Jellegzetes építményei a széncsúzdák.

Józsefvárosi Színház. 1933 decemberében nyílt meg a Kálvária (Kulich Gyula) tér 6. sz. alatti bérház földszinti helyiségében, ahol előzőleg mozi működött. A színházzá átalakított teremben 548 ülőhely volt. Igazgatója, Erdélyi Mihály a megnyitástól az államosításig (1949) vezette a színházat. Hétköznap 2, vasárnap 3 előadást tartott igen alacsony helyárak mellett. 1949 után a színház 5 évig zárva volt. 1954-től 1960 őszéig a Budapest Varieté működött benne. 2 évi újabb szünet után 1962 óta az → Állami Déryné Színház állandó fővárosi bemutató színháza. Irodalom: Ipolyi M.: Filléres színház a Külső Józsefvárosban. (Magyar Hírlap, 1934. júl. 1.)

Józsefvárosi Színkör. Az Alföldi utca 13. sz. alatti bérházban kezdte meg működését 1925. okt. 15.-én a Cigánybáró c. operettel, szerződés nélküli színészek közreműködésével. Igazgatója Sugár Dezső volt. Rövid idő múlva megszünt.

Józsefvárosi Színpad. 1913. aug. 30-án nyílt meg a Baross utca 127. sz. alatti bérházban Micsei F. György színigazgató vezetése alatt. Rövid működés után megszünt.

Józsefvárosi Szőlőművesek Betegsegélyző és Temetkezési Egylete. A legrégibb társadalmi egyesület volt a kerületben, első formájában 1811-ben, majd 1837-ben alakult meg. Még az 1930-as években is létezett, asztaltársaság formájában, a Kálvária u. 12. sz. alatti Leimetter vendéglőben.

Jó **Józsefvárosi templom,** (Horváth Mihály tér,) műeml. Kéttornyos homlokzat, az attikán álló Szt. József szobor → Dunaiszky Lőrinctől (1820). Három boltszakaszos hajó, keskenyebb szentéllyel. A főoltár → Hild József műve, (1835—37), szobrai Bauer Mihálytól. A hatalmas méretű főoltárkép: Szt. József apotheózisa, Leopold Kuppelwieser bécsi festőtől, (1837). V.

A plébánia templom az 1890-es években

ő: Cranach után: Segítő Madonna, az oltáron. A főoltárkép fülkéjének belső bélletében három kép Wágner József pesti festőtől (1840 körül). Sz. Kereszt mellékoltár, szép faszoborral, (1802). Rokokó aranyozott ezüst kehely, kagylós dísszel, (Paschberger József, Pest 1778). Klasszicista kehely, (Pirk J. Zsigmond, Nagyszombat, 1806). Öröklámpa, (Müller Antal, Pest 1810 körül). Thuribulum, (Paschberger Ferenc, Pest 1825), Navicula (ugyanattól, 1825). A templom alapkövét 1792-ben tették le → Tallherr József terve alapján Kundt Ignác kőművesmester építette, elkészült 1798-ban. Homlokzat Kasselik Fidéltől (1814). 1863—65 között Hild József tatarozta és új boltozattal látta el, Barcza Elek a külsőt 1891-ben, a belsőt 1893—95 között teljesen átalakította. Renoválták 1937-ben.

Juhász Gyula (1883—1937) költő, háromszoros Baumgarten-díjas. Ker. von.: 1905—1906-ban az Örömvölgy (Diószeghy) u. 10/a-ban lakott. 1914-ben a → Nemzeti Szállóban mellbe lőtte magát, ezután a → Rókus kórházban gyógykezelték. A → Nemzeti Színházban statiszta volt. Ker. von. írásai: A 13-as ágy; Sebesült munkás a Rókusban. (versek, J. Gy. összes versei 1959).

Juhász Gyula (1876—1913) szobrász és éremművész. Néhány aktszobron (Gladiátor, Éva) kívül főként emlékérmekkel és plakettekkel (Szilágyi Dezső, Schönherr Gyula, Húsipari Kiállítás, stb.) szerepelt a fővárosi kiállításokon. A Nemzeti Galériában van Női akt c. bronzszobra és több plakettje. 1911—1913-ig dolgozott a Százados úti M. T.-en.

Juhász Katalin, Tóth Gézáné (1932) az → OSC tőrvívója, az 1964-es tokiói olimpián győztes magyar csapat tagja, római olimpiai második helyezett csapattag. A VB-k során 3 arany- (1959, 62, 67-es csapatok), 2 ezüst-, 2 bronz-, továbbá az 1957-es Universiadén 1 aranyérem nyertese a csapatversenyekben.

Juhász Pál (1916) az orvostudományok kandidátusa, a SOTE II. sz. → Neurológiai és Psychiatriai Klinika igazgatója, a Magyar Népköztársaság Érdemrend és a Munka Érdemrend tulajdonosa, a Magyar EEG Társaság főtitkára. Az epilepszia és neurózisok kórtanával és terápiájával, továbbá szociálpsychiatriai kutatásokkal foglalkozik.

Jungfer Gyula Épület- és Műlakatos Gyára A Jv. egyik legjelentősebb középüzeme volt. 1866-ban alapította J. Gy. (megh. 1908-ban) majd fiai vezették a gyárat. A Berzsenyi u. 6. sz. alatt működött, legnagyobb fellendülése idején a múlt század végén mintegy 100 munkást foglalkoztatott. Kézi kovácsolású művészi lakatosmunkákat készített. Első nagyob munkája a Várkert bazár kerítése volt majd az Országház, Opera, Bazilika, Ferenc József híd stb. vasmunkái. Kisebb keretekben egészen 1945-ig dolgozott a cég, a család tagjai még ma is lakatosmesterek.

Just Zsigmond (1863—1894) író. Ker. von.: Az Ötpacsirta (Puskin) u. 13-ban lakott.

A Jungfergyár kovácsoltvas kapuja (Berzsenyi u. 6.)

Kabók Lajos (1884—1944) Szociáldemokrata vezető, országgyűlési képviselő. A → vasmunkások szakszervezetének titkára. 1906-tól vett részt a munkásmozgalomban. Volt lapszerkesztő és bizalmi-férfi. Állandó munkatársa volt a → Vas- és Fémmunkások Lapjának. A Tanácsköztársaság bukása után a szociáldemokrata párt vezetőségi tagja, 1922—35 és 1939—44-ben a bp.-i déli kerület országgyűlési képviselője. A német fasizmus áldozata lett.

Kacsóh Pongrác (1873—1923) zeneszerző, zenepedagógus, tanár. 1896-ban Kolozsvárott bölcsészdoktori diplomát szerzett. 1898-ban költözött Pestre. Egy ideig a Jv.-ban lakott és a → Zrínyi Gimnáziumban tanított matematikát és fizikát. A János vitéz megzenésítése zeneszerzői tevékenységének csúcspontja.

Kádár Béla (1877—1956) festő. 1923-ban Berlinben volt kiállítása. A modern magyar piktúra egyik megteremtője. A Szazados úti M. T. alapító tagjai közé tartozott. ott élt 1945-ig.

Ka

Kaján Tibor (Kalász) (1921) karikaturista, kétszeres Munkácsy-díjas. Képzőművészeti Főiskolát végzett. 1945-től a → Ludas Matyi, 1964-től a → Tükör munkatársa. Több alkalommal nyert díjat külföldi kiállításokon. Illusztrációkat is készít, önálló karikatúra-albumai jelennek meg.

Kállai Éva (1917—1957). Az 1956-os magyarországi ellenforradalom mártírja. Tisztviselő volt. Mozgalmi tevékenységét a → Vasas Szakszervezet ifjúsági csoportjában kezdte, (Magdolna u. 5—7.) ahová bátyja vitte, aki a WM esztergályosa volt. 1940-ben az → OIB megbízta Kállai Évát a → vasas ifi csoport vezetésével. Később az OIB szervezőjeként a pestmegyei és a Tatabánya környéki ifjúsági mozgalmat szervezte. 1942 júniusában letartóztatták a KMP által irányított függetlenségi mozgalomban való részvétele miatt. A VKF külön bírósága 14 hónapra ítélte, ebből 10 hónapot a nagykanizsai internáló táborban töltött. 1944 tavaszán szabadult. Illegalitásba ment és felvették a KMP tagjai sorába. A felszabadulás után a → VIII. kerületi PB munkatársa, majd a XI. kerületi PB első titkára, a budapesti öthónapos pártiskola vezetője és a Budapesti Pártbizottság apparátusának munkatársa. Az 1956-os ellenforradalom napjait a pártház védelmében töltötte el. Amikor az ellenforradalmárok a PB épületébe törtek, öngyilkos lett. Sérüléseibe halt bele 1957. április 14-én. 1957-ben utcát neveztek el róla a kerületben. Irodalom: Kiváló asszonyok, (Bp. 1960. Kossuth Kiadó, sokszorosítás, 51. p.)

Kállai Éva Kórház (Kállai Éva u. 6—8.). 1966-ban alakult a Kun u. 4. és a Kállai Éva u. 6—8. sz. alatti két kórház egyesítéséből. 1969 óta viseli jelenlegi nevét. A Kun utcai Kórház 1881-ben létesült a régi → Dologházból. 1952-ig a Rókus Kórház fiókkórházaként működött. A Kun

Ka utcában 1925-től 1951-ig Fővárosi Szeretetotthon volt, 1953-tól utókezelő kórház. Az egyesített kórházban 484 ágy van, két bőr-, egy égéssérülési és két utókezelő osztályon. A régi Kun utcai Kórházban dolgozott: → Hültl Hümér, → Ádám Lajos, → Török Lajos, → Id. Nékám Lajos, → Guszman József.

Kállai Ferenc (1925) színész, Kossuth-díjas, kétszeres Jászai-díjas kiváló és érdemes művész. 1948-ban került a → Nemzeti Színház kötelékébe. Színészi skálája az évek során egyre több színnel gazdagodik, korábbi, líraibb hangvételű szerepeit mind több kitűnő karakterszereppel teszi változatossá. Legjobb alakításai közül valók: Frank (Shaw: Warrenné mestersége), Csongor, Bánk bán, Ottó (Bánk bán), Oberon (Szentivánéji álom), Szakmáry Zoltán (Móricz: Uri muri).

Kállai Gyula (1910) az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, az országgyűlés elnöke, 1939—44 között a → Népszava szerkesztőségében dolgozott, 1945-től a → Szabadság, majd a → Szabad Föld c. lapok szerkesztője volt.

Kalló Viktor (1931) szobrász, Munkácsy-díjas. Kerületünkben: Köztársaság téri hősök emlékműve. (**Kép** → 249 o.)

Kallós Ede (1866—1950) szobrász. Számos emlékművet, síremléket és épületdíszítő szobrot mintázott. Első jelentős műve Dávid c. szobra. Bp.-i emlékszobrai: Irányi Dániel (1904), Vörösmarty Mihály (1908, Telcs Edével közösen), Kölcsey Ferenc (1939). Vidéken is számos emlékműve van. A → Százados úti művésztelep alapító tagja (1911—1950). (**Kép** → 250 o.)

Kálmán György (1925) színész, kétszeres Kossuth-díjas, érdemes művész. A → Nemzeti Színháznak 1953 óta tagja. Intellektuális alkat s ez szerepkörét meghatározza: Lucifer, a Bolond (Lear király), Biff (Miller: Az ügynök halála), Bólyai János (Németh L.: A két Bolyai), Marat (Weiss: Marat halála), Hadrian (Luke: VII. Hadrian) legemlékezetesebb alakításai.

Kalmár János. (1942) az → OSC kardvívója, az olimpiák során 1968-ban a kardcsapatban bronzérmet, az 1969-es világbajnokságon egyéni ezüstérmet, az Universiadén az 1965-ös csapatban aranyérmet nyert, 1962-ben győzött az ifjúsági VB-n.

Kalmár Jenő (1908) a Hungária FC (→ MTK) játékosa, univerzális képességű labdarúgó, aki 1928—32 között tizenötször volt válogatott. Súlyos lábtörése törte meg játékoskarrierjét. Edzőként is komoly sikereket ért el.

Kalocsay Kálmán (1891) az orvostudományok doktora, író, az eszperantó irodalomnak világviszonylatban kimagasló művelője. Verskötete (1931) az eszperantó költészet korszakos alkotása. Eszperantóra fordította Petőfi János vitéz-ét, Petőfi Válogatott költeményeit, Madách ‚Az ember tragédiájá'-t, az általa szerkesztett Hungara Antologio (1933) számára a versek nagy részét. 22 idegen nyelvből fordított eszperantóra. Az Eszperantó Akadémia tagja, műfordításaiért a Pen Club aranyéremmel tüntette ki (1970). (W. Auld: Esperante Antologie). Két ízben kapta meg a Munka Érdemrend arany fokozatát. Kerületünkben lakott 1929—1957-ig. (Szentkirályi u. 3., Mária u. 34.)

Kamotsay István (1923) szobrász, Munkácsy-díjas. Munkái: Vívó szobra a Földalatti Vasút számára, Győztes atléta a Pasaréti úti Vasas Sportház előtt, a Szőnyi úti sporttelep női ugró szobra, Hódmezővásárhelyen a Felszabadító Katona szobra. 1949 óta dolgozik a Százados úti M.T.-en.

Kamuti Jenő (1937) orvos, az → OSC és a BVSC vívója, a tőrvívásban ért el komoly sikereket. Az 1968-as olimpián Mexicó Cityben az egyéni versenyben ezüstérmet nyert. A VB-k során 1 arany-, 5 ezüst- és 1 bronzérem, az Universiadékon 5 arany- és 3 ezüstérem fémjelezte tudását.

Kandó Kálmán (1869—1931) a → Ganzgyár mérnöke, az MTA l. tagja (1927), a vasútvillamosítás világhírű úttörője. Tervei szerint épült 1898—1902 között az Olasz Valtellina vasút, az első váltakozó áramú nagyvasúti villamosvonal. Kerületünkben főiskola és emléktábla őrzi nevét.

Kandó Kálmán Villamosipari Műszaki Főiskola (Tavaszmező u. 17.). Az iskola 1894-ben épült. A felszabadulás után Kandó Kálmán Híradás és Műszeripari Technikum-ként működött. Később felsőfokú technikum lett. Az Elnöki Tanács 1969-ben Gyengeáramú és Erősáramú Főiskolává minősítette. A Gyengeáramú Kar a Tavaszmező utcában, az Erősáramú Kar a III. ker. Nagyszombat utcában működik. Az oktatás tanszéki rendszerben történik a Műv. Min. felügyelete alatt. Tevékenysége: villamosipari üzemmérnökök képzése. A tanulmányi idő a nappali tagozaton 6 félév, az esti tagozaton 8 félév. A dolgozók száma cca. 140, ebből 80 oktató. A Főiskola vezetője: Füstös Sándor főigazgató.

Kántor Zsuzsa (1916) író. Ker. von.: 1950-től a 15. sz. Ált. isk. igazgatója. (Vajda P. u. 25—27.). Ker. von. írásai: Práter u. (1957), Feledhetetlen ifjúság (1955), Braun Éva élete.

Káplány Géza (1880—1952) a Technológiai Iparmúzeum és Anyagvizsgáló Intézet (az → Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ elődje) könyvtárosa, jeles bibliográfus, a hazai műszaki dokumentáció úttörője.

Kapus (König) Gyula (1897) gyermekgyógyász, az orvostudományok kandidátusa, Kossuth-díjas. 1947-től egyetemi magántanár. 1958-tól a → Heim Pál kórház osztályvezető főorvosa. Gyermekideggyógyászattal, gyermekkori balesetekkel, koraszülöttséggel és fejlődési rendellenességekkel foglalkozik.

Karacs család. Az Ősz (Szentkirályi) utca 23. sz. ház helyén állott Karacs Ferenc (1770—1838) rézmetsző háza. Karacs a telket → Kultsár Istvántól vette s 1809-ben egyemeletes házat építtetett rá (1910-ben bontották le). Karacs házában lakott → Katona József. Itt írta a Bánk Bán több felvonását és Jeruzsálem pusztulása c. drámáját. A ház számos írót, költőt látott vendégül. Gyakran megfordult itt → Vörösmarty Mihály, → Fáy András, Horváth István, Virág Benedek, Döbrentey Gábor, Vajda Péter, → Bajza József. Járt itt → Déryné és 1829-ben Kazinczy Ferenc is. Írónő volt Karacs felesége, Takács Éva (1779—1845) és leánya, Karacs Teréz (1808—1892) is. Utóbbi emlékirataiban érdekesen eleveníti fel a reformkor irodalmi életét és a múlt század Jv.-át. Irodalom: Romhányi István: Karacs Ferenc pesti háza. (Historia. 1929. 3. sz. 7—8. p.)

Karacs Ferenc

Karácsony Sándor (1891—1951), az újabb polgári neveléstudomány és filozófia egyik képviselője, a debreceni egyetem bölcsészeti karán 1942—1951-ig a pedagógia professzora. Előzőleg kerületünkben, mint középiskolai tanár a Tavaszmező utcai gimnáziumban tanított. (→ Zrínyi gimn.)

Karácsony Sándor (1892—1945) vasesztergályos mesterséget tanult, fiatal munkásként kapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba. Az első világháborúban rendkívül súlyos lábszárcsont sérülést szenvedett. Viszonylagos gyógyulása után a megnövekedett taglétszámú → Vasmunkásszövetség 1918 július hóban tisztviselői státusba vette. Kezdetben a munkaközvetítést intézte, majd 1924-ben az esztergályos kiválás után a szövetségben maradt esztergályosok titkára lett. 1930-ban a kivált esztergályosok a Szövetségbe visszatértek és az összeesztergályos szervezet választás útján K. S.-t szakmai titkári tisztében megerősítette. 1940-ben a Vasmunkásszövetség akkor átmenetileg „Magyar Vasmunkások Lapja" címmel megjelenő újságjának szerkesztője és kiadója lett. 1944. november hó 28-án csendőrök a Vasmunkásszövetség Székházából ötödmagával elszállították, 46 nap alatt 11 különböző letartóztatási és vallató szervhez hurcolták, végül a Szt. István körúti nyilas házba került, ahol kb. 1945. január hó 13-án bestiális módon meggyilkolták. Még ez évben utcát neveztek el róla kerületünkben.

Karinthy Ferenc (1921) író, Kossuth-díjas. Ker. von.: 1934—1937-ig a Reviczky u. 5-ben, 1937—1938-ban az Üllői út 66/b-ben

Ka lakott. 1949—1950-ben a → Nemzeti Színház dramaturgja volt. Ker. von. írásai: Budapesti tavasz (regény, 1953), Ezer év (dráma, 1956), Irodalmi történetek (1956), Kentaur (regény, 1957).

Karinthy Frigyes (1887—1938) író. Ker. von.: Lakásai: 1918—1919: Népszínház u. 49., 1931: Rökk Sz. (Somogyi B.) u. 6., 1934—1937: Reviczky u. 5., 1937—1938: Üllői út 66/b. Sírja a → Kerepesi Temetőben van. Ker. von. írásai: Budapesti emlék. Meséskönyv. Képeskönyv. (1913)., A hajótörött életroncsai közt. Kettőtől négyig a Teleki téren. (Naplóm, életem, 1964), Naplótöredék 1918—1919. „Boga". (Első felesége, Judik Etel haláláról, akivel a Népszínház u.-ban lakott.)

Kármán József (1769—1795) író. A → Beleznay irodalmi szalon gyakori látogatója, itt született meg az Uránia c. f. irat kiadásának terve, melynek szerkesztője volt.

Kármán Mór (1843—1915), pedagógus, művelődéspolitikus. Az ő javaslatai alapján szervezték meg a budapesti Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziumát (→ Ságvári E. Gy. G.), amelynek 1872—1897 között vezető pedagógia-tanára volt. 1909-től a → Tudományegyetem bölcsészeti karán a neveléstan, lélektan és etika professzora volt.

Károlyi palota (Múzeum u. 17.). Műemlék. Egyemeletes, 1+5+1 tengelyes. Udvarában emeletes árkádos átjáró. Neobarokk, tervezte a → Fellner Ferdinánd és → Helmer Hermann bécsi építész cég, Károlyi István számára (1881). Az 1930-as évek végétől a „keresztény" kereskedők Baross Szövetségének székháza, 1945 után a Pedagógus Szakszervezeté. Ma → Országos Műszaki Könyvtár. (Kép → XLVI o.)

Károlyi palota (Pollack Mihály tér 3.). Műemlék. Egyemeletes, 2+5+2 ablakos, kiugró kocsifelhajtó háromnyílású árkáddal, felette erkély, bábos korláttal, fogas főpárkány, felette bábos korlát. A sarkokon manzárdtető. Oldalhomlokzata 2+8 ablakkal: Múzeum u. 4. sz. Freskóját → Lotz Károly festette, szobrászati díszét → Schaffer Károly faragta. Neoreneszánsz,

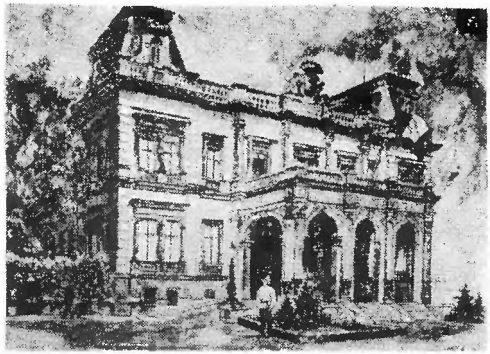

A Károlyi palota (Pollack Mihály tér 3.)

tervezte → Ybl Miklós Károlyi Lajos számára 1863—1865 között. A két világháború között Olaszország követségének épülete volt. 1945-ben teljesen kiégett. A Bizományi Áruház használta bútorraktárnak, 1969-ben megkezdték újjáépítését a Rádió számára.

Kárpáti Aurél (1884—1963) író, irodalomtörténész, Kossuth-díjas. Ker. von.: az Örömvölgy (Diószeghy S.) u.-ban lakott, a Dugonics u.-i iskolában tanított. 1912—1915-ig → A Hét munkatársa. 1917-ben Kőműves Kelemen c. drámáját a → Nemzeti Színház mutatta be. (Vajda Lászlóval közösen írta.) Ker. von. írása: A muzsikáló kút. (A nyolcadik pohár, 1945.)

Kárpitos Kisipari Termelő Szövetkezet (Déry u. 15.) 1951-ben alakult. Dolgozók létszáma: cca. 150 fő. „Kárpitos Kisipari Vándorzászló"-t nyert 1951-ben.

Kárteszi Ferenc (1907) matematikus, a tudományok doktora, a Munka Érdemrend aranyfokozatának kitüntetettje, az → ELTE Ábrázoló és Projektív Geometriai Tanszék és a Matematikai Szakmódszertani Csoport tanszékvezető egyetemi tanára. A Középiskolai Matematikai Lapok szerkesztője.

Kassai Vidor (1840—1928) színész. 1880—1898 között a → Népszínház tagja. Éles megfigyelő, művelt színész volt s ennek torzítva-humorizáló játékában nagy hasznát vette. Pompás figurákat alakított Menelaus (Offenbach: Szép Heléna), Stix

Jankó (Offenbach: Orfeusz a pokolban), Gonosz Pista (Tóth E.: A falu rossza) szerepében. Kitűnően festett. Jó megfigyelőkészségének, karakterérzékének portréin is nyoma maradt.

Kastberger Ferenc József. Pest város kancellistája 1714-től, tanácsosa 1729-től. A mai Horváth Mihály tér, Rigó utca, József utca és Őr utca által határolt négyszögön terült el 1718-tól K. szántóföldje, amelyet 1732-ben 27 darabban parcellázott. Ez a terület volt a → Pacsirtamező magva. (Turányi: A Józsefváros kialakulása p. 336.)

Kaszab Zoltán (1915) entomológus, az MTA l. tagja, a biológiai tudományok doktora, a → Természettudományi Múzeum főigazgatója. Bogarakkal, ezen belül Meloidákkal és Tenebrionidákkal foglalkozik. Lakása: Pál u. 2.

Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége. Központi székhelye a Mária u. 7. sz. alatt volt. A család intézményes védelmére alakult 1908-ban. Szervei: Úrinők otthona, Átutazó nők otthona, Cselédelhelyező, Német nevelőnők otthona, (mind ugyanott). Központi háztartásképzőt tartott fenn és tanfolyamokat rendezett. Volt foglalkoztató műhelye és vasúti missziója is. Az épület ma a Műszaki Egyetem Landler Jenő kollégiuma.

Katona Imre (1921) az MSZMP Központi Bizottságának tagja a → Bp.-i Pártbizottság titkára (1965).

Katona József (1791—1830). Ker. von.: 1811—1813-ig az Ősz (Szentkirályi) u. 23-ban, → Karacs Ferenc rézmetsző házában lakott. Itt írta a Bánk bánt és a Jeruzsálem pusztulása c. darabot. 1839. márc. 23-án a Bánk bánt a Pesti Magyar Színház (→ Nemzeti Színház) mutatta be.

Katonai barakk kórház 1866-ban a porosz—osztrák háború idején létesült az Orczy kertben.

Katonai ruharaktár. Az 1870-es évek elején, régi kincstári telken a mai József u. 26—28-ban épült fel a honvédség ruharaktára. 1898-ban az épület helyén a katonai bíróság épületét emelték, a ruharaktár pedig az Elnök u. 1. alá költözött. Épületében ma a → Május 1. ruhagyár működik.

Katonai törvényszék. 1898-ban a volt ruharaktár helyén, a mai József u. 26—28. és az udvarával csatlakozó Conti (Tolnai Lajos) u. 41—43. sz. alatt felépült a honvéd főtörvényszék épülete és börtöne, (egy ideig a bp.-i honvéd kerületi bíróság is itt működött. A Mártirok útjai börtön a cs. és kir. közös hadseregé volt.) Különösen az I. világháború idején vált rettegetté az épület, amikor a katonaszökevények ügyeit tárgyalta. 1920-ban a Conti u.-i épületrészbe költözött a VIII. ker. rendőrkapitányság, börtönébe a Tanácsköztársaság forradalmárai is bekerültek. Az 1930-as években az épületkomplexumban működött a hírhedt kémelhárító (defenzív) osztály. Ma a törvényszék épülete lakóház, a börtön pedig a bp.-i rendőrfőkapitányság vizsgálati osztálya.

Kaufmann Jakab likőrgyára. A Grauer cégből kiválva 1890 után alapította meg üzemét a Nagyfuvaros u. 3/b alatt. Legjelentősebb terméke a gyümölcspálinka volt. 1923-ban részvénytársasággá alakult, a 30-as évek végén évi mérlege félmillió P. volt.

Kauser János (1817—?) kőfaragó és szobrász, a XIX—XX. sz.-ban működő híres pesti építészcsalád tagja. Apja, Kauser József 1815-ben nyert Pesten polgárjogot. K. János Pesten és Bécsben tanult, műhelyéből számos oltár és síremlék származik. A VIII. ker. Gyulai Pál u. 5. sz. alatti műemlék házat az ő részére tervezte 1860-ban Gerster Károly. A házat díszítő Páncélos vitéz szobrát ő mintázta.

Kausz István (1932) sebész orvos, az → OSC párbajtőrvívója. Az 1964. évi olimpián a csapatversenyben aranyérmet, a VB-ken 2 aranyérmet (1959-ben a csapat-, 1962-ben az egyéni versenyben), 2 ezüst- és 1 bronzérmet nyert, 1959-ben pedig győzött az Universiade egyéni versenyében.

Kazán István (1924) rendező, Jászai-díjas, a → Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára, a József Attila Színház főrendezője. Kiemelkedő alkotásai többek között:

Ka Az öreg hölgy látogatása (Dürrenmatt), Faust (Goethe), Üvegfigurák (T. Williams), Becket (Anouilh).

Kazimir Károly (1928) rendező, Kossuth- és Jászai-díjas érdemes művész, a → Színház- és Filmművészeti Főiskola docense, a Thália Színház művészeti vezetője. Kiemelkedő alkotásai többek között: Állítsátok meg Arturo Uit! (Brecht), Rozsdatemető (Fejes E.) Az ördög és a jóisten (Sartre), A helytartó (Hochhuth), Isteni színjáték (Dante), Kalevala.

Kedélyes Kabaré. 1923-ban kezdte meg működését a Kálvária (Kulich Gyula) téren, de rövidesen megszünt.

Kelen Béla (1870—1946) röntgenológus, egyetemi tanár. 1893-tól a bp.-i egyetemen működik. 1909-től a női klinika röntgenlaboratóriumának vezetője, 1915-ben az aktinoterápia magántanára. 1916-ban az Egyetemi Központi Röntgenintézet vezetője, 1922-ben rk. tanár, 1929—1941-ig, nyugalomba vonulásáig a röntgenológia ny. r. tanára. Jelentős röntgenológiai kutatásokat és irodalmi tevékenységet folytatott.

Kelényi Béla Ottó (1897—1944) könyvtáros, bibliográfus, történész. 1922-től a Fővárosi Könyvtár (→ Főv. Szabó Ervin Kt.) tudományos munkatársa, élete utolsó éveiben a Budapesti Gyűjtemény vezetője. 1944 decemberében Budán mint illegális antifasiszta szervezkedes egyik résztvevőjét, a nyilasok elhurcolták és megölték.

Kelet-európai Tudományos Intézet. 1941-ben alapította az akkori kulturális kormányzat a mai Pollack Mihály tér 8. sz. épületben. A neve ekkor Teleki Pál Tudományos Intézet volt, államtudományi és történettudományi osztállyal. Feladata a szomszéd népekkel való kapcsolat kutatása, az akkori elképzelések szerinti új kelet-európai rendezés (revízió) tudományos előkészítése volt. A háború éveiben úgyszólván semmit sem publikáltak az intézetben dolgozó történészek, munkásságuk eredménye csak 1945 után jelent meg. Értékes, alapjában nacionalizmustól mentes pozitivista feltárásai voltak Magyarország és az európai országok kapcsolatainak. 1948-ban az intézmény megszünt, utódja az MTA Történettudományi Intézete lett.

Keleti Akadémia. Teljes nevén: Magyar Királyi Keleti Kereskedelmi Akadémia. 1891-ben alapított kétéves felsőfokú szaktanfolyam volt. A hallgatókat elsősorban kereskedelmi diplomáciai, konzuli szolgálatokra képezte a balkáni és közel-keleti országokba. Tanrendjében a közgazdaságtan mellett jogi, diplomáciai és történelmi ismeretek szerepeltek, erőssége volt a nyelvoktatás. Először az Eszterházy (Puskin) u. 3., majd a két világháború között a 16. sz. épületben működött.

Keleti László (1904) színész, érdemes művész, a Munka Érdemrend birtokosa, a → Színház- és Filmművészeti Főiskola docense, a Thália Színház színésze. Számos filmben nyújtott kiemelkedő színészi teljesítményt; főleg komikus epizódszerepeket játszik. Szakmunkája: A maszkírozás kézikönyve.

Keleti Márton (1905) filmrendező, háromszoros Kossuth-díjas, Érdemes Művész, a → Színház- és Filmművészeti Főiskola film- és televízió-rendező tanszakának vezető tanára. Kiemelkedő alkotásai többek között: Virrad, Puskák és galambok, Hattyúdal, A tizedes meg a többiek.

Keleti pályaudvar → Budapest Keleti pályaudvar csomópont.

Kemecsei Imre (1941) az → MTK kajakozója, az 1960-as olimpián a 4×500 m-es váltó tagjaként ezüstérmet nyert.

Kemecsei Péter (1941) az → MTK kajakozója, 1963-ban az ifjúsági VB-n a kajak négyesben aranyérmes lett.

Kemény Imre (1891) fogorvos, az orvostudományok doktora, Kossuth-díjas. 1951-től a → Központi Stomatológiai Intézetben dolgozik, 1963-tól c. egyetemi tanár. Fogpótlással és a fogágy megbetegedéseivel foglalkozik.

Kemény Zsigmond utca. Az újonnan nyitott utca 1876-ban kapta klasszikus írónk, K. Zs. (1814—1875) nevét.

Kenczler Hugó (1884—1922) művészettörténész, a → MNM-ban dolgozott, ahonnan baloldali magatartása miatt 1918-ban

eltávolították. A Tanácsköztársaság idején igen jelentős kultúrpolitikai tevékenységet folytatott: ő volt a Műkincseket Társadalmasító Bizottság elnöke, ő vezette a Múzeum átszervezését is. Olyan reformterveket dolgozott ki, amelyek máig is hatnak, s a szocialista múzeumpolitika alapjait jelentik. A Tanácsköztársaság megdöntése után emigrált, belépett a kommunista pártba, Kun Béla titkáraként dolgozott Berlinben. Az állandó hajszolt munka tönkretette egészségét, súlyos betegen került Kassára, ahol egy előadása közben halt meg. A művészetekről írt könyve a Tanácsköztársaság idején jelent meg.

Képes Újság (Gyulai Pál u. 14.). A Hazafias Népfront színesnyomású képes hetilapja — elsősorban a falvak, községek, vidéki városok lakossága számára. Példányszáma (1969): 345 000, ebből 221 000 előfizetés útján kerül az olvasókhoz. Terjedelme 32 oldal. Dolgozóinak száma: 27. Főszerkesztője Eck Gyula.

Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata (Rákóczi út 15.). 1954-ben alakult. Működésének célja: képeslevelezőlapok és művészeti könyvek kiadása, művészeti reprodukciók, naptárak és egyéb művészeti jellegű kiadványok megjelentetése. 1954-ben 20 millió, jelenleg 65—70 millió db levelezőlap az évi forgalom. Képeslevelezőlap kiadásának alapját országosan egyedülálló fotoarchívuma (kb. 60 000 fekete-fehér és kb. 10 000 színes felvétel) képezi, az ország minden helységéről, tájáról. 1956-ban 1 naptár jelent meg 6000, 1969-ben 45 naptár kb. 450 000 példányban. Nemzetközi védjeggyel márkázott cikkei: a Colorvox hangbarázdás képeslevelezőlap, a Cityvox füzet, amely lemezmelléklettel, szövegismertetéssel és zenei aláfestéssel mutatja be egy-egy város, táj jellegzetességeit. Dolgozóinak létszáma: cca. 150 fő. Igazgató: Nemes Béla.

Kerényi Jenő (1908) szobrász, Kossuth- és kétszeres Munkácsy-díjas, Kiváló Művész. Nevezetes műve az Osztyapenko szobor és a sátoraljaújhelyi partizán emlékmű. 1945—46-ban dolgozott a Százados úti M.T.-en. (Kép → 119 és 250 o.)

Kerepesi temető. A betelt váci úti temető (Lehel tér) helyett létesített temetőt 1847. június 15-én ugyan már megnyitották, de temetések csak 1849. április 1-e óta voltak. Területe cca. 160 kat. hold. Első vezetője, Hochhalt György működése alatt a temető elhanyagolt állapotba került,

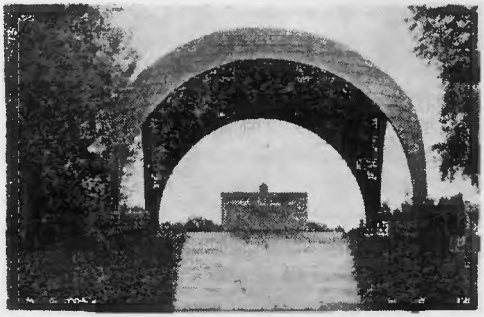

Károlyi Mihály síremléke (Skoda Lajos)

ezért Pest város tanácsának határozata alapján 1861. január 1-től a város köztemetője lett. 1857-ben készült el a temetői kápolna. Az 1874 április elsejével megszünt Váci úti temetőből a tetemek csontmaradványait a Kerepesi temetőbe szállították át és a 43. sz. sírhelytáblába helyezték el. 1880-ban készült el a halottasház, amelyet 1890-ben átalakítottak. Az 1906—1907-es években épültek az árkádos sírboltok. A temető több mint százéves fennállása alatt közel félmillió halottat temettek el. Ide temették nemzetünk legnagyobbjait, és a bp.-i polgári családok tagjait. 1945-ben az ostrom halottai még a temetőbe kerültek, de 1946-ban a temetések gyakorlatilag megszüntek, a temető betelt. 1958-ban készült el a Munkásmozgalmi Pantheon, (Kép → 294 o.) amelynek építészeti részét Körner József, szobrászati munkáját → Olcsai Kiss Zoltán készítette. Azóta ide helyezik el a munkásmozgalom és a politikai élet legkiválóbb halottainak hamvait. Külön díszkertben nyugsza-

Csontváry Kosztka Tivadar síremléke (Kerényi Jenő)

Ke nak a Bp. felszabadításában elesett szovjet katonák, valamint az 1956-os ellenforradalom áldozatául esett mártírjaink. Napjainkban készülnek a tervek, hogy az egész temetőt hogyan alakítsák Nemzeti Pantheonná.

Kereskedelem. Történet: A kereskedelemnek, — a vásároknak, a Dunán érkező áruk továbbszállításának és az iparcikk üzleteknek — döntő szerepe volt Pest városa gyors fejlődésében a XVIII. sz.-ban. A mezőgazdasági jellegű külvárosok csak a század végén kapcsolódtak be a kereskedelmi életbe, bár sajátos szerepük már előbb is volt. A városkapuk előtt, a Jv.-ban a mai Rákóczi út elején és a Calvin tér környékén, alakultak ki a fuvarosok és vásározók szálláshelyei; fogadók, beszállók, istállók. A Calvin tér, (a Széna piac) a század közepétől egészen a XIX. sz. közepéig jelentős hetipiac tér volt, vonzóereje az egész városra kiterjedt.

Üzleteket a század folyamán a külvárosokban nem találhatunk, a majorosok, kertészek és szőlősgazdák vagy a helyszínen kínálták árujukat, vagy a piacokon értékesítették. Új vonást jelentett a kerület történetében, hogy a Hild féle városszabályozás a mai Teleki tér—Köztársaság tér és az Erzsébetvárosból a mai Rózsák tere egybefüggő területét jelölte ki vásártérnek, (a borjúvásár a mai Rákóczi téren volt). Egészen az 1860-as évekig itt voltak az állatvásárok, ide jártak a viszonteladásitóknak áruló parasztok akiknek természetesen iparosok is kínálták árucikkeiket. A mai Rákóczi út mentén, kb. az Aggteleki utca vonalától a Baross térig építette fel a város a rendezett bódésort. Ide települt a szénapiac is, — kb. a mai Baross utcai remiz helyére, — a katonai szénaraktár a mai Mosonyi utca tájára. A vásártér közelsége lendítette fel a Jv.-ban a fuvarosipart. Évente négyszer: márciusban József napkor, júniusban Medárd napkor, augusztusban János fővétele és novemberben Lipót napkor volt országos vásár és mindegyik két hétig tartott. Schams becslése szerint ilyenkor 15—20 000 ember érkezett a városba.

A vásár körzetén túl a Jv. kereskedelme jelentéktelen volt, mert a Duna partjain települtek a nagy áruraktárak, a Lipótvárosban voltak a gyárak lerakatai és a nagykereskedések, a Teréz- és Erzsébetvárosban a divatáru készítő kisiparosok és a Belvárosban a jelentős kiskereskedések. Csak az első nagyobb iparvállalatok: kocsigyártók, lakatosok, serfőző stb. kínálták telepükön áruikat. Zöldségpiac volt a mai Horváth Mihály téren. Az 1860-as évek végén a vásártér megszünt. A lóvásár a kerület mai területén, a mai Ügetőpálya helyén működött még egészen az 1920-as évekig, az egész várost érintő jelentősége azonban csökkent. A marhavásár a mai IX. Hámán Kató térre, a disznóvásár pedig Kőbányára települt. A nyílt piacokat felváltották a vásárcsarnokok, a kerületben az 1897-ben épült Rákóczi téri csarnok.

Még előbb azonban jelentős változást jelentett a kerületi kereskedelem szerkezetében a Józsefvárosi pályaudvar megnyitása 1867-ben. A pályaudvar révén a Jv.-ba került a bp.-i szén- és tűzifakereskedelem jelentős része, egymásután nyíltak meg területén a tüzelőanyagkereskedők telepei. Ezt a jellegét a pályaudvar egészen 1945-ig megőrizte. A Kerepesi temető megnyitása a Köztemető (Mező I.) útra vonzotta a sírkő-kereskedőket.

Lényeges fordulatot jelentett a kerület kereskedelmének fejlődésében a Keleti pályaudvar megnyitása 1884-ben. Ezzel a Rákóczi út a főváros legfontosabb „bejárata" lett, az érkező vidékiek bevásárló helye és kialakult vonalán a máig is virágzó ruházati és lakberendezési kiskereskedelem.

E jelenségek mellett a városrész többi utcájának kiskereskedelmi üzletei csak a helyi igényeket szolgálták. A 80-as évektől épített bérházak már üzlethelyiségekkel épültek és bennük nyíltak meg a kisebb-nagyobb élelmiszer és iparcikk kiskereskedések. A kerületen túlérő vonzóereje maradt az asztalos kisiparosok üzleteinek a Baross utcában és környékén.

1898-ban a Teleki térre települt a főváros

használtcikk piaca. A közismert „tangó" rendkívül különös kereskedelmi életet teremtett a Jv.-nak ennek a negyedében egészen elhelyezéséig, 1950-ig. A környék utcáiban, különösen a Népszínház utcában sok zsibárus üzlet nyílt.

Századunk első évtizedeiben a kereskedelmi tőke is koncentrálódott, Bp.-en is kiépítette üzlethálózatát néhány cég. A kerület üzemei közül a Stühmer csokoládégyár alakított ki üzlethálózatot az egész városban, volt néhány üzlete a Kozma hentesárugyárnak, az asztalosok Bútorcsarnok szövetkezetének és a Jv.-ban is tartott fenn üzleteket pl. a Meinl cég valamint a Községi Élelmiszerárusító üzem. Jellemző viszont, hogy a kereskedelmi forgalomból kieső Jv.-ból az V. Kecskeméti u.-ba helyezte üzletét a Stephanaeum nyomda, az V. Vörösmarty térre a Kölber kocsigyártó cég stb., a Révai testvérek Üllői úti könyváruháza sem prosperált két évtizednél tovább. Sajátos feladatot tudott viszont ellátni Novák Rudolf orvosi könyvkereskedése és kiadója a Baross u. és Szentkirályi u. sarkán. Véletlen következtében került a kerületbe a szekerész laktanya helyére a Heinrich féle vasáru nagykereskedés és a Baross utcai volt Dohánygyárba az állami Dohányraktár.

A tőkés kiskereskedelem legnagyobb vállalkozása az 1926-ban megnyitott Corvin áruház volt amely a Rákóczi út kereskedelmi jellegéhez alkalmazkodott.

Mai helyzet: 1949—51-ben a Jv.-ban is államosították a kiskereskedelmet és kiépült az egységes bolthálózat. A régi, a háború alatt még meg is sérült vagy elpusztult boltok egy részét meg kellett szüntetni úgy, hogy az első években kevesebb kereskedelmi egység volt, mint a tőkés időkben. (Jellemző például, hogy 1936-ban 397 vendéglő és kocsma volt, 1951-ben összesen 39, tehát egytizede, 1938-ban 686 élelmiszerüzlet, 1951-ben 192, kevesebb, mint egyharmada) 1951-ben 392 üzlete volt a kiskereskedelmi hálózatnak, 1969-ben 807, tehát a kétszerese. Az egyes boltfajták mennyiségének növekedése arányos volt, kivéve a vendéglátóipart, ahol a növekedés ötszörös: 49 vendéglátóhellyel szemben (az üzemi konyhákkal együtt) 1969-ben 245. A fejlődést, Ke különösen az utóbbi 12 évben, a valóban színvonalas, tetszetős, nagy áruválasztékkal és a kereskedelmi dolgozók szociális igényeinek megfelelő berendezéssel rendelkező üzletek létesítése jellemzi. Így pl. 6 új ABC áruház, két önkiszolgáló étterem, két új szakáruház létesült a kerületben.

Új vonás a fejlődésben, hogy a mellékutcák kis szatócsboltjai helyett új kereskedelmi gócpontok alakultak ki: üzletsor a Harminckettesek terén a Baross utca páros oldalán, üzletsor az Üllői úton a Nagykörút és a Leonardo u. között. 1959—1969 között 175 millió forintot fordítottak az üzletek felújítására, alapterületük 16 ezer m²-rel növekedett.

A kialakult szükségleteknek megfelelően megmaradt az egyes üzleti utcák profilja: a Rákóczi út a ruházati és lakberendezési boltok vidéke, ezek a boltok azonban igényes áruválasztékot kínálnak, — jelentőségük túlnő a kerületen, — és nem gyenge minőségű konfekciót kívánnak „elsózni", a Népszínház u. vidékén több a bizományi és alkalmi üzlet, a Baross utca és a József körút a bútorüzletek tája.

A Rákóczi téri piac eladótere 2 ezer m², a felújított Teleki téri piacé 1,560 m², a ma már ideiglenesnek tekinthető Kerepesi úti piacé pedig 800 m².

A kerületben 25 mezőgazdasági termelőszövetkezeti bolt és 271 magánkiskereskedői üzlet működik, ez utóbbi a többségében trafik és zöldségbolt.

Az állami bolthálózat, egységeinek számát tekintve, a fővárosban az V. és a XIII. ker. után a harmadik helyet, forgalmát tekintve (kb. évi 3,2 milliárd forint) a VII. és az V. kerület után szintén a harmadik helyet foglalja el.

Kereskedelmi Minőségellenőrző Intézet (József krt. 6.). A Magyar Királyi Technológiai Intézet átalakítása során 1952-ben jött létre. Elsődleges feladata a kereskedelmi irányítószervek, vállalatok és a vásárlóközönség részére készített minőségellenőrző vizsgálatok végzése. Hatásköre az egész országra kiterjed. Hatóságként ellen-

Ke őrzi a kiskereskedelmi forgalomban levő áruk minőségét, árukezelését és tárolását, ellenőrzi a forgalombahozatal előtti vizsgálatra kijelölt új gyártmányok és importáruk minőségét, elvégzi a vásárlói kifogások elbírálásával kapcsolatos mű-

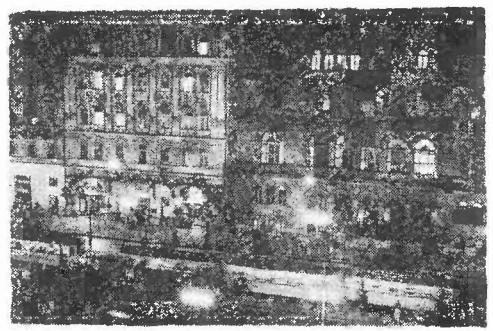

Kereskedelmi Minőségellenőrző Intézet (KERMI)

szaki vizsgálatokat, közreműködik a megkülönböztető jelzések (márka, Kiváló Áruk Fóruma, Védjegy, stb.) odaítélésében. A fogyasztói cikkek minőségének alakulásáról átfogó tájékoztatást készít. Dolgozói száma cca.: 200. Az Intézet vezetője: Cserny Ferenc.

Keresztényszocialista Egyesületek Országos Szövetsége 1907-ben alakult, székháza a Beniczky u. 3. sz. alatt volt. Az önálló iparosok és a közüzemi alkalmazottak tizenegy egyesületét fogta össze.

Keresztényszocialista Szakegyletek Országos Szövetsége 1919-ben alakult, székháza a József u. 61. sz. alatt volt. 1935-ben 21 szakegyletet fogott össze kb. 10 200-as taglétszámmal. (Ugyanekkor csak a → Vas és Fémmunkások Szakszervezetébe 25 000 munkás tartozott.) Három szakmai egyesületbe, a textilmunkások (2432), a földmunkások (1500) és a húsipari munkások (1328) egyesületébe tartozott a tagok fele, a többinek létszáma még az ezret sem érte el.

Keresztényszocialista Vasutasok Országos Gazdasági Egyesülete 1920-ban alakult, székháza a Kenyérmező u. 6. sz. alatt volt. A vasutasok egyetlen legális érdekvédelmi szövetsége volt, még így is csak kb. egynegyedük tartozott tagjai közé, 1935-ben 22 000 vasutas.

Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE., világszerte ismert angol rövidítése YMCA). Munkája egyházközi jelleggel indult (1883-ban, alapítója → Szabó Aladár és Szillassy Aladár) római katolikus ifjak is kaptak általa indítást a keresztyén életre. Mégis kezdettől fogva szinte kivétel nélkül reformátusok és evangélikusok dolgoztak benne. Székháza a Makarenko (korábban Horánszky) u. 26. sz. alatt volt. Itt tanonc-otthont is tartott fenn, amely egyike volt a legelső ilyen jellegű intézményeknek. 1943-ban a Vas u. 2/c. alatt új székházat kapott, amelynek helyiségeit megosztva, ill. imatermét közösen használta a protestáns katonai püspökséggel. A második világháború alatt kapcsolat jött létre a KIE haladó vezetői és a Szociáldemokrata Párt Országos Ifjúsági Bizottsága között, főként a bújdosó katonaszökevények mentésére. Vas utcai volt székháza ma a → Színművészeti Főiskola és az → Ódry Színpad használatában van.

Keresztury Dezső (1904) irodalomtörténész, költő és kritikus, József Attila-díjas. 1929—1936-ig a berlini egyetem magyar lektora, 1936—1945-ig az Eötvös Kollégium tanára, 1945—1947-ben a koalíciós kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, 1948—1950-ig az MTA Könyvtárának vezetője, azóta az → Országos Széchényi Könyvtárban főosztályvezető. Mind szépirodalmi, mind szakirodalmi munkássága igen gazdag és sokrétű.

Kerpel-Fronius Ödön (1906) az MTA tagja, Kossuth-díjas, a → SOTE II. sz. Gyermekklinikájának igazgatója. A Halle-i Német Természettud. Ak. tagja, a Magyar Népköztársaság Érdemrend, a Munka Érdemrend, az NDK Érdemrend tulajdonosa, a Neonatológiai Társaság elnöke. Az újszülöttek élet- és kórtanával, só- és vízháztartásával, a csecsemőkori sorvadás gyógyításának kérdéseivel foglalkozik.

Kertész Manó (1881—1942) nyelvész, tanár. A finnugor mondattannal, nyelvjárási kérdésekkel és a magyar szókincs történetével foglalkozott. 1919-ben a VIII. ker. tanács tagja volt.

Keszthelyi Zoltán (1909) költő, többszörös

József A.-díjas. Ker. von.: 1933-tól a → Népszava munkatársa, 1945—1948-ig a → Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár dolgozója.

Kétly Károly (1839—1927) belgyógyász, egyetemi tanár. 1864—1868-ig tanársegéd a bp.-i belklinikán. 1870-ben az elektroterápia magántanára. 1871-ben a → Rókus Kórház orvosa, 1877-ben főorvos. 1880-ban rk. tanár, 1889—1913-ig a bp.-i egy.-en ny. r. tanár. A II. majd az I. sz. → belklinika ig.-ja.

Két Pisztoly Vendégfogadó és Kávéház. A mai Múzeum utca torkolatában állt. A vásártér mellett épült igazi XVIII. sz.-i beszálló csárda volt. A „paraszti" és „rosszhírű tanyá"-t írók, jurátusok is látogatták, főleg „hajnaltájt". Petőfi 1844 őszén gyakran járt a K. P.-ba. Hiador (családi nevén Jámbor Pál) is megemlékezik egy ilyen találkozásról Petőfivel, Pálffy Albert, Lauka Gusztáv, Barna Ignác, Halászi — a „Szivárvány" szerkesztője — társaságában; az 1863-ban szerepelni kezdő ifjú Rákosi Jenő első pesti kávéházi állomása a K. P. volt. Irodalmunkban is sokat szerepelt: Nagy Ignác: „Magyar Titkok"-ban (1846. 6. füz. 19. p.) fejezetcím; Kuthy Lajos említi (1846); Szigligeti: Két Pisztoly c. színművét sokáig játszották a Nemzeti, ill. Népszínházban; Tatár Péter (csal. neve; Medve Imre): „A meghalt Peleskei Nótárius Feltámadása" ... egy része itt történik; → Kiss József fiatalkori rémregényében (a „Budapesti Rejtelmek"-ben) bőven ír róla; → Krúdy: Hét bagoly, stb. Az 1860-as évek végén a teljesen földbesüppedt épületet lebontották. (Ld. Horváth Elemér: Történetek az öreg Budáról és Pestről. p. 33., 52.; Balla: p. 49.; B. B. M.: 210., 504—8., 649—51., 113—114.; H. L.: II. k. 405—6. p.; L. S.: p. 49.) (Kép → XXVII o.)

Kézmárszky Tivadar (1842—1902) szülész, egyetemi tanár. 1869—1872 között a pesti egy. szülészeti klinikáján tanársegéd, 1876-tól rk., 1879-től r. tanár. Nagy érdeme a hazai bábaügy megszervezése és a korszerű szülésznői oktatás bevezetése.

Király Ernő (1884—1954) színész, a Király Színház legnépszerűbb bonvivánja. Számtalan sikeres szerepében fellépett a → Városi Színházban is: György (Lajtai: Mesék az írógépről), László (Lajtai: Párisi divat), Cziráky (Buttykay: Ezüstsirály), Mencsikoff (Csajkovszkij: A diadalmas asszony.).

Király Kálmán (1919) az orvostudományok kandidátusa, a SOTE → Bőr- és Nemikórtani Klinika, valamint az Országos Bőr-Nemikórtani Intézet igazgatója, Kiváló Orvos, a Népköztársaság Érdemrend tulajdonosa, a MOTESZ főtitkára. A treponémák, az allergológia és az immunitástan kutatásával foglalkozik.

Kis Ferenc (1908—1964) író, József A.-díjas. Ker. von.: 1945—1955-ig a → Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár dolgozója. Ker. von. írása: Könyvtárunk történetéhez. (Vers, 1954. Munka után c. kötet)

Kisfaludy Strobl Zsigmond (1884) szobrász, kétszeres Kossuth-díjas, Kiváló Művész, a Munka Vörösszászló Érdemrendjének kitüntetettje. Főbb művei: Íjász (1918, Városliget), Felszabadulási emlékmű (1945, Gellérthegy), a bp.-i Kossuth-emlékmű főalakja (1952), a Millenniumi emlékmű Kossuth és Rákóczi-szobra (1953). 1911—1944-ig a → Százados úti M. T.-en dolgozott. (Kép → 250 o.)

Kisfaludy utca. Az első tulajdonnévi elnevezések során 1872 körül kapta a volt Türelem utca klasszikus költőink, K. Sándor (1772—1844) és K. Károly (1788—1830) családnevét.

Kisfogyasztók Szövetkezete (József krt. 36.) 1945 márciusában alakult a kerületi MKP szervezet kezdeményezésére. Első neve VIII. kerületi Népszövetkezet volt. Alapító tagjai a kis és középüzemek dolgozói, valamint a szövetkezeti mozgalmat támogató néhány lelkes kommunista volt. Termelési, fogyasztási és értékesítési ágazatai voltak a szövetkezetnek. Tagjait ellátta az alapvető élelmiszerekkel, textiláruval és saját kitermelésű tűzifával. Cipőtermelő üzemága gondoskodott a tagság cipőszükségletének kielégítéséről. A szövetkezetben előállított iparcikkeket részben falura vitték és élelmiszerekre cserélték be. A szövetkezet vezetői osztották

Ki szét a kerület lakosainak a Baross utcai villamos vágányokra tolt vagonokból a burgonyát. 1949-ben a szövetkezet felszámolt és teljes vagyonát az Áruházi Kereskedelmi Központnak adta át.

Kisipari Szövetkezetek „Erkel Ferenc" Művészegyüttese (Szentkirályi u. 28.). 1948-ban alakult. Az OKISZ központi reprezentatív csoportja. Feladata, hogy igényes felkészültségével példát mutasson a szövetkezeti mozgalom többi csoportjának, részt vegyen a kulturális élet nagyobb megmozdulásain, továbbá a meglevő hagyományos repertoár mellett új művek betanításával gazdagítsa a magyar kulturális életet. 100 tagú énekkara, 30 tagú kamarakórusa, 40 tagú tánckara, továbbá népizenekara, szólista-, báb- és pantomimcsoportja van. Összlétszáma 220 fő. Fennállása óta 1360 fellépése volt. Összesen 1 330 000 néző látta műsorát. 21 esetben járt külföldön, többször Csehszlovákiában, Lengyelországban, Bulgáriában, a Szovjetunióban, Franciaországban, valamint járt a Német Demokratikus Köztársaságban, Ausztriában, Finnországban, Törökországban és Svájcban. A VI. Világifjúsági Találkozón VIT díjat nyert. Háromszoros birtokosa a Szocialista Kultúráért kitüntetésnek és harmadízben nyerte el a Kiváló Együttes címet, megkapta a Magyar-Szovjet Baráti Társaság aranykoszorús emlékplakettjét. Vezetője megalakulása óta: Alb István. (Kép → 29. o.)

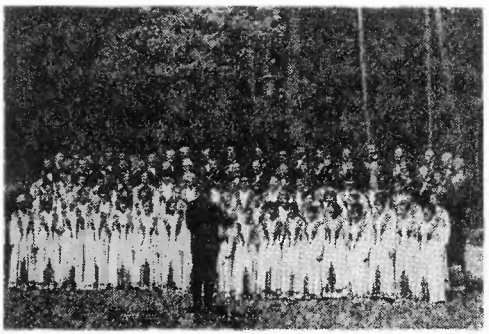

A Kisipari Szövetkezetek Erkel Ferenc Művészegyüttesének énekkara

Kismarty-Lechner Jenő (1878—1962) építész, építészeti író. Főbb művei közül kerületünkben van a Rezső téri fogadalmi templom. Tervei szerint modernizálták a → MNM épületét.

Kiss Ferenc (1889—1966) anatómus, egyetemi tanár, Kossuth-díjas. 1919-től a bp.-i anatómiai intézetben adjunktus, 1924-ben magántanár. 1929-től a szegedi egy.-en az anatómia és szövettan, 1931-től a bp.-i egy.-en a bonctan ny. r. tanára, a → SOTE Anatómiai Intézetének igazgatója 1961-ig. Jelentős tankönyvírói tevékenysége. Anatómiai atlaszát több idegen nyelvre is lefordították.

Kiss Ferenc (1892) színész, érdemes művész. 1919—1944 között színésze, az 1943/44-es évadban kormánybiztosa, majd igazgatója volt a → Nemzeti Színháznak. Főként klasszikus szerepekben voltak sikeres alakításai (Macbeth, Othello, Lear, Lucifer, Bánk bán), de néhány népies figurája is emlékezetes (Balga a Csongor és Tündében).

Kiss György (1852—1919) szobrász. Kerületünkben van a József krt. és a Krúdy u. sarkán felállított Csirkefogó c. zsánerszobra.

Kiss István (1857—1902) építész. Kerületünkben művei: a Baross u.-i szülészeti klinika, a Lenin krt. és Rákóczi út sarkán álló pártázatos bérpalota.

Kiss József (1843—1921) költő. Ker. von.: Lakásai: 1882: Üllői u. 44. (1883-ban Reviczky hozzá költözött.), 1900: Bezerédi u. 8.; 1902: József krt. 19.; 1905: Rökk Szilárd (Somogyi B.) u.; 1907—1921: Népszínház u. 22. (Itt emléktáblája van a lépcsőházban). Az 1890-es években a → Múzeum Kávéházban szerkesztette → A Hét c. f. iratot. Ker. von. írása: Thék Endre pesti asztaloshoz. (Vers. 1885.) Kerületünkben utcát neveztek el róla.

Kiss Lajos (1881—1965) etnográfus, régész, művészettörténész; a tudományok doktora, Kossuth-díjas. → Győrffy István buzdítására kezdte meg a néprajzi tárgyak gyűjtését, megalapozva így szülővárosa, Hódmezővásárhely múzeumát. 1914-től a nyíregyházi múzeum munkatársa, 1925-

től igazgatója. A második világháború után 1949-ig a bp.-i → Néprajzi Múzeum dolgozója. Az alföldi szegényparaszti társadalom típusainak élesszemű vizsgálója, Hódmezővásárhely, valamint a szabolcsi tájak népéletének, főként tárgyi kultúrájának sokoldalú kutatója volt.

Kiss László (1928) vegyész, kandidátus, egyetemi docens, az → ELTE Fizikai-Kémiai és Radiológiai Tanszékének vezetője. Tudományos kutatómunkája az elektródfolyamatok elméleti kérdéseivel kapcsolatos.

Kiss Sándor (1925) szobrász. A kerületben van Anya gyermekével (1960., Üllői út 86., Heim Pál Gyermekkórház) c. szobra.

Kitaibel Pál (1757—1817) természettudós, egyetemi tanár. Papi pályára készült, majd jogot tanult, végül orvosi oklevelet szerzett 1785-ben. Először az egyetem → botanikus kertjében működött, rendszerezte és gyarapította annak állományát. 1792—1816 között Erdély kivételével az egész országot beutazta a hazai ásványvizek és természeti viszonyok tanulmányozása céljából. 1810-ben a botanika tanárává és a botanikus kert prefektusává nevezték ki. Gyűjteményét és kéziratait a nádor megvette a MNM részére, s ezzel a természetrajzi tár alapjait rakta le. 275 növényfajt írt le, 50-nél több növény viseli nevét. Nemcsak flórakutató, de ökológiai, növényföldrajzi és néprajzi megfigyeléseket is tett. Több új hazai állatot is felfedezett. Jelentős mint mineralógus: mint balneológus 150 ásványvizet elemzett. Ő volt a századforduló legnagyobb m. természettudósa.

Kivándorlókat és Visszavándorlókat Védő Iroda. A tömeges kivándorlások második hulláma idején szervezték meg a Belügyminisztérium keretében az Országos Kivándorlási Tanácsot, a segélyező Kivándorlási Alapot és az Irodát. Az 1910-es évek elején épült fel székháza a Köztemető (Mező Imre) út 4. sz. alatt. 1945-ig működött itt az Iroda, a felszabadulás után egy ideig a Magyarok Világszövetsége.

Kléber Gábor (1902) a III. ker. TVE-ből került az → MTK-ba. 1922—31 között 22 válogatott mérkőzés középfedezete. Hosszú éveken át a Nemzeti Sport, majd a → Népsport labdarúgó szakírója. Szép sikereket ért el edzőként is.

„KLIMA" Autó-, Iparihűtő, Üzemanyagberendezéseket Javító és Gyártó KTSZ (Leonardo da Vinci u. 14.). 1966-ban alakult. Főbb termékei: ipari hűtőberendezések, üzemanyagberendezések készítése, javítása és helyszíni szerelése; minden típusban autóhűtők készítése, javítása, autófűtőtest, levegőszűrő és olajszűrő gyártása, gépjármű-akkumulátorok javítása; horganyzott edény és egyéb ipari vas-fém-tömegcikkek készítése. Dolgozók létszáma: cca. 780 fő.

Klinikák Kísérleti Kutató Laboratóriuma [SOTE] (Üllői út 78/a.). Alapítására 1959-ben került sor, hogy így lehetőséget teremtsenek a műtéti szakmájú klinikák részére megfelelő volumenű experimentális munka végzésére. Feladata hármas: saját 16 tudományos munkatársa (orvos, mérnök, matematikus, kémikus) kutató munkája biztosítása; az Egyetem klinikái számára a kísérleti kutató laboratóriumi bázis biztosítása; az orvostan-hallgatók élettani oktatása, Tudományos Diákkörök szervezése. Több mint 20 klinikai orvos dolgozta ki és védte meg kandidátusi értekezését a Kutatóval együttműködésben. Saját tudományos munkájának fő területei a vérkeringés élet- és kórtana; a neurohormonális rendszer szabályozása, élet- és kórtana; a sejt és sejtfrakciók működésének szabályozása, sejtbiokémiai, molekulárbiológiai változások és azok jelentősége patológiás körülmények között; elektrofiziológiai vizsgálatok a simaizom élettana, biokémiája, patológiája, az uterus, gyomor-bél huzam és az érfal simaizom elemeinek tanulmányozására. Az Intézet vezetője: → Kovách Arisztid egyetemi tanár. (1959)

Kniezsa István (1898—1965) szlavista nyelvtudós, egyetemi tanár, akadémikus.

Kn 1930—1940-ig az → Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkatársa, 1941-től haláláig a → Tudományegyetem bölcsészeti karán az általános szlavisztika professzora. Jelentős településtörténeti munkássága is.

Knoll József (1925) az MTA l. tagja, a → SOTE Gyógyszertani Intézetének igazgatója, SOTE tudományos rektorhelyettese, Érdemes Orvos, az EüM Törzskönyvezési Bizottsága, az MTA Gyógyszerkutatási Bizottsága és a Magyar Farmakológiai Társaság elnöke. Tudományos munkássága során felfedezett egy szívműködést serkentő szöveti anyagot, a cellulint, foglalkozott a magasabbrendű idegműködés fiziológiai és farmakológiai kérdéseivel, új tranquilláns hatású vegyületcsoportot fedezett fel (béta-aminoketonok), kutatásai eredményeként került forgalomba a Depralin nevű antidepresszív gyógyszer és eljutott egy teljesen új fájdalomcsillapító hatásspektrumot képviselő vegyület-csoporthoz (homopirimidazol származékok).

Knopp Imre (1905—1942) munkás, költő, az ifjúmunkás kultúrmozgalom egyik vezetője. 1927-től vett részt a szociáldemokrata munkásmozgalomban, hamarosan vezetője lett a VIII. kerületi pártszervezet → Barátság szavalókórusának és színjátszó együttesének. Több mint 10 éven át, annak kényszerű megszüneséig állt a „Barátság" élén, művészileg és politikailag egyaránt vezetve a kórust. Mint költő, írásaival (versek, jelenetek, stb.) gazdagította a repertoárt. Különösen emlékezetes alkotása, s egyben a spanyol polgárháború élményének egyik legelső költői feldolgozása volt az Ének Pedróról, amely a harmincas évek végén a munkás kultúrelőadások egyik legnépszerűbb műsorszáma volt. Két verseskötete jelent meg: az Elindulás (1937) és a Ne csak énekeljetek (1938). Verseit a korabeli kritika (Literatúra, Szép Szó) elismeréssel méltatta. 1940-től a rákospalotai ifjúmunkások kultúrgárdáját vezette. 1942 áprilisában behívták és a hírhedt 401-es különleges (büntető) munkásszázaddal a frontra vitték. Ott egy keretlegény agyonlőtte. 1967-ben kerületünkben utcát neveztek el róla.

Koch Antal (1843—1927) mineralógus, geológus, a MTA tagja. 1895-től a budapesti → Tud. egyetem geológiai tanszékének tanára, majd a Földtani Társulat elnöke. Tudományos munkásságának fő területe az Erdélyi-medence harmadkori képződményeinek tanulmányozása.

Kocsis András (1905) szobrász, Kossuth- és Munkácsy-díjas. Kerületünkben: Mikszáth Kálmán szobra (Mikszáth K. tér).

Kodály Zoltán (1882—1967). A → Néprajzi Múzeum őrzi viaszhengereken gyűjtött 700 magyar dallamát.

Koleralázadás. Az 1831-ben főleg az Üllői úton lezajlott elkeseredett tüntetés. A hatóságok a kolerajárványnak Pestre való behatolását meggátolandó, július 2.-án fegyveres őrvonalat állítottak fel a → Határárok mentén, és itt július 16-án minden közlekedést szigorúan megtiltottak. A korlátozások miatt a munkások és iparoslegények jó részét elbocsátották gazdáik, az egyetemisták nem tudtak hazautazni. 17-én emiatt a Belvárosban tüntetések kezdődtek. A városi őrök kifelé szorították a lázongókat. A nagyrészt céhlegényekből álló tömeg tüntetve vonult végig az Üllői úton, a mai Nagyvárad térnél levő vámházat szétrombolta, majd ugyanott a határcsárda rombolásához kezdett. Amikor a megérkező katonaság zárt alakulatban felfejlődött, a tömeg „hihetetlen merészséggel" dorongokkal, vasdarabokkal, egyesek puskával és karddal rohantak a katonákra, akiknek ismételt sortűze 12 tüntetőt megölt, sokat megsebesített. Irodalom: Horváth Gyula: A pesti koleralázadás 1831-ben.

Kollár Könyvtár (Rákóczi út 57.). A szlovák evangélikus egyházközség tulajdonában és gondozásában van, magját az egyházközség legnevesebb lelkészének, Ján Kollárnak a hagyatéka alkotja, s ez adja meg jelentőségét. Kollár, mint költő és politikus — fő műve a Slávy dcéra — valósággal elbűvölte korának szlovák, általában szláv értelmiségét, nemzeti és nemzetiségi öntudatra ébresztvén őket. 1819—

1849-ig volt pesti lelkész, a mai V. Deák tér 4. sz. alatt működött és lakott, mivel akkor még nem alakult meg az önálló szlovák evangélikus egyházközség a mai jv.-i központtal.

Kollegium Marianum. 1914-ben alapították. Főiskolai hallgatónők 110 személyes katolikus otthona volt, a József (Krudy) u. 11. sz. alatt.

Kolozsvári-Szeszák Ferenc (1881—1919) szobrász, Kolozsváron élt. Főbb művei: Arany János szobra Nagyszalontán stb. A Műcsarnokban 1911-től szerepelt, többnyire bronz aktokkal. 1911—1914 között dolgozott a → Százados úti M. T.-en.

Koltói (Kristóf) Anna (1891—1944) a szocialista munkásmozgalom mártírja. 1908-tól az SZDP tagja. A → Vasas Szakszervezet (VIII., Magdolna u. 5—7.) Országos Nőszervező Bizottságának titkára volt. 1931-től az Országos Nőszervező Bizottság tagja. A Vasmunkás Szövetség tisztviselője Magyarország német megszállásáig. 1941-ben a Fővárosi Törvényhatósági Bizottság tagja lett, és szociálpolitikai ügyekkel foglalkozott. 1944. október 30-án a nyilasok lakásában rátörtek és meggyilkolták. 1947-ben utcát neveztek el róla kerületünkben. Irodalom: Máté György: Emlékezés Koltói Annára. (Népszabadság, 1969. október 17.)

Komlós Aladár (1892) író, irodalomtörténész. Ker.von.: 1934—1938-ig a Tisza Kálmán (Köztársaság) tér 16-ban, 1940—1965-ig a Bezerédi u. 19-ben lakott. 1946-ban a → Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban dolgozott.

Kommunista c. lap nyomdája. A KMP 1928 tavaszán határozatot hozott illegális nyomda létesítéséről. E határozat alapján indult meg a Kommunista c. illegális lap és más sajtótermékek előállítása az Orczy (Mező Imre) út 42. sz. alatt, egy lakásban. Ebben az illegális nyomdában dolgozott → Sallai Imre 1928—29-ben kilenc hónapig. A házon emléktáblát helyeztek el.

Kommunista Proletár Múzeum. Az Ko intézmény a Forradalmi Kormányzótanács 1919. április 18-i határozata alapján jött létre, s az egykori → Wenckheim-palotában működött, a mai → Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár helyén. A Kun Béla javaslatára létrehozott intézmény a világon az első volt a múzeumok sorában, amelynek feladatköre a munkásmozgalom történetét ölelte fel. Az intézmény élén háromtagú direktórium állt: Diener Dénes József, Krejcsi Rezső és Révész Mihály. Az intézménynek két nagy munkacsoportja volt, amelyek begyűjtötték a munkásmozgalom emlékeit. 1919. augusztus 2-án az ellenforradalmárok feldúlták, töredékesen megmaradt anyagait a Széchényi Könyvtár és a Munkásmozgalmi Múzeum őrzi.

Komócsin Zoltán (1923) az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a KB titkára 1961—65 között a → Népszabadság c. lap főszerkesztője.

Konzerváló Fogászati Klinika [SOTE] (Mikszáth Kálmán tér 5.) 1959-ben létesült. Az oktatás a III. évfolyamon kezdődik és az ötödik évben fejeződik be. Vezetője → Boros Sándor megb. tanszékvezető, egyetemi docens.

Korányi Frigyes (1827—1913) belgyógyász, egyetemi tanár. A szabadságharcban való részvétele miatt Nagykállóra száműzték, ott 1852-től orvos, 1861-ben Szabolcs vm. főorvosa. 1864-ben Pesten a tífusz kórház, 1865-ben a → Rókus Kórház idegosztályának vezetője. 1864-ben a pesti egy.-en magántanár idegkórtanból. 1866-ban a sebészeti tanfolyamon a belgyógyászat tanárává nevezték ki, s miután megszervezte az I. sz. → Belgyógyászati Klinikát, 1908-ig annak igazgatója volt. 1886—87-ben az egyetem rektora. A haladó orvostársaság tagja, kezdeményezésére indult meg a tuberkolózis elleni küzdelem, létesült a budakeszi tbc szanatórium és a fővárosi tbc gondozóintézet. Az Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete 1955-ben K. F. emlékérmet alapított, amelyet a tbc elleni küzdelem terén elért eredményekért évente adnak ki.

Ko **Korányi Sándor** (1866—1944) belorvos, egyetemi tanár. 1889-től 1895-ig az I. sz. → Belklinikán működött. 1891—92-ben az → Állatorvosi Főiskolán élettant adott elő. 1894-ben a → Stefánia Gyermekkórházban az ideggyógyászat rendelőorvosa, 1895-től az István Kórházban belgyógyász főorvos. 1893—94-ben az ideggyógyászat magántanára a bp.-i egyetemen, 1900-tól rk. tanár, 1907-től a belgyógyászati diagnosztika, 1908—09-től a belorvostan ny. r. tanára. A Tanácsköztársaság idején az Orvoskari Bizottság tagja. 1936-ban nyugdíjazták és klinikáját feloszlatták. Több bel- és külföldi egyetem doktora. Jelentősek élettani, vesebetegségre, leukémiára, fertőző betegségekre vonatkozó kutatásai. A kerületben utca viseli nevét.

Korbuly János (1893) Kossuth-díjas, a → Ganz-MÁVAG Mozdony-, Vagon- és Gépgyár ny. gyáregységvezetője. Kitüntetését a Vörös Csillag Traktorgyárban a négykerék meghajtású, világszínvonalat elérő traktortípusok kialakításáért kapta 1963-ban.

Korda Györgyi (1943) a → Bp. Spartacus sportolója, a jégtáncban az EB-ken 2 negyedik és 1 ötödik helyezést ért el, s az 1964-es Universiadén győzött.

Korda Ipari és Kereskedelmi Részvénytársaság 1918-ban alakult, katolikus egyházi tőkével a Mikszáth Kálmán tér 4. sz. alatt. Szertartási kellékek és kegytárgyak terjesztésén kívül elsősorban könyvkiadással foglalkozott. Fennállása 30 esztendeje alatt több száz hitbuzgalmi kiadványt adott ki. Nyomdája a Cseppreghy u. 2. sz. alatt volt, ma a Fővárosi Nyomdaipari V. 6. sz. nyomdája.

Kósa András (1932) matematikus, kandidátus, egyetemi docens. Az → ELTE Analízis II. Tanszékének vezetője. Jelentős a variációszámítás területén kifejtett munkássága.

Kosári Emmi (1889—1964) színésznő. Népszerű operettprimadonna volt s a két háború között sok sikert aratott a → Városi Színház Színpadán: Xenia (Buttykay: Ezüstkirály), Márta (Csajkovszkij: A diadalmas asszony), Marion (Krasznai M.). A főváros többi színpadán úgyszólván minden operettszerepet eljátszott.

Kossuth Akadémia. A volt → Ludovika épületében 1946-ban alakult meg a demokratikus honvédség első tisztképző főiskolája, a K. A. 1947 decemberében avatták fel az első tiszteket. Az Akadémia egyik megszervezője majd parancsnoka Révai Kálmán vezérőrnagy volt (1911—1950) akit hamis vádakkal letartóztattak és kivégeztek. Az 1950-es évek elején a tisztképzést átszervezték, az egyes fegyvernemek külön katonai főiskolákat kaptak, a K. A. régi épülete már nem volt alkalmas a korszerű kiképzésre. 1956 után a honvédség az épületet fokozatosan átadta polgári célokra, a K. A. megszűnt.

Kossuth Klub. 1955 januárjában nyitotta meg a TIT a Múzeum u. 7. sz. alatt. Célja: a tudósok, írók és művészek tömörítése a tudományok és művészetek népszerűsítése érdekében. Társadalmunk aktuális társadalom-politikai, gazdasági és kulturális kérdései rendszeresen helyet kapnak programjában. A film, a diavetítés mellett az élő szemléltetés lehetőségeit is felhasználják. Híres színművészek és zeneművészek vállalják ezt a feladatot. A K. K. az elmúlt másfél évtizedben közismert kulturális intézmény lett. Évente átlag 480—500 rendezvénye van, amelyeket 35—40000 résztvevő látogat. A K. K.-ot irányító Tanácsban ismert tudósok és művészek vannak. Az elnök több mint 10 éven át → Pór Bertalan festőművész volt, majd Molnár Imre pszichológus, végül Diósdy György, az ELTE Jogi Karának docense vállalta magára az elnöki teendők ellátását.

Kosztolányi Dezső (1885—1936) író Ker. von.: Lakásai: 1905: Üllői u. 22., albérlet; 1906: Baross u. 52., 1908: Baross u. 4., 1909: Üllői u. 30., 1910: Német u 25. (Bacsó B. u.), 1910—15: József krt. 14 → A Kerepesi temetőben

temették el. A Baross és a Valéria Kávéházba, 1906 körül a Miénk Kávéházba (Karinthy Frigyessel) járt dolgozni. Ker. von. írásai: 1909. szept. 10. Novella. (Vál. műve. 1954), Mily messze van éntőlem már az ég. Vers. (összegyűjtött versei, 1962.) Ó, én szeretem... Vers. (összegyűjtött versei, 1962.) Szavak. Vers. (összegyűjtött versei, 1962.) Üllői úti fák. Vers. (összegyűjtött versei, 1962.)

Kotsis Iván (1889) építész, építészeti író, Ybl-díjas. 1926—1949-ig egyetemi tanár. Az → Erkel Színház átépítését tervezte.

Kovách Arisztid (1920) az orvostudományok kandidátusa, egyetemi tanár, a SOTE → Klinikák Kísérleti Kutató Laboratóriumának vezetője, a Nemzetközi Neurovegetatív Társaság elnökségi, az Európai Mikrocirkulációs Társaság vezetőségi tagja. A vérkeringés-szabályozás problémáival, a sokk élet- és kórtanával, továbbá neuroendokrinológiával foglalkozik.

Kovács György (1900—1965) orvos, műfordító. Diákkorában a Galilei-kör tagja, 1917-ben belépett a szociáldemokrata pártba. 1918-ban résztvett a forradalomban, 1921-ben Bécsbe emigrált, s a Világosság magyar emigránskör tagja volt. Orvosi diplomája megszerzése után 1927-ben hazatért és résztvett a szoc. dem és szakszervezeti mozgalomban. A → Központi Stomatológiai Intézet főorvosa volt. Műfordítóként is működött.

Kovács Imre (1921) az → MTK, a Textiles és a Bp. Bástya jobbfedezete. Nagytechnikájú, kitűnő játékos, 1948—52 között 8 alkalommal volt válogatott. A helsinki olimpia aranyérmese.

Kovács János (1931) egyetemi docens, a biológiai tudományok kandidátusa, az → ELTE Általános Állattani és Összehasonlító Bonctani Tanszék vezetője. A biológushallgatók sejttani oktatását vezeti; tudományos munkássága a sejttannal kapcsolatos, az egyes sejtszervecskék felépítését és működését tanulmányozza normális körülmények között és különböző sérülést kiváltó károsító hatások után.

Kö

Kovács József (1926) az → MTK hosszútávfutója, az 1956-os melbourne-i olimpián 10000 m-en második lett. Budapesten Vladimir Kuc, majd Emil Zatopek legyőzésével a nézők tízezreit hódította meg.

Kovács László (1932) az → MTK kajakozója, a VB-en 1954-ben a kajak négyes tagjaként aranyérmet, két további VB-n és két EB-n ezüstérmet nyert.

Kovács Sándor (1869—1942) egyháztörténész, egyházi énekköltő, evangélikus püspök. A → Luther Társaság főtitkára volt, amelynek kiadásában sok egyháztörténeti tanulmánya jelent meg. Ő hozta létre a Társaság Luther Könyvtár és Múzeumát. Sok éneke található a magyar evangélikus egyház énekeskönyvében.

Kovács Sebestyén Endre (1814—1878) sebész, egészségügyi szervező. 1842-től tanársegéd a pesti → Sebészeti Klinikán, 1843-ban sebészdoktor. 1849-től a → Rókus Kórház sebész főorvosa. 1861-től az orvosegyesület, 1868-tól az Orsz. Közegészségügyi Tanács elnöke.

Kovácsházy Ernő (1913) Kossuth-díjas, főkonstruktőr a → Ganz-MÁVAG Mozdony-, Vagon- és Gépgyárban. Kitüntetését mint a Járműfejlesztési Intézet főkonstruktőre, a szocialista építőmunka terén kifejtett munkásságáért 1954-ben kapta.

Kozma Andor (1861—1933) író. Sokáig lakott a kerületben: 1896: Ősz (Szentkirályi) u. 15., 1900: József u. 5., 1901: Reviczky u. 3.

Kozma Testvérek Hentesárugyára Részvénytársaság 1928-ban alakult a Rökk Szilárd u. 12-ben 80 ezer P. alaptőkével. A Jv. második legnagyobb hentesüzeme volt.

Kőhalmi Béla (1884—1970) könyvtár-

Kö tudományi író, Kossuth-díjas. A Jv.-ban, a József fiúárvaházban nevelkedett. 1902-ben került a főváros szolgálatába, 1909-ben a Szabó Ervin vezette Főv. Könyvtárba (V. Károlyi u.), amelynek 1912—1914 közötti gyökeres modernizálásában neki is kiváló szerepe volt. A Tanácsköztársaság alatt → Dienes László mellett országos könyvtárügyi megbízott volt. 1920-ban emigrált, 1934-ig Bécsben, majd a felszabadulásig Budapesten újságíró. 1945-ben könyvtárigazgatói rangban rehabilitálták és 1950-ig a → Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban, 1950-től az Országos Könyvtári Központ h. vezetőjeként dolgozott. Az → ELTE-n 1953-ban alakult könyvtártudományi tanszék egyik első professzora nyugdíjbavonulásáig. Az ötvenes évektől haláláig volt főszerkesztője az MTA kiadásában megjelenő Magyar Könyvszemlének.

Kölber Testvérek Kocsigyára 1784-ben alapította kocsigyártó műhelyét Kölber Kázmér. Az 1850-es évek végén költözött az üzem a Salétrom u. 5—7. sz. alá. A századfordulón a József u. 41. és 67—69. sz. (régi számozás) alatt is működött. A családi vállalat öt nemzedéken át a leghíresebb magyar kocsigyártó cég volt, díszkocsikat, szállító kocsikat, omnibuszokat stb. gyártott. A századvégen 160 munkást foglalkoztatott. Az 1900-as években megpróbált áttérni az autókarosszériák gyártására, a 20-as években részvénytársasággá alakult, a 30-as évek elején autójavító volt, majd megszünt.

Kölcsey utca. Az első tanácsi elnevezések idején, 1872 körül kapta a volt Különös utca K. F. (1790—1838) klasszikus költőnk családnevét.

Kölnirendszerű Keretlécgyár Rt. Az 1920-as évek derekán alakult, ekkor építette saját műhelyét és bérházát a Visi Imre u. 6. sz. alatt. A 30-as évek végén a cég megszünt.

Kőmíves Erzsi (1893) színész. Vidéken és a főváros zenés színházaiban operettfőszerepeket játszott. Kitűnő epizodista és jellemszínész, 1934—1944 között a → Józsefvárosi Színház törzsgárdájának komikája volt.

König Kalapgyár Kft. 1892-ben alapították. A József körút 23. sz. alatt működött, férfi és női kalapokat gyártott, nagyban és kicsinyben árusított. Az 1930-as években 80—100 munkás foglalkoztatott.

Könnyűipari Beruházási Vállalat (Csokonai u. 14.). A Rakamazi Szalmacellulózgyár beruházásának megvalósítására alakult 1953-ban. Tevékenységi körébe tartozik beruházások teljes bonyolítása, fejlesztési lehetőségek, tervek műszaki és gazdasági vizsgálata; tanulmánytervek készítése, beruházási javaslatok, programok kidolgozása; import és belföldi gépek beszerzése, felszerelése, valamint komplett gyáregységek fővállalkozóként történő exportálása, szaktanácsadása. A vállalat által bonyolított beruházások közül a legfontosabbak: a Dunaújvárosi Szalmacellulózgyár, Papírgyár, a Nagylaki Pozdorjabútorlapgyár és a Pécsi Rostműbőrgyár. Igazgató: Gáti Péter, a Munka Érdemrend aranyfokozatának tulajdonosa.

Könyves Kálmán körút. A Hungária körút Mester utcától és a Jv.-ra eső 1250 méter hosszú szakasza az Üllői út és a Kőbányai út között. 1937-ben kapta K. K. király (uralk. 1095—1116) nevét. Az 1880-as években tervezett körút, melynek feladata a belső pesti kerületek külső részeit összekötni és a városközpont forgalmát tehermentesíteni, máig sem épült ki teljes egészében. A K. K. körút jv.-i szakasza 1953/54-ben kapott korszerű burkolatot. Ferencvárosi szakasza még felújításra szorul és bekötése a Soroksári útba sem oldódott meg.

Körmendi Zoltán (1898—1944) író. Ker. von.: 1932-ben a VIII. ker.-i Elöljáróságon népjóléti megbízott. 1933—1944-ig a Mária u. 34. sz. alatt lakik. A VIII. ker.-i ifjúmunkások Világosság kórusát vezette. Ady Endre sírjánál a Szoc. Diákok Szervezetének nevében búcsúbeszédet tartott.

Közalkalmazottak Szakszervezete. (Puskin utca 4.) 1917. december 5-én, az egykori Sándor utcai → régi képviselőházban tartott gyűlésükön határozták el létrehozását. 1918. október 26-án valósult meg. A

szakszervezet erős tömegszervezetté vált, a Tanácsköztársaság idején egyike volt a legnagyobb szervezetnek. Az ellenforradalom azonnal felszámolta. 1945. február 22-én alakult meg a mai szervezet, amely 1949. október 16-án egyesült a Városi, Megyei és Községi Alkalmazottak Szövetségével. Jelenleg több mint 140000 tagja van. A politikai nevelőmunka, az érdekvédelem, a kulturális és sporttevé-

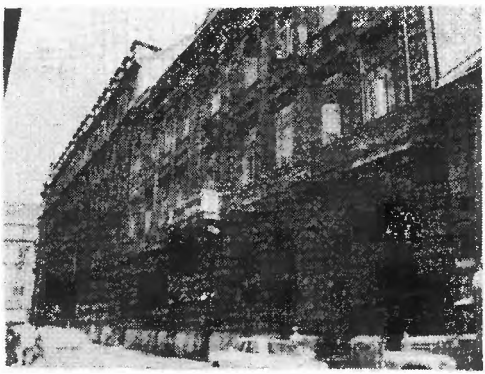

Közalkalmazottak Szakszervezete

kenység mellett tagjain és aktivistáin keresztül a szakszervezet részt kér a szocialista építés számos feladatából. Ilyenek: az államigazgatás korszerűsítése, a mezőgazdaság szocialista átalakítása, a tudományos munka távlati tervezése stb. Az igazgatási és tudományos feladatok magas színvonalú ellátása érdekében rendszeresen szervez szakmai találkozókat a minisztériumi és tanácsi dolgozók, múzeológusok, könyvtárosok, stb. számára, rendez jogásznapokat, állatorvosi ankétokat. A szakszervezet nemzetközi kapcsolatai széleskörűek. Az országban számos könyvtárral, üdülővel, klubhelyiséggel rendelkezik. Központi lapja a „Közalkalmazott". Elnöke: Huber Lajos. Főtitkára (1970-től): Prieszol Olga országgyűlési képviselő.

Középdunavölgyi Vízügyi Igazgatóság. (Rákóczi út 41.). Egyike az ország tizenkét hasonló szervének. 1953-ban alakult Pest és Nógrád megye területére. Hatásköre Pest megyében kereken 5200 km² nagyságú területre, a Budai, Szobi, Gödöllői, Váci, Ráckevei, Dabasi, Monori, Nagykátai és Szentendrei járások területére, Nógrád megyében kereken 2550 km², Heves megyében (Hatvani járás) 340 km², végül Fejér megyében 100 km² nagyságú területre terjed ki. Budapest területén (525 km²) csak a vízügyi hatósági, vízjogi engedélyezési, vízkészletgazdálkodási, vízminőségvédelmi és vízhasznosítási ügyekben illetékes. A területi vízügyi szerv feladata különösen: a vízkészletek feltárása, a velük való tervszerű gazdálkodás, a felszíni és felszín alatti vizek tisztaságának biztosítására vonatkozó intézkedések megtétele, távlati és éves fejlesztési tervek kidolgozása, illetve összehangolása, a népgazdaság más ágaiban folyó vízgazdálkodási tevékenység koordinálása, a vizek hasznosítása és kártételének elhárítására szolgáló intézkedések megtétele, ilyen célra szolgáló létesítmények karbantartásáról, üzemeltetéséről való gondoskodás, hajóutak kitűzése és fenntartása, árvíz- és belvízvédekezés, vízügyi hatósági jogkör gyakorlása, közreműködés nemzetközi vízügyi kapcsolatokban, különösképpen az Ipoly szabályozás kérdésében. Igen jelentős az Igazgatóság termelési munkája is. Az alaptevékenységből eredő vízügyi beruházási és fenntartási munkák (töltés, csatornaépítés, szivattyútelepek, öntözőtelepek, üzemi épületek stb.) továbbá vízépítés-jellegű, de más szervek által megrendelt munkák évi termelési értéke kb. 180 millió Ft.

Az állandó munkáslétszám 1500—1600 között változik. A műszaki és adminisztratív létszám kb. 580 fő, amelyből az állandó gát és csatornaőrök száma 40. Az Igazgatóság területén kilenc vízi és 30 vízműtársulat működik. Kereken évi 100 millió Ft termelési értéket hoznak létre, s ennek az összegnek mintegy harmadát társadalmi összefogásból teremtik elő. A Vízügyi Igazgatóság kiemelkedő munkája volt az elmúlt időszakban a dunaújvárosi partbiztosítás, amely egyik fontos része volt a hegyoldal csúszását megakadályozó munkának. Az 1965 évi nagy dunai árvíz elleni sikeres vé-

Kö dekezés és az azt követő Szentendreszigeti töltések kiépítése jelentősen növelte az árvíz ellen védett területek biztonságát. Nemzetközi szempontból is jelentős munka volt az Ipoly szabályozása, amelynek során a szlovák vízügyi szervekkel együtt és összhangban sor került a mintegy 20 km hosszú árvízvédelmi töltés, a balassagyarmati 100 m hosszú új híd és a korszerű vámépület megépítésére. Öntözésre berendezett terület 27 ezer ha (43 ezer kh), halastavak területe 730 ha (1150 kh), árvízvédelmi vonalak hossza 228 km, ármentesített terület nagysága 103 ezer ha (164 ezer kh), folyószakaszok összes hossza 429 km, kisvízfolyások összes hossza 2015 km, víztárolás hasznos térfogata 7,8 millió m^3. A Vízügyi Igazgatóság kezelésébe tartozó vízilétesítmények állóalapértéke kereken 2000 millió Ft. Igazgató: Márkus István.

Középiskolai Tanáregyesület, Országos. 1867-ben alakult, célja volt a középisk. tanárok érdekeit támogatni és a tagokat valamint tanuló gyermekeiket segélyezni. Más kerületekben voltak ideiglenes otthonai, az 1900-as évek végén a → Természettudományi Egyesület székházában működött. 1927-ben megvásárolta a Csepreghy u. 4. sz. házat s 1945-ig ez az épület a középiskolai tanárok háza nevet viselte és Árpád kollégium néven otthont nyújtott a tagok főiskolára járó gyermekeinek.

Közért Élelmiszerértékesítő Vállalat, VIII. ker. (központja: VI. Népköztársaság útja 14—16.). 1952. január 1-én létesült. (Elődjének az 1948. V. 18-án alakult Községi Élelmiszerkereskedelmi Rt., illetőleg az abból 1949. VI. 1-én szakmai tagolásban alakult és a főváros egész Közért-bolthálózatát magukba foglaló Közért nemzeti vállalatok tekinthetők.) 1969 végén 184 különböző szakmai jellegű bolttal rendelkezett. A fűszerüzletek zöme középméretű és kisebb önkiszolgáló bolt: a kerületben az első — az országban a harmadik — önkiszolgáló rendszerű bolt 1955. dec. 10-én nyílt meg a Baross téren. A vállalat legnagyobb egysége a Rákóczi úti modernizált élelmiszeráruház, az Uránia. Három ABC-áruháza van: elsőként létesült 1967. júliusában a Köztársaság téri Melódia, majd 1968. decemberében a Baross utcai és 1970. januárjában a Teleki-téri áruház. Az 1969. évi vállalati forgalom közel 678 millió Ft-ot tett ki, a forgalmi fejlődés nagyságát szemlélteti, hogy ez 217%-a az 1952-ben elért forgalomnak. Az állományi létszám 1969 év végén tanulókkal együtt kb. 1200 fő volt. A vállalat igazgatója Rubin Endre, a Szocialista Hazáért Érdemrend tulajdonosa.

Közétkeztetés, üzemi konyhák. A Jv.-ban 10 nagy üzemi konyha működik. Kiadnak naponta 15 800 ebédet, míg 11 vállalat ún. sajátkezelésű konyhája kiad naponta 4200 ebédet. A → Ganz—MÁVAG önkiszolgáló éttermeiben naponta 7100—7300 dolgozó étkezik.

A kerületi óvodákban és iskolákban a Gyermekélelmezési Vállalat naponta 5863 gyermek ebédelését biztosítja.

Közigazgatás története. 1733—1873-ig a városrész élén bíró, illetve hivatala, a bíróság állott. A mai Horváth Mihály tér környékén létrejött mintegy 90 házból álló település élére Pest város tanácsa (1733. január 5.) → Pindter Mátyás téglásmestert nevezi ki bírónak. A bíró hatásköre: kisebb ügyekben (verekedés, becsületsértés, apróbb követelések) a falusi bíráknak megfelelően szóbelileg ítélkezett, végrehajtotta és kihirdette a (Belvárosban székelő) tanács utasításait, őrködött azon, hogy az utakon ne vásárolják fel a városba tartó falusiak áruit, „gyanús" elemek ne fészkeljék be magukat a külvárosba, csak saját termelésű bort hozzanak be Pestre. Területi illetékessége: A Horváth Mihály tér környékén 1730 körül kialakult település — az ún. → Pacsirtamező — első bírái a teljes Belvároson kívül álló terület felett illetékesek voltak, s ez természetes is, hisz pl. 1734-ben 112 külvárosi ház közül 89 volt a mai Jv. és csak 23 a többi — később Ferenc, Teréz, Lipót — külvárosok területén. 1766-tól — ekkor állítják fel a terézvárosi bíróságot — a pacsirtamezei bíró hatásköre a Rákóczi úttól délre fekvő területekre korlátozódik. 1792-ben megszerve-

zik a ferencvárosi bíróságot s ettől kezdve a jv.-i bíró hatásköre a történelmi Jv. területére — tehát a Múzeum körút, Rákóczi út, Mező Imre út és Üllői út által határolt négyszögre — szorul össze. A bíró kezdetben fizetést nem kapott, de előjogokkal rendelkezett: mentes volt az adótól, a beszállásolástól és az őrszolgálattól. A XVIII. század végén már 100 Ft, a XIX. század közepén pedig 300 Ft évi tiszteletdíjat kapott.

Az első jv.-i bírót még kinevezték, de a következő bírákat már — általában háromévenként — választották. A választás április végén — Szent György napja után — a tanács biztosainak jelenlétében általában egy kocsmában zajlott le. A tanácsi biztosok három jelöltet neveztek ki, a városrész háztulajdonosai ezek közül választhattak maguknak bírót. A biztosok úgy irányították a választást, hogy rendszerint a tanács jelöltjét választották meg. Így pl. az 1736-ban megválasztott Tauser Ferdinánd az 1740-es években is ismételten betölti a bírói tisztet. Bizonyára a választás irányítottságának volt az eredménye, hogy a jv.-i bírói tisztet — nevük után ítélve — németek töltötték be. 1777. november 7-én a Pacsirtamező felveszi a Jv. nevét és első bírójának Mayer Jánost választják meg. Mint érdekességet kell itt megemlítenünk, hogy 1847 és 1873 között a bíróválasztást többször a Nemzeti Múzeum udvarán ejtették meg.

A XVIII. században a bíró mellett 4—6 kétévenként újraválasztott esküdtet találunk, ezenkívül egy, majd két kisbírót. A bírónak ez időben nem volt hivatala, a feleket a lakásán fogadta. A bírói hivatal kialakulása az 1830-as években megy végbe. A bíróság hatásköre bővül: különböző bizonyítványokat állít ki, hagyatéki leltárakat vesz fel. Ezt a feladatot a laikus — sokszor írástudatlan — bírákra nem lehetett bízni s megjelenik a jegyző, aki a szakszerűséget képviseli. 1847-ben a bíróság személyzetéhez már jegyző és írnok is tartozik. 1861-ben a jv.-i bíróság személyzete a következő: egy bíró 300 Ft évi tiszteletdíjjal, 5 esküdt egyenként évi 100 Ft tiszteletdíjjal, 5 tiszteletbeli nem fizetett esküdt, egy jegyző évi 700 Ft fizetéssel, 2 szolga egyenként 250 Ft fizetéssel és ruházattal. Nevezettek mellett egy szegényatya is szerepel. Az adminisztráció a jv.-i bíróságon egészen laza lehetett, mivel a pesti tanács 1866-ban iktatókönyv vezetését rendelte el. Kö

1873-ban Pestet, Budát és Óbudát egyesítik és tíz kerületre osztják fel. Az 1872. XXXVI. t. 82. §-ának alapján megalakult VIII. kerületi elöljáróság első ülését 1873. december 15-én tartotta. Az elöljáróság személyzete a bírósággal szemben nem bővült lényegesen. Állománya a megalakuláskor: egy kerületi elöljáró (Radocsay Ferenc) egy helyettes elöljáró (Virágh Ferenc), egy jegyző, egy fogalmazó, egy kezelőtiszt, egy írnok, két hivatalszolga. Az 1872. XXXVI. t. c. így állapította meg a kerületi elöljáróságok hatáskörét: a) első fokú fenyítő hatóság, b) gyámügyi teendők ellátása, c) ellenőrzés és felügyelet a város költségén foganatosítandó középítkezések, csatornázások, útépítések, javítás felett. Számlafelülvizsgálás. d) felügyelet a jótékony intézetek felett. Jótékony adakozások kezdeményezése és gyűjtése. Az elöljárók más hatóságokkal csak a tanácson (közp. városházán) keresztül érintkezhetnek. Az elöljárót a bíróhoz hasonlóan a laikus polgárság köréből választják. Az elöljáró mellett esküdtek működnek. Az 1873-ban felállított elöljáróság 1894-ig lényeges változást a kerület közigazgatásában nem hozott. A hatáskör módosult és bővült, de az elöljáróknak nem biztosítottak kiterjedt jogokat. A személyzet nem növekedett lényegesen. Az elöljáróság számára magánházakban béreltek lakásokat, így az 1870-es években a József utca és a Körút sarkán König-Kővári János házában hat szobát, amelyekben az elöljáróság és az ekkor szervezett Vásárfelügyelőség is elfért. 1884-től → Ybl Miklós Stáció (Baross) utca 34. sz. házában biztosítottak — úgyszintén bérlet útján — helyet. Egy lényeges különbségre kell felfigyelnünk az 1873-ban megszervezett elöljáróságal kapcsolatban. Míg a bírók németek voltak, az elöljárók

Kö magyar emberek, sőt a városrész elmagyarosításának lelkes hívei.

Lényeges változást hozott az elöljáróság életében az 1893. december 3-án kihirdetett Budapest kerületi elöljáróságairól szóló XXXIII. t. c. Ez az elöljáróságok hatáskörét lényegesen bővítette és az alábbiakban állapította meg: közélelmezés, állatorvosi, közegészségügyi és műszaki teendők. Adóügy, iparügy, munkakönyvek kiállítása. Tanoncszerződések, helyhatósági bizonyítványok. Gyermekvédelem. Iskolaköteles tanoncok és iskolaköteles gyermekek nyilvántartása. Hadirokkantak segélyezése. Közjótékonyság és népjólét. Anyakönyvek vezetése. Hagyaték felvétel. Egyesületek ellenőrzése. Rendőri büntető bíráskodás. Az elöljáróság e funkciókat nagyobbrészt I. fokú hatósági teendőként látta el. A törvény által megkövetelt átszervezést 1894. július 1-ével kellett végrehajtani. Az elöljáróság személyzete ekkor bővült a tiszti orvosokkal, a kerületi állatorvossal, mérnökkel stb. Az elöljárót nem a polgárság választja, hanem kinevezett jogvégzett tisztviselő, akit a fővárosi tanács bármikor áthelyezhet vagy felmenthet. 1894 után az elöljáróság tisztviselőinek létszáma ugrásszerűen megnövekedett. Nemcsak az új feladatok, de a lakosság számának növekedése is indokolta a tisztviselői létszám fejlesztését. A Jv. lakóinak száma 1869-ben 41 831, viszont 1890-ben már 93 063 volt, tehát több mint kétszeresére növekedett. Ekkor határozták el az — akkor korszerű, most már elavult — elöljárósági épület létrehozását. Ez 1897-re készült el. 1900-ban a VIII. ker. elöljáróság által iktatott ügyek száma 57 300, az elöljáróság személyzete pedig 137 fő volt. A létszám további növekedésére két adat: 1909-ben az elöljáróság összalkalmazottainak a száma: 146, 1940-ben pedig 191. Az 1893. XXXIII. t. c. a felszabadulásig szabályozta a kerület elöljáróságának működését. Az osztályokat és csoportokat többször átszervezték, de a hatáskörök lényegesen nem módosultak. Nem hozott lényeges változást a Horthy-korszakban kiadott 1929 évi XXX. t. c. a „Közigazgatás egyszerűsítéséről" és a Székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. t. c. sem. Az esküdtek rendszerét felváltotta az ún. Kerületi Választmány, amely 1929-től állandó és váltakozó (választott) tagokból állt. (A kerület közigazgatása a Tanácsköztársaság idején → Józsefváros története, Tanácsköztársaság; a felszabadulás után → Budapest Főváros VIII. ker. Tanácsa.)

Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium Vasúti és Közúti Alkalmasságvizsgáló Intézet (Múzeum u. 11.). 1946-ban alapították a Magyar Vasutasok és Hajósok Szabad Szakszervezetének kezdeményezésére. Jelenleg a vasút-alkalmassági vizsgálatokon és vasút-tudományi kutatásokon kívül — a közúti közlekedés nagyarányú fejlődése miatt —, az itt dolgozók alkalmassági vizsgálatát is végzi 3 fővárosi intézetben és 5 vidéki decentrumban (éyente kb. 45 000 vizsgálat). Kutatásainak célkitűzései: a közlekedési munkát befolyásoló külső és belső — gyógyszerek, élvezeti cikkek, betegségek, és pszichikai — tényezők vizsgálata. Létszám: cca. 50 fő. Igazgató: Horváth László Gábor, a pszichológiai tudományok doktora.

Közlekedési és Szállítási Dolgozók Szakszervezete (Köztársaság tér 3.). 1950. december 17-én alakult az iparági átszervezés időszakában. Az egyesülés a közlekedési dolgozók, a szállítómunkások és a gépjárművezetők szakszervezetei szerveiből jött létre. Mindhárom területen már az egyesülést megelőzően is komoly szervezkedés folyt. 1898 augusztusában a Víg u.-ban alakult meg a szállítási dolgozók szakegylete. A mai szakszervezet ezt fogadja el a szakszervezet megalakulása időpontjának. 1917-től kezdve a szervezkedés fokozódott. 1917. október 20-án a budapesti villamosok 15 perces leállással tüntettek a háború ellen. 1918. április 22-én csatlakozott a szakszervezet az általános sztrájkhoz. A proletárdiktatúra után 1920—26 között illegálisan működött. 1926-tól ismét legális volt a szervezkedés, de a rendőrség minden eszközzel igyekezett akadályozni a munkát. 1942. április 25-én 126

szakszervezeti vezetőt hívnak be munkaszolgálatra. (401, 402-es büntetőszázad). Ennek ellenére a szervezet tagjai közül sokan résztvettek a magyar ellenállási

A Közlekedési és Szállítási dolgozók Szakszervezete

mozgalomban. A nyilasok kivégezték: → Pataky Istvánt, Szárszegi Jenőt, Kovács J. Mihályt, Gruber Miklóst. Deportálás következtében vesztette életét: Hidasi István, Juhász Péter, Kotai Imre, Kuroczi Pál, Mravik Ferenc, Tóth Lajos. Különleges munkásszázadokba való bevonulás miatt vesztette életét 17 elvtárs. 1898-tól 1945-ig a szervezet vezetésében, irányításában kiemelkedő szerepet töltöttek be: Stark Mátyás, Veltner Jenő, → Szakasits Árpád, Virág József, Bede Károly, Petrás Pál, Kossa István, Tóth Mihály elvtársak. 1950 óta a közlekedési és szállítási dolgozók egységbe tömörülve segítették elő a szocializmus építését országunkban. Ma már a szakszervezetnek több mint 130 ezer tagja van. A dolgozók érdekvédelme mellett sokat foglalkoznak a dolgozók kulturális és sportolási lehetőségeivel. Több könyvtárral, kultúrhelyiséggel, sportpályával, üdülővel rendelkeznek. Központi lap: „Közlekedés". A Szakszervezet élénk nemzetközi kapcsolattal is rendelkezik. Jelenlegi elnök: Földvári Aladár, főtitkár: Tóth István.

Központi Stomatológiai Intézet (Szentkirályi u. 40.). 1951-ben jött létre a Csengery utcai rendelőintézetben működő fogászati „tanrendelés" továbbfejlesztéseként. Helyi feladata: a VIII. kerület biztosítottjainak fogászati ellátása; országos méretű tevékenysége: a fogászati ellátás színvonalának ellenőrzése, metodikai körlevelek kibocsátása, fogorvostovábbképzés. Részt vesz a fogorvos alapképzésben is. Feladatköréhez tartozik: a stomatológia területét érintő tudományos kutatás, az új gyógyítási módszerek és új gyógyszerek kipróbálása, véleményezése és bevezetése, új fogtechnikai módszerek kidolgozása és bevezettetése, a Fővárosi Tanácshoz tartozó fogtechnikai laboratóriumok dolgozóinak szakmai továbbképzése. Dolgozók létszáma: cca. 240 fő. Intézet vezetője: Orsós Sándor igazgató. (1969.)

A Központi Stomatológiai Intézet

Köztársaság tér. Mai nevén 1946 óta a Jv. és

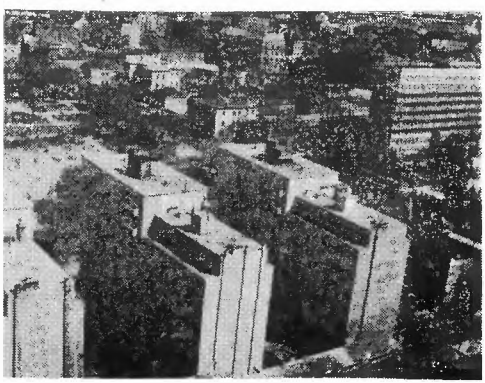

A Köztársaság tér

Kö egyben Bp. legnagyobb tere, parkosított része több mint 60 ezer m². Az 1790-es évektől az 1840-es évekig a mai Teleki térrel és a szomszéd Terézvárosnak a mai Szövetség utca vonalán a mai Damjanich utcáig terjedő külső részével együtt összefüggően Baromvásártér. Az 50-es évektől a beépítetlenül maradt jv.-i rész Lóvásártér egészen a hetvenes évekig, amikor a lóvásár kiköltözött a mai Ügetőpálya területére. 1855—56-ban az első jelentősebb épület a 20. sz. alatt a → Gázgyár. 1869. aug. 22-én gyűlést tartanak a téren a munkások a lakbéruzsora ellen. 1902-től neve Tisza Kálmán tér. 1911-ben épült fel a Népopera. (→ Erkel Színház). 1918. nov. 1-én a nagyüzemi munkások népgyűlésen követelik a köztársaság kikiáltását. Az 1933—34-ben épült három nyolcemeletes bérház az első kísérlet Bp.-en a modern sávos építkezésre. 1944. dec. 3-án a bp.-i kommunista ellenállók robbantással verték szét a színházban a nyilas gyűlést. (→ Erkel Színházi robbantás) 1945. jan. 16-án a 26. sz. volt Volksbund épületben kezdte meg legális munkáját a → Magyar Kommunista Párt. 1956. október 30-án fegyveres ellenforradalmárok megostromolták a pártházat és a védőket brutálisan meggyilkolták. 1960. óta hirdeti emléküket → Kalló Viktor szobra. 1957. okt. 30-án a K. t.-en tartott negyedmilliós népgyűlés zárta le a konszolidáció első szakaszát. Itt, a 27. sz. alatt volt 1970-ig a ker. PB székháza. (Kép → XXVIII o.)

Közvilágítás. A kerület néhány forgalmasabb utcájában már 1857-ben bevezették a gázvilágítást, az utcák zöme azonban továbbra is csak gyengefényű olajlámpákkal vagy egyáltalán nem volt megvilágítva. Az olajvilágítás megjavítására az 1830-as évek elején bevezették az Argand lámpákat. Ezeket a körbeles, az előzőkénél nagyobb fényerejű lámpákat először a kerületben a Bródy Sándor utcában helyezték el, 1848-ban. 1881-től kezdve a gázvilágítás egyre nagyobb tért hódított és az olajvilágítás fokozatosan visszaszorult. Később a gázvezetékeket kiterjesztették a városrész kisebb utcáira és valamennyi térére. 1884-ben az egész városban tovább javították a közvilágítást: bevezették a Krausche-féle kettős- és hármaslángú világítókat. Először a Mező Imre úton, a Baross tér sarkán, a Calvin téren és a Rökk Szilárd utca elején állítottak fel a kerületben ilyen lámpákat. Az elektromos közvilágítás bevezetése 1909-ben kezdődött a fővárosban, miután próbaképpen a Rákóczi úton a Körútig néhány ívlámpát helyeztek el. Ennek előkészítése azonban már 1893-ban megkezdődött a két áramszolgáltató vállalat, a Budapesti Általános Villamossági Rt. és a Magyar Villamossági Rt. megalakulásával. A jv.-i hálózat kiépítésében mindkét vállalat részt vett, és 1895—1910 között a közvilágítás alapját képező kábelfektetést a kerület közel 60 utcájában elvégezte. A villanyvilágítás térhódításával párhuzamosan a gázvilágítás fokozatosan visszaszorult, de a rendszeres fejlesztés ellenére akad ma is gázzal működő lámpa a kerületben. 1969-ben kb. 2500 elektromos lámpa és 8057 fényforrás volt a Jv.-ban. 1958-ban megkezdődött a korszerű higanygőzös, illetve fénycső-világításra való áttérés, elsőként a József körúton és a Baross téren.

Kratzman Ede (1847—1920.). 1876-ban engedélyt kért üvegfestő műhely felállítására, amelyet 1878-ban az → I. sz. Sebészeti Klinika helyén, a botanikus kertben nyitott meg. Munkái: Belvárosi plébánia templom: Szt. István ablak, Szt. László ablak; Ferencvárosi templom; Új Városháza; Mátyás templom; Terézvárosi templom. 1888-ban megvonták engedélyét, miután Pálka József üvegfestő azzal vádolta, hogy csak külföldi segédeit becsüli, a magyarokat lenézi.

Krausz Izidor Szesz- és Élesztőgyára. A három legkorábban alapított jv.-i üzem közé tartozik (Rózsa Kálmán ny. és → Kölber kocsigyár). 1852-ben kezdett működni az Örömvölgy (Diószeghy) u. 8. sz. alatt, mint Aranyvári féle szeszfőzde. Szeszt, élesztőt és malátát gyártott. 1890 körül már 80 munkást foglalkoztatott az üzem. 1917-ben két és félmillió korona alaptőkével Krausz—Moskovits egyesült ipartelepek néven részvénytársasággá alakult.

1939-ben ismét változtatta nevét Mezőgazdasági és Kémiai Ipartelepek Rt.-ra. Üzeme volt Pakson és Nagyváradon is. Budapesti gyárában ekkor 200 munkást foglalkoztatott. Ma a → Szeszipari Országos Vállalat központja.

Krenner József (1839—1920) mineralógus, az MTA tagja. A → MNM ásványtárának őre, 1894-től haláláig igazgatója. 1870-től 1894-ig a műegyetem ásvány- és kőzettani tanszékének tanára, 1894-től 1913-ig a → Tudományegyetem Ásvány- és Kőzettani Intézetének vezetője. A MNM ásványtárát a világ egyik legelső gyűjteményévé fejlesztette. Számos új ásványfajt fedezett fel, határozott meg és írt le, (avasit, kornelit, Warthait stb.).

Krepuska Géza (1861—1949) fülész, egyetemi tanár, 1892-től rendelőorvos az István Kórházban és a János Kórházban. Ez évben a fülészet magántanára. 1911-től a fülészet mb. előadója és főorvos a → Rókus Kórházban. 1913-ban rk. tanár, 1919—1932-ig ny. r. tanár. Jelentős fülészeti kutatásokat végzett és új műtéti eljárásokat vezetett be.

Kreutz Róbert (1923—1944). 14 éves korában került a → vasas ifjúsági mozgalomba (VIII., Magdolna u. 5—7.), illetőleg a → vasas tornászokhoz. Szerszámkészítő tanoncként szervezte az ifjúmunkásokat a mozgalomba a Kőbányai Precíziós Szerszám- és Gépgyárban. A WM-ben szabadult fel. Mozgalmi tevékenysége miatt fekete listára tették. Magyarország német megszállása után bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba, részt vett röpcédulák készítésében, fegyverek szerzésében. 1944 őszén tagja lett az akkor megalakult KISZ-nek. 1944. november 23-án elfogták. Halálra ítélték, majd 1944. december 24-én Sopronkőhidán → Pataki Istvánnal és Pesti Barnabással együtt kivégezték. Irodalom: Kántor Zsuzsa; Jövő vasárnap... =Sportolunk a szabadságért, (Bp. 1955, Sport Kiadó, 91—95. p.).

Krolupper József Vasúti Lámpagyára 1864-ben alapították a Hunyadi (Vajdahunyad) u. 8. sz. alatt. A nagy vasútfejlesztés idején az államvasutak részére készített vasúti jelzőlámpásokat és váltókat. Kb. 40 munkást foglalkoztatott. Az 1900-as évek elején a cég hanyatlott majd megszünt.

Krompecher Ödön (1870—1926) orvos, patológus, egyetemi tanár. A pesti kórbonctani intézetben tanársegéd. 1902-ben magántanár, 1910-ben c., 1912-ben ny. rk. tanár. 1914-től a kórbonctan ny. r. tanára a bp.-i egy.-en, a II. sz. Kórbonctani Intézet ig.-ja (→ SOTE). 1925-ben az MTA nagyjutalmát kapta a róla elnevezett basalsejtes laphámrák leírásáért.

Krúdy Gyula (1878—1933) író, Baumgarten-díjas. Ker. von.: lakásai: 1897: Gyöngytyúk (Gyulai P.) u. 18., 1899: Sándor (Bródy S.) u. 17., 1900: József u. 35., Katona Béla: Krúdy emlékkönyve szerint lakott még: Zerge (Makarenkó) u., Vas u., Práter u., József krt. 45. (Utóbbi házon emléktáblája van). A → Kerepesi temetőben nyugszik. Ker. von. írásai: Ál-Petőfi (1964, utalások); Hét bagoly — Boldogult úrfikoromban (regények, 1954); A madárijesztő szeretője (elbeszélés, 1964); Rezeda Kázmér szép élete — Nagy kópé — Az utolsó gavallér (regények, 1957, legtöbb a Rezeda Kázmérban); A tegnapok ködlovagjai (rajzok, emlékezések, 1961); Vallomás. Önéletrajzi írások (a Krúdy Gyula látogatásai c. fejezetben, VI. A régi Józsefvárosban); A vörös postakocsi (regény, 1963, utalás); Pestbudai séták (karcolatok 1958); Pesti kalap (Pest a világháborúban, 1943); Szemere Miklós és indiai istenkéje (Pest a világháborúban, 1943); Egy koplalóművész emlékkönyvébe — Béll a Griffben — A kápolnai földosztás (Pesti levelek, 1963). Cikkek: Hock, a forradalom papja (Déli Hírlap, 1918. nov. 15.); Hogy tört ki a forradalom? (Magyarország, 1918. dec. 22.); Köztársasági emlék (Magyarország,

Ku 1918. nov. 24.). Kerületünkben utca viseli nevét.

Kubinyi Pál (1870—1928) szülész—nőgyógyász, egyetemi tanár. 1893-tól a bp.-i II. sz. Szülészeti Klinikán működött. 1908-tól a poliklinika főorvosa. 1909-ben a szülészeti műtéttan magántanára, 1918-tól a kolozsvári majd a szegedi egy.-en a szülészeti és nőgyógyászati tanszék ny. r. tanára, 1926-tól a bp.-i egy.-en ny. r. tanár és az I. sz. Szülészeti Klinika vezetője. (→ Női Klinika)

Kubovics Imre (1925) geológus, kandidátus egyetemi docens, az → ELTE Kőzettani—Geokémiai Tanszékének vezetője. Az Oktatás Kiváló Dolgozója. Fő kutatási területe hazánk harmadidőszakbeli vulkanizmusa, kőzetalkotó ásványok korszerű optikai módszerekkel történő vizsgálata és nyomelemek színképelemzéses meghatározása. A Magyarhoni Földtani Társulat Ásványtan—Geokémiai Szakoszt. titkára.

Kudász József (1904) az orvostudományok kandidátusa, a → SOTE IV. sz. Sebészeti Klinikájának igazgatója, Kiváló Orvos, több bel- és külföldi orvostársaság tagja, ill. vezetőségi tagja. Szív- és érsebészettel foglalkozik.

Kulcsár Győző (1940) az → OSC párbajtőrvívója, 3 olimpiai aranyérem birtokosa (1964: csapat, 1968: egyéni és csapat) a VB-ken 2 bronz-, az Universiadékon 1 arany- és 2 ezüstérmet nyert.

Kulich Gyula (1914—Németország 1945). A magyar kommunista ifjúsági mozgalom kiemelkedő vezetője volt. Szabósegéd lett Békéscsabán, a 30-as évek elején jött Bp.-re. 1936-ban belépett a szabómunkások szakszervezetébe és a VIII. kerületi szociáldemokrata pártba, ahol 1938-ban az ificsoport titkárává választották. Ekkor már szoros kapcsolatban állt az illegális kommunista párttal. 1938 végén az OIB titkára lett, s az illegális párt vezetésében is része volt. 1940 április 9-én letartóztatták, a pörnek, amelyben kb. 150-en szerepeltek, ő volt a fővádlottja.

A dunakeszi—alagi csendőrlaktanyában vallatják, majd három és félévi — súlyosbítással 8 évi fegyházbüntetésre ítélik. A szegedi Csillag és Vác börtöneiben töltötte büntetését, míg 1944 telén a komáromi Csillag-erődből Dachauba vitték. Innen egy másik táborba került, ahol valószínűleg 1945 elején halt meg. Kerületünkben teret neveztek el róla, két szobra áll.

Kulich Gyula Ruházati és Cipőipari Szakközépiskola (Rákóczi tér 4.). Elődje az 1873/74. iskolaévtől működő Női Ipari és Kereskedelmi Tanoda (Üllői út 1.); későbbi neve: Női Ipariskola. Jelenlegi elhelyezését 1911-ben nyerte. Eleinte három évig tartó tanfolyami keretben működött, később teljes két- és hároméves képzéssel három tagozaton: fehérneműs-, felsőruhavarró- és himzőtagozaton oktattak; a tanítást mesterképző tanfolyamok egészítették ki. Társiskolaként 1939-től ugyanitt működött a négyéves, érettségit nyújtó Állami Ipari Leányközépiskola. Ez a két iskolatípus 1949-ig állt fenn. Az 1949/50. tanévtől 19. sz. Textilipari Gimnázium, az 1950/51. tanévtől Textilipari Technikum elnevezéssel, majd 1951. szeptemberétől „Konfekcióipari Technikum ruházati és bőrfeldolgozó tagozattal" néven tevékenykedett. 1963 óta szakközépiskola, 1956-ban vette fel → Kulich Gyula nevét. A Felsőfokú Könnyűipari Technikum (FKT) 1962. évi létesítésétől ennek ruha- és cipőipari szakának esti tagozata szintén ebben az épületben működik, 1963 óta a nappali tagozat is ugyanitt nyert elhelyezést. Az FKT-n és a szakközépiskolán kívül az épület befogad egy iparitanulóiskolát is: A Könnyűipari Minisztérium Ruházati Iparitanuló Iskoláját.

Kulich Gyula Szabadtéri Színpad. Az azonos nevű téren állott. Felépítésének gondolata az 1949—50-es években született. A Jv. lakossága tömeges társadalmi munkával segítette létrejöttét. 1952 nyarán működött először színpadszerűen. Ezekben az években virágzott a legjobban az öntevékeny művészeti mozgalom. A színpad megépülésével az öntevékeny csoportok jelentős szereplési lehetőséghez jutottak. A tö-

megmozgalmak szintén igénybevették a színpad nyújtotta lehetőséget. Mivel még nem létezett sem a TV, sem a szélesvásznú mozik hálózata, a közönség szórakozási igényének kielégítését nyáron elsősorban a szabadtéri színpadokon találta meg. 1956-tól heti 4 alkalommal volt műsor. Szombat-vasárnap szórakoztató jellegű esztrád- és operettműsorok, színházi előadások váltakoztak, vidéki színtársulatok közreműködésével. Kedden és csütörtökön a tömegszervezetek és szakszervezetek rendeztek műsorokat. Igénybevétele az utóbbiak részéről évről évre csökkent és 1965-re teljesen megszűnt. Ekkor a Kulich Gyula Szabadtéri Színpad is bezárta kapuit, helyét, eredeti rendeltetésének megfelelően, pihenő parknak adta át.

Kulich Gyula tér. A Jv. ötödik legnagyobb tere, parkosított része több mint 10 ezer m². Az egyik legkorábban, a múlt század első harmadában beépült tér. Már 1744-ben itt állott a → (józsefvárosi) kálvária. Lebontásakor, 1893-ban szabad terület alakult ki. A jellegtelen bérházak között egyetlen középülete a volt → Józsefvárosi Színház. 1951—1966 között szabadtéri színpad állott a téren. Ma játszótér és érdekessége a több mint tíz esztendeje látogatott szabadtéri sakk-kör. 1952-ig neve Kálvária tér. (→ Kulich Gyula).

Kultsár István (1760—1828) egyik első hazai újságírónk, a Hazai Tudósítások, majd a Hazai és Külföldi Tudósítások szerkesztője a Szentkirályi (Ősz) utca és Makarenko (Zerge) utca között házzal és nagyobb kerttel rendelkezett. Karacs Teréz emlékirata szerint: „Ott adott sokszor számos és előkelő tisztelőinek nagy ebédeket, ott jöttek többször össze az irodalom munkásai és az irodalom pártolói." Kultsár tulajdonában volt a Práter utca 93. sz. alatti ház is.

Kun Béla tér. A kerület második legnagyobb tere, 24 ezer m². Az 1836-ban felépült → Ludovika Akadémia előtt alakult ki. Ekkor angolkertté építették és a város egyik látványossága volt. Később, a környék beépülésével és a Ludovika katonai kórháznak, majd laktanyának való használatával sétatér jellege megszünt. 1919. június 24-én harcok színhelye az ellenforradalmár ludovikások és a vörös katonák között. Nem hivatalos neve Ludovika kert volt, 1948—1959-ig Néphadsereg tér. Kun Béla, Szamuely Tibor és → Landler

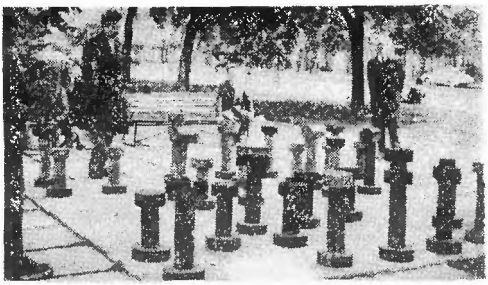

Sakk-tábla a Kun Béla téren

Jenő együttes emlékművét (Kép → 249 o.). 1969-ben állították fel.

Kunewalder-ház az → ELTE Múzeum körút 6—8. számú, → Steindl Imre által 1880—1883 között tervezett 2 emeletes épülete helyén állott. Az 1830-as években a Múzeum körúton (akkor Ország úton) működött a „Rongyos lámpás" nevű csapszék. 1838 augusztusában a Kunewalder-Testvérek, nagykereskedők, e csapszék telkét bérbevették, és ott → Hild Józseffel bérházat, továbbá tűz- és árvízbiztos raktárakat építettek. 1884. június 17-től szeptember 29-ig e ház első emeletén lakott → Petőfi Sándor → Vahot Imrével. Itt szerkesztették a → Pesti Divatlapot. 1858. április 15-én a Kunewalder-házban nyitották meg a mai → Állatorvostudományi Egyetem ősét. 1859 tavaszán a Hatvani utcai kórodában kiütött orbánc-járvány miatt az épület II. emeletére költöztek a sebészeti és szülészeti kórodák (klinikák) is. A hetvenes évek végén bontották le.

Kunossy Vilmos és Fiai Nyomdai Műintézete 1847-ben alapították. A századfordulón a Teréz körúton működött. Az 1910-es évek derekán egyesült a Lantos Könyvkiadó Részvénytársasággal és saját házába költözött a Stáhly u. 13. sz. alá. A 20-as években 25—30 szakmunkást foglalkoztatott, ekkor plakátokat, címkéket, dombornyomatokat, csomagoló nyomtatványokat állí-

Kutott elő. 1932-ben beolvadt a Révai Részvénytársaságba és külön telepe megszünt.

Kurcz és Lajta Fotocinkográfiai Műintézet Részvénytársaság 1906-ban alapították a Víg u. 3. sz. alatt, 1929-ben részvénytársasággá vált. Cinkográfiával, galvanoplasztikával, fametszéssel foglalkozott.

Kurucz D. István (1914) festő, Munkácsy-díjas. 1949-től 1960-ig a Képzőművészeti Főiskola falképtanszékének a tanára volt. Több falképet festett (Kossuth Akadémia, hódmezővásárhelyi iskola, pápai pártház, 1965). Az alföldi iskola egyik modern képviselője. 1947 óta lakik a Százados úti M.T.-en.

Kutasy Lajos (1909) mérnök, Kossuth-díjas, 1960-tól a → Vasúti Tudományos Kutató Intézet tudományos főmunkatársa. Kidolgozta a vasúti pályák építéséhez a feszített betonaljak alkalmazását.

Kuzsinszky Bálint (1864—1938), régész, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1887-től a → MNM szolgálatában állt. Ő vezette az aquincumi ásatásokat, ő volt a Fővárosi Múzeum szervezője (1899) és első igazgatója. 1911-től az ókori történelem, majd 1914—1930 az érem- és régiségtan professzora a → Tudományegyetem bölcsészeti karán. A → Vörösmarty Mihály Gimnázium tanára volt.

Kühner Ilse (Engel Ivánné) (1907) festő és szobrász. „Kislány korsóval" c. szobra az Üllői út 86. sz. alatt látható.

Kürti József (1881—1939) színész. 1907-től a → Népszínház-Vígopera tagja volt. Ő játszotta Lucifer szerepét a → Hevesi által rendezett Ember tragédiájában. 1913-ban, majd 1928-tól haláláig a → Nemzeti Színház tagja volt, ahol főként tragédiákban és népies figurák alakításában vált ki: Bánk bán, Petur, Tiborc (Bánk bán), Petronius (Teleki L.: Kegyenc), Kent (Lear király), Othello, Tóth Mihály (A Noszty-fiú esete Tóth Marival), Feledi Gáspár (A falu rossza), Mokány (Csalódások).

Küry Klára (1870—1935) színésznő. → Pálmay Ilka mellett ő volt a → Népszínház másik legünnepeltebb operettprimadonnája. 1893-ban került a színházhoz. Nőies bája, temperamentumos játéka, szép hangja hamarosan népszerűvé tette. Jelentős szerepei: Katica (Meyer-Förster: Diákélet), Alesia (Audran: A baba), Víg özvegy, San Toy (S. Jones), Szép Heléna (Offenbach).

Lábass Juci (1896—1932) színésznő. Szép megjelenésű operettprimadonna volt. Kezdő színészként tagja volt a → Népoperának és az → Apolló Kabarénak. Két háború közti sikereit a → Városi Színházban a Boccaccio (Suppé), az Orpheusz a pokolban (Offenbach), a Cigányszerelem (Lehár), a Lili (Hervé), a Fehér orchideák (Kiszely) primadonnaszerepeiben aratta.

Laborcz Ferenc (1908) szobrász, Munkácsy-díjas. Kalászszedő fiú c. szobra: Mária u. 41.

Laborfalvi Róza (1817—1886) színésznő, → Jókai Mór felesége. Ő volt a → Pesti Magyar Színház első nagy tragikája 1859-ben történt visszavonulásáig. Pompás termete, hangja, arcvonásai erre a szerepkörre predesztinálták, amint ezt legnevezetesebb alakításai is bizonyítják: Lady Macbeth, Gertrudis (Bánk bán), Volumnia (Shakespeare: Coriolanus), Stuart Mária (Schiller), Dalma (Jókai).

Lactose Vegyészeti Gyár Részvénytársaság 1923-ban alapították a Sárkány u. 11. sz. alatt, az Rt. másik üzeme Kaposváron működött. Alaptőkéje 100000 P. volt. A bp.-i üzem a 30-as évek végén megszünt.

Lajta Béla (1871—1920) építész, a magyar funkcionalizmus egyik úttörője. Főművei közül kerületünkben áll a Vas utcai iskola épülete (1911). A Kerepesi úti → zsidó temető főkapuján és szertartásházán keleti motívumokat is alkalmaz. Ő építette a Népszínház u. 19. sz. lakóházat (1910 körül).

Lajtha László (1892—1963) zeneszerző, népzenekutató, Kossuth-díjas. Népzenekutatói tevékenységét 1911-ben kezdte. 1913—1924 között a → MNM-ban dolgozott, előbb a hangszerosztályon, majd

a néprajzi osztályon. 1935—40 között a → Néprajzi Múzeum munkatársa, 1946-ban a múzeum mb. igazgatója, közben 1945-től egy évig a → M. Rádió zenei igazgatója. A Néprajzi Múzeum őrzi viaszhengerekre vett, kb. 3000 dallamot felölelő népzenei gyűjtését, és kb. 150 népzenei lemezét.

Lakásgazdálkodás. A Jv. lakásigénylőit a kerületen belül kielégíteni nem lehetséges. Az 1963—1967 közötti öt esztendő átlagában a Jv.-ban 109 új lakás épült, szemben a bp.-i kerületenkénti 431 új lakás átlagával. Ugyanezen időszakban csupán a VI. és a XIX. ker.-ben volt kevesebb az épített új lakások száma. Az új lakásba költöző jv.-iak zöme tehát elhagyja a kerület területét.

A Tanács VB. lakásügyi osztályán a nyilvántartott lakásigénylő háztartásfők száma 6747, ebből szövetkezeti lakásra 1450 igénylő nyújtotta be kérelmét. A kerületnek évenként biztosított állami új, szövetkezeti és megürült régi lakások átlagos száma (elosztásra kerülő lakások) 373. Az állami kiutalásban részesülők 74,75%-a, a szövetkezeti lakásjuttatásban részesülők 44%-a fizikai dolgozó.

A kerületben évenként kb. 1300 lakást cserélnek a lakosok.

Lakáshelyzet. A kerület lakáshelyzete hasonlóan alakult a bp.-ihez, néhány vonásában azonban találhatunk egyedi jellemzőket. A lakások száma a VIII. kerületben: ezt mutatja

1820	1850	1869	1880
3190*	5435	9950*	12387
1900	1920	1940	1969
28532	36000**	39000**	44800***

*becsült adat **a kerület mai területén ***társbérlet nélkül

Az egy lakásra jutó személyek száma, a laksűrűség lakásonként:

1820	1850	1869	1880
2,5	3,2	4,2	5,1
1900	1920	1940	1969
4,6	4,3	3,7	2,9

Nyilvánvaló, hogy ez az átlag sok összetevőből adódik, figyelmen kívül hagyja a lakások nagyságát, felszereltségét, hiányzik a lakott műhelyek, üzletek stb. adata, mégis jól mutatja a proletarizálódás tendenciáját, azt, hogy a múlt század végén milyen zsúfoltság keletkezett a városban és különösen a külső kerületekben. (A kiugró 1880-as évben a budai I. ker.-ben csak 4,0 személy, a Belvárosban 5,0 a Ferencvárosban 5,4 személy jut egy lakásra.) A nagyobb lakások építése következtében látszólag javult a helyzet, a valóságban az aránytalanságok nem szüntek meg. 1930-ban a részletes felmérés szerint:

Az egyszobás lakások aránya	
a Belső-Józsefvárosban	29,1%
a Külső-Józsefvárosban	
a Baross utcától északra	55,7%
a Baross utcától délre	66,7%

Ez utóbbinál kedvezőtlenebb arány a belső kerületekben csak a IX.-ben, a külsők közül a III. XIII. és XIV.-ben volt. A bp.-i átlag 53% s ennek a Külső-Józsefváros mindkét része alatta volt. Ugyanakkor a belső területen a fürdőszobás lakások aránya 49%, a külsőn 25%, a bp.-i átlag 33,0%. A Külső-Józsefvárosban a lakások 12%-ban szobánként 4—6 ember, 4%-ban 7-nél több ember lakott. Ez óvatos számítással is azt jelenti, hogy 24000-ren laktak egy szobában 4—6-od magukkal, 8500-an pedig több mint hetedmagukkal, többnyire olyan feltételek között, hogy az elemi tisztasági feltételek sem voltak adottak. Ez a nehéz örökség maradt meg a régi Jv.-ból. Az 1969-es helyzet szerint:

a lakások 10,3%-a 1 helyiségből áll
50,1%-a 1 szoba konyhás
29,2%-a 2 szoba konyhás
1,0%-a 2 szoba konyha nélkül
7,3%-a 3 szobás és
2,1%-a 4 szobás vagy annál nagyobb.

Ez az arány ma Bp.-en kétségtelenül a legrosszabb, mert az egykor hasonló arányú kerületekben a nagy építkezések tetemes javulást jelentettek. A lakások 40%-a fürdőszobás, — meghaladva a 30-as évek

La Bp.-jének átlagát, — egy szobára pedig 1,6 fő jut ami az egykori zsúfoltság megszüntét jelzi.

Lakos Lajos Takaréktűzhelygyár 1873-ban alakult. Beépített, keretes konyhai takaréktűzhelyeket épített elsőként Magyarországon. Változóan 20—60 munkással dolgozott. Először a Bezerédi u. 8. sz. alatt működött, 1921-ben elköltözött a VII. kerületbe és részvénytársasággá vált, 1941-től Lakos Kft. a Kender u. 32. sz. alatt.

Lakósztrájkok. A házbéruzsora elleni tiltakozásul az 1908—10. évben a VIII. kerületben is egymás után törtek ki a lakósztrájkok. Az Örömvölgy (Diószeghy S.) Jázmin, Práter, Tömő, Hunyadi, Futó, Szigetvári, Gólya (Bókay János) utcák lakói kezdték meg a harcot, amely aztán az egész külső és középső VIII. kerületre kiterjedt. A sztrájkolók megtagadták a lakbér fizetését, a háztulajdonost gúnyoló rajzokat ragasztottak a házak falára az SZDP szervezetek segítségével „macskazenét" rendeztek az ablakaik alatt. A rendőrség kilakoltatta a nem fizetőket, (a Ludovika, Kálvária térre és az Orczy kertbe) de a szervezett munkások visszavitték bútoraikat a lakásba, a környék lakói pedig befogadták a hajléktalan gyerekeket és betegeket. A lakósztrájk végül olyan tömegszervezetté szélesedett, hogy a háztulajdonosok jó része hatósági nyomásra csökkentette a béreket.

Lampl Hugó (1883) mérnök, a műszaki tudományok doktora, műtárgyépítő vízimérnök, a Munka Érdemrend tulajdonosa. Szakterülete: általános vízgazdálkodás, öntözés, árvízvédelem. Gyakorlati munkásságának kiemelkedő eredményei: a Kvassay zsilip, a csepeli kereskedelmi és ipari kikötő, valamint a balatonfüredi és a szigligeti kikötő építésének vezetése. 1942—1948-ig az Országos Öntözésügyi Hivatal vezetője. 1949—1954-ben résztvett a Tiszalöki vízlépcső építésében a talajvízszint-süllyesztés tervének kidolgozásával és a munkálatok ellenőrzésével. 1955-től az Országos Vízügyi Főigazgatóság és a → Vízügyi Tudományos Kutató Intézet állandó szakértője.

Landler Jenő (1875—1928) a magyar forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő harcosa, a Magyar Tanácsköztársaság belügyi népbiztosa, a Magyar Vöröshadsereg főparancsnoka, az illeg. KMP egyik vezetője. 1909-től aktívan tevékenykedett a MSZDP baloldali magatartásáról ismert VIII. kerületi pártszervezetében; számos értekezlet és népgyűlés előadója; 1911-ben a szociáldemokrata párt kerületi végrehajtóbizottságának elnöke lett. A Tanácsköztársaság idején a VIII. kerület küldötte a Budapesti Munkás- és Katonatanácsban. 1893 júniusától első budapesti lakása a Nagyfuvaros utca 3/B. sz. házban volt. Ügyvédi irodája 1910 októberétől a József körút 31/A. sz. ház II. emeletén volt. 1917—1919 között a József körút 43. sz. házban lakott. (I.: Gadanecz Béla: A forradalom vezérkarában. 1959.)

Láng Sándor (1913) földrajz professzor, a földrajztudományok doktora. 1941 óta oktat az → Eötvös Loránd Tudományegyetemen, 1958—1963-ig a szegedi egyetem tanára, 1963-tól az → ELTE Általános Természetföldrajzi Tanszék tanszékvezető professzora. 1965-ben egyetemi tanári kinevezést kapott. Kutatási területe a geomorfológia.

Langer Kisvendéglő (Sándor utca) (Bródy S. u.). Fogalom volt a Jv.-ban a XIX. sz.-ban, írók találkozó helye. Tóth Ede minden este 7—10-ig egy szögletasztalnál ült. → Mikszáth Kálmán 1875 őszétől asztaltársa volt. (Ld. Mikszáth K. „A költő utolsó karácsonya".)

Lányi Dezső (1879—1951) szobrász. Főleg arcképszobrokat (Ujházy Ede, Fedák Sári, Hegedüs Gyula), életképcsoportokat (Munka után hazafelé, Anya és gyermeke, Építőmunkás) és karikatúraszobrokat alkotott, de készített síremlékeket és épületdíszítő szobrokat is. Kerületünkben: az → SZTK székház, a → Balassa Kórház és a Gutenberg Otthon homlokzat-szobrai.

1911—24-ig a Százados úti M. T.-en dolgozott.

Lantos Mihály (1928) az → MTK, a Textiles, a Bp. Vörös Lobogó és a Bp. Bástya labdarúgója, kiváló balhátvéd. A helsinki olimpián arany; az 1954-es VB-n ezüstérmet nyert. 1949—56 között 52 alkalommal volt válogatott.

Lapis Károly (1926) az MTA l. tagja, a → SOTE I. sz. Kórbonctani Intézetének igazgatója, az Általános Orvostudományi Kar dékánhelyettese. Kísérletes daganatkutatással és experimentális chemotherápiával, ezen belül a cytostaticumok hatásmechanizmusának vizsgálatával, továbbá a különböző betegségekkel kapcsolatos elváltozások ultrastrukturális aspectusainak vizsgálatával foglalkozik, különös tekintettel a máj és a nyirokcsomók elváltozásaira.

Laufenauer Károly (1848—1901) elme- és ideggyógyász, egyetemi tanár. 1878-ban magántanár, a lipótmezei orsz. elmegyógyintézetben és 1881-ben a → Rókus Kórházban főorvos. 1882-ben egy.-i ny. r. k. tanár, 1890-től a bp.-i egyetemen ny. r. tanár az elme- és idegbetegségek tárgyköréből.

Lavotta Rudolf (Rezső) (1876—1962) zeneszerző, karmester. 1913-ban a Kolozsvári Konzervatórium igazgatója, majd 1922—1932-ig a → Nemzeti Színház karnagya lett. További munkásságát döntően befolyásolta, hogy a Nemzetiben eltöltött évek után a → MNM könyvtárának Zenei Osztályára került tisztviselőnek, majd később egészen 1944-ig annak vezetője volt.

Lebegő vasút. Kísérleti célokból építették, József nádor rendeletére, részvényes alapon pályáját a hatvani lineától, — körülbelül a mai Rákóczi út és Mező Imre út kereszteződésétől — tűzték ki nyílegyenes vonalban a kőbányai szőlők felé kb. a mostani Zalka Máté térig s ezen túl a kápolna mellett elhaladva a mai Téglavető utca vonaláig egy német mérföld, — valamivel több mint 7,5 kilométer — hosszban. A Jv.-ból a mostani → Kerepesi temető és az MTK pálya területét érintette. A pályatestet fabakokra helyezett gerendákra erősített sínpár alkotta. A kerekekre erősített vasjármokról lógtak le kétoldalt a szállító kocsik. Az összekapcsolt kocsipárokat lovak húzták. 1827. augusztus 20-án avatták fel a pályát. Az üzem hasznát nem is annyira a személyszállítástól mint inkább a kőszállítástól várták. Az építés azonban sokkal többe került az előirányzottnál, nem számítottak a fenntartás költségeire, kevés volt az utas és az áru. A vállalkozás nem sikerült és 1828 áprilisában lebontották.

Lechner Ödön (1845—1914) építész, szakíró. Ősi jv.-i családból született a → Muzsikáló házban. Főbb alkotásai: szegedi, kecskeméti városháza (1892—94); Iparművészeti Múzeum (1891—96); Kőbányai plébánia templom (1894—96); Földtani Intézet (1898—99); Posta Takarékpénztár (1899—1901).

Lehotay Árpád (1898—1953) színész, rendező. 1926—1944 között volt a → Nemzeti Színház tagja, ahol klasszikus és modern szerepekben, polgári és népies alakok megformálásában megbízható alakításokat nyújtott. Lucifer, Ádám, (Az ember tragédiája). Faust, Antonius (Shakespeare: Julius Caesar), Mokány (Csalódások), Helmer (Ibsen: Nóra), Baczur Gazsi (A peleskei nótárius) csak néhány nevezetesebb szerepe a sok közül.

Lénárt Zoltán (1870—1953) orvos. Kórbonctannal, belgyógyászattal és sebészettel foglalkozott. Az egyetemi gégeklinikán hét éven át működött. A Charité poliklinika orr- és gégeosztályát vezette 13 évig. 1910-ben az István Kórház orvosa. 1909-ben a fül-orr-gégészet magántanára, majd a bp.-i egyetemen a → fül-orr-gégeklinika igazgatója, egy. ny. r. tanár.

Lendvay Márton id. (1807—1858) színész, a → Nemzeti Színház első törzsgárdájának tagja. Lírai és tragikus szerepekben egyaránt kiváló volt. Énektudásánál fogva népszínművekben, operákban is fellépett. Hamlet, Othello, Bánk, Don Carlos

Le és Ferdinand (Ármány és szerelem) legjelesebb alakításai.

Lendvay Márton ifj. (1830—1875) színész. Megjelenése, mozgása apjára emlékeztetett, korán népszerű lett. A könnyed, játékos szerepkör jobban illett lényéhez, de apja szerepeiben is megállta helyét. Résztvett a kerület politikai életében is 1861-ben → Szilágyi Virgil baloldali képviselő egyik főkortese.

Lengyel Béla (1844—1913), kémikus, az MTA tagja. A pesti → Tudományegyetemen → Than Károly tanársegédje, 1877-től nyilvános rendes tanár, az akkor megszervezett II. sz. Kémiai Intézet igazgatója, az 1895—96. tanévben rektor. A Természettudományi Társulat titkára, alelnöke, majd elnöke. Főként analitikai és szervetlen kémiai kutatásokkal, hazánkban elsőként rádióaktív mérésekkel foglalkozott. Elsőként dolgozott ki eljárást fémkalcium nagyobb mennyiségben és tisztán történő előállítására. Az 1899-ben megjelent „Szervezetlen Chemia" az első korszerű vegyészeti tankönyv volt.

Lenhossék József (1818—1888) anatómus, egyetemi tanár. 1842-től tanársegéd a pesti Anatómiai Intézetben, (→ SOTE), 1851-ben magántanár. 1854-től az anatómia ny. r. tanára a kolozsvári orvos-sebészeti intézetben, 1859—88 között az anatómia ny. r. tanára a pesti egyetemen, 1878—79-ben az egy. rektora. Jelentősek a gerincagy és nyúltagy anatómiájára vonatkozó kutatásai, ezen felül antropológiai kutatásokat is végzett.

Lenhossék Mihály ifj. (1863—1937) anatómus, egyetemi tanár. 1882-től gyakornok, majd tanársegéd a bp.-i I. sz. anatómiai tanszéken, 1888-ban az anatómia magántanára. 1889-től több külföldi anatómiai intézetben működött, majd 1899—1934-ben a bp.-i egyetemen ny. r. tanár és az I. sz. Anatómiai Intézet igazgatója (→ SOTE). 1914—15-ben az egy. rektora. Kiemelkedők idegrendszeri kutatásai. Antropológiai kutatásokat is folytatott, és a bp.-i egy.-en 1914—1925-ben az antropológia tanára volt.

Lenin-Intézet. Az Egyetemi Orosz Intézetből 1948-ban mint önálló felsőoktatási intézmény vált ki. Feladata orosztanárok és fordítók képzése volt. Az első két tanévben a VIII. ker. Mikszáth Kálmán tér 1. sz. iskolaépületben működött, majd 1950-ben a Szabadság-téren lévő egykori Tőzsdepalota épületébe költözött. 1957-ig állt fenn.

Leonardo da Vinci utca. 1952-ben a Béke Világtanács javaslatára az egész haladó emberiség megünnepelte L. da V. (1452—1519) születésének 500. évfordulóját. Ekkor nevezték el róla a volt Thék Endre u.-t.

Lepter János Épület- és Műlakatosárú Gyára 1893-ban alapították a Szilágyi u. 3. sz. alatt. 90—100 munkást foglalkoztatott, főleg épületvasalásokat készített. 1910 körül az Asztalos Sándor u. 8. sz. alá, az → Oetl gyár szomszédságába költözött és a 20—30-as években is ott működött.

Lévai Oszkár utca. A volt Fecske u. neve 1945 óta. L. O. (1890—1920) a Munkásbiztosító tisztviselője volt, 1918-ban a → Közalkalmazottak Szakszervezetének titkára. A fehérterror idején kivégezték.

Levin Tibor (1916—1945) a kommunista ifjúmunkásmozgalom kiemelkedő harcosa. Édesapja Kaposvárott a Tanácsköztársaság idején irányító szerepet töltött be, ezért több társával (Latinca Sándorral és a megye vezetőivel) együtt 1919 szeptemberében Horthy különítményesei kivégezték. Levin Tibor Kaposváron végezte el a középiskolát. Budapesten helyezkedett el gyakornokként egy nagykereskedésben. Itt került a munkásmozgalomba is, a Magántisztviselők Országos Szövetségébe, majd az SZDP VII. kerületi ifjúsági csoportjába. 1938-tól az SZDP → VIII. kerületi ifjúsági csoportjában tevékenykedett, amelynek 1940-től, → Kulich Gyula letartóztatása után titkára lett. Ekkor már

kapcsolatban állt az illegális KMP-vel. A KMP által irányított függetlenségi mozgalomban való részvételéért 1942 júniusában letartóztatták. A Honvéd Vezérkari Főnök külön bírósága elítélte. 1942—43 között a nagykanizsai internálótáborba, a Margit-körúti fogházba, majd a szegedi Csillag-börtönbe vitték. Innen deportálták Dachauba, ahol meghalt. Irodalom: Népszabadság, 1966. május 29.

Lichtmann Cipőgyár kft. A gyár a 30-as évek elején költözött a VII. kerületből az Üllői út 18. sz. alá. 1938-ban 32000 P. törzstőkével korlátolt felelősségű társasággá alakult.

Liebermann Leó ifj. (1883—1938) szemész. A bp.-i egy.-en avatták orvosdoktorrá 1905-ben. A bp.-i → Szemészeti Klinikán 1906—1916-ig gyakornok, 1914-ben magántanár. 1916-ban a → Rókus kórházban főorvos, 1923-ban a bp.-i egy.-en rk. tanár.

Liebknecht Karl (1871—1919) a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő alakja, a német Kommunista Párt egyik alapítója. 1912. november 7-én járt kerületünkben és felszólalt a → Tattersallban tartott gyűlésen, amelyen határozatot hoztak a béke védelmében.

Linzbauer Ferenc Xavér (1807—1888) orvos, egyetemi tanár. 1849—50-ben az állattan tanára a pesti egy.-en, a sebészi előkészítő tudományok rk. tanára 1851-ben, majd 1858—60-ban, 1861—1871-ben pedig r. tanár.

Littmann Imre (1913) sebész, egyetemi tanár, Kossuth-díjas. A → SOTE III. sz. Sebészeti Klinikáján 1949—51-ig működött. 1950-ben magántanár, 1952-ben kandidátus. A bp.-i egyetem Sebésztovábbképző klinikájának 1951—1956-ig volt a professzora. 1955-ben a szívsebészetből az orvostudományok doktora lett. 1963 óta az Orvostovábbképző Intézet I. sz. sebészeti tanszékének tanszékvezető tanára. Számos tudományos dolgozata és tankönyve jelent meg magyar és idegen nyelven.

Lóczy Lajos (1849—1920) geológus, az MTA tagja. A → MNM ásvány- és őslénytárában dolgozott, majd 1883-tól a Földtani Intézetben osztálygeológus.

A műegyetemen és a budapesti → Tudományegyetemen a földrajz tanszék tanára, végül a Földrajzi Intézet és a Földtani Intézet igazgatója. Jelentős érdemei vannak az Erdélyi-medence geológiai és geomorfológiai feltárásában. Az ő felmérése és tanulmányai alapján kezdték meg a nagysármási fúrásokat.

Lohr János (?) építész. → Táncsics Mihály házát építette 1872-ben (Tömő u. 6.).

Lohr Mária és Társa, Kronfusz 1867-ben alakult vegytisztító cég. Az 1900-as években rendezte be üzemét a Baross u. 85. sz. saját telepén. Bp. egyik legnagyobb tisztító vállalata volt. Az épületben jelenleg a Patyolat V. 4. sz. telepe működik.

„Lordok Háza" (Dobozi u. 29.). Az elsősorban Bp.-en tevékenykedő Üdvhadsereg létesítette olcsó szállóhelyül hajléktalanok számára. Az épület ma a fővárosi tanács által fenntartott átmeneti szálló férfiak számára.

Losonczy utca. 1876-ban nevezték el L. I. (?—1552) kapitányról, Temesvár védőjéről.

Lósport Vállalat (Kerepesi út 9—11.). 1949-ben alakult a Magyar Ügetőverseny Egyesület és a Magyar Lovaregylet államosításának eredményeképpen. A kerületben működött Magyar Ügetőverseny Egyesület elődjei: 1899 Magyarországi kocsiló tenyésztés emelésére alakult Versenyző Egyesület, Magyar Tattersall Egylet, Úrkocsisok Egyesülete, 1903 Budapesti Ügetőverseny Egyesület, 1943 Magyar Ügetőverseny Egyesület. A jelenleg üzemben levő ügetőversenypályát 1933-ban építették ifj. Paulheim Ferenc műépítész tervei alapján. Megnyitásakor Európa egyik legmodernebb versenypályájának ismerték el. Különösen újszerű és merész volt a tribünök tetőszerkezetének tartóoszlopok nélküli megoldása, amelyet most sok külföldi versenypálya építésénél mintaként

Ló felhasználnak. A futópálya 1000 méter hosszú, megnyújtott ellipszis alakú, hosszú egyenesekkel és aránylag rövid fordulókkal. Az ügető versenyüzem az egész év folyamán tart versenyeket, évente kb. százat. A versenyek szórakoztató jellege mellett elsőrendű feladat a tenyésztés ré-

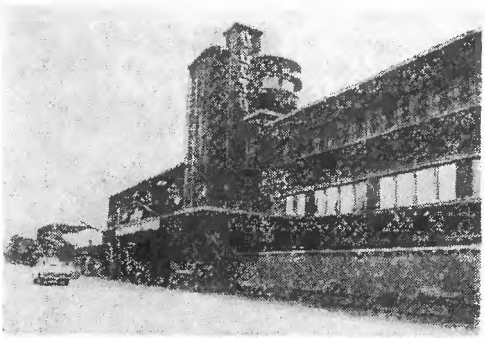

Lósport Vállalat

szére végzett versenykipróbálás. Az itt elért eredmények alapján választják ki azokat az egyedeket, melyeket továbbtenyésztésre felhasználnak. A bp.-i ügető versenypálya évente több alkalommal színhelye külföldi ügetők vendégszereplésének. Viszonzásként többször szerepelnek versenylovaink Ausztriában, a Német Szövetségi Köztársaságban, a Német Demokratikus Köztársaságban, Jugoszláviában és a Szovjetunióban. Az ügető versenyüzem dolgozóinak létszáma 270 fő, a különböző versenyeken szereplő lovak száma 410. Igazgató: Hajnal Károly.

Lósy Imre utca. A volt Papnövelde kert területén 1912-ben nyitották. L. I. (1580—1642) esztergomi érsek volt, a kispapok szemináriumának alapítója.

Lótenyésztés emelésére alakult Részvénytársaság 1877-ben alakult, főként lótenyésztő magyar arisztokraták tőkéjével. Telephelye, a Lóvásártér, a későbbi → Tattersall helyén volt, a Kerepesi út elején. Célja lóvásárok rendezése volt Bp.-en és nagyobb városokban. 1912—13-ban felszámolt.

Lotz Károly (1833—1904) festő. A Jv.-ban → Károlyi Lajos palotájának előcsarnokát díszítette mitológiai jelenetekkel (elpusztult) és tőle származik a → MNM lépcsőháza mennyezetének allegorizáló kompozíciója (1874, Than Mórral).

Lovassy László utca. A sok nevet viselt utácska (Pék, Liszt, Liszt Ferenc, Táncsics) 1848 centenáriumán kapta L. L. (1815—1892), a reformországgyűlési fiatalság vezetőjének, majd a Habsburg börtönök elborult elméjű áldozatának nevét.

Lóvasút. A pesti lóvasút intézménye szorosan kapcsolódik a Jv.-hoz. Nemcsak első vonala, hanem később is a legtöbb viszonylata a Jv.-ban, helyesebben a Jv. határát képező útvonalakon, a Múzeum körúton, a Rákóczi úton és az Üllői úton közlekedett. A pesti lóvasút első vonala — Európában hatodikként — a Calvin tér, Múzeum körút, Bajcsy Zsilinszky út, Váci út, Újpesti vasúti híd útvonalon 1866. augusztus 1-én indult meg. A lóvasút kiépítésére a főúri és polgári tőkével létesült Pesti Közúti Vaspálya Társaság kapott engedélyt 40 évi időtartamra. Az első vonal kedvező tapasztalatai alapján két év múlva már sor került a második vonal megnyitására, amely kb. a mai Madách térről indult a

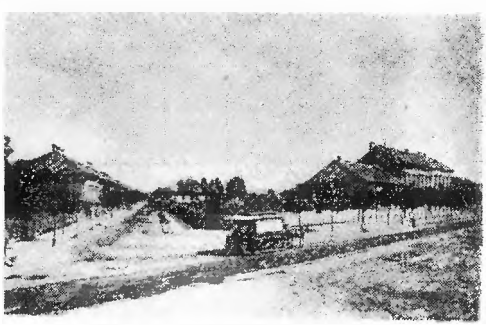

Lóvasut a Tisztviselőtelepen

Rákóczi úton át, majd a Baross téri elágazással egyik vonala a Rottenbiller utcán át a Városligetbe, másik vonala a Mező Imre úton keresztül a „pest-losonci vasúti indóházig", vagyis a mai → Józsefvárosi pályaudvarig, helyesebben az Orczy térig vezetett. Ezt a vonalat még ebben az évben Kőbányáig meghosszabbították. A Jv.-ban épült a negyedik vonal is a Széna

tér és a → Ludoviceum között az Üllői úton (1869) és ugyanebben az évben a Ludoviceum és a pályaudvar között. Ezután 16 évig a város más kerületeiben fejlesztik a hálózatot, s csak 1885-ben épül egy rövid összekötő vonal a Kerepesi úttól a → Keleti pu. indulási oldaláig. A Jv.-ban épül a főváros utolsó lóvasúti vonala is: 1896-ban a → Tisztviselőtelep forgalma számára a Ludoviceum—Elnök utcai vonal a Népligetig. Ezután 1895—98 között villamosították vonalait. (Ir.: A Budapesti Közúti Vasút 100 éve.) (Kép → XXVII o.)

Lőrincz István (1901) iparművész, érmész. Kiváló porcelán művész. Kerületünkben: kovács, lakatos, esztergályos, martinász ködiszművek Koltói Anna u. 5—7. → Vasas Szaksz.

Lőrincz pap tér. A kis utcakeresztezés neve a Krúdy u.—Mária u. találkozásában, régebben Szcitovszky tér. L. p., más néven Nagybotú vagy Ceglédi Lőrinc Dózsa György egyik alvezére volt.

Lövei Klára (Leövey, Lőwey) (1821—1897) írónő, pedagógus, a szabadságharc bukása után részt vesz a bujdosók megmentésében. 1851-ben 5 évi várfogságra ítélik, melyet Teleky Blankával együtt tölt le Kufsteinben. Ker. von.: 1890—1897: Vas u. 19. sz. a. lakik → Karacs Teréz szalonjához tartozott.

Lőwy Sándor utca. A 45. sz. utca 1952-ben kapta L. S. (1906—1929), bp.-i KIMSZ titkár, börtönben meggyilkolt kommunista harcos nevét.

Ludas Matyi (Gyulai Pál u. 14.). Élclap, 1945. május 20-án jelent meg először, 200000 példányban. Első főszerkesztője Gábor Andor (a lap címe az ő javaslatára lett Ludas Matyi). Halála után Gyáros László, majd Gádor Béla vette át a lap vezetését. Jelenlegi példányszáma heti 580000 Főszerkesztő: Tabi László.

Ludoviceum épülete. (Üllői út. 80.) Műemlék, kétemeletes, 3+5+7+5+3 tengelyes, közép- és oldalrizalittal. Középrizalit hat pillérrel, oromzattal és felső kerek ablakokkal. Főkapu mellett két hadijelvényes medaillon. Nyolcszögű pilléres előcsarnok. Volt kápolna, bent → Uhr Ferenc 22 domborműve híres magyar emberekről, (1836—1837). Klasszicista, építette → Pollack Mihály 1830—1836-ban.

Lu

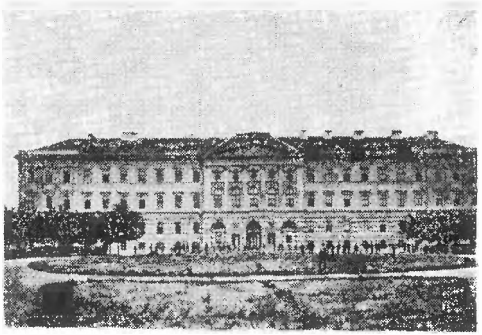

A Ludovika épülete 1900 körül

Átalakítva és megtoldva 1880-ban Kauser József tervei szerint.

Ludovika Akadémia 1808-ban határozták el az országgyűlésen katonai akadémia felállítását. A kezdeményezéshez I. Ferenc császár és király is hozzájárult anyagilag, ezért kapta az intézmény feleségének, Mária Ludovikának nevét. 1830-ban ajándék ill. vétel útján jutott a kincstár birtokába az → Orczy kert, ahol 1830 június 28-án tartották az alapkőletételt. → Pollack Mihály tervei szerint épült és 1836 őszén lett kész a → Ludoviceum — ma műemlék — épülete.

Megyék, városok, arisztokraták tettek alapítványokat a tisztek oktatására, akiket hatéves tanfolyamon kívántak volna képezni. A bécsi kamarilla azonban megakadályozta a magyar nyelvű oktatást s így az iskola nem nyílt meg. 1838-ban, a nagy pesti → árvíz idején 10000 embernek nyújtott menedéket. 1849 januárjában megnyílt és néhány hónapig működött a Honvédség Hadi Főtanodája.

A szabadságharc után az osztrákok Ludoviceum helyőrségi kórházat létesítettek az épületben 1000 betegnek.

1872-ben indult meg végül is a Ludovika Akadémiában a rendszeres tisztképzés. A növendékek négy év után hadnagyi rangban fejezték be tanulmányaikat. Az I. és a II. világháború úgyszólván minden ma-

Lugyar tisztje ludovikás volt. Az iskola szellemét sajnos általában az úri gőg, a sovinizmus és a szakbarbárság jellemezte, de az iskola növendékei voltak a magyar katonai ellenállás mártirjai is: Kiss János, Tarcsay Vilmos, Nagy Jenő stb. 1919 júniusában a L.-ban nyílt meg a Vörös-tiszt képző akadémia, 24-én azonban az intézet reakciós diákjainak döntő szerepe volt az ellenforradalmi lázadásban. 1946-ban a → Kossuth Akadémia nyílt meg az épületben. 1958-ban a honvédség a L. volt épületét polgári célokra engedte át.

Lukács László nyomdája. L. L. kecskeméti nyomdász 1848 tavaszán alapította nyomdáját — az elsőt a Józsefvárosban — a → Kunewalder házban, Somogyi Károly esztergomi kanonok — a szegedi könyvtár alapítója — támogatásával. A szabadságharc számos újságja, → Táncsis Mihály: Arany Trombita, a Respublika, a Charivari stb. itt készült. 1854-ben eladta a nyomdát Herz Jánosnak. 1857-től itt készült a Budapesti Szemle → Szilágyi Virgil Budapesti Visszhang c. lapja stb. A ház lebontásával a nyomda megszűnt.

Lukács Margit (1918) színésznő, Kossuth- és Jászai-díjas érdemes művész. A színiakadémia elvégzése után 1936-ban került a → Nemzeti Színházhoz. Dekoratív megjelenése, kellemes, mély tónusú hangja, szép beszéde a klasszikus drámai hősnők alakítására teszi őt legalkalmasabbá s ebben mindig kulturált, hibátlan játékot nyújt: Éj királynője (Csongor és Tünde), Eboli (Schiller: Don Carlos), Éva (Az ember tragédiája), Lady Milford (Schiller: Ármány és szerelem), Lady Macbeth, Gertrudis (Bánk bán).

Lukács Miklós (1905) karmester, érdemes művész, a → MÁV Szimfonikusok vezető karnagya. A VIII. kerület több kulturális, zenei megnyilvánulásának aktív részese. Diplomáját a Berlini Zeneművészeti Főiskolán szerezte. Tanára volt többek között Hindemith is. Az Operaház igazgatója, a Zeneművészeti Főiskola tanára. Kollégái elismerését főként Wagner műveinek kivételes interpretálásával vívta ki.

Lukinich Imre (1880—1950) történész, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1924—1929-ig az → Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, majd haláláig a bölcsészettudományi karon a kelet-európai történelem professzora.

Lumniczer Sándor (1821—1892) sebész, egyetemi tanár. 1843—45-ben a pesti egy.-en → Balassa János tb. tanársegéde. Külföldi tanulmányútja után 1848-ban Pesten a tábori sebészet előadója, később törzsorvos Görgey mellett. 1849-ben a hadügyminisztérium egészségügyi osztályának főnöke. A szabadságharc után az államvasutak és a → Rókus kórház orvosa volt. 1868-ban magántanár, 1872-ben rk. tanár, 1880—1892-ben ny. r. tanár. A vezetése alatt álló II. sz. → Sebészeti Klinikán vezették be Magyarországon először az antiszepszist.

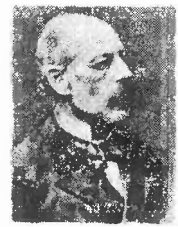

Luther Otthon (Üllői út 24.). Az egyetemes (ma országos) evangélikus egyház létesítette 1909-ben. Főiskolai és egyetemi diákinternátus volt. A felszabadulás után szűnt meg.

Luther Társaság. Luther Márton születésének 400. évfordulója (1883) alkalmából alakult a sajátosan evangélikus egyházi irodalmi szükséglet kielégítésére. Célját olcsó, népies vallásos művek, házi és templomi áhítatosságra szánt imakönyvek, énekeskönyvek, tankönyvek és tudományos teológiai munkák kiadása által kívánta elérni saját könyvkereskedése terjesztésében. Ezenkívül előadásokat is rendezett és egyháztársadalmi működést is fejtett ki. Központja az Üllői út 24. sz. alatt volt. Elnökei közül a legjelesebb → Zsilinszky Mihály, főtitkárai közül D. → Kovács Sándor volt. 1951-ben szűnt meg.

Luther Udvar (Rákóczi út 57.). Ezt a három utcára (Kiss József u., Rákóczi út, Luther u.) nyíló, kilenc kapus, hatalmas háztömböt 1893—94-ben, → Bachat Dániel lelkészsége idején építette a szlovák evangélikus egyházközség, 60 éves haszonélvezetre adván a költségeket fedező

Deutsch Károly vállalkozónak. A terveket Schweiger Gyula műépítész készítette neoromán stílusban. Az épület Rákóczi úti homlokzatát egy ismeretlen alkotó által készített Luther-szobor díszíti, a maga nemében (teljes nagyságú, nyílt utcára néző) az egyetlen Bp.-en. (Kép → XXVII o.)

Luther utca. A Rákóczi út 57. sz. alatt álló → szlovák evangélikus (lutheránus) templomra való tekintettel kapta a reformátor L. Márton (1483—1546) nevét.

Lux Alice (Gregersen Hugóné) (1906) szobrász. Kerületben: Díszkút (Vas u. 17., → Balassa-kórház).

Madarassy László (1880—1943) néprajzkutató, 1904-től a → Néprajzi Múzeum dolgozója, 1934—1936-ig igazgatója. Népművészeti kérdésekkel foglalkozott, főként ilyen jellegű tárgyakat gyűjtött.

Madary testvérek asztalosárugyára. Az 1880-as évek végén alakult az üzem a Mátyás tér 6. sz. alatt. 40 munkást foglalkoztatott és épületasztalosárut készített. Helyén létesült az 1910-es évek elején a → Művégtaggyár.

Madzsar József (1876—1941?) orvos, egyetemi tanár, forradalmi politikus. Orvosi és könyvtárosi működése során többször is dolgozott a Jv.-ban: a → Központi Stomatológiai Intézetben, majd a Budapesti Egyetem orvoskarán. 1912-ben a → Fővárosi Könyvtár főkönyvtárosa lett. Az első világháború idején megszervezte az anya- és csecsemővédelmet és a → Stefánia Szövetséget. → Szabó Ervin közvetlen baráti köréhez tartozott, akinek halála után utódja lett. A Népköztársaság idején egészségügyi államtitkár, a Tanácsköztársaság idején a Népjóléti Népbiztosságon a közegészségügy irányítója volt. Az ellenforradalom győzelme után emigrált. 1924-ben tért haza, az SZDP-ben a baloldali ellenzék egyik vezetője lett, a 20-as évek végén belépett az illegális KMP-be, részt vett az → ESZE munkájában. Elméleti munkássága rendkívül sokoldalú volt, számos szociológiai, egészségpolitikai műve jelent meg. Szerkesztője volt a Társadalmi Lexikonnak, ő szerkesztette a KMP elméleti folyóiratát, a Társadalmi Szemlét. 1935-ben emigrált a Szovjetunióba. Könyvet írt Spanyolországról és részt vett az Új Hang c. folyóirat szerkesztésében.

Magtenyésztési Részvénytársaság (Monori mag). 1909-ben alakult, a Rt. bp.-i központja a Rákóczi út 7. sz. alatt működött. Raktára, tisztítótelepe és termesztő egysége Monoron volt. Az épületben ma is működik vetőmagbolt.

Magyar Asphalt Részvénytársaság telepe. A vállalatot 1878-ban, a jv.-i telepet 1889-ben alapították; a Kereskedelmi Bank érdekeltsége volt. Az Orczy út 34. sz. telepen egészen a II. világháborúig kb. 100 munkás dolgozott. Jelentős része volt a telepnek a bp.-i utcák építésében.

Magyar Athletikai Club (MAC). Az első magyar atlétikai sportegyesület. Fiatal arisztokraták angliai tapasztalatai nyomán 1875. április 8-án alakult meg a → Nemzeti Lovarda földszinti termében. Versenyeit hosszú időn keresztül az Orczy kertben rendezte. 1888-ban a Lovarda földszintes épületére emelt új emeleten jutott téli tornateremhez. A közben megalakult többi egyesület között sokáig megőrizte vezető helyét, a legjobb módú társadalmi rétegek egyesülete volt. Az 1920-as években új klubházat épített a Margitszigeten. 1948-ban feloszlatták.

Magyar-Belga Gép- és Hajóépítési Részvénytársaság. Pesti kereskedők 1868-ban alapították. Megvásárolták Gillain belga gépgyáros brünni gyárát és áttelepítették Pestre. Egyik részlege, amely vas- és fémöntvényeket és gőzgépeket gyártott, a Köbányai útra települt. 1870-ben a válságban csődbe jutott vállalkozást az Államvasutak vásárolta meg és ez lett a MÁVAG alapja.

Magyar Camping és Caravanning Club (Múzeum u. 11.). 1964-ben alakult. Feladatai: a magyar campingezés népszerűsítése, a tagok számára campingezési lehetőségek és kedvezmények biztosítása, érdekképviseleti feladatok ellátása, turistatevékenység

Ma folytatása, rendezvények, bel- és külföldi találkozók lebonyolítása. Tagja a nemzetközi camping szövetségnek.

Magyar Cukoripar Kutató Intézete (Tolnai Lajos u. 25.). 1949-ben alakult. Működése során számos olyan korszerű metodikát és technikai megoldást dolgozott ki, amelyet a magyar cukoripar üzemei széles körben alkalmaznak, s amelyeket licencia formában külföldön is értékesített. Az intézet koordinált kutatásokat végez a KGST keretén belül, és kétoldali tudományos kapcsolatban áll csaknem valamennyi szocialista országgal. A dolgozók száma: cca. 40. Nagy részük egyetemi végzettségű. Igazgató: → Zsigmond András gépészmérnök, Kossuth-díjas, a Munka Érdemrend aranyfokozatának tulajdonosa.

Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) VIII. ker. szervezete 1945. január végén alakult meg a volt Wien Szálló épületében, a József krt. 16-ban. 1945. májusában átköltözött az Aggteleki u. (Kiss József u.) 8-ba, a Gyógyszerészek Kaszinójának helyiségébe. A MADISZ első titkára Vörös János volt, aki később az MNB elnökhelyettese lett. A MADISZ munkáját a kerületi pártbizottság megbízásából az illegális mozgalomban részt vevő fiatalok kezdték meg. Rövid időn belül, ahogyan az élet kezdett konszolidálódni, egyre több fiatal járt a MADISZ-ba. Először a baloldali szülők gyermekei, majd a környékbeli fiatalok jártak a szervezetbe. Megalakítása után a romeltakarításban segédkezett, majd a közellátás segítésében vett részt. (Burgonyaosztás a körút és Népszínház u. sarkán és a jelenlegi Bástya mozi előtt.) Első nagy rendezvénye az 1945. június 10-i ifjúsági nap volt. Üzemekhez, iskolákhoz kiépített kapcsolatai útján az ottani fiatalokat bevonta a szervezet munkájába, ill. helyi csoportokat hozott létre. Területen is voltak helyi csoportjai, az Üllői úti, a Szentkirályi utcai és a Kálvária (Kulich Gyula) téri körzeti helyiségekben. Miután a különböző pártok ifjúsági szervezetei megalakultak, azokkal kapcsolatot épített ki és segítette ott a baloldali erőket. E munka eredményeként alakult meg az 1948. évi centenáriumi ünnepségek előkészítésére a Magyar Ifjúság VIII. kerületi Tanácsa, amely az ünnepségek közös megszervezése mellett előkészítője lett az egységes ifjúsági szövetség megalakulásának. A kerületi ifjúsági tanács legnagyobb akciója volt, hogy 1948. március 15-én egységesen vettek részt az → Erkel Színház előtt rendezett kerületi ifjúság zászlójának avatási és → Múzeum kerti központi ünnepségén. A MADISZ széles körű nevelő munkát folytatott tagjai, de az egész kerület ifjúsága körében. Tagjainak többsége ma, mint negyvenéves korosztály, megtalálható az élet minden területén, ahol aktív tevékenységet folytatnak. Ötévenként rendszeresen találkoznak, és e találkozók célja egymás életútjának segítése és a tapasztalatok átadása a ma KISZ-eseinek.

Magyar Építőművészek Szövetsége (Dienes László u. 2.). 1951-ben alakult. Elődei: Magyar Építőművészek Szövetsége (1902—1948), Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezetének Építész Szakosztálya (1945—48), Magasépítőipari Tudományos Egyesült (A METESZ keretében) (1948), Új Építészet Köre (1946—49), Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége Építőművész Szakosztálya (1949—51). Jelenlegi székházába 1954 novemberben költözött be. Tevékenysége: mint a magyar építészek önkéntes tagságán alapuló önálló társadalmi szervezet, a magyar építőművészet ügyének hazai és nemzetközi viszonylatban társadalmi kép-

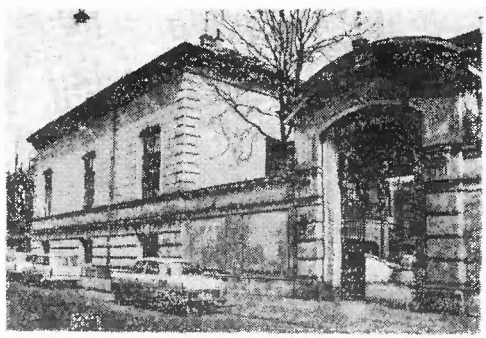

A Magyar Építőművészek Szövetsége székháza (műemlék)

viselője. A Szövetség kialakítja az építészet területén a marxista—leninista világnézet elsajátításának, ill. fejlesztésének legeredményesebb formáit és módszereit, a magyar építészet időszerű elvi és gyakorlati kérdéseiben véleményt nyilvánít, állást foglal, továbbá javaslatokat terjeszt az illetékes kormányzati és más hatóságok, valamint más szervek elé. Művészeti folyóiratot ad ki, sajtószolgálatán keresztül állandó kapcsolatot tart fenn az időszaki- és napilapokkal. Támogatja az építészeti szakmunkák megjelenését, szakkönyvtárat tart fenn, az építészeti alkotásokról ismertetéseket, vitákat, kiállításokat rendez. Támogatja a hazai és külföldi tanulmányutakat és ilyeneket szervez. Tervpályázatokat ír ki, ill. küldöttei útján részt vesz tervpályázatok kiírásában és elbírálásában, közreműködik a tervpályázatok eredményeinek ismertetésében. Kapcsolatot épít ki és tart fenn a külföldi és nemzetközi építész-szervezetekkel. Foglalkozik az építészeti oktatás tárgyköreivel és módszereivel. Tagjainak és az építészeknek segítséget nyújt szerzői jogaik védelmére. Tagja az UIA-nak (Építészek Nemzetközi Szövetsége), annak munkabizottságaiban tevékenyen részt vesz. Taglétszáma: cca. 650 fő. Elnök: Pogány Frigyes egyetemi tanár, a Magyar Iparművészeti Főiskola igazgatója, főtitkár: Csaba László építész, a Tervezésfejlesztési és Típustervező Intézet igazgatóhelyettese. Folyóirata: a Magyar Építőművészet — öt nyelvű, fényképekkel, rajzokkal illusztrált reprezentatív kiadvány, mely kéthavonként jelenik meg.

Magyar Eszperantó Szövetség (Hungara Esperanto Asocio) (Kenyérmező u. 6.). Feladata: a nemzetközi nyelv terjesztése, szocialista építőmunkánk nemzetközi ismertetése, a békemozgalom támogatása. Tagja az Eszperantó Világszövetségnek. Két ízben Bp.-en rendezték az Eszperantó Világkongresszust: 1929-ben 1200, 1966-ban: 3975 résztvevővel. Pécsett 1966-ban, az Ifjúsági Világkongresszuson 1220-an vettek részt. Helyi csoportjainak száma: 120. Az eszperantista mozgalom magyarországi története 1897-ig tekint vissza. Ma Szervezete egy polgári és egy munkás (Magyarországi Eszperantista Munkások Egyesülete) területen fejlődött ki. A két irányzat 1947-ben egyesült. A haladó polgári szárny vezetője Giessvein Sándor volt. A MESZ központi folyóiratai: Hungara Esperantisto (havi közlöny), Hungara Vivo (negyedévi kulturális lap). Elnöke: Mátéffy József (a Legfelsőbb Bíróság tanácsvezetője). (Kép → XXVIII o.)

Magyar Honvédelmi Szövetség VIII. ker. Vezetősége (Rákóczi tér 2.). A szövetség jogelődei: 1946—1949-ig Magyar Partizánok Baráti Szövetsége. 1949—1952-ig a Szabadságharcos Szövetség. 1952—1957-ig a Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség. 1957—1967-ig a Magyar Honvédelmi Sportszövetség. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1967-ben hozott határozatot a Magyar Honvédelmi Szövetség létrehozására. A határozat értelmében a szövetség legfontosabb feladata az ország lakosságában kialakítani a haza megvédésére irányuló készségeket és képességeket. Ennek értelmében végzi a kerület vezetősége munkáját. Évente 3—400 előadást szervez 25—30 000 résztvevővel. 52 iskolát patronálnak, ahol segítséget nyújtanak a honvédelmi oktatás lebonyolításához. Az eddigi alapszervezeti felépítés helyett jelenleg klubokra épül a szervezet, melyeknek vezetősége és elnöke van. Kerületünkben 50 klub tevékenykedik 17 szervezet irányítása alatt. A klubtagok létszáma: 1700 fő. A szövetség évente többezer fiatalt készít fel a katonai szolgálat teljesítésére. Az általános honvédelmi előképzés a tanintézetekben oktatási óra és a KISZ Ifjú Gárda keretében történik. Az előképzés gépjárművezetői, rádiótávírászi, elektrotechnikai, filmgépkezelői, tábori stúdiókezelői, tábori nyomdászi, könnyűbúvári, repülő, hajózási, ejtőernyős, vitorlázó és modellezői szakterületeken folyik. Honvédelmi utóképzés során tájékoztató előadások és lövészetek szerepelnek a tematikában. A polgárvédelmi tájékoztató oktatás 15 órás tematika rendszerben történik. Ennek keretében elsajátítják és gyakorolják az esz-

Ma méletretérítés, a vérzéscsillapítás fogásait. Megismerik a radiobiológiai fegyverek elleni védekezést, a mentési módokat, az élelmiszerek védelmét, valamint a sugárvédő eszközöket. 5 év alatt 1145 csoportban több mint 52 ezer fő részesült ilyen kiképzésben. Az összetett honvédelmi versenyben és az úttörő honvédelmi versenyben általános és középiskolás fiatalok vesznek részt, évente 15—20 ezren. A vezetőség munkáját kerületünk lakosai, dolgozói közül több százan segítik. A szövetség titkára: Király József.

Magyar-Hollandi Biztosító Rt. 1890-ben alakult meg a Hollandi Biztosító magyarországi képviselete. A századfordulón építette székházát az Üllői út 2. sz. alatt. 1916-ban M.—H. B. Rt.-vé alakult. A biztosítás minden ágával foglalkozott, évi mérlege 4 millió korona, majd 17 millió pengő körül volt. A székház 1945 januárjában leégett.

Magyar Ifjúság (Somogyi Béla u. 6.). 1957 márciusától a KISZ központi lapja. 1957 januárjában jelent meg először hetilapként. Folytatja harcos elődeinek, az Ifjú Proletárnak és az Ifjú Kommunistának hagyományait, illetve a felszabadulás utáni Szikra (1946—1950) ifjúmunkás hetilap és a Szabad Ifjúság (1950—1956) legjobb törekvéseit. Sokoldalúan számol be a magyar fiatalok életéről, a KISZ akcióiról és tevékenységéről. Forrás címmel kezdettől fórumot nyújtott a fiatal íróknak és költőknek, akik közül többen ma már irodalmi életünk ismert személyiségei. Több nemzetközi akciót kezdeményezett a szocialista országok ifjúsági lapjaival, mint például a Nemzetközi Dunaexpedíció, amelynek résztvevői (Komszomolszkaja Pravda, Mladá fronta, Smena, Scinteia Tineretului, Narodna Mladezs), Bratislavától a Fekete-tengerig hajóztak a Dunán és riportsorozatban számoltak be a baráti országok életéről. Ma a Magyar Ifjúság többszínű offset-eljárással, negyedmillió példányban kerül az olvasókhoz. Főszerkesztő: Szabó János.

Magyar Imre (1910) az orvostudományok doktora, az I. sz. → Belgyógyászati Klinika igazgatója, az NDK Érdemérem tulajdonosa, a Belgyógyász Társaság elnöke, a Korányi Társaság főtitkára. A májbetegségek és cukorbetegségek vizsgálatával foglalkozik.

Magyar Izraeliták Országos Könyvtára (József krt. 27.). Az első könyvtár 1877-ben létesült Lelio della Terre padovai zsidó tudós könyv- és kézirattárából, majd Oppenheim Dávid nagybecskereki és Brill Sámuel Lőw pesti rabbi könyvtárával bővült. A második könyvtár a XX. század első évtizedében alakult, s magában foglalja többek között Bacher Vilmos professzor, Pollák Eleázár és Weisz Miksa rabbi, teológus, az Országos Rabbiképző Intézet tanára könyvgyűjteményét. A mostani könyvtár 1950-ben alakult az → Országos Rabbiképző Intézet és a Pesti Izraelita Hitközség könyvtárából. Jelenleg mintegy százezer kötetet tartalmaz — főleg hebraicát és judaicát —, benne 15 ősnyomtatványt és kb. 500 kéziratot. — Irodalom: Klein Miksa: A Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet könyvtára. Adalékok a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet történetéhez. (Bp. 1917. 106—150.)

Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség 1957. március 21-én az → Erkel Színházban bontott zászlót. Ezt követően megalakult Budapesti Bizottsága. 1957. november 7 óta a Köztársaság tér 26 sz. alatt működik. 22 kerületi, 3 kerületi jogú KISZ Bizottságot irányít. 6850—6900 alapszervezetben 215 000 körüli KISZ-tag van. Jelenlegi első titkára: Csillik András.

Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség VIII. kerületi Bizottsága. (Rákóczi tér 2.). 1945 tavaszán kerületünkben is megalakult a → MADISZ azzal a céllal, hogy megteremtse az ifjúság egységét és részt vegyen az ország újjáépítésében. Az ifjúság körében növekvő politikai aktivitás kedvező feltételeket teremtett az egységes ifjúsági mozgalom megteremtésére. Így 1950 júniusában megalakult a DISZ kerületi szervezete. Székháza a mai úttörőházban (Vajdahunyad u. 4.) volt. Tömegbázisát elsősorban a kerületi nagyüzemek

képezték. Fontosabb feladatai közé tartozott a fiatalság politikai-ideológiai nevelése, a gazdasági építő munka segítése. Mozgósította az ifjúságot a néphadsereg tisztiiskoláira, a békekölcsönjegyzésre és lehetőséget biztosított a kulturális-, sporttevékenységben való tömeges részvételre. Munkaakcióiba a fiatalság nagy tömegét vonta be.

1957 márciusában alakult meg a KISZ VIII. ker.-i szervezete. Az első alapszervezeteket a nagyüzemi ifjúmunkások hozták létre. A KISZ a „Hűség a néphez, hűség a Párthoz" és az „Együtt az ifjúság tömegeivel a szocialista Magyarországért" alapvető gondolatok jegyében dolgozik. A tervszerű folyamatos munka eredményeként 1970-ben 170 alapszervezetben 22 000 KISZ-tag van. Tömegbázisát az üzemi, intézményi és iskolai ifjúság képezi. Tevékenységében jelentős helyet foglal el a politikai munka, az érdekvédelem, a fiatalsággal való sokoldalú foglalkozás. Ezt célozták azok a nagy jelentőségű kezdeményezések, amelyek a munkát is jellemezték. Az „Ifjúság a szocializmusért" mozgalom programba foglalta az ifjúság termelő munkáját, tanulását, kulturális és fizikai fejlődését. A mozgalom hat éven át biztosította a színes, eleven KISZ-munka kereteit, és évente 10—12 000 fiatal teljesítette a négy követelményt. Hasonlóan sikeres mozgalom a „Vádoljuk az imperializmust" és a „Forradalmi ifjúsági napok" is. Termelést segítő tevékenységei közül kiemelkednek a védnökség vállalások, a takarékossági akciók és a vállalatoknál dolgozó 250—300 ifjúsági-brigád munkája. Évente 150 000 társadalmi munkaórát dolgoznak a fiatalok és 800—1000 tanuló vesz részt a nyári építőtáborokban. A Tanáccsal összefogva, jórészt az ifjúság társadalmi munkájával épült fel az → Asztalos János Ifjúsági Park. Az 1960-as évek elején megrendezésre került másfél napos oszolytetői és farkashegyi túrákon 4—500, ill. 1500—2000 fiatal részére politikai, kulturális és sportprogramot biztosítottak. Évenként a nyári vezetőképző táborban 150—200 ifjúsági vezetőt képeznek tovább. Jelentős önálló akciója az esti hat hónapos vezetőképző iskola létrehozása, ahol 80—100 KISZ-fiatalt képeznek. A kerületi KISZ Bizottság számos önálló kezdeményezéssel tette érdekesebbé, romantikusabbá az alapszervezetek életét. Ilyen kezdeményezések a „Kerületi zászló becsületéért" és a három szakaszos „Hála stafféta" mozgalmak. Mindkét kampány lényege, hogy a politikai munka, a termelés, a kultúra és a sport terén a KISZ-szervezetek tevékenysége fellendüljön, színes, eleven KISZ-élet legyen. A végrehajtást a KISZ Bizottság értékelte, a jók emlékérmet, a győztesek serleget kaptak. A mozgalmakban a KISZ-szervezetek döntő többsége részt vett. A kerületi ifjúság életében jelentős eredmények a Tanácsköztársaság vagy hazánk felszabadulásának évfordulója tiszteletére rendezett 10—12 000 fős fáklyás felvonulások; 2500—3000 fiatal részére a személyi igazolványok ünnepélyes kiosztása; az 1200—1500 új KISZ-tag fogadalomtétele; a különböző ifjúsági találkozók szervezése. Kulturális és sportmunka terén a József Attila-mozgalom, a Kilián György és az Ifjú Kommunista Próbák letétele, pinceklubok létesítése, műsoros táncesték, bálok szervezése teszi színessé a KISZ életét. Az ifjúsági szervezet titkárai: Kovács György (MADISZ 1945—50), Appel György (DISZ 1950 június—1952 január), Reimann Józsefné (DISZ 1954 tavaszáig), Varga Károly (DISZ 1956 júniusáig), Kerekes György (DISZ 1956 júniusától), Kiss József (KISZ 1957 márciusától—1960 tavaszáig), Borovitz Tamás (KISZ 1963 tavaszáig), Juhos István (KISZ 1966 novemberig). Jelenleg Oroszi László a KISZ Bizottság titkára.

Magyar Kommunista Párt (MKP) központi bizottsága 1945. január 18.—1945. augusztus 1-ig a Köztársaság tér 27. sz. házban működött.

Magyar Művelődés Háza → Erkel Színház.

Magyar Nemzeti Múzeum (Múzeum krt. 14—16.). Gróf Széchényi Ferenc alapította 1802. november 25-én, gyűjteményeit — közöttük értékes könyvtárát — a nemzetnek ajándékozva. Az alapítólevél kiállítása-

Ma

Ma kor az akkor egy egységet képező Nemzeti Múzeum 11 884 nyomtatványt, 1150 kéziratot, 142 kötet térképet és rézmetszetet, 2675 érmet őrzött azon régiségek és néhány kép mellett, amelyeket az 1807-ben kiadott „Catalogus Nummorum Hungariae" c. első leltár foglal magába. A mai Nemzeti Múzeum alapját alkotó Érem- és régiségtár 1814-ben vált önálló

Szkíta aranyszarvas, Tápiószentmárton (MNM)

tárrá (Szakkatalógusa, a „Cimeliotheca Musei Nationalis" 1825-ben jelent meg). A gyűjtemény első otthona az egykori pálosok pesti rendháza volt. Jelentős esemény a → Nemzeti Múzeum épületének felépítése. A nagyarányú gyűjteményszaporodás következtében a XIX. század második felében megkezdődik a nagy szakmúzeumok kiválása, hogy alapjaivá váljanak a ma is működő Szépművészeti, Iparművészeti, → Néprajzi, → Természettudományi Múzeumoknak. A MNM autonómiájának megszűnésével az anyaintézményből szárnyára bocsájtott önálló intézmények a maguk sajátos fejlődésén mentek keresztül. Az alapítást követő idők pusztításai az 1848-as szabadságharc idején, de különösen a második világháborúban mind az épületben, mind a gyűjteményekben súlyos károkat okoztak. A mai MNM nevében és hagyományaiban őrzi az alapító gondolatát, de tevékenysége tartalmában megváltozott. Múzeumunk a magyar föld, a magyar nép történetének tudományos gyűjteménye, amely a legrégibb időtől 1945-ig gyűjti, feldolgozza, megőrzi és a közönség elé viszi földünk és népünk történetének jelentős mozzanatait. Gyűjteményeiben 750 000 tárgyat őriz. A korszakokra tagozódó Régészeti, Középkori, Újkori osztálya mellett önálló tár az Éremtár, a Történeti Képcsarnok, a Régészeti Könyvtár és a Múzeum Adattára. Ez országosan gyűjti az ásatási dokumentációkat és egyben központi gyűjteménye a Múzeum nyilvántartásának, amely felöleli az ország más múzeumainak magángyűjteményeire vonatkozó tárgyak kartonját, fotóját. Szervezetéhez tartozik a sárospataki Rákóczi Múzeum, a visegrádi Mátyás Király Múzeum, a monoki Kossuth Szülőház. Ezek együttesen teszik a MNM-ot a magyar történet múzeumává. Két állandó kiállítás látható: 1. A magyar föld története a honfoglalás koráig, 2. Magyarország története a honfoglalástól 1849-ig. Belföldi alkalmi kiállításai mellett élénk kiállítási tevékenységet folytat külföldön is. Látogatóinak száma 160—180 000 körül mozog. Dolgozóinak száma cca. 100 fő. Itt dolgozott többek között: → Pulszky Ferenc → Rómer Flóris, → Hampel József, → Hillebrand Jenő, → Mihalik Sándor, → Vértes László. Önálló kiadványai: Folia Archeologica évkönyv 1943-tól évi 25 ív terjedelemben, régészeti füzetek 1952-től. Főigazgató: → Fülep Ferenc a történettudományok kandidátusa. (Kép → XLVI o.)

Magyar Néphadsereg VIII. ker. Kieg. Pság. (Baross u. 65/67.) Katonai igazgatási szerv, amely a kerületre vonatkozóan nyilvántartja a hadköteleseket, végrehajtja a 18 évesek összeírását és sorozását, biztosítja a fegyveres erők személyi feltöltését. A parancsnokság az 50-es években, a Magyar Néphadsereg megszervezésének időszakában alakult. A VIII. ker. Nap utca 19. sz. alatt volt, majd 1955-től jelenlegi helyén működik. Parancsnok: Fajd István alezr.

Magyar Nők Országos Tanácsa VIII. ker. Vezetősége (Rákóczi tér 2.). Elődje a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége VIII. ker. szervezete, amely 1945-ben alakult meg és 1957-ig működött. 1945 végéig kilenc körzet alakult a kerületben. Első nagyobb akciója egészségügyi előadás-sorozat tartása volt, melyen házegészségőröket

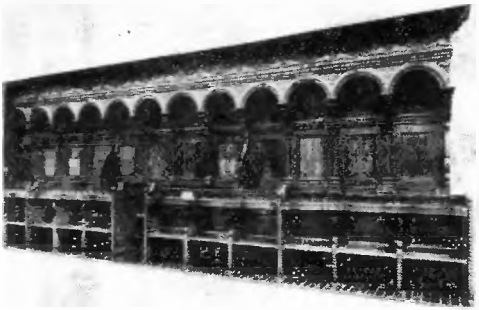

Báthory stallum, Nyírbátor (MNM)

Butella. Rajczi Mihály munkája, Mezőcsát (Néprajzi Múzeum)

Kutyafejű istenséget ábrázoló festett kerámia edény, Peru (Néprajzi Múzeum)

Konstantinosz Monomachosz koronája. Nyírbator (MNM)

Fából faragott méregpohár Kongó, 1907. (Néprajzi Múzeum)

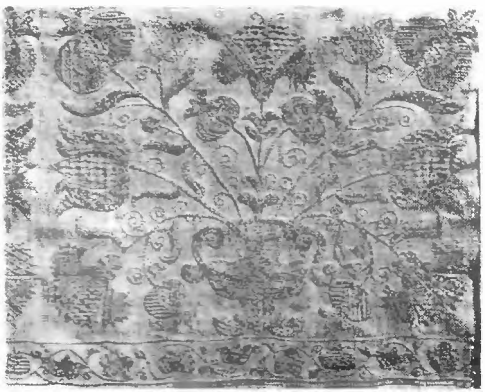

Hímzett lepedőszél részlete Nyugat-Dunántúl (Néprajzi Múzeum)

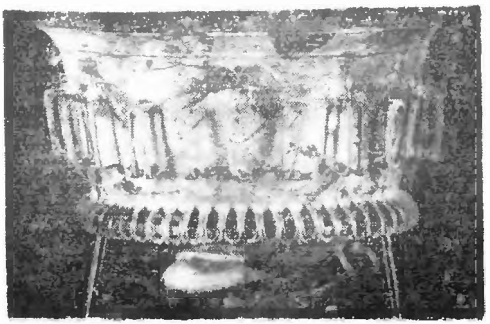

Vas diavetum, Szekszárd (MNM)

„Nagyapó" néven ismert hatalmas kvarckristály

Őselefánt agyarai a Természettudományi Múzeum őslénytani kiállításán

Kossuth Lajos által gyűjtött szarkalábféle („Delphinium consolida").

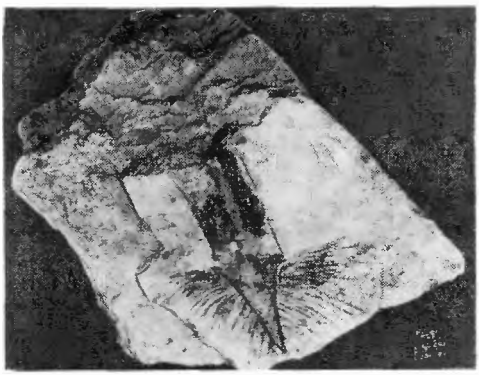

Ősnövény lenyomat az egri Wind-agyagbányából.

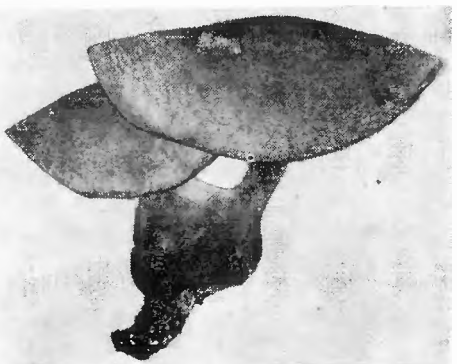

Gyökeres pereszke (*Leucopaxillus macrorhyzus*).

Dolomit v. pilisi len (Linum dolomiticum). Csak Magyarországon honos.

Kövesült lábasfejű

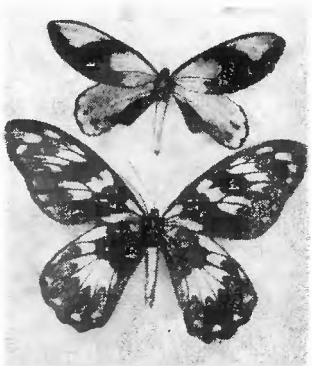

Biró Lajos új-guineai expedícióján gyűjtötte e színpompás lepkéket

képeztek ki. Közben az üzemekben kiépítették a nőfelelősi hálózatot és bővült a munka is. Erősödött a politikai megmozdulások harcos jellege, a május 1-i felvonulások, gyűlések, mind látogatottabbak lettek. A dolgozó nők problémáinak megoldásán kívül beteglátogatások, uzsonnadélutánok, télapó ünnepségek, bábelőadások stb. szervezése rendszeres volt. A Fóti Gyermekváros kicsinyeinek a VIII. kerület asszonyai ruhákat készítettek. 1957-ben alakult meg a Magyar Nők Országos Tanácsa. Célja, hogy a nők körében végzett politikai felvilágosító munkával a szocialista építést segítse, harcoljon a nők egyenjogúságának gyakorlati megvalósításáért és a jó hagyományokat ápolja. 1957 után kerületünkben is szervezettebben folyt a munka a célok megvalósításáért. A vezetőség mellett bizottságok működnek: a Szülői Munkaközösség, a Családvédelmi Bizottság. Kéthetenként klubdélutánokon orvosi, kozmetikai, főzési stb. előadásokat tartanak. Minden évben megünneplik a Nemzetközi Nőnapot, az Anyák Napját, a Nemzetközi Gyermeknapot. A békegyűlések, tanácsbeszámolók, vietnami szolidaritási ünnepségek szervezésénél sok segítséget nyújt a Nőtanács vezetősége. 1970-ben önálló működése megszűnt. Tevékenységi körét átvette a Hazafias Népfront és a többi tömegszervezet.

Magyar Nyomdai Műintézet Részvénytársaság 1892-ben alakult a József u. 45. (régi számozás) alatt. 40 szakmunkást foglalkoztatott. A cég létét elsősorban a szabadelvű, 67-es párt Magyar Hírlap c. napilapjának nyomása biztosította. Az 1900-as évek végén megszűnt.

Magyar Rádió és Televízió (Bródy Sándor u. 5—7.). → Puskás Tivadar találmányaként 1893. február 15-én indult meg a Magyar utcában a telefonhírmondó, a „beszélő újság" — a rádió elődje. Az első „stúdió" a Gyáli úti Postakísérleti Állomás udvarán egy kimustrált bútorszállító kocsiban kapott helyet. A kísérleti adás egy 250 watt teljesítményű adóval indult. A műsorszórás engedélyezéséről szóló rendelet 1925. november 14-én jelent meg, 1925. december 1-én indult hivatalosan a rádiózás a Rákóczi út 22. sz. bérház negyedik emeletén. Mai helyére, a Bródy S. u. 5—7. sz. alá 1928. október 25-én költözött a Rádió. A magyar rádiózás fejlődése ehhez a Sándor utcai épülethez fűződik. 1944. március 19-én elfoglalták a bevonuló német fasiszta csapatok, és 1944. október 15-én — a nyilas hatalomátvétel óráiban is — emlékezetes szerepet játszott. A II. világháborúban, Bp. ostroma alatt elpusztult a magyar rádiózás. A fasiszták tönkretették, kirabolták a Sándor utcai stúdióházat is. 1945. január 16-án délután két órakor léptek be a felszabadító Vörös Hadsereg első egységei a rádiószékházba, és két nap múlva már elkezdődött a rádió újjáépítése. A mintegy 80%-os pusztítás után 1945. május 1-én már műsort adott a Magyar Rádió. 1949. február elsejével az eddigi Budapest I. és Budapest II. felveszi a „Kossuth" és a „Petőfi" nevet. Sorra épültek az új adóállomások (→ Posta, Rádió és TV Műszaki Igazgatóság), és 1953 júliusában „megszületik" az egymilliomodik, majd 1961 elején a kétmilliomodik előfizető.

A Rádió új épülete

A Rádió épülete 1956-ban az ellenforradalmárok kezére került (→ Rádió ostroma), és ismét nagymértékű pusztulást szenvedett. 1956. november 7-én újra megszólalt

Ma Budapest, és 1957 tavaszára nagyjából befejeződött a Magyar Rádió második újjászületése. A fejlődés útját azóta új stúdiók épülése, a korszerű technika térhódítása, az URH- és a sztereorádiózás megjelenése, a két főműsor egész napossá válása, a két és fél milliós előfizető-létszám túlhaladása és a Pollack Mihály téri irodaház felépülése jelzi. Elnök: → Tömpe István.

Magyar Rádió és Televízió Énekkara. Az 1950-ben alakult énekkar működését nagymértékben meghatározza a rádió jellegéből fakadó munka. Alapkritérium, hogy a legkülönbözőbb műfajokban is méltóképpen reprezentáljon mind a belföldi, mind a külföldi hallgatóság előtt. Tagjai között operaházi magánénekesek is vannak. Az együttes számos új magyar opera, oratórium, kantáta bemutatására vállalkozott. Az énekkar vezető karnagyai voltak: Székely Endre, Darázs Árpád, → Vásárhelyi Zoltán, Vajda Cecília, Csenki Imre; ezenkívül számos neves külföldi karmester vezényelte őket.

Magyar Rádió és Televízió Szimfonikus Zenekara. → Lajtha Lászlónak, a Rádió zenei osztálya akkori vezetőjének kezdeményezésére 1945-ben alakult. A „bölcsőnél" Ferencsik János és Paul Tibor állt, majd 1956-ig Somogyi László volt a vezető karnagy. Azóta Lehel György áll az együttes élén. A zenekar feladatai igen sokrétűek, a rádiós munka mellett számtalan nyilvános koncert szereplői, sőt, csaknem negyed évszázados fennállása óta bejárta egész Európát. 1965-ben a Liszt-díj I. fokozatát kapta meg.

Magyar Rádió Gyermekkórusa. 1954-ben alakult, → Botka Valéria és → Csányi László kezdeményezésére. Az együttes számos zenekari kíséretes művet, gyermekoperát, kantátát mutatott be. Több ízben szerepelt nagy sikerrel külföldön is, külön meghívást kapott az USA-ba és Japánba, számos kitüntetést kapott. (Kép → 30 o.)

Magyar Szocialista Munkáspárt Budapesti Bizottsága (Köztársaság tér 26.). 22 kerületi és 4 kerületi jogú pártbizottságot irányít. Közel 5000 alapszervezetben 185—190 000 párttagot fog össze. Az MDP Budapesti Bizottsága 1952 tavasza óta ugyanebben az épületben működött. 1956-ban a Pártház ostroma után az újjáépítés befejezésével 1957. november 23 óta újra az épületben dolgozik a pártbizottság. Jelenlegi első titkára → Németh Károly.

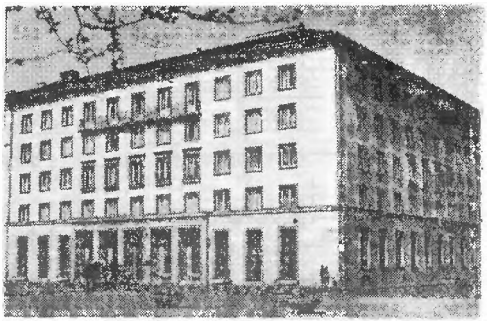

Az MSZMP Budapesti Pártbizottságának épülete

Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. ker. Bizottsága (1970 óta Baross u. 61.). 1945. január 18-án a VIII. ker. Magdolna utcai Vasas székházban mintegy négyszázan jöttek össze — régi illegális kommunisták, szociáldemokraták és a kommunistákkal szimpatizálók —, hogy megalakítsák az MKP-t. Erre csak másnap, január 19-én került sor, miután a Tavaszmező u. 6. számú ház első emeletét elfoglalták. A Kommunista Párt egyéni kiválasztás útján 70—80 taggal alakult meg. Az első legfontosabb feladatok: ki a pincéből, elte-

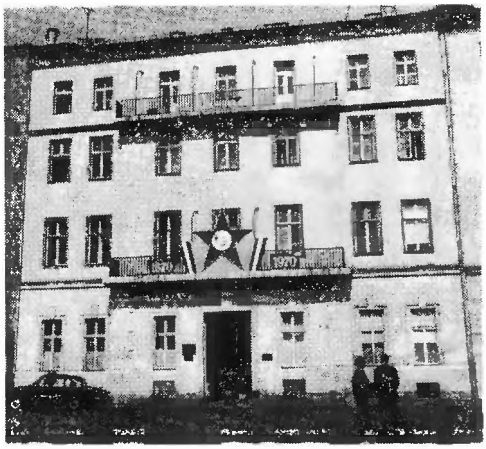

Az MSZMP Pártbizottsága (régi székháza)

metni a halottakat, eltakarítani a romokat, helyreállítani a lakásokat és kórházakat, megalakítani a Nemzeti Bizottságokat, a demokratikus rendőrséget, újjászervezni az elöljáróságot, melyekért igen aktív, széles körű szervező és agitációs munkát folytatott a pártbizottság. A kerületi elöljáróság újjászervezésekor a pártbizottság Kovács Pált javasolta vezetőnek, a demokratikus rendőrség első kapitánya pedig Mezei József lett. A kerületi PB az élelmezés megjavítása érdekében Bp.-en elsőként (1945. február 1-vel) szervezte meg a kert és mezőgazdasági csoportokat. A mozgalom — amelyben az üzemi bizottságok is részt vettek — célja az volt, hogy a kerületben levő üres telkeket és kerteket felhasználják veteményezésre. A termelési szerződések megkötése mellett a párt javaslatára több szövetkezeti bolt és javító is létesült.

1948-ban a két munkáspárt egyesülése, a Magyar Dolgozók Pártja létrejötte előtt a kerületben már közel 40 ezer párttag volt. Ugyanakkor egy erős SZDP-vel is számolhatott a kerület. Ebben az időben nagy feladatokat oldott meg a pártbizottság: az 1949-es országgyűlési választás, a békekölcsönjegyzés, a tanácsok létrehozásának előkészítése. A kerület első tanácselnöke Lakatos Imre lett. 1949-ben a pártbizottság átköltözött a Rákóczi tér 2. számú házba. 1949-ben a koncepciós perekbe egyre több „gyanúsított" került, s az arra érdemes párttagok jó része nem szívesen vállalt nagyobb pártfunkciót: érezhető volt a kerületben is a személyi kultusz hatása. Politikai zavarok mutatkoztak, főleg az értelmiség körében, s észrevehető volt a tömegek bizalmatlansága egyes pártvezetők iránt.

Az ellenforradalom idején a kerületi pártbizottság néhány tagja: Bakó Ágnes, Kovács Istvánné, Suhajda József, Forntrán Emilné és még néhányan a pártházban maradtak, hogy a kerület legnagyobb üzemében, a → Ganz-MÁVAG-ban megszervezzék a fegyveres ellenállást. A gyár akkori párttitkára, Kreszán Lajos megkísérelt 50 embert toborozni. A munkásokat azonban megfélemlítette a munkástanács, s így az akció nem sikerült. A kerületben 1956. november 9-én kezdték újjászervezni az MSZMP-t. November 20-án megválasztották az Ideiglenes Intéző Bizottságot. Az intézőbizottság tagjai Csont Ferenc, Moharos József, és Vértes Ferenc elvtársak lettek. Az ellenforradalom után a kerület kommunistái közül százan állandó agitációra jártak Bács megyébe, hogy segítsék a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezését. Székháza ekkor Köztársaság tér 27.

Ma

A harmadik ötéves terv és az új gazdasági mechanizmus előkészítésében intenzív politikai munkát végzett a kerület. 420 alapszervezet végzett felmérést, gyűjtötte össze a dolgozók véleményét, javaslatát. A kerületben valóságos mozgalom lett a reformot előkészítő munka. A sikeres bevezetés után, a tapasztalatokat rendszeresen értékeli a kerületi PB. Fontos feladata volt a pártbizottságnak az oktatási reform politikai előkészítése is. Ebben a munkában mintegy kétezer pedagógus vett részt. Az MSZMP kerületi szervezeteinek taglétszáma: 16 000 (1970).

A VIII. kerület pártbizottság titkárainak, illetve későbbi első titkárainak névsora 1945-től napjainkig: 1.) Köböl József 1945. január 19-től 1945. február 14-ig. 2.) Széll Jenő 1945. február 15-től március közepéig. 3.) Tuli István 1945 március közepétől március végéig. 4.) Tóth Ferenc 1945. április 1-től április végéig. 5.) Vörös János 1945 májusában. 6.) Biró László 1945. júniustól 1946 februárig. 7.) Farkas László 1946 februártól 1948 szeptemberig. 8.) Villányi Ferenc 1948 szeptembertől 1950 februárig. 9.) Hidas István 1950 februártól 1950 június 25-ig. 10.) Visontai Ilona 1950 augusztustól 1954. szeptemberig. 11.) Balogh László 1954 szeptembertől 1955 szeptemberig. 12.) dr. Suhajda József 1955 szeptembertől 1956 november 4-ig. 13.) Bakó Ágnes 1956. november 20-tól 1963. július 31-ig. 14.) Dapsy Károly 1963 augusztustól 1968. december 31-ig. 15.) Nagy Richárd 1969. január 1-től. (Kép → LXV o.)

Ma **Magyar-Szovjet Baráti Társaság VIII. ker.-i Szervezete** (Rákóczi tér 2.). 1945-ben Magyar-Szovjet Művelődési Társaság néven alakult meg. 1948-tól mint demokratikus tömegszervezet Magyar-Szovjet Társaság néven működött. 1956 októberi ellenforradalom után (1957 nyarán) alakult újjá mint mozgalom. Kerületi szervezetének 1956-ban már 16 ezer fő volt a taglétszáma. Tevékenysége alapjában a magyar-szovjet barátság ápolására, erősítésére irányul. Terjeszti a Szovjetuniót népszerűsítő prospektusokat, a politikai, gazdasági, kulturális és szellemi életét bemutató kiadványokat. Szervezi a szovjet emberekkel való találkozókat, baráti esteket. Az ifjúság körében főleg az orosz nyelvű oktatásban ér el említésre méltó eredményt. Évente kerületünkből 6 800 fő utazik Szovjetunióba. Ugyanakkor a kerületi elnökség évente 4—5 turistacsoportot lát vendégül. Munkájával segíti a tömegszervezeteket és mozgalmakat és elősegíti, hogy a Szovjetunió ismertetése széles körű legyen és minden vendéghez eljusson. Az elmúlt 25 év alatt a mozgalom irányításában kiemelkedő munkát végeztek: Niederhauser Emil, Orbán Gyula, Villányiné — Daczó Jolán, Csicsmann Miksa, Salamon György, Barna Andor, Pozsonyi László, Salczer József, Toldi Lajosné. Jelenlegi elnök: Tasi István. Jelenlegi titkár: Rázsó Ernő.

Magyar Szovjet-Művelődési Társaság. Haladó szellemű művészek, írók, tudósok és politikus kezdeményezésére 1945. június 9-én alakult meg a Puskin u. 5/7. sz. alatti egyetemi épületben. Célja a szovjet népek kultúrájának magyarországi megismertetése volt. Még abban az évben székházát a Szentkirályi u. 32. sz. alá helyezte. 1949 után a Semmelweis u. 1. sz. alá költözött. Ma → Magyar-Szovjet Baráti Társaság néven működik.

Magyar Távirati Iroda Részvénytársaság. 1921-ben alakult mint a magyar kormány hivatalos hírszolgálati irodája, Rt.-i alapon. 1928-tól 1950-ig a → Magyar Rádió épületében működött a Bródy Sándor u. 7. sz. alatt.

Magyar Testgyakorlók Köre (MTK) (VIII., Hungária krt. 6.). 1888-ban alakult. Megalakulása első percétől kezdve a haladó polgári fejlődés szellemében fejtette ki tevékenységét. Atlétikai, birkózó, kerékpár, súlyemelő, torna és úszó szakosztály működött ekkor, mintegy 80 taggal. A labdarúgó szakosztály 1901-ben alakult, s 1904-ben már az MTK csapata nyerte meg a labdarúgó bajnokságot. Ugyanebben az évben → Halmay Zoltán a St. Louis-i olim-

A Hungária—Lazio (Olaszország) KK mérkőzésen 1937-ben Cseh II. kapura fejel

pián kettős győzelmet aratott gyorsúszó számokban. A klub munkájába 1905-ben kapcsolódott be a sportcélokra óriási összegeket áldozó mecénás, Brüll Alfréd, aki közel négy évtizeden át vezette sikerről sikerre egyesületét. Az 1908-as londoni olimpián → Weisz Richárd a kötöttfogású nehézsúlyú birkózás bajnoka lett, majd az 1912-es stockholmi olimpián → Fuchs Jenő a kardvivásban nyert két aranyérmet. A Hungária úti sporttelepet 1912. március 31-én avatták fel az örök riválisa FTC elleni 1 : 0-ás eredményt hozó bajnoki mérkőzéssel. A profizmus bevezetése után a Hungária FC jelentette a kék-fehérek első vonalbeli csapatát, az MTK pedig az amatőr bajnokságban játszott. Hatalmas sikereket értek el az MTK asztaliteniszezői, akik több mint egy évtizeden át valamennyi világbajnokságot megnyertek, de igen eredményesen működött a birkózó, atlétikai, úszó, vízilabda, kajak-kenu, kerékpár, vívó, torna, női kosárlabda és az ökölvívó szakosztály is. A második világháború kitörése után egyre jobban előtérbe lépő fasizmusban már nem látta célszerű-

nek a klub vezetősége a további működést s emiatt 1940-ben feloszlatta a Hungáriát, majd megszűnt az MTK is. A felszabadulás után Weisz Richárd olimpiai bajnok lakásán 1945 februárjában egy 15 tagú szervezőbizottság alakította meg újra az MTK-t. A bizottság rövid idő alatt talpra állította a nagy múltú egyesületet. A romtengerré lett, kiégett Hungária úti sporttelepet hamarosan helyreállították s a szakosztályokban pezsgő élet indult meg. A felszabadulás óta eltelt 25 esztendőben különböző átszervezések folytán Textiles SE (1950), Bp. Bástya (1951—53), Bp. Vörös Lobogó (1953—56), majd újból MTK néven működött. Ebben az időszakban az 1952-es olimpián a légsúlyú birkózásban, a nagyváltósúlyú ökölvívásban, egy-egy, a labdarúgásban 4 aranyérmet nyertek. Az 1968-as mexikói olimpián 2 újabb labdarúgó lépett be az aranyat szerző MTK-sok táborába. A VB-n 1954-ben a kajakozók 6 aranyat szereztek, az 1967-es EB-n egyet. A magyar labdarúgás eddigi nagy sikereiből jelentős részt követelhetnek maguknak a kékfehérek labdarúgói. A csapat 1903—1969-ig 846 nemzetközi mérkőzést játszott az alábbi teljesítménnyel: 481 győzelem, 156 döntetlen, 209 vereség, 2457 : 1492-es gólarány. A labdarúgócsapat eddig 18 alkalommal nyerte meg a magyar bajnokságot. A nagy múltú klub elnöki tisztségét 1963 óta → Bánhalmi Ferenc tölti be.

Magyar Testnevelési és Sportszövetség Budapesti VIII. kerületi Tanácsa (Baross u. 10.). 1945 előtt a testnevelési és sportmozgalomnak nem volt kerületi szintű irányító és koordináló szerve. A felszabadulás után, a tanácsok megalakulása előtt a VIII. kerületi Elöljáróságon sportelőadó irányította a kerület testnevelési és sportmozgalmát. Fő feladata a „Munkára Harcra Kész" sportmozgalom szervezése volt. A VIII. ker. Tanács VB mellett működő VIII. ker. Testnevelési és Sport Bizottság (TSB) 1951. március 4-én alakult meg. Függetlenített dolgozóit és aktíváit a VIII. ker. Tanács VB nevezte ki. A TSB megalakulása után megkezdődött a kerület testnevelési és sportmozgalmának egységes irányítása. Feladata többek között a magyar testnevelési és sportmozgalom fejlesztése céljából hozott határozatok végrehajtása, a mozgalom társadalmi bázisának kiszélesítése, a kerületi sportkörök, szakszövetségek és bizottságok munkájának irányítása, ellenőrzése és koordinálása. A szervezés eredményeképpen az 1951-es alakuló évben a kerületben 79 sportkörben 17 215 tag működött. Az MTS Budapesti VIII. ker. Tanácsa mint önálló tömegszervezet, munkáját a kerületi tömegszervezetekkel összhangban, a kerületi Pártbizottság elvi és az MTS Budapesti Tanácsa szakmai irányításával végzi. Feladata az MTS Kongresszusa és az MTS VIII. kerületi konferenciája által hozott határozatok és programok végrehajtása, a kerület sportmozgalmának állandó fejlesztése és a kerületi sportkörök tevékenységének segítése. 1969-ben a kerületi sportkörök száma 67, a sportköri tagok száma 35 000. Összesen 11 szakszövetség működik s a bizottságok száma 3. Mintegy 70 társadalmi aktíva segíti a munkát. Jelenlegi elnök: Szalczer József.

Ma

Magyar Tudományos Akadémia Kémiai Szerkezeti Kutató Laboratóriuma (Puskin u. 11—13.). 1961-ben önálló akadémiai intézményként a Műszaki Fizikai Intézet mikromorfológiai osztályából alakult. Feladata: molekulák, makromolekulák és különféle fizikai fázisok kémiai szerkezetének kutatása, részben hazánkban máshol nem alkalmazott különleges műszerek segítségével. (Tömegspektrométer, ultracentrifuga, gázelektron difraktográf). Több témában szorosan együttműködik más intézményekkel, közöttük a Szovjetúnió Tudományos Akadémiájához tartozó kutató intézetekkel is. Dolgozók létszáma: cca. 60 fő. Igazgató: Lengyel Sándor, a kémiai tudományok doktora, a Magyar UNESCO Bizottság elnöke.

Magyar Tudományos Akadémia Kísérleti Orvostudományi Kutató Intézete (Szigony u. 43.). 1954 óta — eleinte különböző intézetekben — működik. Tízemeletes toronyépülete 1964-ben készült el. Az érzékeny műszerek befogadására külön betonalapra

Ma helyezett, az épület falaitól izolált, rezgésmentes torony szolgál. Feladata elsősorban orvostudományi alapkutatások végzése. Három tudományos osztálya van: gyógyszerkutatási, morfológiai és kórélettani. A Gyógyszerkutatási Osztály a kémiai szerkezet és a gyógyszertani hatás összefüggéseinek kérdéseit kutatja a központi idegrendszer normális és kóros működésével kapcsolatban. A Morfológiai Osztály a sejtszaporodás és a sejt-differenciálódás szabályozásának kérdéseivel foglalkozik. A Kórélettani Osztály a belsőszekréciós mirigyeknek és e mirigyek termékeinek az élettani és kóros folyamatok létrejöttében játszott szerepére vonatkozóan, valamint a nyirokkeringés transzport feladatával kapcsolatban folytat kutatásokat. Dolgozók létszáma: cca. 150 fő, ebből tudományos kutató 38, a kutatásban közvetlenül részvevő segéderő 43. Igazgató: → Rusznyák István Kossuth-díjas akadémikus, az MTA elnöke. (1970-től Stark Ervin, az orvostudományok doktora.) (Kép → LXV o.)

Magyar Urbanisztikai Társaság (Rákóczi u. 7.). Alapítási éve 1966. Célja, hogy a településekkel foglalkozó szakemberek között folyamatos kapcsolatot teremtsen és a jelentősebb urbanisztikai problémák megoldásában kezdeményezzen és közreműködjék. Elnöke: Sarlós István, a Fővárosi Tanács elnöke.

Magyar Úttörők Szövetsége Budapesti Elnöksége (Köztársaság tér 26.) 1958. június 1. óta működik jelenlegi helyén. 22 kerületi Úttörő Elnökséget irányít, 340—350 úttörő csapatban 145—150 000 kisdobos és úttörő van. Jelenlegi titkára: Bostai Károlyné.

Magyar Úttörő Szövetség Kerületi Szervezete (Rákóczi tér 2.). Az országban elsőként, 1946. június 2-án a „Gyermekbarátok" mozgalmának tagjaiból alakult. Ezt követően az iskolákban sorra létrejöttek a csapatok. Jelenleg 21 csapatban a csapatvezetők és kisdobosvezetők irányításával 9 ezer úttörője van a Szövetségnek. Munkájukat 374 pedagógus rajvezető és 316 KISZ ifjúvezető segíti. A Kerületi Elnökség az iskolai csapatok irányítása mellett 11 szakbizottság munkáját is segíti. Az országos mozgalmakban való aktív részvétel mellett számos helyi kezdeményezés is gazdagítja a munkát: a „Hála Zászló", a „Hősök Könyve" és sok más mozgalom. Az Úttörőház 1955. november 7-e óta a Vajdahunyad utca 4. sz. alatt működik és fennállásának 5. évfordulóján → Kreutz Róbert nevét vette fel. A 18 szakkörben 270—300 pajtás vesz részt, ahol tudását és

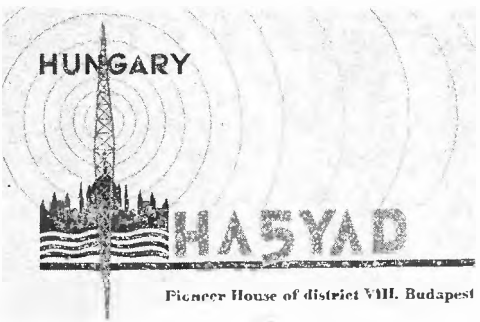

Az Úttörőház rádióscsoportjának QSL lapja

kézügyességét fejleszti. 25—30 úttörő baráti levelezést folytat szovjet és lengyel pionírokkal. A rádióamatőr klub 10—15 pajtása kapcsolatot létesít más országok rádiósaival; az úttörő élet gyakorlati munkáját a módszertani szoba tablói segítik; a fiatalok táncklubjában 15—20 úttörő ismerkedik meg a társastánccal vasárnaponként; 18—20 pajtás a budai hegyekben túrázik. 1968—69-ben a tanév során az üzemek, intézmények széles társadalmi összefogással → Káptalanfüreden 400 fős úttörő váltótábor építése kezdődött meg. Elnök: Kovács József, Titkár: Ábelovszky Jánosné.

Magyar Vöröskereszt Egyesület. Az 1879-ben alapított MVE székháza 1920—1945 között a Baross u. 15. sz. alatt volt.

Magyar Vöröskereszt VIII. ker. Szervezete (Rákóczi tér 2.). A felszabadulás után 1945-től 1948-ig a szervezet → Nemzeti Segély név alatt dolgozott. Jelentős szociális akciókat bonyolított le, melyet akkor a horthista idők örökségét hordozó Vöröskereszt nem tudott volna megoldani. 1948-ban beolvadt az újjászervezett Magyar

Vöröskeresztbe. Legfontosabb feladata az egészségügyi nevelő, felvilágosító munka lett, mivel a szocialista jellegű tevékenység nagy részét az állami szervek vállalták. Ennek figyelembe vételével kezdődött el 1949-ben az egészségügyi tanfolyamok és előadások szervezése, az önkéntes ápolónők kiképzése, a tbc, a rák és egyéb szűrővizsgálatokra való mozgósítás. 1951-től a Magyar Vöröskereszt egészségügyi tömegszervezetté vált. Közreműködik a lakosság egészségügyi képzésében, a betegségek megelőzését szolgáló intézkedések végrehajtásában és a járványok elleni küzdelemben. Elősegíti az állami vérellátás biztosítását az önkéntes véradók toborzásával. Elemi csapások idején résztvesz a lakosság megsegítésében, neveli a tagságot a tartós békéért folyó harcban való tevékeny részvételre. Kerületünkben 1957-ben 68 alapszervezet működött 3000 fővel. 1969-ben 135 alapszervezetbe 11 500 fő a taglétszám. Több, mint 15 ezer hallgató vett részt az elsősegélynyújtó tanfolyamokon, és 35—40 ezer azok száma, akik az Anyák Iskoláján, vagy egyéb egészségügyi tanfolyamon vettek részt. A tanuló ifjúság körében is mély gyökere van a vöröskeresztes munkának. Míg 1963-ban 350, 1969-ben már 2 600 az ifjú vöröskeresztesek száma. Kerületünk valamennyi általános iskolája elnyerte a „Tiszta iskola, egészséges ifjúság" címet. 1969-ben 830 liter térítésmentes vért adtak a kerület dolgozói. Vöröskeresztes elsősegélyhely 310, őrs 132 és 35 egészségügyi felelős működik, akiknek feladata, hogy az embereket egészséges életmódra neveljék. Mozgalmat indítottak a házak tisztaságáért. Meghatározott területi felosztás szerint megszervezték a polgári védelmi elsősegélynyújtó szakaszokat, melyeknek célja a tömegméretű egészségügyi károsodás elhárítása a lakosság öntevékeny együttműködésével. Elnök: Pápay István. Titkár: Izmán Imréné.

Magyary-Kossa Gyula (1865—1944) farmakológus, orvostörténész. A bp.-i gyógyszertani tanszéken 1889-től gyakornok, majd tanársegéd. 1894-ben a méregtan magántanára. 1896-tól a botanika és gyógyszertan tanára az → Állatorvosi Főiskolán. 1921-ben egy. rk. tanári címet kapott. Jelentősek orvostörténeti kutatásai.

Magyarország (Gyulai Pál u. 14.). Politikai és társadalmi hetilap. 1964 óta jelenik meg 24 oldalon; példányszáma 120 000. Főszerkesztő: Pálfy József.

Magyarországi Munkások Rokkant és Nyugdíjegyesülete. A szocialista munkásmozgalomtól elszakadt nacionalista irányzat a Nemzeti Demokrata Munkáspárt kezdeményezésére jött létre 1892. augusztus 7-én, a Baross utca 47. szám alatt. Kezdetben tagjai főként a nyomdászok közül kerültek ki, később az egyik legnagyobb munkásbiztosító intézetté fejlődött ki. 1910-ben 200 000 tagja volt. Székházuk a József utca 23. alatt épült fel. Az első világháborút követő pénzügyi válság anyagi helyzetüket súlyosan megrendítette, a világválság éveiben az egylet tönkrement és 1935-ben megszünt.

Magyarországi Vegyészeti Munkások Szövetsége. 1905. április 16-án alakult meg a vegyészeti szakszervezet, 1914 végéig a IX. kerületben volt a központja. Az első világháború alatt nem működött, majd 1917 tavaszától a ruggyantagyári munkások (→ OGV) kezdeményezésére kezdett újra dolgozni, 1918 áprilisában alakult újra a Kun utca 11-ben. A szakszervezet elnöke ekkor Kapuszta András, titkárai Rózsa Gyula és → Somló Dezső. A vegyészeti munkások szakszervezete ebben az időben rohamosan fejlődött, tagjainak száma 3 200 volt, politikailag a balratolódás jellemezte. 1918. december 2-án a szakszervezet kimondta, hogy tagjai a kommunista párt tagjai is lehetnek. Ezen az ülésen részt vett és beszédet mondott Kun Béla is. A Tanácsköztársaság idején következetesen végrehajtották az iparági szervezkedést, az egyetlen szakszervezet volt, amely átvette az általa képviselt iparág gazdasági irányítását is. A szakszervezet taglétszáma 1919 júniusában 16 000 volt. A fehérterror időszaka korábbi súlyos helyzetébe szorította vissza a vegyészeti szervezkedést. Néhány jelentősebb akciójuk zajlott le 1921—1923

között, → Hámán Kató titkársága idején. Később a taglétszám néhány százra csökkent le, a harmincas években lapjuk, a Vegyészeti Munkás is megszünt. A tagság számának csökkenése súlyos anyagi gondokkal is járt, önálló helységüket fel kellett adniok, és 1937 őszén elköltöztek a Teleki tér 5. szám alá, majd 1939-ben a VII. kerületbe mentek át a Segédmunkások Szakszervezetének helyiségébe.

Mahunka Imre Bútorgyár. A századfordulón telepedett M. I. asztalosmester a Német u. 49—51. sz. alá. A 10-es években mintegy 50 munkással dolgozott. 1930-ban részvénytársasággá alakult.

Major Tamás (1910) színész, rendező, színigazgató, kétszeres Kossuth-díjas, kiváló művész, a Munka Vörös Zászló Érdemrend tulajdonosa. 1931 óta színész, 1938-tól rendező, 1945—1962 között igazgató a → Nemzeti Színházban. Színészként a groteszk, ironikus és komikus szerepekben a legkiválóbb: Tartuffe, Corbaccio (Volpone), Jago, III. Richard, Lucifer, Archie (A komédiás) legjobb alakításai. Színigazgatói minőségben a felszabadulás utáni Nemzeti Színház újjászervezése, talpraállítása, a szovjet és az új magyar dráma felkarolása terén úttörő érdemei vannak. 1950-ben az első Jv.-i Tanács tagja, a kerület országgyűlési képviselője.

Május 1. Ruhagyár (Elnök u. 1.). Eredeti épülete 1913-ban katonai ruharaktár és varroda céljára épült. Elődje, az Országos Ruházati Intézet Rt. 1930-ban alakult.

A Május 1 Ruhagyárban

Az államosításkor az Egyenruházati NV. nevet vette fel. 1952 óta Május 1. Ruhagyár. 1955-ig kizárólag egyenruhákat gyártott. Különböző termékváltozások után, 1961-től kizárólag férfi, női és gyermekkabátokat, kosztümöket, valamint kabátjellegű sportruházati cikkeket készít gyapjú, ballon, pille, műbőr és valódi bőr alapanyagokból. 1968 óta növekszik a szintetikus anyagot tartalmazó alapanyagok aránya, különösen a nyugati exportra kerülő áruknál. 1958-ban kezdett exportra termelni. Eleinte csak szocialista államokba, 1960 óta kapitalista országokba is szállít. Termelése az 1949-i 200,000.000 Ft-ról 1969-ig megháromszorozódott; tőkés exportja az utolsó két esztendőben több mint két és félszeresére nőtt (1969-ben 450 ezer darab), ezzel ma már termékeinek fele exportra kerül. Dolgozóinak létszáma: cca. 5000. Vezérigazgató: Kovács József.

Makarenko utca. A régi Zerge, később Horánszky u.-ban áll a Jv. első gimnáziuma, több zárdájából 1948-ban kollégium lett. Joggal kapta ezért az 1950-es évek elején Anton Szemjonovics M. (1888—1939) szovjet pedagógus nevét.

Makay Margit (1891) színésznő, érdemes és kiváló művész. A → Nemzeti Színháznak 1935-től visszavonulásáig tagja volt. Elegáns megjelenése, kultúrált beszéde, egyszerű művészi eszközei minden alakításának speciális súlyt tudtak adni. Főbb szerepei: Elmira (Tartuffe), Gertrud (Hamlet). Gertrudis (Bánk bán), Christine (O'Neill: Amerikai Elektra).

Makk Károly (1925) filmrendező, Balázs Béla-díjas, érdemes művész, a Köztársasági Érdemérem tulajdonosa, a → Színház- és Filmművészeti Főiskola docense. Kiemelkedő alkotásai többek között: Ház a sziklák alatt, A 39-es dandár, Megszálottak.

Makláry Zoltán (1896) színész, Kossuth-díjas, érdemes és kiváló művész. 1935-től nyugdíjba vonulásáig a → Nemzeti Színház tagja volt. Kitűnő karakterszínész; a legkülönbözőbb figurákat teljes hitelességgel ábrázolta. Emlékezetes alakításai: Tiborc (Bánk bán), Szellemfi (Liliomfi),

Polgármester (Gogol: Revizor), 1. sírásó (Hamlet), Argan (Képzelt beteg) és a Ványa bácsi feledhetetlen címszerepe.

Makoldi Mihályné (1913) vezető szakfelügyelő, Kossuth-díjas. A → Fazekas Mihály gimnáziumban, valamint a Fővárosi Szakfelügyeleti és Továbbképző Csoportnál működik. Kitüntetését az alsótagozatos oktatói-nevelői munka színvonalának emelése érdekében kifejtett tevékenységéért kapta 1956-ban.

Makrisz Agamemnon (1913) szobrász, Munkácsy-díjas. Patrasban született. Az athéni Képzőművészeti Főiskolán végezte tanulmányait. 1951 óta él Magyarországon, s azóta portrékkal, emlékműtervekkel, köztéri szobrokkal szerepel kiállításainkon. (Tanácsköztársasági emlékmű, bronz, Szekszárd; Mártír emlékmű, bronz; Mauthausen, egykori koncentrációs tábor; Munkáslány, bronz, Bartók park.) 1952 óta dolgozik a → Százados úti MT.-en.

Malasits Géza (1874—1848) a lakatos mesterséget tanulta, majd villanyszereléssel foglalkozott. 1893-ban belépett a Szociáldemokrata Pártba. 1895-ben az Óbudai Munkásképző Egylet elnökévé választották. 1903-ban részt vett a → Vasmunkásszövetség alakuló közgyűlésén. 1909-ben, továbbá 1910-, 1912- és 1914-ben, titkárrá választották, más években 1919-ig szövetségi alkalmazott volt. A Károlyi-kormány a diósgyőri állami vasgyár igazgatójává nevezte ki. A Tanácsköztársaság után rövid ideig börtönben és internáló táborban volt. 1924—1944-ig Győr város SZDP országgyűlési képviselője. 1944-ben a németek koncentrációs táborba hurcolták. Hazatérése után ismét a vasas szakszervezet alkalmazásában állt.

Mandák Mária Szeretetotthon (Karácsony Sándor u. 31—33.). A józsefvárosi evangélikus egyházközség létesítette 1958-ban Grünvaldszky Károly lelkész intenciói szerint. Az országban az első öregek háza típusú szociális intézmény.

Mandl Gyula (1899—1969) fiatalon került az FTC-ből az → MTK-ba. Gyenge fizikumú, de hallatlanul intelligens hátvéd volt, nagyszerű helyezkedési és passzolási érzékkel. 1921—34 között 31 alkalommal játszott a válogatottban. Szép edzői sikerei is voltak.

Mándy Iván (1918) író, Baumgarten- és József Attila-díjas. Ker. von.: Lakásai: 1927—1934: Kenyérmező u. 4., 1934—1938: Sándor (Gutenberg) tér 4., 1938—1941: Mátyás tér 14. 1941-től jelenleg is a Mező Imre út 25. sz. alatt lakik. Ker. von. írásai: Csőszház (1943), Franciakulcs (1948)., Idegen szobák (1957), Csutak és a szürke ló (1959), Fabulya feleségei (1959), Csutak a mikrofon előtt (1961), A pálya szélén (1963), A locsolókocsi (1964), Az ördög konyhája (1965), Séta a ház körül (1966), Régi idők mozija (1967), Csutak és Gyáva Dezső (1968).

Manninger Vilmos (1876—1945) sebész, → Rókus kórházi orvos, egy. m. tanár a sebészeti propedeutikából. 1908-tól a Margit Kórház, 1914—1936-ig a János Kórház sebész főorvosa. 1926-ban rk. tanár, a Rókus Kórház csoportjába tartozó Eötvös Lóránd Rádium és Röntgen Intézet főorvosa. 1936-ban kórházügyi előadó a belügyminisztériumban.

Margó Ede (1872—1946) szobrász. Művei: Hannele (dombormű), Pósa Lajos szobra, Dankó Pista szobra (Szegeden). A millenniumi emlékmű szobrai közül Hunyadi János és Ferdinánd szobra az ő műve. 1911—1944-ig dolgozott a Százados úti MT.-en.

Margó Tivadar (1816—1896) zoológus, egyetemi tanár. A pesti egyetemen 1840-ben orvosdoktori, 1841-ben Bécsben sebészorvosi és szülészmesteri oklevelet szerzett, majd a pesti egy. anatómiai tanszékén lett tanársegéd. 1851-ben egy. m. tanár szövettanból és h. tanárként előkészítő természettudományi előadásokat tart 1859-ig. 1860-tól a kolozsvári orvossebészeti tanintézet, 1862-től haláláig a pesti egy.-en az állattan és bonctan r. tanára. Az első magyar darwinisták egyike.

Mária Dorothea Egyesület. Zirzen Janka, Römer Flóris, Péterffy Sándor és mások kezdeményezésére 1885-ben alapították meg az elöregedett tanítónők segélyezésére a M. D. E.-t. Társadalmi gyűjtés útján

Má jött össze a pénz a tanítónők otthonának építésére. 1889 nyarán készült el az Orczy (Mező I.) út és Örömvölgy (Diószeghy) u. sarkán, — ma Mező Imre út 73/75. — az egyemeletes, saroktornyos épület Pucher József tervei szerint. Tíz esztendő múlva újabb szárny épült és újabb tíz év múlva egy emelettel megtoldották. 40—45 férőhelyes volt. 1945-ben az E. megszünt, épülete ma → Szlovák Gimnázium. Irod.: Katona Lajosné: A Magyar Tanítónők M. D. E. (Bp. 1935).

Máriássy Félix (1919) filmrendező, Kossuth-díjas, érdemes művész, a Szocialista Érdemérem tulajdonosa, a → Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára. Kiemelkedő alkotásai többek között: Budapesti tavasz, Külvárosi legenda, Imposztorok.

Márkus Emilia (1860—1949) színésznő. 1877-től volt a → Nemzeti Színház tagja. → Prielle Kornélia után ő volt a színháznak az a művésznője, akire a szalondrámák, polgári-társadalmi színművek női főszerepeit osztották. Színes, sokoldalú egyénisége ebben bontakozott ki legpompásabban, de nagy sikere volt néhány klasszikus szerepben is. Ő volt az első Tünde, de játszotta Évát (Az ember tragédiája), Gertrudist, Melindát (Bánk bán) is. Híres szerepei voltak még: Francillon, Gauthier Margit (Dumas ifj.), Zoraya (Sardou: A boszorkány), Monna Vanna (Maeterlinck), Noémi (Jókai: Az aranyember), Nóra (Ibsen). A kerületben utca őrzi nevét.

Markusovszky Lajos (1815—1893) orvos, egészségügyi szervező, az MTA tagja. → Semmelweis Ignác barátja és tanainak népszerűsítője. 1848-ban kórházi főorvos és Görgey seregében törzsorvos. A szabadságharc után nem térhet vissza az egyetemre. Az Orvosi Hetilap alapítója és 32 éven át szerkesztője. 1867-től a vallás- és közoktatásügyi min.-ban az orvosképzés előadója. Az ő kezdeményezésére és irányítása alatt épül fel a → Than Károly számára létesített Egyetemi Vegytani Intézet, majd a belső klinikai telep (→ SOTE). Ő indította meg a külső klinikai telep építését is, de befejezését már nem érte meg. A kerületben kollégium viseli nevét. A SOTE épületével szemben teret neveztek el róla és azon szobra áll (IX. ker.).

Maróczy Géza (1870—1951) a magyar sakksport első nemzetközi sikereket elért nagymestere. Könyvei, szakcikkei hatékonyan fejlesztették hazánkban ezt a játékot. Elismert tekintélynek örvendett világszerte. A „Pesti Hírlap" sakkozója volt, s ennél a lapnál évtizedeken keresztül vezette a sakkrovatot. A VB-k során 2 aranyérmet nyert. Tagja volt az 1927-ben és 1930-ban világbajnokságot nyert magyar csapatnak. 1 ezüstérmet szerzett az 1930-as és 1 bronzérmet az 1933-as világbajnokságon. 1936-os aranyérme megnyerésekor már 66 esztendős volt. A nagyszerű testi és szellemi kondícióját sokáig megőrző játékos 81 éves korában húnyt el.

Marosi József (1934) az → OSC vívója. Az 1956-os olimpián ezüstérmes a párbajtőr csapatban, ugyanott bronzérmes a tőrcsapat tagjaként. A VB-ken 1 ezüst- és 2 bronzérmet nyert.

Márta Ápolónő Egyesület 1926-ban alapítvánnyal létesült. 1937-től a volt → Pálffy palotában (Puskin u.—Revicky u. sarok) működött ápolónőképző iskolája. A tanfolyam végzett növendékei annakidején a legjobb világi ápolónők voltak. Ma a Varga Katalin ápolónőképző működik az épületben.

Martinelli Jenő (1886—1954) szobrász. Művei: Női fej, Hiúság, Apáczai Csere János emlékmű (Szeged). 1911—1954-ig dolgozott a → Százados úti MT.-en.

Marton Endre (1917) rendező, Kossuth-díjas, kiváló művész, Jászai-díjas, a Köztársasági Érdemérem és a Munka Érdemérem tulajdonosa, a → Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára, a Nemzeti Színház főrendezője. Kiemelkedő rendezései többek között: Bernarda háza, Vérnász, (Lorca), Az ügynök halála, Bünbeesés után (A. Miller), Lear király (Shakespeare), Marat halála (P. Weiss), Mózes (Madách).

Márton Lajos (1876—1934) régész. 1928-tól a → MNM igazgatója. Fő műve: A korai La Tène-kultúra Magyarországon. (Bp. 1933. Arch. Hung. 11.)

Martsa István (1912) szobrász, éremművész, Munkácsy-díjas. Művei: Szerelmespár, Felszabadulási emlékmű (Hajdúböszörmény), Mártír-szobor (Auschwitzi kiállítás), Van Gogh érem. Női akt szobor (József u. 22.) Lakik: József u. 37.

Marx György (1927) fizikus, a fizikai tudományok doktora, Kossuth-díjas. 1948-tól az → ELTE Elméleti Fizikai Intézetében dolgozik, 1961-től az → ELTE Elméleti Fizkai Tanszékének tanára. A → TIT fizikai szakosztályának elnöke. Az elemi részecskék és az atommag fizikájával, asztrofizikával és az elméleti fizika más kérdéseivel foglalkozik. Felfedezi a leptontöltés megmaradását, kidolgozza a Föld és a Nap neutrinósugárzásának elméletét.

Matejka György (1915) marós, Állami-díjas. Kitüntetését 1966-ban kapta, a mélyfúró tömlő bilincsek gyártásának racionalizálására irányuló és egyéb újításaiért, melyek több millió Ft. megtakarítást eredményeztek. (→ Országos Gumiipari Vállalat.)

Matolcsy Kálmán (1922) vegyészmérnök, Kossuth-díjas. A → Szerves Vegyipari Kutató Intézet igazgatóhelyettese. Kitüntetését a szerves vegyipari eljárások kidolgozása terén elért eredményeiért kapta 1955-ben.

Mátrai Lajos György (1850—1906) szobrász, az Iparművészeti Iskola tanára. Kerületünkben: → Balassa János és → Lumnitzer Sándor orvosprofesszorok szobra, a II. → Seb. Klinika homlokzatán.

Mátrai László filozófiatörténész, az Egyetemi Könyvtár főigazgatója, akadémikus. (1909.) A Jv.-ban született, itt töltötte gyermekkorát és ifjúságát, édesapjának kis lakatosműhelye volt a Szigony utcában. 1931 óta jelennek meg tudományos publikációi. Filozófiai, esztétikai és művelődéspolitikai munkássága alapján 1948-ban az MTA levelező, 1962-ben rendes tagja. 1945 óta az ELTE könyvtárának igazgatója.

Mátray Gábor (1797—1875) könyvtáros, zenekutató és szépirodalmi lapszerkesztő. 1846—1875-ig az → OrszágosSzéchényi Könyvtár vezetője volt. Nagy érdemeket szerzett a könyvtár gyarapítása, rendezése és szervezése terén. Má

Mátyás király Kávéház. A századfordulón megnyílt rövid életű kávéház a Rákóczi út 19. sz. alatt, a Szentkirályi u. sarkán volt. Marandó emléke, hogy tulajdonosa készítette cégérül az épület sarkán az első emelet magasságában álló Mátyás királyt ábrázoló bronzszobrot.

Mátyás tér. A XVIII. sz. első felétől Tavaszmező, az 1860-as évek közepétől Mátyás tér, a királyról elnevezve. A Jv. legrégebben beépített tere, a XIX. sz. elején már három oldalról házak szegélyezték, csak délkeleti oldalán voltak még szőlők a század első harmadában. Az 1790-ben épült 11. sz. a kerület egyik legrégibb, ma is álló lakóháza.

Maugsch Gyula (1882—1946) szobrász. Művei: Mackó úrfi róka komával, Figyelő kutya, Rondella emléktábla (Apáczai Csere János u. 1.). Kiváló állatszobrász. 1921—1944-ig dolgozott a → Százados úti MT.-en.

Mauritz Béla (1881) egyetemi tanár, a bp.-i Tudományegyetemen 1914-től nyugalomba vonulásáig (1949) az ásvány- és kőzettan professzora. Számos hazai magmás (vulkáni) kőzet mintaszerű feldolgozása fűződik nevéhez. Jelentősek a zeolit-ásványokkal foglalkozó kutatásai is.

Mausz Rezső (1877—1922) nyomdász. 1909—1912-ben a nyomdász országos szervező bizottság tagja, a szakegyesület központi vezetőségének tagja. 1912-ben a szakszervezet munkaközvetítője lesz. 1914-ben behívták katonának. 1918 őszén leszerelt. Régi helyét a szakegyesületben újra elfoglalta, 1919 áprilisáig. A Tanácsköztársaság ideje alatt a hadügyi népbiztos helyettese volt. A Kommün bukása után másfél esztendőre ítélték, majd internálták. A Szovjetunió csereakciója nyomán Rigába került. Itt a lappangó tüdővész elragadta.

MÁVAG lakótelep (Kolónia). Az Államvasutak Gépgyára 1896 óta rendelkezett

Má egy 100 lakásos munkáslakóteleppel. A gyár hatalmas fejlődése új lakótelep létesítését tette szükségessé. 1909. november 1-én a Golgota-, Delej-, Simor- és Szapáry-utca által határolt 19 500 m² területen új, 648 lakásos gyári lakótelep épült. A 648 lakásból 15 kétszobás és 7 háromszobás, a többi egyszobás volt. A telep legfontosabb létesítményei a Golgota utcai vonalon épült C-épületben kaptak helyet. Annak első emeletén helyezkedett el a nagy étterem, a félemeleten — a kasztszellemre jellemzően — a tisztviselők kaszinója működött, míg a munkások önképzőköre a második emeleti helyiségben folytatta tevékenységét. A pincében helyezték el a kád- és gőzfürdőt. Az 1910-es év folyamán a fürdőt 68 000 ember vette igénybe. Az egyes lakószobák 5,6 m hosszúak és 4,3 m szélesek voltak. A telep 60 személyes óvodával rendelkezett. 1910-es adatok szerint a lakótelepen 3005 személy lakott.

MÁV Anyagvizsgáló Főnökség (Salgótarjáni út 1—5.). 1887. október 1-én létesült MÁV Vegyészeti Laboratórium néven a Budapesti Főműhely osztályaként. Első vezetője, Grittner Albert (1860—1918.) vegyészmérnök a Laboratóriumot korszerű intézetté fejlesztette, elvégezte a hazai szenek elemzését. A Laboratórium 1895-től önálló; a jelenlegi épületben 1902 óta működik, neve 1948—1954-ig Intézet volt. A MÁV által használt összes anyagok mechanikai, röntgen- (1953-tól) elektromos és analitikai spektográfos (színképelemző, 1962-től) laboratóriumi vizsgálataival foglalkozik. Az 1949. évi átszervezéstől az anyagok művi átvételét is végzi. A Főnökségen dolgozott 1954-től 1957-ig a Kossuth-díjas → Bereznai Oszkár okl. gépészmérnök, aki pályafenntartási mérőkocsikat tervezett. Füle Endre okl. gépészmérnök a vasúti gépészetbe bevezette az ultrahangos vizsgálatot. László Lóránd okl. gépészmérnök az ólombronz kiöntésű csapágyak bevezetésével, valamint a matematikai és statisztikai módszerek alkalmazásával fejlesztette a Főnökség munkáját. A létszám: cca. 180 fő (1969). A Főnökség négyszer nyerte el a Szocialista Munka szolgálati hely címet.

MÁV Autófuvarozási Főnökség (Múzeum u. 11.). MÁV Autófuvarozási Üzletvezetőség (ÜV) néven alakult 1951-ben a MÁV különböző szolgálati helyei személy- és tehergépjárműveinek központosított üzemeltetése céljából. 1954-től — jelenlegi elnevezéssel — a Közlekedés és Postaügyi Minisztérium egyik szakosztálya alá tartozik. Az 1951. évi 255 fő és 149 gépjármű 1969-re cca. 1200 dolgozóra és 747 gépjárműre növekedett. A kerületben a Verseny u. 1. sz. alatt üzemel személygépkocsi garázsa. Vidéken nyolc kirendeltsége és négy telephelye van. Kielégíti a MÁV országhatáron belüli fuvarozási igényeit.

MÁV Budapesti Igazgatósága (Kerepesi út 3.). A Magyar Államvasutak területileg 6 Vasútigazgatóságra oszlik. Ezek közül a Budapesti Vasútigazgatóság a legnagyobb.

A MÁV Budapesti Igazgatósága

Elődje, a Budapesti Üzletvezetőség 1881. január 1-én alakult, az ugyanezen évben → Rohlicz Gyula tervei szerint elkészült Kerepesi út 1—3—5. sz. alatti épületekben. A vasúthálózat nagyobbodásával 1889-ben két részre szakadt. 1893-ban „Budapest-jobbparti" és „balparti" elnevezést kapott. 1891-től rövid ideig volt egy „déli" üzletvezetőség is. 1921-től ismét összevonták. 1939—44 között „északi" és „déli" üzletvezetőségként működött, 1945-ben ismét összevonták. Jelenlegi nevét 1948 óta viseli. 1969-ben feladatát 2200 km

kiterjedésű vágányhálózaton cca. 42 000 dolgozóval látta el. Igazgató: Tóth János.

MÁV Budapest-Józsefvárosi Pályafenntartási Főnökség (Mező I. út 22.). Jelenlegi helyén 1946 óta működik. A Főnökséghez összesen 18, Budapesten 8 pályamesteri szakasz tartozik. Összesen 120 km vasútvonalat gondoz: a Budapest—Gödöllő—Aszód, az Aszód—Balassagyarmat vonalat és a Budapest Ferencváros—Rákosszentmihályi Körvasutat. Utoljára 1954-ben volt Élüzem. Létszáma: cca. 800 fő (1969).

MÁV Épületfenntartási Főnökség (Múzeum u. 11.). MÁV Házkezelő Főnökség elnevezéssel 1947-ben hozták létre a MÁV üzemi és lakóépületek karbantartására, fenntartására. Két funkciója önálló ellátására 1950-ben kettévált: a Házkezelő Főnökségre és a mai Épületfenntartási Főnökségre. 1956 óta nagyobb beruházások megvalósításával is foglalkozik. Dolgozóinak száma: cca. 500 fő (1969).

MÁV Gépgyári sortűz. Az első világháború alatt a munkásság fokozódó nyomora különösen erősen sújtotta a katonai parancsnokságok ellenőrzése alatt dolgozó üzemek munkásait. A MÁV Gépgyárban pl. 35%-kal alacsonyabb bérekért dolgoztak, mint más hasonló gyárakban. Követeléseik teljesítését sorozatosan megtagadták, ezért 1918. június 19-én az öntöde 117 munkása leállt. Megtorlásul másnap bizalmijukat a katonai parancsnokságra rendelték. A gyár parancsnoka a bizalmit kísérő munkásokat katonáival szétkergette, erre leállt az egész gyár. A tüntető munkásokat a katonák megtámadták, majd közéjük lőttek, a sortűznek négy halálos áldozata lett. A sortűz után a környező üzemekben is leállt a munka, néhány óra múlva 4000 munkás tüntetett a Parlament előtt. A tüntetés szónoka → Landler Jenő volt. A munkásság felháborodását tükrözte, hogy az események hatására általános sztrájk robbant ki, amely június 28-ig tartott és jelentős állomás volt a dolgozók forradalmi szellemének erősödésében, a szocialista mozgalmon belüli baloldal megszilárdulásában.

MÁV Közegészségügyi Intézet (Salgótarjáni út 1—3.). 1966 óta önálló. Első előintézménye a MÁV Vegyészeti Laboratórium Vízbakteriológiai Csoportja (1936). Eleinte csak a MÁV mintegy nyolcezer közfogyasztású vízadó berendezésének vizét vizsgálta. Jelenleg mozgólaboratóriumában munkaegészségügyi helyszíni és időszakos szűrővizsgálatokat, élelmezés-egészségügyi és településegészségügyi vizsgálatokat, az Utasellátó Vállalatnál és a MÁV üzemi konyhán élelmiszer-higiéniai és bakteriológiai vizsgálatokat is végez. Húsz egészségügyi felügyelő vezetésével cca. 100 dolgozója van. Igazgató: Molnár Miklós főorvos.

MÁV szimfónikusok. A zenekar őse a Vasutas Ének- és Zenetársaság, mely 1924-ben alakult. A közel 4000 tagot számláló társaságból toborzódott az akkor 65 fős zenekar Ábrányi Emil karnagy vezetésével. Mai formájában 1945—46-ban alakult. Első karmestere Pécsi József, majd őt követi 1946—49-ig Szőke Tibor. 1949—51-ig → Pécsi István, majd → Lukács Miklós áll a zenekar élén. Jártak Bécsben, Párizsban, Toursban. Az együttest vezényelte már Anoszov, Garaguly, Gardelli, Benzi is. Mint „Gördülő Opera", fontos kulturális missziót töltött be, az ország valamennyi jelentősebb városában bemutatta az operairodalom számos remekművét.

MÁV telep. Az Északi Járműjavító dolgozóinak az 1880-as években épült lakótelepe. A Salgótarjáni út és a hatvani vasútvonal töltése között húzódik. Névvel nevezett utcái nincsenek. „Kincstári" stílusban épített dísztelen, kertes, földszintes és emeletes házakból áll. A Hungária körút kiépítése kettévágta, 14 ház ma a VIII. kerület területén áll. A bp.-i köznyelv Jancsi-telepnek is nevezi.

MÁV Tisztképző Intézet (Luther u. 3.). Baross Gábor közmunka- és közlekedési miniszter 1887. március 1-én rendelte el felállítását Tanfolyam néven. Még ez évben megindult az első vasúti tisztképző tanfolyam. A jelenlegi intézeti épületet Czigler Győző (1860—1905) műépítész,

Me műegyetemi tanár tervei szerint építették. Baross vezette be a vasúti tisztek magyar nyelvű oktatását. A felszabadulás után 1945. november 4-én indult meg az oktatás a Magyar Állami Közlekedési Tanintézet keretében. Az első tiszteket 1951-ben avatták fel. A levelező oktatási forma 1952. dec. 1-én indult meg. Távközlő és biztosító-berendezési szak 1956-ban indult, ennek levelező tagozata 1957-ben. Évente 1100—1300 hallgatót képez ki. Az Intézetnek cca. 31 törzsdolgozója van.

Mechanikai Kés, Olló és Fémtömegikk KTSZ (MEKOFÉM) (Köris u. 27.). 1951-ben alakult 14 fővel. Többszörös egyesülés után 1967 óta működik jelenlegi nevén. Gyártási és javítási munkák céljára 23 felvevő fiókja van Bp.-en. Termelésének fele finomacéláru, ennek kb. egyharmadát konvertibilis valutapiacon értékesíti. Gyárt különféle késeket és ollókat, a mezőgazdaság részére tej- és háztáji szivattyút, terménydarálót és répaszeletelőt. 1967-ben kezdte el a takarítógép család: Tornadó I., II., III., ipari porszívók, súroló gép, szennyvízfelszedőgép kidolgozását. (→ kerület fontosabb termékei). Dolgozók száma: cca. 300 fő. Elnök: Pintér Miklós.

Mechlovits Zoltán (1891) az → MTK asztaliteniszezője, e sportág nagy úttörői közé tartozott. Megbízható, elegeáns játékos volt. A VB-ken 6 arany-, 2 ezüst- és 3 bronzérem megnyerése fűződik nevéhez.

Mechwart András (1834—1907) gépészmérnök, a → Ganz-gyár fejlesztője, majd vezérigazgatója. Találmánya a kéregöntésű, rovátkolt hengerekkel dolgozó Mechwart-hengerszék, amely a malomiparban új korszakot nyitott.

Medgyessy Ferenc (1881—1958) szobrász, kétszeres Kossuth-díjas, Kiváló Művész, Szinyei-díjas, a Munka Vörös Zászló Érdemrend kitüntettje. Főbb művei: Táncolók, Kis lovas, Korsós lány, Halászfiú, Jelky András szobra, Turáni lovas, Szt. István lovasszobra, Szüret (Szabadság tér) és a Déry Múzeum előtti 4 szobor Debrecenben. A → Kerepesi temetőben: saját és Móricz Zsigmond síremléke. Művészetével iskolát teremtett. 1912—1958-ig a Százados úti MT.-en dolgozott. (Kép → 249. o.)

Mednyánszky László (1852—1919) festőművész. Életének nagy részét vidéken és külföldön töltötte. 1905—1914 között tar-

Mednyánszky László síremléke (Somogyi József) a Kerepesi temetőben

tózkodott huzamosabban Bp.-en, ekkor a Práter u. 9. sz. házban dolgozott.

Mednyánszky Mária Klucsik Jenőné (1901) a legeredményesebb női játékos az asztalitenisz sportban. Az → MTK színeiben versenyzett. Sikersorozata folyamán a VB-ken 28 arany-, 6 ezüst- és 4 bronzérmet nyert.

Medzihradszky Kálmán a kémiai tudományok doktora, az → ELTE egyetemi tanára. Az Állami Díj I. fokozatát kapta 1970. április 4-én a mellékvesék működését serkentő emberi hormon (ACTH) első szintézisének (harmadmagával való) megvalósításáért.

Megyeri Károly (1799—1842) színész, a → Nemzeti Színház első nagy komikusa. A természetes (realista) színjátszás első ösztönös képviselője volt. Játszotta ugyan Leart, Shylockot (A velencei kalmár), Poloniust (Hamlet), de halhatatlanná vígjátéki szerepei tették: Lombai (Családások), A peleskei nótárius címszerepe, Cérna szabó (Lumpácziusz Vagabundusz), s még annyi más, ma már az ismeretlenségbe merült darab hálás komikus szerepe.

Méhes Lajos (1927) az MSZMP KB tagja, országgyűlési képviselő, 1964—1970-ig a KISZ KB első titkára, jelenleg a → Vas-, Fém- és Villamosenergiaipari Dolgozók Szakszervezetének főtitkára. 1941—48 között a → Ganz Vagongyárban dolgozott.

Meinig Artúr (1835—1904) a századvégi Bp. egyik legkeresettebb építésze. A magánpaloták egész sorát tervezte újbarokk stílusban. Ilyen volt a → Wenckheim-palota (ma → Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár) a Baross u.-ban, a Reviczky u. 6. sz. alatti palota (ma az → Országos Műszaki Könyvtár és a Trefort u. 3. sz. Hunyady palota (→ ma SZTK). (Kép → XLVI. o.)

Melich János (1872—1963) szlávista nyelvtudós, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1919—1922-ig az → Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, majd a bölcsészkaron 1943-ig az általános szlavisztika professzora. A Család utcában lakott.

Melly József (1893—1962) orvos, egyetemi tanár. A bp.-i egyetemen szerzett orvosi oklevelet 1917-ben, majd kerületi orvos, 1923-tól tisztiorvos. A bp.-i egy.-en 1926-ban magántanár, 1956-tól a → SOTE Közegészségtani Intézetének ig.-ja.

Mendelényi Tamás (1936) az → OSC és a BVSC kardvívója, a római olimpián csapatban aranyérmet, a VB-ken 2 aranyérmet (1957-es és 1958-as csapat), 3 ezüst- és 3 bronzérmet, az Universiadékon 2 aranyérmet, az ifjúsági VB-ken 1 arany-, 1 ezüst- és 1 bronzérmet nyert.

Menház a szenvedő emberiségnek. Ez volt a neve az éjjeli menhelynek, melyet az Alföldi u. 9—11. sz. alatt a Pesti Hazai Takarékpénztár alapított 1893-ban. A főváros kezelésében állott és egy-egy éjszakára 200 személyt fogadott be. A pesti humor keserűen „hotel alföldi"-nek nevezte. 1940—42-ben a Főváros új, 800 személyes menhelyet épített a Kerepesi út 29. sz. alatt. Jelenleg honvédségi tanintézet.

Menhely → Menház a szenvedő emberiségnek

Mértékhitelesítő Hivatal, pesti. Az 1851-ben alapított M. H. részére 1868-ban építettek földszintes saját épületet a Bodzafa és a Sertéskereskedő u. sarkán, közel a vásártérhez (Köztársaság tér). Foglalkozott a kereskedők mindenféle mérőeszközeinek és a gázóráknak hitelesítésével. Az 1880-as évek végén a régi épületet lebontották és a Kun u. 6. sz. alatti fuvartelepre (ma Köztisztasági Hiv.) költözött. 1909-ben a mérésügyet államosították és az Állami Mérésügyi Hivatal egészen 1944-ig a Fiumei (Mező I.) út 20. sz. alatti önálló épületében működött.

Mester Endre (1903) az orvostudományok kandidátusa a II. sz. SOTE → Sebészeti Klinika igazgatója, Kiváló és Érdemes Orvos, a Munka Érdemrend tulajdonosa. Mellkas-, epe-, és hasi sebészettel, továbbá a Lasersugár biológiai és orvosi alkalmazásával foglalkozik.

Mészáros Ági (1918) színésznő, kétszeres Kossuth-díjas, érdemes, kiváló művész. 1939-ben lett a → Nemzeti Színház tagja; a Tacskó (Niccodemi) kedves naiva-szerepével alapozta meg hírét. Ezt a szerepkört sokáig variálta, gazdagította magyar és külföldi klasszikusokban játszott nőalakjaival: Rozika (Móricz: Úri muri), Mari (Mikszáth: A Noszty fiú esete...), Ágnes (Molière: A nők iskolája), Viola (Vízkereszt), Elisa (Pygmalion), majd a komoly hangvételű szerepkörben mutatta meg érett művészete színeit: Szonya (Ványa bácsi), Adela (García-Lorca: Bernarda háza).

Mészáros Mihály (1930) szobrász. A kerületben: „Fiú madárral" c. szobra (Üllői út Szárnyas u. sarok).

Mező Gyula (1893—1962) famunkás. 1910-től volt tagja a szakszervezetnek, 1914-től a faesztergályos szakosztály elnöke. A Tanácsköztársaság idején a VIII. kerületi Munkástanács tagja, majd népjóléti politikai megbízott Balatonfüreden és környékén. Az ellenforradalom börtönbe vetette, kiszabadulása után aktívan dolgozott a VIII. kerületi SZDP szervezetben, néhány évig annak titkára is volt. Szorosan együttműködött az illegális kommunistákkal, majd belépett a KMP-be. A felszabadulás után is aktívan dolgozott, az OTI alelnöke, majd nyugdíjazásáig az → SZTK munkatársa volt.

Mező Imre (1905—1956) a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő harcosa, az 1956-os magyarországi ellenforradalom mártírja.

Tízgyermekes Szabolcs megyei család nyomorban felnőtt tagja volt. Szabótanonc lett. 1927-ben Belgiumba ment és itt került kapcsolatba a munkásmozgalommal. 1929-ben az antwerpeni magyar kommunista csoport vezetője. 1934—1936 között a Belga Kommunista Pártban képviselte a csoportot. 1936—1939-ig Spanyolországban harcolt a Nemzetközi Brigádban és Madrid védelmében kétszer megsebesült. A köztársaság leverése után Franciaországba került internálótáborba. 1939-től részt vett a Francia Kommunista Párt, ill. az ellenállási mozgalom harcaiban. 1945 áprilisában tér haza. Különböző párt- és szakszervezeti tisztségeket tölt be. 1954-től a Budapesti Pártbizottság titkára, 1956 júliusától az MDP KV tagja. 1949—1953 között országgyűlési képviselő. 1956 október 30-án az ellenforradalmárokkal vívott harc közben, a → Budapesti Pártbizottság székházának (Köztársaság tér 27.) védelmében megsebesült és hősi halált halt. Kerületünkben utcát neveztek el róla. Irodalom: Komját Irén; Mező Imre, (1968. Kossuth Könyvkiadó).

Mező Imre garázs. A Fővárosi Közlekedési Vállalat autóbuszgarázsa a Korányi Sándor u. 3/c. alatt. 1958-ban a volt Kossuth Akadémia területén az intézet egykori jármű-színjeiben alakították ki. A garázs kb. 200—250 kocsi tárolására alkalmas, a telephez kapcsolva tanműhely és gumiraktár működik.

Mezőfi Tibor (1926) a → Ganz-MÁVAG kosárlabdázója, e sportág egyik legeredményesebb játékosa. Az EB-ken 1955-ben arany-, 1953-ban ezüst-, 1946-ban bronzérmet nyert.

Miákits Ferenc (1876—1924) lakatos. 1903-ban a → Vasmunkásszövetség megalakulása alkalmával a központi vezetőség tagjává választották. 1913-tól a SZDP tagja, 1917-től 1924-ben bekövetkezett haláláig a Vasmunkásszövetség titkára volt. A Tanácsköztársaság alatt több társával együtt tárgyalt Freemen angol diplomatával a Tanácskormány megbuktatása érdekében. A munkásosztály forradalmi vívmányait rendeleti úton megszüntető Peidl-kormány pénzügyminisztere volt. A Huszár-kormányban a kereskedelemügyi minisztérium politikai államtitkára volt. 1921 december végén a Bethlen-Peyer paktum egyik aláírója. 1922-ben országgyűlési képviselővé választották, azonban időközben megbetegedett és a képviselői teendőit nem láthatta el.

Michl Alajos asztalosáru telepe. 1868-ban alakult a Nagytemplom u. 17. sz. alatt. 1885-ben jelentősen bővítették. Épületasztalosárút készített, a századfordulón 80 munkást foglalkoztatott. 1910-ben Pizinger Lajos vette át, áttért az iskolapadgyártásra majd kiköltözött a X. Korponai u. 1-be.

MIÉNK Kávéház (József krt. 29.) (Megszűnt). A Nikoletti és a Japán kávéház egyesített művészasztalából született a MIÉNK művészcsoport (Magyar Impresszionisták és Naturalisták Köre) 1908-ban Szinnyei Merse Pál vezetésével. 1910-ben feloszlott. → Kosztolányi → Karinthy fiatal korukban 1910 körül itt dolgoztak. Szini Gyula igen gyakran írt itt magányos páholyban ülve hajnalig. (Ld. B. B. M. p. 820; L. S. p. 97;)

Mihalik Sándor (1900—1969), művészettörténész, a művészettörténeti tudományok doktora. 1946—1965-ig a → MNM főigazgatóhelyettese. Főbb művei: Szentpéteri József ötvösmester élete, önéletírása, művei, (Bp. 1954); Emailkunst im alten Ungarn. (Bp. 1961).

Mihalkovics Géza (1844—1899) anatómus, egyetemi tanár. 1869-től tanársegéd a pesti anatómiai tanszéken. Külföldi tanulmányútja után 1875-ben a fejlődéstan rk. tanára, 1878-tól ny. r. tanára, 1881—1889-ben a tájanatómiai és szövettani tanszéken, 1890—99-ben az I. sz. → anatómiai tanszéken ny. r. tanár. 1898—99-ben az egy. rektora.

Mihály Dénes (1894—1953) gépészmérnök, a távolbalátás nemzetközileg elismert úttörője. 1919-ben szerkesztett Telehorja a mai tv ős. A → Vörösmarty gimnázium tanítványa volt.

Mihályi Ferenc (1906) entomológus, a biológiai tudományok doktora, a → Természettudományi Múzeum Állattárának munkatársa és helyettes vezetője. Betegségterjesztő rovarok tanulmányozásával foglalkozik.

Mikszáth Kálmán (1847—1910) író. Ker. von.: lakásai: 1873—1874: Mária u. 16. 1874—1875: Bodzafa (Somogyi B.) u. 13., 1875—1877: József (Krúdy Gy.) u. 23., 1882: József (Krúdy Gy.) u. 3., 1898—1900: József krt. 65., 1901—1902: Csepregi u. 4., 1902—1910: Reviczky (Mikszáth K.) tér 1. A józsefvárosi evangélikus templomban esküdött Mauksz Ilonával. Ker. von. írásai: Két választás Magyarországon (1896?), Új Zrínyiász (1889), A beszélő köntös (1898), Jókai Mór élete és kora (1907); elbeszélései, anekdotái, cikkei: A lutri (1872), Halottak napján (1874), A csodálatos gomba (1874), A Jókai ünnep (1875), Réthy bátyánkról (1875), A költő utolsó karácsonya (1867), Egy fehér rózsa története (1877), A párbajról (1877), A szürke asszony (1881), a kék kakas (1881), A tramwaj (1881), A másik leány (1881), Miniszter kerestetik (1881), Az öreg Pikler néni (1885). A Jókainé tyúkjai (1906), A régi műhelyben (1909). A kerületben teret neveztek el róla.

Mikszáth Kálmán tér. 1900—1911 között Reviczky tér. → M. K. élete utolsó éveiben az 1. sz. házban lakott. Szobra, → Kocsis András alkotása, 1961 óta áll a téren.

Mikulik József (1889—1933) repülőgépgyári munkás. A Kommunisták Magyarországi Pártjának alapító tagja, a KB tagja. Az 1919. január 4-én megalakuló VIII. kerületi pártszervezet vezetőségének tagja. A mátyásföldi munkások által 1919 januárjában Salgótarjánba küldött bizottság tagja.

Mikus Sándor (1903) szobrász, kétszeres Kossuth-díjas, Kiváló Művész. A Képzőműv. Főisk. tanára. 1937-ben a párizsi világkiállításon aranyérmet nyert. Főbb művei: Mezitlábas asszony, Mosakodó, Parlamenter emlékmű (Vecsés), Felszabadulási emlékmű (Kaposvár), Küzdelem, Anya gyermekkel, Számoló kislány, Korsós nő. Kisplasztikai és éremművészeti tevékenysége jelentős. A kerületben: Dombormű: Kálvária tér 21., József krt. 5., Népszabadság Székház. 1945-től a Százados úti M. T.-en dolgozik. (Kép → 250. o.)

Miller Jakab Ferdinánd (1749—1823) történész, muzeológus, könyvtáros. Ő volt az → OSZK első őre (1802—1815). és a → MNM első igazgatója (1815—1823).

Minőségi Cipőgyár (Korányi S. u. 3/b). 1949-ben alakult 360 fővel, több kisebb cipőipari üzemből. Ekkor még főleg kézmű-

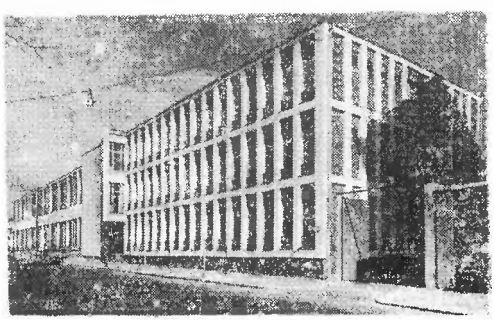

Minőségi Cipőgyár

Mi ipari termelést folytatott: csizmát, férfi-női cipőt és szandált gyártott. 1961-ben készültek el a volt → Kossuth Akadémia területén új, korszerű üzemépületei. 1962—1965 között a Divat, a Szegedi, a Szigetvári Cipőgyárat, valamint az Alföldi Cipőgyár budapesti gyáregységét is magába olvasztotta. Jelenleg 5 különböző telephelyen helyezkednek el a vállalat gyár-

Minőségi Cipőgyár

egységei. Közülük a központ és az „A" gyáregység található a kerületben. A Minőségi Cipőgyár az ország második legnagyobb cipőgyára. Termelési értéke 1968-ban kb. 850 millió Ft. Ennek 63%-át exportálta. (80%-os szocialista, 20%-os tőkés kivitelként). Hatszor nyerte el a Minisztertanács és a SZOT vörös Vándorzászlaját, 1966-ban a kongresszusi Vándorzászlót. Dolgozók száma: cca. 4000. Vezérigazgató: Barabás Bálint

Minőségi Férfi Fehérnemű KTSZ (Lévai Oszkár u. 16.). 1949-ben alakult 24 fővel. 1961-ben 600 ezer Ft értékű átépítési munka lehetővé tette, hogy két műszakos és szalagszerű termelést vezessenek be. Férfi- és gyermekpizsamákat gyárt. A dolgozók létszáma: cca. 150 fő.

Minőségi Szobafestő és Bútormázoló KTSZ (Pogány József u. 9.). 1952-ben alakult. A XIII. kerületben működik. Dolgozók létszáma: cca. 270 fő.

Miskovits Gusztáv (1919) egyetemi tanár, az orvostudományok kandidátusa, a → SOTE Tüdőgyógyászati Klinikájának igazgatója, az Általános Orvostudományi Kar dékánja, a Korányi Emlékérem tulajdonosa, a Korányi Frigyes Tüdőgyógyász Társaság elnöke. Léguti obstruktív betegségek keletkezésének mechanizmusával, a légutak ellenállásával kapcsolatos kóréléttani kutatással és a légutak hámjának kórszövettani vizsgálatával foglalkozik.

Móczár László (1914) entomológus, a biológiai tudományok doktora, a → Természettudományi Múzeum Állattárának munkatársa volt. Faunakutatással, darazsak és méhek rendszertanával, életmódjának tanulmányozásával és állatcönológiával foglalkozik. Jelenleg a József Attila Tudományegyetemen a zoológia professzora.

Mocznik Lajos Zöldség- Konzerv- és Ecetgyára. 1878-ban alapította az Alföldi (Kállai É.) u. 10. sz. alatt. 1945-ig dolgozott, átlagosan 20—30 munkást foglalkoztatott, különösen mustára volt ismert cikk.

Modern Lakásbútor KTSZ (Köris u. 7.). 1951-ben alakult. Szobagarnitúrákat készít. Létszám: cca. 130 fő.

Mód Péter. (1911) a budapesti Tudományegyetem Bölcsészkarán szerzett tanári diplomát. Egyetemi hallgatóként 1932-ben kapcsolódott be az illegális KMP munkájába, 1935-ben emigrált, 1935-től 1945-ig a Francia Kommunista Párt tagja volt. 1945-ben tért haza, 1947-ben külügyi szolgálatba lépett, rövidesen a Magyar Népköztársaság párizsi követe lett. A Rajk per kapcsán koholt vádakkal őt is bebörtönözték. 1953-ban szabadlábra helyezték, rehabilitálták és a → Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatójává nevezték ki. E tisztségét 1955 márciusától töltötte be és ott az akkor közművelődési hálózatától elvágott tudományos központ újjászervezésén eredményesen dolgozott 1956 júniusáig, amikor ismét külügyi szolgálatra hívták be. Az 1956-os ellenforradalom leverését követő hetekben nevezték ki Magyarország ENSZ főmegbízottjává, utóbb helyettes külügyminiszter lett, jelenleg Magyarország párizsi nagykövete.

Mocsz Gusztáv (1873—1946) botanikus, a MTA l. tagja. 1906-tól a → MNM nö-

vénytári osztályán dolgozott. A Tanácsköztársaság idején marxista cikkeket írt. A mezőgazdaságban szerepet játszó gombabetegségek kutatásaival nemzetközi elismerést aratott. Két gombanemzetséget róla neveztek el. Neki köszönhetjük hazánk gombaflórájának korszerű ismeretét.

Mogyoróssy Gyula Hangszergyára. A századfordulón alapított gyár és üzlet a Rákóczi út 71. sz. alatt működött, harmóniumokat, cimbalmokat, hegedűket gyártott 1945-ig.

Molnár Béla (1904) textiltervező, Munkácsy-díjas. Az Iparműv. Főisk. Textiltanszékének vez. tanára, 1965-től nyugdíjas. Több hazai és külföldi kiállításon mutatta be falképeit, faliszőnyegeit, csipkéit, ruhatextiljeit. Lakása: Dankó u. 42.

Molnár Ferenc (1878—1952) Ker. von.: A József krt. 68-ban született. 1905 körül, gyermek- és ifjúkorában a József krt. 83-ban lakott. (Emléktábla). Ker. von. írásai: Az éhes város. (Regény, 1901), A Pál utcai fiúk. (1907).

Molnár Ferenc tér. A volt Papnövelde kert kislakásos bérháztömbje által körülfogott teresce neve 1967 óta. Nevét akkor kapta, amikor a „Pál utcai fiúk" angol-magyar koprodukciós filmváltozatát készítették.

Molnár György (1830—1891) színész, rendező, a múlt század második felének egyik legszínesebb életű színházi alakja. Vidéki vándorlások és a budai Népszínház igazgatása után 1871-ben került a → Nemzeti Színházba, majd 1875-ben a Népszínházba. Színészként → Egressy szerepei illettek alkatához. Rendezői fantáziája mind a klasszikusok (III. Richárd, Vihar), mind a múlandó korabeli látványosságok bemutatásánál gazdagnak, találékonynak bizonyult. Emlékiratai, tanulmányai értékes források kora színjátszásáról.

Moravcsik Ernő Emil (1858—1924) elmegyógyász, egyetemi tanár. A bp.-i elmekórtani tanszéken 1883-tól tanársegéd, 1886-ban magántanár. 1892-ben a törvényszéki elmekórtan és lélektan rk. tanára. 1896-tól az Igazságügyi Orvosi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet vezetője. 1901—24-ig az elmekórtan ny. r. tanára a bp.-i egyetemen.

Mosonyi Mihály (1815—1870) zeneszerző, zeneíró. Tanítói pályára készült, zenei tanulmányait autodidaktikus úton végezte. 1842-ben Pestre költözött, s hamarosan a zenei világ egyik legmegbecsültebb tagjává vált. Rövid ideig a Pesti Zenekedvelők Egyletének volt karnagya. Mint zenei író és kritikus is döntő érdemeket szerzett a magyar zenei élet, zenekultúra fellendítésében. Operaszerzőként → Erkel mellett a magyar operairodalom egyik legjelentősebb alakja. Halálára Liszt Ferenc gyászzenét írt. Főbb művei: Szép Ilonka (opera), Álmos (opera), Dalra magyar (kantáta), Gyászharangok Széchenyi I. halálára (zenekari mű), A szerelem, a szerelem, Letészem a lantot (dalok) stb. Kerületünkben utca viseli nevét.

Mosonyi utca. Létesítésekor → M. Mihály zeneszerzőről nevezték el. Az 1888-ban elkészült → Toloncház a pesti nyelvben „a Mosonyi" nevet kapta. A Horthy időkben sok ezer kommunista és haladó ember is szenvedett falai között.

Mozgópostafőnökség 78 (Verseny u. 3.). Az első magyar mozgópostafőnökség 1868. február 15-én kezdte meg működését „Magyar Királyi Mozgópostahivatali Főnökség" elnevezéssel. Az eltelt több mint 100 év során nem mindig önálló hivatalként, hanem egy-egy más postahivatal önálló egységeként látta el feladatát. 1957-től kezdődően működik jelenlegi szervezetében. Feladatkörébe tartozik a vasúti fővonalakon valamennyi postai küldemény szállítása, menetközbeni feldolgozása (irányítása). Az általa közlekedtetett hírlapmozgóposták útján történik az ország sajtótermékekkel való ellátása. A hivatal szervezi és látja el a budapesti postaforgalmi

Mo szállítást, amiért naponta átlag 160 gépkocsijáratot menetrendszerűen közlekedtet. Az ország legnagyobb csomagfeldolgozó üzeme: a naponta több tízezer csomag feldolgozását gépi berendezés segítségével végzi. Lebonyolítja a nemzetközi posta-kicserélő szolgálatot. Létszáma: cca. 740 fő. Vezetője: Rátky László postaigazgató.

Mozik. A kerületben kilenc filmszínház van, az Uránia, Alfa, Corvin, Csokonai, Vörösmarty, Nap, József A., Bányász, Otthon. Közülük jelenleg 7 üzemel, egy 70 m/m-es panoráma, 5 szélesvásznú és egy normálvásznú. A lezárt mozik közül a Bányászt korszerűsítik, előreláthatóan 1971-ben megnyílik. Az Otthon bauxit-

A Corvin mozi

beton épületben van és ennek megrongálódása miatt kellett bezárni. Nagy befogadóképességű filmszínházak: az Uránia 961, a Corvin 1020, az Alfa 1050 férőhellyel. Egész nap játszó filmszínházak: Vörösmarty, Csokonai. 1945 után létesült mint új mozi a → Ludoviceum lovardája helyén az Alfa. 70 m/m-es panoráma vetítés folyik a Corvinban. A kerület legrégibb mozija az Uránia, 1896-ban épült mór stílusban. 1917-ig mint tudományos mozgó működött. Tudományos álló- és mozgóképeket vetítettek. (→ Uránia Tudományos Színház). 1929-ben az UFA német állami érdekeltség vette át. Átépítette, de a mór stílus megmaradt. 1945-ben az elhagyott német javakkal a Corvinnal együtt a Szovexport filmvállalat tulajdonába került. Az említett szovjet vállalat 1952-ben a magyar állam kezelésébe adta át mindkettőt. Azóta a Fővárosi Moziüzem kezelésében működnek, többszöri tatarozás és modernizálás után.

Módlinger Gusztáv (1899) a biológiai tudományok kandidátusa, egyetemi tanár, a Munka Érdemrend arany fokozatának tulajdonosa. Az → ELTE Általános Állattani és Összehasonlító Boncolani Tanszékének vezetője, a Magyar Biológiai Társaság Állattani Szakosztályának elnöke. 1949-ben bízták meg a Tanszék vezetésével. Megtervezte és megszervezte az új profilú, az összehasonlító élettannal kibővült Tanszéket, melyet 1970. január 1-ig, nyugalomba vonulásáig vezetett. A gerinces állatok pajzsmirigye szerkezetének és működésének évszakos és napszakos ritmikus változásaival, s e ritmikus változásokat szabályozó tényezők vizsgálatával foglalkozik.

Munkaképesség-csökkentést Véleményező Orvosi Bizottságok Országos Igazgatósága (Mező Imre út 19/a.). A század elején az akkori Munkáspénztár foglalkozott baleset-kártalanítással, szakértői teendők ellátásával. Határozataik fellebbezési fóruma a Társadalombiztosítási Bíróság volt. Később az OTI keretein belül rokkantsági ügyeket intéző külön osztály alakult, ehhez tartozott a Balesetorvosi Szaktanács. 1951-ben alakult a rokkantsági és balesetkártalanítási feladatok elvégzésére az Igazgatóság. Először Budapest Főváros Tanácsa Egészségügyi Osztályához tartozott, 1960-tól az Egészségügyi Minisztériumhoz. Feladatai: végzi a döntőbizottságok munkáját, elbírálja a külföldi szanatóriumi beutalásokat, a gépkocsivezetők alkalmassági vizsgálatainak fellebbezéseit, szervezi az egészségügyi rehabilitációt, a táppénzes betegek felülvizsgálatának szakmai irányítását, rendszeresen ellenőrzi a polgári repülés dolgozóinak egészségét, továbbképezi az orvosi szakértőket.

Munkaközvetítő (M. Kir. Állami Munkaközvetítő Hivatal). Az első világháború előtt munkaközvetítéssel elsősorban a szakszervezetek, néhány szakmában pedig az ipartestületek, vagy ügynökök foglal-

Női Klinika [SOTE I. sz.] (Baross u. 27.). A tanszék 1812-ben létesült. Első professzorai Frankenburg Jakab, Birly Ede és → Semmelweis Ignác voltak. Jelenlegi épülete 1898 óta áll. Ekkor Késmárszki professzor vezette a klinikát, amelyben 200 ágy volt. Szülészeti és nőgyógyászati betegeket egyaránt elláttak. 1902—1920-ig Bársony János, 1920—1928-ig → Kubinyi Pál, 1929—1948-ig → Frigyesi József vezeti a klinikát. 1910 óta folyik rádiumkezelés és fizikoterápia. Elsőnek itt foglalkoztak pszichoprofilaxissal, s itt szervezték először erózió és meddőség-kutató rendelést. Tanszékvezető: → Horn Béla egyetemi tanár.

Női Klinika [SOTE II. sz.] (Üllői út 8.). → Tauffer Vilmos alapította 1881-ben. Ő volt első professzora is. Első épülete a Rökk Szilárd utcában volt, ahol a klinika elköltözése után Bábaképző létesült. 1898-ban a külső klinikai tömbben helyezkedett el. Neves professzorai voltak: Tóth István, Veltér Károly, Bürger Károly, Szarka Sándor és mások. Kutatási főterülete: 1. Terhes pathológia, ezen belül új vonalak: a) terhességi toxaemia, b) nephrológia, 2. A nőgyógyászati rosszindulatú daganatok kórtana és klinikuma. 3. Endokrinológiai területén a steroid hormonok hatásmechanizmusa. Tanszékvezető → Zoltán Imre egyetemi tanár, a SOTE rektora.

Nők Lapja (Blaha Lujza tér 3.). A Magyar Nők Országos Tanácsának képes hetilapja. 1949-ben jelent meg a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége lapjaként. 1969-ben a legnagyobb példányszámú képes magyar hetilap. (600 000) Főszerkesztő: Németi Irén.

Nyáry Magda Kovács Lajosné (1921) a → Bp. Petőfi és a BVSC tőrvívója, sikereit főleg csapatversenyeken érte el. Az 1960-as olimpián ezüstérmet, a VB-ken 1952, 54, 55, 59 és 62-ben 5 aranyérmet, továbbá 4 ezüst- és 2 bronzérmet nyert.

Nyerges, Szíjgyártó és Sportárukészítő KSZ (Szigetvári u. 25/a.). 1948-ban alakult, de múltja 1934-ig tekint vissza. Elődje: a tőkés jellegű „Hadviseltek Szíjgyártó, Nyerges Kisipari, Beszerző, Termelő Szövetkezet". Termékei: gépkocsi- és takaró ponyvák, munkásvédelmi cikkek, műszertáskák, műszaki tömítések és lőfelszerelési cikkek. Dolgozók létszáma: cca. 120 fő.

Ny

Nyírő Gyula (1895—1966) orvos, ideg-elmegyógyász, egyetemi tanár. 1922-ig a lipótmezei elmegyógyintézetben, majd 1927-ig a szegedi elmeklinikán működött. A szegedi egy.-en nyert magántanári képesítést 1926-ban, 1931-ben egy.-i c. rk. tanár lett. 1928-tól a lipótmezei elmegyógyintézetben főorvos, 1919-től az angyalföldi elmegyógyintézet ig. főorvosa. 1951-től a bp.-i egy.-en a pszichiátria ny. r. tanára.

Nyolcház. Az 1880—90-es években, a → Keleti pu. létesítésével együtt épített MÁV bp.-i igazgatósági és nyugdíjintézeti épületek Kerepesi út—Festetics u.—Mosonyi u.—Lóvásár u. által határolt épülettömbjének neve.

VIII. ker. Általános Közjótékonysági Egylet 1895-ben alakult. Céljául tűzte ki a hatósági szegényügyi gondozás kiegészítését, a különböző kerületi jótékonysági egyesületek tevékenységének összehangolását. Tevékenységéhez a kerületben lakó

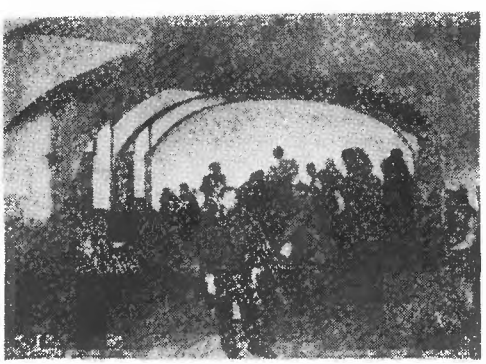

A Közjótékonysági Egylet foglalkoztató műhelye

mágnások évente 600—1000 koronával járultak hozzá, de az adományok legnagyobb része az évente megtartott gyűjtések pár koronás adományaiból gyűlt össze. Az első tíz évben az egyesület 450 000 koronát fordított saját bevételeiből jótékony célokra. A hatóságtól ennél jóval nagyobb

Ny összeget, 600 000 koronát kapott tevékenységéhez. Megalakulása után saját kezelésébe vette a Baross utca 64 sz. alatt akkor már működő → népkonyhát. Ennek forgalmára jellemző, hogy 1903. márc. 5-én adták ki az egymilliomodik ebédet. Ekkor a népkonyha már az elöljáróság épületének Kisstáció utcai oldalán az alagsorban volt. Itt az egyesület egy ún. munkás kaszinót is berendezett. Az ebéd lebonyolítása után a helyiséget nem zárták be, hanem az emberek estig ottmaradhattak, újságot, könyvet olvashattak (kölcsönkönyvtár is működött). Volt az egyesületnek egy ún. foglalkoztatója, ahol naponta 40—60 ember dolgozott (inkább a téli hónapokban vették igénybe). Ennek fő tevékenysége a gyújtóskészítés volt. Az itt dolgozók jegyet kaptak a népkonyhára, éjjel pedig szállást a Fiumei út 19. sz. alatti szükséglakások fabarakkjaiban. A foglalkoztató a háború alatt varrodává alakult, ahol már 400 nőt foglalkoztattak, fillérekért (természetesen katonai holmikat varrtak). A háború előtt évente kb. 300—400 gyereket ruháztak fel, leginkább használt holmikkal. Az első világháború után az egylet tevékenysége nagyon leszűkült, (évi 4000—4500 pengővel rendelkezett). A népkonyhát végleg átvette a főváros, a foglalkoztató megszűnt, maradt az ócska ruhák szétosztása, de 1930-ban már ebből is csak 100 gyerek kapott. Szétosztottak még ugyanekkor 2000 ún. szeretetcsomagot. Így a válság éveiben lassan elsorvadt, mint már előzőleg a többi kerület hasonló egyesületei.

VIII. kerületi Forradalmi Ifjúmunkásmozgalom Története. 1900-tól vannak szórványos adataink a kerületi ifjúmunkás megmozdulásokról, sőt, hogy ezeknek az ifjúmunkásmozgalom kialakulásában a kerület határán túlmenő szerepük is volt. Így a → Szabadság Munkásképző Egylet 1900—1905 között illegális központja volt a főváros ifjúmunkásmozgalmának. 1906—1907-ben → Alpári Gyula, a kerületi SZDP kiemelkedő baloldali vezetője az Aggteleki utca 2/b alatt önálló ifjúsági szervezetet hozott létre, ahol minden kedden és szombaton találkoztak a fiatalok. Ő szerkesztette az Ifjúmunkás c. lapot is. 1918 végén a kerületben is megalakult a KIMSZ, de működéséről egyelőre nincsenek adataink. Többé kevésbé összefüggően csak a világháború utáni időből ismerjük a kerület forradalmi ifjúmunkáscsoportjainak történetét s akkor is csak azokét, melyek a szakszervezetek és az SZDP kerületi szervezete által biztosított legális keretekre épültek és a harmincas évek végére kommunista irányítás alá kerültek, míg a KIMSZ kerületi csoportjainak illegális munkájáról kevés az adatunk. Három csoportnak volt jelentős szerepe a kerület életében: az 1922-től működő → Vasas Ifjúmunkáscsoportnak, az 1927-ben alakult → Vasas tornászoknak és az 1929-ben az SZDP keretében szerveződő kerületi ifjúmunkáscsoportnak.

A húszas évek második felétől a KMP és a KIMSZ rendkívül erős és egyre növekvő befolyásra tett szert a munkás kultúrmozgalomban, sőt, a 100% — (későbbi nevén Mozgás-) kórus létrehozásával egy időre sikerül áttörnie az SZDP legális monopóliumát is. A 100% példájára a szakszervezetekben és pártszervezetekben sorra alakultak a szavalókórusok, elsősorban fiatalokból. Az így szervezett fiatalok eléggé erősek voltak ahhoz, hogy kiharcolják régi követelésüket, az önálló ifjúmunkás pártcsoportok megalapítását, annál is inkább, mert az SZDP jobboldali vezetésének is érdekében állt, hogy a kommunista befolyás alatt álló kultúrcsoportok helyett jobban ellenőrizhető szervezetbe gyűjtse a fiatalokat. Ezért 1929-ben megszervezte az Országos Ifjúsági Bizottságot és a kerületekben az ifjúmunkáscsoportokat is. A VIII. kerületi csoport szociáldemokrata irányt követett, de a kerület hagyományainak megfelelően a párt balszárnyához tartozott és tagjainak többsége nem ellenezte a kommunistákkal való együttműködést. Első titkára Révész Ferenc lett. Az ifjúmunkáscsoporttal egyidőben alakult a → Barátság szavalókórus — vezetője → Knopp Imre —, melyben eléggé erős volt

a kommunista befolyás. A két szervezet szorosan együttműködött, közös rendezvényeiken, melyeket rendszerint a Vasas Székház dísztermében tartottak, esetenként 1000—1200-an jelentek meg. Ezeket az estéket nemcsak a szervezett ifjúmunkáscsoportok látogatták, hanem érdeklődők is és így az adott időben a legszélesebb agitációs bázist jelentették a kerület fiataljai között. Az együttműködés mindkét szervezetnek hasznára vált és bár a KIMSZ tagjai ez időben elvileg nem támogatták az SZDP ifjúmunkáscsoportjait, a gyakorlatban a Barátság kórusban végzett munka ezt a támogatást, ha nem is kellő mértékben, biztosította. 1933-ban Révész Ferenc és Vágvölgyi Tibor megszervezték a kultúrgárda fellépését Bécsben.

1933 novemberében a belügyminisztérium betiltotta a szavalókórusokat. Ez az intézkedés átmenetileg — új szervezési formák kikísérletezéséig — képtelenné tette a kultúrcsoportokat arra, hogy saját kereteikben tömegeket foglalkoztassanak. Így az ifjúmunkás tömegekkel való kapcsolat megtartása érdekében a kerületi ifjúmunkáscsoportokba több kommunista lépett be. A VIII. kerületbe Birki Ágnes, Erdős Rózsi, Zeiger József és mások. Ettől fogva kezd érvényesülni kommunista befolyás a csoport munkájában, mindenekelőtt a közvetlen, gyakorlati feladatok területén. Így a kommunisták javaslatára felkeresték és újra beszervezték a kimaradt tagokat. Néhány hét alatt már rendszeresen 50—60 fiatal járt el a pártszervezetekbe. Az ifjúmunkáscsoportnak külön helyisége nem volt. A felnőtt pártkörzetek helyiségeit kapták meg heti egy napra. Központi helyiségként a Vasas Szakszervezet alagsorában levő 6. sz. terem számított.

Hitler hatalomra jutása után a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa kidolgozta a fasizmus visszaverésére a népfront stratégiáját. A támadó fasizmus Magyarországon különös nyomatékkal tűzte napirendre az ifjúság körében is a szélesebb politikai munkát, a szociáldemokrata és kommunista ifjúmunkások akcióegységét és az egységfrontot. A Népfront megvalósulása Franciaországban, a spanyol szabadságharc stb. mindjobban népszerűsítette az egységfront gondolatát. Hosszas viták után a szociáldemokrata fiatalok többsége is elfogadta a VII. kongresszus határozatait s ezt követően a KIMSZ egységfrontjavaslattal fordult az OIB-hoz, amely azt elfogadta. Mivel az ifjúmunkáscsoportok kizárólagos többsége is az OIB mellé állt, az SZDP jobboldali vezetősége az OIB-t és a VIII. kerület kivételével az összes fővárosi ifjúmunkáscsoportot feloszlatta. A VIII. kerület vezetősége nem fogadta el az egységfrontjavaslatot, viszont nem zárta ki a csoportból a kommunistákat.

1936-ban a KMP utasítására a kommunisták beléptek a legális szervezetekbe. Ekkor került a VIII. ker. ifjúmunkáscsoportba Bíró László, Vörös László, majd 37-ben → Kulich Gyula. Ugyanez év végén újjászervezték az OIB-t és Vágvölgyi Tibor, az akcióegység következetes híve, lett a titkára. Ez megkönnyítette, hogy az OIB-ben 37 elején alakult kommunista frakció által javasolt akcióprogramot a szervezet hivatalosan elfogadja és ifjúsági gyűlések sorozatán ismertesse. A program kidolgozásában jelentős szerepe volt Kulich Gyulának, akit közben az OIB tagjává választottak. Az új program fő célja az volt, hogy megszüntesse az ifjúsági csoportok önmagába zárkózását és fő feladatukká a kerületek ifjúmunkásai között végzendő politikai munkát tegye. Mivel pedig az új feladatok megvalósításában a kerületben is a kommunisták jártak az élen, 1937 elején a kommunistákat és az akcióegység híveit választották az új vezetőségbe. Révész Ferenc helyett Kulich Gyula lett a titkár. 38-ban, amikor átvette az OIB kommunista frakciójának vezetését, kénytelen volt lemondani s akkor Farkas Lászlót, majd Halász Pétert, Szilágyi Sándort, → Levin Tibort, végül Bíró Lászlót választották titkárnak. Az új feladatok megvalósítása mindenekelőtt a csoport belső átszervezését tette szükségessé. Megjavították az oktatási munkát és a szemináriumi anyagot az akkori lehetőség engedte mértékben marxista—

Ny

Ny leninista tartalommal töltötték meg. A tagságot, valószínűleg Kulich javaslatára, munkacsoportokba osztották, a fővárosban elsőnek és így kialakítottak egy rendszeres, szervezett irányítás alatt álló aktíva hálózatot. Számuk 60—80 fő között mozgott. Az aktivisták irányítása alatt mintegy 100—120 fiatal vett részt folyamatosan a munkában. Házi agitációkat szerveztek, jelszavakat festettek a házakra.

1937 tavaszán a nyilasok a Pösinger majornál több ízben megtámadták a túráról hazatérő szocialista munkásokat, majd május elsejére virradó éjszaka a Hűvösvölgyben revolverrel megsebesítették a rendezőgárda egyik tagját, Bonyhádi (Litzmann) Jenő VIII. ker. ifjúmunkást. Megtorlásul az ifjúmunkások megrohamozták és szétverték a Tompa utcai nyilas házban tartott gyűlést. Ebben az akcióban a kerületi ifjúmunkáscsoport is részt vett, ugyan így a nyilas Virradat szerkesztősége előtti tüntetésben. Az aktivisták rendszeresen lejártak a kerület tereire, hogy az ott tartózkodó fiatalok között agitációt fejtsenek ki. Jelentős befolyásuk volt például a Tisza Kálmán téri gyerekek között, de itt a lumpen elemek egy része a nyilaskereszteseket támogatta és a Tompa utca után is véres verekedésekben kellett megvédeni a szocialista ifjúmunkások mozgási szabadságát. Ugyanekkor az ifjúsági csoport szoros kapcsolatot épített ki a Vasas tornászokkal, a vasas, fás, szabó és bőrös ifjúmunkásokkal, sőt, a baloldali egyetemi ifjúsággal is.

A kommunista vezetés alatt álló OIB által meghirdetett népfrontpolitika elfogadtatása az ifjúmunkásmozgalmon belül nem ment hosszadalmas viták nélkül. Az ifjúmunkások jelentékeny része ugyanekkor már kommunistának vallotta magát, mivel azonban a rendőrségi veszély lehetetlenné tette, hogy a népfront-gondolat propagandistái akár a megbízhatónak tartottakkal is közöljék, hogy a KMP politikáját támogatják, sok ifjúsmunkás a baloldali demagógiát hitte a helyes kommunista vonalnak és szektás irányzatokhoz csatlakozott. Először a helyileg is közel fekvő VI., VII. és VIII. kerületi csoportokban sikerült győzelemre vinni a népfront irányzatát, majd e kerületek legjobb aktivistái mint OIB instruktorok és előadók segítettek a többi kerületben meggyőzni a kételkedőket.

Különösen felélénkül a munkacsoportok szervezése 1938-ban, amikor a VIII. kerületi kezdeményezés nyomán az OIB minden ifjúmunkáscsoport részére ajánlja felállításukat és az SZDP titkárságával sikerül hivatalosan is engedélyeztetni ezt a szervezési formát. A VIII. ker. csoportok részt vettek a Népszava agitációkban, a keddi pártnapokon, raj- és körzetvezetői munkát végeztek. Mint ifjúmunkás delegáltak, közvetlenül is dolgoztak a felnőtt szervezet vezetőségében. Így Bakó Ágnes, Gruber Imre, Keleti Ernő, Kolin György, Levin Tibor, Pollák Miklós VB tagok, Koroknai Ibolya, Lengyel Anci, Szirmai Hédi a Nőbizottság tagjai voltak. Ez a tevékenység nagyon fontos volt az ifjúmunkáscsoportok szempontjából is, tagjai olyan mértékben váltak nélkülözhetetlenekké a felnőtt legális munkában, hogy bár az SZDP titkár tudott a közöttük folyó kommunista munkáról, ezt kénytelen volt elnézni.

40-től a csoport tagjai a népfront kiépítésében országos jelentőségű munkát végeznek az OIB, személy szerint Ságvári Endre és — bár ők erről természetesen nem tudhatnak — rajta keresztül a KMP Budapesti Bizottsága részére. A kerületben voltak a keresztény és keresztyén ifjúsági egyesületek, ezekben, részben a szegedi fiatalok hatására, baloldali áramlatok kezdenek érvényesülni. Ezek támogatására a VIII. ker. csoportból küldenek be elvtársakat. A teljes névsor és munkájuk részletei ma már kideríthetetlenek. Annyit tudunk, hogy Ripp Béla és Kiss Lajos a KIE-ben, illetve KIOE-ben dolgoztak hosszabb ideig, míg 1942-ben néhány hónapig Bíró Lívia és Koroknai Ibolya jártak le a Soli Deo Gloriába. Az egyetemi fiatalokkal pedig többek között Kolin György és Schiller Ferenc tartottak kapcsolatot. Ismerjük a munka eredményét is: a párt befolyásának fontos

szerepe volt abban, hogy a Soli Deo Gloria 1943-ban megszervezte a balatonszárszói munkás—paraszt—értelmiségi ifjúsági találkozót. (Bővebben → Vasas Ifjúmunkások.)

1940 tavaszán súlyos csapás érte az OIB-t és a VIII. ker. ifjúmunkáscsoportot. A rendőrség letartóztatta Kulich Gyulát, ki ekkor már az OIB titkára és számos ifjúmunkást, köztük a VIII. kerületből Farkas Lászlót, Író Lászlót, Lengyel Klárát, Lőrinczi Auguszta és Puskás Mihályt. Többen katonai szolgálatra vonultak be. Az eltávozottakat nehezen tudta nélkülözni a csoport. Ennek ellenére komoly segítséget adtak az OIB újjászervezéséhez. 41-ben Ságvári Endre kiszabadult a börtönből, ahol a Tompa utcai verekedésért rászabott büntetését töltötte s az OIB-t újjá választották. A VIII. ker. Bakó Ágnest delegálta. A letartóztatások azonban folytatódtak. 1941-ben letartóztatták Bakó Ágnest és Farkas Lászlót.

1941-ben a KMP megkezdte a Függetlenségi Front szervezését. Az új politikai irány elfogadtatása ismét heves viták után sikerült. Október 6-án azonban már nagy ifjúsági tüntetést szerveztek a Batthyány-mécsesnél és november 1-én a Kerepesi temetőben megkoszorúzták Kossuth és Táncsics sírját. A kerületi csoport szép számmal vett részt mindkét demonstráción.

Az 1942. március 15-i tüntetés fő transzparensét a VIII. kerületi ifik festették és a Gyalus fivérek vitték. Ez év májusában a rendőrségnek sikerült letartóztatnia a KMP vezérkarát és tagjainak többségét. A VIII. kerületiek közül lebuktak többek között Bíró László, Bíró Lívia, Levin Tibor, Schiller Ferenc, Stein Marcel, Vörös János elvtársak. Lebuktak az OIB vezetői is, titkára, Ságvári Endre illegalitásba kényszerült. A Szociáldemokrata Pártvezetőség ezt követőleg feloszlatta az OIB-t, majd az 1942-es leventetörvény megtiltotta a leventeköteles fiatalok politikai szervezkedését és evvel gyakorlatilag betiltotta a pártszervezeti ifjúmunkáscsoportokat. Az V., VII., VIII. kerületi ifjúmunkáscsoportok tagjainak a Vasas Ifjúmunkáscsoport biztosított otthont. Az ifjúmunkáscsoportok szabadlábon maradt tagjai továbbra is részt vettek a legális és sokan közülük az illegális munkában (1943-ban pl. a kommunista mozgalom tagjai közül letartóztatták Bakó Ágnest, Bizám Lenkét, Fekete Máriát, Varga Editet és Szirmai Hédit), de az ifjúmunkás mozgalom összefogása a kerületben a Vasas Ifjúmunkásokra, a Vasas Tornászokra és részben a Nyomdász Ifjúmunkás csoportra hárult.

Ny

1944. március 19-e, a német megszállás után betiltották az SZDP-t és véglegesen megszűnt a legális szervezkedés lehetősége. A VIII. kerületi ifjúmunkások Vácott letartóztatásban levő tagjai közül többet munkatáborba vittek Börgöndbe és onnan sikerült Pestre szökniük. Vörös János, Tóth Ferenc, Bíró László és Fekete Sándorné ellenállási mozgalmat szerveztek a kerületben, sikerült fegyvereket is szerezniük, de a nyilas hatalom átvétele után bekövetkezett hajsza a csoportot szétszórta. Tagjai közül egyénileg sokan részt vettek a különböző fegyveres ellenállási csoportokban, így Pogány Róbert, Kós Géza és mások. (Kép → XXVIII o.)

VIII. ker. Népi Ellenőrzési Bizottság (Baross u. 65—67.). Az Országgyűlés 1957-ben hozta létre a Központi Népi Ellenőrzési Bizottságot és annak területi szerveit, az 1956 decemberében megszűnt Állami Ellenőrzési Minisztérium helyett. A Kerületi Népi Ellenőrzési Bizottság elnökét, elnökhelyettesét, tagjait a Kerületi Tanács választja. A bizottság jogkörét testületként gyakorolja. Az ellenőrzési feladatok ellátásával népi ellenőröket bíz meg. A NEB működés célja a társadalmi tulajdon védelme, a szocialista fejlődésünket gátló hiányosságok feltárása és megszüntetése, fellépés a bürokrácia, a korrupció, a haracsolás, a lelkiismeretlen és lélektelen ügyintézés ellen, a szocialista társadalmi rendszertől idegen, a régi társadalmi rendszerből visszamaradt és a meglevő káros burzsoá szokások és tendenciák elleni harc. A kerületi Népi Ellenőrzési Bizottság 1958. február 6-i tanácsülésen tette le az esküt.

Ny Évenként 350—400 fő társadalmi aktíva segíti a Bizottság munkáját. Első elnök: Kiss János. Jelenlegi elnök: Kun Imre.

VIII. ker. Ügyészség (József krt. 46.). A 13/1953. törvényerejű rendelet alapján szervezték meg, 1953. október 1-én. Feladata: törvényességi felügyeletet gyakorol a rendőrségi nyomozás, a szabálysértési és általános ügyekben. Általános törvényességi felügyeletet gyakorol a vállalatok munkája felett, különösképpen balesetvédelmi, fegyelmi és egyéb igazgatási ügyekben. Tanácskozási joggal részt vesz a Kerületi Tanács, a Végrehajtó Bizottság és a Népi Ellenőrzési Bizottság ülésein. Ellenőrzést gyakorol a tűzrendészeti parancsnokság munkája felett, elsősorban szabálysértési ügyekben. Ellátja a Kerületi Bíróságon a vád képviseletét és felügyeletet gyakorol a bírói munka felett, ellenőrzi kerületünkben a törvényesség betartását. Kerületi vezető ügyész: Baló Jakab.

Nyomda-, a Papíripar és a Sajtó Dolgozóinak Szakszervezete (Kölcsey u. 2.). 1948-ban alakult meg az iparági szakszervezetek kialakítása idején, a Nyomdász, a Könyvkötő és a Grafikus Szakszervezetek egyesítéséből. Később csatlakoznak a hírlap-terjesztők, a papírgyári munkások, a kiadó vállalatok és szerkesztőségek dolgozói. A szakszervezet forradalmi tradíciókkal rendelkezik. 1866-ban alakult meg a Nyomdász Szakszervezet, Pest-Budai Nyomdászok Önképző Egylete néven, majd 1892-ben a Grafikai Munkások, Munkásnők és Rokonszakmák Országos Szakegylete és 1897-ben a Könyvkötők Szakszervezete. A szakszervezet taglétszáma több mint 40 ezer fő. Két központilag irányított művelődési otthona van Budapesten, a Gutenberg (Kölcsey u. 2.) és a Kellner Sándor Művelődési Otthon (VI., Rózsa Ferenc u. 50.) Évente kb. 270 000-en látogatják. A Gutenberg Művelődési Otthon könyvtára 1966-ban ünnepelte fennállásának 100. évfordulóját. A Nyomdász Szakszervezet lapja, a Typographia a magyar szakszervezeti mozgalom első sajtóorgánuma, 1869-től folyamatosan jelenik meg. A szakszervezet nemzetközi kapcsolata kiterjedt. Közel 50 ország szakszervezetével áll levelezési és dokumentum-csere kapcsolatban. Elnöke: Pavlovszky Ferenc, főtitkár: Kimmel Emil.

Sztrájkoló munkások tüntetése a Nyomdász Szakszervezet székháza előtt (1918. január)

A Gutenberg ház

VIII. ker. Vendéglátóipari Vállalat (Makarenko u. 28.). Megalakulásának ideje 1951. július 1. — 49 üzlettel. Jelenleg 99 üzlettel működik, ebből 22 zenés vendéglátó hely. Dolgozóinak létszáma 1750. Idegenforgalmi szempontból jelentősebb éttermei: Háry Borozó (Bródy S. u. 30/a), Magyar Csárda (József krt. 75.), Góbé Vendéglő (József krt. 28.), Rákóczi Vendéglő (Rákóczi út 55.), a Lottó Önkiszolgáló Étterme (Rákóczi út 36.), valamint a Bástya Étterem (Rákóczi út 29.), és a cukrászdák közül a nyolc évtizeddel ezelőtt alapított, jó nevű Hauer Cukrászda. (Rákóczi út 49.) A Revü Bár (József krt. 37.) alatt 1968-ban nyílt meg. A ker. V. 1969-ben elnyerte a kiváló vállalat címet.

Ódry Árpád (1876—1937) színész, rendező. 1905-től volt a → Nemzeti Színház tagja. Elegáns külsejű és mozgású, tragikus és komikus szerepekben egyformán kitűnő művész volt, aki különösen a racionális igényű szerepekben érezte magát otthon. Alceste (Mizantróp), Tartuffe, III. Richard, Tanner John, Cyrano, Faust és úgyszólván minden Ibsen-dráma hőse sorolható legkiválóbb szerepei közé. Kiváló előadóművész is volt. Kerületünkben a → Színház- és Filmművészeti Főiskola kamaraszínháza viseli nevét.

Ódry Színpad. A → Színház- és Filmművészeti Főiskola Vas utca 2/c. alatti, protestáns helyőrségi templomból 1958 folyamán kiképzett kamaraszínháza, amely 1959. február 19-én nyílt meg a főiskolások által előadott Nestroy-Heltai: Lumpacius Vagabundus c. darabbal. Részben a Főiskola vizsgaelőadásait tartják itt, részben egyes fővárosi színházak veszik igénybe kamarajellegű produkciók számára. 1959—62-ig a Vígszínház intimebb hatású darabjait mutatták be színpadán.

Oetl Antal Vasöntőde és Gépgyár → Élelmiszeripari Berendezés és Gépgyártó Vállalat.

Olajgyár, Bécsi olajipari Rt. telepe. 1871-ben települt a Baross u. 128. sz. alá. Növényolajat készített, mintegy 100 munkással. (A bécsi cég nagyobb telepe a máig is működő rákospalotai olajgyár volt.) 1911 júliusában a Baross utcai gyár leégett.

Olesai-Kiss Zoltán (1895) szobrász, Kossuth-díjas. A munkásmozgalom régi harcosa. Kerületben: Munkásmozgalmi Emlékmű a → Kerepesi temetőben; a Kun Béla téri emlékmű társszerzője. (Kép → 249 o.)

Olty Magda (1912) színésznő, Kossuth- és Jászai-díjas, érdemes és kiváló művész, a Munka Érdemrend arany fokozatának tulajdonosa. 1933-tól 1968-ig a → Nemzeti Színház tagja volt. Mint vérbő komika, s mint a klasszikus molière-i szobalány sok sikert aratott és népszerű művésze volt a színháznak. Molière-szerepein kívül kiváló alakításai voltak még: Ilma (Csongor és Tünde), Mariska (Liliomfi), Canina (Jonson: Volpone) s jó néhány Shakespeare-komédia nőalakja.

Omnia Kabaré 1930. május 13-án nyílt meg a József körút 31. sz. alatt. Igazgatója Dezsőffy László, főrendezője → Bársony István volt. Műsorán vidám egyfelvonásosok és kabaréjelenetek szerepeltek. Rövid ideig működött.

Önodi Adolf (1857—1919) gégész. 1880-tól a bp.-i egyetem intézeteiben működött. 1881-ben szerzett orvosi oklevelet. 1887-ben magántanár az idegrendszer bonc-, szövet- és fejlődéstanából. 1890-ben gégészetből magántanár, 1910-ben rk. tanár. A Tanácsköztársaság megdöntése után az orvoskari felülvizsgáló bizottság brutális üldözése okozta megrázkódtatásba halt bele.

Óragyár, Rezgonyi és Lévai. Az 1920-as évek elején alapított gyár a Tömő u. 26. sz. alatt működött és 40—50 munkással elektromos órákat, toronyórákat és óraműves szerkezeteket gyártott.

Orczy-kert. Az Orczy-kertet Orczy Lőrinc kisebbik fia, László létesítette a mai Üllői út,

Or Mező Imre út, Diószeghy Sámuel utca, Korányi Sándor utca által határolt területen, 3 majorság helyén. Az akkori Pest legnagyobb és legszebb angolparkját 1794-ben Petri Bernhard tervezte és építette. A tervezett (de teljes egészében meg nem valósított) kert szépségét magának Petri Bernhardnak a leírása nyomán ismerjük. Az Orczy-kert főkertésze 19 évig id. Pecz Ármin volt. A kert fénykora a múlt szá-

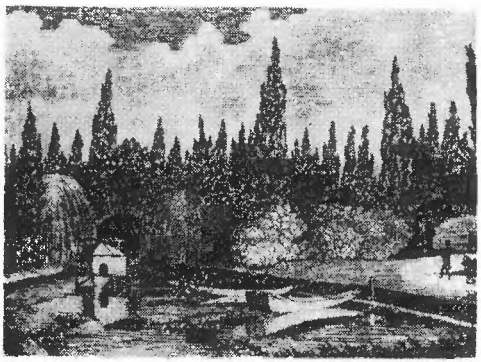

A csónakázó tó az Orczy kertben az 1830-as években

zad első 3 évtizedére esik. Orczy László halála után a kertet bátyjának utódai örökölték, majd a család eladta a tisztképző intézet alapítására ill. létesítésére. Ettől kezdve a kert József nádor felügyelete alá került. A kertben épült fel 1830—1836 között az egykori → Ludoviceum.

Az Orczy-kert nyilvános park jellege 1829-ben a Ludovika Akadémia építésével részben megszűnt. A városi lakosság elől a kertet ekkor még nem zárták el, erre csak 1891-ben került sor, amikor az újonnan létesült Népligetre való hivatkozással a kert korlátozott nyilvánosságát is megszüntették. Ezt követően csak a Tanácsköztársaság alatt nyitották meg újból a főváros többi, a nagyközönségtől addig elzárt parkjával együtt. A hajdani Orczy-kert területén jelenleg több mint 10 intézmény, üzem működik. Az egykori Ludovika főépületében jelenleg gimnázium (Bem) a Statisztikai Hivatal egyes részlegei, → mozi (Alfa) stb. működik. A kert nagy részét foglalja el az → Asztalos János ifjúsági park. Ugyancsak nagy területén helyezkedik el az autóbuszüzem szabadtéri garázsa és a → Minőségi Cipőgyár. Ir.: Romhányi István: Az Orczy-kert. (História. 1930. 7—9. sz.)

Orczy tér. Forgalmi csomópont a Baross u., a Kőbányai út és a → Mező Imre út kereszteződésében. 1900-ban kapott nevet, melyet 1957-ig a Mező I. út déli szakasza is viselt, a közeli → O.-kertre utal.

Országos Belgyógyászati Intézet (Szentkirályi u. 46.). Az Egészségügyi Minisztérium 1969. január 1-én alapította. Feladata a belgyógyászati ellátás országos szakmai ellenőrzése. Igazgató: → Gömöri Pál, egyetemi tanár (1969).

Országos Gumiipari Sport Club. A Rákosfalvai Munkás Testedző Egyesület 1912-ben alakult, főleg gumigyári dolgozókból. Később Rákosfalvi SC, majd BRSC (Budapest Rákosfalvai SC) néven működött. 1939-ben EMERGÉ néven szerepelt a Ruggyanta Gumigyár sportköre. Az Emergé sportolói az Emergében és a BRSC-ben sportoltak a különféle szakosztályokban. Az Emergé 1957-ben egyesült a BRESC-vel (Budapest Rákosfalvai Egyesült Gyógyszer Sport Club). 1959-ben az Egyesült Gyógyszer kivált. 1965-től BGSC (Budapesti), majd jelenleg OGSC (Országos Gumiipari SC) néven működnek. Ez idő szerint 9 szakosztályuk van, ezek közül az asztalitenisz és a női kézilabda az NB I-ben szerepel. A klub sok kiváló sportembert adott a magyar sportmozgalomnak. 1957-ben a női kézilabda csapat megnyerte az MNK-t, 1959-ben a női asztalitenisz csapat az NB II. bajnoka lett, 1958-ban a férfi és női asztalitenisz csapat a jugoszláviai Ravnében megnyerte a Nemzetközi Kupát. Az egyesület elnöki tisztségét 1966 óta Radeczky Istvánné tölti be.

Országos Gumiipari Vállalat (Kerepesi út 17.). OGV. Őse az 1888-ban a Külső-Kerepesi út 25. sz. alatt létesült → Schottola Ernő-féle üzem; ebből alakult 1890—91-ben az OGV közvetlen elődje: a Magyar Ruggyantaárugyár Részvénytársaság (MRG, „Emergé"). Az MRG-nek 1896-ban mintegy 200 munkása volt. Műszaki gumiárukat, kerékpárgumit, gumiból készült

Országos Gumiipari Vállalat új épülete

játékokat és kátrányos fedéllemezt készített. Később rátért a gumilemezek, szíjak, hevederek, gépjárműköpenyek és tömlők, cipők, majd különféle latexből készült cikkek gyártására. A Dorogi és Tudschák Gumigyár, a Hungária Gumigyár és a Wolfner Gyár az 1920-as évektől létesültek (ezek kézműipari jellegűek voltak). Ez a négy gyár jelentette a második világháború befejezésekor a magyar gumiipart. Ezeket 1948—49-ben államosították, ekkor vette kezdetét a nagyüzemi termelés kialakítása. Az MRG és a Hungária Gumigyár államosítása mellett megalakult a Műszaki Gumigyár Állami Vállalat, melybe a Dorogi és Tuschák Gumigyárat, a Para Gumigyárat, valamint több kisebb üzemet vontak össze. Az MRG az államosítás után Ruggyantaárugyár néven működött tovább. Az Autókémi Vállalat 1951-ben létesült a gumihulladék feldolgozására

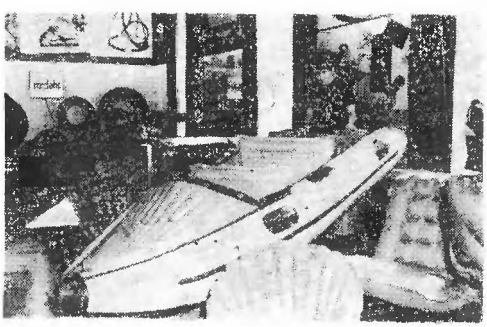

A Jókai téri bemutatóterem (OGV)

Or

és hasznosítására. Ebből fejlődött ki a Palma Gumigyár, amely a hulladékfeldolgozáson kívül a pneujavításra, egészségügyi-, sport- és camping-cikkek, gumi- és PVC-játékáruk gyártására is berendezkedett. A 60-as évek elején megkezdődött a gumiipar vidéki bázisainak kiépítése. (Vác, Szeged, Nyíregyháza.) A Hungária Gumigyár gumiipari profilja időközben leépült, és fokozatosan műanyagfeldolgozó üzemmé alakult át.

A centralizáció a gumiiparban szintén 1962-ben indult meg: 1962. január 1-vel a Ruggyantaárugyár és a Műszaki Gumigyár egyesült, majd megalakult az Országos Gumiipari Vállalat (OGV). Az OGV keretében működnek Budapesten a Cordatic Gumigyár, a Tauril Gumigyár, a Palma Gumigyár budapesti telepe, Szegeden az Emergé Gumigyár, Vácott a Heuréka Gumigyár, Nyíregyházán pedig a Palma Gumigyár. (Ez utóbbi a budapesti Palma Gumigyár egy részének Nyíregyházára történt telepítésével jött létre.) A Gumiipari Kutató Intézet szintén az OGV keretében működik, s tevékenységi köre a fejlesztési feladatokkal bővült. A Gumiabroncs és Műszaki Gumiárut Értékesítő Vállalat tevékenységét szintén az OGV keretében folytatja. Az OGV termékeinek — több mint harmincezer műszaki cikknek — legjelentősebb felhasználói a közlekedés, az autó- és traktoripar, a mezőgazdaság, a mezőgazdasági gépgyártás, a bel- és külkereskedelem, az építőipar, a könnyűipar, a szénbányászat, a vegyipar, az élelmiszeripar, a híradástechnikai ipar és az ásványolajbányászat. Az OGV-hez tartozó gyárak termékei: Cordatic Gumigyár (Kerepesi út 17.): autó- és motorkerékpár-abroncsok és tömlők, mezőgazdasági erőgépekhez köpenyek és tömlők, kerékpárköpenyek, ékszíjak, gumifonalak, légrugók; Tauril Gumigyár (X. Újhegyi út 25—31.): különféle talplemezek, formaáruk, konzervgyűrűk, profilszalagok, keménygumi rudak, csövek, lemezek, korróziót gátló különféle bevonatok, gumirugók, rezgésgátló formaáruk, hengerbevonatok a papír-, bőr-, textil- stb. ipar

Or részére, Hardy-tárcsák, puhagumi gyártmányok, tömlők, manchonok, tömör abroncsok, vegyipari berendezések bevonása vegyszerálló gumiréteggel; Palma Gumigyár (IX. Lenhossék u. 3.): camping-cikkek, PVC-áruk, gumisarok- és talp, mártott áruk; Gumiipari Gép- és Szerszámgyártó Gépgyár (Kerepesi út 19.): különféle gumiipari gépek, szerszámok, vulkanizáló formák, alkatrészek; EMERGÉ Gumigyár (Szeged): pamut- és műselyembetétes hevederek, gumitextil hajtószíjak, gumipadlók, autószőnyegek, betétes és betét nélküli lemezek, manchonok, különféle textilbetétes tömlők, csigatömlők, olajbányászati mélyfúrótömlők normál és olajálló kivitelben; Heuréka Gumigyár (Vác): különféle gumi vagy gumival kombinált építőipari termékek, oldatok; Palma Gumigyár (Nyíregyháza): camping-cikkek, játéklabdák, azbeszt-, gumilemezek, elektromos szigetelő szalagok, laticel- és szivacsáruk, kárpitosipari gumiszőrfélék, rugalmas szőnyegalátét strandpapucsok, kent divatszövetek, gyógyszerdugók, újra futózott köpenyek, burkolt gumifonalak, kerékpártömlő stb. Az OGV mintegy 40 országgal tart rendszeres kereskedelmi kapcsolatot. Legjelentősebb exporttermékei a különféle camping-cikkek, a rotary mélyfúrótömlők, gépjárműabroncs-köpenyek, szállítóhevederek és hajtószíjak (→ Gyártmányok). Az OGV 1969 elején a KKM-től engedélyt kapott, hogy önállóan exportálja szabadalmait, terveit, technológiai, azaz szellemi termékeit és az ezek alapján gyártott berendezéseket.

Részlet az OGV Kalander csarnokából

Az OGV és az elődvállalatok dolgozói voltak: a 20-as évek elején → Fürst Sándor, a munkásmozgalom mártírja; a proletárdiktatúra alatt a gyár termelési biztosa: Kőnig Endre, politikai biztosa: Klupka Jakab; a gyár első munkás igazgatói 1948-tól: Kelemen Béla és Katona István, Nagy Imre munkaügyi miniszter-helyettes (mint villanyszerelő), → Schay Géza akadémikus a jelenlegi Fejlesztési és Kutató Intézet elődjénél, a Gumiipari Kutató Intézetnél első igazgató. Az OGV vezérigazgatója: → Horváth László Kossuth-díjas, a pártbizottság titkára → Udvardy Károlyné, országgyűlési képviselő.

Országos Ifjúsági Bizottság (OIB). Az MSZDP 1929-es kongresszusán határozatot hozott, amelynek alapján a pártszervezetek ifjúsági csoportokat hozhatnak létre. A szervezeti szabályzatban rögzítette a pártifjúsági csoportok irányító testületének létrehozását: az Országos Ifjúsági Bizottságot (OIB). Eszerint 13 tagja lehetett az OIB-nak, amelyből hetet az ifjúsági küldöttek választhattak, hatot pedig az MSZDP és a Szakszervezeti Tanács nevezhetett ki. Az OIB Székháza az MSZDP Központ (VIII., Conti u. 4.) volt. Az OIB fejlődése során mindinkább a kommunisták befolyása alá került. A VIII. kerületi pártszervezet részéről titkárai voltak: Révész Ferenc, Vágvölgyi Tibor, → Kulich Gyula. Ezenkívül több tagja és szervezője volt a VIII. kerületi ifjúsági csoportból.

Országos Izraelita Tanítóképző Intézet 1857-ben létesült, 1877-től 1949-ig (megszűnéséig) a Bérkocsis és a Rökk Szilárd utca sarkán levő épületben működött. Több mint kétezer tanítót képzett ki. Kiemelkedő igazgatója 1887-től Bánóczy József (1849—1926) irodalomtörténész.

Országos Műszaki Könyvtár épülete. (Reviczky u. 6.). Műemlék. Kétemeletes, az egyemeletes kapu felett egy hármas ablak, bal szárny 4, jobb szárny 4+1 tengelyes. Gazdag kiképzésű udvar, közepén egyemeletes, oszlopos, nyitott árkádos átjáróval a Múzeum u. 17. számú házhoz, amelylyel egy telken épült. Neobarokk. Tervezte

Az Országos Műszaki Könyvtár

→ Meinig Artur, gróf Károlyi István számára, 1890 körül.

Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ (OMKDK) (Reviczky u. 6. Könyvtári bejárat: Múzeum u. 17.). A könyvtár jogelődje, a Technológiai Iparmúzeum nyilvános jellegű könyvtára, 1883-ban kezdte meg működését 100 kötetnyi könyvvel, 31 folyóirattal, kisebb rajzgyűjteménnyel. A Technológiai Könyvtár különösen a két világháború között vált ismertté. Igazi fejlődése csak a felszabadulás után indult meg: az ország legjelentősebb műszaki könyvtára lett. 1949-ben kormányrendelettel életre hívták a Műszaki Dokumentációs Központot. Tevékenységét referáló folyóiratok megindításával, majd kartonszolgálat kiadásával és műszaki irodalmunkat a külföld részére ismertető idegen nyelvű folyóirat szerkesztésével kezdte. 1951-ben hozzácsatolták a Technológiai Könyvtárat. 1952-ben neve: Országos Műszaki Könyvtár, 1962-től Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ. Felügyeleti szerve 1964 óta az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság. A Munka Vörös Zászló Érdemrendjével kitüntetett intézmény könyvtára nyilvános jellegű közkönyvtár, könyvolvasó terme 115, folyóiratolvasó terme 90 személy befogadására alkalmas. Mikrofilmleolvasó berendezés áll az olvasók rendelkezésére. Gyűjti a termelés, a tudományos kutatás, a műszaki fejlesztés műszaki-gazdasági szakirodalmát és a műszaki tájékoztatás elméletére és gyakorlatára vonatkozó irodalmat. Jelenlegi állománya 300 000 kötetnyi könyv, közel 100 000 folyóirat, 350 000 fordítás és egyéb dokumentum. Az évi gyarapodás kb. 14—15 ezer kötet és 33 ezer fordításmásolat, kb. 5000 folyóirat. Az olvasók száma meghaladja az évi 120 000 főt. A könyvtári gyűjteményeket közel 4 millió figyelő szolgálati karton; 100 ezer téma figyelő lap és több mint 5000 irodalmi kutatás egészíti ki. A könyvtár az ország legnagyobb műszaki és műszaki-gazdasági szakirodalmi bázisa. Az intézmény műszaki-gazdasági irodalmi tájékoztatási (dokumentációs) tevékenysége: bel- és külföldi időszaki szakirodalom folyamatos feldolgozása és közreadása különféle dokumentációs kiadványokban és szolgáltatásokban. Megrendelésre készít szakirodalmi jegyzékeket (bibliográfiákat), leíró és elemző tanulmányokat. Dokumentációs tevékenysége kiterjed műszaki és gazdasági fordításokra. Feladatához tartozik a tájékoztatási szakemberek képzésében való részvétel, a tájékoztatási munkamódszerek fejlesztése, új módszerek ismertetése. A keretében működő Műszaki Film Tájékoztató Központ ellátja a műszaki filminformáció egyes hazai és nemzetközi feladatait. Az intézmény széles körű nemzetközi kapcsolatokat tart fenn. Az intézetben működik a FID (Federation Internationale de Documentation — Nemzetközi Dokumentációs Szövetség) Magyar Nemzeti Bizottságának, valamint a FID Fejlődő Országok Bizottságának Titkársága. 1969. január 1-től az intézmény külkereskedelmi jogot kapott TECHNOINFORM néven. Ennek keretében vállal szakfordítást európai nyelvekről magyarra és viszont. Végzi az irodalomkutatások összeállítását nemzetközi szakirodalomból, és az egyéb információs tevékenységi és reprográfiai munkákat. Az intézményen belül működik az

Or 1967-ben létesített Budapesti Francia Műszaki Tudományos Tájékoztatási Központ. 75 éves fennállása alkalmából a Munka Vörös Zászló Érdemérmével tüntették ki. Az OMKDK több mint 400 belső és 2500 külső munkatársat foglalkoztat. Mb. főigazgató: Lévai Tamásné.

Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ (Szentkirályi u. 21.). Orvostudományi Dokumentációs Központ néven 1949-ben alapították az Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetének keretében. 1957-ben az Egészségügyi Minisztérium fennhatósága alá került, ekkor nyerte el mai nevét. Feladata: a külföldi orvosi szakirodalom ismertetése, az orvosi könyvtárhálózat (1961-től) szervezése, bibliográfiák kiadása, fordítások, irodalomkutatás, a magyar orvosi szakirodalom megismertetése a külfölddel. Kiadványcserét folytat kb. 200 külföldi intézettel. Legfontosabb kiadványa a Magyar Orvosi Bibliográfia és ennek rövidebb angol változata: a Hungarian Medical Bibliography. A különböző orvosi szakágazatok 1945—60-as korszakának szakirodalmát 30 kötetes sorozatban dolgozta fel. Dolgozóinak száma: cca. 35 fő (1969), állománya: mintegy tizennégyezer kötet és 600 féle folyóirat. A vezetője: Székely Sándor, igazgató.

Országos Rabbiképző Intézet (József krt. 27.). A magyar zsidóságnak az 1848—49-es szabadságharcban tanúsított császárellenes magatartása miatt kivetett hadisarc befizetett részéből létesített Izraelita Iskolaalapból építették. A mór stílusú épületet Kolbenheyer Ferenc és Feunc Vilmos építészek tervezték, könyvtárteremmel és zsinagógával. 1877. okt. 4-én nyitották meg. A tízéves tanidő alsó (gimnáziumi) és felső (teológia) tagozatból áll. A felső tanfolyam hallgatói egyidőben az egyetemet is látogatták és doktorátust szereztek. Alsó tagozatának szerepét a felszabadulás után az épületben levő zsidó gimnázium vette át. 1944. március 19-én a németek az épületet koncentrációs táborrá alakították, ahonnan mintegy húszezer ember vonult a halálba. Az Intézet híresebb tanárai: Bacher Vilmos világhírű Talmud-kutató, Blau Lajos valláskutató (1861—1936), Goldziher Ignác egyetemi tanár, orientalista (1850—1921), Heller Bernát orientalista, irodalomtörténész, folklorista (1871—1934), Kaufmann Dávid vallásbölcselő és történész (1852—1899); a tanítványok közül Schreiner Márton orientalista (1863—1926) az Országos Izraelita Tanítóképző Intézet tanára (1891-től). Irodalom: Blau Lajos: Emlékkönyv a ... Rabbiképző Intézet ötven éves jubileumára 1877—1927. I—II. k. (Bp. 1927.) (Kép → XLVI o.)

Országos Röntgen és Sugárfizikai Intézet (ORSI) (Kállai Éva u. 20.) 1956. május 1-én létesült az Egészségügyi Minisztérium Tudományos Tanácsadó és Felügyeleti Szerveként. Első elnevezése Országos Sugárfizikai Laboratórium volt. Feladata: az ország orvosi röntgenellátásával kapcsolatos felügyelet és irányítás; az orvosi röntgengép-állomány fenntartása és fejlesztése; röntgenorvosi és asszisztensi továbbképzés; norma- és szabványjavaslatok készítése, szabványok kidolgozása; modern szakmai metodikák bevezetése és terjesztése; a röntgenvizsgálatokból eredő sugárterhelés csökkentéséről való gondoskodás; új berendezések kialakítása. Létszám: 31 orvos és fizikus (1969). Igazgatója: → Erdélyi Mihály egyetemi tanár.

Országos Ruházati Intézet Rt. Az 1900-as évek végén épült az Elnök u. 1. sz. alatt az új katonai ruharaktár. 1920-ban félmillió P. értékű alaptőkével részvénytársasággá alakult. A kincstár egyenruha-szállítója volt. Ma → Május 1. Ruhagyár.

Országos Széchényi Könyvtár (Múzeum krt. 14—16.). 1802-ben gróf Széchényi Ferenc alapította azzal a rendeltetéssel, hogy folyamatosan gyűjtse a Magyarországon készült szellemi termékeket, és a külföldön készült, Magyarországgal vagy annak népével foglalkozó, nyomtatott munkákat. A 3 főnyi személyzet mintegy 15 000 kötet nyomtatott művel és 2000 kötet kézirattal rendelkezett. 1817-ben került a Jv.-ba, a mai Múzeum-kertben állt egykori Batthyány-villába. 1838-ban a pesti „nagy árvíz" okozta veszélyes rongálódások mi-

att a villát le kellett bontani, s a könyvtár anyagát a → Ludoviceumban kellett elraktározni. 1846-ban került jelenlegi helyére. A → MNM keretében működött. 1866-ban nyílt meg a könyvtár, de teljes újraszervezése, katalogizálása csak 1875-ben fejeződött be. Az idáig társadalmi alapítványként működő intézet 1870-től állami intézmény lett. A nyomtatott művek gyűjteménye mellett az 1860-as évektől kezdve kialakult a kézirattári, 1882-től a levéltári osztály és 1884-ben a hírlaptár. 1897-ben megújították azt a törvényt, amely az ország összes nyomdáit mindenféle sajtóterméknek az OSZK-ba való beszolgáltatására kötelezte. Fennállásának századik évfordulóján, 1902-ben a könyvtár állománya mintegy 360000 nyomtatott művet, 17000-nél több kötet hírlapot, 20000 kéziratot és 270000-nyi oklevelet ölelt fel; személyzete 15 fő volt. 1919-ben a Tanácskormány korszerű átszervezést tervezett, de a megoldásra nem volt idő. — A két világháború közötti időszakban kiemelkedő jelentőségű a régi hungaricum-könyvanyag gyarapodása (Apponyi- és Todoreszku-Horváth-gyűjtemény). Folytatódott a gyűjtemény szakszerű szétkülönölése (zeneműtár, muzeális nyomtatványok tára, kisnyomtatványtár, térképtár szervezése), szélesedett a funkciók köre (referensz-szolgálat, bibliográfiai tevékenység). A polgári korszak végéig az OSZK teljes állománya kb. 1 millió kötetre, dolgozóinak száma 47 főre nőtt. 1949-ben kivált a MNM szervezeti kötelékéből. A szocialista társadalmi-gazdasági rend igényeihez mért reorganizáció főbb eredményei: új külön gyűjtemények, (színháztörténeti osztály, mikrofilmtár, könyvtártudományi szakkönyvtár) létesítése, új országos funkciók (nemzetközi csere, könyvtárközi kölcsönzés, módszertani irányítás, középfokú könyvtárosképzés) ellátása, általános érdekű tájékoztató kiadványok (Magyar Nemzeti Bibliográfia, Magyar Folyóiratok Repertóriuma, Külföldi Könyvek Országos Gyarapodási Jegyzéke) összeállítása és közzététele, kisegítő épületek (Múzeum u. 3.) megszerzése, valamennyi régi könyvraktár vasszerkezetű átépítése. A könyvtár összes állománya 5400000 egység, a személyzet létszáma: cca. 420 fő. Főigazgató: → Jóboru Magda.

Or

Országos Színészegyesület és Nyugdíjpénztára. Az 1871-ben alapított érdekvédelmi és önsegélyző egylet 1890—92-ben építette háromemeletes székházát és jövedelmet biztosító bérházát a Baross tér 9. sz. alatt.

Országos Takarék Pénztár VIII. kerületi fiókja (József krt. 33.). Az OTP megalakulásával egyidőben, 1949-ben kezdte meg működését. Kezdetben fő feladata a betétgyűjtés és az állami kölcsönök bonyolítása volt. Jelenleg építési kölcsönök, személyi és áruhitelek folyósításával, valuta beváltással és kiszolgáltatással, Ikka-szolgáltatásokkal foglalkozik. Betétállománya meghaladja az egymilliárd Ft-ot, hitelállománya a 100 millió Ft-ot. Évi emelkedés átlaga 10%.

Országos Tanszergyártó és Értékesítő Vállalat Központ (Szentkirályi u. 12.). Calderoni István 1819-ben alapította. A vállalat 1910-ben a Calderoni és Tanszer Vállalat Rt. nevet vette fel. A Rt.-ot 1949. március 28-án államosították. A Nehézipari Miniszter 1949. augusztus 11-én megalapítja a Calderoni Műszer- és Tanszergyártó Laboratóriumi Felszerelő NV-t. Jelenlegi szervezetében és neve alatt 1968 óta működik. A vállalat szemléltetőeszközök gyártásával, értékesítésével, tanszerkutatással, kísérletezéssel, oktatófilmgyártással, filmgépek, tanszerek javításával és az iskolákban készített termékek bizományi árusításával foglalkozik. Ellátási hatáskörébe tartozó intézmények száma meghaladja a 15 ezret. Dolgozók száma: 850 fő. A vállalat vezérigazgatója: Koren István.

Országos Társadalombiztosító Intézet → Budapesti és Pest megyei Társadalombiztosítási Igazgatóság.

Országos Tisztviselői Betegsegélyző Alap (OTBA) 1921-ben létesült, 1928-ban rendezte be rendelőintézetét a Trefort u. 3-ban, a volt Hunyady palotában. (Az épületben már az évtized eleje óta működött az Országos Gyermekvédő Liga). A főváros

Or egyik legjobban felszerelt szakorvosi intézménye volt. Ma kerületi SZTK szakrendelő.

Országos Traumatológiai Intézet (Mező Imre út 17.). 1940-ben kezdte meg működését Magdolna Baleseti Kórház néven; a felszabadulás után a Koltói Anna Baleseti Kórház nevet kapta. Az épületben 1947-

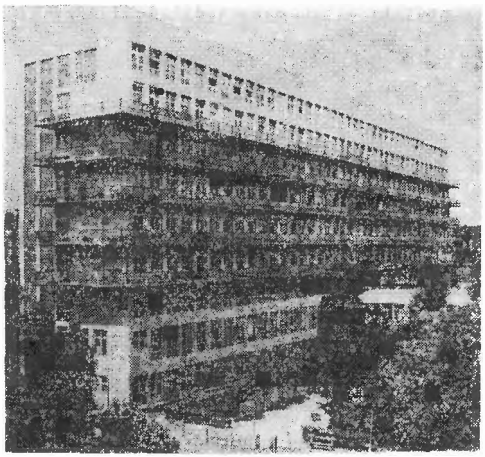

Országos Traumatológiai Intézet

ben megalakult a III. sz. Sebészeti Klinika (→ SOTE); ennek traumatológiai részlegéből és a kórház baleseti osztályából alakult 1952-ben az Egyetemi Baleseti Intézet, amelynek utóda az 1956-ban létesült OTI. Az önálló országos Intézet a magyar baleseti sebészet gyógyító, tudományos, kutató, továbbképző, szervezési-módszertani tevékenységének irányító és ellenőrző szerve. Irányítja és ellenőrzi az ország 33 traumatológiai osztályát. Dolgozóinak létszáma: cca. 630 fő. Az ágyak száma: 352 (kilenc osztályon). Az Orvostovábbképző Intézet Traumatológiai Tanszéke 1962 óta működik az Intézetben. Nevezetesebb vezetői voltak: → Dániel Elemér, → Hedri Endre, → Rubányi Pál egyetemi tanárok. Igazgató: → Szántó György egyetemi tanár (1956).

Országos Vezetőképző Központ (OVK) (Könyves Kálmán krt. 48—52.). A munkaügyi miniszter ellenőrzése alatt dolgozik mint a felsőszintű vezetőképzés bázisintézménye. Feladatai: tanfolyamokat szervez a gazdasági szervezetek felsőszintű vezetői, valamint a vezetőtovábbképzésben működő oktatók részére, önálló alap- és alkalmazott kutatásokat végez a korszerű szocialista vezetéstudomány fejlesztésében, részt vesz a vezetőképzés területén alkalmazott oktatási tananyagok és módszerek kidolgozásában, ezek hatékonyságának vizsgálatában, mintaszervezéseket végez a korszerű vállalatvezetési módszerek bevezetésére és vállalatvezetési tanácsadó szolgálatot tart fenn, dokumentációs és információs szolgálatot lát el, elektronikus számítógép központot üzemeltet az irányítási rendszerek automatizálásának és a vezetésben a matematika felhasználásának elősegítése érdekében. 1969-ben 571-en vettek részt különböző tanfolyamain. Tudományos Tájékoztató Szolgálatának 1969. év végi könyvállománya 3953 kötet volt, a folyóiratállomány 494 címből (1044 db.) állt. A TTSZ fejlesztése folyamatos, jóllehet anyagai ma már átfogják a vezetés-szervezés, a vezetéstudomány fontosabb területeit. *Számítóközpontja* 1969. május 19-től kezdődően ICL 1905/E típusú elektronikus digitalis számítógépet üzemeltet az irányítási rendszerek automatizálásának és a vezetési tevékenységben a matematika széles körű felhasználásának elősegítése érdekében. A Számítóközpont működésén keresztül mód nyílik arra, hogy a gazdasági vezetők tájékoztatást kapjanak a számítógépről mint a vezetés egyik eszközéről és a számítóközpontok szervezésével kapcsolatos általános követelményekről. Az OVK a Számítóközpont tevékenységét felhasználja saját oktatási-kutatási feladataihoz kapcsolódó számításoknál és adatfeldolgozási munkákat végez bázisvállalatai részére az együttműködési szerződések alapján. Belső oktatóinak száma kb. 20 fő. Igazgató: László Imre, egyetemi tanár.

Orth György (1901—1962) a magyar labdarúgás eddigi legnagyobb alakja. Univerzális képességű játékos volt, bármely poszton kiválóan játszott. A Vasas ifjúsági csapatából 15 éves korában került az → MTK-

ba. Már 16 éves korában válogatott játékos volt. A VIII. ker. Vas utcai felsőkereskedelmi iskolában érettségizett. 1917—27 között 30-szor játszott a válogatottban. Ragyogó pályafutása 24 éves korában kettétört: Bécsben 1925 szeptemberében az Amateure elleni mérkőzésen Tandler úgy megrúgta, hogy soha többé teljes értékű játékos nem lehetett. 1930-ban Dél-Amerikába távozott. Több mint 30 éven át működött edzőként a négy világnyelvet beszélő mester. 1962 januárjában szívroham ölte meg. Síremléke Lisszabonban, az Atlanti óceán közelében áll.

„Orvosegyetem" (Üllői út 26.). A → Semmelweis Orvostudományi Egyetem dolgozóinak és hallgatóinak lapja. Alapításának éve 1952. Példányai kéthetenként 1956-ig a Jegyzetellátó Sokszorosító üzemében készültek. 1959-től függetlenített szerkesztőgárdával hetenként, majd kéthetenként 6 oldalon megjelenő folyóirat. Példányszáma: kb. 2000. Jelenlegi szerkesztője: Jenővári Istvánné.

Orvosegyetem Sport Club. (OSC). 1957. március 15-én alakult meg, tehát igen fiatal. Jogelődje 1954-től az Orvosegyetem Haladás SK volt. Az OSC-ben jelenleg 13 szakosztály — asztalitenisz, kosárlabda, műugró, tenisz, tájékozódási futás, úszó, vízilabda, kézilabda, labdarúgó, röplabda, torna, természetjáró és vívó — működik. A klubot 1965 óta Frenkl Róbert elnök vezeti. Több olimpiai és világbajnoka volt. Párbajtőrcsapatuk három ízben nyerte meg az Európa Kupát. Ez idő szerint a különféle sportágakban 40 válogatott sportolóval rendelkeznek. Az OSC-nek a Népligetben levő Vajda Péter utcában van egy kis sporttelepe, a vívók otthona pedig a Semmelweis utca 2. sz. alatti teremben van.

Orvossztrájk. 1908-ban a → Rókus (Semmelweis) kórház másodorvosai sztrájkba léptek. Kifogásolták a kórház hiányos berendezését és felszerelését, továbbá, hogy a közkórházi főorvosi állások betöltésénél a kiválóan képzett és jelentős tudományos munkálkodást kifejtett kórházi másodorvosokat nem veszik figyelembe, hanem elsősorban a protekció a döntő. A sztrájk alatt a betegek kezelését zavartalanul ellátták, csupán az adminisztrációt nem végezték el. Ez volt Európában az első orvossztrájk. Eredményeképpen → Pólya Jenőt és Fischer Ernőt rendelő orvossá nevezték ki. Az egyéb követeléseket nem teljesítették. A sztrájkban részt vett → Hamburger Jenő is.

Ot

Orvosi Műszer KTSZ (Rákóczi út 71.). Mechanikus és elektromos elven alapuló orvosi műszerek, diagnosztikai és kezelő készülékek, orvosi eszközök gyártásával és javításával foglalkozik. Fontosabb termékei a Metal indicator tranzisztoros idegentest kereső készülék fémforgácsok, fémszilánkok jelzésére és helyüknek pontos meghatározására (Tóth Béla újítása), a Traholux és Ultron készülékek (→ gyártmányok). Gyártmányainak jelentős része exportra kerül. Létszáma cca. 170 fő. Elnök Tóth Béla elektrotechnikus (1964).

OTI → Budapesti és Pest megyei Társadalombiztosítási Igazgatóság.

OTI házak. A kerületben számos bérház volt az OTI tulajdonában: Alföldi u. 16—18., Aggteleki u. 7., Baross u. 91., Fiumei út 25., József u. 23., József krt. 46., Teleki tér 3., Üllői út 34., Víg u. 28. A Munkásbetegbiztosító ill. a Nyugdíjegylet birtokából származott tulajdonjoguk.

Az OTI építtette 1931—33-ban a Köztársaság tér 14—16. sz. alatti három nyolcemeletes bérházat. Ez az első kísérlet volt Bp.-en a modern, sávos beépítésű, tájolt bérházépítészet terén.

„Otthon" Írók és Hírlapírók köre. (Rákóczi út 9.) 1891-ben alakult társas kör és érdekvédelmi szerv. Tagjai írók, hírlapírók és művészek. A Rákóczi út és Esterházy (Puskin) u. sarkán levő ház első emeletén volt első helyisége. Első elnöke Rákosi Jenő, titkára Solder Hugó hírlapíró. (A Kör utóbbi kezdeményezésére létesült.) 1918-ban elnök: → Bródy Sándor, a vezetőség tagjai: Gárdonyi G., Márkus Miksa, → Molnár Ferenc. A vidéken élő írók is látogatták, pl. → Benedek Elek is, aki Pesten tartózkodásakor családjánál a Szűz u.-ban, vagy a Bérkocsis u. 16-ban lakott.

Ős (Ld. Krúdy: Pest-budai séták p. 121; Balla p. 72; B.L.: p. 33—35.)

Ősz Nemes György (1885—1958) szobrász. → Zala György segédeként dolgozott a Millenniumi emlékmű szobrainál. Főbb művei: Óváry Ferenc portréja, I. világháborús emlékmű, Szerbiai halálmenet, portrék, épületplasztitkák. 1919—1958-ig a → Százados úti M.T.-en dolgozott.

Paál Árpád (1889—1943) botanikus, növényfiziológus. 1918-ban magántanár, 1929-ben nyilvános rendes tanár a budapesti → Tud. egyetem Általános Növénytani Tanszékén és az Általános Növénytani Intézet igazgatója. Kezdetben ingerfiziológiai vizsgálatokkal foglalkozott mint a növényélettan egyik magyarországi úttörője. A növényi hormonkutatás egyik legelső művelője volt.

Pacsirtamező (Lerchenfeld). Eredetileg dülőnév, majd pesti külváros neve 1733-tól 1766-ig. Magja a mai Horváth Mihály tér körül volt. 1787-től Pacsirtamezőnek a külső Terézváros egyik részét hívták, a mai Bajza u. környékén.

Pádua Kálmán (1885—1958) festő, a Nemzeti Szalon egyik alapító tagja. Művei: tájképek, csendéletek, portrék, interieurök. 1932-től haláláig a → Százados úti M.T.-en dolgozott.

Pajor féle Vízgyógyintézet és Szanatórium Rt. A részvénytársaság 1906-ban alakult, 1909—10-ben épült háromemeletes kórháza a Vas u. 17. sz. alatt. Bp. legjobban berendezett, de rendkívül drága magángyógyintézetei közé tartozott. A 20-as évektől, amikor a vízgyógykúrák (hidegvizes fürdők, pakolások stb.) már nem voltak annyira divatosak, elsősorban rádiummal felszerelt daganat-osztálya és szülészete volt ismert. Ma → Balassa János kórház.

Palace szálloda 1910-ben alakult a részvénytársaság és építette hatemeletes szállodáját a Rákóczi út 43. sz. alatt. 1945—1948 között, az egyesülésig, a → Szociáldemokrata Párt országos központja működött az épületben. Utána néhány évig tervezőintézet volt majd teljesen helyreállítva ismét szálloda. Jelenleg 51 egyágyas, 67 kétágyas szobája és étterme van.

Pál Lénárd (1925) fizikus, Kossuth-díjas, 1961-től az → ELTE Atomfizikai Tanszékének tanára, az MTA l. tagja, az MTA Fizikai Bizottság elnöke. Az Országos Béketanács és az MSZMP budapesti bizottságának VB tagja. A szilárd testek mágneses tulajdonságaival és a reaktorok elméletével foglalkozik.

Pálffy Albert (1820—1897) regényíró. 1848-ban a radikális Március Tizenötödike szerkesztője, 1862-től a Bródy Sándor utca 21. (Makarenkó utca sarok) helyén állt ház lakója és tulajdonosa volt.

Pálffy-palota (Puskin u. 28.). Műemlék. Kétemeletes, manzárdtetős, L alakú, a Reviczky u. sarkán kis kerttel. Neoreneszánsz, tervezte → Ybl Miklós 1867-ben. Ma ápolónőképző.

Pálmay Ilka (1859—1945) színésznő. A → Népszínház egyik legünnepeltebb primadonnája volt. 1881-ben lett a színház tagja s attól kezdve Budapesten és külföldön egyaránt meghódította közönségét feltűnő szépségével s operettre termett, tökéletes színészi adottságaival. Néhány kiemelkedő szerepe: Boccaccio (Suppé), Gerolsteini nagyhercegnő, Szép Heléna (Offenbach), Denise (Hervé: Nebántsvirág), Lili (Hervé).

Palotanegyed. A Nemzeti Múzeum körül → régi képviselőház építésével egyidőben és után arisztokraták és gazdag polgárok neves építőművészek által tervezett házakat, palotákat építtettek. A paloták mind 1860 és 1900 között jöttek létre, s éles ellentétben álltak a városrész zömmel földszintes kislakásos, házacskáival. Az 1891-es statisztika szerint a Jv. 17 070 lakása közül 12 971 volt egyszobás, ugyanakkor a kerület 40 tízszobás és ennél nagyobb lakással is rendelkezett. Az ún. palotanegyedhez az itt felsorolt házak tartoznak: Bródy Sándor utca 2.: épült 1873-ban, építésze → Skalnitzky Antal. Bródy Sándor utca 4.: → Ádám-ház. Bródy Sándor utca 6.: Keszlerffy-ház, épült 1897-ben,

építésze Huber József. → Bródy Sándor utca 8. Bródy Sándor utca 10.: épült 1892-ben, → Tauffer Vilmos orvosprofesszoré volt. Bródy Sándor utca 12.; volt Gschwindt palota. Bródy Sándor utca 14.; volt Degenfeld palota, → Ybl Miklós alkotása, készült 1872—1874-ben. Bródy Sándor utca 16.: volt Törley palota, épült 1893—1895-ben, tervezője Ray Rezső. Bródy Sándor utca és Pollack Mihály tér sarok: → Festetics palota. Pollack Mihály tér: → Esterházy palota. Pollack Mihály tér Múzeum utca sarok: → Károlyi palota. Dienes László utca: a → Magyar Építőművészek Szövetségének székháza, épült 1878-ban, építész Gottgéb Antal. Múzeum utca 5.: egykori Hadik—Barkóczy palota, építette Lux Ede. Múzeum utca 7.: Hasenfeld, majd Zichy János féle ház, épült 1875-ben, építész ifj. → Kauser János. Múzeum utca 9.: → Bókay János bérháza volt, épült Ybl Miklós terve szerint 1870-ben. Múzeum utca 11.: volt gr. Károlyi István féle palota, épült 1869—1871-ben, építésze Pucher József. Múzeum utca 15.: volt gr. Zichy János féle palota, épült 1871-ben Skalnitzky Antal terve szerint. → Múzeum utca 17.: volt Károlyi palota. Szabó Ervin tér 1.: → Wenckheim palota. Reviczky utca 3.: Berczik Árpád háza, épült 1893—1896-ban, építésze Hofhauser Elek. Reviczky utca 7.: Tury Sámuel, majd gr. Bánffy György palotája volt, épült 1871-ben, építésze Bergh Károly. Ebben az épületben lakott 1916-tól 1931-ig → Babits Mihály. Reviczky utca 4.: Wenckheim Frigyes féle palota, épült 1889-ben. Építőmestere Dániel György. Puskin utca 12.: egykori Pulszky palota. Tulajdonosa → Pulszky Ferenc, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója. Otthona a főváros szellemi életének központja volt. Trefort utca 3.: egykori gr. Hunyadi Imre féle palota, épült 1892-ben, tervezője → Meinig Artur, építőmestere Hauser Gyula. Forrás: Halotkay Árpád: A Nemzeti Múzeum körül kialakult palotanegyed története. (Műemlékvédelem. 1960. 3. sz. 153—161. p.)

Palotay Gertrud (1901—1951) a magyar népviselet és népi kézimunka kutatója és gyűjtője. A kerületben lakott, 1930-tól haláláig a → MNM önkéntes munkatársaként tevékenykedett. 1945—1949-ig a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének dolgozója volt. Irodalom: Kresz Mária: Palotay Gertrud (Ethnographia 1951); Varga Mária (Index Ethnographicus 1950. bibliográfia).

Palotás Péter (1929—1967) a Textiles, a Bp. Bástya és a Bp. Vörös Lobogó (→ MTK) labdarúgója; 1952-ben olimpiai arany-, 1954-ben világbajnoki ezüstérmet nyert. 1950—56 között 24 válogatott mérkőzésen szerepelt. Szívbántalom következtében fiatalon, 38 éves korában halt meg.

Pán József (XIX. század) építész, 1840—1865 között dolgozott. Kerületünkben a → Griff szállót építette (később → Pannónia szálló, jelenleg diákotthon), a Rákóczi út 5., valamint a Mária u. 7. sz. lakóházat és a Rákóczi út 13. udvari részét.

Pándi Kis János (1905) szobrász. Főbb művei: Jövendő (1942. felállítva: Bp. Szabadság-strand 1955.), Hajógyári munkás (1953. Bp.), Diszkoszvető (1955. Sajószentpéter), Integető lány (1965. Komárom), Híradás szobor (1961. Horváth Mihály téren). Kiváló fafaragó művész. 1945-től dolgozik a → Százados úti M.T.-en.

Pandula Egon (1916—1970) a gyógyszerészeti tudományok kandidátusa, egyetemi tanár, a → SOTE Gyógyszerészeti Intézetének igazgatója, a Gyógyszerészeti Kar dékánhelyettese. Kiváló Gyógyszerész az Oktatásügy Kiváló dolgozója, a Gyógyszerészeti Társaság alelnöke és a Technológiai Szakosztály elnöke. A gyógyszertechnológia receptúrai és ipari területén fejtett ki tudományos kutatási tevékenységet.

Pannónia Kávéház. (Rákóczi út 5., a régi → Nemzeti Színház mellett. Megszünt). A múlt század New York-ja. A Nemzeti Sz. férfitagjai és a színinövendékek állandó asztalain kívül a törzsvendégekhez tartozik a fővárosi írók—újságírók egy része: Csepreghy Ferenc, → Csíky G., Bartók Lajos, ifj. Ábrányi Kornél, Szabó Endre, Reviczky Gyula, Ruttkay György, Hamvay — a könyomatos — és Dolnay Gyula. Utóbbi ifjúsági lapot szerkeszt és egyúttal

Pa az írók klubjának ügyeit intézi. Itt zajlott le évtizedeken keresztül a „színészvásár". (Ld. Krúdy: Pest-budai séták, p. 83, 129; Balla: p. 57—58; Lestyán S.: p. 98.)

Pannónia Szálló. 1868-ban a Glück család vette meg a régi → Griff szállót a mai Rákóczi út 5. sz. alatt. 1890 körül átalakították több, mint 100 ágyas első osztályú szállóvá. A vidéken élő képviselők, politikusok, magasrangú közalkalmazottak kedvelt szálláshelye volt. Vendéglőjét a bp.-i írók és művészek látogatták. 1945 után diákotthon lett.

Pannónia Szálló épülete (Rákóczi út 5.), jelenleg kollégium. Műemlék. Négyemeletes, 3+11+3 ablakos, első emeleten három, második emeleten két erkély. Kapuja felett francia rokokó kovácsoltvas rács, az első emeleten II. Rákóczi Ferenc emléktábla. Romantikus, tervezte Westermayer József részére → Pán József 1867-ben → Griff-szállónak. Steinhardt és Láng építészek átalakították 1890 körül. A földszinten volt a híres → Pannónia Kávéház, amelynek törzsvendégei voltak a szomszédos régi Nemzeti Színház tagjai, írók és közéleti férfiak.

Pannónia Szálloda és Vendéglátó Vállalat (Puskin u. 6.). 1950-ben alakult. Főhatósága a Belkereskedelmi Minisztérium. 1959-ig budapesti alaphálózata büfékből, zárt egységekből, rendezvény-ellátó szervezetekből, nagy éttermekből és szórakozóhelyekből állt. Üzemegységeinek száma 170 körül mozgott. 1958 óta résztvesz a Balaton déli partjának fejlesztésében. A vállalat szállodafejlesztése is 1958-tól kezdődik a siófoki és balatonföldvári motelek telepítésével és a hozzájuk tartozó éttermek létesítésével. Ez években a vállalati egységek száma 237. 1961—66 között épült ki a siófoki szállodasor. 1968-ban indult a Touring és Delta program, melynek keretében öt újabb szálloda és a Delta éttermek létesültek. Budapesten is három nagy szállodával és több étteremmel bővült a hálózat. Egységeinek száma: 303. Igazgatója: Somogyi Jenő, a Munka Érdemrend arany fokozatának birtokosa.

Pápai Károly (1861—1893), nyelvész, néprajzkutató. 1888-ban Munkácsi Bernáttal a vogulok és osztjákok földjén végzett kutatómunkát, itt készített jegyzeteit, valamint korábbi palóc néprajzi gyűjtését a → Néprajzi Múzeum őrzi. Hazatérése után rövid ideig a → MNM napidíjas alkalmazottja, majd tanár.

Papházak. A → Szemináriumkert (Práter utca, Szigony utca, Szigetvári utca, Jázmin utca közt) helyén az 1910-es évek elején jellegzetes stílusú bérházakat építettek, melyek egyházi tulajdonban voltak. Nevüket ma is használják.

Papírárukészítő Kisipari Termelő Szövetkezet (Víg u. 32.). 1952-ben alakult. Kezdetben hulladékpapírból borítékokat, tasakokat gyártott. Ma már 23 termékcsoportot tart nyilván. Nyomdaipari és könyvkötészeti megrendeléseket is vállal. Kiváló Kisipari Szövetkezet 4 ízben. Dolgozók száma: 220+180 fő.

Papp Péter (1930—1955) a → MÁVAG kosárlabdázója. 1953-ban az EB-n ezüst-, 1955-ben aranyérmet nyert. Még abban az évben — 25 éves korában — közlekedési baleset következtében ragadta el a halál.

Parisienne Mulató. 1896-ban nyílt meg a Rákóczi út 63. sz. alatt Löbl és Hajós igazgatásával. Sok hányattatás után 1908-ban Steinhardt Géza nyitotta meg helyiségében a → Steinhardt Kabarét, amelyet 10 évig vezetett.

Park Szálloda Rt. 1918-ban alakult a részvénytársaság és építette hatemeletes szállodáját a → Keleti pu. mellett a Baross tér 10. sz. alatt. A háború alatt az épület erősen megsérült, 1958 után építették teljesen újjá. Jelenleg 66 egyágyas, 108 kétágyas szobája, étterme, cukrászdája van.

Pártház ostroma 1956. október 23-tól a felfegyverzett ellenforradalmi bandák véres provokációk sorát robbantották ki Bp.-en és vidéken egyaránt. Október 30-án különböző ellenforradalmi osztagok összpontosított támadást indítottak a Budapesti Pártbizottság Köztársaság téri székháza ellen. Több órás tűzharc után a székházat elfoglalták, védőik közül 25-öt meggyilkoltak, köztük → Mező Imrét, a pártbi-

zottság titkárát, → Asztalos Jánost, → Kállai Éva pedig öngyilkos lett.

Parti János (1932) a VTSK kenusa. Az 1952-es és az 1956-os olimpián ezüst érmes a kenu egyesben. Rómában olimpiai bajnok lett. A VB-ken a kenu egyesben 1954-ben aranyérmet, az EB-k során 1957, 1959 és 1961-ben ugyancsak a kenu egyesben szintén aranyérmet nyert.

Pásztor Árpád (1877—1940) író. Ker. von. írása: Muzi. (regény, 1930.)

Pásztor István (1916) filmoperatőr, érdemes művész, Balázs Béla-díjas, a Magyar Népköztársaság Érdemérem, a Szocialista Munkáért Érdemérem tulajdonosa, a → Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára. Kiemelkedő alkotásai többek között: Simon Menyhért születése, Liliomfi, 39-es dandár, Hattyúdal, A tizedes meg a többiek.

Pásztor János (1881—1945) szobrász. Főbb művei: Ásó kubikos (1907. Szeged, Múzeum), Fadrusz János portréja (1909. MNG), Léte vize (1918. MNG), Primavera (1922. Gellért Hullámfürdő), Beethoven-emlék (1927. Martonvásár), Bartha-család síremléke (1928. → Kerepesi-temető) Greguss-díj, Ad Astra (1928. Szabadsághegyi Csillagvizsgáló), Kazinczy Kút (1936. Bp. I. Bécsikapu-tér), II. Rákóczi Ferenc lovasszobra (1937. Bp. V. ker.), Tompa Mihály (1940. Margitsziget), 1911—1930-ig dolgozott a →Százados úti M.T.-en. (Kép→250o.)

Pataki István (1914—1944) vasesztergályos volt. 16 éves korában került a munkásmozgalomba. A *Vasas Szakszervezetben* az → ifjúsági csoport egyik vezetője lett. Magyarország német megszállása után kapcsolatba került az illegális KMP-vel. Közreműködött fegyverek gyűjtésében és elrejtésében. 1944. november 25-én elfogták és a Vezérkari Főnökség különbírósága halálra ítélte. Két társával, → Kreutz Róberttel és Pesti Barnabással együtt december 24-én a sopronkőhidai fegyházban kivégezték. További

kerületi vonatkozása: egy ideig a FVV Baross-pályaudvarán dolgozott mint kalauz. Irodalom: Kállai Éva: Emlékezés három fiatal hősre (Új Március, 1954. 12. sz.).

Pátria Bor- és Sörkereskedelmi Rt. A részvénytársaság 1922-ben alakult a Népszínház u. 22. sz. alatt. A Kőbányai Polgári Serfőző Rt. vállalata volt és kezelte a cég itallerakatát a házban. A négyemeletes bérház, 700 négyszögölön, a századfordulón épült és a Jv. legnagyobb lakóháza. Itt lakott → Kiss József költő és szerkesztő is.

Pátria Nyomda (Szentkirályi u. 47.). Alapításának éve: 1893. „Hazánk Irodalmi és Nyomdai Rt." néven., az Üllői út és Köztelek u. sarkon működött. 1894-től: „Pátria" Irodalmi Vállalat és Nyomda. Főleg mezőgazdasági szakkönyveket, és folyóiratokat állított elő és terjesztett. A II. világháború alatt több bombatalálat következtében könyvkötészete és papírraktára teljesen megsemmisült. 1945 májusában helyezték ismét üzembe. 1948. március 25-én államosították. Első munkásigazgatója Márkus Sándor volt. A nyomda a Kalász Nyomdával történt egyesülése után 1949-ben került jelenlegi helyére. Új üzemet alakított ki korszerű munkatermékekkel és szociális létesítményekkel. (Az épület Fellner Sándor tervei alapján épült.) Termelési profilja: ügyviteli nyomtatványok, prospektusok, naptárak gyártása. A dolgozók száma: cca. 350 fő. Igazgató: Földi Vilmos.

Paulay Ede (1836—1894) színigazgató. 1863-ban került színészként a → Nemzeti Színházhoz, melynek csakhamar drámai rendezője, 1878-ban, → Szigligeti Ede halála után pedig igazgatója lett. Ő volt a magyar színjátszás első európai színvonalú rendezője. Igen művelt, széles látókörű ember volt, sok tapasztalatot szerzett külföldön. A szép beszédet, természetes mozgást s főként a színészi összjátékot tartotta a legfontosabbnak. A régi drámai hagyományokat (Bessenyei György, → Fáy András), a korabeli irodalom friss termékeit (→ Csíky Gergely, Herczeg Ferenc), a

Pá külföldi klasszikusokat (Szophoklesz, Calderón, Racine, Shakespeare) és a moderneket (Ibsen) egyaránt műsoron tartotta. Életének rendezői főműve Az ember tragédiájának színre alkalmazása és bemutatása volt 1883-ban. Három főszereplője a színház három kiváló művésze volt: Nagy Imre (Ádám), Gyenes László (Lucifer) és → Jászai Mari (Éva).

Pázmány Egyesület (Gyöngytyúk u. 18.) (Gyulai Pál u.). A katolikus írók és hírlapírók egyesülete volt. Tagjai gyakran jöttek össze a Gyöngytyúk utcai lakásban. (Ld. Krúdy: Régi pesti históriák. Bp. 1967. p. 381—82.)

Péch József (1829—1902) hidrológus, vízépítő mérnök. 1886-tól az országos vízépítészeti igazgatóságon az általa létrehozott Vízrajzi Szolgálat (→ VITUKI elődje) vezetője. A nemzetközi viszonylatban is mintaszerű szervezet kiépítésével, a vízmérő és csapadékmérő állomások megfelelő hálózatának felállításával lehetővé tette az árvíz-előrejelzés megszervezését. Úttörő munkája a „A vizállás előrejelzéséről" című tanulmány, amely német és francia nyelven is megjelent.

Péchy Erzsi (1883—1933) színésznő. Feltűnően szép jelenség volt s ezzel kellemes hang párosult. Itthon s külföldön egyaránt sok sikert aratott. A → Városi Színházban gyakran szerepelt s a Lili bárónőben (Huszka), a Szép Helénában (Offenbach), A szép Saskiában (Nedbal) volt nagy sikere.

Pécsi Dániel (1895) az → MTK asztaliteniszezője, a „hősi korszak" nagy játékosai közé tartozott a 20-as évek derekán. A VB-ken 3 aranyérmet (1926: férfi páros és csapat, 1928: csapat) és 1 ezüstérmet (1928: vegyes páros) szerzett.

Pécsi István (1916) a → MÁV Szimfonikusok karnagya 1955-ben elnyerte a Munka Érdemérem kitüntetést. A zeneszerzést Lajthánál, a karmesterképzőt Ferencsiknél végezte. Pályája kezdetén Szombathelyen katonakarmester volt.

Pedagógiai Könyvtár, Fővárosi. 1912-ben alakult a Pedagógiai Szeminárium épületében, a Mária Terézia (Horváth M.) tér 8. sz. alatt. Nyilvános könyvtár volt, állománya felölelte a modern pedagógia minden kérdését. Különgyűjteménye volt iskolai értesítőkből, tankönyvekből és ifjúsági irodalomból. 15 000 kötet állománnyal alakult, 1956-ben kb. 80 000 kötetből állt. 1956 novemberében egy aknatalálat lerombolta raktárának egy részét és többezer kötetes kárt okozott. 1958-ban megszünt, beolvadt az Országos Pedagógiai Könyvtárba.

Pedagógusok Szakszervezete Budapesti Bizottsága (Kenyérmező u. 6.). A felszabadulás előtt iskolatípusonként községi, állami és felekezeti egyesületek képviselték a magyar pedagógus társadalmat. Ezek helyett alakult meg a felszabadulás után a közös Pedagógus Szakszervezet. A Budapesti Bizottság az Országos Központ VIII. Múzeum u. 17. sz. alatti épületében kezdte meg működését. 1952-ben költözött át a VI. ker.-be és működött ott 1961 őszéig. Ettől kezdve tevékenykedik jelenlegi székházában. A Budapesti Bizottság összefogja az óvodák, általános és középiskolák, diák- és gyermek-otthonok, valamint egyes főiskolák pedagógus és technikai dolgozóinak táborát. Huszonkét kerületi bizottságában 1076 önálló alapszerv tevékenykedik. Huszonegy speciális intézmény közvetlenül a Budapesti Bizottság hatáskörébe tartozik. A szakszervezet munkatevékenységét a 47 tagú bizottság, illetve a belőlük választott 15 tagú elnökség irányítja. Az apparátus dolgozóinak összlétszáma 11 fő, ebből 6 fő politikai munkatárs. Elnök: Nagy András, titkár: Juhász László.

Pékerdő. Az 1820-as évek végén telepített akácoserdő volt a mai Knopp és Stróbl utcák között. Szabályos négyszög alakban kb. 25 holdon terült el északnyugat-délkeleti irányban, egy nagyobb homokbucka tetején. Az 1920-as években az → MTK és az Előre pálya létesítésével szünt meg végképpen.

Perci és Schacherer Első Magyar Telegráfdrót és Kábelgyára. 1883-ban alakult a Szigony u. 21. sz. alatt. A nagy vasúti és postai fejlődés idején szigetelt huzalokat és

kábeleket gyártott, szabadalma volt a kétvezetékű huzal. Mintegy 40 munkást foglalkoztatott. 1900-ban Első Magyar Kábelgyár Rt.-vé alakult és a Fehérvári útra telepedett. Ma Villamosszigetelő és Műanyaggyár, XI., Fehérvári út 120.

„Permel" Zománchuzalgyár Részvénytársaság. 1930-ban alakult a X., Szapáry u. 37—39 sz. alatt (ma a → Ganz—MÁVAG területén) 350 000 pengő alaptőkével, az állami üzemeknek szállította termékeit.

Pertik Ottó (1852—1913) patológus, egyetemi tanár. Orvosi oklevelet a bp.-i egy.-en szerzett 1876-ban, ugyanakkor tanársegéd az anatómiai intézetben. Külföldi tanulmányútja után 1885-ben a Vöröskereszt kórházában, majd az István Kórházban kórboncnok. 1887-ben magántanár. 1890-ben a kórszövettani tanszék c. rk., 1895-ben a kórbonctan ny. r. tanára a bp.-i egy.-en. A II. sz. Kórbonctani Intézet igazgatója (→ SOTE). Mint bakteriológus is jelentős, 1891-ben megalapította a Fővárosi Bakteriológiai Intézetet.

Pesti Divat (József krt. 29.). A → Divattervező Vállalat lapja. 1961 óta jelenik meg, havonta 25—35 ezer példányban, mélynyomásos, színes borítóval. Célja: divatirányítás, ízlésnevelés. Szerkesztő: Nádor Vera.

Pesti Divatlap. Hetilap. Szerkesztősége 1844. szept. 29-ig az Országút 1501 sz. → Kunewalder házban volt (ma Múzeum krt., T. T. K.) → Vahot Imre a Regélő Pesti Divatlap folytatásaként indította meg. Petőfi 1844. júl. 1-től segédszerkesztőként dolgozott itt, 1845 márciusáig és a ház első emeletén lakott 1844. júl. 17-től. Később Budapesti Divatlap a címe, melléklapja a Nemzetőr. (Ld.: H. L. „Szeberényi Lajos cikkéből"; UML 5. k. p. 416; MIL 2. k. p. 466.)

Pesti Első Bölcsőde Egylet. 1853-ban alakult a munkásnők gyermekeinek napközbeni gondozására. Ez építette az első pesti, eredetileg is bölcsődének szánt épületet 1868-ban a Mária utcában, a mai Orvostudományi Egyetem központi épületének helyén. A szükséges pénzt több forrásból szerezték: pártoló tagság (5 Ft évente), 100 Ft-os alapítvány, jótékonysági rendezvények a Redutban, vagy színházakban. Simor hgprímás 3000 Ft-ot adott. A 6000 Ft-ért vásárolt telken földszintes épületet húztak fel 100 fő befogadó képességgel, a kicsinyek két nagy terme mellett a szükséges kiszolgáló helységekkel is berendezték: fürdőszoba, gondozónői szoba, tanácsterem, konyha, mosókonyha, tüzelő raktár, személyzeti étkező — és kápolna. 14 napostól 4 éves korig fogadták be a kicsinyeket. A gondozási díj 5—22 krajcár volt, néha teljesen elengedték. Munkaszüneti napokon a bölcsőde zárva volt. A gyermekeket ismert orvosok vizsgálták, megfigyeléseik szerint az intézet betegségi és halálozási arányai kedvezőek voltak. 1873-ban a belső orvoskari telep építése miatt az épületet lebontották, s ekkor más, a katolikus egyház fennhatósága alá kerülő intézményekkel a Nagytemplom u. 3. sz. alá költözött.

Pesti Hazai Első Takarékpánztár Egyesület. Az 1839-ben alapított legrégibb magyar alapítású bank 1872—74-ben építette József- és ferencvárosi fiókjának négy emeletes palotáját → Ybl Miklós tervei szerint a Múzeum körút 18. sz. alatt, a Calvin tér sarkán. A P. H. T. ajándékozta a városnak a Calvin téri Danubius kutat és alapította az Alföldi utcai → menhelyet. 1945 januárjában a palota teljesen kiégett és összeomlott.

Pesti Izr. Hitközség fiúgimnáziuma és alapítványának leánygimnáziuma 1919-ben nyílt meg. Átmeneti helységek után költözött a fiúgimnázium az Abonyi utcai épületbe 1923-ban, ahová 1931-ben a leánygimnázium is követte. Innen került mindkét intézmény az 1952/53 tanévben jelenlegi épületébe, a VIII., Somogyi Béla út 26-ba. Az iskola 1965. december 9-én vette fel az Anna Frank nevet.

Pesti Magyar Színház → Nemzeti Színház

Pestis kórház, vagy pestis barakkok. Az 1710-es nagy pestisjárvány idején az amúgy is borzalmas körülmények között működő belvárosi városi kórház nem tudta ellátni a betegeket. A Kerepesi úton, kb.

Pe a mai Puskin utca táján építtetett a város barakkokat melyeket néhány év múltán felszámoltak. Ez volt az első „gyógyintézet" a Jv. területén.

Pest-külvárosi Takarékpénztár. Az 1869-ben alapították, az egyetlen nagyobb hitelszövetkezet volt, mely a Jv. területén alakult. Főleg záloglevél ügyletekkel foglalkozott. 1881-ben beolvadt az Egyesült Fővárosi Takarékpénztárba amely felépítette jv.-i fiókját a → Beleznay kert helyén a Rákóczi út 11. sz. alatt.

Pestmegyei Közegészségügyi-Járványügyi Állomás (Stáhly u. 7.). A Pestmegyei KÖJÁL 1955-ben kezdte meg működését a Pestmegyei Tanács Semmelweis Kórházhoz tartozó épületében. Pest megyében ellátja, irányítja és ellenőrzi az élelmezés-, munka, iskolaegészség- és járványügyi munkát; helyszíni és laboratóriumi közegészségügyi és járványügyi vizsgálatokat végez; tanulmányozza a megye közegészségügyi és járványügyi viszonyait, az intézkedések hatékonyságát; kutatja a megbetegedések és halálozások környezeti okait; szervezi a munkaköri dolgozók továbbképzését. Keretében dolgozik a Pm-i K. J. Felügyelőség, amely hatósági jogkört gyakorol.

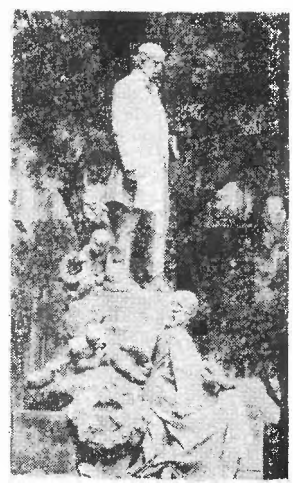

Pest megyei Tanács Semmelweis (Rókus) Kórház (Gyulai P. u. 2.). 1798 óta működik. Felépüléséhez jelentősen hozzájárult a főváros lakosságának áldozatkészsége, és H. Hirsch sebész 20 000 Ft-os adománya. Jelentős szerepe volt a járványok elleni harcban, ami a kórház dolgozói közül is számos áldozatot követelt. Az 1809-i tifuszjárvány során 12 orvos, 4 lelkész és több ápoló, az 1865 évi újabb járvány következtében 4 orvos, 5 ápolónő halt meg. Az 1838-as árvíz után újjáépítik és kibővítik a kórházat. 1851—55-ig szülészeti osztályát → Semmelweis Ignác Fülöp vezeti. 1840-től hosszú időn át részt vesz az orvosképzésben. 1886-tól egy ideig itt folyik a fül-orr-gégészet oktatása. 1881-től az egyetem II. sz. Sebészeti Klinikája itt kap helyet. 1887-ben fogászati rendelő létesül, vezetője → Árkövy József. 1908-ban itt folyik az első → orvos-sztrájk Európában a kórházi másodorvosok helyzetének javításáért. A Tanácsköztársaság idején Központi Kórház nevet kap. A fehérterror elbocsátja a kórház igazgatóját: → Goldzieher Miksát. 1952-ben lesz Pest megye vezető kórháza. Ágylétszáma: 620. Itt működik a Pest megyei Tanács rendelőintézete, a megyei idegbeteggondozó és az alkoholelvonó szakrendelés. 1955-ben veszi fel Semmelweis nevét. 1958-ban a Munka Vörös Zászló Érdemrendjével tüntetik ki. Kétévenként itt rendezik a Pest megyei Orvosnapokat. Vezetője: Hüttl Tivadar sebészfőorvos, az orvostudományok kandidátusa, mb. igazgató főorvos. (1970-től: Rigó János szülész-nőgyógyász.)

Pest—Nógrád megyei Állatforgalmi és Húsipari Vállalat (Makarenkó u. 17.). 1964-ben alakult a községi kezelésben lévő kis vágóhidak összevonásával. A vállalat hatáskörébe tartozik: vágóállatok, tenyészállatok, hízlalásra szánt állatok felvásárlása és értékesítése a két megyén kívül a főváros területén is. Ellátási tevékenysége csak Pest és Nógrád megyére korlátozódik, 1 300 000 lakost érint. 80 féle húsipari terméket gyárt és szállít rendszeresen a fővárosba és más megyékbe. Balassagyarmaton, Cegléden és Vácott önálló gyárakkal rendelkezik. A vállalat termelési értéke az alacsony, 1400 fős munkáslétszám ellenére 1 milliárd forint felett van.

Petényi Salamon János (1799—1855) zoológus, az MTA l. tagja. Bécsben teológiai tanulmányokat folytatott, azonban a természetrajz vonzotta. Megismerkedett Brehm-mel, akivel később is levelezett. Mint lelkész, szabadidejét a madarak ta-

nulmányozására fordította. 1833-ban állásáról lemondott és a → MNM természetrajzi osztályán dolgozott tovább. Saját gyűjteményét (1360 példány) is a Múzeumnak ajándékozta. Halkutatással is foglalkozott. A paleontológiában úttörő munkát végzett, elkészítette a magyarországi fosszilis állatok maradványainak jegyzékét. Hazánkban az állatvédelem első hirdetője, a magyar tudományos madártan (ornitológia) megalapítója.

Péter Rózsa (1905) matematikus, a matematikai tudományok doktora, Kossuth-díjas, 1955-től az → ELTE tanára. A matematika alapjaira vonatkozó kutatásokkal, különösen a rekurzív függvények elméletével foglalkozik. Széles körű tevékenységet folytat az alsó- és középfokú matematikaoktatás korszerűsítéséért. (1970-ben Állami Díjat kapott)

Péterfy Jenő (1850—1899) esszéíró, kritikus. Ker. von.: 1872—1899-ig a Községi Főreáltanoda (Zerge u. 11.) tanára (→ Vörösmarty Gimnázium). Lakásai: 1880—1884: Mária u. 23., 1896—1899: József krt.27.

Pethes Imre (1864—1924) színész. 1903-tól volt a → Nemzeti Színház tagja. Színészi egyénisége a szellemesség, fölény, bölcs megértés, férfias erő, dekadencia, démoni gonoszság s még sok emberi motívum gazdag tárháza volt. Cyrano, Petrucchio (A makrancos hölgy), Hamlet, Vackor (Szentivánéji álom), Rank (Nóra), Oswald (Ibsen: Kísértetek), Timár Mihály (Aranyember), Tiborc, Petur (Bánk bán), Lear király, Tartuffe, Fegya (Élő holttest), csak ízelítő e nagy művész óriási repertoárjából.

Petőfi-kör. 1954-ben alakult meg a Dolgozó Ifjúság Szövetségének keretében. A XX. kongresszus után, mikor a Rákosi-vezetés nem volt hajlandó levonni a szükséges konzekvenciákat, a Kör tevékenysége nagy mértékben felélénkült. A → Kossuth-klub égisze alatt működött és olyan vitafórummá vált, melyben a jószándékú bírálat hangját egyre inkább túlharsogta a revizionista és rendszerellenes agitáció; ezzel a Petőfi-kör lényegében az ellenforradalom egyik szellemi műhelyévé vált.

Petőfi Sándor (1823—1849). Ker. von.: 1833: Az Ősz (Szentkirályi) és a Főherceg Sándor (Bródy Sándor) u. sarkán lakott — innen járt az evangélikus gimnáziumba. 1839: statiszta volt a → Nemzeti Színházban. 1843 nyarán a Stáció (Baross) u. 7. sz. alatt lakott. 1844 július — szeptember: az Ország úton (Múzeum krt. 8.) a → Kunewalder féle házban lakott → Vahot Imrénél — ekkor itt van a Pesti Divat-lap szerkesztősége, melynek segédszerkesztője. 1844 őszén gyakran járt a → Két Pisztoly-ba. 1847. jún. 13. éjjelét a → Fehér Ló szállóban töltötte. (Rákóczi út 15.). 1848. márc. 15-én beszédet mondott a Nemzeti Múzeum lépcsőjén. 1848. márc. 27-én du. 5 órakor a Nemzeti Múzeum előtti népgyűlésen beszélt. 1848. márc. 31-én du. 5 órakor a Nemzeti Múzeum előtti népgyűlésen a királyhoz intézett proklamációját olvasta fel és fegyverkezésre szólította fel a népet. Ker. von. írásai: Úti levelek. Kerényi Frigyeshez III., Úti levelek. Kerényi Frigyeshez VIII. (utalások a kerületre).

Petőfi Zoltán (1848—1870) élete utolsó hónapjait Dolinay Gyulának, „A Tanuló Ifjúság Lapja" szerkesztőjének a Szentkirályi utca 17. sz. ház helyén állott otthonában töltötte. Itt hunyt el 1870. november 5-én.

Petrik Lajos (1851—1932) vegyész, szilikokémikus. Tanulmányait a Graz-i műegyetemen kezdte, ugyanott tanársegéd volt. 1880-ban a Budapesti Felső Ipariskola (→ Bánki Donát Főiskola) kémiai, technológiai tanára, 1907-től az iskola főigazgatója. Főleg kerámiai kutatásokkal foglalkozott, a magyarországi porcelánföldekről írt összefoglaló ismertetést.

Petrovics Emil (1930) zeneszerző, Kossuth- és Erkel-díjas, a Szocialista Kultúráért

Pi Érdemérem tulajdonosa, a → Színház- és Filmművészeti Főiskola adjunktusa, a Zeneművészeti Főiskola tanára. Kiemelkedő alkotásai többek között: C'est la guerre (egyfelvonásos opera), Lysistraté (vígopera), Jónás könyve (oratórium), Bűn és bűnhődés (opera).

Piaristák. A piaristák rendjét, vagyis a kegyestanítórendet a spanyol származású Kalazanci (Calasanz) Szent József alapította a XVI. sz. végén Rómában szegény gyermekek tanítására. Kezdettől fogva jelentős hangsúlyt kapott a piarista iskolákban a matematika, a reál tárgyak tanítása. Hazánkba a rend lengyel földről települt be a XVII. sz. derekán, s egy évszázad alatt megvetette lábát a legjelentősebb városokban. Intézeteinek a magyar kulturális élet alakításában nem csekély rész jutott. Piarista volt és a magyar tudományos nyelv megalkotásában elévülhetetlen érdemeket szerzett → Dugonics András is. Népköztársaságunk kormánya és a katolikus egyház között 1950-ben kötött megegyezés alapján hazánkban jelenleg két iskolában tanítanak piaristák: Budapesten (Mikszáth Kálmán tér 1.) és Kecskeméten. A Piarista Gimn. jelenlegi helyén működött korábban a → Sophianum, a Sacre Coeur Apácák leánynevelő intézete.

Pikler Blanka (1883—1957) bibliográfus, a → Főv. Szabó Ervin Könyvtár főmunkatársa, a Feministák Egyesületének titkára. 1908-ban került a fővárosi könyvtárba. → Szabó Ervin politikai írásait, antimilitarista röpiratait gépelte, terjesztette. A Tanácsköztársaság ideje alatt vállalt szerepe miatt a Horthy-rendszer megfosztotta állásától, amelybe a felszabadulás után visszahelyezték, majd saját kérelmére nyugdíjazták. Ezután a Szikra, ill. Kossuth Könyvkiadó lektoraként dolgozott.

Pindtner Mátyás a pesti külvárosok első bírája (elöljárója). Amikor főleg a mai VIII. kerület → Pacsirtamező részén a majorságokban, kertekben stb. egyre többen foglalatoskodtak, s ugyanott házak is épültek, a pesti tanács 1733. január 5-én P. városi téglásmestert bízta meg ezzel a tisztséggel. Hatásköre a rend fenntartására szorítkozott. (Schmall, Adalékok... I. 23. és II. 9.)

Pintér Hilda (1936) a → Bp. Vörös Lobogó kajakozója, 1954-ben a VB-n a női kajak kettesben aranyérmet szerzett.

Plébániák. Az 1777-ben megalakult jv.-i Szent József plébánia másfél évszázad múlva, az 1910-es évek végén a legnagyobb lélekszámú, 87 000 katolikus lakost felölelő egyházközsége volt a városnak. 1922-ben alakult belőle a Belső-józsefvárosi Krisztus Király egyházközség (kápolnája: Reviczky u. 9). és a Szent Rókus egyházközség (→ Rókus kápolna). Ugyanekkor alakult, még a X. kerületben, a → tisztviselőtelepi Magyarok Nagyasszonya egyházközség (temploma csak 1931-ben készült el.) 1930-ban avatták, még ugyancsak a X. kerületben, a Kerepesi út 33. sz. alatt a törökőri Kis Szent Teréz plébániatemplomot. 1942-ben vált plébániává a Kálvária (Kulich) téri Jó pásztor kápolna. 1946-ban alakult a Kun u. 5. sz. alatt a Szent Rita egyházközség. A plébániák mellett lelkészségek is működnek a kerületben: 1890 óta a József utcai (Lőrinc pap tér) volt jezsuita Jézus Szent Szíve lelkészség, 1931 óta a Hungária út, MÁV telepi Kisboldogasszony lelkészség és 1946 óta a Tömő u. 31. sz. alatt a Béke királynője lelkészség.

Pléh krisztus. A Mátyás tér és a Koszorú utca (eredetileg: Kreuz gasse, Kereszt utca) találkozásánál található emlék a régi Jv.-ból. A kereszt fából készült, Krisztus és az erővető vasból. A múlt század elején készülhetett.

Pléh-Krisztus

Plósz Pál (1844—1902) orvos, biokémikus, egyetemi tanár. 1869-től gyakornok a pesti belklinikán, majd külföldi tanulmányút után 1871-ben magántanár az élet- és kórvegytanból. 1872-ben Kolozsvárott egy.-i rk. tanár, 1874-től Bp.-en az élet- és kórvegytan rk., 1882—1902-ig ny. r. tanára.

Pogány Frigyes (1908) építész, Ybl-díjas, Állami díjas, a műszaki tudományok kan-

didátusa, az Iparművészeti Főiskola igazgatója, egyetemi tanár, a → Magyar Építőművészek Szövetsége elnöke. 1958-tól az Építőipari Egyetemen az építéstörténet tanára.

Pogány József utca. A Víg u. neve 1968 óta. P. J. (1886—1939) középiskolai tanár volt, szocialista újságíró, a → Népszava munkatársa. 1918-ban a Bp.-i katonatanács elnöke, a proletárdiktatúra idején népbiztos. Bécsbe, majd Moszkvába emigrált.

Pollack Ágoston (1807—1872) építész, → Pollack Mihály fia. Főleg egyszerűbb középületeket kivitelezett. (Első Pesti Gyermekmenhely, részben a → Rókus Kórház, részben a → Gázgyár, (1855). Atyja → és Hild József egyes terveit is kivitelezte.

Pollack Mihály János (1773—1855) építész. Bécsben tanult, majd Itáliában működött, 1798-ban érkezett Pestre. Első pesti műve a Krausz János mestertől átvett Deák téri ev. templom építése, amelyhez a mester halála után új tervet készített, miután sikerült pesti polgárságot és céhtagságot nyernie. 1802—03-ban építette a pesti volt Festetics villát, a klasszicizmus világi építészetének első hazai hírnökét. Az 1808-ban megalakult pesti Szépítő Bizottság alapító, majd vezető tagja volt. Az első évtizedekben fő tevékenységi területe a pesti házépítés, amelynek gazdag tervsorozataiban a legkülönbözőbb igényű és célú épületeket találjuk meg. 1829-ben kezdte meg a magyar tisztképző iskola, az ún. → Ludoviceum építését. 1836—1844 között folyt legnagyobb szabású alkotásának, a pesti → Nemzeti Múzeum-nak építkezése, mely nemcsak Pollacknak, hanem a hazai klasszicizmusnak is egyik főműve. Az 1838. évi nagy árvíz előtti Pest arculatát döntően az ő munkái alakították ki. Ma is létező → műemlék-házak a VIII. kerületben, melyeket az ő tervei szerint építettek: Gyulai Pál u. 7., Illés u. 25) (Egyetemi Füvészkert Igazgatósági épülete), Üllői út 76., (volt → Josephinum, ma Vasvári Pál fiúotthon.) Életéről, munkásságáról Zádor Anna írt monográfiát, összeállította hiteles terveinek jegyzékét is; ezekben 23, ma már nem létező VIII. kerületi épület adatait sorolja fel.

Pollack Mihály tér. A Puskin, azelőtt Esterházy út kiszélesedett szakaszának neve az 1950-es évek közepe óta. → P. M. alkotása a tér nyugati felén a → Nemzeti Múzeum. A téren állott a → Nemzeti Lovarda 1858—1945 között. A 8. sz. → Esterházy palota 1946—1949 között a Magyar Köztársaság elnöki palotája volt.

Pólya Jenő (1876—1944 v. 1945) sebész, egyetemi tanár. 1898-tól a bp.-i → I. Sebészeti Klinikán működött, 1905-ben a Margit Kórházban főorvos. 1908-ban egy. magántanár. 1910-től főorvos az István Kórházban. 1914-től c. rk. tanár. 1919-ben mint egy.-i tanár a sebészeti klinika vezetője, az Orvoskari Bizottság tagja. A nyilasok megölték.

Pongrácz Kálmán (1898) a Magyar Népköztársaság elnöki tanácsának tagja, 1954—58 között Bp. polgármestere. 1938—1945 között a → Ganz Vagongyár főbizalmija, a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetének KV tagja, 1945—47-ig a Ganz gyárak központi ÜB elnöke, majd 1947—49 között vezérigazgatója.

Pongrácz Sándor (1888—1945) zoológus. 1910-ben a → MNM állattárának munkatársa lett. 1934-ben igazgató, majd a Múzeum természettudományi osztályaiból szervezett Országos → Természettudományi Múzeum főigazgatója. Haladó gondolkodású biológus volt, aki Pavlov eredményeire hivatkozva tanította a szerzett tulajdonságok öröklődését. Kezdetben az ősrovarok származását kutatta, őslénytannal és természetfilozófiával is foglalkozott. Később biológiai szintézisre törekedett.

Pongrácz Szigrid (1872—1929) szobrász. Főbb művei: Elégia (MNG), Ádám és Éva (MNG). Részt vett a Budavári Palota, később a → Corvin Nagyáruház szobrászati díszítésében. 1911—1929-ig dolgozott a → Százados úti MT.-en.

Pór Bertalan (1880—1964) festő, Munkácsy-díjas, kétszeres Kossuth-díjas, Kiváló Művész. A „Nyolcak" művészcsoport tagja volt. Főbb művei: Önarckép (1901), Család (1909), Hegyibeszéd (1910), Vágyódás tiszta szerelemre (1910), „Világ Proletárjai Egyesüljetek" (1919. plakát), „Feleségetekért és gyermekeitekért" (1919. plakát). A → Százados úti M.T. alapítótagjai közé tartozott, itt dolgozott 1919-ig, amikor emigrációba kényszerült. A felszabadulás után tért haza. Kerületünkben: a Vas u. 9—11. sz. Iskola előcsarnokában van mozaikja; készült 1912 körül. (Kép → 250 o.)

Pósa Lajos (1850—1914) író. Ker. von.: Lakásai: 1869: József (Krúdy Gyula) u. 1., 1880—1881: Stáció (Baross) u. 6., 1882—1888 Gyöngytyúk (Gyulai P.) u. 9., 1894: Vas u. 19., 1896: Gyöngytyúk u., 1900: Rökk Szilárd (Somogyi B.) u. 6., 1905: Práter u. 9. ill. 14., 1912—1914: József u. 53. v. 58. 1875—1876-ig a Községi Főreáltanoda tanára. (→ Vörösmarty Gimn.) → Dankó Pista dalainak szövegét írta.

Pósta Béla (1862—1919) régész, egyetemi tanár. 1895-től a → MNM-ban múzeumőr. 1897-ben résztvesz gr. Zichy Jenő ázsiai expedíciójában. 1899-től a kolozsvári egyetemen a régészet r. tanára. Főbb művei: Baranya vármegye története az őskortól a honfoglalásig. (Bp. 1898). Régészeti tanulmányok az orosz földön, 1—2. (Bp. 1905.)

Postahivatal Budapest 70. (Verseny u. 3.) A postahivatal a VII. és a VIII. kerületben kézbesít leveleket. Utalványokat és hírlapokat a XIV. kerületben, mindemellett táviratokat is. Ellátja Bp. belső kerületeiben a csomagszállítást. Az egyedüli postahivatal, amely a külföldről érkező postai és csomagküldeményeket vám elé állítja, s a kiszabott vámot a csomag kézbesítésekor beszedi. Dolgozóinak létszáma: 1300 fő (1969).

A 70-es postahivatal

Postahivatal Budapest 72. (Baross tér). 1884-ben a pu. mozgóposta-főnökség kirendeltségeként kezdte meg működését.

A 72-es postahivatal

1906 óta önállóan működik. A jelenlegi elhelyezéséül szolgáló épületet 1910—1912 között építették. A postahivatal postai küldemények felvételével, az egész országra és külföldre szóló küldemények irányításával és továbbításával foglalkozik.

Posta, Rádió és Televízió Műszaki Igazgatóság (Trefort u. 2.). 1961-ben alakult. 1945—1961 között különféle jogelődei voltak. Feladata: a vezetéknélküli hírközlő és műsorszóró hálózatok üzemben tartása, fejlesztése és beruházása; a → Magyar Rádió és Magyar Televízió műsorainak sugárzása. Ehhez rendelkezésére áll: 12 rádióadóállomás, 4 URH-állomás, 12 TV-állomás, ezek közül 4 URH-műsort is sugároz. Végzi az Intervízió és az Eurovízó hálózatból, a hazai helyszíni tv-közvetítésekből eredő műsorok közvetítését, valamint a helyközi távbeszélő forgalom, és a távíró jeleknek hírközlő rendszerekkel történő átvitelét, a zavarvizsgálat és zavar-

elhárítás biztosítását. Megoldja az ország területén átmenő (tranzit) vezetéknélküli hírösszeköttetés fenntartását az érintett országok között. A Magyar Posta tagja a nemzetközi rádió és tv-szervezetnek (Intervízió).

1893: a telefonhírmondó szolgálat kezdete. 1914. X. 15-én telepítették az első állomást Csepelen. 1917. XI. 30-án 9 óra 45 perckor a bécsi hadügyminisztérium utasítására továbbították Szovjet-Oroszország részére a központi hatalmak különbéke-ajánlatát. 1919. III. 21-én 21 órakor a Tanács-kormány nevében forradalmi csoportok birtokba vették az állomást. A következő napokban üzenetváltás történt az állomás adóján Lenin és Kun Béla között. A táviratok továbbításában jelentős szerepet játszott → Novák Károly. 1919. VIII. 5-én román csapatok megszállták az állomást. A berendezéseket hadizsákmányként elvitték. 1921-ben új állomást állítottak fel Csepelen (5 kW). 1924. III. 15-én közvetítették az első kísérleti rádióműsort (házi vonósnégyes). 1925-ben indult meg a 2 kW-os adó kísérleti adása. 1928-ban 20 kW-os adó, 1933-ban a 120 kW-os adó Lakihegyen. 1932-ben négy közvetítő állomás működik. A háború folyamán a németek és a nyilasok a lakihegyi adóállomást leszerelték, a berendezéseket elvitték (ezeket később Pápán találták meg.), a Lakihegyi adótornyot felrobbantották. 1945. V. 1-én újra megindult hazánkban a rádió műsorszórás (0,5 kW). 1945-ben még 20 kW-os berendezéssel, 1946-ban már 50 kW-os berendezéssel üzemel Lakihegy, és 1948. XI-ben 135 kW-os az adó berendezése. 1949-ben Szolnokon üzembehelyezték a 135 kW-os, Petőfi műsort sugárzó adóállomást. 1949. VI-ban avatták fel a diósdi rádióállomást. (1950-től 2 db 100 kW-os adó.) Feladata: idegen nyelvű adások sugárzása és a külföldön élő magyarok részére magyar nyelvű műsorok adása. 1953-ban helyezték üzembe a balatonszabadi, 1954-ben a pécsi, 1956-ban a miskolci rádió-adóállomást. 1968 decemberében adták át rendeltetésének az új 2×150 kW teljesítményű adót Lakihegyen. 1958-ban indult meg a Magyar TV rendszeres adása. 1960-ban a szentesi és a kékesi, 1962-ben a kabhegyi állomást helyezték üzembe. 1969. III. 21: a színes TV kísérleti adásának megindulása. 1967-ben helyezték üzembe az első mikrohullámú összeköttetést Mo. és a Szovjetunió között. Kiépült a mikrohullámú összeköttetés Csehszlovákiával, Ausztriával, Jugoszláviával és Romániával is. Míg 1928-ban 98 ezer rádióelőfizető volt, addig 1969-ben 2487 ezer a rádióelőfizetők száma. Az 1958. évi 16 ezer TV előfizető száma 1969-re 1587 ezerre növekedett. Dolgozók létszáma: cca. 1500 fő. Igazgató: Becz Sándor.

Preisz Hugó (1860—1940) bakteriológus, egyetemi tanár. 1885-től a bp.-i egyetemen működött. 1891—1906-ban az → Állatorvosi Főisk. bakteriológiai intézetét vezette, 1894-ben ugyanott rk. tanár, 1895—1906-ig a bakteriológia ny. r. tanára. 1907—1931-ben a bakteriológia, 1914—1931-ben az ált. kór- és gyógytan ny. r. tanára bp.-i egyetemen. Évtizedekig irányította a diftéria elleni szérum termelését.

Prielle Kornélia (1826—1906) színésznő. Először 1844-ben, majd 1859-ben szerződött a → Nemzeti Színházhoz. → Szerdahelyi Kálmán felesége volt s kettejük művészete egy új műfaj, a könnyed francia társalgási dráma virágkorát nyitotta meg a színház életében. De játszott emellett Shakespeare-hősnőket is, idősebb korában pedig elegáns dámákat. Nevezetes alakításai: Reville hercegnő (Pailleron: Ahol unatkoznak), Abigail (Scribe: Egy pohár víz), Gauthier Margit (Dumas: A kaméliás hölgy), Szederváry Kamilla (Csíky: Proletárok), Szerény grófnő (Csíky: A nagymama). A Vas u. 17. sz. alatt lakott.

Propaganda Bizottság. A Szociáldemokrata Párt VIII. ker.-i szervezetének egyik csoportja alapította 1931-ben egy hegyi társas kiránduláson. Célja: baloldali, politikailag képzett, jellemszilárd élcsapat nevelése baloldali elgondolások szerint. Körülbelül 50 főből állott. Néhány név az 50 közül: Ágoston Péterné, Balázs Sári,

Pu Bihari Mór, Benedek József, Horváth Lajos, Kovács Pál, → Mező Gyula, Varga Antal, → Wirth Ádám, stb. A következő évben erősen fellendült a Propaganda Bizottság munkája az emigrációból hazatért → Gárdos Mariska segítségével, akit felkértek szeminárium vezetésére. A P. B. komoly szerepet játszott az SZDP XXIX. Kongresszusán 1933 elején. Tagjai közül felszólaltak: Gárdos Mariska, Mező Gyula, Horváth Lajos és mások. Tiltakoztak a pártban uralkodó kispolgári tespedés ellen. Rövid idő múlva a főváros több pártszervezetében is hasonló mozgalmak indultak a forradalmi megoldás kihangsúlyozására. A P. B. a szovjet, illetve a magyar proletárforradalom népszerűsítése érdekében is végezte munkáját. Többek között szocialista füzeteket, könyveket küldött vidékre a parasztság nevelésére. Ezt a munkát főleg ifik látták el.

Pulszky Ferenc (1814—1897) politikus, régész, művészettörténész, az MTA tagja. 1848-ban Kossuth mellett államtitkár. Emigrál, Kossuthot elkíséri Amerikába, majd 1860-ban Torinóba megy, 1866-ban hazatér. 1869—94-ig a → MNM igazgatója. Emlékműve a → Múzeum kertben áll.

Puskás Ferenc (1848—1884) katonatiszt, majd a budapesti telefonközpont megépítője és első igazgatója (1881). Puskás Tivadar öccse. Emléktáblája a → József telefonközpont falán.

Puskás Tivadar (1844—1893) feltaláló, a telefonközpont és a telefonhírmondó (a vezetékes rádió őse) világhírű megteremtője. Edison amerikai feltaláló munkatársa és európai képviselője. Emléktáblája a → József telefonközpont falán.

Puskin utca. A Belső Jv. legrégebben, az 1770-es években kialakult keresztutcája, előbb Ötpacsirta, majd Eszterházy u. Az 1870-es évektől az ún. → palotanegyed legjellemzőbb utcája számos palotával. Alexander Sz. P. (1799—1837) klasszikus orosz költő nevét 1949-ben, a születése 150. évfordulójára rendezett ünnepségek keretében kapta. (Emléktábla)

Rabocskai Béla (1882—1957) festő. 1923—1934-ig a → Százados úti M.T.-en élt.

Rác András (1926) festő. A kerületben a → Heim Pál Gyermekkórházban láthatók mozaikjai (1960).

Rácz Kálmán, F. (1910) író, a Munka Érdemrend tulajdonosa. Ker. von.: 1936 óta lakik a VIII. kerületben, jelenleg a Csokonai u. 10-ben. Műveiben a kisemberek világának ábrázolásához a legfőbb indítékot a Jv.-tól kapta.

Rádió elfoglalása. Az 1956-os ellenforradalmi események nyitányaként október 23-án este 18 óra után tüntető tömeg fogta körül a Rádió épületét, azzal az indokkal, hogy Gerő Ernő onnan fog beszélni. A tüntetők fedezete alatt szervezett ellenforradalmárok megszállták a környező házak tetejét, majd 21 óra körül megkezdték a Rádió ostromát. Mivel a védők csak éjfél után kaptak parancsot, hogy fegyverrel is védekezzenek, a túlerőben levő támadókat nem tudták visszaverni. Az ellenforradalmárok még az épület falain kívül orvul agyonlőtték Magyar László és Kovács László őrnagyokat, az épületben pedig legyilkolták Bagi János főhadnagyot, Csepe Sándor hadnagyot, Horváth Zoltán főhadnagyot, Ladányi János, Gyapjas Pál hadnagyokat, Csilicsnik alhadnagyot. A harcok közben több mint negyven katona esett el. A Rádió elfoglalása ellenére azonban a Kossuth-adó a kormány kezében maradt. 24-én a Rádió épületét a honvédség csapatai visszafoglalták.

Radiológiai Klinika [SOTE] (Üllői út 78.). A radiológia úttörői között hazánkban elsőként → Hőgyes Endrét, → Eötvös Lórándot és Klupáthky Jenőt említjük meg. Az ő készülékükkel készítették nálunk az első felvételeket. 1897-ben → Alexander Béla, majd 1906-ban → Pertik Ottó javasolta a központi laboratórium felállítását, amely az akkori Apponyi poliklinikán kapott helyet. 1904-ben költözött az Egyetem épületébe. 1915-ben Alexander Béla halála után → Kelen Béla és → Elischer Gyula következtek. 1922-ben alakult meg a „Magyar Orvosok Röntgen Egyesület"-e, 1942—62-ig Ratkóczy Nándor vezette a klinikát. 1962 után a klinikán

egyesültek az I. sz. Sebészeti, a II. sz. Női-, a III. sz. Sebészeti és a Neurológiai és Psychiatriai Klinikák röntgen osztályai, s itt működik az MTA Orvosradiológiai Kutatócsoportja is. Igazgató: → Zsebők Zoltán Kossuth-díjas egyetemi tanár (1963).

Radnót Magda (1911) az MTA l. tagja, Állami Díjas, az → I. sz. Szemészeti Klinika igazgatója, a → SOTE oktatási rektorhelyettese, Kiváló Orvos, a Népköztársasági Érdemrend, a Munka Érdemrend, továbbá a Munka Érdemrend arany fokozata és a Braille emlékérem tulajdonosa, a Béke Világtanács, a Nemzetközi és Európai Szemorvos Társaság Tanácsa, valamint a Német Természettudományi Akadémia és a New-Yorki Tudományos Akadémia tagja. Kutatási területe szemészeti pathológia, ultrastructúra és a szemészet neuroendocrin vonatkozásai.

Radnóti Miklós (1909—1944) költő, Baumgarten-díjas. Ker. von.: 1912—1922 között az Örömvölgy (Diószeghy S.) u. 1. sz. alatt lakott. Ker. von. írása: Ikrek hava (1940, önéletrajzi írás).

Rajcsányi László (1907) a MAC, majd a → Bp. Petőfi kiváló kardvivója. Az olimpiákon 3 aranyérmet nyert a győztes csapatokban 1936-, 1948- és 1952-ben. A VB-ken ugyancsak 3 aranyat nyert a csapatok tagjaként 1937-, 1951- és 1953-ban, az EB-ken 2 aranyat szerzett 1934- és 1935-ben a csapatverseny során. A főváros mérnöke, majd a Képes Sport felelős kiadója volt.

Rajz Ferenc az → MTK atlétája, az első magyar atlétikai világrekorder. Ezt az eredményét 1913. július 6-án a Hungária úti MTK pályán érte el az 500 méteres távon, 1:07,6-os eredménnyel.

Rajz János (1907) színész, Kossuth- és Jászai-díjas érdemes művész. 1952 óta tagja, egyik legjobb epizodistája és jellemszínésze a → Nemzeti Színháznak. Kiváló alakításai: Bérgyilkos (Macbeth), Corbaccio (Jonson: Volpone), Pickering (Pygmalion), Kikiáltó (Weiss: Marat).

Rákóczi tér. Az 1840-es években alakult ki, neve 1884-ig Borjú tér. A Nagykörút építésekor parkosították és így az egész körút egyetlen fásított tere lett. 1897-ben épült a Vásárcsarnok, 1922-ben került a térre → Mátrai Lajos szobrász és → Ybl Miklós Négy Évszak díszkútja.

Játszóhely a Rákóczi téren

Rákóczi út. A másfél km. hosszú R. út (Belső Kerepesi út) a legrégibb idők óta a Pestről keletre vezető főútvonal. Az egykori országút a XVIII. sz. végén kezdett beépülni, addig csak az 1711-ben épített és 1740-ben kibővített → Rókus kápolna állt az út mellett, a kertek szélén. 1798-ban mellé épült a kórház. Belső szakaszán, az 1803-ban elbontott → Hatvani kapu előtt a városba érkező fuvarosoknak csárdák és pajták, majd később fogadók és szállodák épültek. 1837-ben a későbbi → Nemzeti Színház épülete volt első kulturális középülete. Az 1840-es években a kórházig kikövezték és világították. 1849-től 1879-ig, a kötelező temetői ravatalozás elrendeléséig, úgyszólván minden temetési menet itt vonult. Közben 1868-ban teljes hosszában megindult az úton a → lóvasút forgalma. 1857—67 között még üres telkek között épült az út külső szakaszán a → szlovák evangélikus templom. Földszintes házak környékeztek még az 1872—75 között épült → Népszínházat is. Az 1884-ben felavatott → Keleti pályaudvar szabta meg azután az út mai jellegét. Külső szakaszán újabb szállodák épültek, kétoldalt pedig végig többemeletes bérházak üzletsorokkal. A század fordulón a R. út már a ruházati kereskedelem, a konfekció áruk üzleteinek központja.

1906. október 28-án a R. úton haladt végig

Rá a menet II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek és törökországi emigráns társainak hazahozott és Kassára tovább szállított hamvaival. Ekkor kapta az út mai nevét.
1918—1945 között újabb áruházak és néhány újabb bérpalota is épült. 1928-ban a Nagykörút kereszteződésében kezdett működni az első bp.-i forgalomirányító jelzőlámpa, az 1930-as évek elején a R. úton helyezték először középre a villamossineket. 1945. január 16-án szabadult fel. A harcok során kiégtek a szállodák a → Baross tér sarkán és több áruház, több ház teljesen elpusztult, köztük a → Rókus kápolna is. 1948—49-ig sérült házakat helyreállították. 1956 novemberében ismét sok kár keletkezett a házakban. 1957—61 között az újabb sérüléseket helyreállították, az út új burkolatot kapott és fénycsöves világítást, a VII. kerületi oldalon a kiszélesítés érdekében árkádosították a házakat. 1963—64-ben aluljáró épült a Múzeum körút kereszteződésében, 1965—66-ban a Nagykörútnál. 1970. április 4-én felavatták a Baross téri aluljáró rendszert és megindult az út alatt a metró közlekedése.

Rákos árok. Kb. a mai Élmunkás híd táján induló csekély vízfolyás és csapadékgyűjtő volt. A mai → Blaha Lujza térnél lépett a Jv. területére és a mai → József körút, majd → Gutenberg tér és Mária utca vonalában húzódott. Az 1838-as árvíz utáni szabályozás során feltöltötték. Addig elhatárolta a belső és a külső Jv. fejlődését.

Rákosi Viktor (1860—1923) író. Több helyen lakott a kerületben: 1891—1892: Rökk Szilárd. (Somogyi B.) u. 4., 1894—1896: Népszínház u. 14., 1903—1908: Népszínház u. 33.

Rapaics Raymund (1885—1954), botanikus, az MTA l. tagja. 1907-től 1919-ig a kassai, kolozsvári, majd a debreceni gazdasági akadémia növénytan tanára. Haladó gondolkodása és a Tanácsköztársaság idején tanúsított baloldali magatartása miatt 1920-ban nyugdíjazták. 1929-től 1945-ig a Természettudományi Társulat (→ TIT) könyvtárosa, a felszabadulás után annak egyik vezetője és egyetemi tanár volt. Tudományos munkássága kiterjedt a növényföldrajzra, rendszertanra és a társulástanra, melynek első magyar népszerűsítője volt. Legnagyobb értékű a Magyar Alföldi ősi növényvilágáról írott műve.

Rátkai Márton (1881—1951) színész, Kossuth-díjas, érdemes és kiváló művész. Ifjú korában kitűnő táncoskomikus volt, sokszor szerepelt a → Városi Színházban is (Szenkár: A biarritzi vénusz, Zerkovitz: Melizina), bár nagy sikerei a Király Színházhoz fűzték. 1946-ban a → Nemzeti Színház tagja lett s prózai színészi tehetsége ekkor bontakozott ki. Leghíresebb alakításai: Orgon (Tartuffe), Harpagon (Fösvény) és a Polgármester (Gogol: Revizor).

Reaktiva CSDKTSZ (József u. 34.). 1958-ban alakult csökkent munkaképességű dolgozók és volt kisiparosok foglalkoztatására. Főbb termékei: elektromos forrasztópákák és fűtőbetétek, transzformátorok, műszerek, tömegcikk gyártmányok (szerszámok, alkatrészek, gázgyújtó készülékek). Dolgozók létszáma: cca. 340 fő.

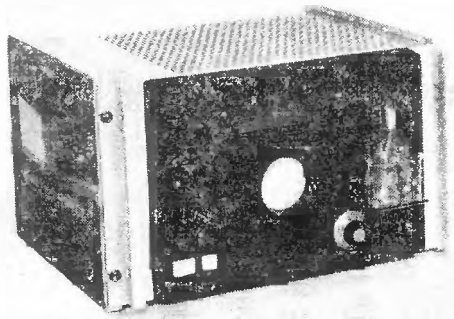

Microcal véráramlásmérő (Reaktíva KTSZ)

Réczey Imre (1848—1913) sebész, egyetemi tanár. A → Rókus Kórház, majd az István Kórház orvosa. 1876-ban magántanár, 1884-ben rk. tanár. A sebészet ny. r. tanára 1892—1913-ig a bp.-i egy.-en, a → II. sz. Sebészeti Klinika igazgatója.

Reform Cipőgyár, Klein és Ungár. A 20-as évek elején alakult az Aggteleki u. 21. sz. bérházban.

Régi képviselőház. 1865. július 1-én Ferencz József rendeletet adott ki az országgyűlés december 10-én, Pesten való összehívására. Augusztus 18-án a Sennyei főtárnokmester vezetésével összeült bizottság a Sándor utcai szekerész laktanyát, mely városi tulajdonban volt, jelölte ki képviselőház céljára. A város a területet évi egy arany jelképes összeg fejében kölcsönadta az államnak. → Skalniczky, → Diescher. Wieser és → Ybl adtak be terveket, a szerződést Yblel kötötték meg augusztus 26-án. A költségvetés összege 150 000 Ft volt. A kaszárnya bontását szeptember 2-án kezdték. Több mint 800 munkás dolgozott az építkezésen Diescher József vezetése alatt. November 4-én megtartották a falegyen ünnepélyt. A rövid határidő miatt a homlokzaton működő díszítést alkalmaztak. A magyar asztalosok béremelési sztrájkja miatt a berendezést Ausztriából hozták. A lakosság óriási érdeklődése mellett végzett építkezés december 10-re valóban befejeződött, azonban a falak nedvessége és a berendezés hiánya miatt 1866 nyaráig a Nemzeti Múzeumban tartották az országgyűlést. Az átadás után Ybl a Ferencz József rend lovagkeresztjét kapta. 1867-ben ismét építkezés folyt a képviselőházban: az eredetileg angol mintájú nagytermet akusztikai hibák miatt patkóalakúra építették át. Az épület 1901-ig volt országház, később kiállításokat rendeztek benne. 1918-ban itt működött a Katonatanács. 1942-ig a Fővárosi Statisztikai Hivatal használta, amikor is a Falconieri-palotáért (Magyar Intézet Rómában) cserébe az olasz állam kapta meg. Azóta falai között működik az „Istituto Italiano di Cultura per l' Ungheria".

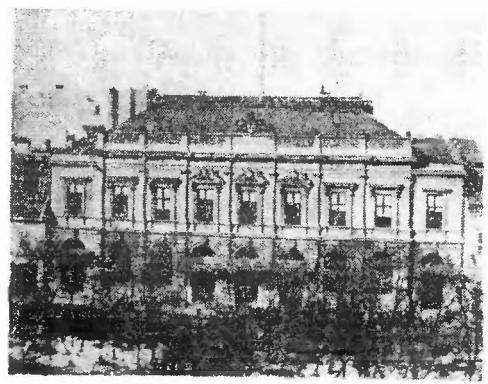

A régi Képviselőház 1880 körül

Régi képviselőház épülete (Bródy Sándor u. 8.) Műemlék. Egyemeletes 1+7+1 ablakos. A földszinten 5 kapunyílás, az első emeleti ablakok felett szemöldökpárkány, 3 felett puttók. Homlokzat féloszlopokkal díszítve. Fogas főpárkány, felette barokkdíszű oromfal, rajta MDCCCLXV. évszám. Neoreneszánsz, → Ybl Miklós műve.

Reguly Antal (1819—1858) nyelvész és néprajzkutató. 1839. évi finnországi és lappföldi és 1841—1846. évi oroszországi tanulmányútján a rokon népeknél gyűjtött nagyértékű nyelvészeti és néprajzi feljegyzéseivel a finnugor összehasonlító nyelvtudomány, valamint a finnugor őstörténeti kutatások egyik megalapozója. Finnugor néprajzi gyűjteményének tárgyait a → Néprajzi Múzeum őrzi, emlékét a kerületben utcanév örökítette meg. — Irodalom: Pápay J.: Reguly A. emlékezete (Bp. 1905).

Reinitz Béla (1878—1943) zeneszerző, zenekritikus, művészetpolitikus. Sokoldalú egyéniség: jogi tanulmányainak elvégzése után nem folytat joggyakorlatot, hanem a → Népszava, majd később a Világ zenekritikusa. Korán felfedezi → Bartók és → Kodály nagyságát; később Bartók tüntetőleg az emigráns Reinitznek ajánlja néhány szerzeményét. Az Ady versek első megzenésítője, e dalait Nagy Endre színházában nagy sikerrel mutatták be. A Tanácsköztársaság alatt a művészeti ügyek kormánybiztosa. Ő szervezte meg a háromtagú direktóriumot Bartók, Kodály, Dohnányi részvételével. A húszas években emigrációba kényszerül s közben mint munkásdalszerző, német, osztrák és svájci városokban hangversenyezik nagy sikerrel. Ugyanebben az időben Erbé Viktor néven éneklik chansonjait. 1931-ben visszatér Bp.-re. Egyik legnépszerűbb műve az Erich Mühsam költeményére írott forradalmi dal: Revoluzzer. Számos → Petőfi, Arany, → Vajda, Csokonai, → József

Ré Attila vers megzenésítője. Árnyak Haarlem felett c. zenés színpadi művét német földön mutatták be. A munkásdal-irodalom talán legnagyobb alakja. Ker. von.: A Budapesti Munkás Biztosító Pénztár tisztviselője volt. (→ Bp.-i és Pest megyei Társ. Bizt. Ig.)

Rejtő Ildikó, Újlaki Jenőné (1937) az Elektromos, a → Bp. Petőfi majd az Ú. Dózsa vívója. Az 1964-es olimpián a tőr egyéniben és a tőrcsapatban aranyérmet nyert. További 2 olimpiai ezüst- és 1 bronzéremmel rendelkezik. A VB-ken 4 aranyérmet (1959 és 1962: csapat, 1963: egyéni, 1967: csapat), 3 ezüst- és 1 bronzérmet szerzett, az ifjúsági VB-ken 1956- és 57-ben az egyéni versenyben győzött.

Rényi Alfréd (1921—1970) matematikus, az MTA tagja, kétszeres Kossuth-díjas, a debreceni egyetem tanára (1949—50), az MTA Matematikai Kutató Intézetének igazgatója (1950), az → ELTE tanára (1952), a valószínűségszámítási tanszék vezetője, a Nemzetközi Statisztikai Intézet alelnöke (1965—69). A modern magyar valószínűségszámítási iskola megalapítója, a valószínűségszámításnak a régebbi rendszereknél általánosabb, axiomatikus felépítését adta. Legjelentősebb számelméleti eredménye az ún. páros Goldbach-sejtéshez vezetett közelebb. Kutatási területe a valószínűségszámítás keretén belül és amellett: a matematikai statisztika, az információelmélet és alkalmazásai, a számelmélet, a függvénytan és a kombinatorikus analízis.

Réthy László (1851—1914) numizmatikus, etnográfus, az MTA l. tagja. 1901-től a → MNM-ban igazgatóőr. Főbb művei: Magyar pénzverő izmaeliták. (Arad 1880); Corpus nummorum Hungariae I. köt. 1. füz. (Bp. 1898—99), 2 füz. (Bp. 1907).

Révai Testvérek Irodalmi Intézete Részvénytársaság. A cég 1869-ben a Belvárosban alakult. 1895-ben lett Rt. 1900-ban készült el új könyvesházuk az Üllői út 18. sz. alatt. Mo.-n először nagy, egyemelet magasságú könyvesarnok — könyváruház épült a ház központjában. Az emeleten voltak a szerkesztőségek. Az épület negyedszázadon át a bp.-i irodalmi élet egyik központja volt, itt alakult meg 1903-ban a R. cég vállalataként a Minerva Könyvkereskedés Rt., 1910-ben a Nyugat Kiadó és Nyomda Részvénytársaság. Az 1920-as évek elején a kiadóvállalat és nyomda átköltözött a V., Vadász u. 16-ba, a könyvkereskedés megszünt. 1923-ban már a Lichtmann cipőgyár működött az épületben, mely ma is cipőnagykereskedelmi raktár.

Révész György (1915) az orvosutodmányok kandidátusa, a SOTE → Fül-, Orr-, Gégeklinika igazgatója, Érdemes Orvos. A nagyothallás műtéti gyógyításával kapcsolatos kutatásokkal, a zajártalommal, a zajkárosodottak munkaképesség-csökkenésével és a katonai repülő, hajózó állomány szolgálati alkalmassága elbírálásának kérdéseivel foglalkozik.

Reviczky utca. A volt József u. belső szakasza a mai → Mikszáth Kálmán térig 1900 óta R. Gy. (1855—1889) klasszikus költőnk emlékét őrzi.

Rezső tér. A → Tisztviselőtelep egyetlen, nagy, de kopár hatású tere Rudolf trónörökösnek (1858—1889), Ferencz József öngyilkos fiának nevét viseli. A téren → Braun Éva emlékoszlopa, a → SOTE „Markusovszky" kollégiuma, és a templom mellett egy 1796-ból származó barokk kőkrisztus található.

A SOTE kollégium

Riedl József ércöntő telepe. 1854-ben alakult, a Mária u. 54. sz. alatt működött. A századfordulón átköltözött a Lujza u. 22-be. Kb. 20—25 munkást foglalkoztatott. Az 1900-as évek elejétől az 1910-es évek végéig Fosforbronz-ipar néven, mint

a külföldi Mänsterman cég vállalata működött.

Riesz Frigyes (1880—1956) matematikus, kétszeres Kossuth-díjas, az MTA tagja, a szegedi, a budapesti és a párizsi egyetem díszdoktora. 1911-től a kolozsvári egyetem helyettes, 1914-től rendes tanára. Az első világháború után Szegeden folytatta működését. Nagy része volt abban, hogy Szeged világviszonylatban jelentős matematikai centrummá vált. 1945-ben a szegedi egyetem rektora, még ebben az évben a → Budapesti Tudományegyetem hívja meg tanszékvezető professzornak, itt tanított haláláig. Legismertebb eredménye az 1907-ben publikált Riesz—Fiescher tétel a valós függvénytan köréből. A modern matematika egy új ágának, a funkcionálanalízisnek egyik megalapítója. A matematikai fizika szempontjából is fontos ergodelmélet terén is jelentős eredményeket ért el.

Rietschel és Henneberg Részvénytársaság 1912-ben alakult a Práter u. 12-ben. Központi fűtés- és vízvezeték-berendezéseket készített nagyobb komplexumokban. A 30-as évek végén évi mérlege 190 000 P. volt, 40—50 munkást foglalkoztatott.

Ritoók Emma (1868—1945) író, költő, műfordító. A Fővárosi Könyvtár könyvtárosa volt (→ Főv. Szabó E. Kt.). Irodalomtudománnyal és művészettörténettel foglalkozott, de sok verset, novellát, regényt is írt. Baross utcai lakása egy időben emlékezetes irodalmi összejövetelek színhelye volt. Irodalom: Illés Endre: Gellérthegyi éjszakák, (Bp. 1965. p. 191—194;) Gondos Ernő: Bálint György, (Bp. 1969. p. 72—74.).

Rohlicz Gyula (1827—1886) építész. Műegyetemi tanulmányait Bécsben végezte.

Az 1848—49-es szabadságharcban honvédszázadosként vett részt. Emigrációból hazatérve a Vasútépítési Igazgatóságon alkalmazzák, majd a MÁV magasépítési oszt. vezetője. Munkái: a korabeli jelentősebb MÁV építmények, az első dunai összekötőhíd, a MÁV Igazgatóság épülete (Népköztársaság u. 73—75., 1876.), a → Keleti pu. csarnoképülete (1884., a vasszerkezet → Feketeházy János műve).

Rókus-kápolna (Rákóczi út 31.). Műemlék. Szt. Rókus és Szt. Rozália-kápolna. A Rókus kórházhoz hozzáépítve. Homlokzati toronnyal, egyenes záródású szentéllyel.

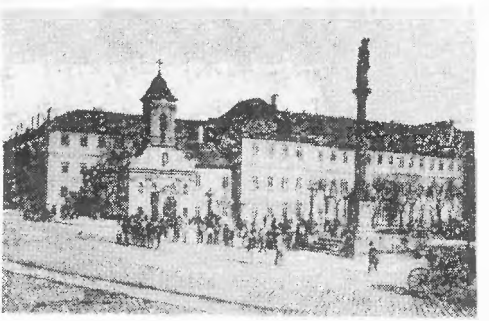

A Rókus Kórház és Kápolna a Kerepesi úti öntöttvas Mária oszloppal az 1880-as években

A régi szentély, mint önálló kápolna 1711-ben épült, a pestisjárvány idején, Pest város tanácsa fogadalmából. A mai kápolna 1740-től. 1797-ben kistornyot építenek a kápolnára, ekkor kapta a torony mai végleges alakját. Homlokzati szobrait 1908-ban újakkal cserélték ki, falfestményeit 1912-ben megsemmisítették. A főhomlokzattól balra kőfeszület Máriával, (1790 körül), mellette copf kapu, felette betegápolást ábrázoló dombormű, alatta Pestanum Calamitosorum Domicilium felirat (A gyámoltalan szerencsétlenek pesti menháza), 1789 körül. A leckeoldali falon Sz. Mária-kegykép, 1740 körül. Az Oratóriumban: Warschag Jakab: Szentháromság (árvízi jelenettel), a két mellékoltár képe Laccataris Demetertől és Warschagtól, ma a kápolnához vezető folyosón. Az 1954 utáni újjáépítés alkalmával tárták fel a kápolna őskeresztény szentélyét, a Cella Trichorát.

Rókus Kórház → Pest megyei Tanács Semmelweis (Rókus) kórháza.

Rókus (→ Semmelweis) Kórház épülete (Gyulai Pál u. 2.). Műemlék. Kétemeletes

Ró 4+6+3+6+4 ablakos, kiugró oldalrizalitokkal és kevéssé kiugró középrizalittal. Balra hozzáépítve egyemeletes, négyablakos szárny. Oldalhomlokzatai: 19 ablakkal Rákóczi út 33—35., 31 ablakkal Blaha Lujza tér, földszintes fallal Stáhly utca 6. Udvarán Szt. Rókus kőszobor és Szt. Sebestyén kőszobor, (XVIII. sz. rongált). Egyszerű barokk, 1781-ben Jung József tervei szerint kezdték építeni, a terveket módosítva tovább építette Kardetter Tamás 1796—98 között. A Rákóczi úti oldal 1839—41 között készült, → Pollack Mihály tervei szerint → Pollack Ágoston építette. Főkapu 1874. 1945-ben Horváth Béla tervei szerint helyreállították, vakolatát leverték, ma nyers, vegyesfalazású homlokzata van.

Rómer Flóris Ferenc (1815—1889) régész, művészettörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1839—45-ig középiskolai tanár. A szabadságharc alatt kapitányi rangot szerzett. A Bach-korszakban 8 évi börtönre ítélték. 1854-ben szabadult, tanítóskodott és nevelősködött. 1861-ben Pestre költözik, 1868-tól egyetemi tanár, 1869-től a → MNM régiségtárának őre. A magyar régiségtudomány egyik alapítója. Számos könyve jelent meg. Kerületünkben emlékműve áll. (→ Múzeum kert) Ir.: Kumlik Emil: R. F. élete és működése (Pozsony, 1907), Banner János: Emlékezés R. F. születésének 150. évfordulójára (Műemlékvédelem 1965. 3. sz.).

Róna József (1861—1939) szobrász. Kerületben: a Corvin mozi díszítő szobrai és reliefjei (Greff Lajossal), Erő és béke szobrai, Vendégszeretet ábrázoló szobor (József krt. 2.).

Rothenstein Mór (1864—1937) nyomdász. A betűszedést Bécsben tanulta, 1887-től a Neues Pester Journal, Pester Lloyd nyomdákban dolgozik és élénken részt vesz a hazai mozgalomban. 1901-ben a Typographia német nyelvű mellékletének, a „Gutenberg"-nek szerkesztője, ezt a tisztséget 1919-ig tölti be. Több éven át a Szakegyesület elnöke. 1919-ben vállalta a német nyelvű „Volksstimme" szerkesztését. 1922 és 1926-ban két cikluson keresztül tagja a nemzetgyűlésnek. A Magyarországi Szakszervezeti Tanácsnak évek hosszú során át elnöke volt.

Rozgonyi utca. 1898-ban kapta nevét R. Cicelléről, az Arany János által megénekelt főúri asszonyról, aki 1428-ban Galambóc ostrománál megmentette Zsigmond király életét.

Rózsa Kálmán és neje Könyvkiadó és Könyvnyomda Rt. 1849-ben Bucsánszky Alajos könyvkötő és nyomdász nyomdát alapított a mai Rákóczi út 17. sz. alatt. 1851-ben elköltözött az Ősz (Szentkirályi) u. 20. sz. alá. Népkönyveket és kalendáriumokat adott ki, egyetlen gyorssajtóval dolgozott. 1878-ban veje, R. K. vette át a vállalatot. Modernizálták, újabb gépeket szereztek be, a századfordulón 120—150 munkást foglalkoztatott. Profilja változatlanul a kalendáriumok, népkönyvek és imakönyvek kiadása volt. (Jellemző, hogy még az 1930-as évek végén is megjelent Bucsánszky-naptár.) 1910-ben egyházi tőkével részvénytársasággá alakult, 1923-ban beolvadt a Szent István Társulat Stephaneum nyomdájába.

Rózsaági Antalné sz. Bálintffy Etelka (1844—1906) írónő szalonja az Ősz (Szentkirályi) u.-ban az 1860—70-es években gyakran látta vendégül irodalmi életünk nagyjait: → Jókait, Jósikát. Id. Dumas is felkereste pesti tartózkodásakor; Deák Ferenc is támogatta. R.-né „Hajnalka" néven írt. 15 éves korában közölte „Az első ibolya" c. versét a „Pesti Hölgy-divatlap". Írásait főleg a hölgyek kedvelték. (Ld. Révai Nagy Lexikon, 9. k. p. 330.: MIL 2. k. p. 633.)

Rózsavölgyi Márk (Rosenthal 1787 v. 89—1848) zeneszerző, hegedűművész, első csárdás-komponistánk. Mint hegedűművés bejárta az egész országot, s hangversenyeivel a magyaros stílus zászlóvivője volt. 1837-től a → Pesti Magyar Színház (később Nemzeti Színház) szerződtette. Később zongora- és hegedűórákat adott.

1846-ben mégegyszer hangversenykörútra indult, de hamarosan félbe kellett azt szakítania betegsége miatt. → Petőfihez haláláig meleg baráti szálak kötötték. A magyar verbunkos zene egyik utolsó, igen rangos képviselője volt. Fia, Gyula a Rózsavölgyi és Társa Zeneműkiadó megalapítója.

Rőder Béla (1912) Kossuth-díjas, esztergályos a → Ganz-MÁVAG Mozdony-, Vagon és Gépgyárnál. Kitüntetését, mint a Csepeli Vas- és Fémművek esztergályosa a szocialista termelésben elért kiváló eredményeiért 1952-ben kapta.

Rubányi Pál (1904) Kossuth-díjas, az orvostudományok kandidátusa, az I. sz. Sebészeti Klinika igazgatója, a → SOTE klinikai rektorhelyettese, a Munkaérdemrend arany fokozatának, a Haza Szolgálatáért Érdemérem arany fokozatának tulajdonosa. Az Országos Sebészeti Intézet igazgatója, a Magyar Sebész Társaság elnöke, az International College of Surgeons alelnöke. Kiemelt munkaterülete: a nyelőcső és gastroenterologia sebészete.

Rudas László (1885—1950) marxista filozófus, kiemelkedő kommunista vezető. 18 éves korában került a munkásmozgalomba mint bölcsészhallgató. A → *Népszava* munkatársa lett, majd az SZDP ellenzék egyik vezetője. A KMP alapító tagja és a → *Vörös Újság* első szerkesztője. A TK leverése után Bécsben, Olaszországban, majd 1922-től a Szovjetunióban élt. Itt vált nemzetközileg is elismert marxista filozófussá. Tagja lett a Kommunista Akadémiának, a Vörös Tanárképző Intézetnek, a 30-as években a Kommunista Internacionálé Lenin Iskolájának rektorhelyettese. A második világháború idején vezető előadója lett a Nemzetközi Antifasiszta Hadifogoly Iskolának. A felszabadulás után hazatért. A Központi Vezetőség tagja, az MDP Központi Pártiskolájának igazgatója, a Közgazdaságtudományi Egyetem rektora, országgyűlési képviselő, Kossuth-díjas akadémikus volt. Irodalom: Molnár Erik: Rudas László (Társadalmi Szemle 1950. 6. szám, életrajz), Szecsődi László: Rudas László (1885—1950) Rudas László: Dialektikus materializmus és kommunizmus, (Bp. 1956. Szikra Kiadó, 5—30. p.)

Rusznyák István (1889) belgyógyász, egyetemi tanár, kétszeres Kossuth-díjas. 1912—1931-ig a → Korányi Sándor irányítása alatt álló SOTE I. sz. → Belgyógyászati Klinikán működött. 1931—1945-ig a szegedi egyetemen ny. r. tanár és a belklinika igazgatója. 1945—1963-ig a bp.-i egyetemen a belgyógyászat ny. r. tanára és az I. sz. Belklinika igazgatója. 1946-ban az MTA tagja, 1949—1970-ig az MTA elnöke. 1960—1970-ig az → MTA KOKI igazgatója. Több külföldi akadémia és tudományos társaság tagja. Kutatása főleg a nyirokkeringés élettani és kórtani jelentőségére terjed ki. Egyik felfedezője a flavonvegyületek vitaminjellegének.

Ságvári Endre (1913—1944) a kommunista mozgalom mártírja. Joghallgató korában haladó diákszervezkedés tagja lett. Mint fiatal ügyvéd, a szociáldemokrata párt VII. kerületi ificsoportjának egyik vezetője. Vezető szerepe volt a Tompa utcai nyilasház elleni tüntetésben, amiért 8 hónapi börtönbüntetésre ítélték. 1940-től az → OIB titkára. Ez időtől a kommunista ifjúsági mozgalom, az antifasiszta ellenállási mozgalom egyik legkiemelkedőbb vezetője. 1940-től a KMP tagja. Egyik fő szervezője az 1941-es Batthyány emlékmécsesnél, a → Kerepesi temetőben, a Kossuth Mauzoleumnál, majd 1942-ben a Petőfi szobornál lezajló függetlenségi és háborúellenes tüntetéseknek. Mint az OIB titkára, rendkívül népszerű volt a fiatalok között, híressé váltak szemináriumai. 1942-től illegalitásban élt és megszervezte többek között a párt nyomdáját. 1944. július 27-én a detektívekkel vívott tűzharcban elesett. Középiskoláit a VIII. kerületben (ma → Ságvári Gyakorlóiskola) végezte. A VIII. ker. József krt. 44-ben született és lakott hosszú ideig. Irodalom: Hámori Ottó: Endri. (Bp. 1957. Móra Kiadó, 60. p.)

Ságvári Endre Gyakorlóiskola (Trefort u. 8.). 1872-ben kezdte működését a jelenlegi Kossuth Lajos utcában a Tanárképző Intézet gyakorlógimnáziumaként. Jelenlegi helyisége 1887-ben épült. Gyakorló jellegét az 1950-es évek elején megszüntették. 1958-ban, már mint Ságvári Endre Gyakorlóiskola ismét visszakapta eredeti jellegét, s 1959-től szervezetileg is az → ELTE-hez csatolták. → Ságvári Endre, a névadó, évekig (1923—31-ig az iskola diákja volt. A 12 osztályos, felmenő rendszerű iskola tanulóinak létszáma 750. A tanári testület létszáma 50. Igazgató: Fehérvári Gyula.

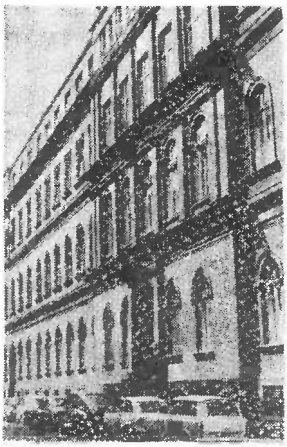

Ságvári Endre Gyakorlóiskola

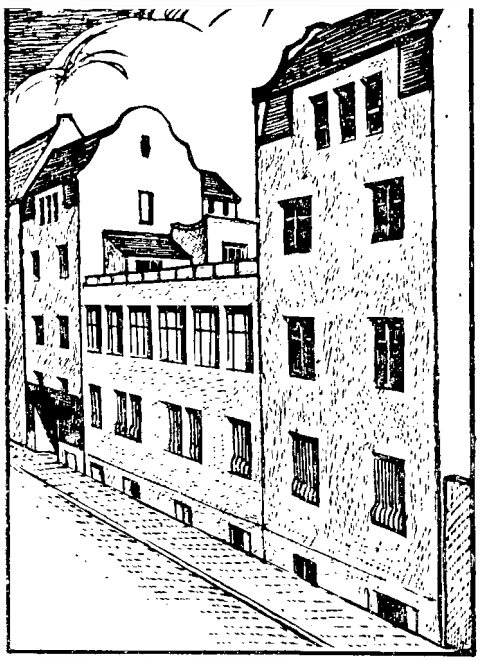

Ságvári Nyomdaipari Tanulóintézet (a volt Világosság Nyomda, Conti u. 4.)

Ságvári Endre Nyomdaipari Szakmunkásképző Intézet (Tolnai Lajos u. 4.). 1949-ben létesült Grafikai Ipariskola néven a Szinyei Merse utcai általános iskola romjaiból újjáépült szárnyépületben: 1952 óta van az elméleti képzést nyújtó iskola és a gyakorlati oktatási célú tanműhely együtt jelenlegi helyén, a volt → Világosság nyomda helyiségeiben. A tanműhely legfontosabb munkája a könyvkészítés, de sok magasnyomású prospektust is készít a vállalatok részére. Termelési érték: cca. 4 000 000 Ft. A dolgozók létszáma 80, a tanulókkal együtt 850 fő. Igazgató: Tarjányi György.

Salamon Henrik (1865—1944) fogorvos. 1899—1916-ig, majd 1919—1939-ig működött bp.-i Stomatologiai Klinikán (→ Központi). 1911-ben magántanár, 1928-ban egy. rk. tanári címet kapott.

Sallai Imre (1897—1932) a magyar kommunista mozgalom kiemelkedő vezetője és mártírja. Mozgalmi tevékenységét a Galilei körben kezdte. 1918-ban a forradalmi szocialisták oldalán harcol, ezért május 6-án letartóztatják. Október 30-án a forradalmi tömeg szabadítja ki a → Conti utcai fogházból. A KMP alapító tagja, a → *Vörös Újság* szerkesztőbizottságának tagja és szerkesztője a Vörös Katona című lapnak. (VIII., Rökk Szilárd u. 4.) A TK idején a Belügyi Népbiztosság helyettes vezetője. A tanácshatalom megdöntése után az illegális KMP apparátusának vezetője, szervezője. 1932-ben a KB tagja lesz. Ebben a minőségben a VIII., Thék Endre (Leonardo da Vinci) u. 32. sz. alatt dolgozott illegalitásban. Ez év július 12-én nyomára akadtak Horthy nyomozói. Fürst Sándorral együtt letartóztatták és július 29-én — a hatalmas nemzetközi tiltakozás ellenére — kivégezték. Irodalom: Domokos József: „Emlékezz, proletár!"

Sallai Imre és Fürst Sándor pere (1962. Kossuth Kiadó, 307. p.).

Sándor Károly (1928) az → MTK jobbszélsője. 1949—64 között 75 alkalommal szerepelt a válogatott csapatban. 1964-ben az UEFA válogatottba is bekerült. Visszavonulása után az MTK labdarúgó szakosztályvezetőjeként működik.

Sapka- és Kalap KTSZ (Vas u. 16.). 1949-ben alakult. Termékei: polgári és egyensapka, férfi és női kalapgyártás; valamint javító-tisztító tevékenység. Dolgozók létszáma: cca. 500 fő.

Sárfalvi Béla (1925) a földrajztudományok kandidátusa, egyetemi docens, az → ELTE Regionális Gazdasági Földrajzi Tanszékének vezetője, a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára. Népességföldrajzzal foglalkozik.

Sárga-ház. → Jókai Mór egykori „kúriája" volt a Koszorú utca és a Baross utca sarkán, kb. a mai Baross utca 98. sz. ház helyén. Jókai 1868 telén vette meg a házat és 1881-ben adta el a fővárosnak. A Sárgaházról szóló visszaemlékezések szerint valóságos falusi állapotok uralkodtak a házban s a ház körül. (Kép → XXVII o.)

Sárkány Sándor (1906) biológus, a biológiai tudományok doktora, az → ELTE Alkalmazott Növénytani és Szövet-fejlődéstani Tanszékének vezető tanára. Jelentősek faanatómiai, antrakotómiai, szövetfejlődéstani, finomszerkezeti kutatásai és a gyógynövények, különösen a mák hatóanyagai fokozásának kutatására vonatkozó eredményei.

Sauer Ignác (1801—1863) belgyógyász, egyetemi tanár. 1843—1860-ig a különös kór- és gyógytan ny. r. tanára a pesti egy.-en. 1848-ban orsz. főorvos, 1861-ben ismét orsz. főorvos, 1862—63-ban az egy. rektora. A magyar nyelvű oktatást szorgalmazta.

Schaffer Alfréd (1893) az Európa-szerte „Futballkirály"-nak titulált középcsatár minden idők legfélelmetesebb lövőcsatára volt. Az → MTK arany-csatársorában (Braun, Konrád II. Schaffer, Schlosser, Szabó) irányított. A válogatottban 1915—19 között 15 alkalommal szerepelt. Az ideSc haza „Spéci"-nek becézett csatár külföldön, majd itthon is egészen kiváló edzői munkát végzett.

Schaffer Károly (XIX. sz. második fele) szobrász. Művei: a Nemzeti Múzeum mögötti → Károlyi-palota (Pollack M. tér 3.) és a szerb egyházközség Váci u. 66. sz. házának figurális és ornamentális díszei. 1883-ban a → Keleti pu. díszítőmunkáinak egy része.

Schaffer Károly (1864—1939) ideg- és elmegyógyász, egyetemi tanár. 1889—1890-ig a bp.-i egyetem elmekórtani klinikáján működött. 1893-ban magántanár. 1901-ben az egy.-en az idegkór- és gyógytan és idegszövettan c. rk. tanára. 1912-ben ny. rk. tanár. 1919-ben az interakadémiai agykutató intézet igazgatója. 1925-től az ideg- és elmekórtan ny. r. tanára. A magyar idegkórszövettani iskola megteremtője.

Schay Géza (1900) fiziokémikus, kétszeres Kossuth-díjas. 1949—65 között a műszaki egyetem vegyészmérnöki karán a fizikai kémia tanára, a Gumiipari Kutató Intézet, (→ OGV), 1954-től az MTA Központi Kémiai Kutató Intézet igazgatója, az MTA levelező tagja. Adszorpciós, reakciókinetikai, kromatográfiai és gumiipari vonatkozású kutatásokkal foglalkozik.

Schächter Miksa (1859—1917) igazságügyi orvosszakértő, szakíró. 1889-ben a bp.-i egy.-en magántanár. 1917-től rk. tanár, 1902-től a bp.-i → Állami Gyermekmenhely sebészfőorvosa.

Scheuthauer Gusztáv (1832—1894) kórboncnok, egyetemi tanár. Bécsben a Rokitansky-féle kórbonctani intézetben tanársegéd, majd magántanár. 1870-től Pesten a kórszövettan tanára, 1871-től → Rókus kórházi prosector főorvos, 1874-től a kórbonctan r. ny. tanára Bp.-en. Főbb munkái a fejlődési rendellenességekkel, az agy kórbonctanával és a bélférgekkel kapcsolatosak. A tiszaeszlári ún. „vérvád" perben Eötvös Károly védő felkérésére elvállalta a tör-

vényszéki ellenőrző orvosi működést. Szakvéleményének alapján (melyben még Mihalkovics Géza, a bp.-i egyetem anatómus prof.-a, Belky János kolozsvári törvényszéki orvostani prof., Hoffmann és Toldt bécsi prof.-ok., valamint Virchow berlini kórboncnok tanár vettek tevékenyen részt) a főtárgyaláson az elfogult helyi ügyésztől átvett vádat Kozma Sándor főügyész elejtette és ezzel a koholt vád megszünt. Ebben az ügyben → Mikszáth Kálmán még a vádemelés idején számos hírlapi cikkben bizonyította, hogy kitalált és alaptalan vádról van szó, és ezzel nagymértékben hozzájárult az igazság kiderítéséhez és a vádindítvány alaptalanságának bizonyításához.

Schillinger László (1903—1941) diákként került kapcsolatba a forradalmi munkásmozgalommal. A KMP-nek 1925-ben lett tagja. Az MSZMP munkájának tevékeny részese volt. 1927-ben letartóztatták. Résztvevője volt 1929-ben annak az éhségsztrájknak, amelyet a kommunisták Magyarország börtöneiben folytattak. Szabadulása után a KMP Titkárságának tagja lett. E minőségében az → Egyesült Szakszervezeti Ellenzék munkáját irányította, személyesen vezette többek között a → *Ganz-Vagonban* működő illegális kommunisták harcát. Többször letartóztatták. 1934-ben a Szovjetunióba ment, egy ideig a Nemzetközi Lenin Iskolán volt aspiráns és tanár. 1938-tól a Metrosztroj Tröszt konstruktőre. 1941-ben hamis vádak alapján letartóztatták és a törvénysértések áldozata lett. Irodalom: Szerémi Borbála: A szabadság vértanúi. (Bp. 1960. Kossuth Kiadó. 329. p.)

Schmall Henrik (1846—1913) építész. A Fővámház építésénél segédpallérként dolgozott. → Ybl Miklós mellett később az Operaház építésvezetője. Önálló terveiben történeti stílusokat alkalmazott, szerkezetekben; a vas alkalmazásában újító. Kerületünkben az Uránia filmszínház, (→ Mozik) a Rákóczi út 7. sz. üzletház, a → Szlovák Evangélikus Templom alkotója.

Schmidt és Császár Gőzmalom. A késői bp.-i malomalapítások idején, 1873-ban létesült a Szeszgyár u. 4—6. alatt. Búza és rozsőrléssel, később köles- és rizshántolással foglalkozott, így átvészelte a malomipar válságát és a két világháború között is üzemelt.

Schoepf-Merei Ágoston (1804—1858) gyermekgyógyász. Külföldön szerzett diplomát és Bécsben működött. 1836-ban Pesten létesítette az első ortopédiai intézetet. 1839-ben alapította a pesti szegénygyermekek kórházát (→ Gyermekkórházak). 1836-tól az orvostörténet c. rk. tanára. 1844-től gyermekgyógyászati előadásokat tartott a pesti egy.-en, ő írta az első magyar gyermekgyógyászati tankönyvet. A szabadságharc után külföldre emigrált.

Schottola Ernő Gumigyára. Sch. E. belvárosi gumikereskedő az 1830-as évek közepén vásárolta meg gyárépítésre a nagy telektömböt a Kerepesi út és a → Keleti pu. vasúti sínjeinek szögletében. Még a műhelyek építése során, 1891-ben beolvadt a vállalkozás a 300000 Ft alaptőkével megalapított Magyar Ruggyantaárugyár Részvénytársaságba. Ma → Országos Gumiipari Vállalat.

Schönherr Gyula (1864—1908) történész, egyetemi magántanár, az MTA tagja, 1889—1906-ig az → Országos Széchényi Könyvtár levéltári osztályának őre, majd igazgató-őr. Maradandó értékű irodalmi munkásságot fejtett ki.

Schönwald Vegyészeti Gyár Részvénytársaság. Az 1853-ban alapított üzem az 1910-es évek végén költözött a Mária u. 13-ba és ott működött 1945-ig. Főleg pecsétviaszt, bélyegzőfestéket, ragasztókat állított elő.

Schrantz Dénes (1904) az orvostudományok doktora, a SOTE → Fogpótlási Klinika igazgatója. Az öregkorúak fogpótlásának problémáival, fogászati törvényszéki orvostannal és paleopatológiával foglalkozik.

Schrett Gyuláné, Ernő Katalin (1923) a → Ganz-MÁVAG tekézője. A VB-ken 1 ezüst (1959: csapat) és 2 bronzérmet (1957 és 1966: csapat) nyert. Tagja volt az 1964-ben Európa-bajnokságot nyert magyar csapatnak.

Schulek Vilmos (1843—1905) szemész, egyetemi tanár. 1872-től a szemészet ny. r. tanára Kolozsvárott, a bp-i egy.-en 1874—1905-ig ny. r. tanár.

Sebes Gusztáv (1906) a Hungária FC (→ MTK) jobbfedezete, a válogatott csapatban egyszer szerepelt. Az ún. „aranycsapat" szakvezetőjeként érte el legnagyobb sikereit. Komoly funkciói voltak a sportvezetés területén is. Az OTSB alelnöke és az UEFA alelnöke volt.

Sebestyén Géza (1912), könyvtáros, az elméleti és gyakorlati könyvtártan kiváló művelője, 1958 óta az → Országos Széchényi Könyvtár helyettes főigazgatója. Jelentős szerepet tölt be a könyvtár korszerű újjászervezésében. Irányította a könyvtár épülő új otthona terveinek elkészítését.

Sebestyén Gyula (1864—1946), folklorista, irodalomtörténész. 1889—1924-ig az → Országos Széchényi Könyvtárban dolgozott, 1905-től osztályigazgató volt. Nagy érdemeket szerzett a néphagyományok gyűjtésével.

Sebestyén Gyula (1887—1954) sebész, egyetemi tanár, Kossuth-díjas. 1914-től a pozsonyi, 1923-tól a pécsi sebészeti klinikán működött, 1925-ben magántanár. 1926—1927-ben a sebészeti klinika igazgatója. 1928-tól az Orsz. Társadalombiztosító Intézet kórházának tüdősebészeti osztályán főorvos. 1947-től ny. r. tanár a bp.-i egy.-en. A tuberkulózis sebészi kezelésének nemzetközi hírű művelője. 1930-ban ő mutatta be a hazánkban első sikeres tüdőlebeny eltávolítást.

Sebészeti Klinika [SOTE, I. sz.] (Üllői út 78.) 1843-tól 1859-ig az → Állatorvosi Tanintézet épületében működött. 1880-ban kettévált: Az I. sz. Klinika professzora Kovács József volt, (→ Balassa János tanítványa), a II. sz. Seb. Klinikát pedig → id. Lumnitzer Sándor vezette. 1876-ban a mai Bőrgyógyászati Klinika épületébe költözött, (Mária u. és Üllői út sarok). 1898-ban, Kovács József halála után → Dollinger Gyula, a neves ortopéd-sebész lett a professzor, aki Korb Flórissal együtt megtervezte a Sebészeti Klinikát, amely 1909-ben nyílt meg. A maga korában külföldi viszonylatban is korszerű volt. 1919-ben Verebély Tibor vette át a klinika vezetését, aki 1941-ben meghalt. 3 éven át Matolcsy György, 2 éven át Marik Miklós volt a mb. vezető. 1947-ig Klimkó Dezső volt az igazgató, őt követte Hedri Endre. A klinika 160 ággyal indult, ma kb. 200 ágya van. Évente 200—250 hallgatót oktatnak. Az általános sebészeten kívül kiemelt munkaterületük a nyelőcső- és gyomorsebészet. A klinikán traumatológiai osztály is működik. Jelenlegi igazgató: → Rubányi Pál (1963).

Sebészeti Klinika [SOTE II. sz.] (Baross u. 23/25.). A századforduló táján nyílt meg nagy ünnepélyességgel, 140 ággyal. Az első professzor Réczey Imre volt. 1914-től a kettéosztott klinikát → Verebély Tibor és Kuzmik Pál vezette 1918-ig, ezután 1926-ig Kuzmik Pál egyedül. 1927-től Bakay Lajos, a neves agysebész következett, majd 1946-ban → Ádám Lajos, aki — mint rektor — még ugyanazon évben meghalt. Ezután → Sebestyén Gyula, a neves tüdőgyógyász, 1954-től → Rubányi Pál, 1957—59-ig Klimkó Dezső, 1959—1961-ig → Stefanics János, mint megbízott vezető, 1961-től Rubányi Pál, majd 1963 novemberétől → Mester Endre egyetemi tanár vezeti a klinikát.

Selyem és Tricoárugyár Rt. 1927-ben alakult a Vajdahunyad u. 14. sz. alatt. Az 1930-as évek végén 60—90 munkást foglalkoztatott.

Semmelweis Ignác Fülöp (1818—1865) orvos, a gyermekágyi láz kóroktanának felfedezője. A bécsi szülészeti klinikán működött. 1850-ben hazatért Pestre és a → Rókus Kórház szülész főorvosa lett, majd

Se 1855-ben a pesti egy.-en a szülészet tanára. Módszerét itt is bevezette, s a gyermekágyi láz csaknem teljesen megszünt. 1960-ban a bp.-i egyetem Semmelweis emlékérmet alapított, 1965-ben, halálának 100. évfordulóján a róla elnevezett orvostörténeti múzeum épületében — szülőházában — helyezték hamvait örök nyugalomra. A bp.-i Orvostudományi Egyetem 1969 óta az ő nevét viseli (→ SOTE).

Semmelweis Orvostudományi Egyetem (Üllői út 26.). A mai Budapesti Orvostudományi Egyetem ősét 1769-ben alapította Mária Terézia Nagyszombatban. 1777-ben Budára, majd 1784-ben Pestre helyezték

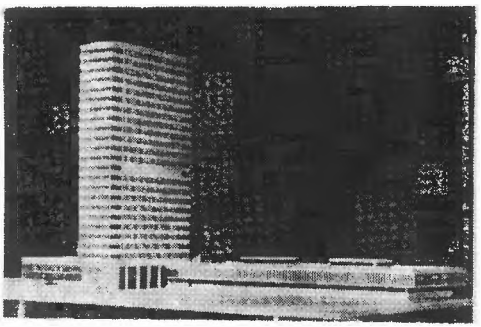

A SOTE épülő elméleti tömbjének makettje

át. A kerületbe 1858-ban kerülnek első osztályai, a → Kunewalder házba és a jelenlegi → TTK helyén állott épületbe. Jelenlegi épületei közül elsőnek a sebészet (ma → Bőrklinika) készült el 1876-ban. Az első világháborúig fejeződött be a két klinikai telep felépítése. 1951-ig a Budapesti Tudományegyetem orvosi fakultásaként végezte munkáját, ekkor került az Egészségügyi Minisztérium főhatósága alá, s lett önálló orvostudományi egyetemmé. 1955-ben szervezték át háromkarú intézménnyé, azóta általános orvostudományi, fogorvosi és gyógyszerészi karral működik. A tanulmányi idő: az általános orvosképzésben 6, fogorvosoknak 5, gyógyszerészeknek 4 és fél év. Az egyetem hármas feladata: az oktatás, a gyógyítás és a tudományos kutatás. Mindezek ellátására 26 klinika és 22 intézet működik, amelyek részint az Üllői út tengelye mentén, részint a főváros más pontjain helyezkednek el (Karolina út, Városmajor utca, Diósárok út, Mező Imre út). Az egyetem hallgatóinak elhelyezésére hét kollégium szolgál, összesen 1000 férőhellyel. A hallgatók létszáma (1968-ban) megközelíti a 4000-et. A dolgozók száma cca. 5000, ebből oktató 1200. A klinikák ágyszáma 3364. Az egyetem 12 oktatója nyerte el a Kossuth-díjat és egy az Állami-díjat. Rektor: → Zoltán Imre. A karok dékánjai: ÁOK: → Miskovits Gusztáv, FOK: → Berényi Béla, GYOK: → Végh Antal.

A SOTE elméleti tanszékei és az idegen kerületekben levő klinikái:

Anatómiai Intézet (IX. Tűzoltó u. 58.). A SOTE egyetlen tanszéke, amely az alapítás óta változatlanul megtartotta jogfolytonosságát. Minden más tantárgynak érthető módon át kellett alakulnia az orvosi tudományok kétszáz éves fejlődése során. Az anatómia első tanára 1770—1790-ig Trnka Vencel volt. A fakultás első másfél évtizedében a tárgy szemléltető és gyakorlati oktatásáról alig lehetett szó. Csupán 1784 után javult a helyzet valamelyest, amikor a Pestre telepített fakultás a Hatvani (Kossuth Lajos) utca és az Újvilág utca sarkán levő volt jezsuita rendi kolostorban helyezkedett el. Itt az anatómia oktatására egy „theatrum anatomicum" állt rendelkezésre (boncolások bemutatására is szolgáló előadóterem), két munkaszoba és két „csontfőző helyiség". 1790—1858 között az anatómiát Szening János (1790—1806) Rácz Sámuel (1806—1807,) Stáhly Ignác (1808—1834) és Csausz Márton (1834—1858) oktatták még mindig a Hatvani utcában rendelkezésre álló kezdetleges körülmények között. Az anatómia oktatásában és tudományos művelésében fordulatot jelentett → Lenhossék József kinevezése a tanszék élére 1859-ben. Az akkori időben korszerű szellemben modernizálta az anatómia oktatását és kutatását. Ő vetette meg a budapesti Anatómiai Intézet nagyértékű múzeumának alapjait. Számos tudománytörténeti jelentőségű preparátuma még ma is az intézet birtokában van. Tervei alapján készült el

1878-ban az Üllői út 26. sz. alatt az első korszerű anatómiai intézet. Amikor a növekvő hallgatói létszám és a fejlődő tudományos és oktatási igények az épület kereteit túlnőtték (1897—98), épült fel nagyobbára → Mihálkovics Géza tervei nyomán a mai anatómiai épület. Nagyvonalú tervezését bizonyítja, hogy kevés belső alakítással és teljes, főleg épületgépészeti rekonstrukcióval az épület még igen jól megfelelhet akár több évtizedre is a korszerű követelményeknek. Még Lenhossék József életében, 1882-ben a tanszéket megosztották I. és II. anatómiai intézetté. Az I. Intézet utódja a jelenlegi Anatómiai Intézet. Lenhossék József halála után Mihálkovics Géza vette át a vezetést. Mihálkovics Géza utóda → Lenhossék Mihály lett 1899-ben. 1933-ban → Kiss Ferenc követte, ugyanez évben a II. tanszék → Fejlődés- és Szövettani Intézetté alakult át. Legújabban az oktatási reform és az állandósult magas hallgatói létszám indokolttá tette az épület két párhuzamos anatómiai tanszékének visszaállítását. Az I. sz. tanszék az általános orvosi kar hallgatói felének anatómiai oktatása mellett még a fogorvoskar anatómiai oktatását is ellátja a feladatra kinevezett második professzor (Donáth Tibor egyetemi tanár) közvetlen irányítása mellett. Tudományos munkájában a két Lenhossék (József és Mihály) tudományos tradícióit folytatja, mint a hazai agykutatás egyik bázisa. Tudományos kutatását az MTA Biológiai Osztálya támogatja. Tanszékvezető: → Szentágothai János, akadémikus, Kossuth-díjas egyetemi tanár (1963.).

Biofizikai Intézet (Puskin u. 9.). 1947 augusztusában kormányzatunk a Budapesti Orvostudományi Egyetemen Orvosi Fizikai Intézet felállítását határozta el, amely 1968-ban az oktatási és kutatási programját jobban fedő Biofizikai Intézet elnevezést kapta. Az intézet kialakulása több szakaszban ment végbe. Először a fizikusképzés keretén belül, de már az orvostudományi kar által megbízott előadótól, dr. Koczkás Gyula professzortól hallgatják az elsőéves orvostanhallgatók a fizikát. A következő tanévre már részben beköltözhetők az orvostudomá

Se

nyi karhoz tartozó intézet egyes helyiségei és 1950 szeptemberére véglegesen felépül az intézet. Fő kutatási irány: sugárzások által szilárd testekben és egyszerű biológiai rendszerekben kiváltott folyamatok vizsgálata. Személyi állománya ma már 50 fő. Vezetője az alapítástól → Tarján Imre, az MTA l. tagja, Kossuth-díjas egy. tanár.

Biokémiai Intézet (Puskin u. 9.). Alapítási éve 1873. Vezetésére Plósz Pál nyert megbízást, aki már ezt megelőzőleg a világ első fiziológiai-kémiai intézetében (létesült 1866-ban Strassburgban) a nukleoproteidek kutatása terén vívott ki magának nemzetközi elismerést. A tanszék akkori neve Élet- és Kórvegytani Intézet volt. 1903-ban az intézet vezetését → Tangl Ferenc, 1915-ben → Hári Pál vette át. Halála után (1933), a Tanszéket 1945-ig nem töltötték be. Ekkor → Szent-Györgyi Albertet hívták meg a tanszékre. Az ő kezdeményezésére nyerte az intézet a korszerűbb Biokémiai Intézet elnevezést. Szent-Györgyit követően az intézet irányítását → Straub F. Brunó, az Orvosi-Kémiai Intézet professzora, majd 1950-ben Szörényi Imre Szovjetunióból hazatért professzor vette át. Szörényi főleg fehérjeszerkezet kutatással foglalkozott, nevéhez fűződik Mo. első akadémiai biokémiai kutatóintézetének a megalapítása. A biokémia rohamos fejlődése azonban a két intézet vezetéséhez emberfeletti energiát igényelt. Ezért Szörényi 1954-ben az egyetemi tanszék vezetéséről lemondott és utódjául → Székessy Vilmosné, Hermann Vilma nyert kinevezést.

Egészségügyi Szervezési Tanszék. (IX. Gyáli út 4.). → Madzsar József 1917-ben történt habilitálása óta folyik hazánkban társadalomegészségügyi munka. 1950-ben felvették mint tantárgyat, Dabis professzor vezette ekkor a munkát. 1953-ban önálló eü. szervezési tanszék létesül. Az oktatási munka súlyponti kérdései: a körzeti orvosi munka és a gondozás. 1954-től tanszékvezető tanár → Weil Emil, halála után → Dabis László következik. Dabis pro-

Sefesszor 1956-ban meghalt. Öt évi üresedés után a professzor: → Simonovits István, egyetemi tanár.

Egyetemi Gyógyszertár (IX. Hőgyes E. u. 7/9.). Alapítási éve 1907. Feladata az első időben az egyetemi klinikák gyógyszerszükségletének biztosítása és a gyógyszerész és orvostanhallgatók oktatásában való részvétel volt. Első igazgatója Matolcsy Miklós. Az 1925/26-os tanévtől kezdve okleveles gyógyszerészek az Egyetemi Gyógyszertárban doktori címet szerezhettek. 1934—1945-ig az igazgató Mozsonyi Sándor tanár. Javaslatára 1935-ben az intézmény elnevezését „Egyetemi Gyógyszerészeti Intézet és Egyetemi Gyógyszertár"-ra változtatták. 1946-ban e kettő különvált, az Egyetemi Gyógyszertár vezetését Csipke Zoltán egyetemi rendkívüli tanár vette át. 1958-tól az intézet feladatává vált az intézeti és kórházi gyógyszerészek folyamatos továbbképzése. Jelenleg 45 klinika és elméleti intézet gyógyszer- és vegyszerellátását biztosítja. Az ellátott ágyak száma: 2944. Vezetője Zalai Károly egyetemi adjunktus.

Élettani Intézet (Puskin u. 9.). Az élettan oktatása egyidős az Orvostudományi Karral. Mai értelemben vett tanszékről azonban csak Czermák (1858—1860) működése óta lehet beszélni. Ekkor költözött a tanszék a → Kunewalder házba. Modern felszerelést, laboratóriumot, állatistállót is kapott. Utóda, → Jendrassik terve szerint épült fel a tanszék új épülete 1876-ban, mely ekkor Európa egyik legkorszerűbb élettani intézete volt és sok külföldi egyetem számára is mintául szolgált. A legnagyobb súlyt a tantárgy oktatásában az egzakt kísérleti megfigyelésekre helyezték. Jendrassik halála után (1891) a tanszék kiváló professzorai: → Tangl Ferenc (1914—19), Farkas Géza (1919—34). A harmincas évek második felében megélénkült az intézetben folyó tudományos kutató munka. Beznák professzor (1934—46) és munkatársai elsősorban a keringéselettan terén végeztek értékes kísérleteket, majd az őt követő Mansfeld Géza (1946—1949) nevét a pajzsmirigynek a hőszabályozásban játszott szerepével kapcsolatos kutatásai tették ismertté a szakirodalomban. Jelenleg a kutatómunka középpontjában a veseműködés aktuális kérdései állanak. Az intézeti kutatások profilját egy endokrinológiai laboratórium egészíti ki. Tanszékvezető 1950 óta → Bálint Péter.

Gerontológiai Kutatóintézet (Somogyi Béla u. 33.). Az Állami Bábaképző Intézet helyén 1961-ben létesült. Kezdetben 75 ágyon öregkorú betegek ápolása folyt. Egy évig Állami Geriátriai Kórház néven működött, majd 1965-ben az ORFI Gerontológiai Kutatóintézete lett. 1967-ben a SOTE vette át. Igazgató: Beregi Edit, (Földes Istvánné) az orvostudományok doktora.

Gyógnövény és Drogismereti Intézet (Üllői út 26.). 1914-ben alakult. Az Intézet munkatársai az oktatás mellett korábban főként drogok szövettani tanulmányozásával és gyógyszerkönyvi vizsgálatokkal, jelenleg pedig hazai növényi hatóanyagok kémiai vizsgálatával foglalkoznak. Tanszékvezető: → Halmai János egyetemi tanár.

Gyógyszerészeti Intézet (IX. Hőgyes E. u. 7.). 1935-ben létesült és 1945-ig az Egyetemi Gyógyszertárral működött együtt. 1934-ben emelik tanszéki rangra és Mozsonyi Sándort nevezik ki igazgatójának, aki 28 évig tölti be ezt a tisztet. Munkájának köszönhető, hogy az Intézet e szakma központja lett. 1941-ig az Üllői út 26. sz. alatti Orvoskari Központi épületben működött. Az 1940. évi Gyógyszerészképzési reform után költözött jelenlegi, nagyobb helyére. Az intézet feladata a gyógyszerkészítéstan, ill. gyógyszertechnológia két tárgyának, a receptúrának és a galenusi gyógyszerészetnek oktatása. Tanszékvezető professzor → Pandula Egon (1962—1970). Jelenleg Farkas András egyetemi docens a mb. tanszékvezető.

Gyógyszerészi Kémiai Intézet (Puskin u. 11.). az Orvostudományi Egyetemen (akkor még Orvosi Karon) 1949. szeptember 1-én alakult, midőn kivált a Természettudományi Kar addigi „Szerves és Gyógyszerészi Kémiai Intézeté"-ből. Kutatási

területe részben a meglevő, gyógyszerként felhasznált anyagok vizsgálatának javítása az újabb módszerek adaptálásával ill. az új gyógyszeranyagok minőségi jellemzésére alkalmas paraméterek kidolgozása, felkutatása. Tanszékvezető: → Végh Antal egyetemi tanár.

Gyógyszertani Intézet (Üllői út 26.). A gyógyszertan oktatása az orvosi fakultás megnyitásakor (Nagyszombat, 1770) az élettannal együtt történt. Önálló gyógyszertani intézet a Kar Pestre költözésekor, 1784-ben létesült és a többi tanszékkel együtt az akkor feloszlatott jezsuita rend székházában, az Újvilág és Hatvani utca (ma: Semmelweis és Kossuth Lajos utca) sarkán működött. Az intézet jelenlegi székhelye 1884-ben épült fel. Az azóta eltelt időben igazgató-professzorai a következők voltak: Balogh Kálmán (1872—1888), Bókay Árpád (1890—1919), → Vámossy Zoltán (1920—1939), → Issekutz Béla (1939—1962). Az Intézet az I. világháború befejezéséig döntően oktatási feladatokat látott el. Balogh Kálmánnak kiemelkedő érdemei voltak az oktatásügy fejlesztésében, a kísérletes kutatások meghonosításában, tankönyvek írásában és a hazai orvosi szaksajtó megteremtésében. Bókay Árpád alapította a Magyar Orvosi Archívumot és megindította az önálló gyógyszertani és méregtani kutatásokat. Az intézet jelenleg az Általános Orvostudományi Kar, a Fogorvostudományi Kar és a Gyógyszerésztudományi Kar hallgatóit (évente átlag 7—800 fő) oktatja. Kutatómunkájának eredményeként az utóbbi években nagyjelentőségű új gyógyszerek születtek (fájdalomcsillapítók és a depressziós betegségek kezelésére alkalmas gyógyszerek); a sejtműködés szabályozásában alapvető szerepet játszó biológiai anyagokat (cellulin) fedeztek fel és fontos eredményeket értek el a pszichés működések reflexes mechanizmusainak feltárásában. Tansz. vez. → Knoll József egy. tanár (1963).

Igazságügyi Orvostani Intézet (IX. Üllői út 93.). A tárgyat Állam-Orvostan néven 1793-ban kezdték tanítani. Az első tanszék az Újvilág (Semmelweis) utcában volt. Az első professzor: Schraud Ferenc, aki külföldön is ismert tankönyvet írt. A mai épületet 1889-ben adták át rendeltetésének (Műemlék, tervezője → Hausmann Alajos.). Oktatási célokra a rendőri boncolás anyagát bocsájtották rendelkezésre. Ezenkívül feladata volt még az élő személy és a bűnjelvizsgálat, a felülvéleményezés, stb. Híres oktatói voltak: Bene Ferenc, → Moravcsik Ernő Emil, → Liebermann Leó és a külföldön is neves Kenyeres Balázs. Itt folytatta tevékenységét a hirhedt Orsós Ferenc is. Az intézetben 80 évre visszamenőleg őrzik a boncolási jegyzőkönyveket. A Horthy-terror kivégzettjeinek dokumentumai is megvannak. A tárgyakat két féléven át oktatják ötödéves orvostanhallgatóknak, valamint egy féléven át negyedéves fogorvostanhallgatóknak; a szigorlat kötelező. Tanszékvezető: → Somogyi Endre egyetemi tanár.

Kórbonctani Intézet I. sz. (Üllői út 26.). A Budapesti Orvostudományi Egyetem, ill. a Budapesti Tudományegyetem Orvosi Karán 1844 óta folyik kórbonctani oktatás. A kórbonctan részére először az Újvilág utcai orvosi épületben adtak egy helyiséget, melyhez a kórbonctan első tanára, → Arányi Lajos saját költségén bérelt még egy szobát. Arányi halála után 1874-től kezdve → Scheuthauer Gusztáv lett a tanár, 1894-ig. 1883-ban az Intézet a Mária u. 47. sz. alatt kapott ideiglenes helyet, majd 1896 után költözött a belső klinikai telepen álló, volt Anatómiai Intézet 1877-ben elkészült épületébe. Ebben az épületben két intézet, az I. és a II. Kórbonctan működött. Az I. Kórbonctan tanára 1895—1914-ig → Genersich Antal, 1914—1926-ig → Buday Kálmán, 1926—1945-ig Balogh Ernő, 1945—1967-ig → Baló József akadémikus. Az Intézetben a kórbonctan oktatásán és a rutin kórbonctani és kórszövettani vizsgálatok végzésén kívül hosszú évtizedek óta intenzív kutatómunka is folyik. Az arteriosclerosisra vonatkozó vizsgálatok közül kiemelkedik az elastase enzym felfedezése, mely Baló József és B. → Banga Ilona Kossuth-díjasok nevé-

Sehez fűződik. Különösen nagy intenzitással működő kuattási irányzat a rákkutatás, melyre az Intézet homlokzatán olvasható felirat is utal: „Anatomia Pathologica et Cancrologia Experimentalis". Az elmúlt időkben a kísérletes tumorchemotherapia és a kísérletes carcinogenesis terén ért el az Intézet szép eredményeket. A jövőben — a fentiek folytatása mellett — a legmodernebb morphologiai és biokémiai módszerek alkalmazásával a daganatsejtek anyagcseréjének, a daganatra ható szerek hatásmechanizmusának vizsgálata fogja képezni a kutatás fő irányát. Tanszékvezető: → Lapis Károly akadémikus, egyetemi tanár (1968).

Kórbonctani Intézet II. sz. (IX. ker. Üllői út 93.). 1870-ben → Scheuthauer Gusztáv volt a bécsi egyetem Rokitanszky intézetének magyar származású magántanára. Számára létesítették a Kórszövettani Intézetet és nyilvános rendkívüli tanári kinevezést kapott. 1873-ban, Arányi nyugalomba vonulása után Scheuthauer lett a Kórbonctani Intézet vezetője, azonban 1885-ig tovább vezette a Kórszövettani Intézetet is, majd → Babes Viktor mint nyilvános rendkívüli tanár lett ez utóbbi vezetője. 1890-ben → Pertik Ottó lett nyilvános rendkívüli tanári minőségben a Kórszövettani Intézet vezetője. 1895-ben Scheuthauer meghalt és ekkor a Kórbonctani Intézetből I. sz., a Kórszövettani Intézetből pedig II. sz. Kórbonctani Intézet lett. A II. sz. Kórbonctani Intézet első vezetője Pertik Ottó nyilvános rendes tanár 1895—1913-ig vezette az intézetet, majd halála után 1913-tól 1926-ig → Krompecher Ödön vette át. Őt Balogh Ernő követte, 1927—1935-ig. 1935-ben Buday Kálmán, az I. sz. Kórbonctani Intézet igazgató tanára nyugalomba vonult és ekkor megszüntették a II. sz. Kórbonctani Intézetet és azt az I. sz. intézettel egyesítették. 1949-ben visszaállították a II. sz. Kórbonctani Intézetet és annak Zalka Ödön professzor lett a vezetője. Halála (1951) után 1952-től nyugalomba vonulásáig 1967-ig → Haranghy László egyetemi tanár vezette. Az intézetben többek között érpathológiai, gerontológiai kutatások folynak. Jelenlegi tanszékvezető: → Jellinek Harry egyetemi tanár.

Korélettani Intézet (IX., Hőgyes Endre u. 9.). 1850-ben alakult Általános Gyógytani Intézet néven. Első kinevezett professzora Balogh Kálmán volt. Őt követték többek között → Hőgyes Endre, → Tangl Ferenc, Preisz Hugó és Belák Sándor professzorok. A tantárgy hallgatása az ötödévesek számára kötelező volt, de vizsgát tenni nem kellett. 1948-ban a tanszék régi nevét Kórélettan-ra cserélte fel. A kezdeti létszámhoz képest ötszörösére nőtt az alkalmazottak száma. 1968-ban húsz diplomás és harminc egyéb beosztású munkaerő dolgozott a tanszéken. Tudományos munkájuk iránya a betegségek — főként a civilizációs betegségek — kórokainak és mechanizmusának, valamint a szervezet anyagforgalmának állatkísérletes kutatása. Tanszékvezető: → Sós József, Kossuth-díjas egy. tanár (1948).

Közegészségtani Intézet (Mária u. 40.) A tanszéket 1874-ben állították fel. Első professzora meghívás útján → Fodor József volt. Ez a tanszék Pettenkofer müncheni professzúrája után a második volt az egész világon, sőt Fodor Józsefnek előbb volt egyetemi intézete, mint a higiéne atyjának, Pettenkofernek. 1882-ben a közegészségtan egyetemi disciplina lett, 1893-ban még a gyógyszerészek számára is. Az intézet 1876-ban kapott a felépült Élettani Intézetben ideiglenesen helyiségeket, személyi állománya akkor három fő volt (professzor, tanársegéd, szolga). Fodor József halála után id. Liebermann Leó (1901—1926-ig), majd Rigler Gusztáv vezette a tanszéket (1930-ig). A közegészségtani intézethez két új laboratóriumot harcol ki 40 dolgozóhellyel, újjászervezi az iskolaorvosi tanfolyamot. Darányi Gyulát 1931-ben nevezik ki a Közegészségtani Intézet professzorává.

A felszabadulás után költözött az intézet a jelenlegi helyére. Vezetői → Melly József (1946—48, majd 1957—62) → és Dabis László (1949—56). Jelenlegi igazgatója: → Vedres István egy. tan.

Mikrobiológiai Intézet (IX. Hőgyes Endre u. 9.). 1948-ban válik ki az Általános Gyógytani Intézetből (→ Kórélettani Intézet). A mikrobiológia fejlődése, az egyre szaporodó tudásanyag tette szükségessé azt, hogy a bakteriológiát önálló tantárgyként oktassák az egyetemen. Az elmúlt 22 év alatt mintegy duplájára növekedett a munkatársak létszáma. 10 MTA státus van. Az Intézet célja és feladata az emberi szervezetre káros mikróbák megismerése és az ellenük folytatott harc, ezen túlmenően gyógyszerek hatásvizsgálata, új gyógyszerek és vegyszerek ellenőrzése. Tudományos munkájukban egyre nagyobb helyet foglal el a vírusok és vírusbetegségek vizsgálata és az immunológiai kutatások. Az Intézet vezetője 1948—50-ig Faragó Ferenc professzor volt. Tanszékvezető: → Alföldy Zoltán, Kossuth-díjas egy. tan., az Intézetben dolgozik Nász István egy. tan.

Orvos Vegytani Intézet (Puskin u. 9.). 1954-ben alakult. Létszáma 46 fő, ebből oktatószemélyzet 16, tud. munkatárs 6 fő. Az intézethez 8 laboratórium, izotóplaboratórium, könyvtár, műhely, állatistálló és több korszerű műszer tartozik. Vezető: → Straub F. Brunó egyetemi tanár. (1970. VII.-tól Antoni Ferenc egy. tan.)

Szerves Vegytani Intézet (IX. Hőgyes E. u. 7.). A felszabadulás utáni néhány évben, egészen az 1949/50. tanévig a másodéves gyógyszerészhallgatók a Pázmány Péter Tudományegyetem Szerves Kémiai Intézetében részesültek szerves kémiai elméleti és gyakorlati képzésben. 1950—53-ig megbízott előadó adta elő a tárgyat, de ehhez gyakorlati képzés nem párosult. 1953-tól gyógyszerészi szerves kémiai oktatást szerveztek. 1957-ben létesült az Intézet. 1964-ben került átadásra az analitikai és preparatív laboratórium. Az intézet vezetője → Clauder Ottó egy. tan.

Szövet- és fejlődéstani Intézet (IX. Tűzoltó u. 58.). 1878-ban épült fel az Üllői úti telepen az I. és II. sz. Bonctani Intézet. Mindkettő vezetője → Lenhossék József volt. 1888-ban Lenhossék halála után a II. sz. intézet tanszékére → Tanhoffer Lajos került. Ekkor vette át az intézet a szövettan oktatását is, s ettől kezdve, mint Bonctani és Szövettani Intézet működött. 1909-ben Tellyesnicki lett a professzor, 1930-ban → pedig Huzella Tivadar. 1933-tól a Szövet- és Fejlődéstani Intézet nevet vette fel. 1945-ben nehéz körülmények között indult meg a munka. Huzella professzor nyugdíjazása után → Kiss Ferenc vette át a tanszék vezetését. 1948-ban kezdődött a biológia tantárgy egyetemi oktatása is. A biológiát a gyógyszerészeknek, a pszichológusoknak is itt oktatják. A kutatómunka sok új létesítményben folyik. (Izotóp, elektronmikroszkóp-labor stb.) A tanszék vezetője → Törő Imre egyetemi tanár, akadémikus (1950).

Se

Belgyógyászati Klinika (IV. sz., IX., Nagyvárad tér 1.). 1957-ben Bp.-en megalakult az Országos Kardiológiai Intézet. 1959-ben az egészségügyi miniszter ennek belosztályát a Budapesti Orvostudományi Egyetem IV. sz. belklinikájává szervezte át. A belklinika funkcionálisan illeszkedik a Kardiológiai Intézet egészének munkájába, oktatási szempontból az Orvostudományi Egyetemhez tartozik. Az Intézet kezdeményezésére 1961-ben megkezdődött a rheumás láz recidiváinak gyógyszeres megelőzése, mely 1964-ben országos jellegűvé vált. Ugyancsak 1964-ben kezdődött az Egészségügyi Világszervezet irányelvei alapján a hazai epidemiologiai vizsgálatok szervezése a koszorúér-betegségek vonalán. Az Intézet és a Klinika igazgatója → Gottsegen György (1957—1965-ig), jelenlegi igazgatója → Gábor György egyetemi tanár.

Gyermekklinika II. sz. (IX., Tűzoltó u. 7—9.). A „Fehér Kereszt Országos Lelencház Egyesület" helyén 1908. március 1.-én nyílt meg Fehér Kereszt Gyermek Kórház néven. A felszabadulás után, mint II. számú Gyermekklinika, a SOTE-hez tartozik. Jelenleg 265 ágya van, 45 orvost, 105 középkádert foglalkoztat. 1921 óta csecsemőgondozónői tanfolyam, 1945 óta pedig 30 férőhelyes nővérotthon működik a klinika épületében. Igazgató: Berend Miklós 1917-ig, majd → Heim Pál, Szemere Béla és Petényi Géza. A klinika vezetője 1967-

Se től → Kerpel Fronius Ödön professzor, akadémikus.

Orthopaediai Klinika (XI., Karolina út 27.). 1951-ben alakult meg mint az ország első egyetemi orthopaediai tanszéke. A klinika 200 ágyas és fizikotherápiás részleggel is rendelkezik. Beteganyagát felnőtt és gyermek ortopéd betegek, valamint végtag- és gerincsérültek adják. A gyógyítás fő területe az alsó és felső végtag, valamint a gerinc veleszületett és szerzett betegségei. A klinika tudományos munkája részben a csípőízület fiatal- és időskori elváltozásainak, valamint más ortopéd betegségek tüneteinek és gyógyításának tanulmányozása, részben a csontok normális és kóros állapotának vizsgálata. Az Orthopaediai Klinika első professzora Zinner Nándor volt 1956-ig. Jelenlegi igazgatója → Glauber Andor egyetemi tanár.

Sebészeti Klinika (III. sz.) Valamikor az István Kórház sebészeti osztályán operált → Pólya Jenő. Az ő hagyatéka a kórház területén működő sebészeti klinika, amely néhány évig közkórházi sebészeti osztály volt, olyan neves főorvosokkal az élén, mint Guszics Aurél és a nyugdíjasként is bejáró Sisa Lipót. 1926—1946-ig az István Kórházban működő III. sz. Sebészeti Klinikát → Ádám Lajos vezette. A felszabadulás után a klinika a Koltói-Klinikák épületében kapott helyet. 1961-ben a Traumatológia bővülése következtében került jelenlegi — átmeneti — helyére, az István Kórház területére, ahonnan a kórház kertjében épülő „A" épület elkészülte után, végleges otthonába költözik. A gyógyítás mellett oktató munka, szakorvosképzés és nővérképzés is folyik. Szoros az együttműködés a külső klinikák laboratóriumaival. A klinika 100 ágyas, emellett 10 ágyas Intenzív Osztály is működik. Az általános sebészeten kívül, érsebészeti kázusokkal foglalkozik. Igazgató: → Stefanics János egy. tanár.

Sebészeti Klinika IV. sz. (XII., Városmajor u. 68.). 1951. november 15-én alakult 150 ággyal. Először mint Sebésztovábbképző Klinika működött. Megalakulásakor általános sebészeti és traumatológiai osztálya volt. Utóbbi egy év múlva megszünt, s fokozatosan megkezdődött a tagozódás az általános sebészet mellett szív-, ér- és tüdősebészeti osztályokra. Ez alatt az idő alatt a klinika orvosi karának létszáma 36—40 főre emelkedett. Jelenleg 28 orvos dolgozik a klinikán. Vezető: → Kudász József egyetemi tanár.

Tüdőgyógyászati Klinika (XII., Diósárok u. 1/c.). 1894-ben → Korányi Frigyes kezdeményezte a tüdőbeteg gyógyintézetek létesítését. Az Egyetemi Belgyógyászati Klinikán külön tüdőbeteg-osztály létesült. 1901-ben alakult meg Budakeszin a ma Korányi nevét viselő TBC Szanatórium. Az első világháború után Balogh Ernő és → Korányi Sándor professzorok indítványára napirendre tűzték a különálló Tüdőgyógyászati Klinika ügyét. A Főv. János kórházának főorvosa: Kovács Ferenc a II. Tüdőosztályon oktatta ugyan a tbc. kérdéseit, de szervezetileg önálló tanszék csak 1942-ben lett, majd 1953-ban átminősítették Tüdőgyógyászati Klinikává. Jelenlegi tanszékvezető: → Miskovits Gusztáv egyetemi tanár.

Senyei Károly (1854—1919) szobrász. Kerületben levő műve: a Rákóczi téren álló Halászó gyermekek kútja és a Szent István szobor a → Franklin Nyomda homlokzatán.

Serfőzőház. 1831-ben építette egy pesti polgár a Salétrom utca és a József utca sarkán, majd rövidesen a város vette kezébe. A kisüzem földszintes házban működött, ivóhelyiséggel, táncteremmel, kerthelyiséggel. 1855-ben a vállalkozás megbukott, a házat is lerombolták. Róla kapta nevét a Serfőző utca. Emléktáblája a József krt. 46. sz. alatt.

Sidló Ferenc (1882—1954) szobrász. Művei: Árpádházi Boldog Margit a Mátyás-templomban; Honfoglalás és Csodaszarvas az Országos Levéltárban; a Nemzeti Áldozatkészség szobra a → Ludovika (Kossuth Akadémia) előtt; Danaidák kútja a Sütő u. szögletén; Ferenczy István emléktáblája az Országház u. 14. sz. házon. Az → SZTK palota kapuja alatt: Hősi emlék, 2 bronz domborműés a tornyon Anyai sze-

retet. Számos műve található vidéken. (Szent István szobor Székesfehérváron.) 1911—1944-ig dolgozott a → Százados úti M.T.-en.

Sík Sándor (1889—1963) költő, irodalomtörténész, nevelő, Kossuth-díjas, az MTA tagja. 1903-ban a → piarista rendbe lépett. 1947-től haláláig a magyar rendtartomány főnöke. Összes versei (1941) kilenc kötetet tesznek ki. 1929-ből való első nagyobb irodalomtörténeti műve: Gárdonyi, Ady, Prohászka. Pázmányról, Zrínyiről írt monográfiát, 1943-ban megjelenik háromkötetes Esztétikája. Zsoltárfordításai után közreadja a Himnuszok könyvét, a középkori vallásos líra fordításait. 1946-tól a Vigilia szerkesztője. Konferenciai beszédei az ötvenes évek egyházi életének jelentős eseményei. Válogatott munkáit „A kettős végtelen" címmel 1969-ben adták ki 2 kötetben.

Siketek Általános Iskolája és Nevelőotthona (Festetics u. 3.). 1891-ben alapították a siketnémák oktatására képesítő tanfolyam gyakorló iskolájaként. Jelenlegi helyén 1902 óta működik és 1913-tól rendelkezik internátussal. Tanulóinak létszáma 200 fölött van, dolgozóinak létszáma: 20 fő.

Siklódy Lőrinc (1876—1945) szobrász. Több bp.-i és vidéki köztéri szobrot készített. Nemzeti munka című alkotása egykor a Köztársaság téren állt. 1941—45 között dolgozott a → Százados úti M. T.-en.

Simon Tibor (1926) botanikus, kandidátus, egyetemi docens. Az → ELTE Növényrendszertani és Növényföldrajzi Tanszékének vezetője, az MTA Botanikus Bizottság tagja. Az Oktatásügy Kiváló dolgozója. A növényföldrajz-ökológia és a rendszertan területén végez kutató munkát.

Simon Zsuzsa (1910) színész, rendező, Kossuth-díjas, a Szocialista Hazáért Érdemérem, a Népköztársasági Érdemérem, és a Szocialista Munkáért Érdemérem birtokosa. A → Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára, a Thália Színház színésznője. Kiemelkedő szerepei: Eszter (Shaw: Az ördög cimborája) Hedvig (Ibsen: A vadkacsa). Sikeres rendezései: Hétköznapok hősei (Mándy), Banditák (Offenbach), Vietrock (Megan Terry).

Simonovits István (1907) az orvostudományok kandidátusa, Állami díjas, a → SOTE Egészségügyi Szervezési Intézet igazgatója, a Munka Vörös Zászló Érdemrendje és a Koreai Állami Érdemrend tulajdonosa. Az Egészségügyi Szervezők Tudományos Egyesületének elnöke. Kutatási tevékenysége két szakaszra oszlik: a felszabadulás előtt a különböző állatfajok haemoglobinjai közötti különbségek megállapításával, a felszabadulás után az egészségügyi szervezés elméletével és gyakorlatával foglalkozik, különös tekintettel a szocialista egészségügy alapelveinek érvényesülésére a magyar egészségügyben.

Simor Intézet. A Nap u. 33. sz. alatt a Pesti Első Bölcsődeegylet épületében az 1890-es évek végén a Szent Vince irgalmasnővérek gondozása mellett katolikus leányárvaház és elemi iskola alakult az alapító Simor János prímásról S. Intézetnek nevezve. A felszabadulásig működött, kb. 30—35 növendéket fogadott be.

Simplon Kávéház. (József krt. 8.) Ma: Szimpla espresso. A két világháború között érdekes szerepet tölt be színes közönségével. Számos törzsasztalánál a szellemi élet színe-javát találjuk. Itt voltak a fiatal szocialista költők: → Benjámin László, Szüdi György, Hárs László, Lukács Imre, Berényi István, → Körmendy Zoltán, Ladányi László, Földeák János, Szegő István, Tiszay Andor, Zelk Zoltán, Faludy György, → Kis Ferenc, Vaád Ferenc, László Gyula, Keszthelyi Zoltán, stb. Asztala van a → Népszava szerkesztőségének; a muzsikusoknak (Arma Pál, Jemnitz Sándor, Jusztusz György, Kondor Leó, Kovács György, Szabó Ferenc, Szalmás Piroska), ahol gyakori vendég Aszlányi Károly, → József Attila, Ruzicskay György. — Külön asztalnál tanyázik Kassák Lajos és köre. (Ld. Munkás ének 1919—1945. Bp. 1967. Pécsi Antal: Szalmás Piroska. p. 49. — Szalmás Piroska: A Szalmás kórus krónikás könyve 1930—40. Bp. 1940. „Egy asztal a Szimplonban" p. 75—76. Hegedűs Géza: Útvesztő. p. 202.)

Si **Singer Vera** (1891—1957) a munkásmozgalom harcosa. 1919 előtt a mo.-i nőmozgalom egyik vezetője. A Tanácsköztársaság idején a Magántisztviselők Országos Szövetségének titkára, tagja a VIII. ker. Munkástanácsnak és az 500-as Központi Tanácsnak. A Horthy-rendszer idején a szakszervezeti mozgalomban és a Vörös Segélyben tevékenykedett.

Sinkovits Imre (1928) színész, Kossuth- és kétszeres Jászai-díjas, érdemes művész. A → Nemzeti Színháznak rövid megszakítással 1951 óta tagja. Skálája végtelen: intrikus, humoros, monumentális, tragikus, játékos, népies figurákat egyaránt könnyedén és hitelesen tud megformálni. Néhány jelentősebb alakítása: Kurrah (Csongor és Tünde), Hippolytos (Racine: Phaedra), Ádám, Macbeth, Leone (Jonson: Volpone), Czillei (Czillei és a Hunyadiak), De Sade (Weiss: Marat halála), Mózes (Madách).

Sipos Ferenc (1932) az → MTK majd a Bp. Honvéd középfedezete. A kitűnő fizikumú játékos 1957—66 között 77 válogatott mérkőzésen vett részt. Sorrendben 57 alkalommal játszott a válogatott csapatban, ami rekordteljesítménynek számít.

Skalnitzky Antal (1836—1878) építész, egyetemi tanár. Főbb művei kerületünkben: az orvoskari klinikák központi épületei az Üllői úton az → Élettani Intézet (Puskin u.), a régi → Nemzeti Színház homlokzatkiképzése és négyemeletes sarokbérház a Rákóczi út és Múzeum krt. sarkán.

Slavonia Magyar Faipari Részvénytársaság. A századfordulón alakult meg a Kerepesi út 29. sz. alatt a bp.-i asztalosok famegmunkáló szövetkezete. 1910-ben amerikai rendszerű famegmunkáló gépekkel Magyar-amerikai famegmunkáló Rt.-vé, majd 1923-ban S.Rt.-vé alakult. A bútorgyárakat látta el feldolgozott faanyaggal. A 40-es években évi forgalma meghaladta a 2 millió P-t. Ma a Középületépítő Vállalat telepe van a helyén.

Solymossy Elek (1847—1914) színész, a → Népszínház alapító tagja. Kitűnő baritonista és jellemszínész volt. Legjobb szerepei: Plinchard (Hervé: Lili), Boltos Icig (Csepreghy: Sárga csikó), Ollendorf (Millöcker: Koldusdiák). Volt színésziskolája, sőt orfeumot is nyitott egy időre.

Somlay Artur (1883—1951) színész, kétszeres Kossuth-díjas, Kiváló Művész. 1908—1921 között, majd 1935—1936-ban, végül 1945-től haláláig volt a → Nemzeti Színház tagja. Robusztus egyéniségű, széles skálájú művész volt. Fiatalon modern darabokban, idősebb korában sok klasszikus szerepben nyújtott kiváló alakítást. Emlékezetes sikerei: Tiborc, Petur (Bánk bán), Lear király, Péter apostol (Az ember tragédiája), Von Walter (Ármány és szerelem), Jegor Bulicsov, Karenin (Karenina Anna).

Somló Dezső (1884—1935) Nagyváradon, mint kereskedősegéd csatlakozott a munkásmozgalomhoz. Egyik szervezője volt az 1904-es élesdi tüntetésnek, a sortűz után bíróság elé állították és négyévi börtönre ítélték. Szabadulása után részt vett a fővárosi pártszervezetek szervezésében. 1913-ban alapítója és elnöke a munkás műkedvelő egyesületek szövetségének, később a MIMOSZ-nak. 1917—1919 között az újjászervezett → vegyipari szakszervezet titkára és a Vegyészeti Munkás szerkesztője volt. Részt vett a KMP alapításában, a VIII. kerületi KMP szervezet alapító tagja volt. A Tanácsköztársaság idején a Lakáshivatal vezetője. Az ellenforradalmi bíróság 15 évi börtönre ítélte. 1922-ben a Szovjetunióba emigrált és haláláig a Szakszervezeti Internacionálé-ban dolgozott.

Somlyó György (1920) költő, József Attila-díjas. Ker. von.: 1947—1948 között a → Nemzeti Színház dramaturgja, 1953—1956-ig a → Magyar Rádió irodalmi osztályának vezetője volt. Ker. von. írása: Emlékezzetek! Arckép. (1944. nov. 28. Józsefvárosi pályaudvar.); Vera (megj. a Vallomás a békéről c. kötetben); Seregszemle. Vers (Egész Budapest, közte a Jv. is.) Egyéni tanulás. Vers. (A béke erdeje c. kötet).

Somlyó Zoltán (1882—1937) költő. Ker. von.: 1910 körül a Baross u. 36-ban ágyrajáró (Ágyrajárók között c. versében).

1911—1918 között ágyrajáró volt a Népszínház és a Kisfaludy u.-ban is. Ker. von. versei: Pesti ritmusok. Ágyrajárók között. Mindig ezek az emeletek 1910. (Baross u. 36-ban írta) Örök körhinta ringajára. (1912—1914) Kosztolányi Dezsőnek. (1912—1914) Este tízkor. (1914—1919) Mária utca (1911). (Somlyó Zoltán: Vál. versei, 1962-kötetből).

Somogyi Béla (1868—1920) tanító, a szocialista tanítómozgalom egyik vezetője, a Károlyi kormányban közoktatási államtitkár. Szociáldemokrata újságíró, a Népszava munkatársa, majd szerkesztője 1897–98-ban és a Tanácsköztársaság megdöntése után. A Szociáldemokrata Röpiratokat is szerkesztette. Támadó cikkei miatt a fehérterror egyik tiszti különítménye a Conti utcából elhurcolta és holttestét (Bacsó Béláéval együtt) a Dunába dobatta.

Somogyi Béla utca. 1962 óta a volt Rökk Szilárd u. neve. Az 1838-as nagy árvíz után az egykori téglavető gödrének feltöltésével keletkezett utca régi neve Sár, majd Bodzafa u. volt. (→ S. B.)

Somogyi Endre (1922) az orvostudományok kandidátusa, a → SOTE Igazságügyi Orvostani Intézetének igazgatója, Érdemes Orvos, a Magyar Igazságügyi Orvosok Társaságának elnöke, a Nemzetközi Igazságügyi Orvosi és Szociális Akadémia főtitkára. A közlekedésügyi orvostan, az orvosi — jogi határterületek, valamint a klinikai és igazságügyi orvostani határterületek kérdéseivel foglalkozik.

Somogyi Erzsi (1906) színésznő, kétszeres Kossuth-díjas, érdemes és kiváló művész, a Munka Érdemrend arany fokozatának tulajdonosa, 1924-ben, majd 1928-ban került a → Nemzeti Színházhoz. A színpadon első nagy sikerét Móricz Zsigmond Búzakalász című darabjában aratta, s ez hosszú időre eldöntötte szerepkörét, ő lett a magyar darabok derűs-kedves naivája: Rozika (Móricz: Úri-muri), Pólika (Móricz: Nem élhetek muzsikaszó nélkül); de kitűnő Ilma volt a Csongor és Tündében, Puck a Szentivánéji álomban stb. A felszabadulás utáni években, amikor idősebb nőalakok játszására tért át, emberábrázoló képessége döbbenetes mélységekig tudott hatolni: Anya (Garcia Lorca: Vérnász), Linda (Miller: Az ügynök halála), Mary (O'Neill: Hosszú út az éjszakába), Phoebe (Osborne: A Komédiás).

Somogyi János (1928) festő, mozaik falképe (1960) látható a → Heim Pál Kórházban (Üllői út 86.).

Somogyi József (1916) szobrász, Kossuth- és Munkácsy-díjas, Érdemes Művész, a Képzőművészeti Főiskola tanára. Művei: Oroszlán (Parlament 1948), a Széchényi-hegyi tv-adó reliefje (1959), Leányka csikóval (Gellért-hegy 1965), a Madách Színház homlokzati szobrai (Kiss Kovács Gyulával és Kerényi Jenővel), „Család" a III. kerületben, Martinász (Dunaújvárosban) és Szántó Kovács János (Hódmezővásárhelyen). 1955—57-ig dolgozott a → Százados úti M. T.-en. (Kép → 248 és 250 o.)

Somogyi Miklós (1926) Állami Díjas, hengerüzem csoportvezető az → Országos Gumiipari Vállalatnál. Kitüntetését a műszaki fejlesztést elősegítő nagyértékű újításaiért 1970-ben kapta.

Somogyi Sándor (1881—1960) szobrász. Művei: síremlékek, emlékművek. (I. világháborús emlék, Hajdúszoboszló; Diószegi és Fazekas emlékmű, 1907. Debrecen). 1920—1960-ig dolgozott a → Százados úti M. T.-en.

Soó Rezső (1903) botanikus, az MTA l. tagja, kétszeres Kossuth-díjas, a debreceni tudományegyetem tanára (1929—55), az → ELTE tanára (1953), az egyetem → botanikus kertjének igazgatója (1968), a Nemzetközi Növényföldrajzi Társ. elnökségi tagja, a hallei Német Természettudományi Ak. tagja, a M. Biológiai Társ., a SZU Összöv. Botanikai Társ. és több más külföldi tud. társ. tb. tagja. Növényföldrajzzal, rendszertannal, a növények fejlődéstörténetével és egyéb botanikai problémákkal foglalkozik. Megindította a magyar növénycönológiai kutatást.

Soós Árpád (1912) entomológus, a biológiai tud. doktora, a → Természettudományi Múzeum tudományos főmunkatársa. Az örvénylő és fonalférgek alak- és rendszertanával, a gyűrűsférgek faunisztikájával,

So a csigák anatómiájával, a kétszárnyúak és a poloskafélék rendszertanával foglalkozik.

Soós Lajos (1879) zoológus, a biológiai tudományok doktora, a Munka Érdemrend arany fokozatának tulajdonosa. 1919-ben a Direktórium tagja. Kutatási területe: általános biológia, állatrendszertan, állatföldrajz; a puhatestűek alak-, szövet-, bonc és rendszertana, paleontológiája.

Sophianum Leánygimnázium. A Sacré Coeur — Szent Szív rendbeli-apácák leányközépiskolája az 1917/18-as tanévben kezdte meg működését a Mikszáth Kálmán tér 1. sz. alatti épületben. 1948-ig állott fenn, utána a → Lenin Intézet majd a → Piarista gimnázium költözött az épületbe.

Sós József (1906) az MTA l. tagja, Kossuth-díjas, a → SOTE Kórélettani Intézetének igazgatója, Kiváló Orvos, a Laboratóriumi Társaság elnöke, a Táplálkozástudományi Társaság tb. elnöke. Táplálkozáskórtan és néptáplálkozási kutatásokkal foglalkozik.

Sovány Pipacs volt a régi jv.-i pesti Diáknegyedben az, ami Balzac „Café Flicoteaux"-ja Párizsban (Elveszett illúziók). Vidám, kedves kis „Diáktraktoros Ház". Tóth Árpád ebédelt itt egyetemista korában, → Babits is megemlékezik róla a „Halál fiai"-ban. (Ld. B. B. M. p. 962.)

Stáhly utca. A régi Kórház u. neve 1874 óta. S. Ignác (1787—1849) orvostanár, 1843-tól országos főorvos, a → Rókus kórházban is dolgozott.

Stefánia Szegény Gyermekkórház Egylet → Gyermekkórházak.

Stefánia Szövetség. Társadalmi szervezet az anya- és csecsemővédelem megszervezésére. → Madzsar József kezdeményezésére alakult 1915-ben, első elnöke Apponyi Albert, igazgatója Madzsar József. Célja az volt, hogy az anya- és csecsemőgondozást állami feladattá tegye. Alapszabálya kimondja: „A feladat tehát nem jótékonyság gyakorlása, hanem egy egészséges társadalom fizikai és erkölcsi feltételeinek megteremtése." 1917-ben a VIII., Vas u. 10. sz. alatt rendezték be. Itt volt a gondozó hálózat központja. 1917-ben 54, 1930-ban már 169 gondozó működött állami támogatással a városokban és a nagyközségekben. A Stefánia Szövetség 1940-ben egybeolvadt a zöldkeresztes szolgálattal, az egységes állami gondozó hálózattal.

Stefanics János (1914) az orvostudományok kandidátusa, a → SOTE III. sz. Sebészeti Klinikájának igazgatója, az Általános Orvostudományi Kar dékán helyettese, Érdemes és Kiváló Orvos, a Magyar Angiológiai Társaság alelnöke. A gyomor-bélhuzam, a perifériális erek és az epeutak sebészetével, továbbá sebészeti kórélettannal foglalkozik.

Stegena Lajos (1921) geofizikus, térképész, a föld- és ásványtani tudományok doktora, a M. Áll. Földtani Intézet (1940—46), az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet tud. munkatársa, majd tud. oszt. vez. Az → ELTE egyetemi tanára (1962), tanszékvezető (1966). Alkalmazott geokémiai és szeizmológiai kutatásokkal foglalkozik.

Steiger Gyula háztulajdonos, földbirtokos. 1872—75 között Deák párti programmal a Jv. képviselője volt. Több ciklusban nem is vett részt a politikai életben.

Steindl Imre (1839—1902) építész, az MTA l. tagja. Az Országház alkotója. Eklektikus művész, kinek érdeklődése előbb a reneszánsz, utóbb a gótikus formavilág felé fordult. Kerületünkben ő építette: az Állatorvosi Tanintézet (1881-ig), a volt Műegyetem (1880—1883.), ma Természettudományi Kar, Múzeum krt. 6—8. épületeit.

Steinhardt Kabaré a Rákóczi út 63. sz. alatt működő mulató volt, amelyet Steinhardt Géza alapított és vezetett 1908—1917-ig. Előzőleg a → Parisienne mulató működött a helyiségben.

Stieber János utóda Csoknyay Bertalan asztalosüzem. Az Asztalos János u. 7. sz.-ban alakult az 1900-as években. Fatelepet tartott fenn és famegmunkálással

foglalkozott. Ma az ERDÉRT vállalat üzeme.

Straub F. Brunó (1914) biokémikus, az MTA tagja, kétszeres Kossuth-díjas, a Munka Érdemrend tulajdonosa, egyetemi tanár a → SOTE Orvos Vegytani Intézetének igazgatója. Munkája során az izomműködés, a sejtlégzés, a fehérjeszintézis, továbbá az enzimszerkezet kutatásának területén dolgozott és ért el jelentős eredményeket.

Strobl Alajos (1856—1926) szobrász. Művei a kerületben: Trefort Ágoston az Egyetem kertben, Semmelweis szobor a → Rókus Kórház előtt, Arany János szobra a → Múzeum kertben, a → Kerepesi temető Kossuth-mauzoleuma, Watt szobra a → Keleti pu. homlokzatán. A kerületben utca őrzi nevét. (Kép → 249 o.)

Stühmer Frigyes Kakaó, Csokoládé és Cukorkaáru Gyára. 1868-ban alapította a Szentkirályi u. 8. sz. alatt a Németországból bevándorolt S. F. 1883-ban a telken újabb gyárépületeket emelt és a cukorgyártás mellett kiterjeszkedett a csokoládégyártásra is. 1928-ban részvénytársasággá alakult, négyemeletes gyárépületet emeltek a telek udvarán és ötemeletes modern irodaházat az utcai fronton. A gyár ekkor már a hazai cukorka- és csokoládégyártás legnagyobb üzeme, saját bolthálózattal, 800 alkalmazottal. 1941-ben kezdték meg az új gyár építését a IX. ker. Vágóhíd utcában (ez a mai Édességgyár), a Jv.-ban csak az irodák és a raktárak maradtak.

Sujánszky Antal (1815—1906) józsefvárosi plébános (1854—1869), később esztergomi nagyprépost. Vallásos költő. Lírájában meleg szíve, vallásos hite és emberszeretete egyszerű közvetlenséggel szólal meg. Sokat tett a vallásos irodalom felvirágoztatásáért.

Szabad Föld (Somogyi Béla u. 6.). A Hazafias Népfront hetilapja. 1945-ben jelent meg, akkor még a → Magyar Kommunista Párt kiadásában. Első főszerkesztője → Kállai Gyula. Az ötvenes években → Fehér Lajos szerkesztette. Munkatársa volt ekkor többek között Szabó Pál, Urbán Ernő és Dobozy Imre Kossuth-díjas író. 1958 óta a Hazafias Népfront lapja. Jelenleg tizenhat oldalon, heti 400 000 példányban jelenik meg. Főszerkesztő Szentkirályi János, a Munka Érdemrend arany fokozatának tulajdonosa.

Szabad Nép politikai napilap. 1942. febr. 1-én indult a KMP illegális központi orgánumaként. Rózsa Ferenc szerkesztette és Schönherz Zoltán írta az első szám vezércikkét. 1942 májusáig 4 száma jelent meg, amikor a rendőrség megtalálta a nyomdát és a szerkesztőséget, s felgöngyölítette a terjesztő szervezetet. Ötödik illegális száma 1944-ben jelent meg, a → Bezerédi u. 4. sz. alatti kommunista nyomdában. A felszabadulás után 1945. március 25-én, mint az MKP központi lapja indult meg, s rövid idő alatt az ország legnagyobb példányszámban megjelenő újsága lett (Szerkesztősége: Blaha Lujza tér 3.). 1948-tól a Magyar Dolgozók Pártja napilapja. Első főszerkesztője 1945—1950-ig Révai József, felelős szerkesztője Horváth Márton. Az ötvenes évek elején 1950—1954-ig a lap szerkesztőbizottságát Betlen Oszkár vezette, ezt követően 1956 őszéig Horváth Márton szerkesztette. A lap 135 000-es példányszámmal indult, 1949-ben elérte a 380 000 példányt, majd 1951 után a 700—750 000-es átlagpéldányszámot.

Szabados Miklós (1912) az → MTK asztaliteniszezője; a legeredményesebb magyar sportemberek közé tartozik, hiszen a VB-k során 15 arany-, 6 ezüst- és 2 bronzérmet nyert. 1931-ben az egyéni világbajnokság megnyerésén kívül győzött a férfi párosban, a vegyespárosban és a győztes csapat tagja is volt; ezzel 4 aranyérmet szerzett.

Szabadság. A felszabadulás után megjelent első demokratikus bp.-i napilap volt, a → Budapesti Hírlap volt nyomdájában, a József krt. 5. sz. alatt készült. Első száma 1945. jan. 19-én jelent meg. Szerkesztette → Kállai Gyula, ápr. 19-től Haraszti Sándor. Utolsó száma: 1947. febr. 27.

Szabadság Munkásképző Egylet. Még az 1890-es években alakult az akkori politikai viszonyok között hatóságilag jóváhagyott alapszabályokkal. Később, amikor a szakszervezetek kialakulása és a pártszervezetek megalakulása feleslegessé tette,

Sz a századfordulón egyre inkább kibontakozó szocialista tanonc- és ifjúmunkásmozgalom fedőszerve volt. Helyisége a VIII. Aggteleki (Kiss József) u. 2/a. sz. alatt volt és 1905-től az első világháború kitöréséig nemcsak a bp.-i szocialista ifjúmunkások, de az országos ifjúmunkásmozgalom illegális központja is volt. A szervezet elnöke Wojticzky Gyula volt, aki először adott hangot a párt vezetőség gyámkodni akarásával szemben az ifjúmunkások között már akkor megnyilatkozó forradalmi szellemnek. 1944-ben a náci banditák elhurcolták. Az SZME-ben dolgozott többek között → Szakasits Árpád, Szántó Zoltán, Steinherz Simon, Szakasits Antal, Gyagyovszky Emil. Kapcsolatban álltak a baloldali szocialista értelmiség vezetőivel, így → Alpári Gyulával, Vágó Bélával, (Alpári Gyula szerkesztette „Az ifjúmunkás" c. lapot) és a Galilei-kör diákjaival. Az SZME szervezte a lágymányosi Dunaágban 1908-ban tartott ún. csónak-kongresszust (minthogy a rendőrség a kongresszus megtartását nem engedélyezte, illegálisan tartották meg a mai Műegyetem helyén levő tó vizén), amelyen követelték az ifjúmunkások egyesülési és gyülekezési szabadságát és tanoncvédő törvényeket. Ugyancsak innen indult ki az esti és vasárnapi tanoncoktatás eltiltása érdekében az összes tanonciskolákra kiterjedő sztrájk, amely részleges sikerrel járt.

Szabó Aladár (1862—1944) református teológiai akadémiai tanár, az első jv.-i református lelkész, a magyar református egyház egyik legjelentősebb és legnagyobb hatású lelkipásztora az 1900-as években. A külvárosok egyházi életének első szervezője Kőbányán, Kispesten és Pesterzsébeten. Megindítója a gyermekek, ifjak és a különböző korosztályú egyháztagok közötti lelki munkának. Nevéhez fűződik a vasárnapi iskola, az ifjúsági egyesület, a → Bethánia Egylet és még számos mozgalom megindítása. 1926-ban, az ő szolgálata idején vette meg a református egyház a Salétrom u. 5. sz. alatti → Kölber-féle kocsigyár épületét és alakította ki belőle mai templomát.

Szabó Antal (1910). A Hungária FC (→ MTK) hálóját őrizte az artista ügyességű, vakmerő kapus, aki 1932—39 között a válogatott csapatban 41 alkalommal védett. Az 1938-as VB-n ezüstérmet nyert.

Szabó Dezső (1879—1945) író. Ker. von.: Utolsó lakása 1938—1945-ig a József krt. 31/a, ahol emléktábla őrzi nevét. Az ostrom alatt a Rákóczi téren temették el. Most a → Kerepesi temetőben nyugszik. Ker. von. írása: Életeim c. önéletrajzát nagyrészt a József krt. 31/a-ban írta. Ker. von. a művében kb. 1 oldal.

Szabó Ervin (1877—1918) könyvtáros, a magyar forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő teoretikusa. Marx és Engels műveinek első magyar kiadását ő végezte. A szociáldemokrata opportunizmust bírálta, ő maga a szindikalizmus felé sodródott. 1911-től a Fővárosi Könyvtár igazgatója. A Huszadik Század munkatársa. A Társadalomtudományi Társaság alelnöke. Szembefordult az imperialista háborúval és szoros kapcsolatot tartott fenn a forradalmi szocialistákkal. A moszkvai Szocialista Akadémia őt hívta meg egyetlen magyar tagjául. A Tanácsköztársaság kormánya határozatot hozott összes műveinek kiadására. Kerületünkben tér és a → Főv. Szabó Ervin Könyvtár őrzi emlékét.

Szabó Ervin tér. A Baross és Reviczky u. szétágazásánál kialakult terecske 1954-ben az itt álló → Főv. Sz. E. Könyvtár alapításának 50. évfordulóján kapta nevét. (→ Sz. E.)

Szabó Iván (1913) szobrász, kétszeres Munkácsy-díjas, Érdemes Művész, főiskolai

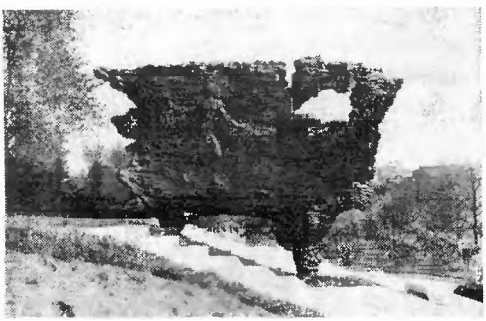

Budai Önkéntes Ezred emlékműve (Szabó Iván)

tanár, a Szocialista művészcsoport tagja. Kiállításai: 1946-ban a Szakszervezetek Székházában, 1948-ban a Fényes Adolf Teremben, 1957-ben és 1967-ben a Műcsarnokban, 1965-ben grafikai kiállítás Debrecenben. Főbb művei: Női sportlovas (Mezőgazdasági Kiállítás), Népitánc (Népstadion). A Nemzeti Galéria számos kisplasztikáját őrzi. 1939 óta dolgozik a → Százados úti M.T.-en.

Szabó József (1822—1894) geológus, az MTA tagja. 1862-től a pesti → Tud. Egyetem ásvány-földtan tanszékének tanára, 1883—84-ben az egyetem rektora. Tudományos munkásságának fő területe Magyarország harmadkori vulkánosságának tanulmányozása. Úttörő jelentőségűek az Alföld geológiai viszonyaira vonatkozó kutatásai. Kiváló geológusok nemzedékét nevelte fel. Nevéhez fűződik a budapesti egyetem ásványkőzettani intézetének létrehozása, számos egyetemi tankönyv megírása. Emlékére a Földtani Társulat Szabó József-emlékalapítványt létesített; a legkiválóbb szakmunkákat Szabó József-éremmel tüntetik ki.

Szabó Zoltán Gábor (1908) fizikokémikus, az MTA tagja, kétszeres Kossuth-díjas, a Müncheni Egyetem tb. doktora. A kolozsvári (1940—44), majd a szegedi tudományegyetem tanára (1946), az → ELTE Szervetlen és Analitikai Kémiai Tanszékének vezetője (1965). 1959-től a Tiszta és Alkalmazott Kémia Nemzetközi Uniója (IUPAC) és több más külföldi tudományos társaság tagja. A reakciókinetika, a szervetlen és az analitikai kémia, különösen a katalíziskutatás problémáival foglalkozik.

Szádeczky-Kardoss Elemér (1903) geológus, mineralógus, kétszeres Kossuth-díjas, az MTA elnökségi tagja. 1934-től egyetemi tanár. 1948—50-ben Sopronban, ill. Miskolcon a Nehézipari Műszaki Egyetem tanára és rektora. 1950—66-ig az → ELTE tanszékvezető tanára, az Ásvány- és Kőzettani Intézet vezetője és az MTA Geokémiai Kutató Laboratórium igazgatója. Tudományos munkássága az üledékképződéssel, kőszénkőzettannal, a magmás kőzetek keletkezésével és geokémiával foglalkozik. Több fontos mű és mintegy 300 hazai és külföldi tudományos publikáció szerzője.

Sz

Szádeczky-Kardoss Gyula (1860—1935) geológus, mineralógus. 1893—96-ig a (→ Ságvári Endre) Gyakorlógimnázium tanára. 1896—1918 között a kolozsvári egyetem ásványföldtan tanára és az Erdélyi Nemzeti Múzeum ásványtárának igazgatója. Tanulmányozta az Erdélyi-medencét és a nyugati határhegységeink korviszonyát, valamint a Hargita részletes vizsgálatával foglalkozott.

Szájsebészeti és Fogászati Klinika [SOTE] (Mária u. 52.). Utóda az 1890. február 8-án megnyitott Egyetemi Fogászok Intézetének, (Üllői út 26. sz.). Az intézet 1909-ben Stomatológiai Klinika, néven átköltözik a Mária és Pál utcai saroktelken felépült új házba. Az intézmény első igazgatója → Árkövy József. Ez a klinika használta világviszonylatban elsőnek a „stomatológiai" jelzőt elnevezésében, ami azt fejezi ki, hogy az ott tanított fogászat szerves része az egyetemes orvostudománynak. 1890-ben a klinikán csak egy díjazott orvosi állás volt, míg ma 31 orvos, 27 asszisztensnő, 3 technikus és 24 segédszemély dolgozik. A Stomatológiai Klinika kiemelkedő személyiségei voltak: Rothman Ármin (1860—1932), Hattyasy Lajos (1854—1925), Szabó József (1874—1937), Salamon Henrik 1865—1944), → Madzsar József (1876—1941), Morelli Gusztáv (1879—1960), és Simon Béla (1892—1966). Az önálló fogorvosi kar létrejötte óta viseli a klinika jelenlegi nevét. Tsz. vez.: → Berényi Béla egy. tanár (1967).

Szakasits Árpád (1888—1965) a magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosa. 1903-tól tagja az SZDP-nek. 1907-ben belépett a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetségébe.

Sz 1909-ben az Építőmunkás Szerkesztője lett. Az első világháború idején megszervezte a bp.-i és vidéki villamos alkalmazottak szakszervezetét. Az 1918-as júliusi sztrájk idején letartóztatták. A polgári demokratikus forradalom idején a → Népszava belső munkatársa. A Tanácsköztársaság alatt a belügyi népbiztosságon dolgozott és az Országos Központi Intéző Bizottság tagja volt. A Tanácsköztársaság leverése után bebörtönözték. 1925-től az SZDP Országos vezetőségének tagja, egy ideig ügyvezető titkár. 1938-tól az MSZDP főtitkára, 1940-től a → *Népszava* főszerkesztője. A Szociáldemokrata Párt baloldalához tartozott. 1944 őszén aláírta az egységokmányt; mint a Nemzeti Front elnöke, az ellenállási mozgalomban vezető szerepe volt. A felszabadulás után az SZDP főtitkára, a Népszava főszerkesztője, miniszterelnökhelyettes lett. 1948-ban a két párt egyesülése után az MDP elnöke lett, majd a Köztársaság elnökévé választották. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták, 1956-ban szabadult. Az ellenforradalom leverése után tagja lett az MSZMP Központi Bizottságának. Az Országos Béketanács elnöke, a Béke Világtanács irodájának és a Magyar Újságírók Országos Szövetségének elnöke lett. A Béke Világtanács 1963-ban a Joliot Curie aranyéremmel tüntette ki. Irodalom: Kállai Gyula: Szakasits Árpád elvtárs búcsúztatása. (Népszabadság, 1965. május 8.)

Szakmaközi Bizottság. A szakszervezetek bp.-i Tanácsának irányítása alatt 1958-ban hozták létre és választották meg kerületi szinten az SZB-okat. Fontosabb feladataik: a kerület szervezett dolgozóinak képviselete lakóterületileg jelentkező kérdésekben, a kerülethez tartozó nyugdíjas és munkaviszonyban nem álló szakszervezeti tagok összefogása, a szervezett dolgozók kerületi szintű rendezvényeiben való közreműködés, koordinálás. A ker. SZB figyelemmel kíséri a kerületi orvosi rendelők és egészségügyi intézmények munkáját, a gyermekintézmények, a szociális otthonok és munkásszállások ellátottságát, valamint a nyugdíjasok szociális, kulturális, egészségügyi helyzetét. Társadalmi ellenőrök bevonásával a Tanács ker. Osztályának munkatársaival vizsgálja az üzlethálózatokat, a piacokat áruellátás és higénia szempontjából. A társadalmi munka mozgósításában jelentős eredményt ért el az utóbbi években. (Lágymányos, Citadella, Vár, kerületi játszóterek építése stb.) Elnöke Barta István, titkára alakulásától kezdve Márkus István.

Szalontay Katalin, Pézsa Tiborné (1940) az → OSC tőrvívója, a VB-n 1963-ban a magyar csapat tagjaként ezüstérmet nyert, az Universiadén 1965-ben a csapatban arany, az ifjúsági VB-n 1961-ben az egyéni versenyben bronzérmet szerzett.

Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat (Kun Béla tér 2.). 1949-ben a népszámlálás adatainak gyors feldolgozására irodát szerveztek lyukkártyarendszerű modern számológépekkel. A munka befejezése után az iroda a Központi Statisztikai Hivatal felügyelete alatt adatfeldolgozást végzett a Hivatal és a népgazdaság más területei részére. Ez utóbbi feladatok elvégzésére vált ki a vállalat 1959-ben, és megkapta a volt → Kossuth Akadémia épületének egy részét. 1964-ig a hagyományos elektromos jelfogós berendezésekkel dolgozott, azóta áttért az elektronikus számítógépek alkalmazására. Bp.-i központján kívül területi hálózata is van. Ennek központjai: Pécs, Szeged, Debrecen, Győr, Miskolc, Szolnok. Adatfeldolgozó és számítástechnikai munkákat végez, továbbá az utóbbiak előkészítéséhez szükséges modellezési, szervezési, programozási feladatokat. Foglalkozik műszaki tanácsadási és szervízszolgáltatással, központi alkatrészkészletezéssel (mágnesszalag, mágneslemez, lyukszalag és festékszalag), és ellátással, lyukkártyák, speciális (leporello) és egyéb nyomtatványok gyártásával, forgalmazásával. Dolgozók létszáma: cca. 1300 fő, ebből a központban cca. 700 fő. Igazgató: Őry István.

Szamuely Tibor Ipari Szakmunkásképző Intézet (Könyves Kálmán krt. 48—52.). 1967. szeptember 1-én alakult. Sz.T. nevét 1969. március 21-én vette fel. Dolgozóinak létszáma cca. 50 fő. Igazgató: Szellő Tibor.

Szandtner Károly tésztaárugyára. Az 1870-es évek elején alapított üzem 30 évig, a századfordulóig működött a Hunyadi u. 52. sz. alatt. (A IX. ker.-i mai Lenhossék utcába költözött, ma Tésztagyár.) Először készített Mo.-on gyárilag szárított tésztát különböző formákban.

Szántó György (1907) az orvostudományok kandidátusa, egyetemi tanár, az → Országos Traumatológiai Intézet igazgatója, az Orvos-Továbbképző Intézet Traumatológiai Tanszékének vezetője. A Szocialista Hazáért Érdemrend, továbbá a Magyar Népköztársasági Érdemérem és a Munka Érdemrend arany fokozatának tulajdonosa. A mellkas sebészet, a sebgyógyulás, a polytraumatizáció és a tömeges sérültellátás kérdéseivel foglalkozik.

Szántó Kovács János utca. A volt Dologház u. neve az 1950-es évek vége óta. Sz. K. János (1852—1908) agrárszocialista vezető emlékét őrzi.

Szász Ferenc Iparcikk-kereskedelmi Szakmunkásképző Iskola (Százados út 6.). Elődje: A Budapesti Székesfővárosi Központi Kereskedő Tanonciskola 1933-ban létesült a VII., Wesselényi u. 38. sz. alatt. A felszabadulás után először a főváros, majd a Bel- és Külkereskedelmi Minisztérium felügyelete alatt 1954 februárban kezdte meg ismét működését. Évente 1960 nappali tagozatos és 1200 felnőtt hallgató látogatja. Létszáma 48 tanár és 14 technikai dolgozó. Igazgató: Nagy Sándor Dénes.

Szász Ila (1900—1940) színésznő. Főként kabarékban lépett fel, alapító tagja volt az → Intim Színháznak és az → Omnia Kabarénak. Sanzonjaival és hangimitátori készségével tette nevét ismertté.

Szász Károly (Szemerjai) (1829—1905) költő, író, műfordító, az MTA tagja, ref. püspök. Ker. von.: 1890-es években a Múzeum u. és a Szentkirályi u. sarkán lakott Pákh Albert házában. (Zichy Antal festővel együtt.)

Szász Vilmos (1884—1922) szobrász. 1914-től szerepelt a Műcsarnok kiállításain. 1918-ban kiállítása nyílt az Ernst Múzeumban. Csontfaragásokat és kerámiákat készített. Néhány érmét a Nemzeti Galéria őrzi. 1916—22-ig dolgozott a → Százados úti M. T.-en.

Százados úti lakótelep. A főváros kislakásépítő akciója keretében 1909—1912 között a Százados út 15—59. sz. alatti 18 holdas területen 288 földszintes kislakást építtett. A telep típusházai az egyszerű beosztással, a néhány négyszögöles kis előkerttel a korabeli német munkáslakások formáit követték. A telep bekötő utcái neveket nem viseltek, csak 1945 után kapták mai nevüket. A fejlődő igényeknek a lakások nem felelnek meg, a különböző toldaléképületek is csak ideiglenes megoldást jelentenek a lakóknak.

Százados úti Művésztelep (Százados út 3—13.). 1909-ben → Kallós Ede 14 társával együtt kérte a fővárostól, hogy műtermes lakásokat építtessen művészek számára. A kérést teljesítették: 1 holdon épült meg a földszintes telep, 1911-ben költöztek be az első lakók. A lakbért úgy állapították meg, hogy a beruházási költségek szokásos kamatait fedezze. A főváros semminemű költséget, vagy tatarozást nem vállalt. A telepen nem alakult ki olyan művészi irányzat mint pl. Nagybányán, vagy Szentendrén, de kellemes otthont és jó munkalehetőséget nyújtott a művészeknek. Az ostrom a telepet is megrongálta. A felszabadulás után a lakók saját erejükből kezdték meg a helyreállítást. 1960-tól a főváros az egész telepet felújította. Az alapítás óta 94 művész dolgozott a telepen.

Százados úti Művésztelep Művészei. (zárójelben mettől—meddig) Abonyi Grandtner Jenő szobrász (1945—), → Antal Károly szobrász (1938—), Balázs István szobrász (1948—), → Basch Árpád (†) festő, grafikus (1911—1945), Bencsik István szobrász (1961—), → Beszédes János László (†) szobrász (1911—1922), → Blaski János festő (1956—1960), Bognár Árpád grafikus (1960—1964), Boldogfai Farkas Sándor szobrász (1945—), → Buza Barna szobrász (1945—), → Czencz János (†) festő (1935—1944), → Czigány Dezső (†) festő (1911—1926), Cser Jolán iparművész (1946—), Cser Károly szobrász (1914—),

Sz → Csikász Imre (†) szobrász (1911—1914), →Csont Ferenc festő (1911—1912), Csontos László szobrász (1958—), → Csorba Géza szobrász (1933—), Eigel István festő (1960—), Erdei Sándor grafikus (1945—1955), → Faragó Árpád (†) szobrász (1911—1919), → Farkas Aladár szobrász (1945—), → Finta Sándor (†) szobrász (1919), Földes Szabó János szobrász (1911—1927), Füstös Zoltán festő (1944—1945), Gábor Móric festő (1911—), Gádor Magda szobrász (1963—), → Gémes Gindert Péter (†) szobrász (1911—1923), Gömbös László szobrász (1963—), Gyenes Tamás (†) szobrász (1955—1963), Győri Dezső szobrász (1945—), Gyurits Éva festő (1965—), → Herczeg Klára szobrász (1959—), Horváth Géza (†) szobrász (1911—1945), Ispánki József szobrász (1947—), Jankó János szobrász (1946—1956),→ Juhász Gyula (†) szobrász (1911—1913), → Kádár Béla (†) festő (1911—1945), Kákonyi István szobrász (1946—), → Kallós Ede (†) szobrász (1911—1950), → Kamotsay István szobrász (1949—), Kara László Mihály szobrász (1911—1919) → Kerényi Jenő szobrász (1945—1946), Keviczky Hugó szobrász (1911—1944), → Kisfaludi Stróbl Zsigmond szobrász (1911—1944), → Kolozsvári Szeszák Ferenc (†) szobrász (1911—1914), → Kurucz D. István festő (1947—), Kutassy Imre Ferenc festő (1950—), Lakatos Artúr festő (1926—1934), → Lányi Dezső (†) szobrász (1911—1924), → Makrisz Agamemnon szobrász (1952—), Makrisz Zizi festő (1952—1963), Mányai József (†) festő (1924—1952), → Margó Ede (†) szobrász (1911—1944), → Martinelli Jenő (†) szobrász (1911—1954), → Maugsch Gyula (†) szobrász (1921—1944), → Medgyessy Ferenc (†) szobrász (1912—1958), Mester Jenő szobrász (1911—1913), → Mikus Sándor szobrász (1945—), Moldován István festő (1950—), Nagy András szobrász (1956—), Nagy Sándor szobrász (1963—), Orbán Antal (†) szobrász (1927—1933), → Ősz Nemes György (†) szobrász (1919—1958), → Pádua Kálmán (†) festő (1932—1958), → Pándi Kiss János szobrász (1945—), → Pásztor János (†) szobrász (1911—1930), → Pongrácz Szigfrid (†) szobrász (1911—1929), → Pór Bertalan (†) festő (1911—1919), → Rabocskai Béla (†) festő (1923—1934), Sámuel Kornél (†) szobrász (1911—1914), Schrotta János szobrász (1934—1944), → Sidló Ferenc (†) szobrász (1911—1944), → Siklódy Lőrincz (†) szobrász (1941—1945), → Somogyi József szobrász (1955—1957), → Somogyi Sándor (†) szobrász (1920—1960), Soproni Stöckert Károly szobrász (1947—), Szabó Gábor szobrász (?), → Szabó Iván szobrász (1939—), Szalai István festő (1969—), → Szász Vilmos (†) szobrász (1916—1922), Szekeres István grafikus (1959—), → Szentgyörgyi István (†) szobrász (1911—1938), Szombat Béla festő (1947—), Tassy Klára festő (1960—), Tóth B. László festő (1945—), Török Iván díszlettervező (1967—), →. Ungvári Lajos szobrász (1945—), → Váradi Sándor szobrász (1967—), → Vas Viktor (†) szobrász (1911—1955), → Visnyovszky Lajos (†) szobrász (1930—1945), Z. Tóth István szobrász (1945), Zombory Moldován Béla festő (1926—1936), → Zsákodi Csiszér János (†) szobrász (1922—1953).

Százlábú híd. Az 1880-as évek végén, → a Keleti pályaudvar építésével együtt épült a Kerepesi út áthidalására. 20 vékony, vasszerkezetü oszlop tartotta, innen kapta nevét. 1945-ben a német csapatok felrobbantották, 1946 elején azonban már helyreállítva állt. A 60-as évek elején kiszélesítették.

Széchényi Ferenc, gróf (1754—1820) nagybirtokos, főispán, műgyűjtő. 1802-ben ajándékozta a nemzetnek könyvekből, metszetekből és érmékből álló gyűjteményét, mely megvetette az → Országos Széchényi Könyvtár és az → MNM alapjait. Szobra a → Múzeum kertben áll.

Széchenyi István Gimnázium (Győrffy István út 22—24.). 1904-ben nyílt meg a VI. kerületi Főgimnázium fiókintézeteként, X. kerületi Tisztviselőtelepi Főgimnázium elnevezéssel az Elnök utcában. Első igazgatója → Gaál Mózes, a magyar gyermek- és ifjúsági irodalom jeles képviselője. Az

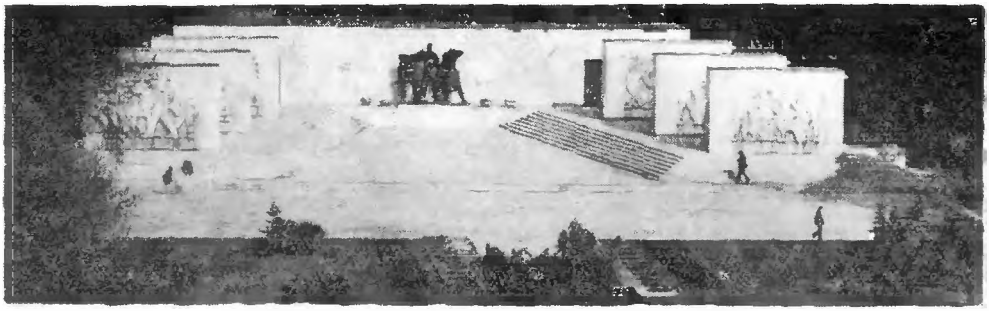

A Munkásmozgalom Pantheonja (Olcsay Kis Zoltán)

Köztársaság téri Hősök emlékműve (Kalló Viktor)

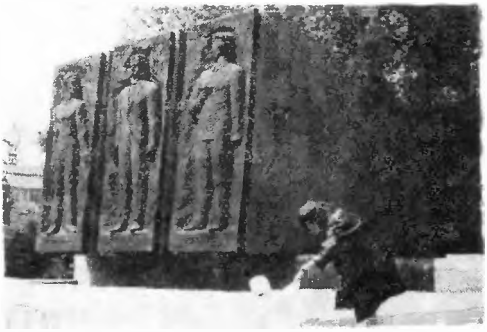

1919-es emlékmű (Farkas Aladár, Hercegh Klára, Olcsay Kis Zoltán)

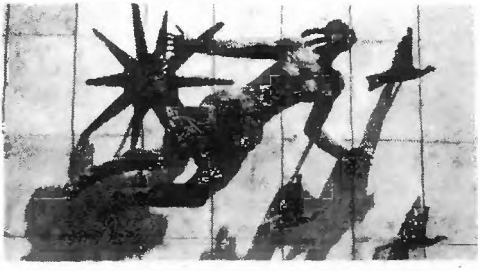

Szobor a Rádió épületén (Somogyi József)

Arany János
(Stróbl Alajos)

Radnayné síremléke
(Medgyessy Ferenc)

Ady-síremlék
(Csorba Géza)

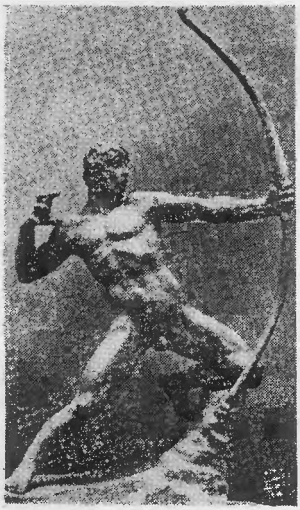

Íjász
(Kisfaludy Stróbl Zsigmond)

Kazinczy Ferenc
(Pásztor János)

Számoló kislány
(Mikus Sándor)

Martinász
(Somogyi József)

Önarckép (Derkovits Gyula)

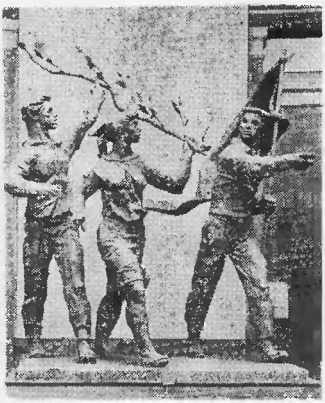

Fölvonulók (Kerényi Jenő)

Bessenyei György (Kallós Ede)

Önarckép (Czigány Dezső)

Önarckép (Pór Bertalan)

iskola 1911-ben az egykori Szapáry, ma Kendeffy utcában Körösy Albert műépítész tervei szerint készült új épületét kapja, asztalos, lakatos, könyvkötő, stb. műhelyekkel kiegészítve. 1924 óta a → Néprajzi Múzeummal osztozik az épületen. Egykori neves tanárai: → Babits Mihály, → Kallós Ede, Dienes Pál, Fogel József. Híres növendékei: Donáth Jenő (külföldön élő főzeneigazgató). Tanulóinak száma: 246, tanárainak száma: 13.

Széchi Antal (1856—1904) szobrász. Legfontosabb műve, a Baross Gábor szobor 1968-ig kerületünkben állt. Ő készítette a Józsefvárosi plébánia templom oltárát is.

Szegényház. A Jv.-ban az alsóerdősori fővárosi Erzsébet szeretetotthon fiókja működött a századfordulótól az Alföldi u. 6—8. sz. alatt. 380 öreget helyeztek el ebben az épületben. Ma a → Kállai Éva Kórház részlege.

Székessy Vilmosné (1910) az orvostudományok kandidátusa, a → SOTE Biokémiai Intézetének igazgatója. Kiváló Orvos. Az izom biokémiájával, különösen kísérletes izomdistrophiák funkcionális változásai biokémiai alapjainak vizsgálataival foglalkozik.

Szemészeti Klinika [SOTE I. sz.] (Illés u. 15.). 1801-ben kezdte működését az első szemklinika, 6 ággyal, Stáhly György vezetése alatt. A harmincas évek elején az Újvilág (Semmelweis) utcai kolostorba költözött, ahol 9 ágy állt rendelkezésére. 1873-ban → Schulek Vilmos került a tanszék élére, aki kiharcolta, hogy a klinika 1884-ben 60 ággyal berendezett új helyiségbe költözzön az Üllői útra. Innen 1908-ban a Mária u. 39-be került, ahol 80 ágy állt rendelkezésére. Schulek utóda → Grósz Emil lett, 1936-ban, amikor a II. sz. Szemklinikát megszüntették, az akkor egyetlen szemklinikára → Blaskovics Lászlót, 1939-ben → Imre Józsefet nevezték ki. 1946-ban amikor ismét két klinikát létesítettek az → Állami Szemkórházban kapott otthont az I. sz. Szemklinika. Jelenleg új klinika építése folyik a Balassa és Tömő utca sarkán. Tanszékvezető: → Radnót Magda állami dijas egyetemi tanár.

Szemészeti Klinika [SOTE II. sz.] (Mária u. 39.). Először az 1908-ban felépült külső klinikai telepen (a Szigony u.-ban) létesült. Igazgató tanára Hoór Károly volt. Utóda 1929-től → Blaskovics László professzor. 1936-ban a két szemklinikát összevonták a Mária u. 39-ben. Tanszékvezető Blaskovics László 1939—1945-ig ifj. Imre József a Klin. igazgatója. 1946-ban vált újból szét a két klinika, s a II. sz. maradt jelenlegi helyén. Az elmúlt két évtizedben fejlesztésre került a Műszem-laboratórium, melyet 1962-ben függetlenítettek a klinikától. A Kontakt-laboratórium az ország kontakt-kagyló szükségletének ellátásán kívül, munkássága révén külföldön is elismertté vált. A szemizom-zavarokkal foglalkozó Orthoptikai állomás — elsőként hazánkban — 1950 óta működik, ma is bázisa az ilyen irányú szakképzésnek. Jelenlegi tanszékvezető: → Nónay Tibor egy. tan. (1970. VII.-tól Németh Béla egy. tan.)

Szemináriumkert. A mai Práter u. és Tömő utca között a XVIII. sz. végén, valószínűleg egy feloszlatott szerzetesrend birtokából kb. 2—3 holdas kert került a bp.-i papnevelő szemináriun birtokába. A XIX. sz. elején parkosították, közepére díszmedencét építettek, a növendékek tanuló és pihenőkertje volt. A század végén a Jázmin u. kialakítása megcsonkította, a park elpusztult. 1910—12-ben utcákat alakítottak ki, melyek a szemináriun történetéhez kapcsolódó püspökök nevét kapták és a kapitalizált egyház Józsefvárosi Bérház Rt. néven négyemeletes kislakásos házakat épített. (Práter u. 59. ma Molnár Ferenc tér.) A kiszáradt medence Papgödör néven a 30-as évek végéig a gyerekek játszóhelye volt. (→ Molnár Ferenc tér)

Szendrey Ákos (1902—1965), néprajzkutató, 1927-től az → MNM régészeti osztályának, 1939-től a → Néprajzi Múzeumnak dolgozója, utóbb h. főigazgatója. A magyar néphit, népszokások és társadalomszervezet nemzetközi tekintélyű kutatója. Atyja, → Sz. Zsigmond társaságában elkészítette a magyar hiedelem- és szokás-lexikont 130 nyomdai ív terjedelemben. — Irodalom: Sándor I. (Ethnog-

Sz raphia 1966); K. Kovács P. (Néprajzi Értesítő 1966. bibliográfia).

Szendrey Zsigmond (1879—1943) néprajzkutató, nyelvész, a magyar néphit és népszokások kiváló szakértője és gyűjtője, a → Néprajzi Múzeum munkatársa. A magyarság néprajza c. összefoglalás Szokások és Jeles napok (Bp. 1937. IV. k. 154—341.), valamint Oktató és alkalmi hagyományok (Bp. 1935. III. k. 372—396.). c. fejezeteinek szerzője. — Irodalom: Berza Nagy J. (Ethnographia 1943); Varga Mária (Index Ethnographicus VI. 1961. bibliográfia).

Szentágothai János (1912) az MTA tagja, Kossuth-díjas, a → SOTE Anatómiai Intézetének igazgatója, a Munka Érdemrend és a Hufeland Érdemrend tulajdonosa, a Neurológiai Világ Szövetség, a Halle-i Német Természettudományi Akadémia, a Mainz-i Akademie d. Wis. Literatur tagja, az MTA Biológiai Tudományok Osztályának titkára. Kísérleti agykutatással, főleg a szemmozgások egyensúlyi működésének, gerincvelő- és agytörzsi reflexek idegmechanizmusának tanulmányozásával, az idegi gátlás szerkezeti alapjaival és a magasabb idegközpont ultrastrukturális elemzésével foglalkozik.

Szent Anna Kollégium 1916-ban létesült az Isteni Megváltó Leányai apácarend vezetésével a Horánszky u. 17-ben, 60 leánynak volt férőhelye.

Szent István Akadémia. A katolikus világnézetű tudósok összefogására törekvő egyházi szervezet volt. 1915-ben alakult a Szent István Társulat épületében. Évi közgyűlései mellett egyes osztályai felolvasó üléseket is rendeztek. Kiadv.: A Sz. I. A. emlékbeszédei. A Sz.I.A. felolvasásai.

Szentessy Gyula (1870—1905) költő, munkáslányokról szóló, gyári témájú verseivel szocialista költészetünk egyik előfutárja; a Baross utca 6. sz. házban lakott. Több Jv.-i témájú költeményt (Magdolna utca, Rókus Kórház) is írt.

Szent-Györgyi Albert (1893) orvos, biokémikus. Orvosi diplomáját a bp.-i egyetemen szerezte. 1920—1927 között külföldi tanulmányutakon vett részt. 1930-ban a szegedi egyetemen az orvosi kémia ny. r. tanára, 1935-től a szerves kémia ny. r. tanára, 1945-től a bp.-i egyetemen az orvosi kémia ny. r. tanára. 1947-től az USA-ban él. Paprikából előállította a C-vitamint, 1937-ben Nobel-díjat kapott.

Szentgyörgyi István (1881—1938) szobrász, 1925—1938-ig a Képzőművészeti Főisk. tanára. 1918-ban sikerrel vesz részt az Erzsébet szobor pályázaton. Több aranyérem kitüntetés nyertese. Főbb művei: Bigéző (1920), Herczeg Ferenc portréja (1920), Mécses (1923), Szilády Áron, Fiam kutyával (1927). A VIII. ker.-ben áll a Harminckettesek emlékműve (1933) és a Szabó Ervin téri díszkút. 1911—1938-ig dolgozott a → Százados úti M.T.-en.

Szentirmay Elemér (1836—1908) népszerű dalkomponista. (Családi nevén: Vadasfai és Zsidi Németh János, művésznevét 1866-ban vette fel.) Sokáig élt a kerületben. A Népszínház u. 40. II. emeleten lakott, onnan temették díszsírhelyre a → Kerepesi temetőbe. Gazdatisztként kezdte pályafutását a Széchényi családnál. Már ekkor foglalkozott nótaszerzéssel. Baráti szálak fűzték → Vajda Jánoshoz és Liszt Ferenchez. Noha 1865-ben biztosítási tisztviselőként került Pestre, egyre sűrűbben láttak napvilágot dalbetétei, nótái. Nevesebb dalai: „Csak egy kislány van a világon", „Ucca, ucca, ég az ucca", „Ez a kislány azt hiszi", „Is-is-is", „Gyászba borult az életem". Népszínművei: „A falu rossza" (Erkel Elekkel együtt), „Sárga csikó", stb.

Szentkirályi Móricz (1807—1882). 1829-ben ügyvédi vizsgát tett, utána német egyetemeket látogatott, majd hazatérve Pest vármegyénél vállalt állást. Támogatója és létrehívója volt a „Kisdedóvó Intézeteket Magyarországban Terjesztő Egyesület"-nek. 1847-ben Pest vármegye követe volt. 1848-ban Kossuth ellen középpárt alakításával kísérletezik. Résztvesz a szabadságharcban. A forradalom után megszerzi az orvosi diplomát és ingyen abulanciát tart. 1865-ben → Szilágyi Virgil ellenében a Jv. követévé választják. 1867—68-ban Pest főpolgármestere. A Jv.-ban levő Ősz utcát róla nevezték el.

Szépvölgyi Zoltán (1921) → az MSZMP bp.-i Bizottságának titkára (1964), országgyűlési képviselő, a Bp. Főv. Tanácsa VB tagja.

Szerb Antal (1901—1945) irodalomtörténész, író. Ker. von.: 1928—1944-ig a Vas u.-i kereskedelmi iskola tanára volt. Ker. von. írása: Budapesti kalauz. Marslakók számára (1935. Józsefváros c. fejezet.).

Szerdahelyi Kálmán (1829—1872) színész. 1854-ben lett a → Nemzeti Színház tagja. A második nagy színészgeneráció egyik legnevesebb alakja. Kellemes külsejű, művelt színész volt. Klasszikus szerepei közül Mercutio (Romeo és Julia), Orgon (Molière: A fösvény), Jago, Liliomfi érdemelnek említést. A színház különösen a francia társadalmi dráma férfihőseinek alakításában talált benne nagy kincsre. s e szerepében felesége. → Prielle Kornélia, méltó partnere volt. A Vas u. 17. sz. alatt lakott.

Szerencsés József (1934) az → OSC kardvívója; a VB-k során 1 arany-, 1 bronz-, az Universiadékon 3 aranyérmet nyert. 1955-ben megnyerte az ifjúsági világbajnokságot.

Szerves Vegyipari Kutató Intézet (Stáhly u. 13.). 1949-ben a rendelkezésére bocsátott helyiséget kísérleti csarnokká alakította át; működése főleg színezék-kutatásra irányult. 1968 óta vállalati rendben működik. Működési területe elsősorban szintetikus szerves-vegyipari kutatás, eljárások kidolgozása és továbbfejlesztése; az ezekkel kapcsolatos elméleti, technológiai, gazdasági és ipari kérdések vizsgálata; tervezési és szakértői tevékenység. Az Intézetnek 55 szabadalma van, ezek között angliai, ausztriai, bulgáriai, Egyesült Államok- és NDK-beli, valamint romániai stb. szabadalmak. A KGST szakértekezletein az Intézet is szerepel a magyar vegyipar képviseletében. A munkatársak között → Matolcsy Kálmán igazgatóhelyettes Kossuth-díjat kapott. Dolgozók száma: cca. 250 fő. Igazgató: Koczor István.

Szeszipari Országos Vállalat (Diószeghy S. u. 8.) 1963-ban alakult a jogelőd vállalatokból. A hozzátartozó szesz- és élesztőgyárak: Budafoki Élesztő- és Szeszgyár, Óbudai Szeszgyár, Győri Szeszgyár, Szabadegyházai Szeszgyár, Kisvárdai Szeszgyár, és a Központi Élesztőgyártó Üzem a VIII. kerületben. A gyárakban cukorrépa-melaszból elsősorban finomszeszt, sütőélesztőt, takarmányélesztőt termelnek, ezenkívül étkezési tejsavat, hamuzsírt, üdítőitalt, almavodkát, skót whiskyt gyártanak, valamint paradicsombesűrítést végeznek. Keményítőgyárai Ászáron, Budapesten, Demecserben, Pécsett vannak. Az ország különböző részein még 14 ecetüzeme és 19 mezőgazdasági szeszüzeme működik. KGST és tőkés országokba exportál. Főbb exporttermékei: finomszesz, burgonyakeményítő, hamuzsír, szárított étkezési élesztő, glutin. Háromszor nyerte el az „Élüzem" címet. A dolgozók létszáma: cca. 3000. Vezérigazgatója: Gyimesi János, a tudományok doktora.

Szigeti József (1822—1902) színész, író (családi neve: Tripammer). Ker. von.: Lakásai: Üllői út 2. (1856—1860), Vas u. 5 (1865), Vas u. 13. (1878), Vas u. 14 (1880—1884). 1844—1894-ig a → Nemzeti Színház tagja, nyugdíjazása után tiszteletbeli tagja volt. A Nemzeti Színház több színművét mutatta be.

Szigeti Ottó (1911) 12 magyar teniszbajnokságot nyert, 33 alkalommal volt válogatott. 1938-ban megnyerte a nagy értékű Hamburg bajnokságot, 1938-ban Párizsban harmadik díjat nyert. Wimbledonban az egyesben 1937-ben a legjobb 16 közé került (128 induló közül), párosban Dallos Györggyel a legjobb 6 közé jutott. 1964 óta a → Bp. Spartacus SC mesteredzője. A Szigony u. 16/b. alatt lakik.

Szigeti Zoltán (1932) a Bp. Vörös Lobogó (→ MTK) kajakversenyzője, az 1954-ben világbajnokságot nyert kajak négyes tagja volt.

Szigligeti Ede (1814—1878) színész, rendező, író, színigazgató. Alig volt a → Nemzeti Színház életének oly mozzanata, melynek ne lett volna aktív munkása. Színészi

Szereplése volt a legcsekélyebb. Dramaturgi minőségében hatékonyan beleszólt a műsorra kerülő darabok megválasztásába. Mint író, száznál több művel járult a magyar drámairodalom gazdagításához. Rendezőként neki köszönhető annak a gárdának a felnevelése, mellyel → Paulay Ede igazgatása idején érte el a színház első, európai szintű virágkorát. Mint a Színi Tanoda tanára, majd igazgatója, válogatni tudott a legtehetségesebbnek ígérkezők között. Igazgatói tisztét 1873—1878 között viselte.

Szikra ház. Ez volt a neve az Országos Gyermekvédő Liga 1900 körül alapított leányanya otthonának a Villám u. 25. sz. alatt.

Szikra Lapnyomda (Somogyi Béla u. 6.). A József körúti sajtóházat az 1890-es években alapították és mint → „Budapesti Hírlap Nyomdavállalat" működött az 1930-as évek közepéig, amikor csődbe jutott, illetve a feltörtető új kormánytámogatók, a „Stádium Rt." urai kezére játszották. A bp.-i nagyüzemek közül talán legelsőként a „Stádium-BH Nyomdavállalat" került közösségi tulajdonba. Még a főváros felszabadulásáért folyó harcok idején, 1945 januártól itt nyomták az ország első szabad napilapját, a „Szabadság"-ot, majd márciusban ebben a nyomdában indult meg az MKP központi napilapja, a legális → Szabad Nép előállítása. Az üzem fő feladata azóta is a pártsajtó szolgálata. Fejlődésére jellemző, hogy 25 év alatt termelését megnégyszerezte, ugyanakkor a létszám csak kétszeresére emelkedett. Az 1945. évi 5000 tonna termékmennyiséggel szemben 1970-ben több mint 20 000 tonnát állít elő. A nyomda kebelén belül 1951-ben kliséüzem létesült, amely azóta — a beruházott műszaki fejlesztéssel — megduplázta termelési volumenét. 1952-ben — a nyomdaipar akkori legnagyobb beruházásaként — új nagyformátumú rotációs gépeket és öntödei berendezéseket állítottak az újságnyomás szolgálatába. Ezután tervszerűen folyt az elavult szedőgéppark kicserélése, új címszedőgépek felállítása és egyéb szedőtermi berendezések beszerzése. Jelenleg 37 túlnyomórészt korszerű szedőgép, 3 Ludlow címszedőgép, új oldal- és hasáblehúzó gépek segítik az egyre növekvő termelési feladatok végrehajtását. 1956-ban, az ellenforradalom alatt a vállalat egyik fő támadási pontja volt a nyugati propaganda által megtévesztett csőcseléknek. A régi, kipróbált törzsgárda higgadt és bátor fellépésével azonban megmentette a nyomda berendezéseit és így az ellenforradalom leverése után hamarosan megindulhatott a termelés. Az átmeneti visszasése után gyorsuló ütemben fejlődött tovább a vállalat. Bevezette a tankönyvek és nagypéldányszámú tömegkönyvek előállítását. 1961-ben külső telephelyen korszerű könyvkötészeti üzemet létesített, ahol — a brosúragyártás terén — helyet kaptak a leghaladóbb könyvkötészeti eljárások. 1969-ben egy — az országban legmodernebb — ragasztókötést végző svájci automata gép lépett működésbe. 1967-ben megkezdődött egy később felépítésre kerülő nyomdakombinát első lépcsőjét képező rotációs géptermi csarnok építése, amely 1969-ben kapcsolódott be a termelésbe. Az itt felállított tekercsnyomó gépek a legnagyobb teljesítményűek az országban, a központban levő régebbi gépekkel együtt óránként 300 000 példány 16 oldalas Népszabadságot tudnak kinyomni. Jelenleg az üzem négy napilap — → Népszabadság, → Esti Hírlap, Pest megyei Hírlap, → Népsport — és 90 kisebb nagyobb példányszámú folyóirat, továbbá évente mintegy 1500 tonna könyv és brosúra előállítását végzi. Igazgató: Kulcsár Mihály.

Szikszay vendéglő 1873-ban nyílt meg a Kerepesi (Rákóczi) út 1. sz. alatt, a → Nemzeti Színház bérházában és egészen 1906-ig, az épület bontásának megkezdéséig működött. Sok színész-visszaemlékezésben és -történetben szerepel, mint a színház művészeinek kedvelt tartózkodási helye.

Szilágyi Dezső (1840—1901) ügyvéd, 1867-től igazságügyminisztériumi titkár. 1870-ben Angliában tanulmányozza a bűnvádi eljárást. 1871-ben Deák-párti, 1875-ben

szabadelvű párti képviselő. 1877-ben a vámkérdés miatt az egyesült ellenzék egyik vezéralakja lett. 1889-ben újból a szabadelvű párt tagja. 1889—95 között igazságügyminiszter. Heves politikai harcok árán sikerül több haladó törvényt (pl. állami anyakönyvezés) keresztülvinnie. 1881-ben 841 szavazattal Csepreghy János és Mudrony Soma ellen, 1884-ben 979 szavazattal Irányi Dániel és Verhovay Gyula ellenében a Jv. képviselője lett.

Szilágyi utca. A Hunyadi kor szereplőiről való elnevezés során, 1872-ben lett az új utca neve Sz. u., Mátyás király anyai családjáról.

Szilágyi Virgil (1824—1892) újságíró, politikus, jv.-i képviselő, Táncsics Mihály védőügyvédje. Az 1861-es képviselőválasztások eredményeként az országgyűlés feloszlatásáig a kerület képviselője volt. Ellenfelei → Jókai Mór és Királyi Pál voltak. Az utóbbi közvetlenül a választások előtt lemondott jelöltségéről Jókai javára, és így az ő választói is Jókait támogatták. A választást élénk korteskedés előzte meg. Sz. V. fő kortesei a → Nemzeti Színház akkori ismertebb művészei, → Lendvay Márton, → Szigligeti Ede, → Egressy Gábor voltak. Az országgyűlés feloszlatása után felségsértési vád alapján halálra ítélték, de kegyelmet kapott és kiszabadult.

Szimonidesz Lajos (1884—1965) evangélikus lelkész, történész, püspök. Az első világháború alatt, mint nagybörzsönyi lelkész több egyházi újságot szerkesztett, de egyre élesebb ellentétbe került egyháza tanításával. Rokonszenvezett az unitárizmussal. A szakítás közte és egyháza között mégis politikai magatartása miatt következett be. A Tanácsköztársaság idején direktóriumi elnök volt, ezért később lelkészi állásából felfüggesztették. A váci börtönbe került. Szabadulása után Bp.-re költözött és hatalmas levéltári kutatásokba fogott. Lerakta a habán irodalom alapjait, a hazai jezsuita kérdésről gyűjtött értékes adatokat, az 1848-as szocialista megmozdulások anyagát szedte össze és kiadta 2 hatalmas kötetben a magyar újságírás történetét kézirati formában. Közben jelentek meg önálló művei is: Élt-e Jézus?, A világ vallásai, Mária ereklyék stb. 1945 után, miután egyháza már rehabilitálta, protestáns katonai püspök lett. Ebben a tisztében rendszeresen istentiszteleteket tartott a protestáns helyőrségi templomban a VIII. Vas u. 2/c. alatt és a katonai levéltárnak is vezetője lett. Egyháza is megválasztotta könyv- és levéltári szakbizottsága elnökéül, így az ő irányításával ment végbe az Üllői út 24. sz. alatt levő → Evangélikus Országos Könyvtár köteteinek decimális rendezése. Óriási könyvtárát és kézirat-gyűjteményét a magyar államra hagyta.

Színházak Központi Műtermei (Csokonai u. 3.). Az épület a → Népszínház műhelyének és díszletraktárának készült, külön víztoronnyal és a színházba vezető alagúttal. 1950-ben alakult. Feladata: az összes budapesti színházak díszlettel, kellékkel való ellátása (az Operaházat kivéve).

Szinetár Miklós (1932) rendező, Kossuth- és Jászai Mari-díjas, érdemes művész, a Szocialista Kultúráért Érdemérem tulajdonosa. A → Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára, a Magyar Televízió főrendezője. Kiemelkedő rendezései színpadon: Koldusopera, Egy szerelem három éjszakája, operában: C'est la guerre, filmen: Éjszakai repülés, TV filmen: Temetetlen holtak.

Színi Tanoda → Színház- és Filmművészeti Főiskola

Színház- és Filmművészeti Főiskola (Vas u. 2/c.). 1863-ban jelent meg a rendelet a Színészeti Tanoda felállításáról a magyar nemzeti színjátszásért folyó harc érdekében. Maga a Tanoda 1875-ben nyílt meg az Újvilág utca 16. szám alatt. (Első főigazgatója gr. Festetich Leó, aligazgatója → Gyulai Pál, titkára → Paulay Ede.) 1893-ban zenei tagozatából létesül a Zeneakadémia, másik tagozata Országos Magyar Királyi Színművészeti Akadémia néven

Sz működik tovább. (Első igazgatója: Paulay Ede). Rákóczi út 21-beli otthonába, a volt Uránia épületébe, 1905-ben költözik. A Tanácsköztársaság idején az Akadémia fejlesztésére kidolgozott nagyszabású terv csak a felszabadulás után kerülhetett megvalósításra. 1945 óta már nemcsak színészeket, de színházi-, film- és táncrendezőket, továbbá operatőröket is nevel. Az 1947—48-as tanévben kapja meg a főiskolai címet, ettől fogva viseli jelenlegi nevét. A Horváth Árpád Színész Kollégium (Vorosilov út) is 1947-ben alakult meg. 1950-ben még egy épülettel, a Vas u. 2-vel gyarapszik a főiskola. Itt nyílik meg később az → Ódry Színpad az intézmény saját színpadaként. A filmoktatás céljára két teljesen felszerelt műterem létesült. Jelenleg színész- és színházi rendező-, film- és tv.-rendező-, operatőr-, filmvágó-, tv.-asszisztens-, táncrendező-, koreográfus-, továbbá író-kritikus-, dramaturgképzés folyik a főiskolán négy-, illetve ötéves tanulmányi idővel. A hallgatók létszáma évente átlagosan 200. A színházi műszaki dolgozók részére kétéves továbbképző tanfolyamot létesítettek. Tanárai között 10 Kossuth-díjas van: → Ádám Ottó, → Illés György, → Kazimir Károly, → Keleti Márton, → Marton Endre, → Máriássy Félix, → Petrovics Emil, → Simon Zsuzsa, → Várkonyi Zoltán és a főigazgató: → Nádasdy Kálmán kétszeres Kossuth-díjas, érdemes művész. (Kép → 30 o.)

Szinnyei Ferenc (1875—1947), irodalomtörténész, az MTA tagja, 1921-től a → Tudományegyetem bölcsészeti karán az irodalomtörténet c. nyilv. rendkívüli tanára. Ker. von.: Az Állami Felsőipariskola (→ Bánki Donáth Gépipari Műsz. Főisk.) tanára volt.

Szinnyei József (1830—1913), könyvtáros, biográfus, bibliográfus. Tagja volt az MTA-nak és 1888-tól őre, majd 1901-től igazgató-őre az → Országos Széchényi Könyvtárnak. Elévülhetetlen érdemeket szerzett a könyvtár hírlapgyűjteményének létrehozásával és hírlaptárának megszervezésével.

Szirmai Imre (1860—1945) színész, 1885-től a → Népszínház, 1913-tól a → Népopera tagja volt. Hősszerelmes, népszínműés operettszerepei közül a legnevezetesebbek: Plinchard (Hervé: Lili), a parádés Napoleon-szerep (Sardou: Szókimondó asszonyság), Örkényi báró (Csíky—Máder: Nagymama). Elegáns jelenség volt, könnyed, biztos játékát a közönség zajos tetszéssel fogadta.

Szívós Ottó gépészmérnök Elektrotechnikai, Fémipari és Csavargyára. Az 1930-as évek elején alakult a volt Misura féle kocsigyár épületében a Thék E. (Leonardo da Vinci) u. 6—8. sz. alatt. A kerület egyik utolsó tőkés gyáralapítása volt. 80—100 munkást foglalkoztatott.

Szladeky Ignác pénzszekrénygyára. A kerület egyik korai alapítású kisüzeme, 1867-ben kezdett működni a Kender (Auróra) u. 30. sz. alatt. Átlagosan 15—20 munkást foglalkoztatott. Tűzbiztos pénzszekrényeket és biztonsági lakatokat gyártott. 1945-ig Szladeky A. és fiai Első Magyar Pénzszekrény Gyár címen működött.

Szlovák Általános Iskola és Gimnázium (Mező Imre u. 73—75.). Alakult 1949-ben. 8 általános iskolai és 4 gimnáziumi osztálya van, 119 ált. iskolai és 59 gimnáziumi tanulóval. Tantestületi tagok száma: 21. Az iskola a tanulói számára kollégiumi elhelyezést biztosít. A végzős tanulók a magyar anyanyelvű iskolákéval azonos értékű bizonyítványt kapnak. A gimnáziumban végző hallgatók jó előképzést kapnak a Tanárképző Főiskolákon és az Eötvös József Tudományegyetemen működő Szlovák tanszékek tantervi anyagához, ahol a szlovák anyanyelvű nemzetiségi iskolák tanáraivá képezik ki őket.

Szlovák Evangélikus Templom (Rákóczi út 57.). A bp.-i szlovákajkú evangélikusok, akik az éveken át húzódó önállósulási törekvések eredményeképpen XIX. sz. első felében szakadtak ki az egykor háromnyelvű (magyar, német, szlovák), Deák téri Pesti Evangélikus Egyházközségből, 1839-ben kaptak telket a mai helyen, amelynek előbb a keleti oldalára építettek egy iskolát (1835), majd a nyugati oldalára egy

lelkészlakot (1855), neoromán stílusban. E két később lebontott épület közé került a templom, amelynek építésébe → Diescher József (mások szerint Firtinger Lipót) tervei szerint 1856—57-ben fogtak bele, de közbejött anyagi nehézségek miatt csak 1867-re készültek el vele. Amikor épült, még az utcára nézett. A XIX. sz. végén körülépítették a → Luther udvar házaival. Ma a → VITUKI tulajdona. (Kép → XXVII o.)

Szlovák evangélikus templom épülete (Luther-udvar, Rákóczi út 57/a.). Műemlék. Homlokzati toronnyal, háromárkádos főkapuval. Kereszthajós, szentélye a hatszög három oldalával zárul. Oltárképe Than Mórtól. Romantikus, tervezte → Diescher József, épült 1857—1867 között.

Szmolényi Nándor (XIX. század) munkás. Az → Arany Trombita irányító munkásbizottmányának tagja 1869-ben. Baloldali lassalleánus. 1868-ban az → Általános Munkásegylet előkészítő Bizottságának volt tagja.

Szovjet városparancsnokság. 1945 januárjától 1949 tavaszáig a Múzeum u. 11. sz. alatti volt Károlyi palotában és a Puskin u.—Reviczky u. környező palotáiban működött a szovjet városparancsnokság később a magyarországi szovjet katonai főparancsnokság.

Szőczei Sándor (1905) Kossuth-díjas, a → Ganz—MÁVAG Mozdony-, Vagon- és Gépgyár ny. művezető kovácsa. Kitüntetését az újjáépítés körében új munkamódszerek bevezetéséért kapta 1950-ben.

Szódy Szilárd (1878—1939) szobrászművész. A századfordulón a Német u. 57-ben lakott, majd megvásárolta a Kisstáció u. 13. sz. házat. Alkotásai a kerületben: 18 nagyméretű síremlék a → Kerepesi temetőben. Ismert bp.-i műve a Přsemysl-emlék a Margit híd budai hídfőjénél.

Szörényi Imre (1905-1959) biokémikus, orvos, Sztálin-díjas, az MTA tagja. A 30-as évektől a SZU-ban élt. 1934-1950-ig az Ukrán Tudományos Akadémia Biokémiai Osztályát és az Akadémiai Mikrobiológiai Intézet biokémiai osztályát vezette. 1950-ben haza tért és megalapította az MTA → Biokémiai Intézetét, melynek haláláig ig-ja volt. 1950-54 között a → SOTE Biokémiai Intézetét is vezette. Az enzimek kémiai szerkezete és biológiai funkciója közti összefüggést vizsgálta.

Szövetkezetek Pest megyei Értékesítő Központja (Üllői út 2—4. 1956-ig MEZŐKER). A felszabadulás óta zöldség-burgonya-gyümölcs-kereskedelmet bonyolít a megyében. Tevékenysége szerződéses termeltetésre, áru- és termékbecslések készítésére is kiterjed.

Sztrájktanyák, munkásmozgalmi találkozóhelyek. A XIX. század végén, a XX. század első két évtizedében a munkásgyűléseket gyakran tartották kis vendéglők helyiségeiben. Nevezetesebbek voltak közülük: Feind-féle vendéglő, (Kis-Stáció u.) 1880, Csánitz Ferenc vendéglője (Horváth Mihály tér 16.) 1880—1900; itt volt az Asztalosok Önképző Egyesülete, Práter u. 74. sz. vendéglő, (1880—1885), a Ganz-Vagongyári munkások találkozó helye, Molnár Ferenc féle vendéglő, (Víg utca 16.) 1897—1899, itt tartották többek között a földmunkás kongresszust és az SZDP V. kongresszusát, később Baross u. 45., itt 1905-ben esik róla utolsó említés, Küffner, később Poós-féle vendéglő (Víg u. 18.) 1900—1906, Erl-féle vendéglő, Baross u. 93., 1900, Blazsek vendéglő, (Mária Terézia tér) 1900-tól a Budapesti Szlovák Munkásegyesület székhelye. Arany Sas vendéglő, (Üllői út 14.) 1905, Lakatos-vendéglő, (Sándor tér, Rökk Szilárd u. sarok) 1905, itt volt a köztisztasági munkások és fodrászok helyisége, József főherceg szálló, (Baross tér) 1905—1906, Üvegesek szakszervezete, Link vendéglő (Baross u. 45) 1906, Mosner-féle vendéglő 1919, MKP szervezet székhelye, Sternné-féle kávémérés (Lujza u. 19.) 1919, két KMP csoport helyisége, Kis Vigadó vendéglő (Nagyfuvaros utca) 1919, kommunisták találkozóhelye a vezetőség letartóztatása idején, Spolarich kávéház, 1919, (József körút) ua.

Sztrókay Kálmán Imre (1907) mineralógus, a föld- és ásványtani tudományok doktora, az → ELTE Ásványtani Tanszékének vezető tanára, az Oktatásügy Kiváló

Ta Dolgozója, a Munka Érdemrend aranyfokozatának tulajdonosa, az Ásványtani Szakosztály elnöke, 1961—1968 között az ELTE dékánhelyettese, dékánja, rektorhelyettese. Hazai érctelepek genetikai vizsgálata, bányageológiai feldolgozása, a kristályszerkezettani vizsgálatok terén az ásványi nyersanyagkutatás elméletében és gyakorlatában, továbbá a meteoritkutatásban végzett munkássága jelentős.

Találmányok és évi 1 millió Ft-on felüli értékű újítások a kerület vállalataiban:

Audiavox készülék (Aczél László, Kertész Lajos, Fülöp Lajos, Bakos László, Molnár János, Berta Imre, Suhai Ernő). 35 mm-es, normál lyuksorral ellátott, 18×24 mm vagy 24×36 mm méretű álló illetve fekvő képelemeket tartalmazó diafilmeknek kétirányú vetítésére alkalmas, manuális vagy automatikus vezérléssel. Magnetofonkészülékkel összekapcsolva a kísérőszöveget tartalmazó hangszalagról szinkronizáltan is vezérelhető mindkét haladási irányban. Távvezérléssel mind a diavetítő, mind a magnetofonkészülék együttesen és különkülön is működtethető. (Országos Tanszergyártó és Értékesítő Vállalat.)

Berendezés gumicsövek fémszálból készült betéteinek felépítésére (Gündisch Gusztáv g. mérnök, Árvai Mihály g. mérnök, Antal Sándor g. mérnök, Labányi Oszkár g. technikus). Segítségével a Rotary mélyfúrótömlők gyártásánál igen jelentős minőségjavulást eredményezve kerül beépítésre, felvezetésre a 300 Atm. pukkasztási szilárdságot biztosító acélsodrony betétréteg. Ez a termék szinte teljes egészében exportra készül és az évenként jelentkező több mint 10 milliós nagyságrendű élettartamnövekedés a felhasználónál jelentkezik. (OGV)

Búzakeményítő gyártásánál keletkező tercia keményítőtejből glükóz-szörp előállítása ipari fermentációs eélokra (Bolgár Pál, Koncicki Ferenc, Juhász Tibor, Takács Ferenc). A tercia keményítőt nagymérvű szennyezettsége miatt csak takarmányozási célra lehetett felhasználni. Árukeményítővé való feldolgozása az ismert módszerekkel költséges, nem gazdaságos. A tercia keményítőtejet hydrolízis segítségével ipari fermentációs anyaggá alakították át, amit a CHINOIN Gyár jelenleg használ. Az újítás hasznos eredménye az első évben: 1407 mFt, a második évben: 1642 mFt. (Szeszipari Országos V.)

Elfekvő és folyamatosan keletkező hulladékszesz feldolgozása: (Gábor Andor, Bende László, Gavalya Sándor, Pék István.) A Gyógyszergyárban hulladékként jelentkező szesz tisztítását oldották meg. A szennyezett szesz újrafelhasználásának lehetővé tételére első lépésként a Gyógyszergyárban vegyszeres kezelést és előregenerálást alkalmaztak. Az így előkészített termék már alkalmas a Kisvárdai Szeszgyárban megfelelő előpárlat elvonásával és frakcionálással denaturált szesz alapanyaggá történő feldolgozása. Az előtisztított szesz másik hányadát dehidrált szesszé dolgozzák fel. (Szeszipari Országos V.)

Eljárás élesztő folytonos előállítására (Gellén József, Kovács Béla, Nagy Gyula, Pelcz Antal, Simek Ferenc, Varga József). A sütőélesztőgyártás eddigi módszere szakaszos volt. Ezek szerint az ún. II., III., IV. oltóélesztőket 12 órás szaporítási szakaszokban gyártották és ebből ugyancsak 12 órás szakaszokban állították elő a piacra kerülő kész sütőélesztőt. Az új technológia szerint a II. jelű oltóélesztőt folytonos fermentációs technikával állítják elő és ezt követően a piacra kerülő eladó élesztőt a III. és IV. jelű anyagélesztő gyártása nélkül közvetlenül állítják elő átlagban 24 órás szakaszban. Ezzel az eljárás az adott berendezés termelékenységét 10%-kal növeli és ezenfelül elmaradnak a III. és IV. szakaszosan gyártott oltóélesztő szeparálási, mosási műveletei, tárolása. Az eljárást a SZOV budafoki gyáregységében 1957-ben vezették be igen jó eredménnyel. 1967 végéig ezzel az eljárással dolgozott az élesztőgyár. Ettől kezdve e találmánynál is kedvezőbb eredményt adó technológiát vezettek be. A többtermelési érték átlagosan évente 3000 mFt volt. (Szeszipari Országos V.)

Eljárás és berendezés cukorgyári higlé ion-

cserés kalciumtalanítására (Gryllus Vilmosné, Zsigmond András). A cukorgyári híglé bepárlása során az oldatból kalciumsók válnak ki, melyek a bepárló testek fűtőfelületére rakódva lerontják a hőátadást. A hiba elhárítására a testeket 10—20 naponként tisztítani kell. A lerakódások keletkezésének megakadályozására az ioncserélős vízlágyítási technológiához hasonlóan a híglé is lágyítható. A főként a nyugati államokban széles körben elterjedt híglélágyításnál az ioncserélő regenerálásához konyhasót használnak. A Magyar Cukoripar Kutató Intézetében kidolgozott ioncserélős eljárásnál az ioncserélő gyantát konyhasó helyett a cukorgyári sűrűlé alkálitartalmával regenerálják. Így a híglé lágyítását idegen anyag felhasználása nélkül oldják meg. Az eljárást az Intézetben kialakított ellenáramban üzemelő ioncserélő oszlopban kivitelezik. Ezt az oszlop-típust a cukoriparon kívül az élelmiszeripar számos egyéb területén is alkalmazzák. A híglélágyítási technológia és berendezés alkalmazásával a nyugaton dolgozó technológiához viszonyítva egy cukorgyár évenként 1000—1200 t konyhasót, 1000—1200 t gőzt, 15—20 t cukrot takarít meg és elmarad a konyhasós regenerálásnál nagy hátrányt jelentő napi 150—200 m^3 magas kloridtartalmú szennyvíz keletkezése. A találmányokat a belföldi alkalmazás mellett az NSZK-ban is értékesítették. (Magyar Cukoripari Kutató Intézet).

Eljárás és berendezés finomszesz közvetlen cefréből való előállítására (Kanics Miklós, Németh Gyula). Cefréből kiinduló közvetlen szeszfinomítási eljárás, melynek első fázisában a cefre közvetlen rektifikálásával maximális koncentrációjú, utópárlatmentes nyersalkoholt állítunk elő, második, befejező fázisában pedig az első fázisban képződött magasfokú nyersalkoholt — hígítás nélkül — előpárlat mentesítjük. A kész finomítványt az előpárlatmentesítő oszlop fenéktermékeként vezetjük el. Az utópárlat (kozmaolaj) kinyerése — a szokásos módon, vizes mosással — a cefrerektifikáló oszlop oldalcsapolása útján történik. Az eljárás előnye, hogy cefre oszlop és a rektifikáló oszlop egyesítése révén az eddig használatos eljárásokhoz képest kb. 30%-os gőzmegtakarítás érhető el. (Szeszipari Országos V.)

Eljárás és készülék tejsavnak organikus észtereiből való felszabadítására és a tejsav kinyerésére (Sárkány István, Kanics Miklós). Az eljárás célja szennyezett technikai tejsavból nagy tisztaságú tejsav nyerése. A tisztítás egy folyamatosan működő ioncserélő gyanta katalizátort tartalmazó reaktív kolonnában történik, melybe egy fűtött észterképző edényből alkohol fölösleggel (metil- vagy etil-) és vízgőzzel együtt táplálják be a kénsav jelenlétében képzett tejsav észtert. A kolonnát az alulról bekötött szedőedényből is fűtik, ahol a víz és hidrolizált észterből a tejsav is összegyűlik, míg a fejtermékként eltávozó alkohol részben a refluxot biztosítja, részben az észterképzéshez vezetődik vissza. A tisztítás így lényegében segédanyag nélkül, gyakorlatilag a párolgási veszteségként eltávozó alkohol folyamatos pótlásával, a nyers tejsav és a tisztított végtermék tejsav folyamatos betáplálásával, illetve eltávolításával gazdaságosan eredményez nagy tisztaságú terméket. (Szeszipari Országos V.)

Eljárás gyümölcspálinka finomítására és a gyümölcskozmaolajok kinyerésére (Kanics Miklós, Osztrovszky Antalné). A szokásos módon végrehajtott gyümölcspálinka-finomításnál nyert előpárlatot kémiai úton — oxidációval vagy redukcióval — aldehidmentesítjük, az utópárlatot pedig felület-aktív anyagon, pl. aktív szénen átfolyatva kozmaolaj-mentesítjük. Az ily módon kezelt elő- és utópárlatot egyesítve desztillációval töményítjük és e párlatot a szokásos módon előállított középpárlathoz elegyítjük. Így a kiváló minőségű középpárlat hozama megnövekedik, ugyanakkor lehetőséget ad a felület-aktív anyagon megkötött gyümölcskozmaolaj tiszta állapotban való kinyerésére. (Szeszipari Országos V.)

Eljárás krómsókkal fertőzött ipari szennyvizek ártalmatlanná tételére (Migray Emőd és Fekete Szilárd). Ausztriában sza-

Ta badalmaztatva. (Szerves Vegyipari K. I.)

Eljárás műanyagipari segédanyag gyártására (Ocskay György, Wein Tibor és Knapp László). Az eljárást a Borsodi Vegyi Kombinát ipari méretben alkalmazza. (Szerves Vegyipari K. I.)

Eljárás műanyag-szivacsok habosítására szolgáló anyag gyártására (Wein Tibor, Ocskay György, Knapp László és Szíjjártó Endre). Ezek előállításához egy, a hő hatására ártalmatlan gázt fejlesztő vegyület kell. Ezt porként a műanyag tömegébe keverik, majd a műanyagot hevítik: a vegyületszemcsékből felszabadult gáz habosra fújja fel azt. (Szerves Vegyipari K. I.)

Eljárás műselyembetétes hevederek gyártására (Horváth László v. mérnök, Bárdy Gyula, György Győző textiltechnikus, Pályi Sándor, Varsányi Gyula g. mérnök). A szabadalmazott eljárással a hagyományostól eltérő, lényegesen nagyobb szilárdságú és könnyebb kivitelű műselyembetétes hevederek gyártása vált lehetővé. 5 év alatt a várható megtakarítás 35 millió Ft. A népgazdasági eredmény lényegesen nagyobb, hisz élettartamnövekedésből keletkező megtakarítás is jelentkezik. (OGV)

Eljárás nátriumglutamát és glutaminsav előállítására (Hersinszky Albert, Simonyi Miklósné, Magyar Károlyné). Búzafehérjéből (sikér) állítottak elő glutaminsavat és nátriumglutamátot a következő módon: a nedves vagy szárított búzafehérjét kénsavval aminosavakká bontották, majd a kénsavat kalciumkarbonáttal semlegesítették. A keletkezett kalciumszulfát kristályokat (gipsz) szűréssel, az oldott Cationokat pedig kationcserélő oszlopon távolították el. Az oldat színtelenítését ugyancsak műgyanta alapú és regenerálható adszorbensekkel végezték. Az eljárás legfontosabb mozzanata a glutaminsav megkötése volt közepérős amioncserélő műgyantán. A telített ioncserélő oszlopról sósav oldattal szorították le a glutaminsavat, majd az oldatot bepároltá k és kristályosították. A kapott kristályh almazból egyenértéksúlynyi nátronlúg hozzáadásával nátriumglutamátot is előállítottak konzervipari célokra. (Szeszipari Országos V.)

Eljárás sütő- és takarmányélesztő előállítására (Moskál Rudolf, Kovács Béla, Sárkány István). A szeszgyári hígmoslék hasznosítását tette lehetővé és a takarmányélesztő önköltségét csökkentette. A szeszgyári moslékot „sacharomices cerevizie" élesztővel oltották be és ezt az élesztőt szaporították a moslékon. A moslék hígításához nem vizet, hanem a sütő—élesztő gyári vércét használták fel, ami további hasznosítható tápanyagot tartalmaz. Az első évi hasznos eredmény 996 mFt. (Szeszipari Országos V.)

Eljárás szeszes erjedés élesztőhozamának növelésére (Pelcz Antal, Vámos Endréné, Varga László, Gavalya Sándor, Dolánszky Ferenc.) A cukortartalmú anyagok, főként melasz élesztőgombákkal történő erjesztése során az élesztő a szesz termelésével párhuzamosan maga is szaporodik és minden 100 l szesz termelése mellett 4—6 kg élesztő is keletkezik. Az új eljárás szerint az élesztőszaporodás jelentősen fokozható, ha a tápközeget — szervetlen tápsókkal kiegészítve — enyhén levegőztetik, egészen a tápanyag teljes beadagolásának befejezéséig és a tápanyagadagolás ütemét általában 8 Blg-os sűrűség fenntartásának megfelelően szabályozzák. Az eljárással — egyéb előnyökön, pl. erjedési idő csökkenés, mellékerjedések kizárása stb. kivül — elérhető, hogy 100 l szesz termelése mellett 12—15 kg élesztő keletkezzék. Az élesztő a léből történő kinyerés és szárítás után magas fehérje- és biológiai értéke miatt takarmánykeverékekben előnyösen alkalmazható. (Szeszipari Országos V.)

Eljárás takarmány-kiegészítő előállítására mezőgazdasági hulladékból (Dobozy Ottó és Kurelecz Viktor). A takarmánykiegészítő anyagot a nagyüzemi baromfinevelésben kipróbálták, az eredmény igen jó. (Szerves Vegyipari Kutató I.)

Eljárás új típusú gumiipari lágyítók gyártására (Horváth László v. mérnök, Éder Ferenc v. mérnök.) Az eljárással gyártott új típusú gumiipari lágyítók a keverőberen-

dezések munkáját könnyítik és keverékbe beosztva jelentős önköltségcsökkenést eredményeznek, 5 év alatt cca. 8 millió Ft-ot. (OGV)

Félautomatikus zárógép nagyméretű konzerv dobozokhoz (Roszmann István). A találmány szerinti szerkezet lényeges jellemzője, hogy a hajtó elektromotor bekapcsolása után, egy pedál pillanatnyi lenyomásával a rudazaton és emelőkaron keresztül működtetett kapcsoló szerkezet mozgásba hoz egy vezérlőművet. Miután a doboz a zárószerkezetbe került, a vezérlőmű automatikusan elindítja a zárószerkezetet. A doboz lezárása után a vezérmű automatikusan visszaváltja a zárószerkezetet, majd utána visszasüllyeszti a lezárt dobozt a kiinduló helyzetbe, azután — ugyancsak automatikusan — a kapcsolószerkezet szétkapcsolódik és a vezérmű megáll. A pedál lenyomásával a munkaciklus elölről kezdődik. (ÉBGV)

Fogazási rendszer homlok fogaskerekekhez (1954. Botka Imre gépészmérnök). Olyan fogaskerékméretezési eljárás, mellyel az érintkező fogfelületeken képződő melegfejlődésből származó hőmérséklet-emelkedés minimálisra szorítható. Ezáltal nagy mértékben kiküszöbölhető az erősen terhelt fogaskerekek berágódásának veszélye, illetőleg növekszik a fogaskerekek terhelhetősége és csökken azok anyagi igényessége. (Ganz-MÁVAG)

Folyamatos működésű töltőgép pépszerű anyagok dobozba töltésére (Balogh Imre). Olyan gép, amely a töltést folyamatosan ill. félautomatikusan végzi, és amelynél más átmérőjű, más űrtartalmú és más magasságú dobozokra való átálláskor a szerkezetet jelentősebb szerelés nélkül, egy-két perces kézzel végzett munkával lehet átállítani, és amelynél a doboz nélküli töltőpozíciókban felesleges anyagkitöltés nem fordulhat elő. Így a gép nem piszkolódhat el, és az anyagból semmi nem vész kárba. (ÉBGV)

Folyamatos működésű univerzális paprikacsumázógép (Mihálovics Pál). A találmány szerinti berendezésben a csumázóasztalhoz körgyűrű alakú paprika tárolótartály van erősítve, amely felett helyezkedik el a paprika beadagoló garat. A csumázó asztalba vannak ágyazva a csőfúrók, melyek a paprikacsumázását végzik. A gép külső átmérőjéhez erősített, a géppel együtt forgó paprika tároló körgyűrű tartály a folyamatos anyagszállítás problémáját oldja meg. A körgyűrű tartályba csak egy helyen kell az adagoló garaton keresztül szállítószalag segítségével a paprikát beadagolni. A paprikák alulról történő csumázása kiküszöböli a forgó csőfúró működésével együttjáró baleseti veszélyt. (ÉBGV)

Folytonos üzemű eljárás borpárlat előállítására (Nagypataki Imre, Szíjártó Gyula.) A gyáregység oldószer üzemében levő lepárló berendezést alakították át úgy, hogy a berendezés folytonos üzemmenetet tesz lehetővé, a szakaszos üzemű eljárás minőségi követelményének megtartása mellett. Az átalakított berendezéssel és technológiával átlagosnál rosszabb minőségű borokból is — vegyszeres kezelés nélkül — megfelelő minőségű borpárlatot állítottak elő. Az első év többtermelési értéke: 49 488 mFt. (Szeszipari Országos V.)

Ganz—Jendrassik rendszerű Diesel-motor. A szabadalom egy rugóvezérelt soros befecskendező rendszerre és egy speciális típusú erőkamrára vonatkozik. A nagyobb teljesítmények elérése kipufogó gáz turbó feltöltésével vált lehetővé. (Ganz-MÁVAG)

Gyorsáramú bepárló oldatok besűrítésére (Zsigmond András). A mezőgazdasági és élelmiszeriparban számos területen alkalmaznak bepárló berendezéseket oldatok besűrítésére. A hőre érzékeny élelmiszeripari termékek igen kíméletes bepárlást igényelnek, amit az eddig alkalmazott berendezésekben még kalorikus szempontból kedvezőtlen feltételek mellett is csak részben lehetett biztosítani. Az új típusú gyorsbepárlóban az oldatok tartózkodási ideje 1—2 percre csökken. Ellentétben a többi gyorsbepárlókkal, ez a készülék több fokozatban is üzemeltethető. A készülék alkalmazásával azokban aziparágakban, ahol az anyagok hőérzékenysége miatt eddig csak egy, esetleg két fokozatú vákuumbepárlást

Ta alkalmaztak, a gőzfogyasztás 30—40%-kal csökkenthető; a cukoriparban a több fokozatú Róbert-rendszerű bepárlóállomásokkal szemben évenként és készülékenként 50—100 t bomlási cukorveszteség takarítható meg és javítható a sűrűlé, ill. a készcukor minősége. Nagyüzemi alkalmazások: Cukoripari bepárló berendezésekben elsősorban kezdeti fokozatként, az ipar bepárlóiban elpárologtatott vízmennyiség 65%-ára. Keményítőszörp besűrítésére egy fokozat helyett két fokozatban. Paradicsomlé bepárlására két fokozat helyett három fokozatban. Szorbit oldat bepárlására filmbepárló helyett. Must és húsleves besűrítésére. A találmányt az NSZK-ban és a Szovjetunióban is értékesítették. (Magyar Cukoripari Kutató Intézet)

Készülék folyadéknak folytonosan változó mennyiségben való adagolására (Pelcz Antal, Almássy Ferenc, Varga László). A találmány automatikusan működő folyadék-adagoló készülék, amellyel kémiai vagy biokémiai folyamatokhoz a hatóanyagot tartalmazó folyadékot bármilyen előre meghatározott program szerint folytonosan lehet adagolni. A készülék fő része egy teleszkóp rendszerű bukócső, mely a hatóanyagot tartalmazó tartály aljára szerelt tartóházhoz tömítetten és elforgathatóan, a tartályhoz képest merőlegesen csatlakozik. A bukócső elfordulását elektromotorral meghajtott hajtómű végzi, az átfolyó oldat mennyiségét pedig a teleszkópcső végéhez kapcsolt görgős vezérlőpálya szabályozza. 'A készülék előnye, hogy könnyen meghibásodó alkatrészeket nem tartalmaz és kiküszöböli a kézi szabályozású adagolási módszer bizonytalanságait. (Szeszipari Országos V.)

Kisvárdai szeszfinomító készülék átalakítása dehidráló finomító készülékké (Hegedüs Ferenc). A szeszgyárban meglevő finomító készüléket dehidráló finomító készülékké alakította át és ezáltal több termelést ért el. Az első évi többtermelés értéke: 15 000 mFt. (Szeszipari Országos V.)

KLIMA 4. tip. freon és ammónia hűtő kompresszor (Muraközy Boldizsár mérnök, Kottek Nándor technikus). Váltakozó áramlású V elrendezésű, négy hengeres, ammóniával és Freon hűtőközegekkel üzemelő gép. A meghajtó motorral közös alapra szerelve, vagy közvetett hajtással normál alapozással bármilyen hűtési rendszerbe beépíthető. Hűtőteljesítménye: ammóniával 58 000 kcal/h, freon 12-vel 40 000 kcal/h. A kompresszor alkalmas hűtőagregátként összeszerelt kivitelben a legkülönbözőbb célokra. (Újítás, Mo.-n hasonló teljesítmény-tartományban hűtő kompresszorgyártás nem folyik. Jelenleg kísérletezés alatt KLIMA KTSZ.)

Mechanikus bontófej szívó-kotróhoz (Pikó Ferenc, Vesztergombi László, Pályi Károly), főleg nádval benőtt talaj vízalatti kotrására alkalmas. Pótszabadalom a fenti szerkezethez úszótest konstruálása. (Szívónyomó, úszó-kotró és nádvágó, melynek alkalmazása a Velencei-tó kotrásánál van jelenleg Kormányhatározat alapján.) (Középdunavölgyi Vízügyi Igazgatóság)

Műszer a vegyületek dielektromosságának mérésére (Szabó Géza és B. Nagy Sándor). A szabadalom használatára a Radelkis vállalat kapott engedélyt, ennek alapján a műszert folyamatosan gyártotta. (Szerves Vegyipari K. I.)

Páros beadagolású kétkalickás dobsterilező gép (Balogh Imre). Atmoszferikus nyomáson folyamatosan működő dobsterilező, melynél a hengeres dobozok beadagolása egyenként, vagy párosával történhet, továbbá a belső forgórésznek kétkalickás kialakítása van, ami az ismert gépek hosszméretét mintegy 40 százalékkal csökkenti. A gép súlya is jelentősen csökkent a kétkalickás rendszer kialakításával, a sterilezéshez és a hűtéshez szükséges folyadékmennyiség is a felére csökkent. (ÉBGV)

Rétegvastagságmérő műszer (Couvremeter) (Gellérthegyi Sándor mérnök). Az „Áramkör hídáramkör táplálására" c. szabadalom felhasználásával készült el a tranzisztoros rétegvastagságmérő műszer (Couvremeter). Roncsolásmentesen mér mágnesezhető alapanyagon szigetelő réteget és galván bevonatokat nullától 2 mm-ig. (Orvosi Műszer KTSZ)

Szeletelő és kockázógép (Rein István—Marton László) ÉBGV. Leírás → Gyártmányok.

Szögbelövő pisztoly (Götz József gépészmérnök, Makkai János, Fontányi Gábor). Hazai gyártásra alkalmas kivitelű, szabadalmazott működési elv alapján készített szögbelövő pisztoly, melyből eddig kb. 3000 db-ot gyártottak. 1962 óta a működés megbízhatósága és forma szempontjából többször korszerűsítették. A legújabb típus, a Rapid III. teljes mértékben versenyképes a külföldi pisztolyokkal. Lényeges a megtakarítás: pisztolyonként évente kb. 5000 Ft. (Csőszerelőipari Vállalat)

Uborkát hosszúság szerint osztályozó gép (Rein István, Rieger Attila, Marton László, József László, Köhler Ferenc). Leírás → Gyártmányok. (ÉBGV)

Új módszer és készülék molekulasúly meghatározására (Szilágyi János, Szilágyi Jánosné és Nagy Sándor). Az új készülék a molekulasúly meghatározását igen egyszerűvé és mintegy tízszer pontosabbá teszi. Cca. 20 államban szabadalmaztatva. (Szerves Vegyipari K. I.)

Új tenyésztett gombafajta (Bohus Gábor, Heltay Imre, Koronczyné Wonesch Ildikó, Uzonyiné Látkóczky Adél). Megoldották a vadontermő kétspórás csiperketörzseknek a termesztésbe való bevonását és ezzel az elmúlt kb. 8 év alatt mintegy 30%-os terméstöbbletet értek el. Dolgozatuk címe: Nemesítési eljárás a termesztett csiperkegomba termésmennyiségének növelésére. (Természettudományi Múzeum)

Új típusú nagy kapacitású konzervgyűrűleszáró automata (Vörös János lakatos). A konzervgyűrűk gyártását tette termelékenyebbé és olcsóbbá. A speciális csigavonalban kiképzett vágókés jobb minőségű vágást biztosít, így a készáruhulladék és selejt jelentősen lecsökken. Vágókapacitását tekintve a gép világszínvonalon működik. 5 év alatt 4,2 millió Ft megtakarítás jelentkezett a gép hasznosításából. (OGV)

Univerzális húsfeldolgozó agregát (Virág József, Szabó László, Eiler Elemér, Németh Zoltán, Kovács Sándor). A találmány célja az eddig ismert húsfeldolgozó berendezések hátrányainak kiküszöbölésével olyan univerzális húsfeldolgozó berendezés kialakítása, amely teljes mértékben kiköszöböli a nehéz fizikai munkát jelentő belső szállítást, a fertőzési veszélyt magában rejtő ládázást, valamint az időszakosan üzemeltetett gépekben

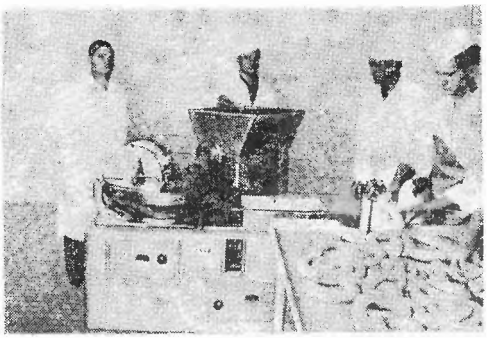

Univerzális húsfeldolgozó agregát (ÉB)

megmaradó húsmaradványok bomlását. A gép az aprítástól a töltésig minden munkafolyamatot emberi kéz érintése nélkül végez, az anyag a töltőgépből közvetlenül a bélbe, ill. dobozba kerül. (ÉBGV)

Változtatható teljesítményű kompresszor elrendezés (1955. Nagy László, Gallai György és Magyar János gépészmérnökök). Egységesített szerkezeti kivitelű hengerekből összeállítható kompresszorokra vonatkozik. A hengerszám 1-től 12-ig terjedhet, ami az igények széles határok közötti kielégítését biztosítja, az egységesítésből eredő gazdaságos gyártás mellett. (Ganz-MÁVAG)

Vegyületek színes fénykép és színes film készítéséhez A Szerves Vegyipari Kutató Intézetben Nyiri Ferenc és társai három szabadalommal védett találmánya szolgálja ezt a rohamosan fejlődő iparágat.

Zárófej folyamatos működésű konzervipari üvegzárógépekhez (Balogh Imre). A találmány lényege, hogy a lezárandó üveg magasságához a zárófejet támasztó és hajtó tengelyt orsó segítségével állítani lehet, továbbá a zárófejnek üvegek által vezérelt fedéladagoló szerkezete van, ami gőzbefúvó nyílásokkal van ellátva. Az üveg

Ta a fedelet magával ragadva továbbhalad. A találmány alkalmazásakor elmarad a szokásos gőzkamra, a gőzzel való sterilizálás közvetlenül a fedéladagolóknál történik és ezzel együtt a felesleges levegőt is kifúvatjuk az üvegből. A gőzkamra elhagyásával a berendezésen áthaladó üvegekhez könnyebben lehet hozzáférni, és maga a berendezés is könnyebben tisztítható. (ÉBGV)

Talkie Kabaré. 1929. június 11-én nyílt meg az egykori Omnia Mozi Kölcsey utca 2. sz. alatti helyiségében. Rövid fennállás után megszűnt.

Tallherr (Thallherr) József (1730 körül — 1807) udvari kamarai építész. 1788-ban az Orsz. Építészeti Igazgatóság vezetője lett. Tervei alapján készült a Józsefvárosi r. k. plébániatemplom. (Alapkőletétel 1797-ben.) Állítólag ő tervezte az Illés u. 25. sz. alatti Egyetemi Füvészkert igazgatósági épületét is (1802—03).

Tamás Benő (1888—1956) színész. Jeles komikus, aki 1934-től a → Józsefvárosi Színház együttesének egyik oszlopos tagja volt. Szerepköre → Rátkai Mártonéhoz volt hasonló, legnagyobb sikereit ugyanazokban az operettekben aratta.

Tamás Ervin (1922) festő, Munkácsy- és SZOT-díjas. 1947-ben a debreceni Déry Múzeumban, 1959-ben a Műcsarnokban, 1964-ben a Csók Galériában nyílt önálló kiállítása. Lakik: Práter u. 9. sz.

Tamássy József (1837—1892) színész. 1869-től volt a → Nemzeti Színház, 1875-től a → Népszínház tagja. Jó színész és énekes volt, → Blaha Lujza ideális párja a népszínműben, mely kettejük nélkül a Népszínházban elképzelhetetlen lett volna. Legjobb szerepei közé tartozott: Andris (Szigligeti: Csikós), Gergely (Szigligeti: Szökött katona), Sobri (Szigligeti: Két pisztoly), Baczur Gazsi (Gaál: Peleskei nótárius).

Tanács → Budapest Főváros VIII. kerületi Tanácsa.

Tánc Stúdió (Baross u. 59.). 1957-ben nyílt meg a VIII. ker. Tanács Népművelési osztálya kezdeményezésére, 1965-ig Budapesti Tánc Stúdió néven működött. Kezdő és haladó tanfolyamokat tart, klubfoglalkozások, színpadi tánctanfolyamok és versenytánc oktatás folyik. Tanárai (egyben a táncpedagógusképző és továbbképzők tanárai is) vezették két évig a Rádió Tánciskola c. sorozatot és a Televízió tánctanfolyamát is. Fennállása óta 20 000-en tanultak táncolni az iskolában, s kb. 150 000-en vettek részt a szombati és vasárnapi össztáncokon. Modern együttese a budapesti és a kerületi KISZ Bizottság felkérésére sokszor szerepelt a különböző KISZ és üzemi rendezvényeken, a televízióban és filmen is. A Stúdió rendezte meg az országban az első nemzetközi szabályok szerinti versenyt 1961-ben a Kulich Gyula szabadtéri színpadon. Versenyzői több országos bajnokságot nyertek és két világbajnokságon, egy Európa bajnokságon és két Közép-Európa bajnokságon szerepeltek sikerrel.

Táncsics Mihály (1799—1884). 1848-ban az Országút 29. szám alatt lakik. A szabadságharc bukása után Tömő utcai lakásának padlója alatt rejtőzik nyolc esztendőn keresztül. 1869-ben elnökké választja az → Általános Munkásegylet, mely egy jv.-i asztalosműhelyben alakult meg. A Sándor u. 19. sz. alatt volt → Arany Trombita c. lapjának szerkesztősége. 1872—76 között saját házában lakik a Tömő u. 4—6. sz. alatt. A házon emléktábla Ady-idézet tel. Ker. von. írása: Életpályám 1873—85.

Táncsics Mihály háza (Tömő u. 6.). Műemlék. Egyemeletes, 7 ablakos, az első emeleten kiugró szemöldökpárkányok, a középsőn timpanon, a földszinten maszkos zárókövek az ablakok felett. Romantikus, Táncsics Mihály számára építette → Lohr János 1872-ben. Alapkövét Táncsics Mihály tette le 1872. március 15-én, és abban emlékiratot helyezett el.

Tangl Ferenc (1866—1917) orvos, fiziológus, egyetemi tanár. 1891-től a bp.-i egyetemen működött, 1903-tól az élettan és

természettan r. tanára az állatorvosi akadémián. 1903—14-ig az élet- és kórvegytan, 1906—1914-ben az általános kórtan, 1914—17-ben az élettan ny. r. tanára a bp.-i egy.-en. Az Állat-élettani és Takarmányozási Kísérleti Állomás első igazgatója.

Tanítók Ferenc József háza 1875-ben alakult a Magyarországi Tanítók Eötvös Alapja. Célja a tanítók és családtagjaik segélyezése volt. 1899-ben épült fel a Szentkirályi u. 47. sz. alatt a háromemeletes T. F. J. h.-a. Legfőbb célja otthon biztosítása volt vidéken élő tanítók Bp.-en tanuló gyermekeinek, de szállást nyújtott a Bp.-re érkező vidéki tanítóknak is. Ma az épület a → Pátria Nyomda tulajdona.

Tarján Imre (1912) az MTA l. tagja, Kossuth-díjas, a → SOTE Biofizikai Intézetének igazgatója, a Munka Érdemérem arany fokozat, a KNDK Érdemérem tulajdonosa, az ICU Magyar Bizottságának elnöke, az MTA Matematikai, Fizikai Tudományok Osztályának elnökhelyettese. A Szilárdtest-fizika és a biofizika több területével foglalkozik. Szilárdtest-fizikai kutatásai főként a kristályokban röntgensugárzással keltett rácshibák tulajdonságaival és az egykristályok előállításával kapcsolatosak. Biofizikai vizsgálatai a mikroorganizmusok és környezetük közötti molekuláris kölcsönhatásokra, valamint a mikroorganizmusokban sugárzások által kiváltott folyamatokra vonatkoznak.

Tasnádi Kubacska András (1902) geológus, paleontológus, a föld- és ásványtani tudományok doktora. A pesti egyetemen tanult, majd → Lóczy Lajos mellett a gazdaság-geológiai tanszéken tanársegéd. 1945—1949 közölt a → Természettudományi Múzeum főigazgatója volt. Ezután a → MNM ásvány- és őslénytárában dolgozott, ahonnan 1950-ben a Földtani Intézetbe került, jelenleg is itt dolgozik mint osztályvezető. Tudományos munkásságában az ősállatok betegségével foglalkozik.

Tattersall. 1879-ben Részvénytársaság alakult a → lótenyésztésre. Rövidesen felépült a Tattersall (lovarda) az akkori külső Kerepesi úton. A Tattersall nevét Edmund Tattersall angol lótenyésztőről kapta, aki az első ilyen intézményt létesítette Londonban. 1909-ben a főváros átveszi a lóvásár-jog gyakorlását és az ezzel kapcsolatos létesítményeket a Tattersall Rt.-tól. A Tattersall fennállása alatt számos népgyűlésnek, munkásmozgalmi összejövetelnek volt a színhelye. Ezek közül is a legnevezetesebb az, amelyen 1912. nov. 17-én Karl → Liebknecht beszélt. Ma a T.-ban működik a → Nemzeti Lovarda.

Tauffer Vilmos (1851—1934) szülész-nőgyógyász, egyetemi tanár. 1874-től a bp.-i szülészeti klinikán működött, majd külföldi útja után 1879-ben uo. egy. magántanár. 1881—1918-ban ny. r. tanár a bp.-i II. sz. Szülészeti Klinikán (→ Női Klinika). Az operatív nőgyógyászat megteremtője Mo.-on.

Technológia épülete (József krt. 6.). Műemlék. Kétemeletes, a harmadik újabb ráépítés. Földszint 1 ablak, 5 árkád, 1 ablak, első emelet 1+5+1 ablak. Második emelet 2+10+2 ablak, a Népszínház utca felé kerek sarok 2 ablak, 8+5+8 kerek sarok 2 ablak, Csokonai utca. Az árkádok és az ablakok íves záródásúak. Nyerstégla homlokzat, terrakotta díszek. Neoreneszánsz, építette → Hauszmann Alajos, Monszterly Konstantin közreműködésével 1887-ben, a harmadik emeletet Janáki István 1938-ban. 1945-ben háborús sérüléseit Orbán Ferenc állította helyre. Most a → Bánki Donát Gépipari Főiskola székháza.

Téglavető. A kerület területén a városi → homokbánya mellett a másik bánya volt. A XVIII. sz. közepén létesült a mai Somogyi Béla u. elején, a Blaha L. tértől délre. A bányászott anyagból csak napon szárított téglák készültek. Az 1838-as nagy árvíz után töltötték fel, ekkor a gödör már a → Rákos árok egyik nagyobb pocsolyája volt.

Tehel és Tuschák, Budapesti Paplanipar. A 20-as évek elején alakult cég a VI. Teréz körúton üzletet tartott fenn, gyára a Gyulai Pál u. 16. sz. alatt működött.

Te **Telegdy János utca.** A volt → Szeminárium kert területén 1912-ben nyitották. T. J. (1574—1647) kalocsai érsek vagyonából hozzájárult a papnövelde támogatásához.

Telegdi-Roth Károly (1886—1955) geológus, paleontológus, az MTA l. tagja, a föld- és ásványtani tudományok kandidátusa. 1947-től a budapesti → Tudományegyetemen az őslénytan tanára. Jelentősek kőszénföldtani kutatásai, elsősorban az esztergomi, dorogi, tokodi, tatabányai szénmedencében. Nagy érdemei vannak a magyarországi kőolajtermelés tudományos kutatása és a bauxit hazai feltárása terén. Ősállattan címen írt egyetemi tankönyve az első magyar nyelvű ilyen jellegű kiadvány. Munka Érdemrenddel tüntették ki.

Teleki László tér. A kerület harmadik legnagyobb tere, kb. 22 ezer m². Az 1790-es évektől a tér déli és nyugati széle a Jv. beépített részének határa, a tér területe a mai utcákkal és a Köztársaság térrel együtt vásártér. Az 1850-es évek szabályozása

Munkanélküli kubikus család érkezik faluról a Teleki térre

jelölte ki alakját és a környező utcák vonalát, de csak a 60—70-es években épült be. Neve 1874 óta Teleki tér, 1941 óta T. L. (1811—1861) politikus, drámaíró nevét viseli. 1898-tól működött a téren a bp.-i ócska- és zsibáru piac. „A teleki", vagy ironikusan „gróf teleki" az ócskapiac nevével volt azonos. Az 1910-es évektől a 30-as évekig a tér a Bp.-re jött kubikusok tanyája. 1944. okt. 16-án a 4. sz. és a Népszínház u. 31. sz. házak zsidó lakói fegyveresen ellenálltak a nyilas terroristáknak. 1950-ben az ócskapiacot kitelepítették és a teret parkosították.

Teleki Sámuel (1845—1916) utazó, földrajzkutató. Jelentős néprajzi gyűjteményét a → Néprajzi Múzeum őrzi. 1886 és 1889 között afrikai kutatóútja során felfedezte a kontinens két hatalmas sósvizű tavát, a Rudolf- és a Stefánia-tavat, óriás fehér foltot tüntetve el ezzel Afrika térképéről. 1893-ban a Szunda-szigetekre és Elő-Indiába vezetett expedíciót. — Irodalom: Höhnel Lajos: A Rudolf- és Stefánia-tavakhoz. I—II. k. (Bp. 1892.); Cholnoky J.: Teleki Sámuel után Kelet-Afrikában. (Bp. 1937.)

Teleki téri Használtcikk Piac. 1897-ben létesült. Működését a Főváros tanácsa 1898-ban szabályrendeletben rögzítette. Eszerint az „Ószeres tőzsde" a VIII. kerületi elöljáróság vezetése és kezelése alatt állt. A boltokat az elöljáróság nyilvános árverésen a legtöbbet igérőnek adta bérbe. A boltok használati díját havonta kellett az elöljáróságnak befizetni. Az elöljáróság előírta, hogy „a tőzsdében való tartózkodás alatt a rendőri igazolvány és a fizetési nyugta szembeötlő módon viselendő". Már az első világháború előtt, de különösen a Horthy-korszakban a Teleki teret munkára váró kubikusok lepték el, akik heteken, sőt, hónapokon át itt tanyáztak a szabadban. Szomorú sorsuknak híre határainkon túlra is eljutott, így a Szovjetunióban megjelenő Sarló és Kalapács (1932. 2. sz.) is foglalkozott velük. A Teleki téri használtcikk piac 1950-ben szűnt meg, illetve ekkor telepítették át a IX. kerületbe, az Ecseri útra, majd a Nagykőrösi útra.

Temetők. A Jv. legrégibb temetője 1730 körül a mai Kulich Gyula tér, Diószeghy Sámuel, Kálvária és Dugonics utca által határolt területen létesült. (A Dugonics utcát a múlt században még Temető utcának hívták). Ez a temető 1818-ban szűnt meg, s helyette a Kőbányai út bal oldalán, a mai Józsefvárosi Pályaudvar helyén új temetőt nyitottak és ugyanitt katonai

temető is létesült. 1838-ra ez is betelvén, a Kőbányai út jobb oldalán a Ganz-MÁVAG jelenlegi területén állították fel az új temetőt, amelyet 1860-ig használt a Jv. lakossága. A → Kerepesi temetőt mint Pest városának központi temetőjét 1847. június 17-én nyitották meg. Irodalom: Fehér Jolán Antónia: Budapest székesfőváros temetőinek története. (Bp. 1933.)

Természettudományi Egyetem Főépülete (Múzeum krt. 6—8.). Műemlék. Volt → Műegyetem. Kétemeletes, háromhomlokzatos. Főhomlokzata 9 ablakos, visszaugró oldalszárnya 2+3+2+3+2 ablakos. Főhomlokzatán négyoszlopos első emeleti erkély, oldalszárnyon loggia, 4 kettős oszlopos, bábos korlát, a második emelet falpillérekkel díszítve. Nyerstégla-épület. Íves ablakok. Színes tégla- és kerámiadísz. Gazdag kiképzésű udvar tondókkal. Neoreneszánsz, építette → Steindl Imre (1880—1883).

Természettudományi Közlöny → Természet Világa.

Természettudományi Múzeum (Baross u. 13.). A MNM részeként 1802-ben alakult meg természetiek tára címmel. 1870-ben létesült Állattár, Ásvány-Őslénytár és Növénytár. Önálló Természettudományi Múzeumként

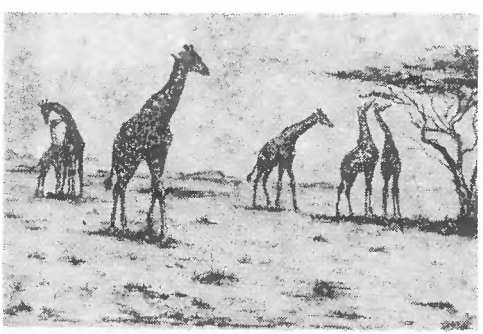

Az 1956-ban leégett Afrika kiállítás részlete (TTM)

először 1919. május 21-én vált ki az anyaintézetből a Természettudományi Direktórium javaslata alapján. A Tanácsköztársaság leverése után a gyűjtemények ismét a MNM igazgatása alá kerültek. Újra önálló Intézmény 1934-től. Az Ásvány-Őslénytár különvált 1939-ben, Ásvány-Kőzettár, s Föld- és Őslénytár elnevezéssel. 1945-ben ötödik tárként megalakult az Embertani Te-

tár. A Múzeum Könyvtárának könyvállománya 240 000 db. Az 1956-os ellenforradalom alatt az Ásvány-Kőzettár, valamint a Föld- és Őslénytár gyűjteményanyagának, kiállításának és könyvtárának jelentős része elpusztult. Súlyos veszteség érte az Állattár gyűjteményeit is. Ekkor égett le a Kittenberger Kálmán és Széchényi Zsigmond vadász- és gyűjtőútjai eredmé-

A Föld és az Élet keletkezése c. kiállítás (TTM)

nyeiből rendezett „Afrika állatvilága" c. kiállítás. Az elpusztult gyűjtemények pótlására ettől az időtől kezdődően nagyarányú expedíciók indultak Egyiptom, Kelet-Afrika és Mongólia területeire. Expedíció tagjaiként, vagy önálló gyűjtőutak révén jutottak el fiatal kutatók Argentína, Chile, Bolívia, Brazília, Brazzaville-Kongó, India, Paraguay és Vietnam területére. Az öt földrészt behálózó gyűjtés anyaga a Természettudományi Múzeum Állattárában és Növénytárában került elhelyezésre. A másik két tár gyűjteményeinek pótlása jelentős nemzetközi ajándékozások és muzeológusainak gyűjtése révén ma is folyamatban van. Nagy értékű gyűjteményt ajándékozott a Szovjetunió és a Magyar Állami Földtani Intézet. A hazai anyag pótlására mindhárom Tár dolgozói nagyarányú gyűjtőmunkát végeznek. Gyűjteményeinek darabszáma: 6 000 000; öt állandó kiállítása van. Folyóirata: Annales Historico naturalis Musei Nationalis Hungarici. Ezenkívül periodikákat jelen-

tet meg. Az Állattár a Magyarország állatvilága c. sorozatos kiadványban a hazai állatvilág rendszertani feldolgozását végzi. Létszám: cca. 140 fő. Főigazgató: Székessy Vilmos, a biológiai tudományok doktora. Kossuth-díjasok: → Jávorka Sándor és → Zólyomi Bálint. (Főigazgató 1970. március 1-től: → Kaszab Zoltán egy. tanár).

Természet Világa (Gyulai Pál u. 14.). A → Tudományos Ismeretterjesztő Társulat havi folyóirata. Célja, hogy támogassa a természettudományos világkép kialakítását, megerősítését a természettudományok magas színvonalú népszerűsítésével, segítsen lépést tartani a természettudományok rohamos fejlődésével, megismertessen a hazai és külföldi kutatások legújabb eredményeivel. Első száma 1869 januárjában jelent meg Természettudományi Közlöny címen, Szily Kálmán szerkesztésében. A folyóirat hamarosan népszerű lett és hathatósan segítette a Természettudományi Társulat ismeretterjesztő munkáját. Szerzői között szerepel → Eötvös Loránd, → Than Károly, → Lengyel Béla, → Lambrecht Kálmán, → Margó Tivadar. Tanácsköztársaság idején a lap a proletárhatalom mellé állt, ezért az ekkor megjelent hat számot a Tanácsköztársaság bukása után egyszerűen „törölték" és a számozást szeptemberben újra kezdték. A későbbi évtizedek során a Közlöny mindig megtalálta a módját annak, hogy a Szovjetunióról szóljon; a lehetőségek határán belül ismertette eredményeit, megemlékezett halála alkalmával Pavlovról, foglalkozott az ötéves tervvel, a kőolajért folyó küzdelemmel, a természetátalakító tervekkel. A felszabadulás után — a bibliográfiai folytonosság megőrzése mellett — 1946-tól 1948-ig Természettudomány, 1949-től 1954-ig Természet és Technika, 1954-től 1956-ig Természet és Társadalom, 1957-től pedig ismét Természettudományi Közlöny címmel jelent meg. 1968. januártól jelenik meg színes borítóval Természet Világa címmel. A szerkesztőbizottság elnöke → Törő Imre akadémikus. Főszerkesztő: Dala László.

Teszársz Károly (1855—1916). Vasöntő, 1873-ban külföldre vándorolt, a munkásmozgalommal Németországban ismerkedett meg. 1880-ban bekapcsolódott a Budapesti Vasmunkás Önképzőkörbe. 1884-ben részt vett a „Budapesti Vasöntők Betegsegélyző és Temetkezési Egyletének" megalakításában. A segítő egyletet az 1890-es évig a Magyarországi Vasöntők Szakegyletévé fejlesztették, amelynek 1893-ban Teszársz Károlyt elnökévé választották. 1897-ben a vas- és fémiparhoz tartozó szakegyletek az ő kezdeményezésére „Vas- és Fémmunkások Szaklapja" címmel magyar és német nyelvű lapot indítottak. A Szakszervezeti Tanács létrehozásán közel tíz évig munkálkodott. Alakuló kongresszusán 1899-ben elnökévé választották. Ezen tisztségét élete végéig betöltötte. Alapító elnöke volt az 1903-ban létrehozott Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének is. 1907-től a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségi tagja volt.

Thaly Kálmán (1839—1909) író. Ker. von.: 1856—1860-ig az Üllői út 2., 1880—1881-ig az Ősz (Szentkirályi) u. 40. sz. alatt lakott. A → Kerepesi temetőben temették el.

Than Károly (1834—1908) kémikus, az MTA tagja és másodelnöke. 1862-től a pesti → Tud. Egyetem ny. r. tanára. Ő létesítette az egyetem I. sz. Kémiai Intézetét, mely vezetése alatt európai hírűvé vált. A Természettudományi Társaságnak (→ TIT) alelnöke és 1872—81-ig elnöke volt. 1895-ben kezdeményezésére alakult meg a társulat kémiai szakosztálya. Tudományos munkásságában az általános és a szervetlen kémia problémáival, kémiai és fizikai állandók mérésével foglalkozott. Gázelemzési módszerei szabatosak voltak, a térfogatos analízis kidolgozott módszereit nemzetközileg elfogadták. Az elektromos sugárzást tanulmányozva az elektromosság atomos szerkezetét bizonyította. Tankönyveinek jelentős szerepük volt a

magyar kémiai műnyelv megteremtésében. A Magyar Kémikusok Egyesülete 1955-ben évenként kiosztásra kerülő Than Károly-emlékérmet alapított.

Thanhoffer Lajos (1843—1909) anatómus, egyetemi tanár. 1868-ban szerzett orvosi oklevelet a pesti egy.-en, majd az élettani tanszéken tanársegéd. 1872-ben a szövettan magántanára. 1881-ben rk. tanár, 1890—1909-ben a II. sz. Anatómiai Tanszék ny. r. tanára.

Thék Endre Bútorgyár. 1884-ben alakult egy kis műhelyből és az Üllői út 66. szám alatt működött. 1893-ban jelentősen bővült, a gépeket ekkor már egy 60 lóerős gőzgép hajtotta, az alkalmazottak száma 270-re emelkedett. A század első évtizedében a fővárosi asztalosműhelyekben dolgozó kereken 1000 segéd egynegyedét foglalkoztatta. Ugyancsak a század elején a gyár részvénytársasággá alakult. Ebben az időben Budapest legnagyobb asztalosáru gyára volt. Főleg kastélyok, nemesi kúriák, paloták, villák berendezésére készített bútorokat. Ezen kívül a gyár épületek faelemeinek a gyártására is berendezkedett. Jó minőségű termékei viszonylag olcsók voltak. Nagyobb telepe volt még a IX. kerületi Tűzoltó utcában. Nemcsak bútorairól, hanem munkásainak sűrűn ismétlődő sztrájkjairól is ismertté vált (→ Asztalosmunkások mozgalmai). Az egyik ilyen nagyobb sztrájk 1904. áprilisában tört ki és 6 hétig tartott. Az első világháború után a gyárban rátértek a zongorák készítésére is. Pianínóikat külföldön is szívesen vásárolták. Thék Endre halála (1919) után a gyár Morbitzer Jenő igazgatása alá került. A világgazdasági válság után csődbe jutott.

The New Hungarian Quarterly (Rákóczi út 17.). 1960 óta negyedévenként megjelenő angol nyelvű folyóirat, színes és fekete-fehér műmellékletekkel. Feladata: a magyar gazdasági és szellemi élet megismertetése az angol nyelvterülettel. Példányszám: 5200. Főszerkesztő: Boldizsár Iván.

Tímár József (1902—1960) színész. 1925-től megszakításokkal haláláig a → Nemzeti Színház tagja volt. Képességei szinte minden szerepre alkalmassá tették: tragédiától a zenés vígjátékig mindenben otthonosan mozgott. Tybalt (Rómeo és Júlia), Lucifer, Ádám (Az ember tragédiája), Mefisztó (Faust), Orin (O'Neill: Amerikai Elektra), Nagy Imre körorvos (Németh L.: Villámfénynél), VII. Gergely (Németh L.), Tanner John (Shaw), Othello, Antonius (Shakespeare: Antonius és Cleopatra), Willy Loman (Miller: Az ügynök halála) néhány emlékezetes alakítása.

Tipográfia Testedző Egyesület. 1903 májusában alakult. Egy ideig Nyomdász TE, majd Szikra SE néven működött, de aztán újra a Tipográfia nevet vette fel. Jelenleg íjász, kerékpáros, kézilabda, kosárlabda, labdarúgó, sakk, természetjáró és vízilabda szakosztállyal rendelkezik. A TTE labdarúgói 1906-ban már az I. osztályban szerepeltek s ezzel elsőként értek el nagyobb sikert a munkás-sportegyesületek közül. Az egyesület tagjai közül igen sokan vettek részt a munkásmozgalomban. Érdekes adat, hogy Nyers Rezső miniszter az 1930-as években itt rúgta a labdát. Az egyesület elnöke → Bíróczki János, a nemzetközileg ismert, jeles FIFA játékvezető.

Tisztviselő Kaszinó. Az állami tisztviselők 1875-ben alapított egyesülete 1899-ben építette fel kaszinóépületét az Eszterházy (Puskin) u. 4. sz. alatt. Az épület 1952 óta a → Közalkalmazottak Szakszervezetéé.

Tisztviselőtelep. 1883-ban megalakult a Budapesti Tisztviselők Házépítő Egyesülete. Az Egyesület az akkori Orczy-kert és a Népliget közötti (a mai Mező Imre út—Üllői út—Könyves Kálmán körút—Vajda Péter utca által határolt) telektömbön 30 109 □-öl területet vásárolt. Ezt a területet 117 házhelyre osztották és itt építették fel az ún. Tisztviselőtelepet, a fővárosnak ez időben egyetlen tervszerűen épült családiházas városrészét. Az építkezés költ-

Tisségeihez a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 50%-ot kitevő kölcsönt adott 38,5 évi időtartamra. A költségek 20%-át az építtetőknek kellett kifizetniök, 30%-át Borbula János műépítész előlegezte, azaz a vállalkozói hasznot megfelelő kamatok biztosítása mellett kölcsönadta az építtetőknek. Az igénylők a telkeket □-ölenként 1 koronáért kapták. Az építkezés feltéte volt, hogy csak legfeljebb 1 emeletes családi házak épülhetnek maximálisan 2 lakással, amelyek közül az egyikben az építtető tisztviselőnek kellett laknia. A tisztviselő telep első háza 1886 júliusában készült el. Később nagy társasági élet alakult ki a telepi lakók között. 1911-ben épült fel a tisztviselőtelepi gimnázium főépülete, amelybe 1924-ben az azóta is itt működő → Néprajzi Múzeum költözött. A gimnázium igazgatója → Gaál Mózes ifjúsági író volt, tanára pedig → Babits Mihály költő. A teleppel kapcsolatos irodalmi munkák: Tolnai Lajos:„Új föld, új szerencse" című regénye, amely a Pesti Naplóban jelent meg folytatásokban, továbbá Babits Mihály: „Haza a telepre" c. költeménye.

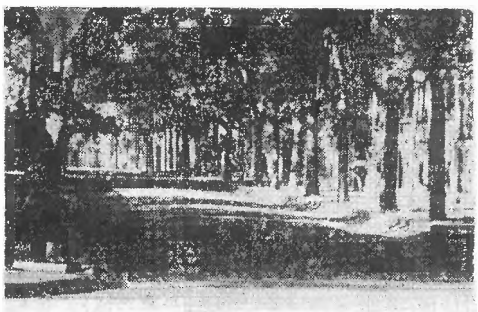

Tisztviselőtelepi részlet

Titkos Pál (1908) az MTK balszélsője, rendkívül gyors, lendületes, gólerős játékos, aki 1928—38 között 47-szer volt válogatott. Az 1938-as VB-n ezüstérmet nyert. Később edzői sikereket ért el.

Tokody László (1898—1964) mineralógus, az MTA l. tagja (1941—1949) az ásvány- és földtani tudományok doktora. 1943-tól a → MNM ásvány- és kőzettárának igazgatója. Érdemeket szerzett a második világháborúban, majd az 1956-os ellenforradalomban súlyos károkat szenvedett intézmény helyreállítása és újjászervezése terén. Anyagszerkezeti, kristálykémiai és morfogenetikai vizsgálatai jelentősek.

Toldi Ödön (?) az → MTK kiváló mellúszója; 1911-ben három világrekordot állított fel, a 100 m-es mellúszásban 1:20,4-el, majd 1:20,0-al, a 200 yardos mellúszásban 2:39,6-al. Sokszoros magyar bajnok és csúcstartó, ezenkívül Anglia és Ausztria úszóbajnoka.

Tolnai Lajos (1837—1902) író. Ker. von.: 1888—1899-ben a Rezső tér 6. sz. alatt lakott. Utcát neveztek el róla a kerületben (volt Conti u.). Ker. von. írásai: A sárga ház, elb. (Életképek, 1867)., Malvin kisasszony, elb. (Beszélyei, 1867), A csipkekendő és Könyves Tamás úr, elb. (Az én ismerőseim, 1872)., A szentistváni Kéry család. Regény (Főv. Lapok, 1884), Dániel pap lesz. Regény (1885), A polgármester úr. Regény (1885), A jégkisasszony. Regény (1887), Szegény ember útja. Regény (1888. Az előszóban tisztviselőtelepi házáról ír.), A mai Magyarország. Elb. (1889), A tolvaj asszony, (1889. Pesti Napló), Új föld, új szerencse, (1890. Pesti Napló), Sötét világ. Önéletrajzi regény (1894—95).

Tolnai Lajos utca. A volt Conti u. neve az 1950-es évek közepe óta. Az utcának nagy szerepe volt a munkásmozgalomban. 1909-ben, a 4. sz. házban épült a Szociáldemokrata → Világosság nyomda és a → Népszava szerkesztősége. 1927-től itt működött a → Szociáldemokrata Párt központja. A 41—43. sz. alatt épült katonai börtön és defenzív osztály 1919 után és a második világháború idején sok kommunista és haladó ember börtöne volt. (→ T. L.)

Toloncház. 1888—1895 között épült a Mosonyi utcában az új rendőrségi laktanya és a toloncház. Eredetileg a tartóz-

kodási engedély nélküli külföldi állampolgárok, razzián elfogott bűnözők és prostituáltak átmeneti börtöne volt — a kitoloncolás előtt —, később a munkástüntetéseken elfogottak is ide kerültek. 1919 augusztusa után százával szállították ide forradalmárokat, akik szerepet vittek a Tanácsköztársaság idején. Az 1939. évi honvédelmi törvény bevezette az internálást és ekkor a t. valóságos internálótáborrá alakult. Hírhedt volt zsúfoltságáról és rossz egészségügyi viszonyairól. Az épületben működött a toloncházi kórház is.

Tompa Ferenc (1893—1945) ősrégész, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1926-ban a → MNM Régészeti Tárának őre. 1940-től a budapesti egyetemen az ősrégészet ny. r. tanára. Főbb művei: A szalagdíszes agyagművesség kultúrája Magyarországon. (Arch. Hung. 5—6. Bp. 1929); 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn. (1934—35. Ber. d. Röm.—Germ. Komm.)

Torday Emil (1875—1931). Mint Belga-Kongó közigazgatási hivatalának főnöke működött, 330 darabból álló tárgy-gyűjteményét a → Néprajzi Múzeumnak ajándékozta. 1900—1904-ben Katangában az afrikai tavak vidékén, 1905—1907-ben a Kongó déli mellékfolyóinál, 1907—1909-ben a Kassai, Sankuru és Kwilu folyók mentén végzett kutató munkát. Nyolc afrikai nyelvet tanulmányozott és sajátított el. — Irodalom: Halász Gyula: Öt világrész magyar vándorai (Bp. 1936.); Bendefy László: Magyar utazók Afrikában (Bp. 1934.).

Tóth Árpád (1886—1928) költő. Ker. von.: 1917-ben a Vas u. 5-ben lakott. Ker. von. írása: Egy némely emlék, régi kincs. Vers. (1919)

Tóth Lajos (1856—1926) orvos, államtitkár.

1881-ben tanársegéd, 1886-ban magántanár gyógyszertanból. 1890-ben a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba került, utóbb államtitkár lett. Tevékenyen részt vett a bp.-i egy. orvoskarának modernizálásában és a vidéki egy.-ek orvoskarának megszervezésében. Vezető szerepe volt az Üllői úti külső klinikai telep létrehozásában.

Tö

Tóth Pál (1913) egyetemi docens, Kiváló Orvos, a SOTE → Gyermekfogászati és Fogszabályozási Klinika mb. vezetője. A Magyar Fogorvosok Egyesületének alelnöke. A gyermekfogászat problémáival foglalkozik.

Tőkés Anna (1903—1966) színésznő, Kossuth-díjas érdemes és kiváló művész. 1935-ben szerződött véglegesen a → Nemzeti Színházhoz, melynek → Jászai Mari után legnagyobb tragikája volt. Szerepei úgyszólván kivétel nélkül a tragédia határain belül mozogtak; ebben bontakozott ki súlyos, egyszerű, monumentális eszközökkel ható színészi egyénisége a legteljesebben. Bizonyítékul néhány a legsikeresebb szerepeiből: Phaedra (Racine), Gertrudis, Melinda (Bánk bán), Gertrud (Hamlet), Antigone, Elektra (Szofoklész), Éva (Az ember tragédiája), Lady Milford (Schiller: Ármány és szerelem), Bernarda (Garcia-Lorca: Bernarda háza).

Tömpe István (1909) az MSZMP KB tagja, a → M. Rádió és TV elnöke, az OIRT volt elnöke. Kárpitossegéd volt. 1928 óta vesz részt a munkásmozgalomban. 1929—34 között rövid megszakításokkal Franciaországban él. Részt vesz a Spanyol Köztársaságért folyó harcban, mint zlj. politikai biztos. Internálják, majd hazatér. Letartóztatják. 1945-től Csepelen és Pécsett különböző pártfunkciókat tölt be, majd a BM-ben és az FM-ben vezető beosztást tölt be. Jelenlegi beosztásában 1962-től dolgozik.

Törőcsik Mari (1935) színésznő, kétszeres Jászai-díjas. 1958 óta tagja a → Nemzeti Színháznak s alig van olyan szerepkör, melyet ne játszott volna, s melyek közül jó néhány ne vált volna emlékezetessé: Rozika (Móricz: Úri muri), Tánya (Arbuzov), Viola (Shakespeare: Vízkereszt), Tünde

Tö (Csongor és Tünde), Mariska (Liliomfi), Helga (Zorin: Varsói melódia).

Törő Imre (1900) az MTA tagja, Kossuth-díjas, a → SOTE Szövet- és Fejlődéstani Intézetének igazgatója, a Munka Érdemrend, a Bugát Pál Emlékérem, az NDK Emlékérem tulajdonosa, az Országos Népművelésügyi Tanács, a Magyar Biológiai Társaság és a Magyar Anatómusok, Histológusok, Embryológusok Társaságának elnöke, a TIT alelnöke, az MTA Morphológiai Bizottságának vezetője. Több külföldi tudományos társaság tagja, ill. vezetőségi tagja, több egyetem díszdoktora. Kísérleti sejt- és szövettannal, fejlődéstannal és anatómiával foglalkozik, számos szövet- és fejlődéstani könyvet írt.

Török Aurél (1842—1912) antropológus, orvos, az MTA l. tagja. 1881—1912 között a budapesti → Tud. egyetem bölcsészeti karán felállított tanszék tanára. A budapesti Embertani Intézet és Múzeum megalapítója. Idegen nyelveken megjelent nagyszámú dolgozata, valamint az általa szerkesztett koponyamérő alapján neve külföldön is jól ismert. A darwinizmus korai híve. Embertani méréseket végzett kihantolt történelmi személyek (II. Rákóczi Ferenc, III. Béla stb.) csontvázán, foglalkozott a honfoglaló magyarság antropológiájával.

Török Gyula (1938) az → MTK ökölvívója; az 1960-as római olimpián légsúlyban győzött. Ezt megelőzően az 1959-es EB-n ezüstérmet szerzett.

Török Lajos (1863—1945) bőrgyógyász. 1886-tól a bp.-i kórbonctani intézetben dolgozott. Külföldi tanulmányútja után 1895-ben Bp.-en bőrgyógyászatból magántanár, 1908-ban rk. tanár. 1919-ben a Bioklinika nyilvános rendes tanárává és az Orvoskari Bizottság tagjává nevezik ki. Az ellenforradalom megfosztja egyetemi tanárságától.

Török Tibor (1914) kémikus, a kémiai tudományok doktora, Kossuth-díjas. 1948-tól az → ELTE Szervetlen és Analitikai Kémiai Tanszékén tanít, 1952-től docens, 1963-tól egyetemi tanár. Kémiai emissziós színképelemzéssel foglalkozik.

Trefort-kert. Amikor a Múzeum körúton az egykori → Kunewalder ház helyén és attól északra az 1880-as évek elején felépültek az egyetemi épületek, a köztük fekvő területet kertté alakították, s itt állították fel Trefort Ágoston szobrát, aki 16 évig volt közoktatási miniszter. Így kapta a térség nevét.

Trefort utca. T. Ágoston (1817—1888) politikus, író 1872-től haláláig közoktatási miniszter volt, a magyar iskolareform megvalósítója. T. nevéhez fűződik az utcában álló Gyakorló gimnázium létesítése és az utca végében a Múzeum körúti egyetemi épületek építtetése.

Tribon Ruházati Részvénytársaság 1924-ben alakult az Üllői út 14. sz. alatt. Nagykereskedelemmel foglalkozott.

Tuba Károly (1879—1958) költő. Ker.von.: A Tanácsköztársaság alatt a jv.-i tanács tagja. 1949—1958-ig a Thék Endre (Leonardo da Vinci) u. 1/b-ben lakott. Ker. von. írása: Őszi borongás.

Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) (Bródy S. u. 16.). Feladata a tudományos népszerűsítő munka és a marxista világnézet terjesztése. 1841-ben Bugát Pál orvosprofesszor alapította meg elődjét, a → Magyar Természettudományi Társulatot. A Társulat a haladó magyar értelmiség legjobbjait tömörítette soraiba. Első munkatársai között szerepelt → Táncsics Mihály, → Herman Ottó és → Eötvös Loránd is. Az általa rendezett természettudományi Estélyek, továbbá a természettudományi kurzusok a mai értelmiségi klubok elődjei voltak. 1869-től jelenik meg havonta a Természettudományi Közlöny (→ Természet Világa). 1871-ben létrejön a Természettudományi Kiadó, mai neve → Gondolat. Létesítményei között jelentősek: Állat- és Növénykert, több biológiai kutató állomás, védő egyesületek. Eleinte saját székházzal nem rendelkezett, az Egyetem és az Akadémia nyújtott neki ideiglenesen szállásokat. 1901-ben megvásárolták az Eszterházy (Puskin) u. 14—16. sz. házat, ahol a Társulat és kiadóhivatala 1945-ig működött.

A Magyar Tanácsköztársaság idején a

Társulatot direktórium irányította. Elnöke Leidenfrost Gyula, tagjai: Balló Rezső, Gotz Irén, Horváth Károly, Jablonszky Jenő, Lambrecht Kálmán, Lendl Adolf, Selényi Pál, → Soós Lajos, → Vadász Elemér. 1945 után a szakszervezettel megszervezte a természettudományok népszerűsítését a munkások és parasztok között. 1953-ban a Társulat újjáalakult, a természettudomány mellett a társadalomtudománnyal is foglalkozott. Az újjáalakult Társulat évente több mint százezer előadást tart 4—4,5 millió hallgató előtt. Létrehozta a szabad egyetemek országos hálózatát, ifjúsági és felnőtt vitafórumokat, megszervezte a nyelviskolát. Létrehozta a nemzetközi nyári egyetemeket, amelyeken évente több ezer külföldi vesz részt. Kiadványai: Könyvek, 8 folyóirat, 1 hetilap, Szakosztályi Közlönyök.
Klubjai: → Kossuth Klub, és további 27 önálló és 36 más szervekkel közös. Nemzetközi vonatkozásban kapcsolatai vannak a szocialista országok társulataival, valamint néhány nyugati ország hasonló szervezetével. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elnöke: Ortutay Gyula akadémikus, főtitkára: Godor Ferenc.

Turay József (1905—1963) a Ferencváros majd az → MTK játékosa, a középcsatár és a középfedezet helyén. 1928—39 között 47 válogatott mérkőzésen szerepelt. Az 1938-as VB ezüstérmese. Pályafutása kezdetén „Suttyó"-nak, később „Császár"-nak hívták a szurkolók.

Turán Pál (1910) matematikus, az MTA tagja, kétszeres Kossuth-díjas, az → ELTE Algebra és Számelmélet Tanszékének vezetője (1949). A számelmélet, az analízis és a gráfelmélet kérdéseivel foglalkozik. A matematikai analízis új módszerét fedezte fel.

Tüdőgondozó Intézet. Bp. első t. i.-e nyílt meg 1908-ban a Kistemplom u. 6. sz. alatt. A bp.-i szanatóriumegyesület létesítette, szervezője → Korányi Sándor volt. Jelenleg a Korányi u. 3. és Trefort u. 3. alatt működik kerületi tbc. gondozóintézet.

Tükör (Gyulai Pál u. 14.). Képes politikai és társadalmi hetilap. Alapítás éve: 1964. Megjelenik vasárnap, harminckét oldalon, általában fele részben képpel. Olvasótábora elsősorban az értelmiségiek köréből toborzódik. Példányszáma megközelíti a 150 ezret. Főszerkesztő: Vető József.

Tűzesetek. A múlt század közepéig a Józsefváros házainak nagyobbik részét szalmával, ill. náddal fedték, s a tűzesetek elég gyakoriak voltak. Több házra kiterjedő tűzvészt jegyeztek fel pl. 1788. december 12-én és 1807. november 1-én. Ez utóbbi esetben — amint erről a Hazai Tudósítások 1807. november 4-i száma beszámol — két óra alatt 18 ház hamvadt el, s egy 14 éves leány belehalt égési sebeibe. A XIX. század ötvenes éveitől már nem épültek szalmafedeles házak, de a tűzesetek száma a fokozódó kapitalista iparosítás következményeként nem csökkent. Igen tűzveszélyesek voltak a gyufagyárak, szeszgyárak, asztalosipari gyárak, így 1891. január 31-én teljesen leégett a Nagytemplom utcában Michl Alajos épületasztalos gyára. A villanyvilágítás bevezetése előtt gyakran keletkezett tűz mind a magánházakban, mind a középületekben, így a kerületben működött Nemzeti Színházban és Népszínházban. Számos kiégett épületet hagyott maga után a II. világháború és a fasiszta rombolás.

Tűzoltókészülék Karbantartó és Javító KTSZ (Szigetvári u. 10.). 1956-ban alakult. Feladata: kézitűzoltókészülékek — szabványelőírásnak megfelelő — ellenőrzése, töltése, javítása, tűzcsapok, szerelvények, tömlők ellenőrzése, fa- és textilanyagok lángmentesítése. Dolgozók létszáma: cca. 160 fő.

Tűzvédelem. A tűzoltás feladatát eredetileg a Jv.-ban is a céhek látták el. A város különböző pontjain tűzmegfigyelőhelyek voltak, s tűz kitörése esetén kongattak, három kongatás azt jelezte, hogy a tűz a Józsefváros területén keletkezett. 1870-ben megszervezték mind az önkéntes, mind a hivatásos tűzoltóságot, s ezután a Józsefváros tűzvédelmét a Kerepesi úton működő 12 fős III. számú tűzőrség látta el. 1895-ben épült fel a Kun utcai tűzoltólaktanya, a → Tűzrendészeti Parancsnokság.

Udránszky László (1862—1914) orvos, fiziológus, egyetemi tanár. 1890-től a bp.-i belklinikán dolgozik, 1891-ben az orvosi vegytanból magántanár. 1892-ben az élettan ny. r. tanára Kolozsvárott. 1909—1914-ig az élettan ny. r. tanára a bp.-i egyetemen.

Udvardy Károlyné (1921) vegyésztechnikus, a kerület országgyűlési képviselője, a → Bp.-i PB tagja, a Munka Érdemrend tulajdonosa. Az → Országos Gumiipari V. pártbizottságának titkára.

Uhr Ferenc (1794—1862) morva származású szobrász. Ő készítette a pesti → Ludovika 22 történelmi tárgyú domborművét. Dolgozott a régi → Nemzeti Színház szobrászati díszítésén is.

Új Egység Ruházati KTSZ (Köztársaság tér 1.). 1948-ban alakult. Termékei: férfiöltönyök, sportruházat, melynek 75%-a belföldön, 25%-a főként tőkés országokban (Kanada, Libanon) kerül forgalomba. Dolgozók létszáma: cca. 360 fő. „Kiváló Kisipari Szövetkezet" 1965-ben.

Új Élet Ruházati KTSZ (Dobozi u. 5.). 1952-ben Takarékanyagfeldolgozó Szövetkezet néven alakult: hulladék anyagot dolgozott fel. Jelenleg: férfi, női, bakfis, kamasz és gyermek felsőruházati cikkeket („Texas" fiú farmernadrág) gyárt. Dolgozók létszáma: cca. 180 fő.

Ujházi Ede (1844—1915) színész. 1870-től haláláig egyik legkitűnőbb jellemszínésze volt a → Nemzeti Színháznak. Bartoló (Figaró házassága), Szilvay (Liliomfi), Constantin abbé (Halévy), Shylock (A velencei kalmár), Tiborc, Péter apostol (Az ember tragédiája), Bölcs Náthán (Calderón), A zalameai bíró (Hauptmann), Crampton mester (Lessing) néhány példája annak, hogy magyar és külföldi, klasszikus és modern darabban egyformán megtalálta vérbő humora, szelíd kedélye, őszinte művészi kifejező képessége a maga területét. Jelentős szerepet játszott a kerület politikai életében.

Új Színház 1903. április 12-én nyílt meg a Kerepesi (Rákóczi) út 63. sz. alatti bérházban Szalkai Lajos igazgatása alatt. Megnyitó darabja Szalkai Lajos „Csokonai Vitéz Mihály" c. színműve volt. A színház rövid működés után megszünt.

Ungvári Lajos (1902) szobrász, Kossuth-díjas. Főbb művei: síremlékek (Szabó Lujza 1939, → Kerepesi temető), köztéri

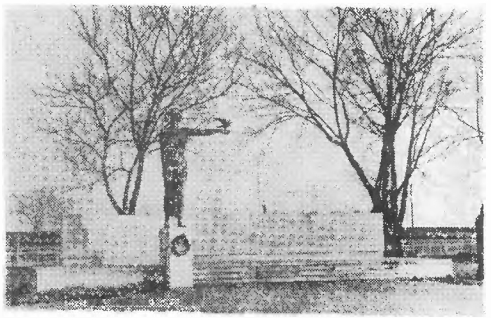

Ungvári Lajos: Budafoki Szovjet Felszabadulási Emlékmű

szobrok (Bp. Kossuth szobor mellékalakjai), Futballista (1955. Komló), Szovjet emlékmű (1958. Oroszlány), Kazinczy Ferenc (1959. Debreceni Színház), Tanuló ifjúság (1954. Bp. Népstadion), Bp. XX. kerület felszabadulási emlékműve. 1945 óta dolgozik a → Százados úti M.T.-en.

Ungvári László (1911) színész, Kossuth-díjas érdemes művész. 1933 óta tagja a → Nemzeti Színháznak s főként racionális jellegű szerepekben nélkülözhetetlen ereje. Emlékezetes alakításai: Lucifer, Ottó, Biberach (Bánk bán), Görgey (Illyés: Fáklyaláng), Cassio (Othello), Oberon (Szentivánéji álom).

Universal Grafikai Szaküzlet Részvénytársaság 1920-ban alakult a Salétrom u. 2. sz. alatt. Nyomdai, könyvkötészeti és dobozgyári gépeket, egyéb nyomdai felszereléseket árult. Alaptőkéje 50 000 P. volt.

„Uránia" Tudományos Színház. A berlini és bécsi tudományos színházak sikereinek hatása alatt jött létre és 1899-ben kezdte meg működését a Kerepesi (Rákóczi) út 21. sz. Rimanóczy-féle házban. Az

eredetileg orfeum céljára készült épületet Schmall Henrik tervezte mór stílusban, s benne 1893-tól az Oroszy Caprice ill. az Alhambra mulató működött. (Az épület mór stílusú belső díszítményeit mind a mai napig meghagyták.) Az „Uránia" 1899. nov. 4-én nyílt meg a Küzdelem az északi pólusért c. darabbal. Színpadán a későbbiekben is álló- és mozgóképekkel kísért felolvasások és színielőadások voltak. Az „Uránia" mint tudományos színház 1916-ban megszünt és módosított programmal mozgóképszínházzá alakult. 1905-től kezdve szombaton és vasárnap a Színművészeti Akadémia tartotta vizsgaelőadásait a színházban. Irodalom: „Uránia" Magyar Tudományos Színházegylet és Részvénytársaság prospektusa és aláírási felhívása. (1908); Sz. A.: Az Uránia-tudományos színház. Athenaeum Nagy Képes Naptára (1903. 107—112. p, 1909. 66—73. p,) Az „Uránia" Magyar Tudományos Egyesület alapszabályai (1908).

Uray Tivadar (1895—1962) színész, Kossuth-díjas, érdemes és kiváló művész. A → Nemzeti Színháznak 1917—18-ban és 1923—1944 között volt tagja. Elegáns külseje, alkata könnyed, komikus ifjak, hősszerelmes figurák alakítására tette igen alkalmassá: Liliomfi, Figaró (A sevillai borbély); de később Ottó (Bánk bán), Hamlet, Orin (O'Neill: Amerikai Elektra), Caesar (Shaw: Caesar és Cleopatra), Prospero (Shakespeare: Vihar) elmélyültséget kívánó figuráit is nagyszerűen oldotta meg. E két utóbbi szerepét már a Madách Színházban játszotta.

Urológiai Klinika [SOTE] (Üllői út 78/b.). Az urológiai szaktudomány kezdeményezője és első művelője → Illyés Géza volt. Az urológia a múlt század utolsó évtizedeiben vált ki folyamatosan az általános sebészetből és lett önálló szaktudománnyá. Az első urológiai osztály 1910-ben, az akkori Apponyi poliklinikán létesült, 1916-ban a kis ágylétszámú poliklinikai osztály a → Rókus (Semmelweis) kórházba került 104 ággyal. Ez volt az alapja az 1902-ben létesült Urológiai Tanszéknek. (Vezető tanára Illyés Géza). Tanszéket ugyan kapott, mégis csak ajánlott tantárgy maradt, amelyet átlagosan 15—20 orvostanhallgató vett fel mint tantárgyat. A következő 15 év nagyon jelentős az urológiai szakma fejlődésében. 1936-ban a klinika a Tudományegyetem területére költözött. 1941-ben Illyés professzor nyugalomba vonult, rövid ideig Minder Gyula volt a professzor, majd 1945-ben → Babits Antal került a klinika élére. 1962-ben a klinika művese-osztállyal bővült, amelynek ma egy akut és egy krónikus osztálya működik. Jelenlegi ágylétszáma: 126. Az oktatók száma: 23 fő. Akadémiai kutatócsoport száma: 14 fő (2 orvos). Igazgató: → Babits Antal egyetemi tanár, akadémikus.

Utcák. A Jv. tipikusan a városközpont irányából kifelé növekedő település s ezt tükrözi utcáinak alakulása is. A nyugat-kelet irányú főútvonalak a városba vezető ősi országutak: mai Rákóczi út, Üllői út, vagy a majorokba, szántóföldekre, kertekbe és legelőkre vezető utak voltak: Bródy Sándor u., Reviczky—Krúdy—József u., Baross u., Práter u., Népszínház u. Az északdéli főútvonalak közül a falak mellett húzódó országútból lett a Múzeum körút, a Városárok vonalát követi a Mező Imre út. A két legforgalmasabb, a József körút és a Hungária – Könyves Kálmán körút mesterséges városrendezés eredménye. A mellékutcák a kertek szélén vagy a szántók között alakultak ki, a Mária u. az egykori Rákosárok vonalát követi. Mesterséges a Baross utcától délre kialakult utcahálózat Hild János 1805-ös terve alapján, a Népszínház utcától északra kialakított hálózat a városi mérnökök 1865 körül készített terve szerint és a Kőbányától a kerülethez csatolt külső terület utcáinak vonala a századfordulón végzett parcellázások nyomán.

Watzpaur 1764-ben készült térképén azt találjuk, hogy a kerület fejlődésének még határa a mai Somogyi Béla u. táján a városi téglavető és a Mária u. vonalán a Rákosárok. Ezen túl az üllői és a kerepesi utak sem utcák már, csak országutak. A Tavaszmezőre (Mátyás tér) vezet a

Ut József u. vonala, a pestvárosi kálváriához a Baross u. Részletekben már kialakult a keresztirányú Szentkirályi u. A külső részeken még csak dűlőutak mutatják az utcák későbbi vonalát.

Balla Antal 1790-ben készített térképén a mai Népszínház és József utcák között már futnak a mai utcavonalak. A József utcán túl azonban ezek az utcák nem kapcsolódnak egyenes vonalban a Baross utcához, — máig sem. A Baross utcától délre még csak kezdete van a mai Futó és Vajdahunyad utcának, a kálvária terét az Illés u. köti össze az Üllői úttal. Beépítetlen földek között halad a Festetics és Orczy kertek magánútja, a Práter u.

A Szépítő Bizottság 1805-ös terve a Baross utcától délre jelölte ki az utcák vonalát és Dégen Ferenc városi mérnök aki a Jv. felügyelője volt, gondoskodott arról, hogy az építkezések során be is tartsák a terveket. A 30-as évek végén nagyjából kész már a mai utcahálózat, csupán a Szigony u. és az Illés u. között nincs még keresztutca és nincsen utcával átvágva a nagy telektömb az Üllői út és Baross u. között egészen a Körút mai vonaláig.

Az 1838-as árvíz után sem került sor az utcák vonalának korrekciójára. Rendezték viszont az egykori téglavető gödör helyét s így kialakult a mai Somogyi B. u., a feltöltött Rákosárok helyén pedig a Mária u. Az 1840-es években kezdődött az utcák kövezése, először a mai Rákóczi út belső szakaszát kövezték, 1848-ban az Üllői utat, Kőfaragó utcát, Népszínház utcát. A nagyobb utcák sarkán éjjel a házakra erősített olajlámpások világítottak.

Az 1860-as évek végén készítette el a városi mérnökség a mai Köztársaság tér környékének sakktáblás utcahálózatát. Ezzel, mintegy száz esztendővel ezelőtt a Körút kivételével a Jv. utcahálózatának kialakulása lezárult, ezután már csak néhány kisebb összekötő utcát nyitottak.

1873-ban kezdődött meg a mellékutcák rendszeres kövezése, előbb kockakővel majd zúzottkővel és aszfalttal, néhány utcában keramittal. Az évtized végén kialakult a ma ismert utca-profil a járdákkal és a járdaszegélyekkel. A mai külső VIII. kerületben a Hungária—Könyves Kálmán körút a múlt század végén tervezett külső körút része. A Tisztviselőtelep utcáit a parcellázáskor mérték ki és hasonlóan születtek a Pékerdő helyén a Százados úti kislakásos telep utcái is. Az Asztalos S. u. a Keleti pu. vasútvonalát követi, a Salgótarjáni utat a villamostársaság építtette kőbányai vonalához. E külső részeken néhány régi utca az üzemek terjeszkedése révén a legutóbbi években a kapukon belülre került és megszünt.

Rövid táblázatban így néz ki a jv.-i utcák fejlődése (a mai területen):

1764-ben volt 7 utca kb. 4 km hosszúságban.
1790-ben volt 25 utca kb. 13 km hosszúságban.
1817-ben volt 50 utca kb. 27 km hosszúságban.
1873-ban volt 67 utca kb. 32 km hosszúságban.
1900-ban volt 85 utca kb. 46 km hosszúságban.
1969-ben van 136 utca kb. 62 km hosszúságban.

(Megjegyezzük, hogy az utcák mai száma egy kis részben utcák nevének szétbontásából származik pl. az egykori József u. ma Reviczky és Krúdy u. is stb.)

Egész Bp. 3,5 ezer kilométeres utcahosszának 1,6%-a jut a VIII. kerületre.

Utcák elnevezése. A XVIII. sz.-ban és még a XIX. sz. elején is spontán kapták nevüket az utcák. A névadás bizonyos típusokat mutat minden településben s ezek a Jv.-ban is kimutathatók, az 1817-es utcanevekben. Az első csoportba sorolhatók az utcák irányát jelző nevek, rendszerint kifele vezető utcák kapták. Szomszéd településhez: Kerepesi, Kőbányai, Üllői út, vagy egyszerűen Országút (Múzeum krt.) Valamely jelentékeny épülethez vagy közös munkahelyhez: Stáció u. (Baross u.) a kálvária állomásaihoz, Major u. (Bródy S. u.) a város majorjához, Illés u. a Szt. Illés képével díszített kúthoz, Práter u., az

olasz ‚prato' (mező) szóból a Mosel családi práternek nevezett kertjéhez.
A második csoport az utcában található középületről kapta nevét: Baromorvos u. (megszünt, a Körút helyén húzódott) a város állatgyógyászati intézetéről, Ispotály u. (Stáhly u.) a kórházról, Oskola u. (Rigó u.) a városi iskoláról.
A harmadik csoport a terep vagy a dűlő nevét őrzi: Tavasz (József) u., Tavaszmező u., Szőlőhegy u. (Dankó u.) mind a Tavaszmezőnek vagy Szőlőhegynek nevezett Mátyás tér környékén volt. Érdekes, hogy az Ősz (Szentkirályi u.) egyszerű analógiára kapta nevét.
A negyedik csoportba sorolhatók az utca alakját, állapotát, sőt hangulatát jelző nevek: Futó, Homok, Kereszt (Koszorú), Nap, Nyugodalom (Békési), Óriás (Leonardo), Régi (Diószeghy), Ritka (Kölcsey), Sár (megszünt), Szeglet (Szigony), Új (Aurora), Zsák (Vajdahunyad) utcák.
Az ötödik csoport a betelepülő nemzetiség nevét mutatja, a kerületben csak a Német (Bacsó B.) u. de a XVIII. sz. közepén volt Magyar és Szlovák u. is.
Az utcában űzött jellemző foglalkozás adja a hatodik csoport neveit: Fiaker (Bérkocsis), Fuvaros (Nagyfuvaros), Hentes (Népszínház), Kőfaragó, Salétrom, Serfőző (megszünt), Strázsa (Őr) u. Ide tartozik a Széna (Calvin) tér neve is, ott tartották a szénavásárokat és a Parasztvásártér (Köztársaság tér) neve.
A hatodik csoport a legmeglepőbb neveké, amelyek fogadó, kocsma vagy bolt cégéréből keletkeztek: Gólya (Bókay), Gyöngytyúk (Gyulai P.) Öt pacsirta (Puskin), Vas, Veréb (Lévai O.) Víg (Pogány H.) Zerge (Makarenkó) utcák. Az utolsó csoport utcaelnevezései a személynevek, a XIX. sz. közepéig ez ritka és kivétel nélkül jelentősebb telektulajdonosok nevéből származik.
A német családneveket egyszerűen lefordították magyarra: Pontykő u.(Karácsony S. u.) a Karpfenstein család majorjáról, Rontó u. (Hock J. u.) a Verderberg család telkeiről, Tömő u. a Schopper család szántóiról, Conti u. (Pogány J. u.) a Conti kőfaragó családról, Szűz u. az angolkisasszonyok, más néven „angolszűzek" majorjáról. A Magdolna u. (Koltói A.) a Kálvária közelében valószínűleg bibliai név. Az 1780-ban alakult Türelem (Kisfalufy u.) lehet, hogy II. József türelmi rendeletéről, de inkább az utcát eltűrő tulajdonosra utalva kaphatta nevét.
Álljon itt az a 18 jv.-i utca amely több mint százötven éve viseli nevét:

Fiaker u. (Fiakker G.)	Bérkocsis u.
Futó u. (Rennweg)	Futó u.
Fuvaros u. (Fuhrmann G.)	Nagyfuvaros u.
Homok u. (Sand G.)	Homok u.
Illés u. (Elias G.)	Illés u.
Kerepesi út (Kerepeser Weg)	Rákóczi út és Kerepesi út
Kőbányai út (Steinbrucher W.)	Baross u. és Kőbányai út
Kőfaragó u. (Steinmetz G.)	Kőfaragó u.
Nap u. (Sonnen G.)	Nap u.
Nyugodalom u. (Friedliche G.)	Békési u.
Práter u. (Prater G.)	Práter u.
Salétrom u. (Saliter G.)	Salétrom u.
Strázsa u. (Wachter G.)	Őr u.
Szűz u. (Jungfern G.)	Szűz u.
Tavaszmező (Frühlinsfeld G.)	Tavaszmező u.
Tömő u. (Schopper G.)	Tömő u.
Üllői út (Üllöer Str.)	Üllői út
Vas u. (Eisen G.)	Vas u.

1846-ban rendelte el a tanács a magyarnyelvű utcatáblák használatát. A névadásban még két évtizedig élt a spontaneitás, keletkezett néhány fekvésére mutató: Ludoviceum (Korányi), Temető (Dugonics), Örömvölgy (Freudenthal dűlő, ma Diószeghy) vagy tulajdonosára utaló: Orczy (Mező I.) Sándor (a báró Sándor családról, ma Bródy S. u.) utcanév.
1867 után az utcák elnevezésének jogát a tanács, majd a Közmunkatanács vonta jogkörébe. Határozatot hoztak nagy emberek nevének megörökítésére az utcanevekben. 1872—75 között nem csak az új utcák kaptak nevet, de a három egyesült város azonos utcaneveit is meg kellett szüntetni.
Néhány új utcanév helyi vonatkozásra

Üv utal; pl. Dologház (Szántó Kovács u.), Elnök u. (A Tisztviselőtelepen, itt lakott az egyesület elnöke), Golgota út, Légszesz u. (a Gázgyár mellett), Népszínház u., Verseny u. (a régi lóversenytérre vitt) stb. de nem kevés a lexikonból kiírt név: Alföldi, Aggteleki, Ciprus, Csobánc, Jázmin, Kender stb. stb. Az első személyneveket nagy költőink kapták: Berzsenyi, Kisfaludy, Reviczky stb. A történelemből a kerületre a Hunyadi mondakör „jutott": Hunyadi, Kenyérmező, Mátyás, Rozgonyi, Szilágyi stb. Politikusok is utcához jutottak, igaz, hogy az elnevezők igyekeztek helyi vonatkozásokra tekintettel lenni: Horánszky, Röck Szilárd, Szentkirályi, Visi Imre stb. valóban a VIII. kerületben tevékenykedtek. Sajnos ezekkel az elnevezésekkel sok esetben százados régi utcanevek szüntek meg: Gólya, Ősz, Öt pacsirta, Zerge stb. A Tisztviselőtelepen, lojalitásból, élő politikusok is kaptak utcát, a családnevükön: Héderváry, Szapáry, Kendeffy stb. A Práter utcai egykori Papnöveldekertben létesített utcák prímások neveit kapták. A Rákóczi út a fejedelem hanvainak hazahozatala idején kapta nevét. A két háború között prominens nacionalista publicistákat is megtiszteltek halálu után utcával: Rákosi Jenő, Tormay Cecil, Bangha Béla.

Az utolsó huszonöt esztendő utcaelnevezései, egy csoport kivételével, személynevek. Ez a csoport a Százados úti telep régebben számozott kis utcácskáiból áll és a közeli laktanyákra utalva az Osztály, Önkéntes, Tisztes neveket kapta. A személyelnevezések igyekeztek tekintettel lenni a helyi vonatkozásokra: Dienes László, Szabó Ervin kiváló könyvtárosok pl. a Fővárosi Könyvtár mellett kaptak utcát, a Népszava munkásmártír volt munkatársai a régi szerkesztőség környékén, néprajzkutatók, utazók közel a Néprajzi Múzeumhoz, Pollack Mihály alkotásai közelében, Hock János volt plébániája mellett, stb. Több új név azonban csak évforduló alkalmával született, helyi vonatkozás nélkül pl. Déry Miksa, Leonardo da Vinci, Puskin, Szántó Kovács stb. utca.

A ma meglevő utcák névadóit az egyes címszavakban ismertetjük.

Üvegesek KTSZ. (Baross u. 66—68.). 1948-ban alakult. Üvegezési-javítási munkák mellett üvegcsiszolással, homokfúvott üveg készítéssel, üveghajlítással, tükör- és képkeret készítéssel foglalkozik. Képkeretléc exporttermékei eljutnak Európa, Ázsia országaiba, Kanadába, az USA-ba. Dolgozók létszáma: 400 fő.

Vadász Elemér (1885) geológus, kétszeres Kossuth-díjas, az MTA tagja. A Budapesti → Tudományegyetemen 1907—19 között gyakornok, tanársegéd, majd adjunktus. A Tanácsköztársaság idején a természettudományi társulatok és múzeumok direktóriumának tagja, a Tudományegyetem őslénytan tanszékének professzora. Haladó magatartása miatt az egyetemről távoznia kellett, 1920-tól 1946-ig a Magyar Általános Kőszénbánya geológusa. 1946-tól 1965-ig egyetemi tanár a Tudományegyetem földtani tanszékén, az egyetemnek több ízben dékánja és rektora, a Magyarhoni Földtani Társulat elnöke az → ELTE díszdoktora (1957). Geológiával, különösen bauxit- és kőszénföldtannal, földtörténettel, őslénytannal és ősföldrajzzal foglalkozik. Nevéhez fűződik a bakonyi mangánércek rétegtani és üledékföldtani felismerése.

Vagyóczky Imre (1932) a Bp. Vörös Lobogó, illetve az → MTK kajakozója; az 1954-es VB-n az aranyérmet nyert négyes tagja volt.

Vahot Imre (1820—1879) 1844—1848-ig a → Pesti Divatlap szerkesztője. Ker. von.: az Országút 8-ban, a → Kunewalder-féle házban lakott. (Múzeum krt.) 1844. júl.-tól itt volt a Pesti Divatlap szerkesztősége.

Vajda János (1827—1897) költő. Ker. von.: → Kultsár István Ötpacsirta (Puskin) utcai házában született. Lakásai: Üllői út 24., Kerepesi (Rákóczi) út 11. Múzeum krt. 22. A Rókus kórházban halt meg. Ker. von. írása: Pest égése 1849-ben (1869, utalás a VIII. kerületre).

Vajda Péter (1808—1846) költő. Utcát neveztek el róla a kerületben. Írásai az Aurora zsebkönyvben is megjelentek. 1842-től a → Természettudományi Társaság titkára.

Valéria Kávéház (József krt. 87.). Ma: Imbisz eszp. és cukrászda. → Ambrus Z., Gárdonyi G., → Kosztolányi D. dolgoztak itt. Több irodalmi műben szerepel. (Gárdonyi: Öreg tekintetes, p. 40; Móricz Zs.: Az asszony beleszól, p. 25; Hegedűs Géza: Útvesztő, p. 141—142., stb. Ld. B. B. M. p. 513.)

Vám- és Pénzügyőrség. Szervei közül a VIII. kerületben a következők vannak: Vám-és Pénzügyőrség Pest megyei Parancsnoksága (Mező Imre út 6.) Pest megyei hatáskörrel; mint II. fokú vám-, deviza- és adóhatóság, Buda környéki Vám- és Pénzügyőri Szakasz (Mező Imre út 6.) Pest megye budai járására terjedő hatáskörrel, mint I. fokú hatóság. Fővárosi VII., VIII., XIV. és XVI. ker.-i Vám- és Pénzügyőri Szakasz (Mező Imre út 6.) kerületében ellátja a szesz- és borforgalmi adó-, valamint a kerületek vállalatainál a vámellenőrzést, felderíti az ilyen jellegű szabálysértéseket és bűntetteket; Budapesti 8. sz. Vámhivatal (Mező Imre út 2.) a → Józsefvárosi pályaudvarra terjedő hatáskörrel; Budapesti 15. sz. Vámhivatal → (Keleti pályaudvar) a Budapest — Hegyeshalom vasútvonalra terjedő hatáskörrel, ellátja a be- és kilépő, valamint a tranzitutasok vámellenőrzését.

Vámos László (1928) rendező, Kossuth- és Jászai-díjas érdemes művész, a → Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára, a Fővárosi Operettszínház főrendezője, a Madách Színház rendezője. Kiemelkedő rendezései: Hamlet (Shakespeare), A vágy villamosa (Williams), Yerma (Garcia Lorca), Az ember tragédiája (Madách).

Vámossy Zoltán (1868—1953) farmakológus, egyetemi tanár. 1893-tól tanársegéd a gyógyszertani intézetben, 1898-ban a gyógyszertan magántanára. 1908-ban a méregtan c. rk., 1914-ben ny. rk. tanára. 1917—1939-ig a bp.-i egyetemen a gyógyszertan ny. r. tanára. A phenolphtalein hashajtó hatásának felfedezője. Kutatásokat végzett a máj méregtelenítő hatásával kapcsolatban. 1919-ben kinevezik az Orvoskari Tanács tagjává.

Váncza és társa Tápszer és Vegyészeti Gyár. Az 1930-as évek elején alapított kisüzem a Ludoviceum u. 28. sz. alatt működött. Jól reklámozott sütőpora volt legismertebb terméke.

Vanczák János (1870—1932) 1893-ban megalakította a „Budapesti Lakatosmunkások Szakegyletét" és a „Fémmunkás" c. szaklap szerkesztőbizottságának élére állt. A Vasmunkásszövetség megalakításában → Teszárs Károly mellett kiemelkedő szerepe volt. 1903-ban, 1905-ben és később is több alkalommal a Vasmunkásszövetség titkárává választották. 1905-ben indította el és kb. 15 éven keresztül szerkesztette a Vas- és Fémmunkások Zsebnaptárát. Tőle származik az 1909-ben keletkezett és híressé vált „Vasas ne hagyd magad" jelszó. A Károlyi-forradalom alatt a Zólyombrézói és Tiszolci vasgyárak kormánybiztosa volt. 1920-ban Somogyi Béla meggyilkolása után vállalta a → Népszava felelős és főszerkesztői, valamint a Szocializmus szerkesztői tisztét. Horthy kormányzóvá választása után hódoló cikket írt a Népszavában. 1922-től két ciklusban volt országgyűlési képviselő és tagja volt Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának.

Várady Sándor (1920) szobrász, Munkácsy-díjas. A Képzőművészeti Főiskolát 1944-ben végezte el. 1944 őszén a Görgey partizán zlj.-nak lett tagja és a Börzsöny hegységben tevékenykedett. Főbb művei: Felszabadulási emlékmű (Eger), Ady (Bp. II. Ady E. gimnázium), Egressy G. (Miskolc), Szuronyvívók (Bp. Népstadion), Csokonai (Debrecen Színház épület), az Operaházra Bizet és Muszorgszkij (Budapest), Sportolók (Veszprém), Díszkút figura (Heves fürdő). Számos kisplasztikája van múzeumokban. 1967 óta lakik a → Százados úti M. T.-en.

Varga Gyula András (1890—1959) a nemzetközi és a magyar munkásmozgalom harcosa, altábornagy. Az I. világháború idején

Va orosz hadifogságba kerül. A cári kormány börtönbe veti, az 1917-es februári forradalom szabadítja ki. Internacionalista csapatokat szervez; a mo.-i proletárdiktatúra megsegítése érdekében az Ukrajnában létrehozott nemzetközi vörös hadsereg parancsnokság h. vezetője, majd a doni és urali területeken tevékenykedő ellenforradalmi bandák felszámolására kiküldött vörös csapatok parancsnoka. Születési helyét a Nagyfuvaros u. 25. számú házon emléktáblával jelölték.

Varga Jenő (1879—1964), a nemzetközi munkásmozgalom és a marxista közgazdaságtudomány kiemelkedő alakja. 1907-től az SZDP tagja, a → Népszava közgazdasági rovatvezetője. 1918-ban a Károlyikormány államtitkára, a Tanácsköztársaság alatt pénzügyi népbiztos, majd a Népgazdasági Tanács elnöke, a VIII. ker.-i tanács tagja. A Tanácsköztársaság bukása után emigrál. 1920-tól a SZU Kommunista Pártjának tagja, 1920—1931-ig a III. Internacionálé Végrehajtó Bizottságának tagja, 1927—1947-ig a Világgazdasági Intézet vezetője. Leninrenddel és Lenin-díjjal tüntették ki.

Vargha László (1904) építész, Ybl-díjas, néprajztudós, egyetemi docens. Jelentős népi építészeti és műemlékvédelmi, néprajzi-muzeológiai munkásságot fejt ki. Lakik: Mikszáth Kálmán tér 3.

Varjas Sándor (1885—1940), a magyar munkásmozgalom harcosa, tanár és író. 1918-tól egyetemi tanár. A Károlyi-kormány idején az Orsz. Ismeretterjesztő Bizottság tagja, a Tanácsköztársaság alatt a Közoktatásügyi Népbiztosság tudományos propagandaosztályának vezetője és a jv.-i tanács tagja. A SZU-ba emigrált és egyetemi tanárként működött.

Várkonyi Zoltán (1912) színházi és filmrendező, színész, kétszeres Kossuth-díjas, kiváló művész, a Munka Érdemrend arany fokozatának tulajdonosa. A → Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára, a Vígszínház főrendezője. Kiemelkedő rendezései többek között színpadon: Az ördög (Molnár F.), Temetetlen holtak (Sartre), filmen: Aranyember, Egy magyar nábob — Kárpáthy Zoltán, Egri csillagok.

Várnai György (1921) grafikus, Munkácsy- és Balázs Béla-díjas, rajzfilmtervező. 1957-től a → Ludas Matyi belső munkatársa. Főbb műve: Csendélet (1965) karikatúragyűjtemény.

Városépítés. Átfogó, tervszerű városépítésről a Jv. régi története folyamán nem beszélhetünk. Csupán olyan általános városrendezési intézkedéseket vizsgálhatunk amelyek befolyásolták a Jv. arculatának kialakulását is.

1771-ben a járványok ellen húzott árokvonal melynek jv.-i szakasza a mai Mező Imre út vonalában húzódott, a mai napig megszabta a kerület sűrűn beépített területének határát. A területen belül viszont semmilyen szabályzat nem készült az építkezésre, csak 1787-ben rendelte el a tanács, hogy az épületek terveit be kell mutatni, csak vizsgázott építőmesterrel lehet építtetni. Másfél év múlva a tűzrendészeti szabályzat pedig a kötelező cserép- és zsindelyfedést mondta ki. Nyilvánvaló, hogy ezek a rendelkezések legalább azt akadályozták meg, hogy a primitív falusi házak korlátlanul tovább szaporodjanak.

A Jv. belső települési szerkezete spontán alakult ki. 1789-ben készült az első rendelkezés, amely beleavatkozott ebbe a folyamatba. Ekkor rendelte el Schilson János kamarai inspektor a parasztvásártér és állatvásártér kihelyezését a mai Köztársaság és Teleki terek területére. Az intézkedés városépítő szerepe csak hetven esztendő után jelentkezett, a vásártér megszüntetése után: egyrészt lehetővé tette Bp. legnagyobb parkirozott terének kialakítását, másrészt a környék telkei többemeletes bérházakkal épültek be. 1805-ben Hild János, József nádor rendeletére, elkészítette Pest általános szabályozási tervét. Pesten először nem csak házakat és utcákat, de várost próbáltak építeni. A tervben a déli külvárosok szerepeltek a legkevesebbet. A Jv.-ra nem jutott más, mint a mai Rákóczi út belső szakaszának kiszélesítése, az Üllői út fásítása és a Práter u. és Üllői út között az akkor még szántónak használt területen az egymást kereszt-

tező utcák meglehetősen sivár vonalának kijelölése.

Jellemző, hogy a Városszépítő Bizottság irataiban 1809—1847 között szereplő 25 neves építőmester több mint 700 tervéből csupán 24 készült el a Jv.-ban, ahol pedig ebben az időszakban több mint 600 új ház épült: pallérok és kőművesmesterek egyszerű tervei szerint.

A század közepén a Jv. öt nagy középülete a Nemzeti Színház, a Rókus kórház, a Nemzeti Múzeum, a József fiúárvaház és a Ludoviceum. Közülük a Rákos egykori határában épült kórház elhelyezése a városképet nemhogy emelte volna, de másfél évszázada gondot okoz, az árvaház építése óta jelentéktelenségével tűnik ki. A színház a városrendezési tervek ellenére, a Grassalkovichok telekadományozása révén került helyére és környékére nem volt semmilyen befolyással. A legjelentősebb épület kétségtelenül a múzeum, magja lett a Belső-Jv. iskola- és palotanegyedének. A Ludoviceum építése megakadályozta az egykori Orczy kert beépülését s ez néhány évtizedig a Jv.-nak sétáló parkot biztosított, később pedig lehetőséget a külső klinikai negyed megteremtésére.

Közben azonban ismét született egy városépítési rendelet, amely kihatott a Jv.-ra is. Az 1838-as nagy árvíz után ugyanis külön építési szabályzat készült a belső és a külső városrészeknek. A Jv.-ban a határvonal a Rákosárok, — a mai Mária utca — volt. Ezen belül csak kőből és téglából volt szabad építkezni, pincét kellett építeni, emeletes, de legfeljebb kétemeletes házakat. A legkisebb építhető lakás legalább szoba, kamra és konyha volt. A külső területeken csak a főfalakat követelte meg a szabályzat és a földszint magasságát szabta meg, a legkisebb lakás szoba-konyha volt. Ha a rendelet összes pontját nem is sikerült betartatni, mindenesetre tovább növelte azt a különbséget, ami a kertekből alakult Belső- és a majorok-szántók helyén települt Külső-Jv. között eredendően megvolt. 1850-ben az egész városrészben 98% volt a földszintes házak aránya. A következő két évtized a bp.-i házállomány 11,7%-os emelkedését hozta magával, a „megtelt" Jv.-ban, — az egyetlen kerület melynek külterülete nem volt, — a gyarapodás csak 2,2%-os. Tervszerű városépítésről alig volt szó, sőt, a külső városnegyedekben anarchikusan települtek a lakótelepek közé a kisebb-nagyobb üzemek, kerületünkben különösen a Külső-Stáció (Baross) utcától délre fekvő új utcákban. 1870-ben elkészült az új építési szabályzat, amely érvényes lett a három évvel később egyesített egész főváros területén. Megfelelt a kor formális városépítési követelményeinek, de eleve nem teremthetett rendet a kapitalista telekanarchiában és nem akadályozhatta meg a bérházspekuláció elburjánzását. Az 1870-es évek elején a gazdasági válság akadályozta az építkezést, utána fellendült az építkezési kedv. A Közmunkatanács városépítési tervei: a hidak építése, az Andrássy út létesítése, a Lipótváros szabályozása a Szabadság tértől északra, az új állami középületek elhelyezése stb. nem érintették a Jv.-t. Városépítési jelentőségű volt viszont a VIII. kerületben a Rákóczi út külső részének szabályozása és a volt vásártér beépítése a Népszínház utca vonalától északra. A telkek itt városi tulajdonban voltak, ezért került a környékre több új városi intézmény: gázgyár, kórház, menhely, szegényház, dologház, tűzoltóság, köztisztasági telep.

Va

Kétségtelenül városépítési értékű volt a Nagykörút kiépítése. Az 1878—1890 között kiépült József körút az első mesterségesen kialakított és egységesen beépített főútvonal volt a kerületben. Két középülete, a Népszínház és a Technológia nem érvényesült környezetében.

1880 és 1900 között 9931 új ház épült a fővárosban, összes számuk viszont csak 3838-cal gyarapodott. Ez olyan mértékű rekonstrukcióra mutat, hogy minden régi 2,5, ház helyén új épült. A földszintes épületek aránya a 70,1%-ról 56,4%-ra csökkent. A Jv.-ban ez a tendencia a főútvonalakon érvényesült, kevésbé az apróra parcellázott és tőkeszegény, a kereskedelmi tőkét úgyszólván teljesen nélkülöző,

Va Külső-Jv.-ban, úgyhogy a becslések szerint 300—350 többemeletes, zárt beépítésű bérház készült a kerületben ebben az időben, mintegy körülfalazva a földszintes negyedeket. Az ingatlanok tulajdon joga az építkezések során nagytőkésekhez került. A kor alkotása a Rákóczi út tengelyében elhelyezett Keleti pályaudvar és a Mária u.—Szentkirályi u. között elhelyezett belső klinikai telep és az egyetemi épülettömb a Múzeum körút elején.

A belső jv.-i palotanegyedről külön szólunk, most csak annyit érdemes említeni, hogy három utca: a Múzeum, az Eszterházy és a Sándor u. belső szakasza kivételével itt sem alakult ki városkép, egyes paloták épültek, de nem egységes városnegyed.

Századunk első másfél évtizedét a Bárczy féle liberális politika városépítési elképzelései jellemzik. Az építkezési kedvet a századfordulón ismét válság bénította, 1908-ban fellendülés következett és a következő öt évben 6522 új épülettel gyarapodott a főváros. Ebből azonban 3044 nem lakóház hanem ipari, kereskedelmi és közlekedési létesítmény vagy középület. A VIII. kerületre ebből már alig jutott valami: összesen 132 épület. Városépítészeti szempontból jelentős a Botanikuskert területén a külső klinikai telep építkezésének megindítása, máig is vitatható az Erkel színház elhelyezése.

A X. kerülethez tartozó 321 hektárnyi terület a mai Mező Imre út és a Hungária körút között beépítetlen és lakatlan volt egészen az 1860-as évekig, csak temetők voltak területén. Először a Józsefvárosi pu. és környékén a Kőbányai út vált ipari övezetté a 70-es években, majd a Keleti pu. környékén a Kerepesi út és Asztalos Sándor út a 90-es években. A Keleti pu. vonala végképpen széttördelte ezt a negyedet, mely azután ennek megfelelően fejlődött tovább. A századforduló körüli években széles utcákkal, kisvárosias földszintes vagy egyemeletes házakkal és egy kopár nagy térrel felépült a Tisztviselőtelep, s ugyanezen korszakon belül három különböző, de a bpi. városépítészetben gyökértelenül álló munkáslakótelep, a MÁVAG kolónia, a MÁV telep és a Százados úti lakótelep. Egy negyedszázadon belül 12 000 ember kapott otthont a telepeken és a környékükre épült szórványházakban. Valóban csak közigazgatásilag tartozott ez a rész Kőbányához, szervesen nem épült vele egybe.

A két világháború között a régi VIII. kerület területén kereken 150 új ház épült, többnyire modern bérházak a belső mellékutcákban, lebontott földszintes házak helyén. (Az 1930-as felmérés szerint a Külső Jv.-ban 35% a Belső Jv.-ban csak 4,2% a földszintes házak aránya.) Közülük városképileg vitathatatlanul jelentős csak a három OTI bérház volt a Köztársaság téren és a sebészeti kórház a Mező Imre úton. Vitatható volt az OTI székház és funkció nélküli „felhőkarcoló" tornya, kimondottan csúnya az exponált helyen épült Corvin áruház.

A felszabadulás után készült városrendezési tervek a a belső városrészekben, így a Jv.-ban is, a kialakult helyzetet vették figyelembe. Az 1960-as városrendezési terv szerint az I. zárt beépítési övezethez tartozik az egész régi Jv. Ebbe ékelődik négy közintézmény terület: a Múzeum körúti egyetemek és csatlakozva hozzá a Nemzeti Múzeum, a Rádió tömbje és környező kulturális intézmények: a belső klinikai telep; a külső klinikai telep és a Mező Imre út kezdő szakaszának egészségügyi intézményei. Beékelődik még a Keleti és a Józsefvárosi pu. közlekedési területe.

A külső részeken a II., lazább építésű lakóterületbe tartozik a Tisztviselőtelep és környéke és a Százados út környéke. Ipari övezet a Ganz-MÁVAG, a Gumigyár—Taxivállalat területe és az Asztalos Sándor út mente. Zöldterület a nyilvános terek mellett a volt Orczy kert és a Kerepesi temető —Ügetőversenypálya szomszédos területe.

Az újjáépítés után 1957-ben megindult városépítés három tendenciája jellemző. Az egyik az öröklött torzulások lehetséges korrekciója. Erre jellemző az Erkel színház homlokzatának új kialakítása, szembe vele a Köztársaság téren épült új házak, a Corvin burkolása, az OTI torony lebon-

tása, a foghíjak beépítése, a régi intézmények bővítése. A másik a közlekedési hálózat korszerűsítése. Ehhez tartozik a József körút, Rákóczi, Üllői, Mező Imre utak, a Baross utca és a Hungária—Könyves Kálmán körút átépítése, a trolibusz építése és a kelet-nyugati metró vonala a három aluljáró rendszerrel és a Baross téri híddal. A harmadik a Külső-Józsefváros rekonstrukciója melynek során 11—16 szintes házak épülnek a több mint 70%-ban felszámolt régi épületek helyére. Ez az első fogó városépítés a Jv.-ban. (Kép → LXII o.)

Városi házak. Az 1909-ben megindított, majd a húszas évek végén folytatott fővárosi kislakásépítő akció keretében a Jv.-ban is épültek ún. városi házak. A felépített lakásokat zömmel a városi és közüzemi alkalmazottak kapták. Adataik: Alföldi u. 16, 18. ép. 1910. 72—72 lakás, Fiumei út 21—23. ép. 1910. 122 lakás, Szörény u. 5—7. ép. 1910. 72 lakás, Juranics u. 30—32. ép. 1910. 73 lakás, Simor u. 7-9—11—13. ép. 1910. 94 lakás, Simor u. 43. ép. 1926. 98 lakás, Kisfaludy u. 40. ép. 1929. 36 lakás, Rozgonyi u. 26. ép. 1927. 78 lakás.

Városi Színház → Erkel Színház.

Városi Színházi robbantás: A Szálasi-hatalomátvétel utáni első nyilvános nyilas nagygyűlést 1944. december 3-án, vasárnap délelőttre tervezték a Városi Színházba, Az illegális KP megbízásából a Fejér Lajos által irányított ellenállási csoportok a Szir- (→ Weinberger Dezső) és a Marót-csoport akciót szervezett a nyilas nagygyűlés szétugratására. Vasárnapra virradó éjjel a Szir-csoport robbanóanyaggal megrongálta a színház bejáratánál levő tartóoszlopot. Ennek nyomait a nyilasok eltüntették reggelre. A Marót-csoport tagjainak sikerült bejutni a gyűlésre. Bottyán a földszinti páholyok egyikében, Marót pedig az erkély fenntartott páholyában helyezte el bombáját. Amikor Gera József nyilas pártvezér szónokolni kezdett, felrobbant a földszinti bomba. A keletkező pánikot éppen csak hogy megfékezték, amikor felrobbant a Marót által elhelyezett bomba is. A tömeg páni félelemmel hagyta el a színházat. A gyűlés megtartása meghiúsult.

Varrógép- és Kötőgépműszerészek Kisipari Termelő Szövetkezet (Rákóczi út 73.). 1949-ben alakult. Fő profilja: varrógép- és hozzátartozó motorjavítás, kötőgépjavítás. Kis sorozatokban gyárt különféle textil- és bőripari varrógépeket, kötőgépeket. Dolgozók létszáma: 122 fő. Va

Vasadi Balogh Lajos (1921) zeneszerző, karmester, zongoraművész és orgonista, a kerületben székelő Postás Szimfonikus Zenekar karmestere. Külföldi ösztöndíjasként Furtwänglernél, Dobrovennél, Kraussnál is tanult. Közben jogi és bölcsész diplomát szerzett a pesti és a pécsi egyetemen. Mint zeneszerző, számos értékes művet alkotott, pl. Struart Mária (opera), Concerto hegedűre, Kantáta Petőfi versekre, stb.

Vásárcsarnok (→ Rákóczi tér). Helyén felépítése előtt is piac volt, (borjú piac). A székesfővárosi mérnöki hivatal tervezésében épült 1892—95-ig. Az egyetlen fiók vásárcsarnok, mely teljesen szabadon áll. Összes területe 5290 m², a csarnok területe (levonva a négy sarkán álló, pavilonszerű épületek területét) 4220 m².

Vásárhelyi Pál (1938) a → Bp. Spartacus jégtáncosa, az EB-k során két negyedik helyezést ért el (1963, 1964), 1965-ben ötödik lett, az 1964-es Universiadén győzött.

Vásárhelyi Zoltán (1900) kóruskarnagy, zeneszerző, Kossuth-díjas, érdemes és kiváló művész. Néhány évig Észtországban és Norvégiában működik mint hegedűművész és koncertmester. Hazatérte után Kecskeméten hegedű- és karénektanár. (1926—1942-ig). Közben bekapcsolódik a munkásmozgalomba, s hamarosan a Munkásdalszövetség országos karnagya lesz. Számos munkáskórust és üzemi énekkart vezet. Ilyen minőségben hosszú évekig a Jv.-ban is tevékenykedett. A → Ganz-MÁVAG Acélhang férfikarával a budapesti nemzetközi versenyen első díjat nyert (1948). Ugyanezzel a kórussal bejárta csaknem egész Európát. Sikerrel szerepeltek Londonban, Párizsban, Bécsben, Bulgáriában. Előtte még 1947-ben a Munkás dalszövetség válogatott kórusával, a

Va „Vásárhelyi kórussal" elnyerte a llangolleni nemzetközi verseny első díját. A Honvéd művészegyüttes alapító karnagya. 1955—58-ig a → Magyar Rádió énekkarának művészeti vezetője. Számos monumentális kórusmű ősbemutatóját vezényelte. (Schütz: Máté passió, Karácsonyi oratórium, Kodály: Jézus és a kufárok, Molnár Anna). 1942-től a Zeneművészeti Főiskola tanára.

Vasas ifjúmunkások. Fiatal vasasokról már a kezdeti magyar munkásmozgalomban is hallunk. → Farkas Károly vasmunkás 26 éves korára az 1. Internacionálé magyarországi főmegbizottja. Az 1894-ben — többek között — létrejött lakatos szakmai szakszervezet mellett megjelenik az első tanoncszakosztály. A Tanácsköztársaság kikiáltásáig, az ifjúmunkás mozgalom egyik harci feladata a Szakszervezeti Tanács által ellenzett önálló ifjúmunkás szervezetek létrehozása. A Tanácsköztársaság megteremti a magyar ifjúmunkás mozgalom egységét. Létrejön a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége, amely aktív segítője a pártnak. A Tanácsköztársaság bukása után a vasas szakszervezet újra indítja tevékenységét. E keretben a vasas fiatalok is nekilátnak, hogy önálló szervezeteik létrehozásáért harcot indítsanak. 1922-ben a bp.-i szakmai és szakmaközi ifjúmunkás csoport memorandumban kéri egy önálló ifjúmunkás titkárság felállítását. A Szaktanács jobboldali vezetői nem tudják megakadályozni az ifjúsági mozgalom kibontakozását, de törekszenek azt minél szűkebb körre szorítani. 1928-ban az „Új Március" arról értesít; a Szaktanács nem engedi, hogy a szervezkedő ifjúmunkások helyiséghez jussanak. 1929-ben egy rendőrségi referátum az ifjúmunkás mozgalom magjának a vasas ifjúmunkásokat tekinti. Egy másik rendőrségi jelentés a 30-as évek elején a vasas ifjúmunkás csoportokról mint „titkos illegális szervről" ír, ahol a tanoncok mint „könyvtárszervezet" működnek. A vasas tanoncok tevékenysége túlnő a belső szervezeti élet kialakításán. Egy 1932-ből származó vasas ellenzéki röplap a Ney és Róna gyár tanoncsztrájkjának 14 pontját ismerteti. 1934-ben a Norris gyár vasas ifjúmunkásai kiharcolják a 75 órás munkahét helyett az 52 órásat. A vasas ifik a többi szakmák ifjúmunkásaival együtt részt vesznek az 1934-es nagy újpesti fás-sztrájkban, agitálnak a leállás mellett és részt vesznek a fások gyűlésein. Támogatják a Juta-gyári sztrájkot és a Magyar Pamut bérharcait is. A szakszervezet vezetőinek megtorlása: az ifjúmunkások nem kapnak helyiséget összejöveteleik megtartására. A Szakszervezeti Tanács feloszlatta az ifjúmunkás csoportokat (1935). A vasas ifjúmunkások — a Magdolna utcából történő kitiltásuk után — átmenetileg a VIII. kerületi szociáldemokrata ifik helyiségében jönnek össze. Agitálnak az OTI önkormányzati választásainál, támogatják az → Egyesült Szakszervezeti Ellenzéket. 1937-ben a Központi Vasas Ifik a → Pléhkrisztusnál, a volt Tavaszmező és Koszorú utca sarkán levő vendéglőben rögtönzött gyűlést tartanak. Az ajtókat elállják és az ott tartózkodó munkásoknak rövid beszédet tartanak. Röpgyűléseket rendeznek a Práter, Lujza, Dugonics és Illés utcai házakban. 1938-tól kezdve a vasas ificsoport egyre aktívabb tevékenységet fejt ki, a vasas tanoncok és ifjúmunkások mindennapi követeléseinek kiharcolásáért. A „Munkásifjúság" 1938. I. száma írja: „A vasas ifik a tanonckérdés rendezését követelik. 16 üzem 40 küldötte üzemközi értekezletet tartott." 1940-ben fiatal segédcsoport alakult, amelynek külön vezetősége, helyisége van, de szoros szállal fűződik a tanoncsoporthoz, a két vezetőség rendszeresen együttműködik. Havonta közös ifinapot rendeznek, közös a könyvtáruk. Jelentős akció 1940 tavaszán a Vasas Székházban rendezett tanonckiállítás. 1940 végén 1941 elején a szervezés iránya — a KMP instrukcióinak megfelelően — a nagyüzemek ifjúmunkásai. A WM, a Fegyvergyár, a Telefongyár fiatal szakmunkásai jelentenek új szint az ificsoportban. A magyar hadüzenet a Szovjetunió ellen új fordulatot teremt az ifjúmunkások között is.

A KMP, az → OIB szorosabb kapcsolatot teremt a vasas ifikkel, a csoport egyes vezetőin, tagjain keresztül. Ez az irányítás kiemeli a vasas ifjúsági mozgalmat addigi elzártságából, amely erősen szakmai, szindikalista jellegűvé tette és bekapcsolja a függetlenségi mozgalom országos politikai áramlatába. Az OIB irányításával részt vesz az ificsoport az 1941. október 6-án Batthyány örökmécsesnél, november 1-én a Kossuth Mauzóleumnál, 1942. március 15-én a Petőfi szobornál szervezett demonstrációkon — egyre növekvő létszámmal. Az 1942-es „leventetörvény", → amely megtiltja a leventeköteles ifjak politikai tevékenységét, az OIB és a szoc. dem. ificsoportok feloszlatását eredményezi. Megkezdődik a káderek átcsoportosítása a szakszervezetek ifjúsági csoportjaiba. A V., VII., VIII. kerületi szoc. dem. ifik a Magdolna utcai vasas ifikhez kapcsolódnak. Fellendül az ificsoport tevékenysége. 1943-ban két jelentős akció tevékeny részesei a vasas ifik. Augusztusban Balatonszárszón munkás-paraszt-értelmiségi ifjúsági találkozót szervez a Soli Deo Gloria. A párt támogatja a találkozót. A konferencián a vasas ificsoport egyik tagja terjeszt be egy 20 pontos ifjúsági programot, a függetlenségi harc jegyében. Ugyancsak 1943 nyarán a magyar iparimunkás, paraszt és értelmiségi ifjúság nagyszabású ankétra készül. Mint Kállai Gyula írja: „...hogy kidolgozza a magyar ifjúság közös akcióprogramját, megteremtse a kapcsolatot a különböző ifjúsági szervezetek és csoportok között." Az SZDP és a Független Kisgazdapárt által létrehozott Szervező Bizottság elnöke a vasas ifik egyik vezetőségi tagja lett. Bár a szervező bizottságot feloszlatják, az illegálisan tovább működik. Ezzel egyidőben a legális sajtóban (Népszava, Szabad-Szó, Magyar Nemzet, Mai Nap) több cikk és hozzászólás jelenik meg a tanoncok helyzetéről, sérelmeiről. A sajtókampány szervezésében részt vesznek, cikkeket írnak a vasas ifik is. 1944. március 15-én nagyszabású ünnepélyt rendeznek a Magdolna utcában. A program és a fő jelszavak a szabad, független, demokratikus Magyarország követelése köré csoportosulnak. 1944. március 20-án és 21-én a német megszállást követően több vasas ifi, a német fegyveres katonák által őrzött székházból kimenti az ifjúmunkások könyvtári kartonjait, melyeken neveik, lakcímeik szerepelnek. A megszállás után megszűnik minden legális lehetőség. Az ifik egy csoportja a párt utasítására illegalitásba vonul. Márciusban a Béke párt összekötője segítségével megalakult az illegális Vasas Ifjúsági Bizottság. Feladata — többek között — röpcédulák gyártása és szórása, fegyverek gyűjtése. Több akciócsoport alakul, 1944 őszén a volt központi vasas ifik Csepelen, Kőbányán, Újpesten, elsősorban a gyárakban fejtenek ki szabotázs tevékenységet és a területen fegyveres akciókat. A kerületben részt vettek — a → Vasas tornászokkal együtt — a Rökk Szilárd utcai nyilasház és a Tisza Kálmán téri német parancsnokság elleni akcióban. Nem egy mártírt adtak a forradalmi mozgalomnak. Az ismerteken — → Pataki István, → Kreutz Róbert, → Kállai Éva — kívül, mártírhalált haltak a háború alatt bűntetőszázadokban és koncentrációs táborokban a Magdolna utcai vasas ificsoport olyan kiváló vezetői mint Kállai Tibor, Semler László, Szegál Miklós, Láng Endre és sokan mások.

Vasas Károly (1930) szobrász. Kerületben: Könyves Kálmán krt. 52. bronzszobor. (1968).

Vasas Művészegyüttes (Kőfaragó u. 12.). A → Vas- Fém- és Villamosenergiaipari Dolgozók Szakszervezete központi intézménye. Elődje, a Budapesti Épületlakatosok Dalköre 1903-ban alakult. Munkásdalokat, népdalokat tanultak. Egy év múlva már az Internacionálét is énekelték magyarul, először Magyarországon. 1908-ban belügyminiszteri rendelettel felfüggesztették a szakegylet tevékenységét, ennek következményeként a dalárda működése is szünetelt, mert tagjai is tevékeny résztvevői voltak a 13 hetes sztrájknak. 1912-ben elsők között csatlakoztak a magyarországi munkás-dalos szövetséghez. Az első

Va világháború hat évre szétzilálta a férfikar munkáját. 1921-ben szerveződtek újjá. 1926-ban a Hannoverben szerepelt, Magyarországot képviselő munkásdalárdának jelentős részét vasas dalosok adták. Az Egyesített Dalárdáról a korabeli helybeli lapok „a világ dalosai között a magyarok voltak a legjobbak" kritikával nyilatkoztak. Az 1937—38-as években a dalárda csatlakozott az új magyar zenei mozgalomhoz. Ekkor → András Béla volt a karnagy. Nevéhez olyan nagyigényű művek bemutatása fűződik, mint → Bartók: Régmúlt időkből, → Kodály: Felszállott a páva, és Huszt című kórusművei. Az egész magyar munkás-kultúrmozgalomban nagy jelentőségű tett volt ez az irányváltás a korábbi Liedertafel-stílustól a forradalmi hangvételű, új nemzeti zenei irányhoz, a népfront gondolatnak a magyar politikai életben történő megjelenése idején. Harccal és küzdelemmel voltak bátor hirdetői az „új idők" eljövetelének. 1946-ban a munkás-dalos szövetség képviseletében a Vasas Énekkar ad műsort a Zeneakadémia nagytermében. Az énekkarhoz 1952-ben énekes szólista csoport szerveződött. Ugyanezen évben alakult meg a Vasas Központi Képzőművészeti Kör, amely 1963 óta szerves része az együttesnek. 1961 óta népizenekar egészíti ki a tánckar tevékenységét. Nevezetesebb kitüntetéseik: Vegyeskar: Vezetője → Vass Lajos, Erkel-díjas zeneszerző. 1965-ban a II. Bartók Béla Nemzetközi Kórusfesztiválon „Aranykoszorú" diplomát nyert; 1966-ban Riesában (NDK) a 9. Arbeiterfestspiele aranyérmese; Budapesten 1967-ben a „Munkáskórusok a mikrofon előtt" c. rádió-sorozatban a SZOT különdíjának nyertese; 1968-ban a III. Országos Minősítésen Aranykoszorús diplomát, 1968-ban „Kiváló Együttes" címet nyert.

Tánckar: (Szigeti Károly, SZOT-díjas koreográfus): a III. Zalai Kamaratánc-fesztiválon nagydíjas; a IV. Alföldi Néptáncfesztiválon első díjas, az NDK-beli Riesában a 9. Arbeiterfestspielen aranyérmes 1966 évben, 1961-ben nagydíjas. Szimfónikus Zenekar (Somlai Ferenc karmester): 1969-ben „Kiváló Együttes". Képzőművészeti Kör (Hajdú Sándor szobrászművész): 1963-ban „Kiváló Képzőművészeti Kör". Énekes-szólista csoport (Wéber István karnagy): a → Tanácsköztársasági Művészeti Szemlén Aranyoklevél nyertese. Népizenekar (Bakki József, főiskolai tanársegéd): a tánckaréval azonos díjazás. Az együttes 1959-ben elnyerte a Munka Vörös Zászló Érdemrendet. (Kép → 30 o.)

Vasas Tornászok. 1927-ben alakult meg a → Vasas Sport Klub Tornász szakosztálya. A szakosztály, a Munkás Testedző Egyesület baloldali csoportjával együttműködve, kezdettől fogva azért küzdött, hogy a munkássportolók ne csak testedzéssel foglalkozzanak, hanem a politikai harcokban is vegyenek részt. A jobboldal megtorló intézkedései, — melynek során a VT férfiszakosztályát 1928-ban néhány évre fel is oszlatják, — nem tudják megakadályozni, hogy a vasas tornászok levente ellenes agitációt folytassanak, szemináriumokat tartsanak és részt vegyenek a Vörös Segély munkájában. 1934-ben a VT nagy számú, az MTE-ből kizárt baloldali elvtárssal erősödik és 1936-tól a felszabadulásig szilárdan kommunista vezetés alá kerül. Ettől fogva a baloldali munkássportmozgalom országosan jelentős központjává válik. 40—50 fővel vesznek részt a Tompa utcai nyilasház elleni támadásban, éveken át a VT adja az → Országos Ifjúsági Bizottság sportfelelősét. A kerületben szorosan együttműködnek az → ifjúmunkás csoporttal, a → Vasas Ifjúmunkásokkal, később a Nyomdász Ifjúmunkás csoporttal is. 1938-tól a VT tagjai belépnek a VIII. ker. ifjúmunkás csoportba. 1940-ben → Asztalos János lesz a csoport vezetője, aki egyben tagja a KMP sportbizottságának is. A tornászszakosztály mellett kultúrgárdát is szervez, melynek különösen pantomimjátékai arattak nagy sikert. A Függetlenségi Front megalakulása után akciógárdákat alakítanak, akik röpcédulákat osztogatnak és jelszavakat festenek a házfalakra. Az 1942. évi lebukáskor a szakosztály sok vezetőjét ítélik el. A német megszállás után részt vesznek az ellenállási

mozgalomban. A VT tagjaiból alakult akciógárda Szekeres István vezetésével robbantást hajt végre a Tisza Kálmán (→ Köztársaság) téri → Volksbund-ház, majd a Rökk Szilárd utcai nyilas ház ellen. Megsemmisítenek egy német teherautót. Később az akciógárda hamis papirokkal egyenruhákat szerzett és a nyomdász ifik egy csoportjával egyesülve KISKA alakulatot szervezett. Ez volt a magja a 101-es gépesített vegyihare zászlóalj fedőnév alatt a Bajza és Lendvai utca sarkán álló Volksbund házban tevékenykedő partizán csoportnak. A VT sok tagja pusztult el börtönben, vagy Ukrajnában. Többek között: Tóth (Spiegel) István, Siklós (Schwartz) Tibor, Kádár Róbert, Réti (Reich) Béla, Szőke (Rosenberg) György, Weisz (Sziszti) Tivadar, Vető Miklós, Berényi (Bergmann) Rezső, Jakubovits Lili, Benjámin (Huru) Imre, Stég László, Bíró Pál, Kellner István, Hausmann József, Buxbaum József, Weintraub Lajos, Altmann László, Galambos Jenő (Konok), Liebermann Endre, Liebermann Ákos, Biber Sándor, Hochhauser Sándor, Braun Tibor, → Kreutz Róbert.

„Vasas" Újság (Koltói Anna u. 5—7.). A → Vas-, Fém- és Villamosenergiaipari Dolgozók Szakszervezetének lapja. Rövid megszakítással 1894 januárjától jelenik meg rendszeresen vasas-sajtó. Kezdetben a magyar és német nyelven kiadott „Fémmunkás" (Első szerkesztője → Vanczák János) később a „Vas és Fémmunkások Szaklapja". Jelenleg havonta 8 (esetenként 12) oldalon jelenik meg 64 000 példányban. Felelős szerkesztő: Mikusik Árpád.

Vas-, Fém- és Villamosenergiaipari dolgozók Szakszervezete (Koltói Anna u. 5—7.). 1903. május 10-én alakult meg a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége. Első elnökei: → Teszársz Károly és Payer Károly. A Szakszervezet megalakulása óta kiemelkedő részt vállalt a munkásmozgalom harcaiban. Ezért két alkalommal is betiltották működését, 1908. őszén a Milleneumi emlékműnél rendezett tüntetés után, majd 1944-ben a nyilas uralom idején. Országos jelentőségű mozgalmai voltak kerületünkben a MÁVAG munkásainak 1918-i sztrájkja (→ MÁV Gépgyári sortűz) és a → Ganz gyári munkások Bedeaux-rendszer elleni harca. Első székháza 1907-től a Thököly u. 56. sz. alatt volt. 1928-ban költözött át

Vas és Fémipari Dolgozók Szakszervezete

jelenlegi helyére (volt Magdolna u.). A székházat Tauszig Béla tervezte. A munkásmozgalom sok kiemelkedő eseménye zajlott itt — többek között az új munkásigazgatók itt kapták kézhez megbízóleveleiket 1948. március 25-én. A szakszervezet taglétszáma: 1903-ban 7127, 1913-ban 29 653, 1917-ben 80 930, a Tanácsköztársaság idején 90 000 dolgozót tömörített. A Horthy-korszakban alkalmazott politikai terror, a fasizmus erősödése, a szervezett munkások üldözése, a munkásoknak tömeges frontra hurcolása miatt a taglétszám csökkent. 1925-ben 22 755, 1932-ben 8955, 1941-ben 9150, 1944-ben 6700 volt. A felszabadulástól kezdve jelentősen emelkedett a taglétszám. 1945-ben 70 000, 1968-ban már 523 500 volt. 1948-tól már iparági a szakszervezet felépítése. Jelenleg a kohó-, gép-villamos-energiaiparban levő 166 tröszt, vállalat, intézmény tartozik a szakszervezethez. 1967 szeptemberében a szakszervezet XXV. Kongresszusa — a „Vas-, Fém- és Villamosenergiaipari Dolgozók Szakszervezete" elnevezést fogadta el. A szakszervezet kezdettől fogva az érdekvédelem, a tagság oktatása, politikai és

Va kulturális nevelése terén nagyjelentőségű munkát végzett. A szemináriumok mellett jelentős volt a könyvtári és kultúrmozgalom is. A hagyományok egyik örököse a → Vasas Művészegyüttes. A szakszervezet lapja az 1894 óta megjelenő → „Vasas". Tagja a Vas- és Fémipari Dolgozók Nemzetközi Szövetségének, melynek székhelye Prága. A szakszervezet elnöke: Háner József, főtitkára: → Méhes Lajos.

Vass Lajos (1927) zeneszerző és karmester, Erkel-díjas, a → Ganz-MÁVAG Acélhang, majd két évvel később, 1962-től a → Vasas Művészegyüttes énekkarának vezetője. Mielőtt átvette a MÁVAG Acélhang vezetését, 1953-tól 1957-ig a Néphadsereg Művészegyüttes énekkarának, majd később, 1957-től az Állami Férfikarnak volt a vezetője. Néhány ismertebb műve: Este a táborban, A kiskakas gyémánt félkrajcárja, Mese az erdőről, Két fonódal, A szerelem, a szerelem.

Vastömegcikk Értékesítő Vállalat (VASÉRT) (Üllői út 32.). Székházát 1892-ben építették. Az épület a → Heinrich A. és Fiai Rt. Vasnagykereskedelmi Vállalaté

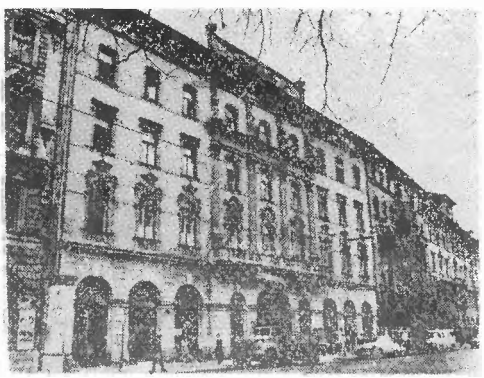

Vasért Vas- és Edényboltja

volt. Ebből, valamint az Email Vállalatból, a Sopper J. G. Vasnagykereskedelmi Rt.-ből és a nehézipari központ tömegcikkipari értékesítési főosztályából alakult 1948. szeptember 10-én a VASÉRT, amely 1953-ban még a Vas és Acél Rt.-vel, 1955-ben a Háztartási Faárukat Értékesítő Vállalattal, 1964 január elsejével pedig a Komárom és Nógrád megyei vas- és műszaki nagykereskedelmi vállalatok vasrészlegeivel bővült. A VASÉRT ellátási területe Budapest, Komárom és Nógrád megye. Feladata a vas- és edénybolt vállalatok és a megyei szakboltok útján a vasáruk nagybani és kiskereskedelmi forgalmazása. A dolgozók átlaglétszáma: 600 fő. 24 különböző kitüntetésben részesült: Minisztertanács és SZOT vándorzászló (1955), Belkereskedelmi Miniszter és KPVDSZ Elnöksége vörös vándorzászlója (1963), Szocialista Munka Vállalata (1967), Kiváló Vállalat (7 alkalommal).

Vasutasok Szakszervezete Budapesti Területi Bizottsága (Kerepesi út 3—5.). A Vasutasok Szakszervezetének középszerve. A Bp.-i Területi Bizottság 70 000 szervezett dolgozó képviseletét látja el, mely 180 tényleges alapszervezetből, 53 nyugdíjas alapszervezetből tevődik össze. Mivel területi jelleggel dolgozik, nemcsak a Nagy-Budapest területén levő vasutas dolgozók képviseletét látja el, hanem a vasút szervezetének megfelelően az igazgatósági szervezeti forma érvényesül helyzetére vonatkozóan. A Területi Bizottság a Vasutasok Szakszervezete Központi Vezetősége irányításával végzi munkáját. Titkára: Rékasi István.

Vas utcai felsőkereskedelmi iskola épülete (Vas u. 9—11). Műemlék. Jelenleg technikum. Tervezte → Lajta Béla (1911). A főváros első modern iskolaépülete volt.

Vasúti Tudományos Kutató Intézet (Múzeum u. 11.). 1951-ben alakult 11 fővel. Ekkor még csak két témát dolgozott ki, 3800 Ft termelési értékkel, de már 1960-ban 70 témát, 5,3 millió Ft termelési értékkel, 1968-ban pedig 38 nagy koncentrált témát, 12 millió Ft termelési értékkel. Elsősorban fejlesztési és alkalmazott kutatással foglalkozik. A szocialista (OSZZSD) valamint a kapitalista (UIC) vasúti szervezetekkel együtt több kutatási témát közösen dolgoztak ki. Két munkatársa: → Kutasy Lajos tud. főmunkatárs és → Mészáros Pál kult. csop. vezető Kossuth-díjat kapott. Dolgozók létszáma: cca. 130 fő. Igazgató: Nagy József kandidátus.

Vas Viktor (1885—1955) szobrász. Főbb művei: Martinovics-síremlék (1914. Kerepesi temető), Pázmány szobor (Szeged, Pantheon), Bólyai János szobor (Bp. Városliget). Síremlékek a → Kerepesi temetőben. 1911—1955-ig dolgozott a → Százados úti M. T.-en.

Vasvári István (1916) költő, a Költők Nemzetközi Szövetsége nagydíjának nyertese (1966), az Queson City egyetem doktora, a Munka Érdemrend tulajdonosa. Ker. von: 1949-től a Népszínház u. 22. szám alatt lakik, 1960-tól a → Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főkönyvtárosa. Ker. von. írásai: Versek: Az este (1963.) Álmomban (1966), Pest felett (1966), Groteszk (1966), A Hármashatárhegyen (1967), Mérleg (1968—69), Vallomás (1968—69), Révület (1969). A lélek naplójából és a Fedezék nélkül c. köteteiben (1969) számos verse szól a Jv.-ról. Eddig tizenkét verseskötete jelent meg. Verseit tíz nyelvre (köztük angol, orosz, spanyol, ukrán, svéd stb.) fordították le.

Vavrinecz Béla (1925) zeneszerző és karmester, a → Vasas Művészegyüttes másodkarmestere, közben a Budapesti Táncegyüttes másodkarmestere. A VIII. kerület zenei életéből jelentős szerepet vállalt. 1957-ben Moszkvában két VIT-díjat nyert. Művei közül néhány: I. szvit, Majális, Honvéd eskü, 1959 Emlékezz!, dalok, kórusok, népdalfeldolgozások, filmzenék.

Vay Ádám utca 1906-tól a volt Thököly u. neve. V. Á. (?—1719) Rákóczi Ferenc tábornoka volt.

Vay Miklós (1828—1886) szobrász. Művei a kerületben: Berzsenyi-szobor (1860. → Múzeum-kert), Kazinczy-szobor (1861. Múzeum-kert).

Veda Cipőgyár, Weisz Dávid. Az 1899-ben a Kun utcában alapított műhelyből az 1930-as évek konjuktúrájában lett 60 munkást foglalkoztató üzem a Futó u. 7. sz. alatt.

Vedres István (1927) az orvostudományok kandidátusa, a → SOTE Közegészségtani Intézetének igazgatója, a Munka Érdemrend aranyfokozatának tulajdonosa, a Fodor József Iskola Egészségügyi Társaság elnöke. Epidemiológiával foglalkozik, főleg a disentéria, a hepatitis infectiosa és a légúti fertőző betegségek problémáival, továbbá a társadalmi tényezők szerepét kutatja a járvány-folyamatokra.

Vé

Végh Antal (1903) a kémiai tudományok kandidátusa, a → SOTE Gyógyszerészi Kémiai Intézet igazgatója, a Gyógyszerésztudományi Kar dékánja, Kiváló Gyógyszerész, a Munka Érdemrend tulajdonosa. Gyógyszeranyagok minőségi vizsgálatát célzó kémiai, fizikai-kémiai analitikával és az állami gyógyszerellenőrzés céljára hivatalos előírások gyűjteményes kidolgozásával (gyógyszerkönyv-szerkesztéssel) foglalkozik.

Vendéglátóipari Berendezés, Felszerelés, Javító és Gyártó Vállalat „VIBEG" (Karácsony Sándor u. 19.). Központja a XIV. kerületben van. Kerületünkben működik kőműves, festő és szállító részlege. 1953-ban alakult a bp.-i vendéglátó üzemek javítása, átalakítása és új üzemek létrehozása céljából. A dolgozók létszáma: cca. 90 fő; 9 szocialista brigád működik; két ízben nyerték el az Élüzem címet.

Venéczi János (1920) a Magyar Szocialista Munkás Párt Központi Ellenőrző Bizottságának tagja, a → Budapesti Pártbizottság titkára, országgyűlési képviselő.

Verebély Tibor (1875—1941) sebész, egyetemi tanár. 1900-tól a kórboncani tanszéken működött, majd kórházi kórboncnok főorvos lett, majd újra az egyetemre, a sebészeti klinikára került. 1906-ban a → Stefánia kórház főorvosa, 1907-ben magántanár, 1913-ban rk. tanár, 1914-ben a sebészet ny. r. tanára Bp.-en. A → III., majd → I. sz. Sebészeti Klinika igazgatója. 1938—39-ben az egy. rektora.

Vértes László (1914—1968) régész, 1950—68-ig a → MNM tudományos főmunkatársa, az őskőkori gyűjtemény vezetője, a történettudományok doktora. Főbb művei: Tata, Eine mittelpaläolithische Travertin-Siedlung in Ungarn. (Arch. Hung. 43. 1964.). Az őskőkor és az átmeneti kő-

Vi kor emlékei Magyarországon. (A magyar régészet kézikönyve. I. 1965).

Vida Miklós (1927) a kerület országgyűlési képviselője, a Hazafias Népfront bp-i Bizottságának, az MSZBT bp-i elnökségének tagja, a Kerület Hazafias Népfront Bizottságának elnöke, a VIII. ker. Tanács és VB tagja. Gépészmérnök, a Műszaki Tudományok kandidátusa (1970) a → Fővárosi Gázművek műszaki igazgatója, a Munka Érdemrend arany fokozatának tulajdonosa. 1950—59 között a → Ganz-MÁVAG mozdonyszerkesztési osztályán dolgozott, majd főkonstruktőr. 1959-től van jelenlegi munkahelyén.

Vidor Miklós (1923) író, József Attila-díjas. Ker. von.: 1941—1946: a Pázmány Péter Tud. Egy. hallg. (Múzeum krt. 6—8), 1955—1964: a Krúdy Gy. u. 14. sz. alatt lakott, 1964-től a Puskin u. 17. sz. alatt lakik. Ker. von. írásai: Karnevál a Kilimandzsáróban. (regény, 1956).

Vikár Béla (1859—1945) világviszonylatban kezdeményező jelentőségű népzenegyűjtő és kutató. Már 1893-ban hozzáfogott a magyar paraszti dallamkincs gépi felvételéhez, az 1900. évi pá, rizsi világkiállításon módszerével nemzetközi feltűnést keltett. 150 viaszhengerre vett népzenei gyűjtését a → Néprajzi Múzeum őrzi. Magyarra fordította a Kalevalát (Bp. 1909). — Irodalom: Korompay B. (Nyelvtudományi Közlemények 1959); Volly I.: Somogyi „Kalevala" (Kaposvár 1959).;

Világítási Munkások Szaklapja. A Vasas Szakszervezetből kivált gázgyári munkások szervezete, a Világítási Munkások Szövetsége adta ki 1907—1908-ban. A szervezet helyisége és a lap szerkesztősége az Illés utca 22/a alatt volt. A szövetség 1909-ben egyesült a vegyipari munkások szervezetével, s a lap is megszünt.

Világosság Nyomda. A → Népszava napilappá alakulásával az SZDP számára nélkülözhetetlenné vált, hogy saját nyomdával rendelkezzék. A Világosság Nyomda 1905. március 14-én a VII., Nyár u. 1. sz. alatti házban kezdte meg működését. A hely szűknek bizonyult és 1909-ben a Népszava szerkesztőségével együtt a → Conti u. 4. sz. alá került. 15 éves bérlet után az épület az SZDP tulajdonába ment át. 1930-ban ünnepelte a nyomda 25 éves fennállását a Conti utcában; ebben az évben 3 rotációs nyomógéppel, 6 gyorssajtóval, 4 tégelynyomósajtóval, 13 szedőgéppel, 1 öntőgéppel és különféle könyvkötészeti gépekkel volt ellátva. A nyomda 1905-ben 75 munkással kezdett, 1910-ben már 130 munkást foglalkoztatott, 1918-ban 220, 1925-ben 120 és 1930-ban 111 munkás dolgozott a nyomdában. A Népszaván kívül a Grafikai Szemlét és számos szakszervezeti lapot készítettek a nyomdában, mely legnagyobb teljesítményét a magyar polgári demokratikus forradalom idején érte el, amikor 1918. október 30-tól november 8-ig több mint 2 millió nyomtatványt készített. A huszas években a nyomda termékei számos magyar és külföldi kiállításon arattak elismerést. 1919. december 7-én vasárnap, amikor a nyomdában senki sem tartózkodott, „ébredő" csoport hatolt be a nyomda helyiségeibe és vandál módon elpusztította a nyomda berendezését. A szervezett munkásság egy emberként ajánlotta fel segítségét és két hónap alatt sikerült eltüntetni a pusztítás nyomait. 1922-ben a rombolást megismételték. A nyomda épületében ma a → Ságvári Endre Nyomdaipari Szakiskola van. (Kép → 228 o.)

Villamos. A Stáció (Baross) utcában indult meg a főváros első állandó nyomtávú vonala (1889. júl. 30.), amely egyben, (az Elektronische Zeitschrift neves szaklap 1897. évi 36. sz.-ban megjelent közlemény szerint) Európa első városközponti vonala.* Evvel egyidőben épült az első áram-

* Dr. Szabó Dezső mérnök közlése. Az eredeti szövegben az „innerstädtische" jelző szerepel, ami szó szerinti fordításban zavart okozhatna, hiszen a vonal nem ment át a Belvároson.

átalakító és kocsiszín is, a mai Baross pu. A József körút megnyitását követően megindul a villamos a Népszínháztól az Üllői útig (1890), majd előbb gőzüzemmel (1891), 1893-tól villamos vontatással a Rókus kórháztól a mai Népszínház utca — Új köztemetői vonal. 1896-ban helyezték el a mai Teleki tér — Könyves Kálmán körút közti vágányokat. 1895—98 között villa-

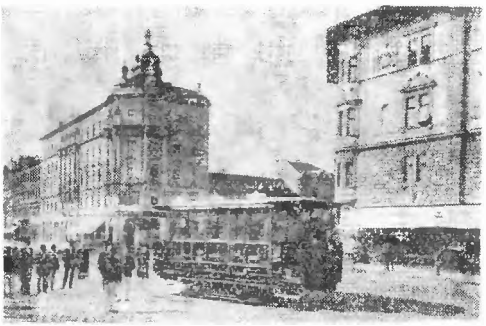

A körúti villamos végállomása az Üllői útnál az 1880-as évek végén

mosítják az addigi → lóvasúti járatokat, majd 1906-ban a Hungária úti vonal Tomcsányi út — Kerepesi út közötti szakaszának kiépítésével lényegében befejeződik a ma is létező villamosvasúti hálózat kiépítése. A következő évtizedben a két nagy villamos társaság, a BKVT és BVVV harcának következtében, az egymás hálózatának megkerülésére épített vonalakat részben a BESZKÁRT megalakulása, részben a felszabadulás után megszüntetik. A felszabadulás után, 1945. II. 22-én gőzüzemmel indul meg a közlekedés a Rókus kórház és a Kőbányai kocsiszín között, majd a Baross utcában. Május 1-én indul meg a körúti, 16-án a Rákóczi és Üllői úti villamos. Egy éven belül újjáépül az egész villamoshálózat. 1953-ban a Baross utca trolibuszt kapott a villamos helyett. 1954-ben megnyílt a Népligettől a Könyves Kálmán, valamint a Hungária körúton haladó villamos vonal. 1970. április 2-án indult meg a forgalom a Metrón, melynek négy állomása van a kerület határán. (Irodalom: „A Budapesti Közúti Vasút száz éve.")

Visi Imre utca. V. I. (1852—1889) újságíró, politikus, a Nemzet c. lap szerkesztője volt, 1887-től a Jv. országgyűlési képviselője. A Práter u. 44-ben, majd a Múzeum körút 18-ban lakott. Ví

Viski Károly (1883—1945), néprajzkutató, tanár, majd 1919—1940-ig a → Néprajzi Múzeum dolgozója, utóbb 1940-től a bp.-i egyetem néprajz tanára. Főként a népművészet kérdéseivel foglalkozott. — Irodalom: Varga Mária: Viski Károly műveinek bibliográfiája (Index Ethnographicus 1960).

Visnyovszky Lajos (1891—1945?) szobrász. Fő műve: Hősi emlékmű (1936. Bp. XIII. ker.). 1930—45 között dolgozott a → Százados úti M.T.-en.

Vitális Sándor (1900) geológus, a föld- és ásványtani tudományok doktora, Kossuth-díjas, az → ELTE tanára (1952), a Földtani és az Alkalmazott Földtani Tanszék vezetője. Földtannal, főleg kőszénföldtannal és hidrogeológiával, valamint a fiatal harmadkori rétegek gyakorlati vonatkozású kérdéseivel foglalkozik.

Vízellátás. A múlt század elején a Jv. külső részét az 1830-ig működő és a Kun Béla tér közelében levő → Illés kút látta el vízzel. A csorgó kút volt Pest legjobb vízű forrása. A belső és távolabbi részeken fúrt kutak szolgálták a vízellátást. Az 1830-as térképek több százat tüntetnek fel. A kisebb kutakat, valamint a dunai vízhordókat az 1880-as évek elején felváltották a fokozatosan kiépülő vízvezetékek. Ennek előzménye volt a Lipótvárosban 1869-ben épült ideiglenes vízmű. Ez részben szűrt, részben szűretlen vízzel látta el a balpartot. A külső kerületekbe — így a Jv.-ba is — már inkább az utóbbi víz jutott. A vízművet 1879-ben kibővítették, de ez sem oldotta meg teljesen a kérdést. A múlt század utolsó két évtizedében a vízvezetékhálózatot kiterjesztették a kerület nagyobb tereire és utcáira, majd a század első évtizedében már a kerület nagy része vezetéki vizet használt. A fő nyomócsövek a főútvonalak alatt vonulnak. 1945 után épült a fővezeték a Mező Imre út déli része alatt. Ma a kerület vízcsőhálózatának hossza 107,8 km.

Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézet (VITUKI) (Rákóczi út 41.). 1952-ben alakult, a Magyar Vízrajzi Szolgálat (1886) utódjaként, az ország felszíni és felszín alatti vizeivel összefüggő tudományos kutatótevékenység ellátása és összehangolása céljából. Alapításakor közvetlen feladata a tervszerű vízgazdálkodás alapjainak megteremtése, a rendelkezésre álló vízkészlet és ehhez kapcsolódva az ország hidrológiai viszonyainak feltárása volt. Folyamatosan kerül sor a kutató-, megfigyelő állomások, laboratóriumok hálózatának kiépítésére az ország területén (balatonfelvidéki, gellérthegyi karsztvízkutatás, Pécs, Debrecen szenyvíztisztítása, Balatonszemesen balatoni kutatások, Tahitótfalun szivárgási kutatások, Tiszalökön vízépítési kutatások, stb . . .). Az 1954-es és 1956-os dunai árvíz tapasztalatait felhasználva kutatásaik alapján az árvízvédelmi töltések védőképességének fokozására javaslatot készített. Az UNESCO megbízásából kétévenként hidrológiai továbbképző tanfolyamot tart az elmaradott országok vízügyi mérnökeinek. A VITUKI időszakos kiadványai közül a legjelentősebbek a Vízrajzi Évkönyv, a Napi Vízjárási Térkép, a negyedévenként megjelenő Vízügyi Közlemények és a havonta jelentkező Hidrológiai Tájékoztató. Gyűjteményes kiadványai közül a legkiemelkedőbbek a négykötetes „Magyarország Vízkészlete", a háromrészes „ Magyarország Hidrológiai Atlasza", „Vízrajzi Atlasz", „Magyarország hévízkutjai" és a„Budapest Hévízei". A vezető: Stelczer Károly igazgató, a műszaki tudományok kandidátusa, a Munka Érdemrend arany fokozatának tulajdonosa.

Vízvári Mariska (1877—1954) színésznő. 1896-ban lett a → Nemzeti Színház tagja. Pathelin mester-beli alakítása egycsapásra a legrangosabb komikák sorába emelte. Ezt a rangját élete végéig megtartotta s gazdagította: Kamilla (Csiky: Proletárok), Zsani néni (Móricz: Nem élhetek muzsikaszó nélkül), Prudence (Dumas: A kaméliás hölgy).

Vojnich Oszkár (1864—1914) utazó, földrajzi író. Több földkörüli úton vett részt, a → Néprajzi Múzeum gyűjteményeit értékes anyaggal gyarapította. — Irodalom: Agárdi Ferenc: A nagyvilág magyar vándorai (Bp. 1955).

Volf György (1843—1897), nyelvész, az MTA tagja. 1890-től igazgatója volt a bp.-i Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziumának. (→ Ságvári Gy. g.). Ő szerkesztette a Nyelvemléktárt.

Volksbund ház. 1912-ben alakult a Német tanítónők és nevelőnők otthona egyesület, amely a 30-as évek elején megszerezte a Tisza Kálmán (Köztársaság) tér 27. sz. házat. 1936-ban német birodalmi egylet ill., Volksdeutsche Kameradschaft névenszervezkedtek a német nácipárt támogatásával a magyarországi fasiszta németek, a ház is a tulajdonukba került. 1940-ben a Volksbund magyarországi szervezeteként már teljesen egyértelműen a német párt mintájára szervezkedtek egyenruhával, felvonulásokkal, SS toborzással stb. 1940-ben avatták székházukat is a VI., Lendvay utcában, a Köztársaság téri V.h. inkább csak szállást biztosított a szervezet Bp.-re érkező tagjainak. 1945-ben a szervezetet háborús bűnössé nyílvánították, a V.h-ba a → Magyar Kommunista Párt bp.-i szervezetei költöztek.

Volly István (1907) magyar folklorista, a VIII. kerület zenei életének tevékeny résztvevője. Hosszú évekig tanított a kerület iskoláiban. Aktív részese a Jv. kórusmozgalmának. A Volly-együttes a 40-es évek végén több neves énekest indított el pályáján. (Házy Erzsébet is itt szerepelt először nyilvánosan). Zeneelméleti, zenetörténeti és kutatói munkásságot folytatott. 1929—39-ig a → Néprajzi Múzeum Zenei Osztályán → Lajtha László irányításával népdalokat gyűjtött. 1951-től a Fővárosi Népi Zenekar megszervezője és első vezetője.

Vörösmarty Mihály (1880—1855) ker. von.: 1838-ban az árvíz idején → Fáy András Tavasz u.-i házában szállt meg. (József u.) Gimnáziumot neveztek el róla a kerületben.

Vörösmarty Mihály Gimnázium (Makarenkó u. 11). 1871-től alreáltanoda (Bodzafa

u.) 254 tanulóval, 1874-től főreáltanoda,→ Vörösmarty nevét 1921-ben vette fel, 1935-től gimnázium. Tudományos munkásságukkal kiemelkedő tanárai: Baróti Lajos (történetíró), → Birkás Géza (francia filológus), → Fabró Henrik (gyorsíró), → Kuzsinszky Bálint (archeológus), Pénzes Antal (biológus), → Pósa Lajos (író), Wiesner Frigyes (olimpikon, festőművész), neves tanítványai: → Jendrassik György (mérnök), → Gábor Andor (író), → Hidas Antal (költő), → Mihály Dénes (a telehor feltalálója), → Schaffer Károly (idegorvos, egy. tanár), 1968—69-ben több mint 800 növendéke és 38 tanára volt. Igazgató: Csáti József.

Vörös Újság, a Kommunisták Magyarországi Pártjának lapja, első száma 1918. december 7-én jelent meg. A lenini eszmék terjesztésében, a magyar proletáriátusnak a szocialista forradalomra való mozgósításában fontos szerepe volt. A Tanácsköztársaság kikiáltása után délutáni lap lett, szerkesztősége a Rökk Szilárd utca 4. szám alá költözött, ahol most a Népszabadság székház egyik épülete van. A lap szerkesztésében döntő változás nem történt, a korábbi munkatársak vitték tovább a munkát a 133 nap alatt is.

Wagner János (1811—1889) belgyógyász, egyetemi tanár. 1835-től Pesten gyakorló orvos, → a Kir. Orvosegyesület titkára, 1846—62 között elnöke. 1847-ben a diaetika és makrobiotika rk. tanára, 1848-ban az általános kór- és gyógyszertan h. tanára, 1861—63-ban a belgyógyászat ny. r. tanára a sebészeti tanfolyamon, majd 1888-ig az orvosi tanfolyamon.

Waldapfel József (1904—1968) irodalomtörténész. Ker. von.: 1913-tól tanul a Magy. Kir. Tanárképző Int. Gyak. Gimn.-ban. 1946—1948-ig tanár a bp.-i Középisk. Tanárképző Int. Gyak. Gimn. és ált. isk.-ban. (Ságvári E. Gyak. Isk.)

Walla József Cementárugyár. A kerület mai területén a legnagyobb építőanyagipari üzem volt. 1861-ben alakult a műhely a mai VI., Jókai utcában, innen a 80-as évek végén a VII., Rottenbiller u. 15. sz. alá, majd a századfordulón Asztalos Sándor u. 12. sz. alá költözött. Cementlapokat, burkolókat, csöveket, lépcsőket stb. gyártott és gyártmányainak beépítését is vállalta. Mátyásföldön kavicsbányát üzemeltetett. 1918-ban részvénytársasággá alakult. Az 1930-as években 300—350 munkást foglalkoztatott. Ma Budapesti Betonárugyár.

We

Wéber Antal (1823—1889) építész. Jelentősebb (reneszánsz stílusú) épületei: a volt Fővárosi Takarékpénztár (Belker. Minisztérium), az → Ásványtani Intézet (Múzeum krt.), az → Orvosegyetem Üllői út 26. sz. épülete, az → Ádám-ház (Bródy S. u. 43. ma lakóház) és az Angyalföldi Elmegyógyintézet.

Weinberger Dezső (Szir) (1926—1944). A kommunista ifjúsági mozgalom résztvevője, a magyar ellenállási mozgalom hőse volt. 1942-ben jött a Felvidékről Bp-re. A Segédmunkások Szakszervezetében kapcsolódott be az ifjúsági mozgalomba és az illegális kommunista párt munkájába. A KMP által irányított ellenállási csoport, amelynek Szir (illegális neve volt) vezetője volt, többek között sikeres akciót hajtott végre a Városi Színház (→ Erkel Színház) ellen ahol a nyilasok gyűlést hírdettek, megrongálták a színház homlokzatának tartó oszlopát, → városi színházi robbantás. Robbantottak a → Simplon (Szimpla) kávéház előtt is a Népszínház utca és a Körút sarkán. Szir 1944-ben a Práter u. 82. számú házban lakott hónapokig. Még ez év decemberében nyomtalanul eltünt. Irodalom: Csillik Gábor: Budapesten harcoltunk (Szir csoport) (Bp. 1964. Magvető Kiadó, 293. p.)

Weisz Richárd (1879) az MTK kiváló birkózója, súlyemelő és ügyes atléta volt. Legnagyobb sikerét az 1908-as londoni olimpián érte el, ahol a kötöttfogású nehézsúlyú birkózásban győzött. Pályafutása során 16 birkózó bajnokságot nyert.

Wenckheim-palota. (Szabó Ervin tér 1.). Műemlék. Jelenleg Szabó Ervin Könyvtár.) Egyemeletes, kerek, középrizalitjának három árkádján kovácsoltvas kapu. Első emelet kiugró középrizalitja 1+3+1 ablakos, ablakok felett barokk dísz, orom-

We fal címerrel és lapos kupola. Belsejében rokokó kiképzésű nagy olvasóterem, kiállítóterem stb. Tervezte 1887-ben → Meinig Artúr neobarokk rokokó stílusban.

Weszely István és Társa utóda Nagy Károly Frigyes Orvosi Műszergyár. 1909-ben alapították a Szigony u. 21. sz. alatt. Az 1930-as évek végén 80 munkást foglalkoztatott.

Wien Szálló. 1932-ben kialakított szálloda a József körút 16. sz. alatti négyemeletes házban. Jelenleg MÁV „Komját Aladár" kollégium.

Willner és Schneller fésű-, csatt- és gombüzeme. Az 1920-as évek elején alakult a kis üzem a Fecske u. 45. sz. alatt. Szomorú nevezetessége volt, hogy 1923 áprilisában a rossz munkafeltételek miatt egy robbanás 11 munkás halálát okozta.

Winterl József Jakab (1739—1809) botanikus, orvos, vegyész, egyetemi tanár. 1770-től a kémia botanikai tanszék tanára a nagyszombati, budai, majd a pesti Orvostani Egyetemen. 1784-ben a Jv.-ban saját pénzen vásárolt telken tartotta fenn pár évig magán botanikus kertjét. Ugyanezen évben közzétett elektrokémiai vizsgálataival már az akkumulátor elvi lehetőségét vetette fel. Jelentősek ásványvíz-elemzései. Kortársával, Tessedik Sámuellel együtt az alföldi gyümölcstermesztés egyik úttörője.

Winternitz Arnold (1872—1938) sebész, egyetemi tanár. A bp.-i egyetemen szerzett orvosi diplomát 1896-ban. 1901-től a Stefánia kórház, 1911-től a Telepi utcai kórház és 1919-től az István Kórház főorvosa. 1919-ben egyetemi tanárrá nevezik ki, de az ellenforradalom megfosztja katedrájától. 1906-ban a sebészeti kórtan magántanára. 1915-ben c. rk. tanár. 1933—37 között a → Rókus-kórház sebészeti osztályán dolgozik, Az elsők egyike, aki Mo.-n agyi és mellkasi műtéteket végez.

Wirth Ádám (1900—1961) szabósegéd, ismert baloldali munkásvezető. 1928 óta párttag. A jv.-i baloldali ellenzék egyik kiemelkedő harcosa. Fontos szerepe volt a Propaganda Bizottság munkájában, a Stromfeld-könyvtár megszervezésében. Sokat tett a baloldali szociáldemokraták és a kommunisták együttműködése megteremtése érdekében. 1933-ban mint ellenzékit kizárták a szabók szakszervezetéből. A felszabadulás után országgyűlési képviselő volt.

Wolfram Ervin (1923) kémikus, a kémiai tudományok doktora, az → ELTE Kolloidkémiai és Kolloidtechnológiai Tanszékének vezető tanára. Kolloid-rendszerekre, illetve határfelületi jelenségekre vonatkozó kutatásai jelentősek.

Zaitschek Alajos papírlemezgyára. Az 1880-as évek derekán létesült az Orczy út 16. sz. alatt. Az 1 holdas nagy területen gyár és raktár is volt. Az I. világháború végén a gyár megszünt.

Zakariás József (1924) a Bp. Vörös Lobogó, a Bp. Bástya (→ MTK) balfedezete; 1947—1954 között 35 válogatott mérkőzésen vett részt. Az 1954-es VB ezüstérmese, 1952-ben az olimpián aranyérmet nyert.

Zala György (1858—1937), a neobarokk emlékműszobrászat legjelentősebb magyar mestere. A Nemzeti Galéria harminc szobrát őrzi. Kerületünkben: Birly Ede Flórián, → Semmelweis Ignác és → Tauffer Vilmos szobra az → I. Nőgyógyászati Klinika homlokzatán.

Zeidl Vencel Mészáros- Hentes és Kolbászárugyár. A századfordulón alapított hentesüzem 1924-ben alakult családi részvénytársasággá. Gyára az Illés u. 14. sz. alatt működött, hét üzlete volt a városban, a 30-as években kb. 50 munkást foglalkoztatott.

Zelk Zoltán (1906) költő, kétszeres Kossuth-, Baumgarten- és József Attila-díjas. Ker. von.: 1930—1933 között ágyrajáró, albérlő a Német (Bacsó B.) u.-ban. A Népszínház u.-ban (két helyen) és a Futó u.-ban lakott. Ker. von. írásai: Józsefvárosi hajnal 1933. Vers; Nincs vigasz itt. (Zuzmara a rózsafán c. gyűjtemény.) Szoba. (Zuzmara a rózsafán c. gyűjtemény),

1949. május 16. (Mint égő lelkiismeret, 1954).

Zemplén Győző (1879—1916) fizikus, műegyetemi tanár, az MTA l. tagja. 1899—1902-ig a Gyakorló Gimnázium (→ Ságvári Gyakorló Gimnázium) tanára. Kutatásaiban a relativitás elmélettel és a radioaktivitással foglalkozott. A Michelson-kísérletnek új magyarázatát adta: a fény forrásától különböző irányokban különböző sebességgel terjed. Nevéről hidrodinamikai tételt neveztek el.

Zergeház. A hozzátartozó 3036 □ telekkel a mai Bródy Sándor utca és Makarenkó utca Gutenberg tér felé eső sarkán állott. A házat 1766-ban Mayer Mihály városi számvevő építtette, aki ott Zergéhez címzett korcsmát nyitott (e korcsma után kapta a Makarenkó utca első nevét: Zerge utca). Mivel a számvevő 14 000 forintot sikkasztott, a ház és a telek 1775-től Pest város tulajdonába ment át. Az épület ezután előbb városi major, majd szegényház lett, 1828-től pedig a → Rókus Kórház fiókkórháza, végül ismét szegényház. A házhoz tartozó telek városi szemétlerakodóhelyként szolgált. 1875-ben a házat lebontották, a telket 10 házhelyre osztották és elárverezték (Forrás: Rokken Ferenc: A józsefvárosi „Zerge" ház és telek. Historia. 1928. 6. sz. 13—15. p.)

Zichy Jenő (1837—1906) Ázsia-kutató. 1901-ben Bp.-en létesített magánmúzeumát a fővárosra hagyta. A magyarság eredetével kapcsolatos kérdések tisztázása végett ismételten szervezett és vezetett expedíciókat Oroszországba és Ázsiába rokonnépeinkhez. Az itt szerzett — → Jankó János gyűjtötte — tárgyakat, itt készült jegyzékeket a → Néprajzi Múzeum őrzi. — Irodalom: Zichy J. emlékezete (Etnographia 1906); Zichy J. (Századok 1907); Csinády Gerő: Zichy J. (Földrajzi Közlemények 1963).

Zilahi Irén (1904—1944) színésznő. 1927-ben került a → Városi Színházhoz s kellemes hangjával és szép megjelenésével sok sikert aratott. Főbb szerepei: Gábor diák (Huszka: Gül Baba), Iluska (János vitéz), Zsuzska (Lehár: Drótostót), Zsuzsi (Lajtai: A régi nyár), Vilma (Lajtai: Mesék az írógépről).

Zimmermann Lajos Dobozárugyár Részvénytársaság. A VI. Aradi utcában alapított üzem az 1920-as évek derekán költözött a Magdolna u. 14. sz. alá. 1930-ban családi részvénytársasággá alakult.

Zipernowsky Károly (1853—1942) a → Ganz-gyár villamossági osztályának megszervezője. Gyógyszerész, gépészmérnök, műegyetemi tanár, az MTA l. tagja (1893), a hazai erősáramú elektrotechnikai ipar megalapítója. → Bláthy Ottó Titusszal és → Déri Miksával a transzformátor feltalálója.

Zlinszky Aladár (1864—1941) irodalomtörténész. Ker. von.: 1896—1921-ig a bp.-i VIII. kerületi gimnázium, 1921—1939-ig a Magyar Kir. Tanárképző Int. Gyak. Gimn. tanára (Ságvári E. Gyak. Isk.) 1911-ben a VIII. kerületi gimnázium értesítőjében jelent meg, „A szóképek"-ről írt stilisztikai tanulmánya.

Zofahl Lőrinc (XIX. sz. első fele) építőmester 1831—60 (?) között. 461 polgárházat épített a fővárosban. Kerületünkben ma is állnak Bacsó Béla u. 3, József u. 27., Koszorú u. 26. sz. alatti épületei (→ Műemlék lakóházak). Működési idejét a források egy része 1831—43, más része 1850—1860 közé teszi, de a jv.-i házak építési ideje mindkettőnek ellentmond.

Zoltán Imre (1909) az orvostudományok doktora, a → II. sz. Női Klinika igazgatója, a SOTE rektora, a Munka Érdemrend tulajdonosa, Kiváló Orvos, a Magyar Nőorvos Társaság elnöke. Terhes pathológiai kérdésekkel, a szülés-vezetés kérdéseivel és nőgyógyászati rosszindulatú daganatok kórtanával és klinikájával foglalkozik.

Zólyomi Bálint (1908) botanikus, az MTA tagja, Kossuth-díjas. 1934-től 1966-ig — rövid megszakítással — a → Természettudományi Múzeum Növénytárában dolgozott, amelynek 1950-től vezetője. A geobotanika több ágával foglalkozik (növényföldrajz, növényszociológia), úttörő tevékenységet folytat a hazai és a délkelet-európai lösztalajok növényzetének és növénytársulásainak feltárásában. 1966-tól

Zr az MTA Vácrátóti Arborétumának igazgatója.

Zrínyi Ilona Gimnázium (Csobánc utca 1.). 1917-ben a Práter utcai polgári leányiskolából vált ki, s kezdte meg önálló működését. A második világháborúban megrongálódott iskola növendékeit egy időre a → Vörösmarty Gimnázium fogadta be, majd az újjáépítés után visszatértek a Práter utcába, 1952-ben költöztek a jelenlegi, Csobánc utcai épületükbe, a volt általános iskolába. Tanulóinak száma: 500, dolgozóinak száma: 40 fő.

Zrínyi Miklós Gimnázium. 1894 szeptemberében nyílt meg, mint a VII. kerületi Barcsay utcai főgimnázium fiókiskolája. Az 1895/96-os tanévben önálló főgimnázium lett. Első otthonra a VIII. ker. Rökk Szilárd utcai elemi iskola épületében lelt, utána a Csokonai utca 6. számú bérházban folyt a tanítás. Tavaszmező utcai önálló épületébe 1897 szeptemberében költözött. Az első érettségi vizsgákat 1901. júniusában tartották a gimnáziumban, mely 1924-ben reálgimnáziummá alakult, de 1935-ben visszaállították gimnáziumi státusát. Az 1945/46-os tanév után a Zrínyi gimnázium épületében működő Kandó Kálmán technikum vette birtokába az egész épületet és a gimnázium megszünt. Az intézetnek több olyan tanára volt, akik közéleti és kulturális vonalon elismert nevet szereztek. Így több évig tanított a főgimnáziumban → Kacsóh Pongrácz kiváló dalköltőnk; Pethő Sándor, a Magyar Nemzet egykori lapszerkesztője és történész; Staud Géza dramaturg; Réger Béla, a középiskolai segédkönyvek ismert szerkesztője, stb.

Zsákodi Csiszér János (1883—1953) szobrász. Főbb művei: Görgey Artúr emlékmű (1933. Visegrád), Jedlik Ányos szobra (1951—1952. Bp. Margitsziget). 1922—1953-ig a → Százados úti M.T.-en dolgozott.

Zsebők Zoltán (1908) az orvostudományok doktora, Kossuth-díjas, a → Radiológiai Klinika igazgatója, az MTA Orvos-Radiológiai Kutató Csoportjának vezetője, a Népköztársasági Érdemrend, a Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztje, a Finn Fehéroroszlán Lovagrend tulajdonosa, a TIT Egészségügyi Választmány elnöke, az Országos Béketanács alelnöke, a Magyar Radiológiai Társaság elnöke. Az orvosi radiológia különböző technikáival kapcsolatos elemi sugárhatás jelenségeinek felderítésével és röntgen-anatómiai kutatásokkal foglalkozik.

Zsidó Temető (Salgótarjáni út). A → Kerepesi temető részeként 1874-ben nyitották meg. Művészi halottasházát és kapuját → Lajta Béla építész tervezte. A temetőben nyugszik Bacher Vilmos (1850—1913) orientalista, → Kiss József (1843—1921) költő, Fényes Adolf (1867—1945) festő, Horn Ede (1825—1875) államtitkár, Sándor Pál (1860—1936) képviselő, Vadász Lipót (1861—1924) államtitkár, Vázsonyi Vilmos (1868—1926) igazságügyminiszter.

Zsigmond András (1918) gépészmérnök, Kossuth-díjas, a Munka Érdemrend tulajdonosa, a → Cukoripari Kutató Intézet igazgatója. Üzemlakatosként kezdett dolgozni a Mezőhegyesi Cukorgyárban. A gépészmérnöki diplomát az egyetem esti tagozatán szerezte meg. 1948-ban a Cukoripari Központ műszaki oszt. vez. helyettese, 1953-tól a Cukoripari Igazgatóság főmérnöke, 1958-tól van jelenlegi munkakörében. Kossuth-díját „Előgyújtó kamra" c. találmányáért kapta.

Zsilinszky Mihály (1838—1925) teológus, tanár, politikus és történetíró, az MTA tagja. Elnöke volt a → Luther Társaságnak, a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak, alelnöke a Magyar Történelmi Társulatnak. Nagy irodalmi munkásságot fejtett ki. Legjelentősebb volt egyháztörténeti munkássága, amelynek derekas részét a vallásügyi törvények története alkotja.

Zsíros Tibor (1930) a → Ganz-MÁVAG nagytudású kosárlabdázója. Az 1955-ös EB-n arany-, 1953-ban ezüstérmet nyert.

Xántus János (1825—1894) negyvennyolcas honvéd, természettudományi és néprajzi gyűjtő. Emigrációba kényszerülve az Egyesült Államok különböző vidékeinek növény-, állat-, és ásványvilágát addig páratlan méretű gyűjteményekben tárta fel a tudomány számára. Hasonlóan rendkí-

vüli és sokoldalú gyűjtemények őrzik 1869—1871. évi kelet-ázsiai útjának emlékét. Részt vett az első pesti Állatkert szervezésében, amelynek első igazgatója lett. Kelet-ázsiai gyűjteményével rakta le a budapesti → Néprajzi Múzeum alapjait, amelynek első őre, majd igazgatója volt. Munkatársa volt a → Természettudományi Múzeum Állattárának is 12 évig. Az 1873 évi bécsi Világkiállításra készített magyar népművészeti gyűjteménye az Iparművészeti Múzeum alapgyűjteménye volt. Irodalom: Miller-Madden, Henry: Xantus Hungarian naturalist (Palo-Alto 1949); Sándor István: Xántus János (Bp. 1970).

Yb

Ybl Miklós (1814—1891) építész. Neoreneszánsz stílusú épületei közül kerületünkben vannak a Puskin u. 6. és 28. (→ Pálffy-palota) sz. magánpaloták, a → régi képviselőház (Bródy Sándor u.). Ő tervezte a → Múzeum kert kerítését (1865), a → Károlyi-palotát (Pollack M. tér 3.), a → Festetics-palotát (Pollack Mihály tér 10).

A JÓZSEFVÁROS TÖRTÉNETÉNEK IDŐRENDI TÁBLÁZATA

Év	Általános társadalmi (politikai, közigazgatási, egészségügyi stb.) események	Építkezések	Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem	Művelődésügy (iskolák, művészetek, sport stb.)
1690	Magyar és szerb telepesek engedélyt kérnek a pesti tanácstól, hogy a mai Józsefváros területén fekvő földjeiken építkezhessenek.			
1700-as évek eleje			Téglavető működött a mai Somogyi Béla utca környékén.	
1710		A pestisjárvány idején a mai Semmelweis Kórház táján épült a város barakk-kórháza.		
1711		Szeptember 4-én felszentelték a Rókus Kápolnát.		
1718	33 szántót osztottak ki a Jv.-ban.		42 majorban gazdálkodtak a kerület területén. A mai Bródy Sándor utcában (ekkor Stadtgarten g.) feküdt a város majorja, a mai Kun Béla téren a kórház major, stb.	
1732	Kastberger József házhelyekké parcellázta szántóját a mai Horváth Mihály tér környékén.		Ezekben az években szőlőt jelölt ki a Tanács a külvárosban letelepedett napszámosoknak.	
1733	Pindtner Mátyás téglásmester lett a városfalakon kívüli területek (a mai VI., VII., VIII., és IX. ker.) bírája.			
1734	A mai Józsefváros neve Lerchenfeld (Pacsirtamező).	21 ház állott a Kastbergen telken. A mai terület többi részén még 68, összesen 89 ház állott.		

Év	Általános, társadalmi (politikai, közigazgatási, egészségügyi stb.) események	Építkezések	Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem	Művelődésügy (iskolák, művészetek, sport stb.)
1736	Kb. 800 lakos él a kerület területén. Kb. 15% magyar, a többi főleg német, kb. 25% szlovák és szerb telepes.			
1739				Szláthy Mihály a külvárosok tanítója.
1740		A mai alakjában készült el, kibővítve, a Rókus kápolna.		
1741	Kribl Mihály a külvárosok bírája.			
1744		1744—49 között épült a mai Kulich (Kálvária) téren pesti Kálvária. Építője valószínűleg Mayerhofer András.		
1748	Görecs János a külvárosok bírája.			
1750	Ezen év körül nyitották meg a mai Kulich tér déli szélén a külvárosi temetőt (1818-ig használták).		Az üllői országút végénél, a később tulajdonosáról Orczy kertnek nevezett ligetben fakadt Pest legjobb vize, az Illés kútból.	
1766	A pesti tanács határozatot hozott az Alsó- és a Felső-külváros létrehozásáról. A későbbi VIII. ker. — a Kerepesi országúttól délre — az Alsókülvároshoz tartozott.	Megépült a Zerge-ház a mai Makarenkó és Bródi S. u. sarkán. Városi major, szegényház, szükségkórház volt.		
1769		A kerület mai területén 386 ház állott.		
1770	A kerület leggazdagabb telektulajdonosa gr. Grassalkovich Antal. 4000 □-öl telke van a mai Rákóczi út, Puskin utca környékén.			

1771	Nohn Ignác a külvárosok bírája. Az újból fellépő járványok ellen Pest városa városvédő árkot létesített. Kerületünk szélén a mai Mező Imre út vonalán húzódott. Később ez lett a városi vámvonal.			
1776	Mayer János Józsefváros első bírája (előbb a külvárosé).			
1777	Nov. 7-től az Alsó-külváros északi fele és déli fele (a Dunáig) a Józsefváros nevet kapta. A lakosság kb. 3140—3170 fő.			1777-től 1789-ig Mechler József a józsefvárosi plébános.
1780		Az évtized elején fatemplom és harangláb épül a mai Horváth tér délkeleti szögletében.	Az évtized kezdetétől a XIX. sz. 60-as éveiig az akkor egybefüggő mai Köztársaság és Teleki tér a pesti nagy állatvásártér.	
1783	Br. Orczy Lőrinc szerezte meg a nagy majorságot a mai Üllői út, Mező Imre út, Korányi és Dióssegby utcák között.			
1784	Új temetőt szenteltek a mai Kulich tér keleti szélén.			
1787	Mucskay József a józsefvárosi bíró.			
1790	Az évtizedtől a mai Múzeum kert Batthyány kert néven, a hercegprímásé, kedvelt arisztokrata mulató.	Felépülnek a ma is álló Baross u. 128. és Mátyás tér 11. sz. házak.		gr. Csáky László a józsefvárosi plébános. Állatgyógyászati Intézet működése megindul. 90-től működik a Beleznay Irodalmi Szalon.
1792	Az Üllői út vonalától délre eső városrészből önállóvá vált a Ferencváros.	Ezen év körül épült, a mai Rákóczi út 7—9. helyén a Beleznay kastély, később mulató kert és vendéglő.		

Év	Általános, társadalmi (politikai, közigazgatási, egészségügyi stb.) események	Építkezések	Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem	Művelődésügy (iskolák, művészetek, sport stb.)
1798		Május 28-án avatták fel a Rókus kórházat. Első igazgatója Haffner Mihály.		
1799		November 17-én szentelték fel a (régi) plébániatemplomot.		
1800		A századforduló körül épült a ma is álló Tolnai Lajos u. 8. sz. ház.		
1802		A Festetics család vadászkastélyt építtetett az Orczy-kert megvásárolt területén. Az épület ma a Füvészkert igazgatósági épülete.		
1803				1803-tól az Egyetem botanikus (növény) kertjét áttelepítik a Belvárosból a mai Múzeum körút és Puskin u. közé. A telket a Grassalkovics családtól szerzik.
1806	A kerület lakossága 6960 fő.			
1808		Lebontották a Hatvani kaput a Kerepesi út elején. Ezzel szervesen kapcsolódnak a külvárosok a belvároshoz. 1808—1809-ben felépül Karacs Ferenc háza.		
1818	Temető nyílt a mai Józsefvárosi pályaudvar helyén (1838-ig használták).			
1819	1189 házat, 10 600 lakost írtak össze a Józsefvárosban.			

1821	Az egykorú térképeken szereplő és csaknem másfél évszázadig élő utcanevek: Üllői, Kőbányai, Kerepesi út, Illés, Steinkarpfen, Magdolna, Homok, Nagyfuvaros, Tavaszmező, Szűz, Őr, Conti, Víg, Német, Salétrom, Kőfaragó, Vas, Práter, Óriás, Gólya, Tömő utca.			
1827		Ideiglenes lovarda épült a mai Pollack M. téren.		Triviális iskolaként működni kezdett az Ősz, (Szentkirály) utcai iskola.
1830	11786 lakosa van a kerületnek.	1830—36 között épült a Ludovika Akadémia épülete (Pollack Mihály).		
1831	Július 17-én, az ún. kolera lázadás napján a város védvonalainak lezárása miatt tüntetők, akik az Üllői úton vonultak, a mai Nagyvárad térnél összeütköztek a katonasággal. 12 halott maradt.	1404 ház áll a Józsefvárosban.	Serfőző ház épült a József u. és Salétrom u. sarkán (1855-ben lebontották).	
1835		Júniusban Grassalkovich telkén, a Kerepesi (Rákóczi) úton 157 452 Ft országos gyűjtésből Pest megye hozzájárulásával megkezdődött a Pesti Magyar Színház építése.	Megnyílt a Mátyás király vendégfogadó az Ősz (Szentkirályi) utca és a Kerepesi út sarkán.	
1837	Megalakult a Józsefvárosi Szőlőmunkások Temetkezési egyesülete, a kerület első ismert társadalmi egyesülése.	Az összeírás szerint 1405 ház állott a kerület területén. Felépült a Kerepesi (Rákóczi) út 13. alatt a Lechner—Doppler—Huber (Hubay) családok háza (Hild J.).		Augusztus 22-én ünnepi előadással avatták fel a Pesti Magyar Színházat (Vörösmarty: Árpád ébredése).
1838	Március 13—15-én 891 ház dűlt össze a kerületben a nagy árvíz idején (Az épületek 63 %-a). Megnyílt az újabb Józsefvárosi temető a Kőbányai út és a mai Vajda Péter u. között.	1838—39 között épült a Nemzeti Múzeum (Pollack Mihály). 1838—39-ben a mai Bródy Sándor u. és Múzeum körút sarkán épült Kunewalder nagykereskedő háza.		Április 30-án az első Shakespeare bemutató a színházban: Lear király.

Év	Általános, társadalmi (politikai, közigazgatási, egészségügyi stb.) események	Építkezések	Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem	Művelődésügy (iskolák, művészetek, sport stb.)
1839	Pest város gyermekkórháza megnyílt az Ötpacsirta (Puskin) u. 6. sz. házban.	A Kerepesi út (Rákóczi út 15. szám alatt épült a Fehér Ló vendégfogadó (Hild J.).		Megalakult a Józsefvárosi Kisdedóvó Egylet.
1840		Kibővítették a Rókus Kórházat a Kerepesi (Rákóczi) úti szárnnyal. 1840—50 között épültek a Gyöngytyúk (Gyulai Pál) utca ma is álló házai: 5—7—8—9—11.		Augusztus 8-tól a Pesti Magyar Színház neve: Nemzeti Színház. Az estén Erkel: Báthory Mária c. művét játszották.
1841	1841—43-ban kikövezték a Kerepesi, (Rákóczi) utat a mai körút vonaláig.		Az év folyamán a mai Mikszáth téren működött Irinyi gyufagyára (Előbb a Nyár, később a Király utcában.)	Megnyílt a Kisdedóvó Egylet első óvodája az Ötpacsirta (Puskin) utcában.
1843		1843—46-ban épült Pest város József árvaháza az Üllői úton (76 sz.). Felépült a ma is álló Baross u. 40. (Hild).	Braun Lajos szeszfőzdét és likőrgyárat alapított az Üllői úton a Mária Terézia laktanyával szemben.	
1844	A Kubinyi Házban (Kerepesi út és Vas utca sarok) megnyílt Pest város Kényszerítő dolgháza.			
1846		Felépült a Nemzeti Múzeum.		
1847				Az állam megvásárolta a Festetics családtól (füvészkert céljaira) Illés utcai kertjüket.
1848	A kerület lakosainak száma 17 640 fő. Március 15-én délután népgyűlés a Nemzeti Múzeum előtt. Felolvasták a 12 pontot, Vasvári és Jókai beszélt. (Nem biztos, hogy Petőfi		Lukács László nyomdát alapít a Kunewalder-házban.	Március 15-én este a Bánk bán második felvonása után megszakadt a Nemzeti Színház előadása és a színészek a közönséggel

	elszavalta a Nemzeti dalt). Július 5-én a Főrendiház a Nemzeti Múzeum dísztermében tartja ülését.			együtt hazafias dalokat énekeltek.
1849	Április 1-én nyílt meg a Kerepesi temető.		Bucsánszky Alajos könyvkötő nyomdát alapított a Rákóczi út 17-ben. Ebből lett a Rózsa Kálmán és a Stephaneum Nyomda.	
1850	A Ludovika addig csak kaszárnyának használt épületében Ludoviceum néven hadikórház kezdett működni.		A Kölber testvérek kocsigyárat alapítanak, előbb a Rákóczi úton, majd hosszú évtizedekig működött a József utca—Salétrom utca sarok épületében.	Semmelweis Ignácz dolgozni kezd a Rókus Kórházban.
1851		1851—55 között a mai Bródy S. u. 15. sz. alatt „Kéményseprő ház" épül Devecis Mihály részére (Hild K.).	Aranyvári, a későbbi Krausz Izidor cég néven Szesz és Élesztőgyár kezd működni a mai Diószeghy utcában (Ma Szeszipari Vállalat). Első terménykiállítás a Nemzeti Múzeum épületében.	
1852	A lakosok száma 17544 (német 10 342, magyar 4960, szlovák 1914).	A kerületben 1730 ház áll, 61 utcában és 7 téren.		A Józsefvárosban két városi elemi iskola működik: az Ősz (Szentkirályi) utcai és a Kőbányai (Baross) utcai.
1853				Szlovák evangélikus iskola épült a Kerepesi (Rákóczi) úton (57 sz.).
1855			1855/56-ban a trieszti gáztársaság a mai Köztársaság téren, a Légszesz utca sarkán felépítette a pesti gázgyárat.	
1857		December 12-én felszerelték a Kerepesi temető kápolnáját. 1857—67 között épült a Kerepesi (Rákóczi) úti Evangélikus templom (Diescher).		

Év	Általános, társadalmi (politikai, közigazgatási, egészségügyi stb.) események	Építkezések	Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem	Művelődésügy (iskolák, művészetek, sport stb.)
1858		Felépült a mai Pollack Mihály téren a Nemzeti Lovarda (1945-ben elpusztult).	A mai Somogyi Béla utcában a Burger Anna és fiai cég üvegcsiszoló telepet létesített.	Április 15-én a Kunewalder házban (Múzeum krt.) költözött az egyetem állatgyógyászati szaka.
1860	A hazafias ifjúság március 15-én meg akarta koszorúzni a temetőben a 48-as hősök sírjait. A katonaság a tömegbe lőtt. Forinyák Géza egyetemista meghalt. Temetésén 50—60 ezer ember vonult fel.	Felépült a Rókus kórház Blaha Lujza téri szárnya.		Felállítják a kerületben az első köztéri világi szobrot: Berzsenyi Dániel emlékművét a Múzeum kertben (Vay M.).
1861	Az ideiglenes képviselőház a Nemzeti Múzeumban tartotta üléseit. A Józsefváros küldöttei Pest város választott képviselőtestületében: Kölber Károly kocsigyáros, Balassa János és Bugát Pál orvosprofesszor, Déry Mihály és Sulyánszky Antal plébánosok. A márciusi képviselőválasztásokon Szilágyi Virgil győzött Jókai Mór ellen.			Március 9-én Erkel: Bánk bánjának bemutatója a Nemzeti Színházban.
1862		Épülni kezdett a Festetics palota a mai Pollack tér 10. (Ybl).		
1863		Épült a Károlyi palota (Múzeum u. és Pollack tér) 1865-ig (Ybl).		Az Ötpacsirta utcában megnyitották az első pesti tornacsarnokot. Jókai megindította a Hon c. napilapot.
1864			Krolupper József vasúti lámpagyára alakult a Hunyadi utcában.	
1865	A nov. 23-i választások után a Józsefváros követe Szentkirályi Mór.	A Baross u. Rigó u. sarkán felépült a Dohányraktár. A Múzeum kert kerítést kap (Ybl).		Dec. 20-án megalakul és székházat épít tornacsar-

		Az év körül épült az Eszterházy palota, ma a Pollack téren, a Rádió egyik háza (Baumgarten).		nokkal az Ősz (Szentkirályi) utcában a Nemzeti Tornaegylet.
1866	1866—1902 között a Sándor utcai épületben tartotta üléseit a képviselőház. Nyomdász Szakszervezet alakult.	Három hónap alatt épült fel a Sándor utcai (régi) Országház épülete (Ybl).	Indult az első lóvasút a mai Kálvin tértől Újpestig, a Múzeum körúton. Jungfer Gyula épület és műlakatos gyára nyílik a Berzsenyi utcában.	
1867	A kerületben is erős a tífuszjárvány.	Épült a Rákóczi út 5., a Griff, illetve Pannonia szálló épülete. Épült a Pálffy palota (Dienes L. u. 4.) a Puskin utca (mai) és a Reviczky utca sarkán (Ybl).	Április 2-án indul az első vonat a losonci (józsefvárosi) pályaudvarról. Szladeky Ignác pénzszekrény gyárat alapít az Auróra utcában.	
1868	Február 2-án az Üllői út 19. sz. házban az összegyűlt munkások határozatot hoztak az Általános Munkásegylet megalakítására. 1868-tól 1881-ig Jókai Mór a mai Baross u. 98. sz. ház tulajdonosa és lakója. Március 8. Pest-Budai Munkás Egylet megalakulása a Beleznay kertben. A Pesti Első Bölcsődeegylet megnyitotta bölcsődéjét a Mária utcában, a mai klinikai telep helyén.	1868—72 között épült az egyetem vegytani intézete a Múzeum krt. 4. sz. alatt (Wagner J.). Felépült a Stáció (Baross) utcai népiskolák épülete, a mai Fazekas Gimnázium. Felépült a Mértékhitelesítő Hivatal épülete a mai Corvin Áruház helyén.	1868—1897-ig lóvasút járt végig a Kerepesi úton. A belga Gillain cég Mozdony- és Gépgyárat alapít (MÁVAG). Megalakult Michl Alajos asztalosáru gyára a Nagytemplom utcában. A Gschwindt-féle Élesztőgyár alakult az Üllői út és a későbbi József körút sarkán. A mai Leonardo da Vinci, Tömö és Nagytemplom utca között alakul a Clayton Shuttleworth Gépgyár javítótelepe.	
1869	A kerület lakosainak száma 42 331 fő. Augusztus 22-én a Vásártéren (Köztársaság tér) a lakásuzsora ellen munkásgyűlés volt. A mai Horváth Mihály téren nyílt szavazással választották meg az	1867—71 között épült a Múzeum u. 11. sz. Károlyi palota.	Jan. 30-án indult el a lóvasút az Üllői úton a Ludovikáig.	

Év	Általános, társadalmi (politikai, közigazgatási, egészségügyi stb.) események	Építkezések	Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem	Művelődésügy (iskolák, művészetek, sport stb.)
1869	ellenzéki Csernátony Lajost, — Szentkirályi Móriccal szemben, — a Józsefváros képviselőjévé. Január 23-án megindul az Arany Trombita — Táncsics lapja. A Tipográfia, az első szakszervezeti lap is megindul.			
1870	Július 24-én a porosz—francia háború elleni tüntetés a Beleznay kertben.	December 4-én avatták fel a Nemzeti Tornacsarnokot. Múzeum u. 9. Bókay János bérháza épült (Ybl).	Működni kezd a Stühmer Cukorka és Csokoládégyár az Ősz (Szentkirályi) utcában. Mai nevén megalakul a MÁVAG.	Az év folyamán prédikáltak először magyarul a plébániatemplomban.
1871	A sztrájkoló és bérkövetelő munkások bevonultak a képviselőház helyiségeibe és csak a rendőrség távolíthatta el őket. 1871. okt. — 1872. okt. hirlőjárvány.		A Bécsi Olajipar gyára dolgozni kezd a Stáció (Baross) utca végén.	Az 1871/72-es tanévben indult meg a tanítás a kerület első középiskolájában, a józsefvárosi alreáltanodában a Zerge utcában (Makarenko u.).
1872	41 831 lakos a Józsefvárosban. A lakosok közül 1 329 volt választásra jogosult. 24 tagot választottak a bp.-i közgyűlésbe. Köztük volt Ballagi Mór, Rökk Szilárd, Déry Mihály, vagyonuk alapján Jókai Mór, Szentkirályi Móric, Thék Endre. A jún. 19-i választásokon képviselő lett Steiger Gyula, Deák-párti. 1872–73-ban az utolsó kolerajárvány. A fővárost egyesítő XXXVI. t. c. értelmében a Józsefváros Budapest VIII. kerülete lett. Első elöljárója Radocsay Ferenc. A Bp. Munkáspénztár első üzemorvosi rendelője (Neumann Mór) a Ganzban.	Március 15-én helyezték el Táncsics Mihály házának alapkövét a Tömő u. 6. sz. alatt. 1872—73-ban épült a Baross u. 10. sz. bérház (Ybl). 1872—74-ben épült a Pesti Hazai Takarékpéztár a Kálvin téren, a Baross és Múzeum utcák között (Ybl). 1872—74-ben épült a Degenfeld palota, a Bródy S. u. 14. (Ybl). 1872—75 között épült a Népszínház (Nemzeti) a Fellner és Hellmer cég tervei szerint. 1872—1890 között épültek ki a József körút házsorai.	Első Magyar Vagon és Gépgyár működni kezd a Kőbányai úton. 1817-ben megvásárolja a Ganz.	Megnyílt, mai helyén az egyetem Vegytani Intézete. Megindult a rendszeres oktatás, a honvédtiszt-képzés a Ludovika Akadémián.

1873	Március 23-án a Beleznay kertben megalakult a Magyarországi Munkáspárt. (A belügyminiszter nem fogadta el legálisnak.)		A MÁVAG-ban elkészültek az első rendes nyomtávú gőzmozdonyok.	Megalakult a MÁVAG „Acélhang" munkáskórusa.
1874	A Dologház utcába költözött (ma Kun utcai Kórház) a budapesti Dologház. Megnyílt a Salgótarjáni úti izraelita temető.	Átalakították, — új homlokzattal, a Nemzeti Színházat. Felépült a színház bérháza a Rákóczi út 1. sz. (Skalnitzky).		
1875	A július 1-i választáson Józsefváros követe Jókai Mór lett, szabadelvű programmal.	1875—1894 között 692 új ház épült a Józsefvárosban. (Több Bp.-en csak a Teréz- és Erzsébetvárosban. Az ún. Ádám-ház épült a Bródy S. u. 4. sz. (Weber) Felépült a községi Reáltanoda épülete a Zerge utcában (Vörösmarty Gimn.).		Megalakult a Lovardában a Magyar Atlétikai Club (MAC). Felállították a Múzeum kertben Kazinczy szobrát. Ferenczy István 1836-ban alkotta. A Kerepesi út 1. sz. (Nemzeti Színház bérháza) alá költözött a Színészeti Tanoda.
1876	A Stáhly utcában megnyílt a hajléktalanok első pesti menhelye.			
1877		Felépült az egyetem új sebészeti klinikája, az első épület az ún. belső klinikai telepen. Felépült az Almásy (Andrássy) palota, a mai Építőművész Szövetség, Dienes László u. 2. (Gottleb).		A Bérkocsis utca és a (mai) Somogyi Béla utca sarkán megnyílt az Országos Rabbiképző Intézet. A szabadságharc után a pesti zsidóságra kivetett sarcból építették.
1878	A választásokon, aug. 5-én az ellenzéki Szilágyi Dezső lett a kerület követe, Jókai Mór megbukott.			Január 12-én született Molnár Ferenc a József körút 68-ban.
1879	Végleg megszűnt a Dologház.	Felépült a külső Kerepesi úton a Tattersal, Lóvásártér és Lovarda.	Az esztendőtől a MÁVAG-ban cséplőgépeket is gyártanak.	A mai Gutenberg téren megnyílt az Állami Középipari Tanoda.

Év	Általános, társadalmi (politikai, közigazgatási, egészségügyi stb.) események	Építkezések	Mezőgazdaság ipar, kereskedelem	Művelődésügy (iskolák, művészetek, sport stb.)
1880	A Józsefváros lakosainak száma 65 083 fő.	Felépült Károlyi Tibor bérháza (Szentkirályi u. 22/24 (Ybl). 1880—83 között Steindl Imre tervei szerint épültek a mai Múzeum körúti egyetemi épületek a Műegyetem számára. Felépült az Üllői úti (belső) Belgyógyászati Klinika.	A Ganz gyár megvette a Kőbányai úti Vagongyárat. Megkezdi telepének továbbépítését.	Az egyetem Állatorvosi kara önálló iskolává válik és a lebontásra ítélt Kunewalder házból a Rottenbiller utcai új telepére költözik.
1881	A június 24-i választások alapján ismét Szilágyi Dezső a kerület követe.	Épült a Károlyi-Csekonics palota (ma Műszaki Könyvtár) a Múzeum u. 17. sz. alatt (Fellner és Helmer).		Megnyílt a Práter utcai polgári leányiskola, az első ebből az iskolafajtából a kerületben.
1882			Megalakult a Kerepesi úti Schottola Gummigyár, a későbbi Ruggyanta elődje.	
1883		Épül a Stefánia Gyermekkórház, ma Gyermekklinika, az Üllői úton. Megalakult a Házépítő Tisztviselők egyesülete.	Perci és Schacherer Telegráfdrót- és Kábelgyára alakul a Szigony utcában.	Új, átalakított, máig is álló épületében kezdte meg a tanévet a Zerge utcai gimnázium (Vörösmarty).
1884	Ismét Szilágyi Dezső a kerület képviselője.	Parcellázni kezdik a Tisztviselőtelep területét. A pályaudvarral egyidőben épültek az ún. Százlábú híd, a 70-es és a 72-es posta. Csepreghy Ferenc épületasztalosáru gyára működni kezd. Az esztendőtől gyárrá alakult Thék Endre bútorüzem az Üllői út 66. sz. alatt. A 90-es években már 300 munkással dolgozik.	Augusztus 16-án avatták fel a Keleti pályaudvart. A Főcsarnok Rochlitz Béla tervei szerint készült.	Az utolsó operaelőadás a Nemzeti Színházban június 30-án. Rossini: Sevillai borbély. (Felépült az új Operaház.)
1886	Megalapították a Józsefvárosi Kört, a polgárok klubját.	Felépültek az első házak a Tisztviselőtelepen.		

1887	A júniusi választások után Visi Imre a józsefvárosi képviselő.	Felépült a Trefort utcai Gyakorló, ún. u. Mintagimnázium. Felépült a József körút és a Népszínház utca szegletén a Technológiai Múzeum és ipariskola (Hauszmann). 1887—1890 között épült a Wenckheim palota, ma Szabó Ervin Könyvtár (Meinig).	Felépült a Baross utcai Dohánygyár.	Megindult a tanítás a Luther utcai vasúti (hajózási) tisztképzőben.
1888	Megnyílt a Mosonyi utcai Toloncház. Új hajléktalan menhely az Alföldi u. 5. sz. alatt.		Nyáron megindult a Kerepesi úti Helyérdekű Vasút gőzvontatással, Cinkotáig.	
1889	Január 29-én tömegtüntetésen tiltakoztak a képviselőház előtt a véderőtörvény ellen.		Július 30-án elindult az első villamos a Baross utcában. Ez a vonal a főváros második villamosvonala.	December 12-én megnyílik a tanítónők Mária Dorottya egyesületének háza a mai Mező u. 73—75-ben, (ma Szlovák Gimnázium).
1890	Szabadság Munkásképző Egylet alakulása.	Ezen év körül épült az Orczy úton a katonai ruharaktár (ma Május 1. Ruhagyár). Ugyanekkor épült a mai Könyves Kálmán körút sarkán a József főherceg huszárlaktanya ma (Pénzverő). Felépült a Mária utcai jezsuita rendház és a Jézus Szíve templom, a mai Lőrinc pap téren.	Megindult a villamos közlekedés a Körúton.	Megindult a Hét c. folyóirat.
1891		1891—93 között épült a Bródy Sándor u. 16., Dirner-féle palota, ma TIT (Schannen).	Megépült a Rókus Kórház — Népszínház utca, — Salgótarjáni út, Kőbányai villamosvasút vonal. (Először gőzvontatással működött.)	
1892	A június 28-i választások után a józsefvárosi követ Berzeviczy Albert, szabadelvű.	Épült a Trefort u 3. sz. Hunyadi palota, ma SZTK (Meinig).		

Év	Általános, társadalmi (politikai, közigazgatási, egészségügyi stb.) események	Építkezések	Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem	Művelődésügy (iskolák, művészetek, sport stb.)
1893	1893—95. Az SZDP VIII. ker. szervezetének megalakulása. A kerületbe költözik a Famunkások Szakszervezete.	Felépült az Alföldi u. 9—11. sz. alatt a „Menház a szenvedő emberiségnek". 1893—95 között épült László Zsigmond bérháza a Kerepesi út, József körút sarkán (a nagy patika háza).	Működni kezd a Budapesti Hírlap nyomdája a Rökk Szilárd u. 4. sz. alatt (ma a Népszabadságé). Első Magyar Varrógép és Kerékpárgyár alakult a Simor utcában.	
1894	Kossuth Lajos temetése. Ravatala március 31-én a Nemzeti Múzeumban. A gyászbeszédet Jókai mondja. Április 1-én a menet a Kerepesi úton vonul a temetőig.	Darabokra szedve elviszik a Bajza utcai Epreskertbe a régi józsefvárosi Kálváriát. Az új, a Golgota úton épül fel.	1893—95 között a Belső Józsefvárost bekapcsolták a Váci úti Villamossági Rt. hálózatába.	Leleplezték Arany János szobrát a Múzeum kertben (Stróbl A.).
1895	A VIII. kerületi előljáróság beköltözik ma is álló épületébe, a Baross utcában. Megalakult a Bp. VIII. kerületi Általános Közjótékonysági Egyesület.	Felépült a Rákóczi téri Vásárcsarnok.	A pesti tűzoltóság a Kun utcába költözött. Tanácsi kezelésben megalakult a Köztisztasági Vállalat (Kun u.) 55 üzem dolgozik a kerületben, 20 munkáson felüli létszámmal.	Az 1895—96-os tanévben kezdődött a tanítás a VIII. ker. állami főgimnáziumban, a Tavaszmező utcában, később Zrínyi, ma főiskola.
1896	Május 10-én 30—40 ezer fős gyűlést tartottak a Munkások a Vásártéren (Köztársaság tér) az általános választójogért. A kerület követe: Berzeviczy Albert.			
1897	Május 27. szlovák munkásgyűlés a Víg utcai Molnár vendéglőben.	Épült az I. sz. Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika. Felépült a Szent István Társulat székháza a Szentkirályi u. 28-ban.	Okt. 18-tól kétvágányú villamos közlekedett a Kálvin tértől a Baross utcán át az Elnök utcáig.	
1898		Felépült a Trefort kertben az ún. Gólyavár, az akkori Műegyetem nagy előadóterme. Felépült a Conti utcai katonai törvényszék és fegyház.	A Teleki László téren kezdett működni a főváros ócska és zsibárus piaca. (1950-ig).	Megnyílt az Órás- és Villamosipari Szakiskola, három év múlva épületet kapott, később Kandó Technikum.

1899	Március 15. Budapesti Szlovák Munkásegyesület alakulása.	Felépült a II. Szülészeti Klinika (Üllői út 78). Épült az Esterházy (Puskin) u. 4 alatt a Köztisztviselők kaszinója, ma Közalkalmazottak. Felépült az Uránia Mozi (akkor előadóterem) mór stílusban, Schmall H. tervei szerint.		November 4-én tartotta első előadását a Rákóczi út 21 sz. alatti színházépületben az Uránia Tudományos Színház.
1900	A népszámlálás alapján a kerület lakosainak száma 141 056 fő. Megnyílt az Állami Munkaközvetítő a József u. 33-ban.		Felavatták a Révai testvérek Könyvkiadó Könyvesházát az Üllői út 18. sz. alatt.	Az Esterházy u. 14—16 alá költözött, új székházába az 1841-ben alapított Természettudományi Társulat.
1901	Az október 2-i választás után a kerület képviselője Berzeviczy Albert.	Felépült a Tavaszmező utcában a Műszerészeti Technikum épülete.		Működni kezdett az új helyen a Siketnémák Intézete a Mosonyi utcában.
1902		Épült a II. Sebészeti Klinika az Üllői út és Szentkirályi u. sarkán.		
1903	Bábaképző Intézet felállítása.			Megnyílt a Magyar Tanítók Ferenc József Háza a Szentkirályi u. 47-ben.
1904	Asztalosok hathetes sztrájkja a Thék Endre gyárban.	November 25-én felavatták Kossuth Lajos mauzóleumát a Kerepesi temetőben. 1904—1905-ben épült fel a Munkások Rokkant- és Nyugdíjegyesületének háza a József u. 3. sz. alatt.		Erzsébet Népakadémia alakulása.
1905	Február 5-én a Tattersalban tartott gyűlést a Szociáldemokrata Párt. A szónokok üdvözölték az orosz forradalmat. Választások. A képviselő ismét Berzeviczy Albert.			A Rákóczi út 21. sz. alá, az Uránia Házba költözik a Színészeti Tanoda.

Év	Általános, társadalmi (politikai, közigazgatási, egészségügyi stb.) események	Építkezések	Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem	Művelődésügy (iskolák, művészetek, sport stb.)
1906	A VIII. kerület lakosainak száma 141 913. A lakosság 15,4 %-a albérlő, 2,9 %-a ágybérlő, 6 %-a cseléd. A lakosságból 9878 a képviselőválasztók száma, 747 a községi választóké A kerület képviselője Nagy Dezső, 48-as párti lett. Október 28-án vonul végig a menet a Kerepesi úton Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona, Bercsényi Miklós, stb. hazahozott hamvaival. Az út neve azóta Rákóczi út a Keletiig. Önálló SZDP ifjúsági csoport alakulása az Aggteleki u. 2/b-ben (Alpári).	Épült a Mária utcai Stomatológiai Klinika.	Az Asztalos Sándor úton kezde telepét kiépíteni az 1861-ben alapított Oetl-féle Öntőde és Vasgyár, (később Gábor Áron gyár, majd EBGV).	
1907	Július 23-án nyílt meg az Üllői út és Orczy út sarkán az Állami Gyermekmenhely (Ma Heim Pál Kórház).	Felépült a Sándor (Gutenberg) téren a Nyomdászotthon, Vágó József tervei szerint.		
1908	Megnyílt az első kerületi Tüdőgondozó a Kistemplom u. 6. szám alatt.	Kiürítették a régi Nemzeti Színházat és bérházát.		A Mária utca 39-ben megnyílt az egyetem Szemklinikája. Megindult a tanítás a VIII. kerületi kereskedelmi iskolában, előbb a Rökk Szilárd, majd a Vas utcában.
1909		Nagy községi építkezések indulnak a kerületben is. 1909—12 között épültek az ún. városi házak az Alföldi (Kállai Éva és Simor) (Vajda Péter) utcában. Ekkor épült a Százados úti lakótelep is. Épült a MÁVAG lakótelepe (Kolónia). Épült a Sas-udvar (Baross u. 11.)	Felépült a Fővárosi Kenyérgyár a Százados úton. A Világosság Nyomda a Conti u. 4. szám alá került a VII. kerületből.	1909—12-ben a lakótelep építkezéseivel egyidőben alakult a Százados úti Művésztelep. A nagy községi építkezések során készülnek a Bezerédi utcai, Köztársaság téri, Horváth Mihály téri, Szá-

		11.). Épült a Szociáldemokrata Párt Székháza és a Népszava Szerkesztősége a Conti utcában.		zados úti és a Dugonics utcai iskolák. Épült a Vas utcai kereskedelmi iskola, Lajta Béla tervei szerint. A József Műegyetem elköltözött a Múzeum körúti épületekből. A Bethánia Egyesület leányotthont nyit az Elnök utcában „bukott lányoknak". Megnyílt az egyetem Stomatológiai Klinikája a Mária utca — Pál utca sarkán. Első előadásait tartotta a Rákóczi út 63. szám alatt a Steinhardt kabaré.
1910	A lakosok száma 164 255 fő. A június 1-i választások után Jakabffy Imre munkapárti a józsefvárosi képviselő. Az Üdvhadsereg menhelyet létesített a Dobozy u. 17-ben, ma munkásszálló. Alpári Gyulát kizárják az SZDP-ből.	A Népszínház u. 19. sz. alatt 5 emeletes bérház épült Lajta Béla tervei szerint. Épült az Elme és Idegkórtani Klinika a Balassa u. 6. szám alatt. Elkészült a dr. Pajor-féle Szanatórium, ma Balassa Kórház a Vas. u. 17. szám alatt.		Február 4-én alakult a Természetbarátok Túristatársasága a Conti u. 8-ban. A Pál utca 4. sz. alatt az Országos Katolikus Patronázs Egyesület fiatal leányok Otthonát létesítette. A Katolikus Háziasszonyok Cselédotthona nyílt a Mária u. 7-ben.
1911	Lakósztrájkok a kerületben (1911—12.)	Felépült a Tisztviselőtelepi Gimnázium, ma Néprajzi Múzeum, Körössy Albert tervei szerint. Felépült a Rákóczi tér 4. sz. alatt a Nőipariskola épülete, a mai Kulich Gyula Technikum.	Megnyílt a Rákóczi úton a Palace Szálló. (Építette Komor M. — Jakab D.)	Felépült az MTK pálya a Hungária úton. A Tudományegyetem bölcsészettudományi Kara költözött, (csaknem 50 évre) a Múzeum körúti épületekbe. December 4-én avatták a Tisza Kálmán (Köztársaság) téren a Népoperát. Márkus—Jakab—Komor tervei szerint épült.

Év	Általános, társadalmi (politikai, közigazgatási, egészségügyi stb.) események	Építkezések	Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem	Művelődésügy (iskolák, művészetek, sport stb.)
1912	Békegyűlést tartott a munkásság a Tattersalban, november 17-én. A szónok Liebknecht Károly volt. Március 24-én a Justh-párt választási gyűlése a Múzeum kertben az SZDP támogatásával. 1912—19 között Hock János a józsefvárosi plébános. Részt vett a politikai életben is, 1918-ban a Nemzeti Tanács tagja volt.		Apostol Nyomda megindulása. Felépül a Hungária remiz.	Március 31-én az MTK pálya avató mérkőzésén FTC—MTK 1:0.
1913		Befejezték a régi Nemzeti Színház épületének és bérházának bontását.	Megnyílt a Baross téren a Park Szálló. Építeni kezdték a MARTA taxivállalat garázsait.	
1914		Építeni kezdték a József Távbeszélő központot.	Megszűnt a gázgyártás a Légszesz utcai gázgyárban.	
1915				Apolló kabaré megnyílik.
1917	November 18. a Józsefvárosi Telefonközpont kezelőinek sztrájkja. November 24-én a Gallilei Kör a régi képviselőházban tartotta ülését. Zádor Pál beszélt az orosz forradalomról. A Köztemető (Mező Imre) út 19-ben alakult meg a Munkások Gyermekbarát Egyesülete.		Megnyílt a József Telefonközpont.	1917—18-ban kezdődött a tanítás a Práter utcai leánygimnáziumban. 1917—18-tól működött a Mikszáth Kálmán tér 1. sz. alatt az apácák Sophianum leányiskolája (egykori Révay palota). A Szentkirályi utca 7-ben működni kezdett a VIII. kerületi Állami Tanítónőképző.
1918	Június 20-án a csendőrök fegyverüket használták és vérfürdőt rendeztek a MÁVAG-gyári munkástüntetés leverésére.		Megalakult a Kisipari Hitelintézet.	

	Október 31-én a Keleti pályaudvaron a tüntető tömeg megakadályozza egy katonavonat elindítását a frontra.			
1919	Február 20-án — provokáció révén — nagy összetűzés volt rendőrök és tüntető munkanélküliek között a Népszava székház előtt. Ez lett az ürügy a kommunista vezetők letartóztatására. Március 23-án az ifjúmunkás gyűlés a Múzeumkertben kimondta a szoc. dem. és a kommunista egyesülést. Előadó: Lékai János. A volt Józsefvárosi Körbe költözött a Szocialista Párt VIII. kerületi szervezete (március 27.). Hamburger Jenő a MÁVAG-ban március 27-én a proletáregységről szélt. Március 30-án a volt orosz hadifoglyok gyűlése a Gólyavárban. Beszélt Szamuely Tibor és Ivan Filipov. Április 7-én tanácsválasztások a VIII. kerületben. Április 11-én a kerületi választást megismételték. 80 466 ember szavazott. Április 11-én a Városi Színházban a kerületi tanácsok küldöttei 80 tagú budapesti intézőbizottságot választottak. Április 12-én megalakult a VIII. kerületi Munkás- és Katonatanács Június 14-én nyílt meg a Tanácsok Országos gyűlése a Városi Színházban (Erkel Színház). Június 24-én este, 7 órától 25-én reggel 6 óráig tartott az ellenforradalmi puccskísérlet. A fehérek			Január 28-án a Nemzeti Múzeumban ravatalozták fel Ady Endre holttestét és indult a gyászmenet. Móricz Zsigmond mondott beszédet. Április 11-én, ugyancsak a Nemzeti Múzeumból temették Eötvös Lorándot. Ápr. 18. Kommunista Proletár Múzeum alapítása a Wenckheim-palotában. Május hó. Iskolai Gyermekvédelmi Központ alapítása a Mária Terézia (Horváth M.) téren.

Év	Általános, társadalmi (politikai, közigazgatási, egészségügyi stb.) események	Építkezések	Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem	Művelődésügy (iskolák, művészetek, sport stb.)
1919	kezén volt a Ludovika és a József központ. Júniustól az Ifjúmunkások Országos Szövetsége az Esterházy u. 30. szám alatt működik. Július 17-én tartotta utolsó ülését a kerületi Tanács. December 18-án ellenforradalmárok feldúlták a Népszava szerkesztőségét.			
1920	158 765 a kerület lakosainak száma. A józsefvárosi képviselők: Avarffy Elek, Mushunka Imre, Weiss Konrád, kereszténypártiak. Február 17-én terroristák halálba hurcolták a Népszavától távozó Bacsó Bélát és Somogyi Bélát. Augusztusban a Conti u. 41-ben „kisegítőfogház" nyílt a volt katonai bíróság épületében. Később itt működött a hírhedt kémelhárító börtöne.			Felépült a Corvin Mozi.
1921	1921-től a Baross u. 15. számú házban működött a Magyar Vöröskereszt.		Boon-féle Kakaógyár alakulása.	
1922	A képviselőválasztások lajtstromosak. A Józsefváros a budapesti III. sz. választókörzetbe tartozik. Négy keresztény, négy szociáldemokrata, egy függetlenségi és egy pártonkívüli képviselőt választottak. Megalakul a Vasas Ifjúmunkás csoport.			

1923			Az Egyetemi Nyomda beköltözött a Múzeum körúti egyetemi épületekbe (23—25).	Az 1923—24-es tanévben kezdődött meg a tanítás a bencés gimnáziumban, a Baross u. 62-ben. (Ma Fazekas).
1924		Augusztusban elkészült a Budapesti Munkásbiztosító Pénztára, (később OTI) új székháza a Fiumei (Mező I.) úton. 1927-ben kezdték építeni az új szárnyat a toronnyal.		A Néprajzi Múzeum beköltözött mai helyére, a Könyves Kálmán körúti épületbe.
1925			Az első sínautókat gyártotta a Ganz gyár.	
1926		1926—27-ben épültek a Körút és az Üllői út sarkán az úgynevezett Corvin-házak. Rejtett második emeletet húzott Lechner Jenő a Nemzeti Múzeum épületére.	Márciusban kezdték a pénzverést, pengő, fillér — az Állami Pénzverdében, az Üllői úton, a volt lovassági laktanya épületében. Felépült és megnyílt a Corvin nagyáruház.	
1927	Vasas Tornász Szakosztály alakulása.	A Simor- (Vajda P.) utcában a külső szakaszon is épültek ún. városi házak. Megkezdték a Magdolna u.-i Vasas Székház építését (Koltói Anna u. 5—9.).		1927—37 között működött a Barátság kultúrcsoport.
1928	1928—29-ben az Orczy u. 42. (Mező I. u. 33.) számú házban szerkesztették a Kommunista c. lapot. Az OTBA rendelő a Trefort utcában működni kezdett (Ma SZTK).			Október 25-én szólalt meg először a rádió az új, Sándor utcai stúdióból.
1929	Megalakult az Országos Ifjúsági Bizottság, a szociáldemokrata ifjúmunkások szervezete. A Conti u. 4-ben működött.			BSZKÁRT Sporttelep megnyílik.

Év	Általános, társadalmi (politikai, közigazgatási, egészségügyi stb.) események	Építkezések	Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem	Művelődésügy (iskolák, művészetek, sport stb.)
1930	154 485 lakos a kerületben.	Épült a Törökőri (Kerepesi úti plébániatemplom, és 1930—32-ben az Üllői úti református Emlékezet temploma (Tisztviselőtelep).		
1931	A választásokon a III. választókerület három keresztény, három szociáldemokrata, két szabadelvű képviselőt választott. 1931—32-ben a Köris u. 24-ben dolgozik az ESZE központi vezetősége.	Teljesen elkészült az OTI épület, a toronnyal. Komor Marcell és Jakab Dezső tervezte. Felépült a Hungária úti Kisboldogasszony és a nagy, Rezső téri (tisztviselőtelepi) plébániatemplom. (Kismarty-Lechner Jenő)		Április 20-án megnyílt a volt Wenckheim palotában a Fővárosi Könyvtár.
1932			Villamosítják a Budapest—hegyeshalmi vonalat, ezzel a Keleti pályaudvart is. A Kandó mozdonyok a Ganz gyárban készülnek. A József körút 16-ban megnyílt a Wien szálloda.	
1933		Épültek az OTI bérházak a Köztársaság téren. Minta-óvoda épült a Csobánc utcában.		Augusztus 29-én megnyílt az újjáépített Ügetőverseny-pálya. Decemberben megnyílt a Józsefvárosi Színház.
1935	A választások eredménye nagyjából egyezik az előzőkkel.			
1937	Kommunista vezetés a VIII. ker. ificsapatban.			
1939	A Budapest déli körzet választási listáján egyetlen szociáldemokrata lesz képviselő: Kabók Lajos. Négy kormánypárti mellett három nyilas, egy polgári és egy pártonkívüli jön be.			

1940		Felépült a Fiumei úti új Baleseti Kórház (ma részben Sebészeti Klinika).		
1941	A kerület lakosainak száma 165 058			
1942	Március 15. A háborúellenes tüntetés transzparensét VIII. ker. ifjúmunkások készítették és vitték.	Épült a hajléktalanok új menhelye, Kerepesi út 29. (Ma katonaiskola). Épült a Kerepesi út 33. szám alatti bölcsőde és óvoda.		
1944	A nyár folyamán a Bezerédi u. 4. számú házban készült a Szabad Nép, a kommunisták illegális lapja. Október 16-án fegyveresen ellenálltak a nyilasoknak a Teleki tér 4. és a Népszínház u. 31. sz. házak lakói. December 3-án kommunista ellenállási csoport robbantással szétverte a nyilasok gyülését a Városi Színházban.	Épült a protestáns helyőrségi templom és ifjúsági székház (Vas u. 2.) ma Színművészeti Főiskola.		
1945	Január 12. Felszabadult a Kerepesi temető. Január 14. Felszabadult a Keleti pályaudvar és környéke. Január 15. Felszabadult a Nagykörút és Köztársaság tér környéke. Január 16. Felszabadult a Rákóczi út és a Kálvin tér környéke. Január 16-án a Köztársaság téren kezd működni a Kommunista Párt székháza. Jan. 18. MKP ker. szervezete megalakul. Januártól a Múzeum utca 11-ben dolgozott a szovjet városparancsnokság, a Reviczky u. 3—5-ben a politikai rendőrség. Januártól a Szociáldemokrata Párt	A kerület legnagyobb kárai az ostrom során: Beomlott a Keleti pályaudvar és a Nemzeti Színház födéme. Kiégtek a Kálvin tér bankpalotái. Felrobbantották a százlábú hidat. Tönkrement a József Telefonközpont. A műemlékek közül elpusztult a Lovarda, kiégett a Károlyi palota. Természetesen az összes gyár csak romeltakarítás után tudja megkezdeni a munkát. Sérült volt az összes intézmény is, különösen a kórházak, legnagyobb a kár a belső klinikai telepen. Mindegyik lakóház tetőtlen, ablaktalan, sérült. A Kerepesi temetőt teljesen feldúlták a harcok. Kiégett a Cor-	Február 22-től a Rókus Kórház és Kőbánya között gőzvontatású vasút indult meg. Április 30-án indult meg a 6-os villamos a Körúton.	Január 19-én a Szabadság c. napilap első példányait a József körúti Hírlapnyomdában nyomták. (Ma Szikra Lapnyomda). Az Uránia filmszínház játszik először a felszabadult Pesten. Február 15-én bemutatja a Tovaris P. c. szovjet filmet. Március 25-én megjelent a legális Szabad Nép első száma. Május 1-én szólalt meg újra, Beethoven Leonora nyitányával, — a Magyar Rádió.

Év	Általános, társadalmi (politikai, közigazgatási, egészségügyi stb.) események	Építkezések	Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem	Művelődésügy (iskolák, művészetek, sport stb.)
1945	vezetősége a Palace Szállóban dolgozott. Jan. vége: MADISZ ker. szervezete megalakul. A lakosok száma 1945 márciusában 111 000.	vin Áruház és a Baross utcai Dohányraktár.		
1946				A Kossuth Akadémia megnyílik a volt Ludovikában.
1947				Az 1947/48-as tanévtől a Színiakadémia neve Színház és Filmművészeti Főiskola.
1948	Március 25-én éjjel a Vasas Székházban jelentették be a 100 munkásnál többet foglalkoztató üzemek államosítását.		Gyárkémény építő V. megalakult.	1948—53-ig a Mikszáth téri iskolaépületben működött a Lenin Intézet (orosz irodalmi és nyelvi főiskola).
1949	A VIII. kerületi lakosok száma 139 673 fő. Az első Népfront választáson a kerületiek az alábbiakra szavaznak: Hidas István, Pongrácz Kálmán, Nezvál Ferenc, Bozsik József, Barcs Sándor, Lukács György, Vida Miklós, Gemedics Vilmos, Szádeczky-Kardoss Elemér, Balogh Lajos.		A kerületbe költözött a Szentkirályi u. 47-be a Pátria Nyomda. A Baross u. 76-ban működni kezd az Autóközlekedési Tanintézet. Minőségi Cipőgyár megalakult.	
1950	Nagy-Budapest megteremtésével a VIII. kerület területe 3,3 négyzetkilométerről 6,8 négyzetkilométerre emelkedik a Fiumei és Orczy úton túl, a Hungária körútig terjedő területekkel. Jún. 17. DISZ ker. szervezete megalakul.	A Blaha Lujza téren felépült a Szabad Nép Székháza (ma Hírlapkiadó Vállalat). A Könyves Kálmán körúton felépült a Ganz új irodaépülete.	Megkezdték a budapesti metró építését. Végighalad majd a VIII. kerület teljes északi határán, a Rákóczi út—Kerepesi út vonalán.	A Kulich Gyula téren Szabadtéri Színpad kezdi meg működését. Önálló karként kezd dolgozni az ELTE Természettudományi Kara. Evangélikus Teológiai Aka-

	Augusztus 12. Megalakul a kerület Tanácsa.			démia Sopronból Budapestre költözött.
1951—52			1951—52-ben kitelepítették az ocskapiacot a Teleki térről. Az Egyenruhagyárból és a Budapesti Ruhagyárból megalakult a Május 1. Ruhagyár az Orczy (Hámán Kató) úton, a volt katonai ruharaktár épületében (52).	Újjáalakult a TT Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat néven. Országos Székháza Bródy Sándor u. 16. budapesti szervezetének címe Múzeum u. 11. Önállóvá lett a Budapesti Orvostudományi Egyetem (1951). VITUKI megalakult.
1953			December 30-án trolibusz indult a Baross utcában.	Az 1953—54-es tanévtől a Bölcsészkar elköltözött a Múzeum körúti egyetemi épületekből. Az egész telep a Természetttudományi karé lett.
1955				Kerületünkben, a Mikszáth téri iskolaépületben működik Budapest legrégibb középiskolája a piarista gimnázium.
1956	Október 23-án este fegyveres ellenforradalmárok megtámadták a Rádiót. Október 28-án megtámadták a kerületi Tanácsot. Október 30-án támadás a Köztársaság téri Párthház ellen. A védőket brutálisan meggyilkolták.	A november elejéig tartó harcok során a legtöbb kár az Üllői úton, a József körúton, a Práter utcában, a Corvin Mozi környékén és Kálvin tér körül keletkezett.		Öt napig égett, október 24-től a Nemzeti Múzeum II. emelete. Leégett az Ásványtár, az Őslénytár, és az Afrika-kiállítás. Csecsemő- és Gyermekápolónő Képző Iskola alakulása. Országos Traumatológiai Intézet megalakult.
1957	Március 21. KISZ megalakult az Erkel színházban Márc. vége: ker. KISZ szervezet megalakulása.			Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ az Egészség-

Év	Általános, társadalmi (politikai, közigazgatási, egészségügyi stb.) események	Építkezések	Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem	Művelődésügy (iskolák, művészetek, sport stb.)
1957	Október 30-án kommunista nagygyűlés a Köztársaság téren. A negyedmilliós gyűlés lezárta a konszolidáció első szakaszát. Nov. 7. KISZ Budapesti Bizottsága a Köztársaság tér 26. sz. alá költözik. November 23-tól (az ellenforradalmi rombolás utáni újjáépítést követően) ismét a Köztársaság téri Székházban működik a Budapesti Pártbizottság.			ügyi Minisztérium fennhatósága alá kerül, mai nevét felveszi.
1958	A kerületi Népfront a Mátyás téren létrehozta az „Öregek Napközi Otthonát".	1958/59-ben épült a Kerepesi temetőben a Munkásmozgalmi Panteon (Körner—Olcsay-Kiss.).	Elkészült a MÁVAG-ban a hatezredik mozdony. A volt Kossuth Akadémia garázsában megnyílik a Fővárosi Közlekedési Vállalat Mező Imre garázsa.	Az Országos Műszaki Könyvtár a József körútról a Múzeum u. 17. sz. alatti újjáalakított palotába költözött.
1959		Két évtized után ismét nagyobb bérház építkezések indultak a kerület teljesen beépített területén, a sérült, lebontott házak helyén. Bérházak épülnek a Baross és Rigó utcák sarkán, a volt Dohányraktár helyén és az Üllői úton a Kisfaludi utcától kifelé a lebontott régi házak helyén.	A Ganz és MÁVAG gyár egyesült.	
1960	A lakosok száma 142 783 fő.	1960—62-ben épült a Kísérleti Orvostudományi Kutató Intézet az Üllői út és Szigony utca sarkán, a volt József fiú-árvaház kertjének területén. (Kemper Ervin)	A volt Ludovika épületében megnyílt a Minőségi Cipőgyár.	

1962	Május 19-én nyílt meg a volt Orczy kert (Ludovika kert) egy részéből az Asztalos János ifjúsági park.		Az Országos Gumiipari Vállalat megalakult.	
1963		1963—64-ben épült az Astoria aluljáró a Múzeum körút, Rákóczi út kereszteződésében.	Szeszipari Országos Vállalat megalakult.	
1964			Megalakult az ÉBVG.	
1965		Lebontották a Nemzeti Színház épületét. 1965—66-ban épült az Emke aluljáró a Blaha Lujza téren.		
1966	Nagyszabású városrendezési terv készült a „földszintes" Józsefváros szanálására és új, magasabb, de lazább beépítésére.			Heim Pál Gyermekkórház kórházként működni kezd.
1967	A lakosok száma 147 000 fő.	1967—68-ban épült a MÜM vezetőképző iskolája a Könyves Kálmán körút 48. szám alatt.		
1968		Felépül a Rádió új épülete a volt Lovarda telkén és a Károlyi palota helyreállításával.	Elkészült a József utca és Bacsó Béla utca sarkán a Nemzetközi és Belföldi Távválasztó Telefonközpont.	
1969	Felépül a VIII. ker.-i Pártbizottság új Székháza (Baross u. 61).			Megalakul a Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola és a Kandó Kálmán Villamosipari Műszaki Főiskola.

UTCÁK

(A →-lal jelölt utcákról a lexikonban címszó található. A régi utcaneveket zárójellel jelöljük.)

(Aggteleki u.) = Kiss József u.

(Alföldi u.) = Kállai Éva u.

→ Apáthy István u. 1818-tól 1950-ig Staffenberger u. S. István (1796—1878) Pest város tanácsának tagja, egy félszázadon át a szomszédos József árvaház gondnoka volt.

(Aréna út) = Dózsa György út.

(Árokvonal) = Mező Imre út.

→ Asztalos Sándor út.

Auróra u. A forradalom cirkálójáról 1957 elején elnevezve. 1947-től Eszperanto u. a nemzetközi nyelvről. 1874-től Kender u., addig Új u.

→ Bacsányi u.

→ Bacsó Béla u. 1946-ig Német u., a XVIII. sz.-ban Bajor u.

(Bajor u.) = Bacsó Béla u.

Balassa u. Névadója a költő B. Bálint

(Bangha Béla u.) = Krúdy u.

(Baromorvos u.) Megszűnt. Kb. a József körút vonalában húzódott, az állatgyógyászati intézetről elnevezve, később Serfőző u.

→ Baross utca.

Békési u. Tulajdonképpen Békés u. A német Friedliche G. elnevezést a múlt században Nyugodalom u. formájában is használták.

→ Beniczky Lajos u.

→ Benyovszky Móric u. A Tisztviselőtelep kialakításáról az 1950-es évek elejéig Héderváry u. Ilyen családnév formájában kapta gr. Khuen-Héderváry Károly (1849—1918) konzervatív politikus, többször miniszterelnök nevét.

Bérkocsis u. A régi utcanevet a múlt században használták Fiaker u. formában is.

→ Berzsenyi u.

→ Bezerédy u.

(Birkahajtó út) = Diószeghy u.

→ Bíró Lajos u. A Tisztviselőtelep kialakításától az 1950-es évek elejéig Szabóky u. Sz. Adolf (1821—1880) piarista pap, a bp.-i katolikus legényegyletek alapítója.

→ Bláthy Ottó u. A Tisztviselőtelep kialakításától az 1950-es évek elejéig Szapáry u. gr. Sz. Gyula (1832—1905) konzervatív politikus, több izben miniszter és miniszterelnök.

(Bodzafa u.) = Somogyi Béla u.

→ Bókay János u. A legrégibb időktől 1938-ig, valószínűleg cégér nyomán Gólya u.

→ Bródy Sándor u.

Ciprus u.

(Conti u.) = Tolnai Lajos u.

(Család u.) = Reguly u.

→ Csepreghy u.

Csobánc u.

→ Csokonai u.

(Csőd u.) A Rákóczi téri vásárcsarnok építésekor megszűnt.

→ Dankó u. A XIX. sz. elejétől Szőlőhegy u. Az 1860-as évektől 1934-ig, — a VII. ker. Madách út megnyitásáig, Madách u.

Delej u. A dél és éjszakból alkotott nyelvújításbeli szó az elektromosságra s ezzel a közeli Ganz gyárra utal.

→ Déry Miksa u. Az 1950-es évek közepéig Déry u. (→ D. Mihály).

→ Dienes László u. 1969-ig a Puskin u. egy szakasza.

→ Diószeghy Sámuel u. A XVIII. sz. végéig a majorok, ill. a legelők felé vezető Birkahajtó út (Schäffer Weg). Az első térképeken Régi u. A XIX. sz. elejétől 1950-ig Örömvölgy u. valószínűleg családnévből származó dűlőnévről.

(Freudental és Jammertal). Közben 1945—1950 között Farkas István u. F. I. (1869—

1944) szociáldemokrata politikus, 1911-től a párt főtitkára volt. Képviselte a Jv.-t az országgyűlésen és a közgyűlésben. Német koncentrációs táborban halt meg.

→ Dobozi u.

(Dologház u.) = Szántó-Kovács u.

→ Dózsa György út. A múlt század utolsó harmadától 1945-ig a Városliget mellett állt arénáról elnevezve Aréna út.

→ Dugonics u. 1872-ig az ott fekvő régi jv.-i temetőről Temető u.

Elnök u.

(Ér u.) Megszűnt.

→ Erdélyi u.

(Esterházy u.) = Puskin u.

(Eszperanto u.) = Auróra ú.

(Farkas István u.) = Diószeghy Sámuel u.

(Fecske u.) = Lévai Oszkár u.

→ Festetics György u.

(Fiaker u.) = Bérkocsis u.

(Fiumei út) = Mező Imre út.

(Flór u.) = Márkus Emília u.

(Főherceg Sándor u.) = Bródy Sándor u.

Futó u. A német Rennweg régi fordítása.

(Fuvaros u.) = Nagyfuvaros u.

Golgota út.

(Gólya u.) = Bókay János u.

(Gyöngytyúk u.) = Gyulai Pál u.

→ Győrffy István u. A Tisztviselőtelep kialakításától az 1950-es évek elejéig Kenderffy u. Az utcával annak idején Almássy Gyula miniszterelnök feleségét, Kendeffy Katalin grófnőt (1856—1896) tisztelték meg.

→ Gyulai Pál u. 1912-ig egy régi ottani fogadóról és táncteremről Gyöngytyúk u.

(Héderváry u.) = Benyovszky u.

→ Hock János u. 1968-ig Kistemplom u. a plébániatemplom közelségére utalva és a Nagytemplom u. analógiájára.

Homok u.

(Horánszky u.) = Makarenko u.

(Horgony u.) = Szigony u.

Hős u.

Hungária körút.

(Hunyadi u.) = Vajdahunyad u.

Illés u. XVIII. sz.-i név a jó vizű Illés kútról. Az 1920-as évek elejétől 1945-ig Romanelli u. R. Guido olasz ezredes, 1919-ben az antant misszió tagja. Közbenjárt Kun Bélánál az elfogott ellenforradalmár ludovikások érdekében.

Illés köz.

(Iskola u.) = Rigó u.

(Ispotály u.) = Stáhly u.

Jázmin u.

→ József körút 1878—1890 között új vonalon alakították ki. Házsoraival beépült a volt Baromorvos, Serfőző és Sár u.

→ József u. Az 1860-as évek közepéig Tavasz u. volt. A századfordulón belső szakasza Reviczky u. lett.

(Juranics u.) A kerepesi temető északi szélén húzódott. Megszűnt.

(Kabók Lajos u.) = Tavaszmező u.

→ Kállai Éva u. 1957-ig Alföldi u. volt a neve.

Kálvária u. Az 1850-es években felhagyott temető helyén nyílt, neve a közeli kálváriára utalt.

→ Karácsony Sándor u. 1945-ig Karpfenstein u. K. fertálymesternek a XVIII. sz. elején földjei voltak ezen a környéken. A múlt század végén egy ideig — mindenáron magyarosításra törekedve — a családnevet lefordították és Pontykő utcának nevezték.

(Karpfenstein u.) = Karácsony Sándor u.

(Kendeffy u.) = Győrffy István u.

(Kender u.) = Auróra u.

→ Kemény Zsigmond u.

Kenyérmező u.

(Kerékpár u.) 1910-től 1949-ig a Golgota út folytatása. Megszűnt, a gyár területén van.

Kerepesi út. 1906-ig a mai Rákóczi út neve is Kerepesi út volt. A mai K. utat, megkülönböztetésül, Külső-Kerepesi útnak nevezték.

(Kereszt u.) = Koszorú u.

→ Kisfaludy u. 1872-ig Türelem v. Türedelem u.-nak nevezték, lefordítva a német Toleranz G. nevet.

Kisfaludy köz.

Kisfuvaros u.

Kissalétrom u.

→ Kiss József u. 1959-ig Aggteleki u. volt.

Kisstáció u. Ma is őrzi a Baross u. régi nevének emlékét.

(Kistemplom u.) = Hock János u.

→ Knopp Imre u. 1967-ig Sport u. utalva az MTK és Előre pályára.

→ Koltói Anna u. 1947-ig Magdolna u.

→ Korányi Sándor u. 1946-ig Ludoviceum u. a Ludovika Akadémia épületéről elnevezve. 1906-ban Semmelweis u.

(Kórház u.) = Stáhly u.

Koszorú u. A XVIII. sz. elején a telepesekről Magyar u., később az 1870-es évekig Kereszt u. volt, 1870 körül átkeresztelték, mert ilyen nevű u. más kerületben is volt.

Kőbányai út. Az 1900-as évekig a Baross utcát a mai Kulich téren kívül Belsőkőbányai útnak nevezték.

Kőfaragó u. 1938—1945 között Tormay Cecil

u. T. C. (1876—1937) nacionalista szellemű írónő az utca 3. sz. házában lakott.
→ Kölcsey u. Az 1870 es évek elejéig Különös u.
→ Könyves Kálmán körút. A múlt század 80-as éveinek végétől néhány évig Táncsics u., majd 1937-ig Hungária körút.
Kőris u. A XIX. sz. elején kisebb szakaszán Nagyfa u.
(Köztemető út) = Mező Imre út. → Krúdy u. 1942-ig a József u. belső szakasz. 1942—46 között Bangha Béla u. B. B. (1880—1941) jezsuita, klerikális vezető ideológus politikus.
Kun u.
Légszesz u. Utalás a közeli egykori gázgyárra.
→ Leonardo da Vinci u. Legrégibb neve Óriás u. 1928—1952 között Thék Endre u. (→ T. E.)
→ Lévai Oszkár u. Legrégibb neve Veréb u. A múlt század közepétől 1945-ig Fecske u.
Lippa u. A Práter utcában parcellázott ún. Szemináriumkert helyén keletkezett. Eredetileg Lippai György u. L. Gy. (1600—1666) esztergomi érsek, 1642-ben papneveldét alapított.
(Liszt Ferenc u.) = Lovassy László u.
→ Losonczy u.
→ Lósy Imre u.
Lóvásár u.
→ Lovassy László u. Első neve a múlt század első harmadában Pék u. Az 1860-as évek végén Liszt Ferenc u. lett. 1907-től, amikor L. F. másutt kapott u.-t, 1948-ig Táncsics u.
→ Lőwy Sándor u. 1952-ig számozott u. volt: 45. utca.
(Ludoviceum u.) = Korányi Sándor u.
Lujza u.
→ Luther u.
(Madách u.) = Dankó u.
(Magdolna u.) = Koltói Anna u.
(Magyar u.) = Koszorú u.
(Major u.) = Bródy Sándor u.
→ Makarenko u. Legrégibb neve az ún. Zerge házról Zerge u. 1902-től az 1950-es évek elejéig Horánszky u. H. Nándor ügyvéd, képviselő, a konzervatív Nemzeti Párt alapítója az u. 14. sz. házában lakott.
(Marhahajtó út) = Százados út.
Mária u. Az 1840-es években alakult ki a volt Rákosárok helyén.
→ Márkus Emília u. Előbb névtelen, 1874-től Flór u. (→ F. Ferenc) 1936—1945 között Rákosi Jenő u. R. J. (1842—1929) konzervatív nacionalista író, színigazgató és laptulajdonos. Igazgatója volt a Népszínháznak, tulajdonosa a Budapesti Hírlap kiadóvállalatnak
(Mehmet szultán út) = Múzeum körút.
→ Mező Imre út. Neve az 1770-es évektől Városárok v. Árokvonal. Keleti szakaszát 1850-től 1923-ig Köztemető útnak nevezték, később, 1957-ig Fiumei út. Déli szakaszát a múlt század közepétől Orczy útnak hívták.
→ Mosonyi u.
(Motor u.) Utca a Taxivállalat mellett, ma az üzem területén. Megszűnt.
Múzeum körút. Ősi neve Országút volt. 1866-ban kapta mai nevét a sok hasonló nevű utca miatt. 1915—1918 között, amikor az ún. központi hatalmak vezetőiről utcákat neveztek el Mehmet szultán út, V. Mehemet török császárról elnevezve.
Múzeum u.
Nagyfuvaros u. Használták a Fuvaros u. elnevezést is.
Nagytemplom u. 1866-ig Rontó u. A Verderberg család nevét, rosszul lefordították.
Nap u.
(45. u.) = Lőwy Sándor u.
(46.) = Tisztes u.
(47.) = Önkéntes u.
(48.) = Osztály u.
(49.) = Strázsa u.
(Német u.) = Bacsó Béla u.
Népszínház u. Az 1870-es évek végéig Sertéskereskedő útnak nevezték.
(Nyugodalom u.) = Békési u.
(Orczy út) = Mező Imre út.
(Óriás u.) = Leonardo da Vinci u.
(Országút) = Múzeum körút.
Osztály u. A volt számozott utcákat a közeli laktanyákra célozva keresztelték át, ez a 48. u. volt.
Önkéntes u. A volt 47. u.
Őr u. A Wachter G. német nevét régebben Strázsa u. formában használták.
(Örömvölgy u.) = Diószeghy Sámuel u.
(Ősz u.) = Szentkirályi u.
(Ötpacsirta u.) = Puskin u.
→ Pál u. Az utca létesítéséhez telket átadó Somsits Pál keresztneve.
(Pék u.) = Lovassy László u.
→ Pogány József u. 1968-ig Víg u. a kezdetektől.
Práter u.
→ Puskin u. Az egyik legrégibb keresztutca. Első neve, vendeglő cégér alapján, Ötpacsirta u. A XIX. sz. utolsó harmadától Esterházy u., a család itteni palotája alapján, egészen 1949-ig.
→ Rákóczi út. 1906-ig Kerepesi út, az utcaelnevezéseket megelőző időkben hatvani országút.

(Rákosi Jenő u.) = Márkus Emília u.
(Régi u.) = Diószeghy u.
→ Reguly Antal u. A Tisztviselőtelep kialakításától az 1950-es évek közepéig a telep jellegére célozva Család u.
→ Reviczky u. Első neve a XVIII. sz. végén, amikor a későbbi egész József u.-t egy néven nevezték, Tavasz u. Az 1860-as évek végétől József u. 1900-ig.
Rezső u. A Tisztviselőtelepen, a Rezső térhez hasonlóan, Rudolf trónörökös személyét idézi.
Rigó u. Legrégibb neve Pacsirta, majd Tavasz u. Az 1820-as évek végétől Iskola u. A 60-as évek végétől megváltoztatva a hasonló nevű pesti utcák miatt.
(Romanelli u.) = Illés u.
Rozgonyi u.
(Rökk Szilárd u.) = Somogyi Béla u.
Salétrom u. Egykori salétrommalom nevét őrzi.
Salgótarjáni út.
(Sándor u.) = Bródy Sándor u.
(Sár u.) kb. a mai Somogyi B. utca vonalában húzódott, a Körúttal megszűnt.
Sárkány u.
(Semmelweis u.) = Korányi u.
(Serfőző u.) Az 1830-as évekig Baromorvos u. A József körút déli szakasza magába olvasztotta. Megszűnt.
(Sertéskereskedő út) = Népszínház u.
(Simor u.) = Vajda Péter u.
→ Somogyi Béla u. Az egykori Rákosárok mentén húzódó u. neve Sár u. volt. Az 1840-es évek rendezése után Bodzafa u. 1889—1962 között Rökk Szilárd u. R. Sz. (1799—1888) gazdag ügyvéd volt. 750 000 forintot hagyott bp.-i tudományos, oktatási és szociális intézményekre. A kerületben, a Rákóczi út 11-ben lakott.
Sörény u.
(Stáció u.) = Baross u.
(Staffenberger u.) = Apáthy István u.
→ Stáhly u. Legrégibb neve Ispotály, majd 1874-ig Kórház u.
Strázsa u. A mai Őr u. régebben fordított neve. A régi 49. utca mai neve.
→ Stróbl Alajos u. 1933-ig a Juranics u. külső szakasza.
(Szabóky u.) = Bíró Lajos u.
→ Szántó Kovács u. 1874-től az 1950-es évek végéig Dologház u. a szomszédos intézmény nyomán.
(Szapáry u.) = Bláthy Ottó u.
Százados út. A mai külső jv.-i lakótelep első utcája volt 1900 körül. Azelőtt — nem hivatalosan, — Marhahajtó útnak hívták.
(Szeglet u.) = Szigony u.
→ Szentkirályi u. A legrégibb időktől az 1870-es évek elejéig Ősz u.
→ Szerdahelyi u. 1878-ig a Tavaszmező u. külső szakasza.
Szeszgyár u.
Szigetvári u.
Szigony u. A XIX. sz. elején, vonalvezetése alapján, Szeglet u. Később, valószínűleg cégérről, előbb Horgony, majd más fordítással Sz. u.
Szilágyi u.
(Szőlőhegy u.) = Dankó u.
Szörény u. Szintén a Hunyadiak korára utal, Hunyadi János egyik első méltósága a szörényi bánság volt.
Szűz u.
(Táncsics u.) = Könyves Kálmán körút, Lovassy László u.
(Tavasz u.) = József, Krúdy, Reviczky u.
Tavaszmező u. 1945—50 között Kabók Lajos u. (→ K. L.)
→ Telegdy János u.
(Téglavető u.) = Bródy Sándor u.
(Temető u.) = Dugonics u.
(Thék Endre u.) = Leonardo da Vinci u.
(Thököly u.) = Vay Ádám u.
Tisztes u. A volt 46. u. neve.
→ Tolnai Lajos u. Az 1950-es évek közepéig Conti u. Az olasz származású C. kőfaragó család földjei feküdtek erre a XVIII. sz. végén. A család a pesti várospolitikában is szerepet játszott.
(Tormay Cecil u.) = Kőfaragó u.
Tömő u. Téves fordítás a Schopper család itt fekvő szántóföldjei nyomán.
Törökbecse u. 1929-ben kapta nevét. Hatvan évvel ezelőtt, 1849. ápr. 24-én Perczel Mór tábornok T. községnél, — ma Becsej, JSZNK, — győztes csatát vívott.
→ Trefort u.
(Türelem u.) = Kisfaludy u.
(Új u.) = Auróra u.
Üllői út. A XVIII. sz. elején szolnoki országútnak is nevezték.
→ Vajda Péter u. A Tisztviselőtelep alapításától az 1950-es évek elejéig Simor u. S. János (1813—1891) 1867-től hercegprímás.
Vajdahunyad u. A XIX. sz. elejétől Zsák u. A 60-as évek végétől Hunyadi u. 1938 óta viseli mai nevét.
(Városmajor u.) = Bródy Sándor u.
Vas u.
Vásár u.
Vay Ádám u. 1872—1906 között Thököly u.

Akkor, T. hamvai hazatértekor, a mai VII. kerületi Thököly út kapta meg a nevet.
(Veréb u.) = Lévai Oszkár u.
Verseny u.
(Víg u.) = Pogány József u.
Villám u.
→ Visi Imre u.
(Zerge u.) = Makarenko u.
(Zsák u.) = Vajdahunyad u.

TEREK

(→ -nal jelölt terekről a lexikonban címszó található. A régi neveket zárójellel jelöljük.)

(Baromvásár tér) = Teleki László tér.
→ Baross tér.
→ Blaha Lujza tér.
(Borjú tér) = Rákóczi tér.
Calvin tér. A XVIII. sz. derekától 1874-ig Széna tér vagy Szénapiac.
→ Gutenberg tér. Az 1884-től a Sándor u. analógiájára Sándor tér 1946-ig.
Harminckettesek tere. 1933-ban állították fel a téren Szentgyörgyi István névadó emlékszobrát a bp.-i 32-es gyalogezredről.
→ Horváth Mihály tér. A közhasználatban már a XIX. sz. eleje óta a templom terének nevezte, de csak az 50-es években kapta a hivatalos Templom tér elnevezést. 1872—1950-es évek közepéig Mária Terézia tér, a királynőről.
(Kálvária tér) = Kulich Gyula tér.
→ Köztársaság tér.
→ Kulich Gyula tér. 1744-től a Kálvária tere, majd hivatalosan is, 1952-ig Kálvária tér.
→ Kun Béla tér. 1943-ig névtelen, az Orczy kert része. 1946-ig Ludovika tér, 1959-ig Néphadsereg tér.
→ Lőrinc pap tér. 1900—1946 között Szitovszky tér. S. János (1785—1866) 1849-től hercegprímás volt.
(Ludovika tér) = Kun Béla tér.
(Magyarok Nagyasszonya tér) = Rezső tér.
(Mária Terézia tér) = Horváth Mihály tér.
→ Mátyás tér. Az 1860-as évek közepéig Tavaszmező.
→ Mikszáth Kálmán tér. Előbb névtelen, 1900—1911 között Reviczky tér.
→ Molnár Ferenc tér.
Nagyvárad tér. 1940-ig névtelen volt.
(Néphadsereg tér) = Kun Béla tér.
→ Orczy tér. 1900-ig névtelen, a közhasználatban kispiac térnek hívták.
(Parasztvásár tér) = Köztársaság tér.
→ Pollack Mihály tér. Az 1950-es évek közepéig csak a Puskin (Ötpacsirta, Esterházy) u. kiszélesedett szakasza.
→ Rákóczi tér. A múlt század első harmadától 1884-ig Borjú tér.
(Reviczky tér) = Mikszáth tér.
→ Rezső tér. A Tisztviselőtelep építésével létesült. 1945—1950 között Magyarok Nagyasszonya tere.
(Sándor tér) = Gutenberg tér.
(Scitovszky tér) = Lőrinc pap tér.
→ Szabó Ervin tér. 1954-ig nem volt külön neve.
(Tavaszmező) = Mátyás tér.
→ Teleki László tér. 1874-ig Baromvásártér, a nagyvásártér része. 1941-ig Teleki tér.
(Templom tér) = Horváth Mihály tér.
(Tisza Kálmán tér) = Köztársaság tér.
(Vásártér) = Köztársaság tér.

SZOBROK

Anya gyermekkel. → Kiss Sándor 1960. (Üllői út 86.)
Arany János. → Stróbl Alajos 1893. (Múzeum kert.)
Balassa János (álló kő-) → Mátrai Lajos György (Baross u. 25. II. Seb. Klinika homlokzatán.)
Baross Gábor (álló) → Széchi Antal (Baross téren állt.)
Belvederei Apolló (álló bronz, másolat 1894.) Ismeretlen. (Múzeum kert.)
Berzsenyi Dániel (mellsz.) → Vay Miklós 1860. (Múzeum kert.)
Birly Ede Flórián és Semmelweis Ignác → Zala György 1906. (I. sz. Nőgyógy. Klinika homlokzatán Baross u. 27.)
Id. Bókay János (bronz mellsz.) Radnai Béla 1902. (Bókay J. u. 53. I. sz. Gyermekklinika.)
Bronzszobor → Vasas Károly 1968. (Könyves K. krt. 52. MüM. Ip. Tanintézet).

Corvin mozi díszítő szobrai és reliefjei → Róna József és → Sreff Lajos
Csirketolvaj (bronz) → Kiss György 1927. (József krt.—Krúdy u. sarok.)
Diószegi—Fazekas emlékmű, készült: 1865. Ismeretlen. (Illés u. 25. Botanikuskert.)
Díszkút. (Ismeretlen, 1867.) (Szentkirályi u. 18.)
Díszkút. → Lux Alice 1956. (Vas u. 17. Balassa Kórház.)
Díszkút, → Szentgyörgyi István 1929. (Szabó Ervin tér.)
Elhagyottak. → Gárdos Aladár 1932. (Horváth Mihály tér.)
Erkel Ferenc (mellsz.) → Kovács Ferenc 1960. (Erkel Színház.)
Erő és béke szobrai — vendégszeretetet ábrázoló szobor Róna József 1895. (József krt. 2.) 1919-es emlékmű. → Farkas Aladár, → Olcsai Kiss Zoltán, → Herczeg Klára, 1967. (Kun Béla tér)
Faragó fiú. → Szentgyörgyi István 1936. (Üllői út 80. Mező I. Fiúotthon.)
Fekete József. Bethlen Gyula 1910. (Illés u. 25.)
Fekvő férfi. → Buza Barna 1961. (Horváth Mihály tér, Távbeszélő Központ.)
Fekvő nő. → Pándi Kiss János 1961. (Horváth Mihály tér.)
Férfi és nő gyermekkel. (Ismeretlen) (Dienes László u. 2. Ép. Műv. Szöv.)
Fiú madárral. → Mészáros Mihály 1958. (Üllői út—Szárnyas u. sarok.)
Fodor József (mellsz.). ifj. Vastagh György (Gutenberg tér).
Gaál Mózes. Szabados Béla 1964. (Széchenyi Gimnázium.)
Garibaldi Giuseppe (mellsz.). Kuzmik Lívia 1932. (Múzeum kert.)
Gyógyítás — bronz. → Horvay János 1940. (Mező I. út 15—17.)
Halászó gyermekek kútja. → Senyei Károly (Rákóczi tér, 1956. után állították itt fel.)
32-esek emlékműve. → Szentgyörgyi István 1933. (32-esek tere).
Herman Ottó. → Horvay János 1930. (Múzeum kert.)
Horváth Mihály emlékoszlop. → Domján Árpád 1948. (Horváth Mihály tér.)
Ijjas vitéz. Csorba Géza 1934. (Üllői út 80. volt Ludovika-kert.)
Illyés Géza orvos. (Urológiai Klinika).
Irinyi János. → Horvay János 1936. (Mikszáth K. tér.)
József Nádor emlékoszlop. (Botanikuskert, Illés u. 25.)
Jurányi Lajos emlékmű. Készült: 1916. ? (Botanikus Kert, Illés u. 25.)
Kalász-szedő. → Laborcz Ferenc, 1959. (Mária u. 41.)
Kazinczi Ferenc. → Vay Miklós 1861. (Múzeum kert.)
Kerámia figura. Janáki Viktor, 1960. (Szentkirályi u. 47. Pedagógus Otthon).
Id. Kéthly Károly (bronz mellsz.). Vastagh László 1928. (Korányi S. u. 2—6. 1. sz. Belklinika.)
Két munkás alak. → Lányi Dezső 1906. (Gutenberg tér 2.)
Kisfaludy Károly (mellsz.) → Ferenczy István 1875. (Múzeum kert.)
Kisfaludy Sándor. Petrovics Döme 1903. (Múzeum kert.)
Kislány korsóval. → Kühner Ilze, 1955. (Üllői út 86.)
Kitaibel emlékmű. Kopits János 1917. (Illés u. 25. Bot. kert.)
Kovács, lakatos, esztergályos, martinász — kődíszek. → Lőrincz István, 1928. (Koltói A. u. 5—7. Vasas Szakszervezet.)
Kőműves tanuló. Dorogi János, 1967. (Üllői út 76. Vasvári fiúotthon).
Kőkereszt Máriával. (Ismeretlen, 1790. körül készült.) (Rákóczi u. 31. Rókus kápolna mellett.)
Köztársaság téri Hősök emlékműve. → Kalló Viktor 1959.
Kulich Gyula. Kelemen Kristóf 1958. (Kulich Gyula tér).
Lumnitzer Sándor (álló) → Mátrai Lajos György, (Baross u. 25., II. sz. Seb. Klinika.)
Mártír Emlékmű → Olcsay-Kiss Zoltán.
Mátyás király (álló bronz) Majer Ede 1902., (Rákóczi u. 19.)
Merkur. (Ismeretlen) 1904. (Pollack M. tér 8. és 10. közötti parkban.
Mikszáth Kálmán. Kocsis András 1961. (Mikszáth K. tér.)
Monti Sándor. Kuzmik Lívia 1931. (Múzeum kert.)
Névtelen hősök emléke. → Horvay János 1924. (Üllői út, Ludovika, volt Kossuth Akadémia előtt).
Női akt. → Martsa István 1967. (József u. 22. park.)
Orvosok hősi emlékműve. → Horvay János 1942. (Üllői út, Korányi u. sarok.)
Páncélos vitéz. → Kauser János 1860. (Gyulai Pál u. 5.)
Pázmány Péter (álló kő.) Radnai Béla 1914. (Horváth Mihály tér)

Régészek emlékműve (Romer, Pulszky, Hampel) → Damkó József 1916. (Múzeum-kert.)
Rókus kápolna homlokzati díszítő szobrok 1957—58-ban készültek. Oldalkapu felett dombormű 1798. (Rákóczi út 31.)
Semmelweis Ignác. → Stróbl Alajos 1904. (Rákóczi út és Gyulai Pál u. sarok.)
Stephenson — Watt Keleti pu. homlokzatán. Vasadi Gyula és → Strobl Alajos; közepén a Közlekedés Allegóriája Majer Ede alkotása 1884.
Széchényi Ferenc (álló). Istók János 1902. (Múzeum-kert.)
Szent István. → Sennyei Károly. (Szentkirályi u. 28. Franklin Nyomda homlokzatán)
Szent Rókus, Szent Sebestyén (kő). XVIII. sz. (Rókus kápolna.) Alkotója: Ismeretlen.
Tanárok Hősi emlékműve. Horváth Béla 1936. (Trefort-kert.)
Tauffer Vilmos. → Zala György. (Szül. Klinika.)
Tiszti hősi emlékmű. Vas Viktor 1928. (Asztalos János Ifjúsági park.)
Trefort Ágoston (álló bronz-) → Strobl Alajos, Kiss József, 1904. (Trefort-kert)
Ülő lány. Kiss István 1959. (Mária u. 41.)

EMLÉKTÁBLÁK

Ambrus Zoltán (Üllői út 36.), A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójára (Kun Béla tér), A rádió védői (Bródy Sándor u. 5—7.), Asztalos János (Mező Imre út), Az első gyermekkórház (Puskin u. 4.), Schoepf-Merei Ágost alapította;
Bacsó Béla (Bacsó Béla u. 50.), Balassa János (Balassa János u. 6.), → Braun Éva (Rezső tér emlékoszlop), → Bródy Sándor (Bródy Sándor u. 20.);
→ Cserepes István (József u. 37.);
Darwin dombormű (Puskin u. 14—16.), → Derkovits Gyula (Népszínház u. 18.), Dienes László (Dienes László u. 1.);
Első mozielőadás (Rákóczi út 21.), Eötvös Loránd (Puskin u. 5—7.), Építészek, tudósok, írók, zeneszerzők neveit feltüntető emléktábla. (Rákóczi út 13.), (→ muzsikáló ház), 1838-as árvíz jele. (Bródy Sándor u., Bacsó Béla u. 20., Hock János u. 10., Tavaszmező u. 7., Rókuskápolna fala, Horváth Mihály téri templomban → Árvizek.), 1918. okt. 31-én itt akadályozták meg egy vonat frontra indítását. (Keleti pu. ind. csarnok), 1919-es hősök-emléktábla (72-es Posta), 1956-os emlékkő, (Zrínyi tisztképző Intézet), 1956-os emléktábla (Köztársaság tér 27.), 1956-os kommunista mártírok. (Köztársaság tér);
Fekete József dombormű (→ Botanikuskert); 32-es Vörös Gyalogezred (Harminckettesek tere), Három vértanú emléktábla (Kossuth Akadémia belső udvar), Történeti emléktábla (Volt Kossuth Akadémia épület), Hock János (Hock János u. 2.);
Ipartestület alapításának emléktáblája (Bérkocsis u. 10—12.), IP. PH. CLINGE FLEDDERUS (Üllői út 4.), → Irinyi János Gyufagyára (Mikszáth Kálmán tér). Itt nyomták a „Kommunisták" c. lapot 1929-ben. (Mező Imre út 42.) (→ Kommunista c. lap nyomdája);
→ Jókai Mór és Laborfalvi Róza (Bródy Sándor u. 36.), Jókai Mór háza (Baross u. 98.), József nádor emlékoszlop (→ Botanikuskert);
→ Kandó Kálmán dombormű (Tavaszmező u. 17.), Katona József márvány dombormű (Szentkirályi u. 23.), Kisfaludi Károly által kiadott irodalmi évkönyv emléktáblája (AURÓRA) (Népszínház u. 27., Auróra u. 2.), → Kiss József (Népszínház u. 22.), Kommunista sajtó (Bezerédi u. 4.), Korányi (Korányi Sándor klinika falán, Korányi S. u. 2.), Kölcsey Ferenc (Kölcsey u. 1.), Kreutz Róbert (Makarenko u. 26., Vajdahunyad u. 4.), → Krúdy Gyula (József krt. 45.), Kulich Gyula (Köztársaság tér 27., Baross u. 118.), Kun Béla dombormű (Kun Béla tér);
Latinca Sándor (Déri Miksa u. 3.), Leonardo dombormű (Leonardo da Vinci u. 52.), Lévay Oszkár (Népszínház u. 29.), Lohr János (Tömő u. 6.), Homlokzati timpanon, Maszkos zárókő, Lovassy László (Lovassy László u. 4.);
Maróczy Géza (Köztársaság tér 13.), Mártír dombormű (Köztársaság tér 3.), Mező Imre (Mező Imre út 2.), Mikszáth Kálmán dombormű (Mikszáth Kálmán tér 4.), → Molnár Ferenc (József krt. 83.), Monti, Rafaello, (Múzeum krt. 14—16.), Muszorgszkij, Wagner dombormű (Erkel Színház);
Névtelen hősök (Kun Béla tér);
Ódry Árpád (Vas u. 2.);
Pais Antal (Őr u. 7.), Partizánok (Erkel Szín-

ház falán), Pásztor Imre (Szilágyi u. 3.), Petőfi Sándor itt szavalta a „Talpra magyar"-t (→ Múzeum kert), Pogány József dr. (Pogány József u. 1.), Pollack Mihály (Pollack Mihály tér), Pór Bertalan (Százados u. 3—13., Művésztelep), → Puskás Tivadar és → Ferenc bronz dombormű (Horváth Mihály tér 17.), Puskin dombormű (Puskin u. 1.);
II. Rákóczi Ferenc dombormű emléktáblával (Rákóczi út 5.), Ries István dr. (Népszínház u. 17.), Rochlitz Gyula (Keleti pu. ind. csarnok), Rózsa Ferenc (Népszabadság Székháza, Blaha Lujza tér 1.);
Ságvári Endre (Horváth Mihály tér 17., Köztársaság tér 27., Tolnay Lajos u. 4.), Semmelweis dombormű (Gyulai Pál u. 1.), → Serfőzőház (József krt. 46.), Stáhly (Stáhly u. 1.);
id. Szabados Béla (Villám u. 19.), → Szabó Dezső (József krt. 31/a.), Szabó Ervin domborműves emléktábla (Szabó Ervin tér), Szerb Antal (Vas u. 9—11.);
Táncsics Mihály (Tömő u. 4—6.), Távbeszélés kődombormű (Horváth M. tér József Távbeszélő Központ), Tóth István dr. bronz medalion (Üllői út 78/a. II. sz. Nőgyógyászati Klinika);
→ Varga Gyula András (Nagyfuvaros u. 25.), Varga Jenő dr. (Vas u. 9—11.), Vasvári Pál dombormű és emléktábla (→ Múzeum kert), Verdi, Csajkovszkij, Puccini domborművek (Erkel Színház).

JELENTŐSEBB MEGSZŰNT VÁLLALATOK

Apostol Nyomda Rt., Arany János Irodalmi és Nyomdai Rt., Arany Sas Szálló, Astoria Automobilgyár és Kereskedelmi Rt., Astoria Nyomda;
Bachruch A. Utóda Ezüst és Ékszer Árugyár Rt., Boon J. W. és Társa Rt., Borpalota Rt., Braun Illés Kefe-, Seprő-, Meszelő és Ecsetgyára, Braun Testvérek Likőrgyára, „Budapesti Hírlap" Nyomdája, Burger Anna és Fiai Üvegcsiszoló Telepe, Bútorcsarnok Szövetkezet;
Centrum Kiadóvállalat Rt., Clayton és Shuttleworth mezőgazdasági gépgyár javítóműhelye, Cziegler János Rézáru, Alumíniumáru és Vegyipari Gépgyára;
Csepreghy Ferenc Épületasztalosáru Telepe; Demjén Ignác Fémáru Gyára, Dohánygyár, Dohányraktár;
Első Magyar Iróngyár, Első Magyar Vagongyár Rt., Első Magyar Varrógép- és Kerékpárgyár Rt.;
Farkas Sándor mérnök Vasöntöde és Gépgyár, Fegyvergyár, Fehér Ló Vendégfogadó, Fischer Testvérek Üvegcsiszoló és Tükörgyár Rt., Freund A. és Fia Nyerges és Szíjgyártó Mester, Frimm Testvérek Kereskedelmi és Díszműdobozgyára;
Grauer Miksa Rum-, Likőr- és Ecetgyára, Griff Szálloda, Gschwindt-féle Szeszgyár Rt.;
Hajós és Szántó Elektromosanyagok és Készülékek Gyára, Hanglemezgyár, Első Magyar Rt., Haverland Antal Emelőgép, Felvonó és Vasszerkezetek Gyára, Heinrich A. és Fiai Rt.;
Janina Cigarettapapírgyár Rt., József Főherceg Szálló, Józsefvárosi Kötött- és Szövöttárugyár Kft., Jungfer Gyula Épület- és Műlakatos Gyára;
Korda Ipari és Kereskedelmi Rt., Kozma Testvérek Hentesárugyára Rt., Kölber Testvérek Kocsigyára, Kölnirendszerű Keretléc Rt., Kőnig Kalapgyár Kft., Krausz Izidor Szesz- és Élesztőgyára, Krolupper József Vasúti Lámpagyára, Kunossy Vilmos és Fiai Nyomdai Műintézet, Kurcz és Lajta Fotocinkográfiai Műintézet Rt.;
Lactosa Vegyészeti Gyár Rt., Lakos Lajos Takaréktűzhelygyár, Lepter János Épület- és Műlakatosáru Gyára, Lichtmann Cipőgyár Kft., Lohr Mária és Társa Kronfusz Vegytisztító, Lótenyésztés Emelésére Alakult Rt., Lukács László Nyomdája;
Madary Testvérek Asztalosárugyára, Magtenyésztési Rt. (Monori mag), Magyar Asphalt Rt. Telepe, Magyar—Belga Gép- és Hajóépítési Rt., Magyar—Hollandi Biztosító Rt., Magyar Nyomdai Műintézet Rt., Magyar Távirati Iroda Rt., Mahunka Imre Bútorgyára, Mátyás Király Kávéház, Michl Alajos Asztalosáru Telepe, Mocznik Lajos Zöldség-, Konzerv- és Ecetgyára, Mogyoróssy Gyula Hangszergyára, Művégtaggyár, Állami;
Nagy Antal Asztalosüzeme, Nagy Gyula Lakatosárugyára, Neuwald Illés Könyvnyomdája;
Oetl Antal Vasöntöde és Gépgyár, Olajgyár, Bécsi Olajipari Rt. Telepe, Óragyár, Rozgonyi és Lévai, Országos Ruházati Intézet Rt.;
Pajor-féle Vízgyógyintézet és Szanatórium Rt., Palace Szálló, Pannónia Szálló, Park

Szálloda Rt., Pátria Bor- és Sörkereskedelmi Rt., Perci és Schacherer Első Magyar Telegráfdrót és Kábergyára, „Permel" Zománchuzalgyár Rt., Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, Pest-külvárosi Takarékpénztár; Reform Cipőgyár, Klein és Ungár, Révai Testvérek Irodalmi Intézete Rt., Riedl József Ércöntő Telepe, Rietschel és Henneberg Rt., Rózsa Kálmán és Neje Könyvkiadó és Könyvnyomda Rt.; Schmidt és Császár Gőzmalom, Schottola Ernő Gumigyára, Schönwald Vegyészeti Gyár Rt., Selyem és Tricóárugyár Rt., Serfőzőház Üzeme, Slavonia Magyar Faipari Rt., Stieber János Utóda Csoknyay Bertalan Asztalosüzeme, Stühmer Frigyes Kakaó, Csokoládé- és Cukorkaáru Gyára; Szandtner Károly Tésztaárugyára, Szikszay Vendéglő, Szívós Ottó Gépészmérnök Elektrotechnikai-, Fémipari- és Csavargyára, Szladecky Ignác Pénzszekrénygyára; Tehel és Tuschák Budapesti Paplanipar, Thék Endre Bútor- és Épületasztalosgyára, Tribon Ruházati Rt.; Universal Grafikai Szaküzlet Rt.; Váncza és Társa Tápszer és Vegyészeti Gyár, Veda Cipőgyár, Weisz Dávid Üzeme; Walla József Cementárugyár, Weszely István és Társa Utóda Nagy Károly Frigyes Orvosi Műszergyár, Wien Szálló, Willner és Schneller Fésű-, Csatt- és Gombüzeme; Zaitschek Alajos Papírlemezgyára, Zeidl Vencel Mészáros-, Hentes- és Kolbászárugyára, Zimmermann Lajos Dobozárugyár Rt.

ÁLTALÁNOS ISKOLÁK (1969/70)

(1969/70)		Tanulók száma:
1. sz	Bacsó Béla u. 44.	407
2. sz.	Bacsó Béla u. 44.	371
3. sz.	Dugonics u. 21.	476
4. sz.	Dugonics u. 17.	536
5. sz.	Erdélyi u. 6/8.	732
6. sz.	Bezerédi u. 16.	426
7—8. sz.	Jázmin u. 6/10.	597
9. sz.	Köztársaság tér 4.	591
10. sz.	Práter u. 11.	406
11. sz.	Práter u. 15.	431
12. sz.	Somogyi Béla u. 9/11.	714
13. sz.	Somogyi Béla u. 13/15.	612
14. sz.	Vajda Péter u. 29—31.	387
15. sz.	Vajda Péter u. 25—27.	441
	Százados út 6.	478
	Szlovák iskola	119
	„Fazekas Mihály" gyak. isk. Horváth M. tér 8.	553
	„Ságvári Endre" gyak. isk. Trefort u. 8.	354
	19 iskola	8631 tanuló
	237 osztály	2728 napközis
	579 pedagógus	

KÖZÉPISKOLÁK ÉS SZAKMUNKÁSKÉPZŐ ISKOLÁK

→ Állami Diétásnővérképző Iskola (Makarenko u. 24.), → Általános Iskola gimnázium és szakközépiskola (Százados út 6.), Bem József szakközépiskola (Kun Béla tér 1.), → Dolgozók Gimnáziuma (Makarenko u. 11.), Egészségügyi szakközépiskola (Bezerédi u. 16.), → Fazekas Mihály Főv. Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium (Horváth Mihály tér 8.), Főv. Tanács VB → Csecsemő- és Gyermekápolónőképző Iskola (Könyves Kálmán krt. 84.), Főv. Tanács VB → Gyermekgondozónőképző Iskola (Vas u. 8.), Gimnázium és szakközépiskola (Bezerédi u. 16.), Gyógyszertári Asszisztens Iskola (Könyves Kálmán krt. 84.), → Pesti Izr. Hitközség fiúgimnáziuma és alapítványának leánygimnáziuma), → Jahn Ferenc Állami Egészségügyi Szakiskola (Makarenko u. 15.), Kereskedelmi Szakközépiskola (Vas u. 9—11), → Kulich Gyula Ruházati és Cipőipari Szakközépiskola (Rákóczi tér 4.), MÜM 5. sz. Dési Huber István Szakmunkásképző Iskola (Práter u. 31.), MÜM 7. sz. szakmunkás Iskola (Kőbányai út 23.), MÜM. 8. sz. Kölcsey Ferenc Szakmunkásképző Iskola (Elnök u. 3.), → MÜM. 34. sz. Sallai Imre Szakmunkásképző Intézet (Üllői út 76.), Órás- és Villamosipari Szakiskola, Piarista gimnázium (Mikszáth Kálmán tér 1. sz. → Piaristák), →

Ságvári Endre Gyakorlóiskola (Trefort u. 8.), → Ságvári Endre Nyomdaipari Szakmunkásképző Intézet (Tolnai Lajos u. 4.), → Szamuely Tibor Szakmunkásképző Intézet (Könyves Kálmán krt. 48—52.), → Szász Ferenc Iparcikk Kereskedelmi Szakmunkásképző Iskola (Százados út 6.), → Széchenyi István Gimnázium (Győrffy István út 22/24.), Széchenyi István Közgazdasági Technikum (Vas u. 9—11.), → Szlovák tannyelvű gimnázium (Mező Imre út 73.), Varga Katalin Ápolónőképző Iskola (Dienes László u. 4.), → Vörösmarty Mihály Gimnázium (Makarenko u. 11.), Zrínyi Ilona Gimnázium (Csobánc u. 1.).

NEVELŐOTTHONOK

Beszédjavító Intézet (Festetich u. 3.), Fővárosi Tanács VB Kisegítő Iskola és Nevelőotthon (Mosonyi u. 6.), Mező Imre Átmeneti Nevelőotthon (Diószeghy Sámuel u. 25.).

ÓVODÁK 1969/70

Tanácsiak	alapítás éve	gyermekek száma	óvónők száma	Üzemiek			
Csobánc u.	1933	191	13	Május 1. Ruhagyár	1950	110	11
Dankó u.	1953	134	9	Ganz-MÁVAG 1875,	1952	201	16
Gyulai Pál u.	1945	126	9	„József Attila" (több kisüzemé)		74	7
Horváth M. tér	1911	131	10	MÁV Ig.—BKV	1946	67	5
Kerepesi út	1940	124	9	Postás	1947	77	6
Hock János u.	1958	90	6	OGV (1928)	1954	51	4
Kőbányai út	1969	30	2	SZTK	1946	72	6
Kun u.	1856	118	9	Heim Pál K.	1953	72	5
Köztársaság tér	1913	73	4	Közért	1952	46	4
Somogyi Béla u.	1895	111	6	Orvosegyetem	1955	72	5
Szigony u.	1891	140	9	Vasért	1953	35	2
Szűz u.	1965	231	15	Gázművek	1957	42	3
Vajda Péter u.	1894	113	11			919	74
		1612	112				

Összesen: 26 óvoda 2531 gyermek 186 óvónő

BÖLCSŐDÉK (TANÁCSI)

Nagytemplom u. 3.
Vas u. 10.
Szentkirályi u. 15.
Kerepesi ut 29/a. (Hetes)
Kerepesi ut 29/a. (napos)
Delej n. 34.
Kőbányai ut 22.

KOLLÉGIUMOK, DIÁKOTTHONOK

Állatorvostudományi Egyetem kollégiuma (Mária u. 20.), *Semmelweis Orvostudományi Egyetem* Markusovszky kollégiuma (Rezső tér 16.), Martos Flóra kollégiuma (Üllői út 22.), *Eötvös Loránd Tudományegyetem* kollégiuma (Kun Béla tér 2.), Bolyai János kollégiuma (Rákóczi út 5.), *Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem* „Marie Curie" kollégiuma (Mária u. 7.), *Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem* „Mező Imre" kollégiuma (Makarenko u. 18—22.), *Színház- és Filmművészeti Főiskola* kollégiuma (Vas u. 2/c.).

Középiskolai kollégiumok: Kulich Gyula fiú állami (Reviczky u. 3.), *Könnyűipari Minisztérium* Kreutz Róbert kollégiuma (Reguly A. u. 42.), *Komjáth Aladár MÁV kollégiuma* (József krt. 16.), *Szlovák Kollégium* leányotthon (Mező Imre út 73—75.), fiúotthon (Köztársaság tér 25.).

ÚJ ÉPÜLETEK, LÉTESÍTMÉNYEK ÉS PARKOK

Alfa mozi, Astoria aluljáró, Asztalos János Ifjúsági Park,
Baross téri alul- és fölüljáró rendszer, (Kép → LXV o.) Botanikuskert új pálmaháza, Bőr- és Nemi Kórtani Klinika felújítása,
Corvin Áruház rekonstrukciója,
Dankó és Szűz utcai óvoda,
Emke aluljáró, Erkel Színház korszerűsítése, Ganz-MÁVAG Gépgyár 11 emeletes irodaépület, Gólyavár új előadóterme,
Helyközi Távbeszélő Központ,
Játszóterek: Köztársaság tér, Kulich Gyula tér, Kun Béla tér, Mátyás tér, Rákóczi tér,
Keleti Pályaudvar renoválás, KOKI,
Lakóházak: Győrffy István u. 8. társasház, Harminckettesek tere (VIII./1. szövetkezeti), Horváth Mihály tér 4., Hungária krt. 8.—Százados u. 32. (VIII/3. szövetkezeti), Hungária krt. 12—14, 22—24. (VIII/2. szövetkezeti), József krt. 81—86.
Kulich Gyula tér 21.,
Luther u. 4—6., (Kép → LXV o. „Lottóház")
Népszínház u. 28.,
Rákóczi u. 65.,
Százados u. 20. ABC,
Üllői út 54—56, „60—62",
MSZMP VIII. ker. Pártbizottság Székháza,
Május 1. Ruhagyár emeletráépítés, Metro, Minőségi Cipőgyár, *Munkásszállások:* Könyves Kálmán krt., Üllői út, MÜM vezetőképző,
Népszabadság Székháza,
Ódry Színpad,
Rádió-épületek és stúdiók.
Rezső téri Diákszálló,
Somogyi Béla utcai iskola,
Szemészeti Klinika (folyamatban),
Technológiára emeletráépítés, Teleki téri piac, Teleki téri üzemanyagtöltő állomás, Tömő utcai toronyházak, Tűzoltó Laktanya (Kun u. 2.),

ÚJSÁGOK

(szerkesztőségük a Jv.-ban)

Megszűntek: → A Hét, → A Hon, → Általános Munkás Újság, → A Nap, → Arany Trombita, Az Ifjúmunkás (→ Alpári Gyula), Borszem Jankó (→ Balaton Kávéház), → Budapesti Hírlap, Budapesti Szemle (→ Lukács László nyomdája), Budapesti Visszhang (→ Lukács László nyomdája),
Charivari (→ Lukács László nyomdája),
Építőmunkás (→ Hirossik János),
Fidibusz (→ Balaton Kávéház), → Független Közalkalmazottak Lapja,
Hazai Tudósítások (→ Kultsár István),
→ Kommunista, Kritika (→ Bal szélfogó asztal), Község (Conti u. 4.),
Magyar Hírlap (→ Magyar nyomdai Műintézet Rt.), Magyar Vasmunkások Lapja (→ Vasas Újság),
Országos Hírlap (→ Baross Kávéház), Orvosi Tár (1839—1849) (→ Flór Ferenc),
→ Pesti Divatlap, Pesti Újság (→ Centrum Kiadóvállalat Rt.),
Respublika (→ Lukács László nyomdája),
→ Szabad Nép, → Szabadság, Szivárvány (→ Két Pisztoly vendéglő),
Természettudományi Közlöny (→ Természet Világa),
Uránia (→ Irodalmi Szalonok),
Vegyészeti Munkás (→ Mo.-i Vegyészeti Munkások Szövetsége), → Világítási Munkások Szaklapja, Virradat (→ Centrum Kiadóvállalat Rt.), Volksstimme (→ Rothenstein Mór),
→ Vörös Újság.
Jelenlegiek: Acta Chirurgica Academiae Scientiarum Hungaricae, Acta Medica Academiae Scientiarum Hungaricae, Acta Paediatrica Academiae Scientiarum Hungaricae, A Dermato — Venerológia Haladása, Agrártörténeti Szemle, Anyagmozgatás, Archaeológia, Az Egészség, Az Orvosi Könyvtáros,
Békehírnök (→ Baptista gyülekezet), Bőrgyógyászati és Venerológiai Szemle, Budapesti Műsorkalauz, Búvár,
Cukoripari Kutatóintézet Közleményei (2 havonta jelenik meg),
Egyetemes Philológiai Közlöny, → Elegant, Élet és Tudomány (→ TIT), → Esti Hírlap, Evangélikus Élet (→ Evangélikus Sajtóosztály),
Figyelő (→ Hírlapkiadó Vállalat), Folia Archaeologica, Föld és Ég (→ Hírlapkiadó Vállalat), Fragmenta Faunistica Hungarica (→ ELTE Állatrendszertani Tanszék),
→ Ganz-MÁVAG Dolgozók Lapja, Geographia Medica, → Gumiipari Hírlap, Gyermekgyógyászat,
Havi Hidrológiai Tájékoztató, → Hétfői Hírek, Híradó (a bp.-i Vas- és Fém KISZÖV lapja), Historica Rerum Rusticarum, Hun-

gara Esperantisto (→ Magyar Eszperantó Szövetség), Hungara Vivo (→ Magyar Eszperantó Szövetség),
Idegenforgalom, Ideggyógyászati Szemle, Index Ethnographicus,
→ Képes Újság, Kísérletes Orvostudomány, Közalkalmazottak (→ Közalkalmazottak Szakszervezete), Középiskolai Matematikai Lapok (→ ELTE. Ábrázoló és Projektív Geometriai Tanszék), Közlekedés (→ Közlekedési és Szállítási Dolgozók Szakszervezete), Közlekedéstudományi Szemle, Központi Sajtószolgálat,
Lelkipásztor (→ Evangélikus Sajtóosztály), → Ludas Matyi,
Magyar Belorvosi Archívum, Magyar Építőművészet (→ Magyar Építőművészek Szövetsége), → Magyar Ifjúság, Magyar Kémiai Folyóirat, Magyar Könyvszemle, Magyar Mezőgazdaság (→ Hírlapkiadó Vállalat), Magyar Nőorvosok Lapja, Magyar Nyelv, Magyar Pediater, Magyar Radiológia, Magyar Sebészet, Magyar Traumatológia, Orthopedia és Helyreállító Sebészet, → Magyarország, Méhészet, Műszaki Lapszemle,
Néprajzi Közlemények (→ Néprajzi Múzeum), → Népsport, → Népszabadság, → Népszava, → Nők Lapja, Növénytani Közlemények, Nyelvtudományi Közlemények,
Opuscule Zoologica (→ ELTE Állatrendszertani Tanszék), → Orvosegyetem, Orvosképzés, Orvostudomány,
→ Pesti Divat, Pest megyei Hírlap (→ Hírlapkiadó Vállalat),
Rádió és Televízió Újság, Radiológiai Közlemény, Reumatológiai és Balneológiai Referáló Szemle,
Sajtóterjesztési Híradó, → Szabad Föld, Szemészet Ophthalmologica Hungarica, Szeszipar,
→ Természet Világa, → „The New Hungarian Quarterly", Typográfia (→ Nyomda-, a Papíripar és a Sajtó Dolgozóinak Szakszervezete), Tuberkolózis és Tüdőgyógyászat Referáló Szemle, → Tükör,
→ Vasas Újság, Vizügyi Közlemények.

Szocialista Hazáért Érdemrend tulajdonosai

(Születési év, párttagság kelte, eredeti, jelenlegi, illetve a nyugdijazás elötti foglalkozás)

Ács László, (1905, 1940) műszerész, ny.;
Ács Tamás, (1920, 1941) biológus, tud. munkatárs;
Ambrus István, (1909, 1943) lakatos ny.;
Ambrus Pálné (1911, 1942) női szabó, szakoktató, ny.;
Bacsó Ferencné (1923, 1944) újságíró;
Bacsó László (1923, 1941) esztergályos, termelési oszt. vez.;
Badari László (1897, 1912) mezőgazdász, ny.;
Bagi Imre (1907, 1928) betűszedő, ny.;
Bagi János (1911, 1929) nyomdász, oszt. vez. h.;
Bajtai István (1906, 1930) technikus, ny.;
Baki Bálintné (1921, 1940) kalapos;
Balázs Imre (1912, 1936) géplakatos, műszaki ellenőr;
Balázs Sári (1912, 1930) ny.;
Balló László (1908, 1930) szobafestő, főszerkesztő;
Balogh Béláné (1912, 1941) nyomdász, ny.;
Balogh Vilmos (1915, 1938) cipész, szakoktató;
Bán Ernő (1925, 1943) technikus, újságíró;
Bán Gyula (1912, 1938) keresk. alk. vezérig. h.;
Bán Jánosné (1913, 1932) női szabó, ny.;
Bánhidi Jenő (1919, 1936) cipész, részleg vez.;
Bányász Józsefné (1911, 1937) női szabó, ny.;
Barabás Bálint (1914, 1940) cipész, vezérigazgató;
Barabás Jenő (1912, 1943) hentes, raktáros;
Barát Györgyné dr. (1920, 1939) újságíró;
Barát János (1916, 1936) villanyszerelő, ny.;
Barta Miklós (1906, 1922) játszerész, forg. tiszt, ny.;
Bartik András (1910, 1929) kőműves, pártmunkás;
Bártfai József (1893, 1927) kályhás, ny.;
Bata Józsefné (1901, 1926) varrónő, ny.;
Bazsó Pál (1907, 1943) vasöntő, ny.;
Beck Ferenc (1905, 1922) asztalos, ny.;
Bender Dezsőné (1909, 1932) kalapos, ny.;
Bene Béláné (1922, 1940) tisztviselő, oszt. vez.;
Benedek József (1900, 1919) esztergályos, ny.;
Benkes István (1910, 1931) műszerész, csop. vez.;
Beregi Béla (1883, 1919) szabó, ny.;
Berekali Lajos (1904, 1935) forgácsoló, ny.;
Berend Rezső (1902, 1927) ny.;
Berényi Lajos (1910, 1933) mérnök, ny.;
Béres György (1900, 1919) könyvelő, ny.;
Berkó Pál (1912, 1930) asztalos, üzemvezető;
Bernáth Lászlóné (1901, 1941) gépmunkás, ny.;
Bihari Rudolf (1922, 1939) kesztyű szabász, főkönyvelő;
Bodnár László (1903, 1927) forgácsoló, ny.;

Bogár Károly (1896, 1933) fényező, ny.;
Bogner Lajos (1914, 1936) asztalos, ny.;
Bojti Pál (1915, 1931) szerkesztő, ny.;
Bokor Péter (1924, 1943) filmrendező;
Bolgár Ferenc (1890, 1920) ny.;
Borbás Balázsné (1913, 1943) varrónő;
Borgos Jenőné (1908, 1936) varrónő, ny.;
Boros Miklósné (1926, 1944) segédmunkás, újságíró;
Boros Sándorné (1903, 1933) ny.;
Bosnyák Jenőné dr. (1922, 1940) igazgató h.;
Bradács György (1921, 1937) cipész, vállalati ig.;
Braun Gábor (1912, 1930) géplakatos, ny.;
Braun Lipót (1905, 1923) gépmester, meós;
Breja József (1889, 1907) nyomdász, ny.;
Breja Józsefné (1904, 1940) varrónő, ny.;
Buday József (1901, 1924) technikus, ny.;
Bujtás János (1901, 1926) cukor ip. szakm. ny.;
Buk Imre dr. (1908, 1944) kereskedő, igazgató;
Burchard Bélaváry Erzsébet (1897, 1942) tanár, ny.;
Buza Pál (1915, 1942) vasesztergályos, rendőr alezr. ny.;
Buzási Károly (1912, 1934) élelmezésvezető;
Czelfl Jánosné özv. (1892, 1907) berakónő, ny.;
Czifra Sándor (1902, 1932) kereskedő, ny.;
Czódor János (1895, 1920) szabó, ny.;
Csákó Mihályné özv. (1914, 1938) cipőfelsőrész k. pol. munkatárs;
Csákváry Elekné (1919, 1939) látszerész, könyvtáros;
Csapalla János (1919, 1938) asztalos, vállalat vez.;
Csaplár Péter (1901, 1919) cipész, ny.;
Csepregi István (1907, 1941) mintakészítő, ny.;
Cserhalmi Róza (1908, 1936) kereskedő, ny.;
Csillag Miklós (1906, 1935) zenész, igazgató h.;
Csillag Zoltánné özv. (1898, 1938) kalapos, ny.;
Csiszér Péter (1909, 1944) szerelő, ny.;
Csuti István (1895, 1942) fűszeres, ny.;
Dalos Sándor (1913, 1931) gépmester, oszt. vez. h.;
Dávid Ferencné (1919, 1937) újságíró;
Deák József (1915, 1933) géplakatos, fő. oszt. vez.;
Debreceni Endre (1922, 1944) üzemgazdász, gazd. tanácsadó;
Dédes (Schramm) Gyula (1882, 1902) könyvkötő, ny.;
Dékán Sándor (1917, 1936) műszerész, munkaügyi előadó;
Dés Mihályné (1923, 1938) textilfestő, tanár, újságíró, ny.;
Deutsch Károly (1910, 1929) ny.;
Dobos Piroska (1918, 1941) könyvtáros, oszt. vez.;
Dobrava Jánosné (1905, 1924) könyvtáros, ny.;
Donáth Béláné dr. (1925, 1940) orvos, ny.;
Dósa Rudolfné (1919, 1936) fűzőkészítő, egyetemi docens;
Dudás András (1899, 1922) géplakatos, ny.;
Egressi Béla (1912, 1937) acélöntő, ellenőr;
Egri Márton (1909, 1930) nyomdász, műszaki szerk.;
Éltető Sándorné dr. (1924, 1942) egyetemi tanárs.;
Endrődi Sándor (1906, 1934) kereskedő, ny.;
Engler Imre (1910, 1933) szabó, árubeszerző;
Engler Imréné (1911, 1932) eladó, ny.;
Erdei Ferenc (1917, 1941) fűrész m. szövetkezeti elnök;
Erdélyi Gyuláné (1913, 1941), női szabó, ny.;
Erdélyi Imre (1907, 1939) szerszámlakatos, ny.;
Faragó György dr. (1914, 1932) jogtanácsos;
Farkas László dr. (1911, 1939) orvos, filozófus, egyetemi docens;
Fazekas István (1911, 1931) cipész;
Fekete Károlyné (1923, 1941) grafikus, csoportvezető;
Fodor Ferenc (1907, 1939) szűcs, rendőrőrnagy, ny.;

Fodor Ferencné (1905, 1936) szűcs varrónő, ny.;
Fodor Imréné (1897, 1942) ny.;
Fonó Andor (1919, 1942) mintakészítő, közgazda, gazdasági igazgató;
Forgács Ede (1921, 1939) főmérnök;
Forgács Marcell (1920, 1940) fordító, újságíró;
Földes István (1920, 1943) szövő, főszerkesztő h.;
Földes Sándorné (1901, 1929) ny.;
Földvári Aladár (1906, 1926) géplakatos, szakszerv. elnök;
Frankovics Mihály (1912, 1943) mintakészítő, előadó;
Fuchs István (1910, 1930) betűszedő, korrektor,
Füredi Péterné (1898, 1928) ny.;
Fügedi Béla (1918, 1941) szűcs, közgazda, oszt. vez.;
Gágor István (1904, 1931) autószerelő, ny.;
Gábor László (1902, 1937), villanyszerelő, ny.;
Gábor Vilmos (1912, 1937) műszerész, ny.;
Gacsal József (1904, 1938) gépkovács, ny.;
Gajdár Pál (1903, 1943) asztalos, ny.;
Gál Béla (1910, 1928) szabó, előadó;
Gál Géza id. (1920, 1937) asztalos, búvár;
Galambos Béláné (1908, 1930) varrónő, ny.;
Galambosi Pál (1906, 1941) kosárfonó, ny.;
Garádi László (1913, 1932) betűszedő, műszaki ea.;
Garami Oszkárné (1893, 1918) tanítónő, könyvtáros, ny.;
Gárdos Györgyné (1914, 1935) varrónő, ellenőr;
Gárdos Miklós (1920, 1938) újságíró, főszerkesztő;
Gáspár István dr. (1908, 1943) közgazda, oszt. vez.;
Gáti Ödön (1913, 1938) sütőmunkás, oszt. vez.;
Gém György (1922, 1942) bognár, mgazd. mérnök, újságíró;
Geréb Lászlóné dr. (1914, 1940) tanár, könyvtáros, tud. főmunkatárs;
Gereben Sándor (1896, 1920) külkeresk. ny.;
Gergely István (1906, 1930) autószerelő, rendőr őrnagy, ny.;
Gergely Sándor (1904, 1936) szakács, vendéglátó ü. vez. ny.;
Gerocs Pál (1901, 1941) kovács, ny.;
Gerő György (1915, 1936) tanár, főelőadó;
Gerő Imre (1909, 1941) gépész, üzletvezető;
Gódor Ferenc (1919, 1937) elektroműszerész, TIT főtitkár;
Gönczy Antal (1910, 1929) kereskedő, műsz. szaktanácsadó;
Gönczöl Györgyné (1909, 1927) esztergályos, újságíró;
Görög Ármin (1900, 1924) kereskedő alk. ny.;
Grausz Miklós (1908, 1929) kereskedelmi alk. ny.;
Grigalek Lajos (1910, 1928) nyomdászgépmester, műszaki ig.;
Grósz Józsefné (1911, 1932(festőművész, ny.;
Grünfeld Gáborné (1904, 1928) gyors és gépírónő, ny.;
Gulics Józsefné (1920, 1938) könyvkötő;
Gyarmati Andor (1914, 1939) bádogos szerelő, ny.;
György Istvánné (1919, 1939) tanár, szaksz. oszt. vez.;
Gyulai Lászlóné özv. (1909, 1932) varrónő ny.;
Gyurcsa József (1892, 1923) vasöntő, ny.;
Hajnal Károly (1919, 1937) közp. fűtésszerelő, igazgató;
Halas Lajosné (1910, 1934) ny.;
Halász Pálné (1911, 1933) fodrász, tanár, személyzeti csop. vez.;
Halmi Ferenc (1912, 1939) épületüveges, műszaki csop. vez.;
Hamburger Sándorné özv. (1890, 1908) ny.;
Háner József (1896, 1914) vasesztergályos, ny.;
Hatházi Zsigmond (1906, 1941) asztalos, ny.;
Havas Ödön (1903, 1940) keresk. alk. ny.;
Hegyesi István (1917, 1936) kárpitos;
Hidas Miklósné (1906, 1942) főelőadó,

Hirsch József (1898, 1944) zenész, ny.;
Hódi Lajos (1913, 1928) szabó, agronómus, katonai ea.;
Hofman Éva (1921, 1941) tanár;
Hollai Andor (1899, 1932) revizor, ny.;
Hollósi Tiborné (1920, 1940) könyvtáros;
Horváth Ernő (1908, 1936) cipész, csop. vez.;
Horváth Imre (1904, 1922) könyvkötő, ny.;
Horváth Imréné (1909, 1928) gyógytornász, egyet. adj. ny.;
Horváth Lajos (1895, 1925) cipész, ny.;
Horváth Miklós (1913, 1933) cipész, ny.;
Hozlinger István (1893, 1919) mintakészítő, ny.;
Hrivnák Lajos (1909, 1931) vasesztergályos, ny.;
Hubai József (1903, 1943) lakatos, ny.;
Huber Lajos (1909, 1929) asztalos, szaksz. elnök;
Hudacsek Lajos (1899, 1937) bádogos és szerelő, ny.;
Hujber Ignácz (1900, 1919) gépészmérnök, ny.;
Huller Béla (1919, 1943) géplakatos, hegesztő, gyártástervező;
Hummel Pál (1910, 1928) szabó, ny.;
Imre Mátyás (1923, 1941) lakatos, újságíró;
Jovánovics Mihály, (1908, 1943) fénycsiszoló, ny.;
Jungmayer Sándor (1903, 1932) szabó, ny.;
Jusztin Mihály (1911, 1939) gumi ip. szakm. csop. vezető;
Káldor Zoltán (1898, 1943) ny.;
Káli András (1900, 1936) cipész, ny.;
Kállai Sándor (1906, 1942) cipész, ny.;
Kálmán Emil (1916, 1944) nyomdai gépmester, műszaki vez.;
Kálmán Sándorné (1922, 1939) oszt. vez.;
Kálnai László (1924, 1942) szabó, gépk. vez. gyártás vez.;
Kántor György (1920, 1940) gépészmérnök, főigazgató h.;
Kántor Lászlóné (1916, 1934) tanár, iskolai ig.;
Karna András (1898, 1934) szabó, ny.;
Karna Andrásné (1910, 1941) varrónő, ny.;
Károly Imre (1906, 1925) gépszedő, ny.;
Kárpáti Béláné (1914, 1932) varrónő, ny.;
Katkó István (1923, 1941) tanár, TV szerkesztő;
Kelen Béla (1920, 1937) üvegtechnikus, főszerkesztő;
Kellner Gyula (1897, 1921) mintakészítő, ny.;
Kemény Gyula (1926, 1943) vill. mérnök, műszaki vez.;
Kende Istvánné (1923, 1943) grafikus, rendező;
Kerekes Pálné (1924, 1940) női szabó, szerkesztő;
Kerner Nándor (1914, 1942) nyomdai gépmester, főoktató;
Kerpen József (1904, 1940) géplakatos, ny.;
Kertész József (1909, 1936) szűcs, címfestő, ny.;
Kerti László (1918, 1936) fodrász, oszt. vez.;
Kimmel Emil (1924, 1942) könyvkötő, főtitkár;
Kirják Ödön (1907, 1937) szerszámlakatos, ny.;
Kis Gál Lajos (1909, 1929) kárpitos, ny.;
Kiss Gézáné (1907, 1934) ny.;
Kóbor Vilmos (1905, 1943) bádogos és szerelő, ny.;
Koltai József (1894, 1912) betűszedő, ny.;
Koós Béla (1921, 1939) betűszedő, szerkesztő;
Koref Oszkár dr. (1897, 1938) orvos, tud. oszt. vez.;
Kormos Imre (1897, 1931) húsip. m. ny.;
Kovács Andorné dr. (1919, 1936) védőnő, oszt. vez.;
Kovács Ferencné (1921, 1939) könyvkötő, technikus, anyagbeszerző;
Kovács Gyula (1898, 1928) pincér, MÁV felügyelő, ny.;
Kovács Imre (1911, 1941) szabász, minőségi ellenőr;
Kovács József (1920, 1938) szabó, mérnök-közgazda, igazgató;
Kovács Lajos (1921, 1939) ékszrész, tanműhely vez.;
Kovács Lajos (1911, 1942) cipész, ny.;

Kovács László (1920, 1943) lakatos, külkereskedő, műszaki tanácsadó;
Kovács Ödön (1920, 1941) közgazda;
Kovács Sándor (1918, 1944) oszt. vez.;
Köböl Józsefné (1918, 1936) műszerész, pártisk. ig.;
Kőfalvi Kálmán (1896, 1939) mészáros, ny.;
Körösi Józsefné (1923, 1944) szűcs, tanár;
Krámer Ernőné (1907, 1940) géphímző, ny.;
Krizsán János (1920, 1937) asztalos, faip. technikus, oszt. vez.;
Kuhári Ferenc (1907, 1929) keresk. alk. ny.;
Kukk György (1922, 1939) kárpitos, újságíró;
Kulcsár Ferenc (1920, 1938) szabó, párttitkár;
Kulcsár László (1918, 1944) nyomdász, oszt. vez.;
Kulcsár Mihály (1911, 1929) nyomdász, vál. ig.;
Kunfalvi Józsefné (1922, 1941) varrónő, tanár;
Kurz Elemérné (1910, 1937) varrónő, munkaügyi ea. ny.;
Kutas Imréné (1911, 1929) tisztv. ny.;
Kutasi József (1910, 1936) cipész, ny.;
Kutics Ferencné (1913, 1938) szakács, ny.;
Lakatos Imréné (1909, 1943) ny.;
Lakatos Sándor (1914, 1934) ny.;
Lakner Gyula (1908, 1936) vill. szer. ny.;
Lakner Gyuláné (1920, 1938) könyvtár vez.;
Lakos Ernő (1920, 1936) szövő, KTSZ elnök,
Lakos Gyuláné (1921, 1939) ny.;
Láng György (1923, 1943) fémöntő, újságíró;
Lantos Sándor (1919, 1937) tanár, újságíró;
Lantos Sándor (1914, 1942) szabó, ny.;
Lantos Sándorné (1922, 1941) tanár,
Lehoczki Anna (1903, 1920) könyvkötő, ny.;
Lengyel Margit (1896, 1930) női szabó, ny.;
Linczmayer Lajos (1900, 1923) géplakatos, ny.;
Lóránt Alfréd (1897, 1943) ny.;
Losonczy Károly (1909, 1928) asztalos, rendőralezr. ny.;
Losonczy Károlyné (1913, 1936) raktáros, ny.;
Lukács András (1922, 1940) épületburkoló, tanár, szerkesztő;
Lukász Károly (1908, 1941) ötvös, ny.;
Lukics István (1914, 1936) szabó, műszaki ellenőr;
Lulity Gergely, (1913, 1941) autószerelő, fő. oszt. vez.;
Madár János (1910, 1928) asztalos, oktató, ny.;
Magyar Béla (1915, 1939) vasesztergályos;
Magyar Ferenc (1908, 1929) húsip. m. üzemvez;
Majoros Lajosné özv. (1908, 1923) könyvkötő, ny.;
Majosi Arthúr (1906, 1936) cipőfelsőrész készítő, ny.;
Mák András (1899, 1930) kőműves, ny.;
Malonay Géza (1899, 1920) könyvtáros, ny;
Mányai Lajosné (1914, 1942) színész, rendező, főisk. tanár;
Marek Géza (1898, 1924) géplakatos, ny.;
Márkus Simon (1887, 1906) kelmefestő, ny.;
Márkus Simonné (1887, 1923) vasalónő, ny.;
Máté György (1913, 1935) újságíró;
Máté Gyula (1904, 1932) cipész, ny.;
Matkovits Lajos (1906, 1942) ny.;
Matuz István (1907, 1937) kőműves, ny.;
Matuz Istvánné (1899, 1937) ny.;
Menyhárt Lajos (1914, 1933) vasesztergályos, diszpécser,
Mérő Károlyné dr. (1922, 1940) személyzeti fő ea.;
Mester Erzsébet (1917, 1937) oszt. vez.;
Mészáros András (1912, 1938) rézműves, csőszerelő,
Mészáros Ferencné (1919, 1940) pol. munkatárs;
Mészáros Istvánné (1914, 1938) szűcs, varrónő, műszaki ügy. int.;
Mészáros Mihályné (1919, 1942) munkaügyi vez.;
Mick János (1911, 1929) öntő;
Miklós János (1906, 1934) igazgató;

Miljanovics Pálné (1896, 1936) ny.;
Miseje Tivadar (1911, 1930) nyomdai gépmester, ny.;
Misovics Györgyné (1910, 1938) varrónő, ny.;
Molnár Dezső (1911, 1931) asztalos, ny.;
Molnár Jenő Jánosné (1913, 1934) varrónő, közgazda, ny.;
Molnár Lászlóné (1909, 1929) női szabó, ny.;
Molnár Lászlóné (1923, 1943) női szabó, pártmunkás;
Molnár Péter F. (1915, 1942) húsip. szakm., raktáros;
Molnár Sándor (1909, 1935) autószer. gépkocsi vez. ny.;
Montskó Aladárné (1904, 1941) ny.;
Motorcza Imre (1916, 1938) autószerelő, igazgató;
Nádai Emil (1900, 1923) bádogos és szerelő, ny.;
Nagy Gáspár (1896, 1919) cipész, ny.;
Nagy János B. (1902, 1928) víz és gázszerelő, ny.;
Nagy Lajosné özv. (1892, 1918) ny.;
Nagy László (1896, 1930) keresk. alk. ny.;
Nagy Sándor, (1897, 1943) szabó, ny.;
Nedeczky László (1885, 1919) betűszedő, ny.;
Német Imre (1907, 1944) cipőfelsőrész készítő, ny.;
Németh Ferencné (1915, 1942) gép és gyorsíró, újságíró,
Németi Józsefné (1919, 1939) újságító, főszerkesztő;
Névai József (1910, 1930) betűszedő, műsz. vez.;
Nyeső Sándor (1920, 1936) nyomdász;
Nyikorits György (1900, 1926) ny.;
Okrona István (1904, 1923) műbutor asztalos, ny.;
Okrona Istvánné (1907, 1942) fehérneművarró, ny.;
Oláh Istvánné (1910, 1930) női kalapos, cipőfelsőrész készítő, tanár, ny.;
Onódi György (1912, 1937) cipész, személyzeti vez.;
Orbán Ferenc (1886, 1930) betűszedő, ny.;
Őszi Sándor (1913, 1944) víz és fűtésszerelő, ny.;
Pacher Károlyné (1902, 1931) varrónő, könyvelő, ny.;
Palsák Henrick (1902, 1944) kovács, ny.;
Pap Sára (1908, 1942) fehérnemű készítő, ny.;
Pásztor Józsefné dr. (1927, 1944) orsózónő, tanár, koll. igazgató;
Pataki Tiborné (1918, 1936) tanár;
Pécsi Ferenc (1924, 1938) technikus, elnök h.;
Péntek Rezső (1918, 1935) asztalos, munkaügyi csop. vez.;
Perlusz Józsefné (1913, 1934) női ruha varró, könyvtáros, ny.;
Péter Albertné (1913, 1938) tanár, szaktitkár,
Péter Józsefné (1906, 1928) újságíró;
Petrák Ferenc (1922, 1940) igazgató h.;
Pichler Jolán (1889, 1943) ny.;
Polczer Árpádné (1922, 1941) fűzőkészítő oszt. vez.;
Polonkai Albertné dr. (1920, 1939) jogász, VB. elnök h.;
Polyák János (1909, 1926) géplakatos, ny.;
Porzsolt Jenőné (1898, 1916) gépírónő, ny.
Pósa Lajos (1913, 1932) betűszedő, műszaki vez.;
Pozsonyi László (1914, 1942) litográfiai gépmester, KTSZ elnök;
Prókai János (1913, 1944) technikus, könyvelő, művezető;
Rabinovics Bernáth (1889, 1905) cipőfelsőrész készítő, ny.;
Rácz Károly (1920, 1938) szabó mester, üzemvez.;
Rácz Tamás (1924, 1942) bőrdíszműves, tisztv.;
Radnai János (1928, 1944) kesztyűszabász, tanár, újságíró;
Radnóti István (1919, 1936) nyomdász, főoszt. vez.
Raffay Béla (1904, 1928) kőműves tetőfedő ny.;
Raffai János (1914, 1932) betűszedő, szedőtermi csop. vez.;
Rák Vilmos (1896, 1936) cipész, ny.;
Rakovszky Andrásné (1905, 1930) varrónő, ny.;
Rázsó Ernő (1908, 1926) könyvkereskedő segéd, ny.;

Rázsó Ernőné (1911, 1938) női szabó, ny.;
Reich Miklós (1905, 1930) kereskedő, ny.;
Reiszmann János (1905, 1942) fényképész, tanácsadó;
Reitenbach András (1912, 1941) asztalos, ny.;
Rejtő Gusztáv (1907, 1937) műötvös, aranyműves, minőségi ellenőr;
Rényi Péter (1920, 1940) betűszedő, újságíró;
Réti Józsefné (1925, 1943) női kalapos, politikai munkatárs;
Réti Lászlóné (1908, 1930) szakfordító;
Réti Sándor (1911, 1944) aranyműves, bádogos, KISZÖV elnök;
Rév Miklós (1906, 1924) asztalos, fotóriporter, főrovat vez.;
Rév Miklósné (1900, 1942) fényképész, ny.;
Révai Ernő (1912, 1936) kereskedelmi alk. cipőfelsőrész szabász, váll. igazgató;
Révész Anna (1919, 1936) szerelő;
Révész Ferenc (1912, 1930) igazgató;
Rubin Endre (1916, 1937) közgazda, igazgató;
Rugáber Ferencné (1908, 1940) magkészítő, ny.;
Sáfár István (1911, 1930) cipész, szövetkezeti elnök;
Safrankó Emánuelné (1904, 1922) varrónő, ny.;
Sági Istvánné (1917, 1937) fűzőkészítő, ny.;
Salamon József (1912, 1936) statisztikus, szerkesztő, műszaki vezető;
Sárdi Károly (1916, 1937) díszítő festő, grafikus;
Sárkány Jenő dr. (1913, 1937) igazgató főorvos, egyetemi tanár;
Sárkány Lászlóné (1920, 1938) röntgen asszisztens, főelőadó;
Sárközi Géza (1913, 1937) férfi szabó;
Sárosi Árpádné özv. (1899, 1919) varrónő, ny.;
Sasadi Zoltán (1921, 1939) géplakatos, KTSZ elnök;
Sauer Győző (1907, 1925) orvosi műszerész, főművezető;
Schmidt Béla (1891, 1909) nyomdász, ny.;
Schöngut László dr. (1912, 1944) orvos, egyetemi docens;
Selmeczi Jánosné (1913, 1940) varrónő, ny.;
Séra Zoltán dr. (1912, 1933) jogtanácsos;
Seregi Frigyes (1895, 1930) ny.;
Seres Tiborné (1922, 1939) tanár, újságíró;
Seszták József (1897, 1938) vájár, ny.;
Sik Vilmos (1910, 1942) vasesztergályos, ny.;
Siller Edéné dr. (1917, 1940) műtősnő, tanár, iskolai ig.;
Simonovits István dr. (1907, 1932) orvos, egyetemi tanár;
Simonyi Pál (1921, 1939) géplakatos, politikai munkatárs;
Sirató József (1912, 1932) ny.;
Sitkei István (1913, 1931) oszt. vez.;
Somogyi György dr. (1912, 1937) orvos, egyetemi adjunktus;
Somogyi Lászlóné (1908, 1939) bútorfényező, személyzeti vez.;
Söregi Sándorné (1920, 1938) gyors és gépíró, szakelőadó;
Sörös József (1895, 1925) cipész, ny.;
Spinner Dezső (1891, 1926) gépkocsivezető, ny.;
Sugár Mórné (1909, 1926) kereskedelmi alk. ny.;
Szabó István (1922, 1941) géplakatos, művezető;
Szabó János H. (1909, 1938) szabó, ny.;
Szabó József (1909, 1941) asztalos, polgvéd. törzspk.;
Szajkovics Árpád (1894, 1940) borbély, tisztviselő, ny.;
Szakasits Árpádné (1910, 1927) ny.;
Szalay Gyula (1899, 1936) épületlakatos, ny.;
Szamosi Károly (1922, 1939) szerszám marós, szerk. biz. vez.;
Szántó György dr. (1907, 1942) orvos, intézeti igazgató;
Szántó Jenő (1910, 1936) tanító, főoszt. vez.;
Szántó Katalin dr. (1921, 1944) orvos, egyetemi adjunktus;
Szecsey Zsigmond (1901, 1935) keresk. alk., ny.;
Szedő Károly (1921, 1940) elektroműszerész, személyzeti oszt. vez.;
Szegedi Andorné (1917, 1940) tanár, előadó;

Szegő Györgyné (1907, 1944) keresk., ny.;
Székely Aladár (1913, 1934) keresk. alk., admin., ny.;
Székely István (1910, 1933) oszt. vez.;
Székely István (1921, 1941) nyomdász, műszaki retusőr;
Székely Sándor dr. (1913, 1941) orvos, könyvtári igazgató;
Székely Vilmos (1882, 1919) nyomdász, ny.;
Szekeres Gyula (1916, 1942) technikus, műsz. ügyintéző;
Szekeres Sándor (1884, 1912) géplakatos, ny.;
Szekeres Sándorné (1919, 1942) tanár, hivatal vez. h.;
Szenes Iván dr. (1927, 1942) asztalos, tanár, egyetemi adjunktus;
Szenes Sándor (1924, 1944) bőripari munkás, újságíró;
Szentgyörgyi Árpád (1896, 1922) szabó, ny.;
Szepesi György (1922, 1940) újságíró, rovatvez.;
Szilágyi Béláné (1925, 1943) újságíró, rovatvez.;
Szilágyi János (1905, 1940) géplakatos, ny.;
Szolnoki András dr. (1906, 1939) gyógyszerész doktor, ny.;
Szőke Albert (1913, 1941) szobafestő, KTSZ elnök;
Szrog Imre (1896, 1933) szövőmester, ny.;
Szücs József (1891, 1923) cipész, ny.;
Takács László (1913, 1937) szabó, ny.;
Takács Mihály (1907, 1939) ny.;
Takács Pálné (1912, 1930) varrónő, főszerkesztő,
Takács Sándor (1913, 1944) lakatos, vezérig. h.;
Tarcsa Margit (1911, 1935) könyvkötő, ny.;
Tárnoki Istvánné (1909, 1942) cipőfelsőrész készítő, ny.;
Tatár Flórián (1893, 1910) nyomdász, ny.;
Timár Gézáné (1918, 1936) varrónő, hegesztő, pol. munkatárs;
Tiszay Andor (1900, 1928) színművész, könyvtáros, író, ny.;
Tolnay György dr. (1914, 1932) könyvtáros, tud. főmunkatárs;
Tomsits Ilona (1917, 1938) keresk., kult. otth. ig.;
Tormásy Júlianna (1907, 1934) könyvkötő,ny.;
Tóth Czeper Pál (1902, 1940) mezőgazdasági munkás, ny.;
Tóth Istvánné (1914, 1937) varrónő, főellenőr;
Tóth János (1899, 1923) kőműves és lakatos, ny.;
Tóth Jánosné (1906, 1935) ny.;
Tömpe István (1909, 1928) kárpitos, MRT elnöke;
Tubl Rezső (1908, 1943) lakatos, ny.;
Tulipánt Istvánné (1907, 1930) varrónő, adminisztrátor;
Turáni Ernő (1903, 1937) műszerész, ny.;
Turcsányi Erzsébet (1921, 1939) varrónő, személyzeti előadó;
Türk Ödön (1894, 1919) bádogos és szerelő, szaktanácsadó;
Ujlaki Lászlóné (1923, 1938) könyvkötő, ny.;
Ungvárszky Pál (1898, 1920) asztalos;
Ürögi József (1921, 1939) technikus, főelőadó;
Vadász Ferenc (1916, 1934) újságíró;
Vadász Gyula (1915, 1934) vasesztergályos, főépítés vez.;
Vágó Józsefné (1913, 1939) ny.;
Vahály József (1907, 1930) szabó, ny.;
Vajnai Pál (1905, 1934) gázcsőszerelő, ny.;
Vámos Sándor (1900, 1918) tisztv., ny.:
Vándor József (1909, 1930) szövő, tud. munkatárs;
Varga Antal (1900, 1922) cipész, ny.;
Varga Antalné (1891, 1932) szabó, ny.;
Varga Imre (1912, 1939) gumiipari szakm., polg. véd. pk.;
Varga Sándor (1894, 1921) asztalos, ny.;
Várnagy Pál (1915, 1934) bet. munkás, ny.;
Várnai Ferenc (1928, 1943) szűcs, közgazda, újságíró;
Várnai Vilmos (1909, 1928) nyomdász, főszerkesztő;
Váry Sándor (1897, 1919) asztalos, ny.;
Vas Henrikné (1920, 1937) kárpitos, közgazda, igazgató h.;

VÉGH JÚLIANNA (1915, 1936) női szabó, gyors és gépíró, ny.;
VÉGH TIBOR (1912, 1931) szabó, igazgató;
VÉGH TIVADAR (1912, 1930) műszerész, ny.;
VERECKEI ALADÁR (1918, 1937) szabó, művezető;
VERECKEI ALADÁRNÉ (1912, 1938) varrónő, ny.;
VERŐ MIHÁLYNÉ (1922, 1940) pol. munkatárs;
VÉRTES FERENC (1915, 1933) betűszedő, igazgató;
VÉRTES IMRE (1925, 1940) újságíró;
VICSI MIHÁLY (1910, 1937) cipész, előadó;
VIRÁG ERNŐ (1892, 1924) lakatos, ny.;
VIRÁG SÁNDORNÉ (1904, 1930) műhimző, ny.;
VISOVSZKY BÉLA (1889, 1917) szerszámlakatos, ny.;
WOLF SÁNDORNÉ (1894, 1932) gyors és gépíró, ny.;
ZÁVODSZKY JÓZSEF (1904, 1928) keresk. alk. ny.;
ZBISKÓ JÓZSEF (1907, 1931) lakatos, tud. kut., ny.;
ZIMMER JÓZSEF (1921, 1939) szerszámgépszerelő, oszt. vez.;
ZIMMERMANN FERENC (1903, 1922) géplakatos, ny.;
ZSIGMONDI BORIS (1908, 1930) TV rendező.

Tartalom jegyzék

Előszó	VII oldal
Rövidítések	IX "
A Józsefváros	XI "
A Józsefváros története	XIII "
A betelepülés	XIV "
A Józsefváros Budapest világvárossá fejlődése idején	XIX "
Politikai mozgalmak a Józsefvárosban 1848–1914	XXI "
A Józsefváros 1918–1919-ben	XXIII "
A Magyar Tanácsköztársaság napjai a Józsefvárosban	XXIV "
Az ellenforradalom és a fasizmus korszaka	XXVI "
A Józsefvárosi munkásmozgalom története	XXX "
A Józsefváros fejlődése a felszabadulás után	XLI "
A Józsefváros építészetének és műemlékeinek története	XLVII "
A józsefvárosi intézmények szerepe a főváros kulturális életében és a Józsefváros kulturális fejlődése a felszabadulásig	LI "
A közoktatás története a Józsefvárosban	LVI "
Betűrendes rész	1 "
A Józsefváros történetének időrendi táblázata	299 "
Egyéb felsorolások	327 "
Szocialista Hazáért Érdemrend tulajdonosai	339 "

Képoldalak:

Térképek	XVII "
A régi Józsefváros	XXVII "
A Józsefváros munkásmozgalmából	XXVIII "
Új épületek	XLV "
Józsefvárosi műemlékek	XLVI "
Terveinkből	LXII "
Az OSZK kincseiből	LXIV "
A kerület kulturális életéből	29 "
A kerület gyártmányaiból	87–88 "
Múzeumaink kincseiből	155–156 "
Szobrok a kerületben	249 "
A kerület művészeinek alkotásaiból	250 "

70/1708. Franklin Nyomda, Budapest. Felelős: Vértes Ferenc igazgató

Nov. 7. tér
Lenin körút
Népköztársaság útja
Bajcsy Zsilinszky út
Thököly út
Kis stadion
Nemzeti Sportcsarnok
Népstadion
Verseny u.
György u.
Keleti pu.
Baross tér
Kerepesi út
Mester u.
Üllői út
Ügetőpálya
Kerepesi temető
Asztalos Sándor út
Ströbl Alajos u.
Szőrépy u.
Hős u.
Hungária körút
Tisztes u.
Ciprus u.
Bp. Előre
Törökbecse u.
Knepp I. u.
MTK
Salgótarjáni Józsefvárosi pu.
Salgótarjáni MÁV LAKÓTELEP
PONGRÁC ÚTI LAKÓTELEP
Csillag u.
Kőbányai út
Orczy tér
Baross u.
Kulich Gy. tér
Horváth M. tér
32 esek tere
Kálvin tér
Tolbuhin krt.
Szabadság híd
Petőfi híd
Ferenc krt.
Boráros tér
Soroksári út
Hámán Kató út
Kun Béla tér
Fővészkert
Losonci u.
Losonc tér
Losy I. u.
Jázmin u.
Tömő u.
Leonardo da Vinci u.
Bókay János u.
Szigony u.
Kálvária tér
Tilesius u.
Dugonics u.
Orczy kert
Csobánc u.
Visi Imre u.
Golgota u.
Vajda Péter u.
Bíró Lajos u.
Reguly Antal u.
Benyovszky Móricz u.
Elnök u.
Rezső tér
Rozgonyi u.
Lengyel sétány
Könyves Kálmán körút
Gyáli u.
Nagyvárad tér
FTC
Bp. Építők u.
Kossuth L. u.
Múzeum krt.
Rákóczi tér
Kölcs. Rákóczi tér
Gutenberg tér
Blaha Lujza tér
Köztársaság tér
Mátyás tér
Teleki L. tér
Kálvin tér
Szent Király tér
Brody Sándor u.
Puskin u.
Trefort u.
Kolozsvári u.
Stáhly u.
Somogyi Béla u.
Bezeredi u.
Kisfaludy u.
Szinház u.
Szigligeti u.
Lónyai u.
Berkocsis u.
Bacsó B. u.
Kun Béla u.
Eva u.
Kállai u.
Erdélyi u.
Kisfuvaros u.
Nagyfuvaros u.
Orczy út
Tavaszmező u.
Kazinczy u.
Kerepesi út
Szerdahelyi u.
Karácsony Sándor u.
Dankó u.
Pacsirta u.
Lujza u.
Pobozi u.
Kölcsey u.
Kinizsi u.
Rigó u.
Salétrom u.
Mikszáth Kálmán u.
Krúdy u.
Múzeum u.
Gyár u.
Kórház u.
Mária u.
Csepr. Pál u.
Kisf. k.
Nap u.
Prater u.
Vajdahunyad u.
Fürst u.
Kisfaludy u.
Szabadság u.
Kálvária u.
Orczy kert u.
Csobánc u.
Visi Imre u.
Golgota u.
Vajda Péter u.
Bíró Lajos u.
Reguly Antal u.
Benyovszky Móricz u.
Elnök u.
Rezső tér
Rozgonyi u.
Lengyel sétány
Könyves Kálmán körút
Gyáli u.
Nagyvárad tér
FTC
Bp. Építők u.